

SZIGETVÁR TÖRTÉNETE.

BIEDERMANN REZSŐ BÁRÓ

MEGBIZÁSÁBÓL ÉS NAGYLELKÜSÉGÉBŐL

IRTA

NÉMETH BÉLA.

PÉCSI IRODALMI ÉS KÖNYVNYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

1903.

ELŐSZÓ.

A történet világtengerének egyik kimagasló pontja Szigetvár. Kezdetben észrevétlen, mint a korálzátony a melegvizi tenger fenekén; de megnyilatkozik a természet elemi ereje s egy vulkáni kitörés mint szigetet löki a tenger színe fölé.

E vulkánikus kitörés a legborzasztóbb volt, mely valaha nemzetet ért. A török hódítás volt ez, melynek viharai háromszáz évig pusztították Magyarországot ezer sebből vérző testét. Mind az a fény, mind az az erő, melyet Nagy Lajos s a Hunyadiak gyűjtöttek nemzetük számára, — szétfoszlott, megsemmisült.

A magyar hűtlen lett honfoglaló Árpád hagyományaihoz s a haza szent földjének megvédéséről sem kellő időben, sem a szükséges mértékben nem gondoskodott. Szomorú korszak volt az, midőn a tehetetlen királyok alatt a nemesség a hazából csak saját földjét kezdte szeretni s a közjóért nem akart áldozatot hozni. Következhetett-e ily áldatlan viszonyok közt a nemzetre más, mint bukás?

A történet világító sugarai mellett ma már tisztán látjuk a mohácsi elbukás okait. A török győzött; nem azért,

mert vitézebb, bátrabb volt, mint a magyar. Mi sem elég nagy haderőt nem birtunk kiállítani, sem hadászatunk nem állt a fejlettség oly fokán, mint a töröké. A hadügy elhanyagolásáért irtózatossá váltságdíjat fizettünk, melynek utóhatását még ma is viseljük. Szent István birodalmából kivágott országrészek, a szent korona kitörött drágakövei, a magyar elem szétmarcangolása, az idegen népfajok beékelődése nemzetünknek eddig épséges testébe, állami függetlenségünk elhalványodása s elsatnyulása, mai napig emlékeztető nyomai a vulkáni erő kitöréseként ható török hódításnak.

Ezek a harczi viharok lökték felszínre Szigetvár törékeny falait, rőzse-kévék bástyáit. De a kicsiny fészket fellegvárrá avatta védőjének: Zrinyi Miklósnak hősi önfeláldozása. Zrinyi dicsősége nem nyert csatáiban, vitézi mivoltában, elért méltóságaiban, vagy hősi halálában van; hanem abban, hogy a legszomorúbb korszakban, mely valaha hazánkra borult, midőn a magyar nemzet a mohácsi elbukás után részekre hullott és a politikai széttagozottság mellé felekezeti és közjogi utvesztőkbe sodortatva szervezetlenül állt a létét fenyegető veszedelmek között; midőn a hazafiak kétségbe esve látták, hogy a nemzet a maga lábán megállani erőtlen; a Habsburg-dinastia a törököt se kiverni, se megfékezni nem képes, de nem is akarja; a török pedig mint szövetséges, mint ellenség egyaránt veszedelmes, sőt szövetségesnek még vészthozóbb: — életével s működésével példát mutatott honfitársainak, hogy miként kell a törökkel szemben eljárni, miként kell ellene életre-halálra fegyverkezni, miként kell csábításainak, hitegetéseinek ellenszegezni a kereszténynek s a magyar hazafinak elszánt állhatatosságát és ezt az állhatatosságot kiomló vérével, elszálló lelkével megszentelni a kereszténységért. Zrinyi és hős társainak halála a hazáért hozott véres áldozat volt, melynek

értékét, dicsőségének fényét emeli az a történeti tény, hogy Zrinyi és társai tudták, hogy az egyenetlen küzdelemben el kell esniök; de ők elszánt, nyugodt lélekkel mentek a biztos vég felé. Tán érezték, hogy a honfitársaknak példaadásra van szükségük; tán tudták, hogy ha az ő példaadásuk követőkre talál, ha az egész magyarság mint egy ember veszi fel a harczot és együtt vívja azt meg az egész vonalon -- a török hódító áradat elé sikerülni fog gátat vetni és attól a haza megszentelt földét megmenteni.

És valóban: az események tanúsága bizonyítja, hogy ez az érzés uralkodott e korszak magyarjain. Dobó egri diadala, Szondy drégelyi elveszése, Losonczy mártírsága Temesvárnál — tündöklő fénysugárban mutatják a magyar lélek e megnyilatkozását. Ez volt Magyarországon a hős-korszak újraébredése; a midőn a hazafiak, a nemzetet ért csapások győzelmeiben megtisztulva és hőökké edződve nemcsak vallották, de tettekkel mutatták meg, hogy „édes és dicső a hazáért meghalni.“ És a darabokra tagolt, szétmarcangolt magyarság, látván, hogy két malomkő közé jutott, veszedelmes helyzetét felismerve s fájának világ-történelmi hivatását érezve, a véghetetlen áldozatokkal és lángeszű politikával végvárul megmentett Erdélyben vetette meg lábát és ott hatalmas központot létesítve, megkezdé egyik kezével a felszabadítás titáni munkáját a török, másik kezével az alkotmányos szabadság biztosítását a cesarismus ellen, — örök fényt és dicsőséget szerezve a magyar névnek. Ez a fény és dicsőség, mely Bocskay és Bethlen nagy alakjairól árad szerte, hatványozottan ragyog a szigetvári hősök emléken, melynek e munka is szenteltetett.

Szigetvár nemcsak a magyar történetnek, de a világ-históriának is kiváló pontja. Nemcsak azért, mert Zrinyi, a magyar Leonidás, Sziget várát magyar Thermopylává tette, de mert magát is az egész keresztény világ hőségé avatta

fel. Miként a nagy Hunyadi Nádorfehérvárnál győzött s pár napra rá kilehelte lelkét, Zrinyi az ostrom harczában legyőzve elesett; de szelleme, akarata diadalmaskodott és dicső példája megihleté, megtermékenyíté nemcsak honfitársainak, hanem az egész akkori keresztény világnak, sőt az utókornak lelkét is, mely Zrinyiben és Szigetvárban látja a hősiesség, a honszeretet, a kötelességteljesítés, a hazáért, nemzetért való önfeláldozás megszemélyesítését és örök időkre szóló példáját. De világtörténelmi nevezetessége van Szigetvárnak azért is, mert annak romhalma egy új korszak határkövét jelzi. Szigetvárnál Szulejmán szultán halálával törik meg a hódító ozman fajnak a keresztény civilizációt elsöpréssel fenyegető árja. Ez időtől fogva a török áradat rohama, ereje egyre gyengül és lassan-lassan visszaszorulva hazánk területéről, tespedni, majd hanyatlani kezd és ma már a felbomlás jeleit mutatja, intő tanuságul minden népnek, mely erején túl terjeszkedve nem vet számot képességeivel és szükségleteivel, nem alkalmazkodik a viszonyokhoz és nem igyekszik törvényhozási és társadalmi uton vetni meg, erősíteni és biztosítani fájának s államának alapjait.

Szigetvár a világirodalomban is kiváló helyet foglal el. A legnagyobb nemzetek lángelméi: költők, tudósok, hadvezérek megörökíték Zrinyi és Szigetvár emlékét. Mennyivel inkább kötelességünk nekünk magyaroknak e tárgygyal foglalkoznunk és összehordani mindazt, ami erre vonatkozólag a multból reánk maradt, vagy a mit a letűnt korszakokból kibuvárolnunk lehetséges. Az összegyűjtés e fárasztó munkájának eredménye e könyv. Bizonyos, hogy e munka nem teljes, (mert hiszen a felölelendő anyag roppant terjedelmű) de: lelkiismeretes.

Köszönet Biederman Rezső bárónak, aki páratlan áldozatkészségével e munka megírását és díszes keretben

való megjelenését lehetővé tette. Vajha az ő nemes példája megihletné nagyjainkat s a haza múltjának földerítésében serkentené őket.

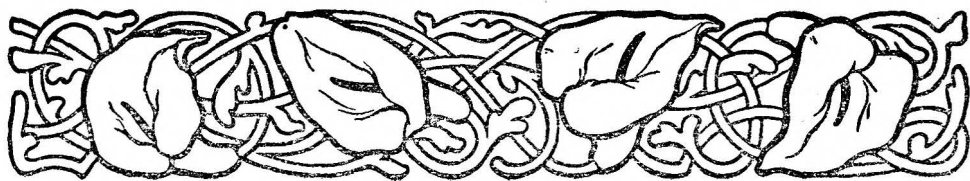
Csak a múltat ismerve érthetjük meg a jelent. És csak a jelent megértve készíthetjük elő fiaink, utódaink számára a jövőt, melyről oly szépen s találóan zengi a költő:

Megbűnhötte már e nép

A múltat s jövőt.

Pécsett, 1902. július 25.

NÉMETH BÉLA.

Szigetvár őskora.

Budapesttől kezdve, az országot büszkén átszelő Duna vize egész a Dráva torkolatáig egyenes déli irányban halad. A Duna vonal e részén a Duna jobb partján hatalmas hegyláncz húzódik délnyugoti irányban, amely hegyláncznak már a XV. század óta Mecsek-hegység a neve. E hegyláncz déli lejtőjén áll az ugynevezett Vashegy tövében a Szent István alapította pécsváradi apátság. Utána a hegyláncz közepe táján, szintén a hegylejtőn fekszik a történetileg híressé vált s egykori egyeteméről nevezetes Pécs városa. A délnyugat felé húzódó hegyláncz egyes, 682, 612, 602, 598 stb. méter magas csúcsai Pécsen túl mindinkább kisebbek lesznek, úgy, hogy Pécstől nyugotra, mintegy 37 kilométer távolságra a hegykúpok már tetemesen alacsonyabbak s csak 116, 123, 130 méter magasságra emelkednek. De e ponton egyúttal elveszti a Mecsek hegyláncz előbbi jellegét. Itt ugyanis az egész hegylánczolat éjszak-nyugoti irányt vesz, mely tovább haladva ismét magasbodik és általán 263, 270, 277 méter magas kúppokkal megy egész a Kapos völgyéig, hol a hegylánczolat tényleg véget ér. E második részét a hegységnek általán Zselicnek hívják. A két külön jellegű hegység találkozó sarkánál egy, a két hegységet elválasztó nagyobb patak ömlik a síkságra; ez az Almás vize. Már Szent István korában nevezetes volt e patak, mely két külön jellegű hegységet választott el egymástól. Szent István király ezen Alma vagy Almás patakot tette egyik határául a pécsi püspökségnek s ép azért azt, hogy a völgyekből összejövő vizek közül melyik a tulajdonképpeni Almás vize, tüzetesen kellett megállapítani. Biztos útmutatásul szolgál nekünk erre nézve a két hegység között levő völgynek kezdetén mindjárt Mosgón túl Almamellék község, mely nevét az Alma pataktól nyerte. E község alatt elfolyó víz fentebb az ibafai, horvát-hertelendi, csebényi és lukafai völgyekből folyik össze. Ezek közül épen a lukafai völgy több forrásából összegyülemelő legkisebb víz-ág képezi a híressé vált Almás vizet, melynek szomszédságában épen e hely tüzetes megjelölésére létesített községet Végágnak nevezték, mely község nevét a régi okiratok többszörösen megemlítik; sőt a Lukafa felé

huzódó völgy keleti oldalának egy részét ma is Végágnak hívják. A híres Almás patak tehát turonyi Biedermann Rezső báró ott levő szőlőjének délkeleti sarkánál fakad. Midőn az Almás patak Szent-Márton pusztá, Almamellék, Mosgó mellett elhaladva és a hegységet elhagyva leér a síkságra, mely a Mecsek hegylánczot és a Zselicz hegységet elválasztó vonal sarka, egyúttal széles árterületre lép, melyben a hegység végső dombjától mintegy 5 km. messzeségre áll Szigetvár magában az árterületben, mely itt körülbelül 2-8 kilometer széles; ennek közepe táján egy emelkedettebb hely szigetet képez, s tényleg sziget is volt az akkor, midőn az árterület még vízzel volt tele s innen nyerte is nevét.

Magának e szigetnek eredete létét nem vulkanikus erők működésének köszönheti, amiknek e vidéken nyomára nem akadunk; de nem vagyunk hajlandók a vizek neptunikus működésének sem tulajdonítani, mert ép a vizek lefolyásának fő irányában fekszik, hol a folyó vizek csak rombolnak, de szigetet nem alkotnak. Legnagyobb a valószínűség, hogy e szigetet az árterület közepén emberi kéz alkotta, mely nem önkényesen emelt emléket az ősidőknek, hanem az ősember egykori lakásának helyét jelöli.

Honnan jött ide az ember s miképpen jelöli meg e sziget annak ősi lakhelyét?

A történet előtti korszakok szorgalmas bűvárai szerint az első ember, ki e vidéket először választá lakhelyül, éjszokról délre, a hegységből ereszkedett a síkság felé. Az ősember, ki inkább szerette a kisebb folyókat, mint a nagy folyamokat, a Kapos vize mentén szállta meg először e tájékat. Dombovárnál a patakok három oldalról is ömlenek a Kaposba; ezek irányában oszlott el az ős népség és foglalta el a hegyeket, mik az ősembernek alkalmasabb lakhelyül szolgálták, mint a síkság. A Mecsekhát több ősemberi nyomot mutat fel ma is, mint a déli, lápban fekvő része e vidéknek. Ibafa is ily ősemberi lakhelyet képez.

Midőn az ősember jobban elszaporodott, leszorult a hegységből a síkságra és itt, hogy a vadállatok, vagy az ellenséges ember ellen védve legyen, igen szerette lakását a vízben czölöpökre építeni. Az ily építkezés többnyire a vízparton történt; de ha a viszonyok, például a víz sekélyebb volta, a czölöpök odaszállításának könnyűsége stb. azt megengedték, szivesebben épített meszszebb a vízparttól, mi neki nagyobb biztonságot nyújtott. Az ember már akkor, midőn még csupán a hegyekben lakott, felismerte a víztömegek védőképességét, sőt már ott használták az emberek a vizet védelmükre, a mennyiben a hegység alacsonyabb nyulványait az ugynevezett támadási oldalon, vagyis a magasabban fekvő rész felől hatalmas sánczczal zárták el s abba a magasabb hegység vizét eresztették bele. Hasonlóan a vízzel védte magát az ősember, midőn a lápra szorult. A czölöp-építkezés akként történt, hogy az ősember a vízbe úgy verte czölöpjeit, hogy azok magasan álljanak ki a vízből és arra építette gunyhóját. Ily czölöp-falu nemcsak néhány kunyhóból állott, hanem tömegesen mentek a vízre lakni, mert ez megkönnyítette a nehezebb czölöp-munkálatot. Az ily telepek rendszerint elég nagyok voltak.

Ily czölöp-építményeken hosszú ideig laktak az ősemberek. Nemzedékről nemzedékre szállt az ősi ház; a szaporodó népség a régi czölöpöket, melyek nálunk az elenyészésnek gyorsabban lettek martalékai, mint az a svájczai czölöp-építésnél volt, új czölöpökkel újra megerősítette. Hosszu idők folyamán a lakásokból a vízbe szórt mindennemű hulladék és szemét a czölöpök alját annyira feltöltötte, hogy ilykép a mocsár közepén sziget képződött, melyet még az árvizek oda hordott iszapja is öregbített; az ekképen a mocsarak közepén keletkezett szigeteket a praehistorikus régészet terra-mare név alatt ismeri. Ily mesterséges úton keletkezett szigeteket, mint az ősember egykori lakhelyének nyomait, még ma is látunk Dombóvár és Regöly vidékén, mint azt

Szigetvár vidéke az őskorban és a rómaiak alatt.

ségből jött ide; halászata itt könnyebb volt s a következő nemzedék már itt is maradt a czölöpökön. E vidék s annak hegyi s vízi viszonyai ugyanazok, mint Dombóvárnál; ilyennemű keletkezéséhez tehát kétség nem fér. Igaz ugyan, hogy az ezredévek eseményei, számtalan átalakítások, kibővítések, ostromok oly sok földet hánytak e szigetre s annyira feldúlták, átalakították azt, hogy ezrekbe kerülne a tényleges megállapítása annak, mit a józan tudomány kutatás nélkül is megállapít; minek valódiságát aligha lehetne kétségbe vonni, mert hisz oly geológiai alakulás nem is lehetséges, mely egy mocsaras és ingoványos terület közepén valami szigetet létesíteni bírna. Bizonyítja ezt különben az is, hogy újabb időben Szigetváron egy gazdasági jégverem ásásánál ilyen czölöpszerű építés nyomaira bukkantak.

Wosinszky Mór jeles tudósunk igazolja. Kétséget sem szenved, hogy ama sziget is, melyre később Szigetvár épült, praehistorikus terra-mare. Nem a vulkán emelte fel helyéből, nem a víz hullámai hagyták ott megépségben, melyhez hasonló semmi más árterületen nem található; hanem az ősember fészke az. Keletkezése természetes. Az ősember a legközelebbi hegy-

Mikor élt a népség, mely e czölöpépítményt és ezzel a szigetet létesítette, azt közelebbi adatok hiányában nehéz volna tüzetesen megállapítani; mert hisz az emberi természetben rejlik: mindig ugyanazon helyeket választani lakóhelyül, hol már azelőtt is lakott ember s mert e vidéket hajdani sűrű lakossága egészen feldúlta, így az ősember nyomait megsemmisítette s temetkezési helyeket, melyek pedig oly nagy világosságot vethetnének a megállapításokra, eddigelé nem sikerült felfedezni. Mégis Mandeville Frigyes szigetvári urodalmi ispán ur szivességéből igen szép bronztekerceket láttam, melyeket itt a vidéken, Szigetvár határában találtak s így bizonyossá válik, hogy Szigetben a bronzkori ember ugyanabban az időben élt, mint e korszak legközelebbi lelőhelyein. Hasonlóképen a Gonás nevű dűlőben, mely hajdan falu volt és Szigetvártól éjszakra az Almás viz árterületének jobb partján fekszik, kőbaltát találtak s nem lehetetlen, hogy a praehistorikus népnek itt, mint különben is alkalmas helyen, telepe volt. Irányadóul szolgál nekünk e tekintetben az innen nem messze fekvő Okorág község, mely az Almás vizével szomszédos Okor patak árterületén fekszik. Az itt talált csákány alakjával, a bronz természetének meg nem felelőleg, a kőeszközt utánozza, világos jeléül annak, hogy az ősember itteni megjelenése a bronzkorszak elejére teendő. Okorágtól nem messze keletre van Uj-Mindszent (Alsó-Mindszent) egy nagyobb bronzkori teleppel. E felett Kisasszonyfán a hajdani Istvánfy kastély mellett maig találhatók őskori cserepek; sőt a pécsi viz berkében czölöp-építés nyomai is vannak, melyeket a nép az Istvánfyak második várának tart s melyet érdemes lenne tudományosan megvizsgálni. Szigetvár közelebbi vidékén is találunk praehistorikus nyomokra s habár kutatási tevékenységünket az ellene harczoló közöny megakadályozta, még is két praehistorikus lelőhelyet jegyzünk itt fel. Az egyik a Gonás dűlőben van, Szigetvártól éjszakra $1\frac{1}{2}$ klmnyire, az Almás vize árterületének nyugoti partján, hol a többek között egy félig kifurt kőbaltát találtak, mely gróf Andrássy Aladár gyűjteményében van. A másik lelet-hely egy bronzkori telep, Tüskevártól délnyugotra mintegy $\frac{1}{2}$ kilométernyire, a vasut mentén, hol bronztekercek jöttek napfényre. Montelius Oszkár és más bűvárok összehasonlító kutatása, melyeket a bronznak első fellépésére nézve a részben chronologice is megállapítható egyiptomi dinaszták idejével tettek, azt igazolják, hogy a bronzot az ősember időszámításunk előtt 2000—2100 évvel Egyiptomban már használta s hogy az általánosan elterjedvén, Skandináviában, mint e terjeszkedés végső határán, mintegy 400—500 évvel később lép fel. — Hazánkba a tudósok megállapítása szerint két különböző nép-áradattal jött a lakosság; az egyik volt az ugynevezett árja-terjeszkedés, a másik a turáni, az Ural s Altái felől. Melyik jött előbb s mi a két terjeszkedés közötti különbség, eddig megállapítani nem bírták; de miután az ural-altái nép egyik része úgy szerepel, mint a fémműveltség terjesztője, kikre nézve a tudósok más-más időszámítási alapokon is egyező időpontot állapítottak meg, bátran el lehet mondanunk, hogy a bronznak fellépése nálunk, annak egyiptomi fellépésénél csak néhány századdal lehet későbbi. Ime ezzel megállapítást nyer, hogy körülbelül mikor élt az az ősember, ki az Almás vízében e szigetet alkotta,

mely első létesülésében védelmi helyül szolgált s a késő utókorig annak maradt.

Az ural-altái nép, mely magasabb műveltsége alapján meghódította magának e területet, hosszú századokon át megtartotta azt és a déli oldalról jövő kereskedelemmel gazdagította. Békés életükre még az sem gyakorolt befolyást, amidőn a vasércz használatát felfedezték és általánosították.

Kr. e. mintegy 500 évvel a Duna forrása és a Rajna tájáról egy nép-áramlat sugárzott ki, újabb vasmű iránynyal és nagyobb műveltséggel, mint az itt lakó népség és e vidéket is elfoglalta. Ez volt a kelta népség. Magasabb műveltsége okozta, hogy az itt lakó népek felett oly szellemi befolyást gyakorolt hogy az egész vidék kelta jellegűvé vált.

Wosinszky Mór irataiból tudjuk, hogy a kelták kiválóan értettek a föld-erődítmények építéséhez. Számtalan kelta erődítményt találunk még ma is Tolnában és Baranyában, melyek arról ismerhetők meg, hogy valamely hegyfokot hatalmas árokkal választottak el a többi hegységtől, melyeket a középkorban lovagvárak építésére használtak fel s az árok húzásában nem egyszer utánóztak. A kelta népség egyébként a hegység vizeit is alkalmasan fel tudta használni, hogy magát védelmezze. Így nem egyszer a hegyfokot elvágó árokba a hegységből lefolyó vizet eresztette. Példaként szolgál erre a hajdani pécsi vár, melynek északi és nyugoti oldalán a hegység vizével megtöltött hatalmas árkok, a déli és keleti oldalon mesterséges töltések által keletkezett sánczok s az abban összegyülemlett víz védte a várat. E várnak kelta eredetére mutat az is, hogy népsége a római foglalás után e várba temetkezett. Az árkok tehát már akkor, a rómaiak idejében megvoltak. Maguk a rómaiak pedig ily árkokat soha nem építettek, mert ez esetben Baranyában a Duna mentén levő 8 római erősség egyikénél legalább kellene ily árkot találunk.

Ha a kelta népség a viznek e védő erejét ily ügyesen ki tudta használni, úgy kétséget sem szenved, hogy a szigeti terra-maret szinte birtokba vette, úgy, hogy annak használata az egész történetelőtti időszakban folytonos volt.

A kelta népség azonban nem nevezte magát keltának Pannoniában, hanem összeolvadva az ural-altái törzsekkel, külön-külön népségeket képezett. Mig Herodot szerint (IV. 123, 124.) a Szigetvár vidékén lakó népséget szigineknek hívták; addig Strabó szerint az összeolvadás után itt laktak a breukok, audisedek, ditionok, pirusták, maraeusok, daesidiátok, kik közül Fröhlich állítása szerint a legnagyobb valószínűséggel e vidéken a breukok laktak. A kelták uralma itt mintegy ötödfélszáz évig tartott. A rómaiak foglalása e vidék felé a Kr. e. 35. és 34. évben veszi kezdetét; de Pannoniát csak a Kr. u. idő kezdetén, valószínűleg az első pannon háboru után vették hatalmukba a rómaiaknál szokásos szövetségre lépés alapján. A rómaiak a hová csak léptek, mindennüvé kulturát vittek magukkal. Itt szűnik meg a történet előtti korszak. Nem csak hatalmas útát építettek a Duna partján és azt római várakkal és e várakat katonasággal látták el, hogy magukat a birodalom határszélén a dákok ellen védelmezzék, de egyuttal útakat építettek a tartományba is. Pécs

városa, az akkori Sopianae, lett a rómaiak által Valeriának nevezett tartomány fővárosa, melyből három római út vezetett ki. Ez útról négy feljegyzés maradt fenn; az egyik Ptolomeus földrajzi műve, a másik a Tabula Peutingeriana, a harmadik az Itinerarium, a negyedik a Notitia Dignitatum. E négy forrásművet több mint 100 éve hasonlítgatják össze a tudósok, kik a helyek megállapítására nézve, melyek e forrásokban megemlítvék, a legkülönbözőbb eredményre jutottak. Ujabban ez eredmények a római „passus” helyesebb ismerete által mindig tökéletesebbé válnak. Így a források egyik első kutatója, Szalágyi István pécsi kanonok „De statu Ecclesiae Pannonicae” című művében (IV. 266.) azt mondja, hogy Sopianae-tól a Trier felé menő útvonalon 32000 katona lépésre fekvő hely alatt Szent-Gál községet kell érteni. De későbbi kutatók, mint Rosti Zsigmond, valamint Kenner és Römer térképein is e helyet nem Szent-Gálnak, hanem Szigetvárnak veszik s e véleményt a régészek nem csak sokkal helyesebbnek tartják, hanem általánosan el is fogadják, miután az útvonal Sabaria felé nem tér ki annyira, mint Szent-Gál község, ahol római emlékeknek legkisebb nyoma sincs.

Minthogy forrásaink a Pécsről 32000 katona lépésre fekvő helynek nevét is megmondják, így megtudjuk azt, hogy Szigetvárt a rómaiak Limosa névvel jelölték. Timon Sámuel azt mondja, hogy régibb írók bizonyítása szerint e helyet ezelőtt Moten vagy Muten-nek (Motenum) hívták, melyet a rómaiak foglalásuk idejében Limosára változtattak át, mi annyit jelent, mint sáros, posványos hely s így e vidék jellegének egészen megfelelt.

A rómaiaknak minden az Itinerariumban megjelölt helyen egyúttal erősségük és katonaságuk is volt. Ez erősséget Szigetváron nem helyezhetjük más-hová, mint magába a szigetbe; nemcsak azért, mert e helyen egyáltalán valami római építkezésnek nyomát se találjuk, mi csak oly feldúlt helyen képzelhető, mint Szigetvár; de azért is, mert a rómaiak, mint az a többi eddig meghatározott római telepekből látható, mindenütt a kelta telepeket foglalták el.

Egyébként Szigetvártól északra, az ugynevezett Szehenfa dűlőjében nagy táblájú római téglák kerültek felszínre, melyek a szegényebb osztályú római népnek koporsóját képezték. Még érdekesebb ennél az, hogy a vár feletti láp-ságban egy stíriai csillámos kőzetből készült urna-fődelet találtak, melyet valószínűen a fentebbi római temetkezési helyről a vizár hozott az Almás árterületére. Minthogy a rómaiak halottjaikat csak a Kr. utáni első századig égették el, ebből az következik, hogy Limosa vidékén a római nép már a Kr. utáni I. században vetette meg lábát; az urna-fődél kőzete pedig azt látszik igazolni, hogy a római műveltség e vidékre nyugot felől, illetve Sabaria felől áradott el.

Szokás volt a rómaiaknál, hogy a kiszolgált katonaságnak vagy államhivatalnoknak a provinciákban kisebb birtokokat adományoztak, kik az után rendszerint a főútvonalak vidékén telepedtek le.

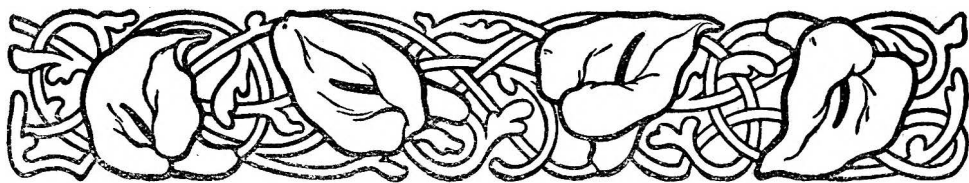
Ily kis tuskulum több volt Baranyában, melyeket a kutatók még fel nem jegyeztek. Szigetvár közelében Szent-Márton pusztánál az Ibafa felé forduló

völgy sarkán állott egy ily római magánteleg, hol néhány év előtt nagy mennyiségű római téglát ástak ki s ezek között egy kis Hermes szobrot is találtak, mely jelenleg a pécsi muzeumé. Kétségtelen, hogy Szigetvárott a Szechenyi dűlőben vagy Gonásiban talált római sirmaradványok téglái szintén egy ily kisebb római telepre vallanak. Ettől nyugotra mintegy 2 kilométer távolságban, a „patai sűrű“ sarkán több római, főképp Valens-féle pénzeket találtak s ugyancsak a Tüskevártól délre haladó dűlő út nyugoti oldalán, közel a vasúthoz, római fibulát leltek; e leletehelyekről is azt kell feltételezni, hogy azok kisebb római telepek voltak, melyeket a mintegy központban álló s katonai erősséggel ellátott Limosa oltalmazott.

A rómaiak uralma nem soká tartott. Marcus Aurelius azon intézkedése, melylyel a germán és sarmata elemeket Pannoniába behozta, túlsúlyra emelte itt a barbár elemet, melyet a hanyatlásban levő Róma legyőzni többé nem birt. A germán népség nyomát megtaláljuk közel Szigetvárhoz, Szent-Lőrinczen, hol egy ily germán övet találtak egy sirban. A III. század közepén elárasztják Pannoniát a markomannok, quadok, karpok, vandalok, viktohalok, sarmata-jazygok és a szláv venátok s egész Pannonia visszaesik a barbárságba. Hozzá járultak ehhez a gótok és alánok; később a hunok, kiknek birodalma ugyan állítólag csak a Dunáig terjeszkedett, de Wosinszky és mások szerint Pannoniában is több hun telepre találunk. Ily körülmények közt a rend teljesen felbomlott. Még nagyobbá válik a zavar Attila halála után. Elpusztult térein a vándortörzsek egymást váltják fel. A különben derék longobard nép uralma alig tart félszázadig. Végre jöttek az avarok, kik egész Magyarországot elfoglalván, birodalmukat mintegy 200 évig tartották fenn. A Szigetvárral szomszédos Pata község szántóföldjein egy II. Justin-féle aranypénzt találtak, melyen a kopásnak semmi nyoma nincsen, mintha csak az előző napon került volna ki a pénzverőből s mely pénzről a szakált viselő Justin és neje arczképei a homályos századokból barátságosan tekintenek felénk. E pénz is igazolja, hogy e vidéken is laktak ama népekből, kik Bizanczba rablókalandokra jártak s az ujveretű pénzt idehozva elvesztették.

Ezen zivataros viszonyok között a terra-marek lakói nem egyszer hagyták el; de az ujonan jövő nemzedék azt újra felhasználta s lakóhelyül választotta, mert az emberi művelődés történetében folyton fellelhető azon eszme, hogy a víz a leghatalmasabb védelmi eszközt szolgáltatja. Baranya megyében, nem messze Villánytól, Jakabfalu határában ma is láthatunk egy hatalmas áldozati dombot, melyet Wosinszky Mór szerint a VIII—IX. században itt lakó nomád népség a Karasó (Karasica) árterületében emelt fel piramisszerűen. E nagy domb ép úgy fekszik Karasó árterületén, mint Sziget Almás vizének árterületén, melyet az itt lakó nomád nép kétségtelenül felhasznált.

A monostor.

z a félsziget, mely a Szigetvár várát körülövező tó lefolyásánál, ennek keleti oldalán keletkezett s a melyen a jelenlegi város áll, már a korai századokban a szerzetesek előtt is alkalmas helynek látszott arra, hogy oda monostort állítsanak. Helyi viszonyok tették erre alkalmassá. A félszigetet két oldalról víz vette körül, mely védelmül szolgált; maga a víz alkalmas volt a halászatra, amire a hajdani szerzetesek nagy súlyt fektettek, úgy, hogy alig találunk régi, elpusztult monostoraink közül egyet is, mely vagy halászható víz közelében ne lett volna, vagy halastavakkal ne rendelkezett volna, minőket a régi bajcsi és szent-lászlói monostorok helyén Baranyában mai nap is jól láthatni; sőt az 593 m. magas Jakabhegyen a pálosok hajdani monostoránál maig is megvan a halastó. Szellemi tekintetben is alkalmas helynek látszott Sziget arra, hogy ott monostort építsenek. Az egész környéket itt csupa apró nemesség lakta, kik maguk erejéből képtelenek voltak saját maguk és csekély számú jobbágyaik vallási érdekeiről gondoskodni; itt tehát a vallás-buzgó szerzetes részére bő aratás mutatkozott.

Hogy a szükségletnek megfelelő monostor Szigetben csakugyan létezett, azt, ha arra semmi bizonyíték sem volna, a leghathatósabban igazolja, hogy Szigetvártól északnyugotra ma is áll egy község, melynek neve Apáti, élő tanuul szolgálván nemcsak arra, hogy Szigetváron monostor állott, mely valószínűleg apátság volt s az apátság birtokai ott terültek el, hol jelenleg Apáti község fekszik.

Vannak csakugyan írott adataink is, melyek Szigetváron monostor létezéséről tesznek említést. Bél Mátyás jegyezte fel ezt nekünk első sorban Compendium Hungaricae Geographicum című művében; régibb források után indulva kimutatja, hogy Szigetváron prépostság létezett „Praepositura de Insula Lásari” czimen.

Bár a régiek az apátságok s prépostságok között igen éles megkülönböztetést tettek, a köznép, úgy látszik, nem tartotta azt oly szükségesnek, hanem a préposti birtokokat is apátinak nevezgette, mi némileg kedvezett a

rangviselő hiuságának. Somogyban ezen kívül még két apátnak voltak akkor „Apáti“ nevű birtokaik, melyek közül az egyik, a szent-jakabi apátságnak Apáti nevű birtoka nem is feküdt messze Szigettől. Így szokhatott hozzá a nép, hogy e monostori birtokot is Apátinak nevezze. A monostor megjelölésénél az „insula“ szó a sziget latin fordítása s nem lehet nekünk Szigetvárra netán Lázáristákat képzelnünk, hanem annak világos értelme szerint magának Szigetnek „Lázár“ volt hajdani neve, vagy „Lázár-szigete“ s a róla mondott pár szó tehát annyit jelent, hogy „Lázár-szigeten levő monostor“. Bél Mátyás is azt mondja leírásában, hogy Szigeten, melyet egykor Lázár-szigetének neveztek, a premonstreiek monostora állott, mint azt e szerzet régi történeti feljegyzései igazolják.

Helytelenül ferdítette el tehát néhány történetíró az eredeti alakot „Praepositura S. Lasari de Insula“ szavakra, aminek az az értelme, hogy a prépostság neve Szigetben Szent-Lázár volt; holott szentről az eredeti szöveg nem is tesz említést. Az a feltevés sem áll, mintha a monostor temploma lett volna szent Lázár tiszteletére szentelve. Ki alapította e prépostságot, arról a mult pusztító keze nem hagyott vissza semminemű okiratot. Az onnét elmenekült szerzetesek ha el is vihették okirataikat s nem estek az üldöző ellenségnek áldozatul, miután ez — úgy látszik — a reformatio felvirágozásának idejével esik össze, ennek örvényeiben semmisültek meg. Bizonyos mégis, hogy az egész vidéket apró nemesek lakták; ezek pedig aligha alapították e monostort; inkább kell hinnünk, hogy azt a királyi kegyelet teremtetten, vagy olykép létesült, hogy a monostor javai egykor királyi birtokok voltak, amint hogy tudjuk azt, hogy a nem messze fekvő Boda is királyi birtok volt, melyet a király 1232. körül ajándékozott a pécsi püspöknek és tudjuk, hogy Váty is egykor királyi birtok volt, melyet a királyi nyilasok (sagittarii) használtak. Így lehetett e monostor birtoka is eredetileg királyi birtok, vagy magszakadás útján eshetett az vissza a koronára.

Mint fennebb láttuk, a szigetvári monostor a premontrei szerzetesek birtoka volt. E szerzet még annak alapítója: szent Norbert életében tette lábát Magyarországra. Norbertet ugyan is a sors Regensburgba vezérelte, melynek püspöke Hartwik volt, Engelbert hercegnek fia, ki maga is rokonságban állott az Árpád házzal, miután testvére Udalrik, az akkori karintiai herceg, I. Béla király leányát Sofiát (vagy Sojádát) birta nőül. A Norberttel barátságban élő Hartwik püspök 1108-ban Henrik német császárral látogatóba jöven Magyarországra, itt egy évig időzött s valószínűleg ez idő alatt ő írta meg Szent Istvánnak híressé vált életrajzát; de egyuttal megnyerte a királyi családot is szent Norbert eszméinek. Történetírók állítják, hogy az első premontrei apátság nálunk már 1130-ban keletkezett s gyorsan s oly annyira elterjedt a kereszténység középkori munkásainak ez intézménye, hogy rövid idő alatt mintegy 55 prépostságot számlált hazánkban, melyeket a legnagyobb részben a király, vagy családtagjai és közel hozzátartozói alapítottak s így nem lehet kétség, hogy az Szigetváron is hasonlólag történt.

Pázmány Péter előadása szerint a szigetvári premontreiek a turóczi prépostság fiókját képezték s miután tudvalevőleg a turóczi apátságot IV. Béla

király Znióváralján 1262-ben alapította, fel kell tennünk, hogy a fiók alapításának ideje sem sokkal későbbre tehető.

A szigetvári mai templom tornya alatt egy faragott kődarab foglal — senkitől se méltatva — szerényen helyet; közelebbről megtekintve: ez egy ülő helyzetben faragott szentnek alsó része, műértő szemmel nézve pedig egy remek szobrászati alkotás a 14-ik század elejéről. Nem lehet egyebet feltennünk, mint hogy e töredék még a hajdan itt lakott premonstreiek templomának egyik emléke.

Miként főntebb említők, a régi okiratok a monostoroknál éles megkülönböztetést tesznek a prépostság s apátság között. E megkülönböztetésnek meg van a maga alapja. Az apátságok csak a tulajdonképi szerzeteknél fordulnak elő, kik a szerzeti életrend alapítójának, szent Benedeknek e célra szerkesztett szabályai alapján állanak; ellenben a premonstreiek szt. Ágoston utasításait követték a szerzetszerű együttes életben s céljok volt a hanyatló papi erkölcsi élet javítása; különben is magasabb erkölcsi életrendjük és pápailag megerősített alapszabályaik mellett bármily egyházi tisztség viselésére jogosítva levén, már keletkezésök után rövid időre sok káptalant s püspökséget nyertek a keresztény világ területén. E szerzeteket — alapszabályaik szerzője után — általában ágostaiaknak nevezték, a nélkül, hogy szent Ágoston az együttes élésre szolgáló utasításokon kívül mást nyújtott volna, vagy egyáltalán egy saját nevééről nevezett szerzetet alapított volna. Hazánkban is Nagyvárad, Lelesz, Darnó, Misle, Jászó, Hatvan, Aszód, Ipolyság, Bozok, Turócz, Csallóköz, Csoma stb. préposti monostorai mindmegannyi ágostai rendű szerzetes házak voltak, a szó szigorú értelmében: premonstreiek.

Szigetvár e régi monostorának szerzetesei tehát kiválólag a lelkeszi teendőkkal foglalkoztak s ennek van is nyoma. Az egész környéket, mint később látni fogjuk, csupa apró nemesség lakta, kik, habár több helyen templomokat építettek is, a magok erejéből a legtöbb esetben képtelenek voltak arra, hogy azokban egyúttal papot is tartsanak. A középkorban pedig az volt az eljárás, hogy az egyes nemesek apróbb falvaikban, melyek lakosai majdnem béresi viszonyban álltak földesuraikkal, a maguk és embereik lelki vigasztalására és a gyermekek kezdetleges oktatására maguk fogadtak papokat önköltségükön felállított templomaikba. Ezeket azután egyszerűen papoknak (sacerdos) nevezték s így tulajdonképi plébániák, miként napjainkban, ott akkor nem léteztek. Látjuk pedig Szigetvár vidékén, hogy ott a 14-ik században igen gyér volt a kath. papság. Így a pécsi püspökséghez tartozólag e vidéken csakis Szent-Egyed, (ma pusztá Boldogasszonyfa alatt), Almamellék, Szent-Márton (a mai Biedermann pusztá) s lejjebb Gyűrűfő és Zsibolt szerepelnek, mint oly községek, melyeknek papjaik voltak a 14-ik századi pápai tizedjegyzék szerint; holott például Szent-Márton és Zsibolt között Ibafalva, Lapsi, Liki, Farkasfalva, Gonás, Danales (Domolos), Kéthely, Nyerlőd s még több falvak feküdtek. A veszprémi püspökségben Szigetvár egész vidékén csak Karan nevű falut találjuk az 1332—34-beli pápai tizedjegyzékben, mely község Szent-Egyed vidékén feküdt. Szigetvártól nyugotra — jó mélyen benyomulva Somogyba —

nem találunk falut, melynek papja lett volna. Ime tehát: itt látjuk megvilágítva ama nagy tevékenységi kört, melyben a szigetvári monostor buzgó szerzetesei működtek, kik papok hiányában a kis nemesek között fáradhatatlanul végezték a lelki teendőket, egy messze fekvő központból, Szigetből; az egész vidék nemessége és népsége a vallási oktatást s lelki vigasztalást tőlük nyerte mindaddig, míg csak e vidék nemessége is meg nem izmosodott s magának saját papot nem szerezhetett.

Azonban a monostornak még egy másik munkássága is lekötötte figyelmünket. Tudjuk ugyanis, hogy a középkorban iskolák egyedül a kolostorokban voltak; a szerzetesek tanították az ifjúságot a kor kívánalmai szerinti ismeretekre; különösen áll ez a premonstreiekre, kik az ifjúság oktatását erkölcsi kötelességnek minősítvén, egész lélekkel szentelték magukat a tanításnak s főtörekvésük az volt, hogy iskoláiknak minél több tanítványt szerezzenek. Szigetvár e tekintetben némi előnyben állott, mert a jámbor szerzetesek az egész vidéken mint lelkiatyák működvén, nemcsak ők ismerték a környék összes nemességét, de a nemesség is méltatta a szigorú erkölcsű szerzeteseket, szokásaik contemplatív jellegét és tudományos ismereteiket s bizalommal símult az istenfélelemben egész csendben működő szerzetesekhez.

Az iskola, melyet e szerzetesek Szigetvárott saját monostorukban felállítottak, miként ez a középkor monostoraiban egészen általános volt, az akkori viszonyokhoz képest szükségelt ismeretek közönséges s egyszerű uton való előadásánál többet nem nyújtott. Ugy kell azt képzelnünk, mint egy mai polgári iskolát, vagy alsó gymnasiumot, mely már a 14-ik század elején virágzott Szigetváron s melyre, mint később látni fogjuk, van némi bizonyítékunk.

A 13-ik és 14-ik század alapító levele valamely monostor részére rendszertint olyan, hogy a szerzet nem csak ama területet nyerte meg a monostor részére, melyen a szűkebb értelemben vett monostor belsősége feküdt, hanem egy a monostor körül fekvő nagyobb területet is, hol gazdaságot is vezethetett. Szigetvárnál is a monostor birta egykor az egész területet, melyen ma a város s annak keletre elnyúló részei állanak, míg monostoruk s templomuk a mai belső városrész észak-nyugoti egynegyed részét foglalta el. Az egyes nemesek gyermekei, kiket a szülők iskoláztatni Szigetvárra adtak, nem találhattak mind helyet a monostorban, vagy szigorú szabályzatuk meg sem engedte a szerzetben a convictusi életrendet; így a szülők kénytelenek voltak a kolostor mellett házhelyeket venni, építeni s gyermekeiket ott tartani. A monostor külföldi összeköttetései révén különféle mesterembereket toborzott Szigetvárra s így a kolostor közvetlen szomszédsága mindinkább benépesült s megérett lassan-lassan arra, hogy várossá alakuljon át, mi azután meg is történt. Ugy látszik, hogy a szerzet fő virágzási kora a 14-ik századra esik; a 15-ik században az már alább száll. A szomszédos vidék, hol a szerzetesek mint lelki atyák működtek, megtelik templomokkal és papokkal; a monostor ez által elesik előbbi jövedelmeitől, a házterületek eladását pedig a város körül vont árok akadályozza. A politikai viszonyok a 15-ik században egyre zavarodottabbak lesznek, a vallási ügyek elvilágiasodnak, az apró nemesség kihalóban van,

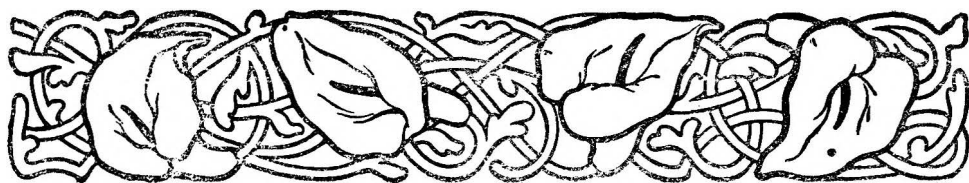
helyét nagy földbirtokosok váltják fel a kisebbek rovására. Ily viszonyok közt a monostor jóléte is süllyed, a földet monostora körül többé nem mondhatja a magáénak, sőt Apáti birtoka is elvész. 1486-ban azt olvassuk Apáti-ról, hogy az a Dombó családé volt, melynek főfészke a Kastélyos-Dombónak nevezett hely, birtokai pedig Zákányig terjedtek.

Mikor szűnt meg a szerzet, azt nem tudjuk. Turóczy csak annyit említ, hogy a szerzetesek, a viszonyok által hajtatra, biztosabb helyekre költözködvén át, katonai őrség foglalta el helyüket. A már említett csonka szobor azt bizonyítja, hogy a templom a török dúlásig megvolt, a szobor ilyeszerű megcsonkítása török kézre vall. A legkésőbbi nyomok 1554-re vezethetők vissza, midőn, mint látni fogjuk, ott még papok vannak.

Még csak egy kérdés marad függőben azok közül, miket a monostorról tudunk s ez az, hogy a városnak mely részén állott az. Erre nézve egyetlen adatunk van az 1556-iki ostrom idejéből, mely szerint, midőn Ali pasa az ágyukat a malomtól elvitette, azok egy részét keletre, a másikat a vártól délre, a szentegyház felől állíttatta fel és csakugyan az egykori képek is úgy mutatják (bár azokat csak bemondás után készítették,) hogy az egykori kéttornyu templom a város észak-nyugati sarkán feküdt. Minthogy a régi szokásokhoz híven a templomot lehetőleg mindig az északi oldalon helyezték el, de a leírás szerint is az ostrom-ágyukat a templomnál állították föl s ettől délre állt a monostor s annak quadratuma, — így a régi monostor helyét a mai nagy vendéglőtől északra kell helyeznünk, mégis úgy, hogy annak egy része a vár felé vezető mai utcán is állt, míg a régi utca egy kissé inkább keleten húzódott a vár felé. A zárda és templom homlokzata azonban nem a város, hanem napnyugat felé tekintett le a tó vizére. A mai felfogástól ugyan kissé eltérő az ily építkezés, de az akkori felfogásnak az teljesen megfelelt.

Helyén valónak tartjuk itt megjegyezni, hogy a 14-ik század első felében keletkezett tizedlajstromok értelmében Szigetváron Ferencz-rendű szerzetesek voltak (*Ordo minorum St. Francisci*), kik a régi okiratokban „mezitlábasok, szürke-barátok és seraphikusok“ elnevezéssel fordulnak elő, mely szerzet alapítása 1208-ik évre s felvirágzásuk Szigetvár első fellendülésének idejére esik.

Minthogy az okiratok határozottan igazolják, hogy mindkét szerzet létezett Szigetváron, ezt tagadásba venni nem is lehet. Mind azáltal a Ferencz-rendűek kezdetleges túlszerénysége, mely miatt saját magukat is Minoreseknek, azaz kisebbeknek nevezték, valamint azon körülmény, hogy rendszabályaik őket tisztán az alamizsnából való életre utasították és kezdetben még a tudományos működést is eltiltották, okozhatta azt, hogy e rend Szigetváron csak kisebb és alárendelt szerepet játszott, mely a történetben semmi nyomot nem hagyott hátra. E rend tagjai az alapító egyháznak Assisi városában híressé vált Porciunculának mintájára Szigetváron is csak az ott megtelepedett premontreiektől nyert kisebb földrészletre építették igénytelen templomukat és zárdájukat s minthogy a szerzet a reformatio idejében élénk ellentétben állt a Dominikánusokkal, nagyon valószínű, hogy Szigetvárt már a reformáció kezdetén elhagyták. A szerzet, a körülményekből ítélve, az ó-város nyugati oldalának alsó részén feketett.

A Szigethi család.

Apremontreiek szigetvári monostora a 13-ik században birta az egész területet, melyen ma a város fekszik s a nyugotra egész Apátiig huzódó földterületeket; az Almás vize árterületében a mocsarak közt ülő sziget pedig egy kismemes család tulajdona volt. A szigetet magát Lázár-szigetének nevezték a 13-ik században, hihetőleg annak csekély hasznót hajtó volta miatt. De minél silányabb volt annak talaja s minél inkább pusztították azt a vízáradások is, annál biztosabb lakhelyül szolgált a mocsár közepette, mire a 13-ik században nagy súlyt kellett az embereknek fektetniök. A kismemes család is tehát a szigeten huzta meg magát; nemcsak ott lakott, de innét vette nevét is, és régi okiratainkban Szigethi névvel jelölték magukat, csakhogy a *de Szigeth*, *de Zigeth* vagy latinul *de Insula* alakban.

Ugy látszik, hogy ez elnevezés inkább büszkeségüket képezte; talán az okból, mert az ott levő monostor és annak jó iskolája tette nevezetes emberré e családnak egyik tagját.

A család az akkori szokás szerint birtokai nevéből nevezvén magát, többféle névvel szerepel az oklevelekben. Ilyenek az *Almamelléki*, a *Mindszenti* és *Tapsonyi* nevek. Legrégibbnek látszik a *Kovászna* név. 1261. augusztus 21-én Béla király egy oklevelet adott ki, melyben megemlíti, hogy midőn Ottokár cseh király az ország határait fenyegeté, ő a magyar urakat hadaival összegyűjtvén, Ottokár ellen indult és a Morva folyónál vele megütközött. E csata folyama alatt csak ketten voltak mellette, u. m. Fülöp zágrábi püspök és Kovásznai Kozma comes. Ez utóbbi a király szeme láttára az ellenségtől megtámadtatván, jobb lábán veszélyes sebet kapott. A harcz lezajlása után Kovásznai Kozma hozzá folyamodott, adná neki a király Somogy megyében a két Vittyá nevű községet, mely a királyi precok (hírnökök) birtokában volt. A király erre megbizta Henricus de Pobor királyi embert (*homo regius*), hogy e birtokokban a királyi jogokat kutassa ki és a birtokot adná át neki.

Pál, fehérvári prépost, a királynak vicekancellárja állította ki ez okiratot, a melyből megtudjuk azt is, hogy ezen Kovásznai Kozma egy másik,

történelmileg is nevezetes családdal állt összeköttetésben, a mennyiben Kovásznai Kozma testvére volt Mic bánnak.

Egy másik, 1275-ből származó okiratban úgy találjuk, hogy eme Kozma a *Mindszenti* nemesek sorában áll. E Mindszent község, melyet az okiratok később többször felemlítenek, a Somogy megyei Szent-Egyed pusztája tájékán feküdt. E Kozmának atyját Moruch-nak hívták. És még egy testvére volt, kit Machrinusnak hívtak. Ez *almamelléki* birtokos volt és Almay Machrinusnak hívta magát. Ez volt törzs atyja a Szigethi családnak. Még egy testvérük volt a nevezetteknek, kit Istvánnak hívtak s midőn ez meghalt, Machrinus kénytelen volt mindszenti birtokait elzálogosítani, hogy testvére birtokait magához válthassa.

A mindszenti birtok 60 hold földet tett ki, melyet 6 márkáért elzálogosított, de később ismét visszaváltott és erről Pál, pécsi prépost, János kántor-, Kozma custos és Dömötör dékán pécsi kanonokok előtt 1275-ben okiratot állítottak ki.

Ez okiratról megtudjuk azt, hogy a nevezett Machrinus comesnek 2 fia volt, u. m. Lancrét és Sungud.

Az utóbbiról az okmányok teljesen hallgatnak, ellenben Lancrétiusról úgy emlékeznek meg, mint a kinek több gyermeke volt: u. m. Beke, István és János. Ezek Botykai Péter fiával, Pállal állottak perben Boldogasszonyfalva miatt, mely per 1344-ben ért véget. E községet ugyanis a Szigethi család egyszerűen elfoglalta. A per ügyét Pál országbíró tárgyalta, a melyben Botykai Pál egy 1258-ból származó oklevelet hozott fel védelmére, mely szerint Szent-Demeteri Márk fiai, Jakab és János, másrésről Botykai Encse fiai, Pál és János, oly egyezséget kötöttek egymással, hogy utóbbiak a somogymegyei Ormán községben, mely név alatt a későbbi Boldogasszonyfalva értendő, megvettek 6 ekére való földet 6 márkáért, valamint a községnek is fele részét az ott épült templom felével együtt, bizonyos feltételek mellett, melyek mindkét felet a szerződés megtartására birsággal kötelezték. Ez okiratban régi határjárás is foglaltatik, mely szokás szerint a templom szentélyének ablakánál kezdődik és melyből látható, hogy a megvett terület az Almás vizéig nyúlt és szomszédos volt a Beke, ugy Encse fiai és Kercse nevű egyének földjével; északról pedig egy Jand nevű község határait érintette.

A Szigethi család két okiratot hozott fel jogainak igazolására. Az egyik 1313-ból származott, a mely szerint Almamelléki Lancrét fia, Beke és testvérei István és János, a Botykay családdal perbe keveredvén, akként egyezkedtek, hogy Boldogasszonyfalvát, a mely Bekének Hobol nevű birtoka szomszédságában feküdt, és Paul-lakát (Pálfalvát) eladván a Szigethi családnak, miután az más kézen volt, kötelezték magukat a Botykaiak e birtokot akár peres úton, akár másképp három év leforgása alatt megszerezni és a Szigethi családnak átadni, mi ha meg nem töríennék, jogosítva van ez a birtokot önhatalmulag elfoglalni. Az 1416-ról szóló okirat csak arról tesz bizonyosságot, hogy a Botykai család kötelezettségének nem felelt meg. Így az országbíró 1344-ben Boldogasszonyfalvát a Szigethi családnak ítélte oda.

Miként láttuk, Szigethi Lancret már Almamellékre tette át lakását s a kérdéses okiratban Almamelléki névvel szerepel. — Ez okirat azt mondja róla, hogy comes volt, tehát valami világi méltóságot viselt. Lancretius valószínűleg Almamelléken is halt meg 1330. körül, midőn Szigetvár mellett, mely ősi birtokot képezett, még vásárolt birtokai is voltak Gonáson, Kéthelyen és Siboltmelléken, (ma : Zsibót).

A „mellék“ képzőt rendszerint a patakok mentén levő falvakra alkalmazták. Így volt közelünkben Okormellék nevű község s ma is megvan Almamellék község. Ebből az következik, hogy Zsibolt, melyet hajdan Zsiboltmelléknek hívtak, azon pataknak neve volt, mely ott folyt, miért is helyes volna e helynek nevét eredeti alakjára, Zsiboltra visszaállítani.

Lancretius elhalván, kit az okirat baranyai nemesnek mond, mert nemcsak alább felsorolt birtokai, de Almamellék is akkor tényleg Baranyához tartoztak, minthogy az itt levő birtokok, névszerint Gonás és Kéthely nevű községek, nemkülönbben egyes részletek Sibolt községből, jogi megtámadás veszélyének voltak kitéve, a két fiu biztosítani akarta e birtokokat. Akkor még nem volt hagyatéki eljárás s nem is volt reá szükség, mert az örökösök az ősi birtokban maradtak. Ha azonban az örökösök minden esetleges későbbi megtámadástól meg akartak menekedni, vagy valamely lappangó királyi jog érvényesítését akarták kikerülni, úgy, mint ez esetben is Lancret örökösei Beke és István, a pécsi káptalanhoz fordultak: hirdesse ki, hogy mindazok, kik e birtokokra netán igényt tartanak, igényeiket 60 napi záros határidő alatt jogvesztés terhe mellett tartoznak érvényesíteni; e határidő leteltével a pécsi káptalan újólág meggyőződést szerzett magának arról, hogy ellenmondás nem történt, egyúttal jelentését Visegrádra, Pál országbíró elé terjesztette, megjelölésével mindama nemeseknek, kik Gonás, Kéthely és Sibolt vidékén laktak s kik Lancret fiainak jogait elismerték és igazolták, mire Pál országbíró e javakat Lancret fiainak odaitélte. A kérdéses ítéletben a falvak egész serege jön említésbe, melyek Lancret fiainak ősi birtoka körül feküdtek. E falvak a következők: de juxta Alma (Almamellék), de juxta Sibolth (Zsiboltmellék), Viszló (Somogy megye), Sebes, Peterd, Nagyvágy (ma : Nagy-Váty), Zegedi, Okormellék (de juxta Okur), Telek, Szent-Iván, Nempti, Onfalva (Anfalva, elpusztult falu), Szent-Dömötör, Botka, Vaagi (Vágy). Első pillanatra feltűnik, hogy, ha Lancret fiai nem a Szigethi családhoz tartoztak volna, úgy miért nem hívták a Szigethi családnak tagjait is tanubizonyosságul igényeik érvényesítésére, holott e család tőszomszédságban lévén, arra leginkább igényt tarthatott volna. Alább felhozandó okirataink igazolni fogják, hogy Lancret és két fia maguk voltak a Szigethi család tagjai.

E két fiu közül Beke képezi a leszármazó ágat, ellenben Istvánról mélyen hallgat a diplomatika. Nekünk azonban nem lehet róla hallgatnunk, mert ő a Szigethi családnak egyik legnevezetesebb tagja volt. Számításunk szerint eme kiváló egyéniség születése 1310—20. körüli időre esik, férfikora pedig Nagy Lajos idejére. Minden valószínűség szerint első kiképzését a szigetvári premonstreiek monostorában kell keresnünk. Midőn a történetben felmerül, akkor

már ágostai rendű szerzetes és neve Stephanus de Insula, mi magyarul annyi mint Szigethi István. Az ágostai szerzet alatt itt a premontrei szerzet értendő. Akkor még nem voltak hazánkban egyetemek; középiskolák pedig a mai értelemben nem léteztek. Az iskolákat legtöbbször a szerzetes rendek maguknak tartották, melyekben a szerzet körül fekvő vidék nemeseit oktatták és esetleg azoknak jelesebbjeiből a szerzet részére tagokat képeztek ki. Ezeket az iskolákat „studium generale“-nak nevezték, oly elnevezés, mely később az egyetemekre ment át. Az Ágoston-rend ez iskoláján Szigethi István húsz évet töltött el, mint lector. Így hívták akkor a tanárokat, mert az volt akkor a tanítási rendszer, hogy előbb felolvasták a tárgyat, azután magyarázták meg. Szigethi István tanított az országban és tanított Párisban az Ágoston-rend ottani iskoláján és Toulouseban is. Akkor, midőn a rend őt arra jelölte ki, hogy a sententiákat Párisban előadja, szükségessé vált, hogy arra nézve a szabadalmat (licentiát) megnyerje; mert csak annak volt szabad nyilvánosan tanítani, ki valamely egyetemen a magisteri palliumot és pálczát megszerezte. Ámde Toulouseban külső körülmények akadályozták a vizsga letételét. Párisban pedig hihetőleg nem akart vizsgázni; hogy tehát iskolája hátrányt ne szenvedjen, Nagy Lajos király s neje Erzsébet királyné 1345-ben VI. Kelemen pápához folyamodtak, hogy tekintve Szigethi István nagy tudományát s e mellett vallásosságát, oly magisteri jogot kapjon a pápától, mintha azt akár a párisi egyetemen kapta volna s annak használatában őt sem a párisi egyetem ellentétes joga, sem az Ágoston-rend ellentétes szokása ne akadályozza. E kérelem indító oka főleg az volt, hogy az országos tanácsban nem egyszer szükség volna — mondja az oklevél — a hittudományok magisterére, ilyen pedig nincs az egész országban sem a papok, sem a szerzetesek között. S ime, ekkor lép fel Szigethi István, hogy megszerezze magának a magisterséget. Mily nagy lehetett e férfiú tudományának hite, hogy a királyi kegyelem őt a pápánál ilyenmű közbenjárásra méltatta.

A pápa szívesen hajolt Nagy Lajos kérelmére, de előbb kiküldötteket rendelt Szigethi István tudományának megvizsgálására. A kiküldöttek voltak Ceccanoi Hannibal, ki tusculanumi biboros volt és Curti Vilmos cistercita, ki a „Sanctorum Quattuor Coronatorum“ biborosa volt. Szigethi István sikerrel tette le eme tudósok előtt a vizsgát, mire a pápa megadta neki a tudori palliumot s még ugyanaz év december 6-án bemutatta azt az akkori kalocsai érseknek. Magától is érthető, hogy ily eredmény s ama kitüntetés, mely őt, hazánkban az egyetlen papot, a magisteri palliummal érte, csakhamar biztosították előmenetelét, melyet meg is érdemlett, mert oly férfiú volt, ki Szigetvárból kiindulva a magyar nemzetnek külföldön is dicsőséget szerzett.

Előmenetele gyors volt. Már 1350. január 11-én nyitrai püspökké lett és 17 évvel később, 1367. február 11-én kalocsai érsek s utána megszerezte még magának a jeruzsálemi patriárka czimet is. Meghalt az 1382-ik év első negyedében. Magas rangja s dús jövedelmei kétségen kívül nagyot lendítettek a család tekintélyén és vagyoni viszonyain.

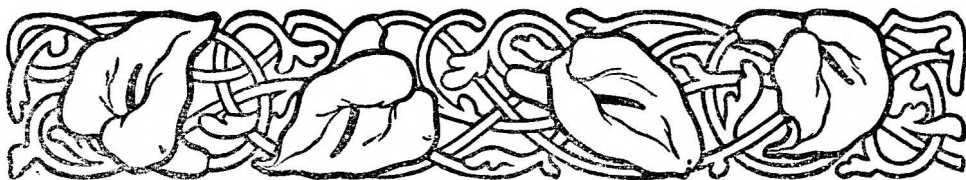
Mint fentebb mondtuk, Szigethi István érsek testvére, Szigethi Beke volt

a családfentartó. Beke fiai : Kozma, Dömjén, Leontinus, aki más helyen Lancrétius, bizonyára nagyapja után. Ezek már 1339-ben per útján megnyerik az Ormán mellett fekvő Boldogasszonyt, mely a mai Boldogasszonyfalvának felel meg. Itt mondja el az okirat, hogy Beke fia volt Almai Lancrétiusnak. Bekéről pedig más okiratból tudjuk, hogy neki Lancrétius és Anthimius nevű fiai voltak. Bekének Kozma és Dömjén nevű gyermekeiről csak még egyszer történik említés. Ugyanis Anthimius testvérük pert indít ellenük, melyet azonban elveszt és Szepesi Jakab országbíró 40 márká birságra ítéli őt. E birságot Lajos király, kinek, úgy látszik, kedvelt embere volt, 1377-ben kegyelmi uton elengedte.

Minthogy az eddigi okiratokban Sziget neve egyáltalán felemlítve nincs, nagyon hajlandó lesz a történet-buvár e családot bármily családnak, csak Szigethi családnak nem tartani. Azonban egy 1408-ból származó oklevél az egész helyzetet megvilágítja. 1408. jun. 10-én ugyanis a csanádi káptalan előtt megjelent Ilka urnő, Szász Mihály de Tamasovcz özvegye, ki Szigethi Lancrétiusnak, Beke fiának volt leánya és előadta ott, hogy János, Anthimiusnak volt fia, őt néhai édes anyjának : Ankának, Szigethi Lancrétius nejének hozománya és kelengyéje iránt teljesen kielégítette. Talán még némi kétséget lehetne a leszármazás ugyanazonosságához kötni, ha az okirat nem mondaná egyuttal azt is, hogy az őt kielégítő Jánosnak öregatyja ugyanaz a Beke, ki az ő öregapja s kit az okirat Beknek nevez, miből látható, hogy a későbbi Tapsonyi és Anthimi család e korábbi Szigethi családdal egy család.

Az okiratból, melyben Lancrét fiai Beke és István maguknak Gonást, Kéthelyt s a zsibolti részeket biztosították, azt lehetne következtetnünk, hogy Sziget ekkor még nem volt az övék s azért nem biztosították jogukat Szigetre nézve is s e szerint az későbbi szerzeménynek látszik lenni. E felfogás téves volna, mert Beke is *de Zigeeth* jelzéssel fordul elő az okiratban, jeléül annak, hogy ő magát Szigethi Bekének mondta és irta; és István is teljes életében mint Stephanus de Insula szerepel. A Gonás, Kéthely és zsibolti részeket biztosító okiratra nézve tehát ép az ellenkező áll. Szigetet ugyanis Lancrét fiai azért nem tartották szükségesnek országbírói ítélettel biztosítani, miután az ősi birtokot képezett, arra nézve amugy is adomány-levéllel birtak s így az nem volt megtámadható, már csak azért sem, mert birtoklásuk régi volt, míg Gonás és Kéthely újabb szerzeményt képeztek, melyeket királyi oklevél különösen nem biztosított.

A régi város.

Kétségtelen, hogy Szigetvár városa előbb keletkezett, mint a vára. A várnak keletkezése a XV. század második és harmadik tizedére tehető, ellenben Szigetvárról mint városról már 1408-ból tesznek régi okirataink említést. Sziget topografiai fekvését vizsgálva, önkéntelenül is arra a következtetésre jutunk, hogy ez nem is lehetett másként. Magát a későbbi várat körülölelő nagyobb kiterjedésű mocsaras viznek a szélesebb árterület nyugoti részén volt egy nádassal és ingoványnyal telt lefolyása. A földnyelven, mely keletről nyugot felé húzódva a tónak egyik oldalát alkotta, épült a kisded község. A XIV. és XV. században egy község aként alakulhatott várossá, ha lakói magukat kültámadás ellenében alkalmasan el bírták sánczolni. Az ily helyek azután oppidum nevet nyertek s élvezték ama előjogokat, melyeket a városok a törvény és királyi adományok folytán rendszerint bírtak. Az eszme kezdeményezője valószínűleg a szigeten települt szerzetnek prépostja lehetett, mert tudjuk a történetből, hogy rendszerint és legtöbb esetben egyes szerzetek alakították át helyeiket oppidumokká, mint ezt Baranyában Baicsnál és a nyulszigeti apácák Csele nevezetű helységénél tudjuk. Szigetnél jogi szempontból ez annál könnyebben történhetett meg, miután az egész félsziget a monostor tulajdonát képezte. De a politikai viszonyok is javasolták az oppidummá való átalakulást. Nagy Lajos halála után nagy zavarok keletkeztek az országban; a nemesség pártokra oszlott. Ismeretes a Horváthi-féle lázadás, melynek főfészke Slavonia volt. Tudjuk, hogy a Horváthi-féle lázadó csapatok többször áttörtek Baranyába és Somogyba, hogy Pécsét is meglátogatták és megzsarolták. Somogy és Baranya megye nemesei között nem egy volt Zsigmond király ellen, kiket ez mint pártütöket, hűtleneknek tekintett és javaikat elkobozta. Ezek, mikor még birtokaikban voltak, sokszor megtámadták az ellenpárt embereit s lakhelyeiket, megrabolták és kifosztották őket. Ezekhez tartozhatott Szigetvár csendes monostora is, úgy, hogy bizvást feltehetjük, miszerint az oppidummá való átalakulás eszméje s tán keresztülvitele is ez időből származik. Ez átalakítás nem járt nagy nehézséggel annak miként

való keresztülvitele tekintetében. Egész egyszerűen a szigetet körülövező tó vizére fektették számításait. Ugyanis a nyugot felé húzódó földnyelv végső csúcsára épült községet a szigetet körülövező mocsárból levezetett csatorna által akként választották el a száraz földtől, hogy ezzel a földnyelv végső része védett helylyé, azaz oppidummá alakult. A tóval körülvett sziget keleti oldalától nem messze, mint az mai napig is látható, déli irányban egyenes árkot vontak, mely a hajdani Szigetvár városának délkeleti sarkán, az előbbihez derékszögre változtatva irányát, ismét a tó vizének lefolyását képező bozót felé irányult. Az Almás, a Zsibolt és egyéb összegyülemlett vizek ebbe nyertek lefolyást.

Szigetvár régi városának nyugoti oldalán, hol a tó vizének ismét keskenyebb lefolyása van dél-nyugot felé, a keskenyebb, bozotos és ingoványos helyet földdel eltöltötték és így ott a víz lefolyását megakadályozván, mintegy kényszerítették, hogy a víz a várost keletről és délről körülfutó árokban folyjék le, hol egyuttal a vizet és a lefolyó víz mennyiségét jobban lehetett szabályozni és minthogy a vizesés is ez által szabályozást nyert, az árokban lefolyó vízre Szigetvár városa egy és később még egy másik malmot épített. A várost körül folyó árok védelmi szempontból lévén építve, természetesen igen széles volt, melynek csak a támadó ellenség által alig látható fenekén ásott csatornában folyt a víz. A Ferencz-rendűek monostorának kertjében, hol eme régi várak ma még meglehetősen épségben látható, a várak felső szélessége mintegy 18 méterre tehető most is, pedig bizonyos, hogy az hajdan sokkal szélesebb volt.

E régi város a mainál tetemesen kisebb volt. A templom terétől nyugot felé vezető országúton alig 124 méternyire haladva, már elérjük ama pontot, hol még ezelőtt 50 évvel az ugynevezett kanizsai kapu állott; ez a kapu a mai Vörös Vincze-féle háznál állt olyképp, hogy a szemben levő Szabó István-féle ház a hajdani part lejtőjén fekszik, míg pinczéjében a kapuzat alapfalai láthatók, honnan déli irányban egyenes vonalban mintegy 270 m. hosszan húzódik a várat és várost védő szigeti tónak hajdani keskenyebb lefolyása, mely azon időben ingoványos és süppedékes mocsarat képezett. A város délnyugoti sarkánál a várak derékszögben húzódik keletre Balog János házánál, mely az Igmándy-utczáig ma is jól látható és hol valószínűleg a város egyik hajdani malma állott. Innen keletre az árkot részben beboltozták, részben betemették. Himmer Antal házánál az árok ismét északra fordul, nyugotra hagyva a szt. Ferencz-rendűek telepét, a hol a várak, mint fent mondtuk, a kertben egészen jól látható; majd Duchon Ödön és Nicsovícs Vazul házai közt az utcán át húzódva, hol a pécsi kapu állott, folytatja útját a várost éjszokról határoló lápig. A város éjszaki oldalát is a tópart képezte, mely az „Arany golyó” kertjében látható és itt, mint a hajdani város észak-nyugati sarkánál, a tópart megint déli irányban fut a kanizsai kapuig. Az éjszaki part a várost határoló többi vonalakkal nem állt derékszögben, hanem északkelet felé kinyúlva, e vonal észak-nyugatnak, vagyis egészen szemben a várnak nézett.

Az elárkolt terület nem volt nagy; nyugotról keletre mintegy 264 méter széles, a déli vonal hossza 394 m., a belső terület tehát mintegy 18 kataszteri hold területet foglalt magában. Bár e terület kicsinynek látszik, de tekintve a XIV. és XV. század hajdani oppidumait, melyeknek területét még sikerült némikép megállapítani, minők a közelben fekvő Nagy-Váty oppiduma, vagy Baics és Csele oppidumok, nemkülönben a Dolni-Miholjác és Sveti-Gurai (régibben Szt.-György) között fekvő hajdani híres Aszuágy oppiduma, tetemesen kisebbek, — így Szigetvárt mindenestre a nagyobb oppidumokhoz kell sorolni.

A sánczok délkeleti és délnyugoti sarkán, tehát Himmer Antal háza táján és Balog János kertjében még pár évvel ezelőtt hatalmas, mintegy 20 méter magas dombok emelkedtek, melyek hajdan a város védelmére szolgáló töltések maradványai voltak. E dombokat csak az utóbbi időben hordták el véglegesen.

Szükségesnek tartom e helyen megmagyarázni, mit értettek a bástya nevezet alatt. A bástya a városok és várak bejárásainál alkalmazott oly kisebb területű földtöltések voltak, melyeket erős tölgyfa gerendázatok, tölgy deszkák és palánkok, esetleg besározott sövényzet vettek körül. Ezen emelkedettebb hely felül kis sík területet képezvén, alkalmas volt arra, hogy arról a város, vagy vár-kapukon betörni kívánó ellenség ellen a lakosok magukat könnyebben védelmezhessék. A bástyák rendszerint, hol a viszonyok azt megengedték, a kapukon kívül állottak, összeköttetésben levén a várossal, vagy várral. A bástyák ezen eszméjét a kőváraknál alkalmazott és ugynevezett *barba-cane* szolgáltatta, mely rendszerint a bejárásnál kívül álló oly félkör alakú torony volt, melynek segélyével az ellenség betörését meg lehetett nehezíteni. Később a tornyok helyett az említett deszkázatot és földtöltést alkalmazták, melyet általánosan Bollwerknek (fa-tákolmány) neveztek. Az eredeti barbacának mintájára ezek gömbölyűek voltak; a XIV. század elején a magyar származású Dürer Albert, ki a festészetén kívül várépítési eszmékkel is foglalkozott, a gömbölyű védőhelyeket négyszegletesekkel cserélte fel és azokat bastionnak nevezte, honnan a magyar bástya szó származik.

A bástya tehát tulajdonképen újabb, a XVI. század elejéről származó védőmű, de miután annak hasznosságát felismerték, rendkívül gyorsan terjedt el alkalmazása. Szigetvár városánál a várárkokba lefolyó víz miatt kezdetben a bástyát a kapun kívül nem lehetett alkalmazni, így azt belül és pedig a bejövőtől mindig a jobb oldalon helyezték el, hogy így a város és várnak védői pajzsokkal jobban fedezhessék magukat. Minden bástya tehát egy városban, vagy várban egy bejárást feltételezett a régibb időben. Ily bástyaszerű emelkedések a városkapunál is voltak. Ezt bizonyítja azon emelkedés, mely a kanizsai kapunál ma is látható, melyen a takarékpénztár épületének sarka áll. A másik dombosabb hely keletről a Nicsovics-ház udvarán észlelhető.

E bástyák tehát a várárkon belül állottak és ezek a tulajdonképeni bástyák a régi értelemben. Azonban már a XVI. században a hadi tudomány előhaladása folytán a bástyákat nem a kapukhoz építették, hanem a várnégyszegletesekre, melyek alatt tehát a vár sarkain álló oly kiszögéléseket értünk, melyekről a vár falait az ellenség ellen oldalvást lehet védelmezni.

Sziget városának három ily bástyája épült a XVI. században: az észak-keleti, a délkeleti és délnyugoti sarkokon. Az észak-nyugoti sarkon bástyát észszerűleg azért nem építhettek, mert az esetre, ha a várost az ellenség beveszi, e bástyáról a várnak nagy kárt tehettek volna.

Szigetvárnál e kiszögelések kezdetleges módszer szerint egészen négyszögletesek voltak és mint a délnyugoti bástya nyomaiból kivehető, 94 négyzet méter területtel bírtak. E kifelé álló bástyák építésénél tehát a hajdan egészen egyenesen folyó árkot is ki kellett sarkítani.

Az árkon belül hatalmas töltések emelkedtek végesvéig, melyek mintegy 7 méter magasak voltak és a déli oldalon levő lejtést tekintetbe nem véve, ugyanily színvonalra emelkedvén, a töltések még magasabban álltak. E töltéseket műnyelven mellvédnek nevezik. A töltések a külső oldalakon igen meredeken nyúltak az árok felé. Az árok és a töltés között egy keskeny földszalag nyúlt el, melyet „sétálónak“ hívtak hajdan. A töltés külső részét sövényyszerűen befönték; a töltés teteje sík volt, melyet ma gátfoknak neveznek. E síkság külső partján nem magas sövénykerítés húzódott végig; ezt hívták a régi időben palánknak. E kerítésen voltak a rések az ágyuk számára. Hasonlóan rendezték el a bástyákat is, oly különbséggel, hogy azok területe teljesen sík volt, míg a gátfok mögötti téren lassú lejtés mellett lehetett a belső területre jutni.

Istvánfy megjegyzése szerint a város két bástyájának külön neve volt. Az egyiket Kesás-bástyának, a másikat Henyei-bástyának hívták, melyek — ugymond — egymással átellenben feküdtek és csak 208 lépésnyi távolságra voltak egymástól. Ezen bástyák alatt csakis a délkeleti és délnyugoti sarkok érthetők, hol a lépések száma e távolságnak meg is felel; míg az észak-keleti és délkeleti sarkok egymástól tetemesen távolabb állanak.

Az 1554-iki leltározás megemlíti a város harmadik bástyájának nevét is, melyet akkor Bagotai-bástyának hívtak, mely tehát nem lehetett más, mint a város északkeleti bástyája, hol a tó vize a várárokba ömlött. E bástyák neveiket építőiktől nyerték. Kesás Pál földbirtokos volt Botykán és Henyei Miklós Henyén (nem messze Lőcstől nyugotra, de ma már nem létezik), Bagota még most is baranyamegyei község.

Kitűnik ebből, hogy e bástyákat csak a XVI. század közepén építették. Az 1554-iki lajstrom mind a három bástya nevét megemlíti, melyből egyuttal kitűnik az, hogy a Kesás-bástya a város déli részén feküdt.

Midőn a török Szigetvárat elfoglalta és a megrongált város és vár falait ismét helyreállította, egyúttal megszüntette a régi négyszögletes bástyákat, hanem ezek helyett a város sarkaiba nagyobb emelkedést csinált és a sarkok elé kívülről védőműveket állított fel. Innen van, hogy jelenleg a régi bástyáknak alig van nyomuk, hanem az árkok nyomai úgy jelentkeznek, amint azokat a törökök szabályozták.

Az észak-keleti sarkon az elővédőmű azért nem volt szükséges, mert ott a tó vize öblöt képezett s így a támadás úgy is akadályokba ütközött, de mert egyúttal e védőművek a vár esetleges ostrománál csak az ostrom-

lottak kárára szolgálhattak volna. Stefanie Adolf (Hadtörténelmi Közl. 1896. 210. lap) azt mondja, hogy a gátakhoz csatlakozó árkok belső falainak ugynevezett eskarpe-jai 5—3 m. vastag téglafalból készültek. E falnak sehol nem akadunk nyomára, de nem is valószínű, hogy ott falak lettek volna. Meg kell jegyezni még, hogy a várárkok előtti közelebbi területet a vár védői számtalan apróbb gödrökkel és a földbe ütött kemény karózáttal látták el. Ezt azért tették, hogy ostrom esetén a rohamot mindenképen megnehezítsék.

A fentebbiekből ítélve, a városnak 4 vagy esetleg 5 kijárása volt. Egyik, mely a vár hidjára vezetett; a pécsi és kanizsai kapuk és az Ujvárosba való átjárás; és végül a város déli oldalán, a mai polgári iskolán belül levő s a szabadba vezető kijárás. Ez utóbbinak létezése azonban bizonytalan, mert az már a posványba vezetett volna, miután a manap ott elterülő rét horpácsos volta arra enged következtetni, hogy azt csak a későbbi időben töltötték fel.

Istvánfy egy a város mellett fekvő vizi malmot is említ, mely az 1556-iki ostrom alkalmával a város északi felével együtt leégett; eme malmot helytelenül gyanítják némelyek a jelenlegi malom helyén, mely terület akkor teljesen vízben állott, hanem azt a város keleti árkának kezdetére kell képzelnünk.

Az Almás szabályozása mutatja, hogy a régi időben is, e víz erejének iránya a vár keleti oldalán volt; a töből a vizet a várárokba vezetvén, itt a viznek természetszerű folyását észlelték, mely délnek s a délkeleti saroknál nyugotnak fordulva, a tó előbbi bozótos és mocsaras lefolyásába vezették vissza a vizet. A város árkainak megásásánál nagy figyelmet kellett fordítani arra, hogy az árok se nagyon mély ne legyen, hogy így netalán a várat körülövező tó vize azon teljesen elfolyhassék, de magas se legyen, nehogy ezzel a beömlő viz természetes lefolyása akadályt szenvedjen s minthogy ezt már csak azért sem lehet előre tüzetesen megállapítani, mert a tóba folyó vizek majd bővebben, majd szűkebben ömlöttek a vár védelmére, azért a várost védő árok északi kezdetén egy felül, vagy tán alul nyitható zsilipet alkalmaztak és ezzel egyuttal egy malmot is hoztak összeköttetésbe, mely valószínűleg alulcsapó volt.

Eme malom lehetett az Istvánfy által említett malom, mely 1556-ban az ostromnak áldozatul esett.

Megemlítik a történetírók, hogy Szigetvárhoz még egy város tartozott, melyet külvárosnak hívtak. Egykori képek igazolják, hogy e város a tulajdonképi régi városnak déli részén nyúlt el s majdnem oly nagynak tüntetik azt fel, mint a régi várost, habár ennek alakja a régi várostól, de a térképeken is egymástól felette különböző. Egy második város építésére több szempont vezethette a vár s város tulajdonosát s a lakosságot. Első sorban főképp az, hogy Sziget lakossága folyton szaporodott, főképp nagy volt a szaporodás a mohácsi vész után. Az új lakosságnak tehát helyet kellett nyújtani, mely ép oly biztos legyen, mint a régibb város. De védelmi szempontból is épült e második város; látjuk az 1566-iki ostromnál, hogy az ellenség először e

második várost vette be, mit bizonynival nem tett volna, ha annak mellőzésével a régi várost bevehetné volna. Tehát az új város úgy épült, hogy az a régít hatalmasan védte. S végre ezzel a város a tó vizéből, mint látni fogjuk, egy másik vízfolyást is nyert s így egy harmadik malmot építhetett; az okiratok csakugyan megemlékeznek arról, hogy később három malom volt Szigetvárott.

Hol feküdt tehát eme második város? Mig a régi város árkai most is csapázhatók lévén, a régi város egykori területét könnyebben meg lehetett állapítani, addig e második városnak, melyet már a törökök később elhagytak volt, csak egy részen jelöli annak helyét árok; helyének megállapítása tehát nagyobb nehézséggel jár. Irányadó e tekintetben első sorban a régi város délkeleti sarkától ugyan ez irányban mintegy 160 méterre fekvő török épület, mely ma is ott áll s a lakosok előtt város-pincze elnevezés alatt ismeretes. Hogy az csakugyan a törökök itt hagyott emléke, bizonyítja az, hogy nemcsak az ismeretes vékony török téglából épült, de vakolata is oly kemény, hogy téglája előbb törik, mint amaz elomlik s így az épületet lebontani nem érdemes. Az épület 4 m. 30 cm. magas, 10 m. 70 cm. széles kelet-nyugoti irányban és észak-déli irányban 7 m. 55 cm. hosszú; csak az északi oldalon van nyílása, hol néhány mór-styben épült ablak nyomai látszanak s a bejárásról ítélve mintegy 26 cm. magasan telt meg körülötte a föld, vagy sülyedt abba saját nehézségével. A bejárat e helyiséghez az északi oldalon volt, hol török előfal nyomai látszanak. A törökök kiűzése után két ablakot vágtak annak keleti oldalán.

Mire használták a törökök ez épületet, ma már nem lehet meghatározni. Valószínű, hogy a körülmetélés vallási szertartását végezték benne; erre enged következtetni az épület alapja s ama körülmény, hogy ott a szertartástvégző közel találta a sánczban folyó vizet s a török e szertartást nem a moscheában, hanem e célra külön épített szent helyiségben végezte.

De bármilyen volt is ez épület célja, bizonyos az, hogy a török a városon kívül nem emelt épületet, tehát ez épületnek is a városban és pedig a külső városban kellett állania, mert a régi város sánczainál jóval küntebb fekszik. Látható ebből, hogy a külváros nem feküdt teljesen a régi város alatt, mint azt nekünk a régi képek mutatják, hanem a régi várostól kelet felé húzódott az el, a régi város déli oldalán. Meg is van ennek természetes oka. Mert ha csak úgy állt volna e külváros a régi alatt Zrinyi idejében, mint azt a képek mutatják, úgy nem lett volna szüksége a töröknek első sorban e külvárost megvenni, hanem egyszerűen a régi város keleti oldala ellen intézhette volna támadását, mi észszerűbb lett volna. Ámde a külváros kelet felé tetemesen hosszabbra nyúlt ki, mint a régi város s így az új város éjszaki sánczairól eszközölhető ágyulóvésekkel keresztűzbe lehetett volna fogni azt, ki a régi várost a keleti oldalon ostromolni akarja. Az ostromló török tehát kénytelen volt első sorban a külső város ellen fordítani fegyverét.

Ha azonban az ó- és új-város a keleti oldalon egy vonalban álltak volna, akkor az ostromot vezető legcélszerűbben csak az ó-város bevételére fordít-

hatta volna figyelmét és az uj-város ostromát teljesen elhagyhatta volna. Ha ugyanis az ó-várost beveszi, csak két eset fordulhat elő: vagy bennmarad a védelmező had egy része az uj-városban s ez esetben két felé szakítván a védő-hadat, mindkettőt könnyebben győzheti meg; vagy pedig az ó-város eleste alkal-mával az ujváros védői a törzshaddal egyesülnek, úgy az ujváros minden ostrom nélkül jut az ellenség kezébe. Tehát fel sem tételezhető, hogy e két városrész keleti oldala egy színvonalban állott volna.

Az ó-város déli sánczhatára alatt a mai polgári iskolától keletre egy tó-szerű mélyedés van. E helyet bástyalyuknak nevezi a népség. E mélyedés azon-ban későbbi eredetű; e földből építették a régebbi uj-város mai területén levő házakat. E tóval szemközt állott az ó-város délkeleti sarka. Tehát az ó- és uj-várost összekötő hidat a polgári iskola területének keleti kerítésénél kell képzelnünk, mely egyuttal a hajdani uj-város északnyugoti sarkát képezte. A bástyalyukat leszámítva, a hajdani uj-város területe ma is átlag magasabban áll, mint a szomszédos területek, ép úgy, mint az ó-város területe szinte magasabb s bár e magasság átlaga a 30 cmt aligha haladja felül, mégis abból a hajdani uj-város területét elég tüzetesen lehet meghatározni.

Az uj-várost körülvevő árokba a vizet szintén a tóból vezették a régi térrajzok szerint egy másik árokkal, melynek nyoma ma is megvan a vásártér keleti részén, de ma az a tóval semmi összeköttetésben nincsen, csak a kül-városban összegyűlemlő vizet vezeti le. E vizárok is tehát védelmére szolgált a régi városnak és Istvánfy azt állítja, de másutt is olvasható s a térrajzok is igazolják, hogy a várost kettős sáncz övezte körül. Teljesen igazat kell adni nekik; mert a déli oldalon kettős volt a sáncz a kettős város miatt és így a keleti oldalon is kettős volt amaz árok. Lehet azonban az is, hogy a máso-dik ároknál csak egy kisebb árokról van szó, melyet a XVI. század újabb hadi vívmányai szerint akként alakítottak, hogy e két árok közötti térszalag képezte az úgynevezett Zwingert („sétáló”) mely esetleg a várost körülövező árokkal párhuzamosan a tóból nyerte vizét; innen származik a régi térképeken a tónak szakadékosan jelzett kiömlése.

A város árkában folyó viz a város védelmét nem csak az által könnyí-tette meg, hogy a viz az árokban nehezebbé tette a küzdelmet; de egyuttal az által is, hogy a mennyiben az ellenség eme várossánczokat eltölteni igye-kezett, mi ostrom esetén rendszerint megtörtént, a víz lefolyása akadályt nyer-vén, a tó vizének tükrét emelte és így magának a várnak biztonságát is öreg-bitette. Nagyobb vizek azonban mégis ártalmára szolgáltak a várnak, a mennyiben a viz a palánkokat mosta, sőt a később ott alkalmazott töltéseket is ellepte, miről Horváth Márk az Ali ostroma idejében panaszkodott is. Az elmondottak alapján, egybevetve ezeket Szigetvár régi rajzával, most már képesek vagyunk Szigetvár régi belsőségéről megközelítő képet alkotni. A várárkok és sánczok mögötti tér, azok belső részén, teljesen üresen állott. Ezt a hadi viszonyok követelték, hogy ostrom esetén a védekezőknek tág terük legyen a küzdelemre. A város északnyugoti negyedét a hajdani premontrei monostor és annak temploma foglalta el akkép, hogy a templom

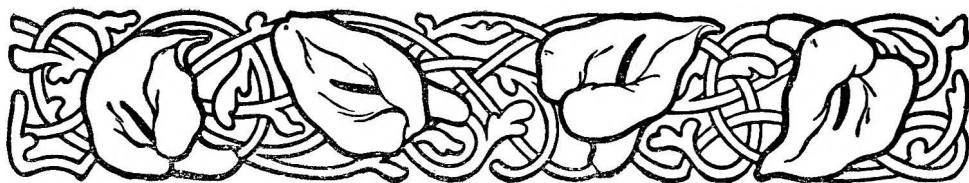
Biedermann Rezső-utca Szigetváron.

falai északról a vár bástyáira néztek, s előtte a tőig üres terület volt, hihetőleg a hajdani sokadalom tere.

A monostortól keletre szintén nagyobb térség volt, mely a mai város-házat és az attól északra eső részeket foglalhatta magában, hol a szerzet házi kertje volt s a monostori belsőséget képezte, miután mint tudjuk, a szerzetesi ház homlokzatával nyugot felé fordult. A jelenlegi Biedermann Rezső-utca s a mai templom-tér helyén egész a kanizsai kapuig egy teljes utcaszor állott, mint az ostromok leírásai igazolják.

Ez utcát az 1551-ki conscriptio alkalmával Fő-utcának („Platea Magna“) nevezték el, mely nemcsak a város közepén levő teret foglalta magában, de mellék kiágazásai is voltak a város délkeleti és délnyugoti sarkai felé, hol a bástyák voltak. Ugyan e térről nyílt egyúttal ama köz is, melyen át a várhoz lehetett közlekedni; e köz a templom s monostor mögötti térről nyílik egy kissé keletre a vár felé vezető mostani utcától, a melynek nyugoti oldalát a zárdá kertje képezte. A keleti oldalon házsor állott, mely a várost körülövező töltések mellett köröskörül futott végig olykép, hogy a mellvéd felőli oldalon házak nem állottak, csupán a belső részen, hogy így a hadműveletet ne akadályozzák. Ezt az egész házsorozatot Palánk-utcának hívták. („Platea Juxta Palánk“). Itt a házak elszórva feküdtek és kényelmesebb lakást biztosítottak a lakosoknak, mint a Fő-utcában. Ugy látszik tehát, hogy a Fő-utcának nagyobb részét a katonaság foglalta el. A lakosság pedig a Palánk-utcában lakott, mint ezt az 1551-iki összeírás igazolja, melyből megtudjuk azt is, hogy mennyi lakója volt akkor Szigetvárnak. A Fő-utcában 706, a Palánk-utcában 632 lakó volt, összesen tehát 1338.

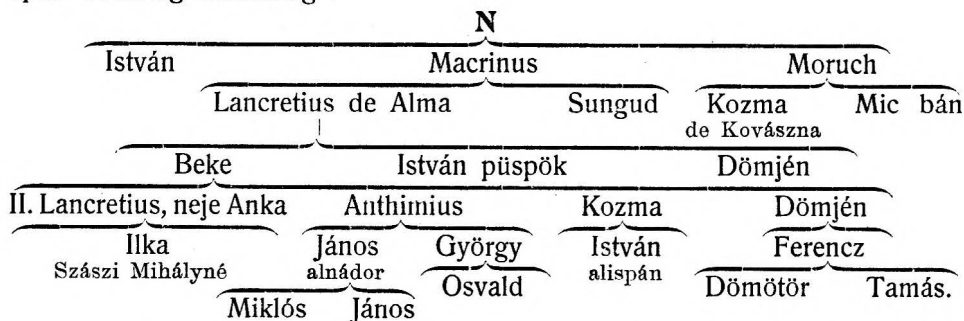

Szigethi Anthimius leszármazói.

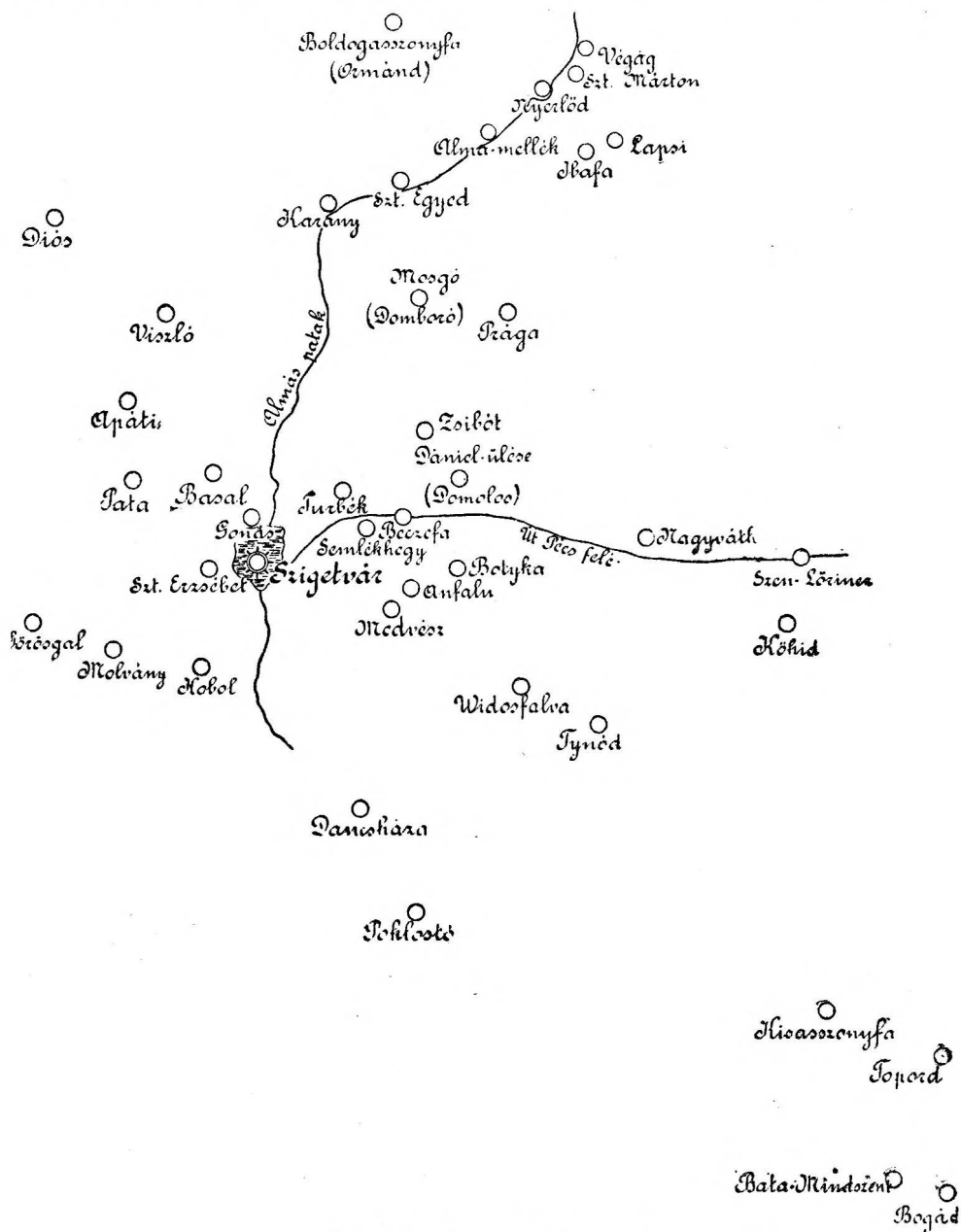
Szigethi család taglalásánál láttuk, hogy a családnak ősfészke a mai Szigetvár volt, erre volt királyi adománya, egyéb vagyona szerzett birtok volt s hogy az e családból származó Lancretius *de Alma* előnévvel él, mert hihetőleg ott lakott állandóan Alma-melléken. Tudjuk, hogy két fia volt: Beke, a családfentartó és István, a püspök. Tudjuk azt is, hogy Bekének négy fia volt: Kozma, Dömjén, Lancret, kinek nejét Ankának hívták és Anthimius, azon egyén, ki az okiratokban oly sokat szerepel s kinek neve mindig irányadóul szolgál a család ugyanazonosságának felismerésére, habár később a legkülönbözőbb nevekkal jelöli is magát. II. Lancretiusnak ismerjük Ilka, Szászi Mihályné nevű leányát. Anthimiusnak két fia van: János és György; János fiától származnak Miklós és János nevű unokái; György fiától származik Oswald nevű unokája. Ez az, kiről Istvánfy azt mondja, hogy Sziget várát először megépítette; így nem áll az, hogy ő valami bevándorlott görög lett volna, mert ime csak e sorokban öt őst mutatjuk ki.

Könnyebb áttekintés végett közöljük itt a család táblázatát egész a vár-építő Oswaldig lemenőleg :

Ez mind megannyi magyar nemes; mi több, ősi fészük Szigetvár volt. Magától érthető, hogy a családnak egyéb leszármazói is voltak, kik nem tartoznak szigorúan véve történelmünkhez. Olvassuk 1376-ból, hogy Kozma de

Ziget fia István, Baranya megye alispánja. 1383-ban olvassuk, hogy a fent-nevezett Dömjénnek fiát Ferencznek hívják, ki *de Szigeth* előnévvel él; ennek részére Pálosfalva megosztása végett Mária királyné megbízásából a pécsi

Szigetvár környéke a múltban.

káptalan Cseps János kanonokot küldte ki. Ez okmány annyiban érdekes reánk nézve, mert belőle megtudjuk, hogy Pálosfalva aként feküdt az Alma vize mellett, hogy attól északra volt Szent-Erzsébet s dél felé egy malomgát.

A család már a XIV. század közepe táján befészkelte magát Tapsonyba. A pécsi káptalan már 1354-ben egy Tapsonyban elkövetett hatalmaskodásról szól Anthimius részére, ki Beke fia s a hatalmaskodó Zineri (Szenyéri) László fia, Miklós volt. A család tehát ekkor már bírja Tapsonyt, de a tulajdon kérdése még mindig per alatt áll; csak egy évvel később, 1355-ben ítéli oda Miklós nádor Kánya mester ellenében Tapsonyt Beke fiának, Anthimiusnak.

Ez időtől szereti magát a család Tapsonyinak nevezni, bár a személyek azonosságáról csakhamar ráismerünk az okiratban ugyanarra a családra, akárhogy is véljük mások az ott szereplő Anthimiust Görögországból származottnak. Volt tényleg egy Athinai család is, melyről az okiratok sokat beszélnek és melynek egy tagját Anthimiusnak hívták, de ez merőben különbözik a Szigethi családtól. 1364-ben a Tapsonyi családból származó Anthimius — sokszor Anthemius — perben áll Siffridó pannonhalmi apáttal, mert az apátnak járó tizedeket Somogy megyében tizenhatszáz éven keresztül szedte s magának megtartotta. A pert Anthimius elvesztette s ennek folytán a somogyvári konvent előtt nemcsak megtérítette az összes elvont tizedeket, de egyúttal a reá kirótt egy márka perköltséget is kifizette. Természetes, hogy itt a tizedszedés nem az egész Somogy megyére értendő, hanem csak valami kisebb birtokra. A kifizetésről szóló emez okirat, melyet a pannonhalmi apátság rendi levéltára maig is őriz gyűjteményében, Anthimius mesterről azt mondja, hogy az Beke fia s hogy e Beke ismét fia Lancretiusnak a Tapsonyi családból, ki tehát bár neve más, ugyanazonos a Szigethi családdal. — Eme okirat Anthimius két ősét említi, a ki tehát nem jött Görögországból és már akkor nem volt fiatal, mert tizenhatszáz évig szedte a tizedet a pannonhalmi apát helyett; tehát önálló működése, vagy esetleges nagykorúsága 1346-ik évre vezethető vissza. A személyek ugyanazonosságához így semmi kétség nem fér.

Tapsonyi Anthimiusnak fiát Jánosnak hívták, kinek virágzási kora a XV. századnak első tizedére esik. Anthimiusnak János fián kívül egy György nevű fia is volt s ez már 1394-ben szerepel, a midőn is a somogyvári Szent-Egyed conventje előtt előmutatván Mária királyné oklevelét, beigazolja, hogy Sitke, Segesd és más egyéb birtokot vétel útján szerezte. Ez a György Zsigmond király idejében a Horváthi-féle zavarokban a királyllyal tartott. Zsigmond király 1403. október 30-án, 1404. január 2-án és 1406. ápril. 16-án kelt háromrendű adomány-levelével Anthimius fiának Jánosnak adományozta Ropoly-Ujvárt, Ropolyi de Rupul Tamás két fiának, István és Jánosnak birtokát, kik a Horváthi-féle lázadás idejében hűtlenségbe estek. Eme birtokok voltak a mai Szent-Egyed, (Szent-László alatt) Makófalva, Karan és Kis-Karan, egyes részletek Sibolton, Baranya-Viszlón, Diósfalván és Viszlóban, nemkülönben egy községben, melynek régi neve Domboró volt s újabb neve Mosgó; továbbá részletek Olaszfaluban és Olcsárdon, melyeket a Rupoliak Szent-Egyedhez tartozónak számítottak. Mindezen birtokokat a Rupoliak diósfalui János fiának, Péternek magvaszakadtával kapták adományul, valamint Áron fiai: Dekitus és Seffridus hűtlensége folytán a Rupoliakra szállt birtokot is. Az adományhoz tartozott egy másik birtoktest is, melynek központja Mindszent

volt; chez tartoztak Tótfalu, Faluhely, Szőlőmál, Buzapálülése, Hidvég és Harangosháza. — Mindszent nem messze Almamelléktől feküdt valahol s úgy ezt, valamint az itt felsorolt tartozékait az Anthimi-család szigetvári uradalmához csatolta és azok sorsában osztozkodott. Egy másik birtokcsoportot képezett Szent-Márton; ehez tartoztak Ujfalu, Drágosfalva, Bölcz vagy Belcz (ma Bécz) ugy Ithmes fele Somogy megyében s Rohancs, Nagyfalú nevű helyek a Maros vize mellett; Ráróstelek, Harmad, Veresmart csanádmegyei birtokok. Ugy Kesző és Salamon Bihar megyében. Várad, Apáti, Tarcsa, Pusztaszent-Mihály, Papkárasztja, melyek Nagyfaluhoz tartozó szatmármegyei községek voltak.

A Rupoli-féle birtokokba a családot a somogyvári convent vezette be és pedig három külön alkalommal. Mindhárom okiratban János és testvére György mint közösbirtokosok Tapsonyi név alatt szerepelnek. Ugyanez időben a pálosfalvai nemesektől is megveszik birtokrészeiket és 1404-ben a pécsváradi convent, 1405-ben pedig a pécsi káptalan vezeti be Tapsonyi Jánost Pálosfalva birtokrészeibe. 1406-ban Tapsonyi János új adományt kap Zsigmond királytól. 1407-ben Zsigmond király Somogy megyében levő Fehéregyház, Tikos, Vészvölgy birtokaira, úgy Bőd, Bólya és Sávöl községek egyes részeire ad bizonyos előjogaikra nézve megerősítést. 1408-ban Baranyában levő Fél-falu nevű birtokát (Sellye vidékén) Tapsonyi János elcseréli a káptalannak somogymegyei már említett Pálfalván levő birtokrészleteivel. Ugyanez évben Vereskőy Miklós cserébe adja Mindszent és Darochháza nevű birtokait nevezett Tapsonyi Jánosnak Német-Szent-Király nevű birtokáért. Ez okmányban Tapsonyi *de Szigeth* előnévvel szerepel.

Szigethi György Szigethi Tamással, a ki Szigethi Ferencz fia, Sziget városában egy kuriális házat cserélnek egymással a pécsi káptalan előtt. Szigethi György itt Jánosnak testvére, de hogy Ferencz fia Tamás a család mely ágából származik, azt nem lehet megállapítani. Az okiratot a pécsi káptalan részéről György örkanonok, János székesegyházi, László baranyai, Márton valkói, Péter aszuági, György reguni, Benedek marchiai, András tolnai főesperesek állították ki.

Látható ez okirathból, hogy Sziget városában a Szigethi család birtokot nem birt, hanem, hogy a városban lakhassanak, ott külön telkeket kellett szerezniök.

Anthimius ezen fiáról, Jánosról még 1409-ből is találunk egy okiratot. Ez okiratban Tapsonyi Anthimius fia, János Városfalva, Kydeháza, Fábián-ülése nevű falvakba, nemkülönbén Malomfalva, Külső-Hubai, Belső-Hubai, Boldogasszonyfalva és Petend községekben levő részletekbe mint zálogos birtokokba vezettette magát a somogyi convent által Zsigmond királynak Pécsen 1409. évi Briccus püspök napján kelt meghagyása folytán. A birtokba vezetés 1409. márczius 15-én történt.

Ugyanez Anthimius János még a család részére megszerzi Baranyában Kis-Legen, Eurin, Hosszu-Ág, Salazon, Kiud nevű helységeket és részleteket Siboldból; e részletek egykor Besenyő János tulajdonai voltak, ki azokat 1400 frtért elzálogosította, de özvegye, Margit, a birtokokat Bakóczai Miklós

fia Demetertől vette át s így adta el. Ez okiratban Anthimius János is Szigethinek nevezi magát.

1413-ban Szigethi János Mindszenten, Dánielülésen Szigethi Demeternek bizonyos részletekért elcseréli Sziget, Pálosfalva, Semlékhegy, Sibolt, Malomfalva, Mikóháza *baranyamegyei* s Bildamfalva, Városfalu, Göncs és Petend nevű *somogy megyei* községekben levő birtokrészletekért.

Következő évben újabb cserét tesz Szigethi Dömötörrel és Jánossal, kiknek Mindszenten, Dánielülésen (Domolos), Baráti és Somlyó nevű községekben ad részleteket. Ez okmányban ismét Tapsonyi Jánosnak hívja magát és csererészleteket kap Sziget városában, Mikosháza, Malomfalva, Pálosfalva, Semlékhegy, Sibold, Gonás, Városfalu, Somogyfalu, Boldogasszonyfalva, Fábiánülése, Belső- és Külső-Hoboly és Petend nevű községekben.

Nevezetes még egy csereszerződés, a melyet ugyanezen évben Szigethi János köt a család egy másik ágával. Itt magát Tapsonyi Anthimius fiának nevezi és a szerződésbe belevonja Miklós nevű fiát is. Megemlíti továbbá az okirat, hogy Tapsonyi János alnádor, ki ilyen szereppel az enyingi Török család történetében is előfordul, melyből tudjuk, hogy Garai Miklós nádor szolgálatában állott s e hivatala őt Siklóstra szólította. A másik cserélő fél Szigethi Dömötör és Tamás, kik Szigethi Ferencznek fiai voltak. Ez a Ferencz pedig az okirat szerint Szigethi Dömjénnek fia volt. Dömjén pedig Tapsonyi János atyjának testvére. Ugy látszik tehát ebből, hogy e kimagasló családág ép azért nevezte magát Tapsonyi előnévvel, hogy a többi rokonoktól, kik magukat Szigethieknek nevezték, meg tudják különböztetni. E csereszerződésben Tapsonyi János Mindszentet és Dánielülését adta át bizonyos kivételekkel, úgy Baráti községét Somogyban. Szigethi Dömötör és Tamás pedig átadták birtokrészeiket Sziget városában, Mikóháza, Malomfalu, Semlékhegy, Sibolt, Gonás, Városfalva, Boldogasszonyfalva, Fábiánülése, Belső- és Külső-Hoboly somogyi birtokaikat. E csereszerződést Zsigmond király Budán erősítette meg 1415. évi husvét táján.

1416-ban Susak László fiával, Jánossal peré volt Tapsonyi Jánosnak, mely pert elvesztvén, 30 márka birságban marasztalták. Az okiratban a marasztalt fél Viszlói János név alatt fordul elő s csak onnét ismerjük személyazonosságát, mert azt mondja róla az ítélet, hogy Anthimius fia.

1417-ben Tapsonyi János megveszi Gyöke Simontól Középtikos, Buják, Sávoly, Sövényes és Bü községekben levő birtokait. Ugyanez évben a budai káptalannal köt csereszerződést. A káptalan Berenye (Merenye) nevű községét Tapsonyi Jánosnak adja és ettől cserében kapja az Esztergom megyében levő Uny nevű birtokot.

Ez időtáiban hal meg Tapsonyi János, mert már 1420-ban csak fia, Miklós szerepel ez okiratokban, a ki ez évben Csanád megyében levő Vörösmart és Nagyfalu községeit Szilágyi Lászlónak és Kereszturi Istvánnak 310 frtéért elzálogosítja. Ugy látszik, hogy itt kezdődik már a család hanyatlása.

Jánosnak György nevű testvére, ki idősebbnek látszik, valószínűleg még korábban halt el; mert 1425-ben, midőn Somogy megyében levő Edde

birtokaért egy másik népesebb család perbe idézte a Tapsonyiakat, akkor Anthimius fiai, János és György már nem éltek, hanem mint alperesek János fiai, Miklós és János, úgy Györgynek fia Osvald, mindhárman mint Anthimius unokái szerepelnek.

Elértünk tehát azon Osvaldhoz, kiről Istvánfy emlékezik meg, hogy ez építette Szigetben ama gömbölyű tornyot, mely a szigetnek első erősségét képezte; ezek szerint tehát az első erősség megépítésének idejét az 1410-től egész 1420 körüli időre lehet helyeznünk, nemcsak a torony építése tekintében, hanem azon időre nézve is, a melyben építője élt. Osvaldra nézve nem találunk tovább semmi feljegyzést, hogy gyermekei lettek volna; valószínű tehát, hogy mágtalanul halt el és hogy birtokai testvérének Jánosnak fiaira szálltak át, kiknek leszarmazói adták el Szigetvárat.

1424-ben e Miklós, ki magát most már egyszerűen Anthimius Miklósnak hívja, ismét cserébe lép Szigethi Tamással, kinek Balázsegyház nevű falvat adja egy malommal és egy rétet Boldogasszonyfalván. Helyette pedig kap részleteket Sziget városában, Mikóháza, Malomfalu, Pálosfalva, Semlékhegy, Sibolt, Gonás, Vásárosfalu, Somogyfalva, Fábiántülése, Békátó, Hoboly és Pettend községekben.

Tapsonyi Jánosnak, Miklós nevű fián kívül még egy János nevű fia is volt. Ez tetemesen fiatalabb lévén Miklós bátyjánál, így történt, hogy a korábbi okiratokban neve nem fordul elő. Csak 1435-ben olvassuk, hogy e két testvér Zemerelle nevű szőlőkön megosztzkodnak.

Érdekes ama okirat, amelyet 1435-ben a Szigethi család az Alsáni családdal kötött. Alsáni Gergelynek fia, János, ki a pécsi püspöknek testvére volt és neje Klára, Gyöngföld nevű birtokukat, a mely Pata és Sziget között feküdt és a melyet egykor Szent-Erzsébeti Györgytől vettek, odaajándékozták Tapsonyi Miklósnak. Ez okiratban a megajándékozott *Anthimius Miklós de Tapsony* jelzéssel fordul elő. A pécsi püspök, kit az okmány említ, *Bálint volt és püspöki uralma 1374–1408.* évek közé esik.

Ugyanez évben Tapsonyi János fiai, Miklós és János, a somogyvári convent előtt birtokaikon megosztzkodnak.

Szigethi Tapsonyi János, ki Anthimiusnak unokája, 1461-ben még él s leköti magának Gadány, Bize, Disznód somogymegyei községeket Marczali Istvántól, kit az okirat Marczali bánnak nevez, 132 forintért. 1402-ből is olvassuk, hogy Marczali István tartozik Anthimius Jánosnak 236 frttal. A Marczali család azután a Tapsonyi-családdal mindenféle zálogos birtokok miatt össze-vissza keveredik, s miután már ez a János megkísérllette Szigetvárat s a hozzá tartozó uradalmat Garai Jóbnak eladni, illetve elcserélni, épen e különféle zálogos birtokok okozták, mint később Szigetvár elidegenítésénél látni fogjuk, hogy az nem sikerült, hanem nagy perek lefolyása után sikerült csak János fiának, Miklósnak, Szigetvárat véglegesen eladni. A család akkor már igen elszegényedett, csak kevés az, mi birtokaikból megmaradt s melynek az idők zivatara közt nyoma vész.

Az itt többszörösen említett Gonás később a kisasszonyfalvai Istvánfy-család kezébe került. Istvánfy Miklós alnádor leánya Orsolya révén a birtok trakostyáni Draskovics Józsefre szállott és így jutott Czindery Ignác Ferencz kezére, ki a birtokban levő Hojcsy Mihályt és később Boronkay Ferenczet perrel akarta megtámadni, de ezek Gonást Czinderynek 1751-ben megvételre önként felajánlották. A vételár akkor 500 frtot tett ki.

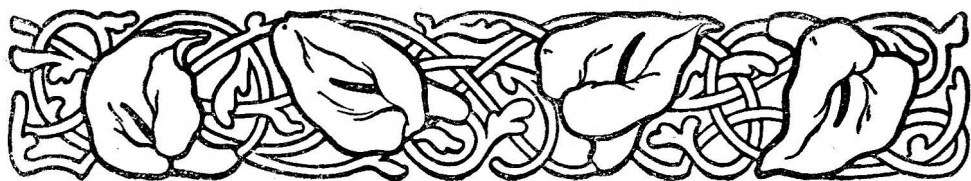
Befejezésül e helyen kell megemlítenünk 2 községet, melyek Gonáson kívül Szigetvár mai határában voltak egykor, de ma már nem léteznek. Az egyiknek neve Medvész. Szigetvárról Pécs felé haladva az országot déli részén a határ utolsó dülőjét ma is Medvésznek hívják. E községet hajdan a Medvészi nemesek birták 1330 körül. Előfordul a község neve 1404-ben is, úgy 1478-ban is Medwez és Medwyz alakokban; mi azt látszik mutatni, hogy a község neve magyar eredetű, talán víztől mentes helyet jelentett.

Az 1542-iki összeírásban szintén bent van, hol Anfalva és Botyka közt fekszik. A község lakói Bath Gergely, Báthay Bertalan, Filpes Benedek, Simon János, Szőke Máté, Szőke András, Filpes Mihály, Simon Miklós, Simon Máté, Simon Tamás, Sándor Domonkos, Simon György, Szőke Péter, Pordán Benedek stb. E község Bácsmegyei János tulajdonát képezte.

A másik község neve Anfalu; szintén 1330-ban megemlíti az okiratok Anfalva nemeseit, midőn bizonyos királyi birtokok visszaszerzése iránti intézkedés történik. 1425-ben is szerepelnek Tapsonyi Anthimius fia István panaszában. Az 1542-iki összeírás e falu lakóit mint egytelkes nemeseket sorolja fel, melyben 12 nemes lakik. A község itt Gyerfásfalva és Medvész között áll. 1565-ben mint Szigetvár tartozéka Medvész Danales (Domolos) közt áll. Láthatjuk ebből, hogy a község Turbéktól délre, az országot felett levő kisebb erdőterületek helyén feküdt; habár teljes pontossággal azt nem is lehet megállapítani.

Látjuk ebből, hogy Szigetvár mai területén hajdan 4 kisebb község volt, melyek ma csak nevükben élnek. E községeket, ugylátszik, a szigetvári veszedelem pusztította el.

A régi vár.

A Szigetvározt a vár felé induló utcán a város végéhez jutunk, azon pontra, hol egykor a régi út a vár felé czölöpökön épült hidon át vezetett, úgy a tájékozott szakértő az első pillanatban fel fogja ismerni, hogy a mai út a régi hid-útnak teljességgel nem felel meg és hogy a vár főbejárata nem ott volt, hol az jelenleg áll. A mai töltés és a várhoz vezető út a mai utca irányától jobbfelé hajlik. A várhoz vezető utak ilyen hajlása ellenkezik a régi stratégiai rendszerrel, melyet a törökök a várnak Zrinyi idejében történt eleste után a vár újra építése alkalmával helyeztek el ekként. Minden régi várhoz vezető utat kivétel nélkül akként építettek, hogy a várhoz ez úton közeledő ellenség mindenkor jobb kezével állott a vár felé. — Czélja az ily építkezésnek az volt, hogy a vár felé haladó, ki paizsát vagy vértjét rendszerint bal kezében tartotta, jobb kezében pedig kardját, ily módon a várban levők ellenében paizsával magát ne védelmezhesse, hanem azok lövései, ködobásai, égő szurok koszorúi, vagy más hasonló támadások ellenében fedetlenül álljon. Az összes várrendszerekben ilyennemű stratégiai építkezésre nézve kivételt sehol sem találunk s meg lehetünk győződve, hogy Szigetvárnál is így volt az.

A mint a város végén ahhoz a ponthoz ér az út, hol a szárazföldet elhagyva, már csak czölöpökre épült hid vezetett a vár bejárásához, e hid az utca irányától nyugotra fordult és a város felé tekintő vároldalnak közepéig, vagy esetleg még attól nyugotra haladott akként, hogy az azon járónak a vár mindig jobboldalán állott. Ily módon kell tehát magunknak a régi Szigetvárhoz vezető utat képzelnünk. Ez út az azon haladó ellenségnek ép azért, mert balkarjában tartott vértjével magát a jobboldalon levő vár védőinek támadásai ellen nem védelmezhetette, oly veszélyesnek mutatkozott az ellenség részéről, tehát olyannyira rézsút és a várbástyák irányával egyenközüleg haladott e hid-út, hogy az ellenség többszörös ostromai alkalmával sohasem választotta e hid-utat a várhoz való közeledéshez, hanem minden ostrom alkalmával külön, rőzséből és földből építettek a várhoz utakat, hogy azon ostromolják meg a víz közepén álló várat. Emelte e hid-út stratégiai fon-

tosságát az is, hogy ilykép a hid tetemesen hosszabbá vált, mintha a városból egyenes irányba vezették volna a hidat a vár felé, mert így hosszabbá vált az idő, mely alatt az ellenség a városból a vár bejáratához ért.

Látható ebből, hogy a vár déli oldalán levő kapu nem annak keleti szélén állt, mint jelenleg, hanem a nyugotin, melyet természetesen egy, a régi értelemben vett bástya védelmezett.

Mielőtt a régi vár belsejének taglalásába bocsátkoznánk, minden erre vonatkozó tüzetesebb és helyhatározó okirat hiányában, egyedül a jelenlegi várterület pontosabb megvizsgálása szolgálhat forrásul a régi viszonyok tüzetesebb megállapítására. Olvasómat tehát először is a mai vár ismeretébe fogom bevezetni.

Szíget városának északi oldalán, azon ponttól kezdve, hol az út a régi tó vizébe lép, 100 métert kell haladnunk, míg a jelenlegi kapuhoz érünk.

A vár bejáratán túl a kapu alja tompa szöget képezett. Beérve a kapun, látjuk, hogy a vár falai mellett keletről, délről és nyugotról egy 25 méter széles töltés emelkedik, mely töltés ép oly magas, mint a vár mostani fala, s magán a falon is nyugszik. A vár északi falánál nincs töltés, hanem egy hosszában elnyúló kazamata, melyhez ismét keresztben több kisebb boltívet alkalmaztak a töltés szélességében és a tetejére, mint a sánczoknál, földet hánytak, úgy, hogy az ott járó magát egy földtöltésen képzele. E kazamáták és kisebb boltívek, a XVIII. század elején, míg a vár katonai parancsnokság alatt állott, mint kazamáták tettek szolgálatot, jelenleg pedig az uradalmi cselédség lakhelyéül szolgálnak.

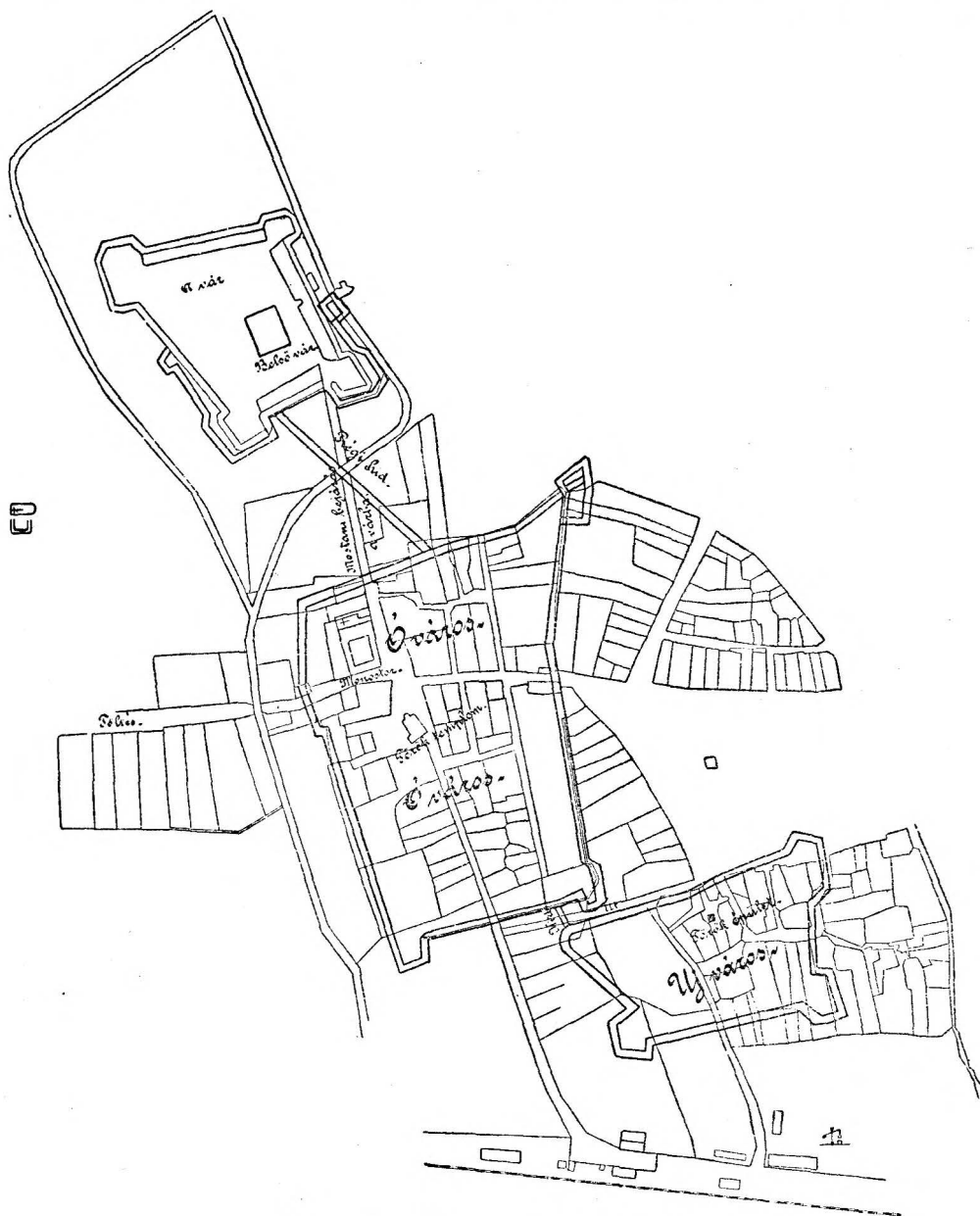
A vár négy sarkán a jelenlegi értelemben vett várbástyák állanak, azaz oly kikerekített helyek, melyek gömbölyűségének legnagyobb része a várnégyszeten kívül áll. Ez rendszeresítése és a fegyverek tökéletesülése következtében a régi bástyarendszerből alkotott újabb módja a várépítésnek. E bástyák szolgáltak leginkább védelmi helyül, különösen a tüzéség részére. E bástyákat, melyekben jelenleg uradalmi istállók vannak, három oldalon a töltések melletti kocsit kapcsolja össze, míg a cselédlakások előtt udvar terül el.

A jelenlegi várkaputól mintegy 86 méter hosszúságban észak felé haladva, a keleti falnál levő töltés mellett, a kocsitól nyugatra egy domb emelkedik. A dombocska tehát a vár északdéli hosszát tekintve, a területnek közepén fekszik. Nem így van ez a kelet-nyugati hosszúsággal, mert az a keleten levő, északról délre húzódó földtöltéstől alig esik 28 méternyire s attól csak a kocsit választja el. A dombbal szemközt a keleti várfalon ma egy másik várbejáratot észlelünk, mely a vár alatt levő malomhoz vezet. Sem e bejárat, sem a malom nem léteztek akkor, mikor a várat tó övezte.

Fordítsuk most figyelmünket ezen 36 m. átmérőjű és jelenleg mintegy 3—4 m. magas dombra, mely kétség kívül a várnak legérdekesebb részét képezi.

A domb déli oldalán áll keletről nyugatra futólag egy gazdatiszti épület; ettől északra magán a dombtetőn, az ideiglenesen itt tartozkodó uraság részére, pár szobából álló egyszerű kastély emelkedik. A szobák mögött nyugatra

az épület hosszában van az urasági magtár. E helyiség hossza 13,7 m., szélessége 9,6 m. Falai egy m.-nél vastagabbak. E helyiséget gerendázattal és deszkázattal 3 emeletre osztották fel. A falazat keleti oldalán 4 bejárat vezet

Sziget hajdani térképe a mostanira fektetve.

a kis kastély padlására, a magtár harmadik emeletén. Ugyanott a délre néző falon három ablak van s a nyugatin ismét négy. A falakon meglátszik, hogy ez ablakok hajdan más stílusban épültek, de a magtár céljaira azokat befalazták.

A magtár észak-nyugati sarkán egy szűk folyosó vezet egy hajdani minaret feljáratához. — Harminczöt lépcsőn csigaszerűleg feljutunk a nagyrészt lebontott minaret azon részéhez, hol a török építkezés végződik, mi a török téglákon látható; itt azután a minaret lebontója egy 8 ablaku félig barokk stílusban épült izléstelen tetőzetet alkalmazott a minaret megmaradt részére. A lépcsőzet a minaretben tömött tölgytuskóból készült s meglátszik rajta, hogy az még a török ipar műve. A magtárul szolgáló nagy terem jelenleg bevakolt és bemeszelt állapotban van. Levakarva a vakolatot, látjuk, hogy az alatt márványzott betonréteg borította a falat. Haas Mihály „Baranya” című művében megemlíti, hogy e falazaton több török, arab és persa felírás volt, melyekből 20-at közöl s melyek részben erkölcsi mondások, részben a Koránból vett idézetek.

Látható ebből, hogy e helyiség egykor török iskola volt, mely egyuttal a várban lakók imahelyét képezte.

A dombnak nyugati oldalán, melynek tetején e török eredetű épület áll, az urasági gazdatiszt kerítje körül el, mely tulajdonképen a megmaradt részek leszámításával az egész vár belsőségét magában foglalja.

E török épületnek a dombtetőre történt építéséből azonnal látjuk, hogy e domb már a török előtti időben megvolt és kétséget nem szenved, hogy e helyen állt azelőtt is a régi belső vár, melyet napjainkban közönségesen fellegrárnak hívnak, minthogy az képezi az erődítmény legmagasabb pontját. A későbbiekben a fentmaradt egykoru és a helyszínén felvett leltárakból tüzetesebben fogjuk beigazolni, hogy a belső vár tényleg a mai várterület közepén állott.

E domb Horváth Márk és Zrínyi idejében tetemesen nagyobb terjedelmű volt, különösen a nyugati oldalon. Tudjuk, hogy 1794-ben az akkori uraság: Festetics Lajos három hétig hordatta ki a várból a földet Szigetvár lakosai által a szigetvári utak feltöltésére; a várost és várat összekötő jelenlegi töltés földje is a várból került ki s a várbeli minaret alapfalának jelenlegi állapotából látható, hogy a földből tetemesen kiásták volt s hogy így a belső vár nyugat felé nagyobb kiterjedéssel birt.

A belső vár helyzete úgy az akkori török, mint keresztény stratégiai felfogásnak teljesen megfelelt, mert a várfal déli oldalának nyugoti részén levő főbejáratától a már említett stratégiai szempontok szerint csakis úgy juthatott előre a támadó, hogy közeledtekor jobb keze volt a belső vár felé. Önként következik, hogy e belső várnak egyetlen kijárása annak nyugati oldalán volt és itt történt Zrínyinek kirohanása.

Hibáztatnom kell azon véleményt, mely a belső várat a várnégyszög északnyugati sarkán levő és a többinél nagyobb bástya területére teszi. E bástya e célra nem lett volna semmikép alkalmas, mert nem csak, hogy külmegtámadással egyenest a vár legbelsejét lehetett volna megostromolni, de a támadóknak, ha belülről jöttek volna is, határozott előnyt biztosított volna. A Zrínyi-féle ostrom végső kifejlődése, a belső várban levő vízhiány és hogy a megostromlottak a tűz és füst ellen védekezni nem bírtak, határozottan

mutatják, hogy a kérdéses belső vár nem feküdt a várnégyzet északnyugati sarkában és minden hadászati szempont ellene mond azon föltevésnek, hogy a belső vár a várnégyzetből még ki is sarkallott.

E téves vélemény valószínűleg abból eredt, hogy már a törökök megkezdették a várnak 1566-ban történt eleste után annak átalakítását. Selaniki török történetíró azt mondja: „Elhatározatott a vár eleste után, hogy a belső vár más, a legujabb módon fog megerősíteni; a mély árkok, bástyák és lőrések más méretek szerint lesznek“. Szinte az ő történetéből tudjuk, hogy ezt teljesítették is. Ez időből származhatik, hogy a vár észak-nyugati bástyája tetemesen nagyobb lett, melyet az írók rendszerint belső várnak tartottak. Szigetvárról a múlt századokból számtalan rajz áll rendelkezésünkre, de egy sem felel meg a valóságnak. Szilágyi Sándor „A magyar nemzet története“ V. kötet 375. lapján közölt Szigetvár tervrajzáról azt mondja, hogy az az ostrom idejéből való. Ez téves felfogás, mert a képen rajzolt katonaság hosszú dárdákkal áll, minők Zrínyi idejében még nem voltak, hanem Montecuccoli idejében keletkeztek. A török időből származó képek igazolják azt is, hogy ugyanakkor, midőn a várat átalakították a törökök, egyúttal a hidat is annak jelenlegi helyére tették át. Ebből származnak ama számtalan apró félreértések, a melyek az egyes ostromok alkalmával a valódi tényállás megértését oly nehézé teszik. Már a török, sőt még előbb a magyarok megkezdették a várnak kőfallal való bekerítését és midőn a török 1689-ben a várat elvesztette, a vár északnyugati sarkán levő terjedelmesebb bástya nagy része is kiépült; erre bizonyíték nemcsak a felhasznált török téglá, melyet vékonyságáról lehet felismerni, de egyúttal a vakolat szilárdsága és az építésmód is, mely a többitől teljesen különbözik.

A téves vélemény abból eredhetett, hogy az északnyugati bástya tetemesen nagyobb volt a többinél.

Bizonyosnak vehető, hogy azon dombon, melyen ma a török épület és minaret állanak, állott valaha az Anthimius Osvald által épített gömbölyű torony is. Valószínű, hogy maga Anthimius emeltette magát a dombot is, kinek földmunkálatairól a történetírók amugy is tanuságot tesznek.

A város felé néző várfal nyugoti részén volt kaputól egy út vezetett a dombig, mely később utczává alakult, a minthogy azt Tahy Ferencz várkapitány utcának vagy térnek nevezi. Ez útnak a fentebb említett stratégiai okokból, a belső vár bejárásától tekintve, feltétlenül jobbra kellett hajolnia. Az út végén, a dombon állott ama hiressé vált gömbölyű torony, melyet Istvánfy tanúsága szerint Anthimius Osvald épített és mely kezdetben egyedül képezte a vár erősségét. Némelyek Osvald tornyául a déli várfalon most is ott levő tornyot vélték; e felfogás hibás, mert a torony külső alapfalaival a várfalra támaszkodik, melyet csak a XVIII. század elején építettek, míg hátulso alapfala a töltésen áll s ez okozta elferdülését. A XVIII. században ez óratorony volt, melynek órája a vár és város lakóinak egyaránt szolgált.

Ily torony Németországban még számtalan áll, melyekből azoknak milyenségét könnyen meg lehet állapítani. A németek ezen tornyokat Berch-

fritnek nevezték műnyelven. Magyarul talán védőtoronynak volna nevezhető, mert ez volt bármely várnak azon része, mely ostrom esetén legutolsó menhelyül szolgált és a tulajdonképeni erődtítményt képezte. Szigetvárnál is így volt és ezen célra épült az, miként Istvánfy nekünk egész határozottsággal elmondja. Szigetvár egyébként belső védelmi alakzatában rövid egy száz év alatt oly gyors változáson ment át, hogy a védőtorony a vár erődtítményei között csakhamar mellékerődtítménynyé törpült. Szigetvár sohasem jutott oly helyzetbe, hogy e védőtorony képezze utolsó menhelyét, bár később a belső várat ahhoz építették; hanem azt, míg fennállott, őrtorony gyanánt használták. Itt különösen volt az mint őrtorony alkalmazásba vehető, mert a vár teljesen síkságon, víz közepén állván, hogy az ellenség mozdulatait a vár körül figyelemmel lehessen kísérni, okvetlenül szükség volt egy magasabb pontra, honnét a vigyázó őr távcsövek hiányában is a messzeségbe láthatott, amint-hogy azt Szigetvárnál, a későbbi okiratok szerint e célra használták.

A torony Istvánfy megjegyzése szerint is gömbölyű volt, tehát a védőtoronyok építésének második időszakára esik, mert kezdetben a védőtoronyokat átlag véve négy vagy több szegletűekre építették a helyhez és viszonyokhoz alkalmazkodva. A torony építése tehát a XV. század első tizedeire esik s történeti bizonyítékaink igazolják, hogy ekkor élt ennek építője Anthimius Osvald.

A mi a védőtorony építési módját és belső szerkezetét illeti, már Istvánfy azt mondja, hogy az nem szolgált lakhelyül, következésképp az ily tornyok általános építési modorától nem különbözött. — A toronynak tehát mintegy 9,5 méter átmérőjű alapfala volt, amely falak oly vastagok voltak, annak első emeletéig, hogy az egész belső területnek több mint $\frac{1}{3}$ részét elfoglalták. A földszint oly magas volt, mint az alapzat átmérője és 9 méternyi magasság után egy boltíves kúpba olvadt össze; a földszint falain sem ablak, sem ajtó nem volt. A belől levő sötét üreget a támadási oldallal átellenben levő részen (mely alatt itt a keleti oldal értendő) alig látható kisded nyílások kapcsolták össze a külső levegővel, melyek egyike közvetlen a boltíves kúp alatt, másika egészen a földszínen nyert elhelyezést. E kisded nyílások arra szolgáltak, hogy felülről a sötét üreg legalább némi világosságot nyerjen. Az alsó kisded nyílás pedig arra szolgált, hogy, ha netán e sötét üreget börtön gyanánt használták, a rabok ürülékei azon kifolyást nyerhessenek. Az első emelet tetőzetét képező kúpos boltív egyik oldalán négyszegletes nyílás volt, befelé keskenyedő oldalakkal, melyen vagy egy jól elzárható csapóajtó állt, vagy kőlappal zárták le. A csapóajtó felett egy közönséges csigára helyezett kötél képezte a közlekedést e sötét üreggel. Általán véve a torony eme földszintjének helyiségét nem használták rendszeresen és csupán az volt a célja, hogy minél erősebb alapokon álljon. Különféle helyeken és különféle időkben mégis ideiglenesen felhasználták e helyiséget is. Mint említettük, nem egyszer börtönhelyiségül szolgált; máskor a vár ura oda helyezte el kincseit, vagy zsákmányát, bár a várnak rendszerint biztosabb és titkosabb helyei is voltak a kincsek megőrzésére. Némelykor puskaporraktárul is szolgált e helyiség; de felette veszedelmesnek mutatkozott, mert robbanás esetén nemcsak az egész tornyot légbe röpíthette,

de ezenkívül is, ha az ostromló a védőtoronyig jutott, azt rendszerint tüzzel körülakva hevítette és így a robbanás veszélyeinek tette ki. Utolsó védekezés esetén a toronyban levők élelmi szereiket helyezték el e sötét üregbe. Eme földszinti üreg tetején túl a torony általában még kétszer oly magasra emelkedett, úgy hogy rendes körülmények között a torony alapijának átmérőjéből ki lehetett számítani annak magasságát. E szerint e torony fala 27 méter magasságban állott és ez után borult reá a gömbölyű tetőzet. A toronynak bejárása az első emeletről nyílt, hol egy igen kis ajtó közlekedett a torony belsejéből a külvilággal. Az ajtó elé kőpárkányzatot építettek ugyan, hogy arra létrát támasztva az első emeletre lehessen jutni; de minthogy e párkányzatot az ostromló ellenség rendszerint letörte, azért a kis ajtón belül készülék állott, melynek segítségével egy gerendát lehetett az ajtón kidugni, melyre azután a létrát a fal mellett hozzá lehetett támasztani. Ily nehézkes módon jutott az ember a védőtorony első emeletére. A magas és sötét földszint felett összesen három emelet állt. Ezekből az első emeleten a kifelé és a torony aljába való közlekedés eszközei mellett helyet foglalt egyúttal a kandalló, mely a torony felső részeinek fűtésére és konyhai célokra szolgált, valamint ott volt a helyiség is a szennyek eltávolítására. Az első emeletet a másodiktól és harmadiktól boltívek különítették el. A közlekedés itt is létrák segítségével történt. A harmadik emelethez azonban a falba rejtett csigalépcső is vezetett. Az első és második emelet gyér világítását a támadó oldallal szemben nyíló apró ablakocskák adták; ellenben a harmadik emelet helyiségét, mely rendszerint őrhelyül szolgált, közvetlen a tetőzet alatt körüskörül több ablakkal látták el. Gömbölyű tornyokban átlag nyolcz ilyen ablak volt. E legfelsőbb osztály rendeltetése volt, hogy az ott lakó őr, a vár felé közeledő ellenség mozgulatait figyelemmel kísérhesse s ha ellenség közeledett a várhoz, úgy a vár és város lakóinak azt zászló kitűzése által adta tudtul. Szigetvárott ezenkívül Istvánfy feljegyzése szerint érczből öntött harang is volt, melylyel, mint vészharanggal, az ellenségnek mily irányban való közeledését is lehetett jelezni.

A védőtorony támadási oldalával szemben, a torony két oldalán két épület állott, melyek között egy kis udvar terült el; e két épület egyike az úgynevezett Pallasz, azaz lovag-terem; itt tanyáztak a hadfiak s maga a vár tulajdonosa is. A másik épület a nők és házi gazdaság céljaira szolgált.

Anthimius Oswald a már különben is széles tavat még inkább kiásatta, a tó partjait meredekké tette, a tavat kitisztította és megmélyíttette és ezzel a támadás ellen biztosította.

Nem valószínű, hogy Anthimius Oswald magát a várat körülövező földtöltés vagy sáncz mellé úgynevezett zwingert alkalmazott volna, melyet a francziák „Chemin de rondes“-nek neveznek, melyet magyarul sétálónak (deambulatorium) hívnak régibb irataink. A zwinger eszméjét a kereszteshadak hozták keletről és inkább kőfallal épített várakban alkalmazták, melynek rendeltetése az volt, hogy a támadó ellenség, mielőtt a vár falát elérné, az ott levő keskeny s a vár falát körülövező és részben alacsonyabb fallal is védett és kimélyített helyen még egy akadálylyal is találkozék; míg a várbeliek

ugyanezen a helyen, ha az ellenség még túl volt a vár árkán, ahhoz sokkal közelebb álltak, és magukat bizonyos esetben könnyebben védelmezhetnék. A sétáló tehát a várfalat körülövező ama keskeny terület, mely a várfal és a várárok között volt, amelytől rendszerint még egy fal választotta el, mely a várbelieknek védelmül, a támadóknak pedig akadályul szolgált. Keletről hozván a sétáló eszméjét, azt Németországban csakhamar általánosították, bár nem mindenütt alkalmazták a kőfallal körülvelt váraknál sem.

Ellenben a vízzel körülvelt váraknál, minőket Poroszország északi sík-ságain találunk, nincs semmi nyoma annak, hogy a vár építői a zwingert alkalmazták volna. Nem valószínű tehát, hogy Anthimius Osvald, habár várát a kor kívánalmainak teljesen megfelelően is építette, mást tett, minthogy a várát körülövező töltésnek külső oldalát igen meredekre építette, mely így a vízbe leszolgálván, miután azon kikötni nem lehetett, elég biztos védelmül szolgált.

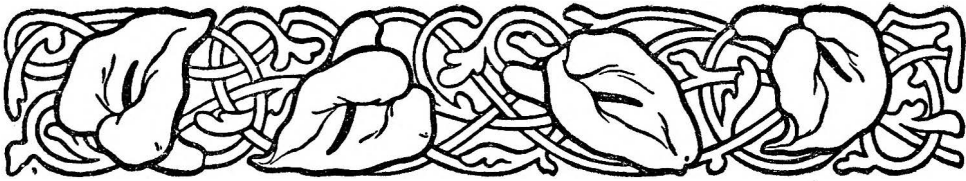
A zwinger mint hathatós védelmi építkezés, nem is tűnt fel oly fontosnak, csak midőn a XVI. században élő Speckle Dávid, jeles vár- és hadmű-építő, a zwingert nemcsak tökéletesítette, de a vársánczon innen és túl is és nem ritkán három övvel is alkalmazta. A Szigetvár várában alkalmazott olasz állami építőmester, kiről később tüzetesen fogunk emlékezni, Szigetnek vízzel övezett földvárához is alkalmazott zwingereket. — Kiténik ez Istvánfy szavaiból, ki azt mondja, hogy Szigetvár vára egyenes vidéken fekszik, melyet három vízzel telt árok vesz körül, míg magát a várost csak két árokkal mondja körülövezettnek.

A várát körülövező három vízzel telt árok alatt itt nem lehet mást érteni, mint hogy az egyes árkok közötti tér-övek mindmegannyi sétáló gyanánt szolgáltak a vár védelmére.

Zrinyi kirohanása. Székely Bertalan festménye.

Az enyingi Török család eredete.

int családainknál egyáltalán, úgy e családnál is a régi multat homály borítja s rendszerint nem is ama névvel szerepelnek a kezdő okiratokban, melylyel később találjuk őket. A Török család sem kivétel e tekintetben. 1345-ben találunk a Veszprémmegyében fekvő Enyingre vonatkozó okiratot, melyben Chayaki László özvegyét illető kelengye kielégítése révén a birtok felerésze Bakai János kezébe kerül. Ez tehát a család, mely korábban birja Enyinget; de a Török család ott, úgy látszik, csak egy századdal később ver gyökeret. 1428-ban ketten vezetetik be magukat Enying birtokába, úgy-mint Vittyai László és Nemes Mihály. Vittyai László ez okiratban mint fehérközi várnagy szerepel. Nemes Mihálynak előneve monosi és az okirat szerint ott is volt lakása.

1434-ben már Enyinghez hozzá vásárolják Patha és Hódos nevű községeket és ugyanez évben Vittyai László már megveszi társtulajdonosának és egyéb birtokosnak is a részeit.

E Vittyai a somogymegyei Vityáról származik, melyet — mint fentebb láttuk — a Szigethi (más neveken Almai, Tapsonyi stb.) család kapott adománykép. Nem lehetetlen, sőt nagyon valószínű, hogy Vittyai László a nagyon kiterjedt különböző nevekkal szereplő Szigethi családnak ivadéka volt.

Vittyai László, úgy látszik, nemcsak birtokszerző volt, de egyúttal kemény védője jogainak. 1435-ben olvassuk róla, hogy Fiad község birtokába újra bevezettette magát. Az okirat megemlíti, hogy ekkor Fehérkö várának kapitánya volt. Nemsokára rá Vittyai László meghalt. 1444-ben özvegye: Ilona, ki Derecskey Pál fiának, Istvánnak, 140 frttal tartozott, ennek két részben való megfizetésére kötelezte magát. Ez okiratból megtudjuk, hogy Vittyainak két leánya maradt, u. m. Margit és Apollónia. Az atya elhalta után még egy harmadik leány is született, kit Veronikának hívtak. E három leány közül Margitot, a legidősebbiket elvette Füredi Imre, kiknek két gyermekük volt: Benedek és Simon. Ezek és birtoktársaik perbe hívták 1449-ben Nemes Benedeket, Mihálynak fiát, Enying birtokáért.

Látjuk ezekből, hogy a Török családnak, melyet a történet az enyingi előnév alatt ismer, nem képezte Enying őszi fészket s hogy ama Török Ambrus, ki először él az enyingi előnévvel, csak a 15-ik század közepe táján szerezte meg Enyinget. Más úton kell tehát e család származásának titkába belehatolni.

Útmutatásul erre főképp a Török Ambrus által használt korábbi előnév szolgál. Ugyanis Török Ambrus, midőn az okiratokban szerepelni kezd — „de Keményfalva“ előnévvel él. Később azután két előnevet használ: de Keményfalva & de Enying s végül csak a „de Enying“ előnevet használja, melynél meg is marad. Van emez Ambrusnak a családi okiratok szerint egy Péter nevű testvére, ki „de Keményfalva“ névvel él, míg testvére a „de Enying“ előnevet használja.

Ez mutatja, hogy a Török család eredete nem Enyingen, hanem Keményfalván keresendő.

Keményfalva egykor tolnamegyei község volt, a mai baranyamegyei Jánosi határában. Hajdan ez Kemény comes-é volt, kinek családja megosztozkodik Jánosin, melyhez még Kis-Jánosi község is tartozott, mely a Kemény családe maradván, eleinte Keményfalvát felváltva használták a Kis-Jánosi elnevezéssel; később e hely is ketté vált s egy 1414-ben eszközölt határjárásból helye tüzetesen megállapítható. E szerint Keményfalva a mai Jánosi-pusztá és az ezzel szemközt dél felé levő Gadány hegyen túl feküdt, hozzátartozvau területéhez maga Gadány hegy, valamint ama völgy keletre néző oldala, melyben a falu feküdt, egész az ugynevezett sallai szőlőig. E helyen kell a Török család származását keresnünk.

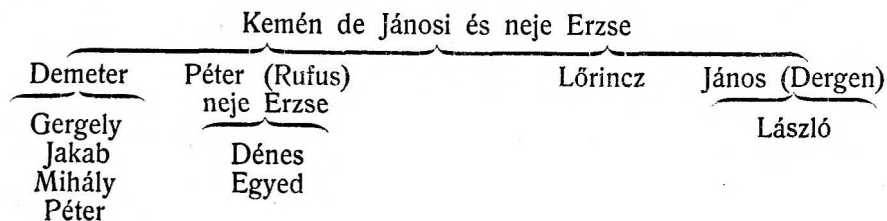
A Török család származását Nagy Iván csak Török Ambrusig tudta felvinni; sokkal szerencsésebb volt Cseörgeő Géza, a ki a Nagy Iván által figyelembe nem vett Lechóczky-féle Stemmatografia után indulva, megállapította, hogy Török Ambrus atyját Györgynek hívták. Ezzel megkezdhetjük a keményfalvi okiratok kutatását, hol 1426-ban tényleg két Keményfalvai családot találunk, kik közös birtokban vannak. Egyik Keményfalvai János: fiai Lukács és Tamás s nővérük Borbála, kinek férje szintén Keményfalvai: Márk; a másik család Keményfalvai Mihály: fiai Bálint és György. Nem kell megütközni azon, hogy a Török név itt elő nem fordul, mert e nevet csak később vették fel. Maga Istvánfy a nagy szerepet játszó családtagot: Bálintot — Enyingi Bálintnak hívja, kinek mellékneve — ugymond — Török. Az utóbbi család teljesen megfelel a kíváncsnak; nemcsak mert a családban szerepelni látjuk a Bálint nevet, de mert ez tényleg oly Keményfalvai család, melynek György nevű tagja Lehoczky Stemmatografiájának teljesen megfelel. — Látjuk tehát, hogy Török Ambrus apja György, nagybátyja Bálint s öregapja Mihály volt s minthogy Török Ambrusnak egy Péter nevű testvére volt, ezt is megtaláljuk e Keményfalvai családban, mert pár évvel előbb olvassuk, hogy Györgynek volt egy Péter nevű fia is, miből valószínűvé válik, hogy Török Ambrus 1426-ban még nem élt. Ezzel helyes nyomra bukkanva, beletekinthetünk e családnak korábbi multjába.

Már 1254-ben olvassuk azt, hogy Jánosi községet a Bökény (Bukén) nemzetség bírja; ebből származik a Török család, ennek első ismeretes tagja Vid, kinek fia Miklós volt. Ezen Miklósnak három gyermeke volt, ugymint Ilona, kinek férjét Mixeed-nek hívták. A második Pynne, vagy későbbi okiratok szerint Peniera; férjének a neve volt Csuda (Chuda). A harmadik és egyedüli fiugyermeke Vidolnak nevezték. E három testvér a vagyonban megosztzkodott, a törvény szerint akként, hogy a két leánynak csak egy negyed jutott, de később — úgy látszik — Pynnének lemenői az egész Jánosi-féle birtokot magukhoz váltották.

A Bökény nemzetség tagjait e vidéken elszórva mindenütt megtaláljuk. Egy 1277-ből származó okirat a Bökény nemzetségből származó Péternek leányát Márhát említi meg, ki Ugud fiának Istvánnak hátrahagyott özvegye s a pécsi káptalan előtt férje ingóságaira nézve kiegyezik. 1310-ben Kemény és testvére Miklós zálogba veszik Ligetet s midőn Kemény halála után gyermekei megosztzkodnak, az igazságosabb osztály megtételéhez Farkasluki Jakabnak fiát Miklóst, mint közeli rokonukat hívják meg. Farkasluk pedig a határjárások szerint egy község, mely Szopoktól keletre és Jánositól délre feküdt, az ismételve megejtett határjárások szerint. Ugyanez időben felmerül Vaszary Miklós de Kompolt is, ki máshol, a Becsey család ellen folytatott perben Kompoldi de Lak névvel szerepel. A nevekből következtetve ez egyén a Laki név előtt a Vaszary nevet használta, a Vaszary név előtt pedig a Kompoldi nevet használta, tulajdonkép pedig Jánosiból származott, mert Jánosiban volt lakása. A nevezett perben Jánosiból idézik meg; tehát ez is a Bökény nemzetségnek egyik tagja s a Kompoldi nevet a mai Komló falutól nyerhette, mely 1256-ban Komplor név alatt fordul elő s míg az ott lefolyó viznek balpartja a pécsváradi convent tulajdonát képezte, addig a jobbparton levő rész a határjárásokból kivethetőleg is a Bökény nemzetségé volt.

A már fentebb említett Keménynek egy 1315-ből származó okirat szerint gyermekei voltak Péter, János, Dömötör, Miklós és Mihály, kik közül Péter, Dömötör, Miklós és Mihály Ligetet kapják, Jánosé pedig marad Jánosi.

Ezzel ismeretes előttünk Pynnének egyedüli leszármazója Kemén, mert testvére Miklós még 1315 előtt gyermekek nélkül halt el. Kemén az okiratokban Kemén de Jánosi névvel fordul elő. Ez alapította Jánosi határában azon falut, melyet nevéből Keménfalvának neveztek el; hihetőleg még akkor, midőn Jánosi nem képezte egészen az ő tulajdonát. 100 évvel későbbben 1349-ben és 1351-ben Keménnek akkori összes leszármazói egy okiratban előttünk állanak:

Ezen családnak akkor élő tagjai a pécsi káptalannál oly csereszerződést kötöttek, hogy a káptalan odaadta a családnak Gadányban levő birtokrészeit, mely község Baranyában fekszik és fizetett a családnak 40 márkát. Ennek ellenében a Kemény család átengedte a pécsi káptalannak Jánosiban ama birtokrészeket, melyeket a család ott leánynegyed alapján birt s kötelezte magát egyúttal a család, hogy a káptalan javára hadi szolgálatot teljesít, vagyis ezzel a különben nemes származású család az egyházi nemesek sorába lépett. A családnak azon tagjai, kik e csere folytán a gazdaság vezetése végett Gadányba költözködtek át, „de Gadány“ előnévvel éltek. Azok pedig, kik Jánosiban maradtak, minthogy a mai Jánosi a káptalan tulajdonába ment át, a család tagjai pedig Keménfalván laktak, „de Keménfalva“ névvel éltek, mindazáltal úgy, hogy a család tagjai a megmaradt ősi birtokban továbbra is osztályosok maradtak.

Volt ezenkívül a családnak egy háza Pécsen, melyben rendszerint a Gadányi-ág lakott.

A családot a XIV. században két veszély is fenyegette. Az egyik az volt, hogy 1346. év táján Keménnek fia, Lőrincz, testvérjét, Pétert megölte. A testvérgyilkosság folytán hűtlenségbe esvén, Lajos király vagyonáról akként intézkedett, hogy azt Becsey Veszszősnek, Máré vára akkori résztulajdonosának adományozta, megmaradván a családnak mégis a többi testvérek része. Másik veszély volt a családra, hogy a káptalan a csereszerződésnek megkötése után 50 esztendővel azon ürügy alatt, hogy a Kemény család a kikötött hadi szolgálatot a káptalan részére nem teljesíti, a családnak átadott Gadányt a családtól visszafoglalta anélkül, hogy az attól nyert Jánosit a családnak visszaadta volna.

A per, mely ennek folytán a káptalan és a Kemény család közt keletkezett, huzamosabb ideig folyt és a családnak sok kellemetlenséget okozott. A pert azonban a család végre is megnyerte és a káptalan a reá nehezedő perkölségek terhe alatt kénytelen volt két községét eladni.

Sokkal nagyobb volt az a veszély, mely a családot a Becsey családdal folytatott perben érte. Itt ugyanis Kemén fiának, Lőrincznek részét a Keménfalvaiak az ellenük hozott ítélet folytán végleg elvesztették; de ezzel meg nem elégedvén, minthogy a Becsey család által Jánosiban birt őt nemesi házat azon szín alatt, hogy azok a családnak ősi házait képezik, a Becseyektől önhatalmulag elvették, de állításukat beigazolni nem bírván, minthogy azokat még sem akarták visszaadni, noha erre még az ítélet előtt felszólították őket, tehát a bíróság őket javaiknak elvesztésére ítélte és pedig aként, hogy a birtok $\frac{2}{3}$ része Garai Miklós nádor javára jusson, $\frac{1}{3}$ része pedig Töttös László javára. A szegzárdi conventet küldötték ki ennek foganatosítására; mely alkalommal Mihály fia Mihálynak és János fia Lukácsnak csak három jobbágy telkét találták Keménfalván, melyből az egyik Becsey Töttös Lászlónak jutott. Egy telket Keménfalvi Mihály fiainak, Bálintnak és Györgynek, úgy leányainak jogaik megcsonkítása nélkül fentartottak, valamint érintetlenül maradt Keménfalvai Egyed leányának sessiója is.

Az itt említett Mihály fiaival: Bálinttal és Györggyel már eljutottunk ama családhoz, melyből az Enyingi Török család kiindul; mert tudjuk, hogy Györgynek, Mihály fiának Erzsébet nevű nejétől két gyermeke származott: az okiratilag ismertté vált Enyingi Török Ambrus és Péter.

A család ennél fogva 1413-ban a legnagyobb szegénységre jutott és nem tehetett egyebet, mint hogy Borbála királynéhez fordult, ki ez időtájban Veröczen tartózkodott; ide jövőn, földre borulva (*humotenus provolutus*) kértek kegyelmet és a ki — tekintve, hogy erre vonatkozólag Garai Miklóstól is kapott kéro levelet — kegyelmi úton a Keménfalvaiaknak meghagyta vagyonukat $\frac{2}{3}$ részben azon feltétellel, hogy a Töttös Lászlót illető részre nézve ezt a becsértékben kielégíteni tartoznak.

A megkegyelmezettek tehát először Siklósra mentek, hol azonban Garai Miklóst nem találták, csupán Anthimius de Tapson fiát, Jánost, ki akkor Szigetvárnak ura és az ország alnádora volt s mint ilyen tartózkodott Siklósön.

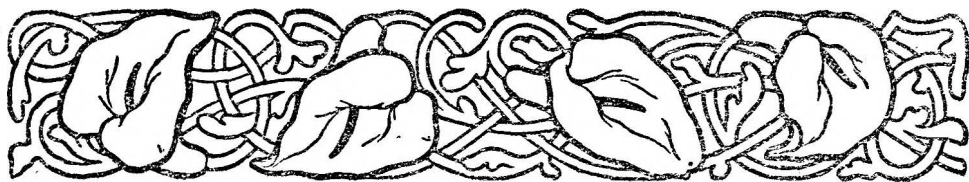
Ki hitte volna akkor, hogy a nagy nyomorban sinylődő Keménfalvai család egyik tagjának, Györgynek fia alig félszázad után meg fogja venni a dúsgazdag alnádor tönkre ment unokáitól annak ősi birtokát. A Siklósön lakó alnádor Budára útasította a Keménfalvai családot, hol Garai Miklós nádor a Becsey család részére megszabott $\frac{1}{3}$ részt is csekélyebb bírsággá változtatta át. De még ezt sem birta az elnyomorodott Keménfalvai család megfizetni, úgy, hogy kénytelen volt Becsey Lászlónak egész vagyonát megvételre felajánlani. Végre is Keménfalvának nagy része a Becsey családé lett, melybe magát be is vezettette, úgy, hogy — miként láttuk — 1426-ban ott már csak két kisebb Keménfalvai család szerepel, melynek egyikéből származik Török Ambrus.

A származás kérdésére nézve meg kell még említeni, hogy midőn 1481-ben Török Ambrus a czimeres levelet kérte, az okirat szerint azt vallotta, hogy családja nemességét Zsigmond királytól nyerte. Ha ily oklevél létezett, ez nem lehetett más, mint a csekély megmaradt vagyonukban való végleges megerősítés. Kérdés inkább az, miként történhetett, hogy az okiratok, melyek a Török családnak a Bökény nemzetségből való leszármazását kétségtelenül igazolják, idegen kezekbe kerültek? Ez vagy a pécsi káptalan, vagy a Becsey család révén történhetett, mert többször olvassuk ép a Zichy-codexben, hogy Keménfalvai Mihály több ízben kérte a káptalant, adná ki neki visszatartott iratait, de sohasem olvassuk, hogy azokat tényleg kiadták volna s miután a Becsey-család a pécsi püspökkel jó viszonyban volt, nem lehetetlen, hogy e révén az okiratokat a Becsey család kapta meg. Még valószínűbb, hogy ama számtalan perek s hatalmaskodási esetek egyikében, melyek a Keménfalvai és Becsey család közt Keménfalván előfordultak, kerítette ez okiratokat a Becsey-család hatalmába, melyek azután e családról a Kisvárdai családra s onnan a Zichyekre szállottak. Török Ambrus már 1426 után születvén, midőn a perek, melyek a Keménfalvai családot szegénynyé tették, végkép lezajlottak s elcsendesedtek, ha hallott is a családnak régi multjáról regélni, ezt annál kevésbé vehette figyelembe, mert okirattal semmi támogatást nem nyerhetett s a mult

zivataraik közül a kevésbirtokú s bizonynyal műveletlen elődök az unokának nem tudták úgy előadni, hogy az a valószínűség látszatát vegye fel. Innen van, hogy, ha Török Ambrus ezeket hallotta és tudta is, nem tartotta sem szükségesnek, sem érdemesnek Mátyás királynak elmondani. — Most azonban, annyi század után, a múlt idők homályából előkerülnek az elhalványult okiratok s világot vetnek egy jeles család multjára, bebizonyítva azt, hogy a család nem a semmiségből merül fel a XV. században, hanem ki tudja mutatni leszármazását ama még homályosabb időből, midőn a nemzetségek léteztek a családok helyett.

Ez okiratokból kiderül, mily helytelen a felfogás, mintha a Török család a Horvátországban szereplő Henning családból vette volna eredetét, melynek ottani ága Turek névvel szerepelt. A két család közt nincs semmi összeköttetés.

Szigetvár az enyingi Török családé lesz.

Török Ambrus, ki az okiratokban magát de Keményfalva névvel jelöli meg, kellő ügyességgel iparkodott kiemelkedni a szegényebb sorsból; nemsokára magához ragadta egész Enyinget s onnan kezdve majd Keményfalvai, majd Enyingi Török Ambrusnak nevezi magát s nem egyszer mindkét előnevét együttesen használja. A XV. század vége felé erősen pusztult a kisebb nemesség. Bő alkalmá nyílt tehát Török Ambrusnak úgy, mint testvérjének, Török Péternek, ki az okiratokban Keményfalvai előnévvel él, e kisebb birtokokat magukhoz ragadni és ezzel utat nyitni a meggazdagodáshoz és politikai szerepléshez. Olvassuk 1460-ban, hogy Török Ambrus és Péter megveszik Marczali Istvántól a Somogy megyében fekvő Valkót, mely Csurgó vidékén feküdt.

Az okirat Valkót városnak nevezi és midőn 1469-ben e városnak és a hozzá tartozó Gerecz nevű várnak birtokába magát Török Péter és annak neje Katalin, bíróilag bevezettetik, ahhoz a következő községek tartoztak: Girófalva, Palina, Atak, Gerecz, Valkó, Györgyes, Aracs és részletek Kistarnócz és Kacsánfalva nevű községekben. Feltűnik az olvasó előtt, hogy a birtokba-vezetés csak kilencz évvel később történik; minek oka abban rejlik, hogy Marczali István csak zálogtulajdonosa volt a birtoknak és később azt újra meg kellett venni Ujlaky Miklóstól 1000 (ezer) arany frtért, mely alkalommal a vételbe csak a merészebb vállalkozású Török Péter ment bele, kinek vételét azonban Mátyás király megerősítette. Török Péter egyébként később, 1473-ban egyéb birtokokat is vett Verőcze megyében. Tehát ugyanaz évben, a melyben Török Ambrus Szigetvár tulajdonát szerezte meg.

A két Török testvér, úgy látszik, már 1469 előtt egészen elvált egymástól. Ugyanis 1469-ben a gellei nemesek a horpácsi határban levő Bodonje dülői szőlőbirtokokat Török Ambrusnak adják el.

Mielőtt Török Ambrus Szigetvárt hatalmába keríthette volna, előzőleg Garai Jób vette azt birtokába. Ez úgy ugyanis ép úgy, mint Valkó várának megvételénél, jogi akadályok miatt hosszabb ideig húzódott.

Sajátságos úton került a Garai család Szigetvár birtokához és még

sajátságosabb az út, melyen azt elvesztette. Garai Jób, mint tudjuk, a Garai család nádori ágának utolsó sarjadéka. Édes atyja Garai László volt: a történetben szereplő nagynevű nádor, Siklósnak örökös ura, ki 1460 táján halt meg és nejétől: Alexandra tescheni hercegnőtől maradtak Jób, Anna, (Héderváry Imréné), Mária, (Hunyadi László jegyese, később Ujlaky Miklósné), János és Miklós nevű gyermekei.

Ezen utódok közül csak egyedül Garai Jób szerepel még az okiratokban, de nem a történetben. Nem tudjuk, hogy politikai hivatalt viselt volna, de a vagyonszerzés, úgy látszik, élete célját képezte Garai Jóbnak.

Atyja halála után kevés időre már megszerezte magának Sziget várát és városát. E birtokszerzés csere útján történt, olyképen, hogy Tapsonyi János odaadta Garai Jóbnak Sziget várát és városát összes tartozékaival és hozzáadta egyúttal Hosszutóti, Darócz, Murányfalva, Zákány és Gyékényes nevű falvakat is, melyek nem képezték Szigetvár tartozékait, hanem azokat Tapsonyi János, Antalnak fia, Marczali Jánossal kötött szerződés értelmében birta; viszont Garai Jób Somlyó várát adta Tapsonyinak Zala megyében.

1463-ban Szigetvár és tartozékai már Garai Jób kezén voltak. Tudjuk, hogy ez évben az itteni lakosok Garai László özvegye és fia Jób elé járultak s felkérték új földesurukat, hogy a Tapsonyiak idejében reájok rótt felette nagy adózásokat szüntessék meg. A hercegasszony: Garainé, megszabta pontosan az évi adó összegét, lefizetésének határidejét s az újonan letelepedőket, vagy építkezőket adóelengedésben részesíté.

Mégis Garai Jób e birtokot nem bírhatta békességben. A Tapsonyi János által neki adott, de Szigetvárhoz nem tartozó községek ugyanis nem voltak jogilag tisztában. A Marczaliak e községeket, illetve ezek egyes részeit a Zákányi családtól zálogban birták, tehát nem volt tulajdonjoguk, de maga Tapsonyi János is csak zálogban birta a Marczaliaktól ezen birtokokat, a mennyiben ezekért és még egyéb somogymegyei községekért, melyek között Patha (Várhelylyel), Poklosi, Milván (Molvány), Keresztút, Pasal, Erdőaljja, Mendenesz stb. községek fordulnak elő, 3600 aranyforintot adott a Marczaliaknak. Azonban az elszegényedett Zákányi család nemsokára lábra vergődött, mert Zákányi Lászlónak leányát, Orsolyát, elvette Dombai Miklós, ki most már a Zákányiak birtokainak azon fele részét, melyet a Marczaliak nem birtak, zálogba vette a Zákányi családtól s ez úton pénzhez jutván, birtokaikat a Marczali családtól kiváltani iparkodtak.

Különben is Zákány egy részét Handó Miklós, pécsi polgár birta, kivel Garai Jób, hogy szigetvári birtokait megnagyítsa, szerződésre lépett és tőle 275 frtéért átvette e birtokrészt.

A Zákányi és Marczali család, mely utóbbi egész Zákányt és tartozékait követelte, többrendbeli perbe keveredtek. Ehhez járult az, hogy a Marczali családtól zálogban birt Patát és tartozékait Tapsonyi János Rozgonyi Rinoldnak, tulajdonképen „Rozgonyi e Rinoldo János“-nak idegenítette el, a birtokéhes Garai Jób Rozgonyi Rinold Jánosnak nemcsak Pata nevű birtokát foglalta el, hanem Poklosit, Milvánt (Molvány), Keresztútát, Pasalt, Végedet, Erdőaljját,

Mendeneszt, melyért Rozgonyi őt megperesítette és Garai Jób a birtok visszaadása mellett kénytelen volt az eljárás költségeit is megfizetni. Erre Tapsonyi János megperesítette Garai Jóbot is.

Alig hogy eme perek megindultak, a cserélő felek 1470-ben a pécsi káptalan előtt, legalább jogilag, ismét visszacserélték birtokaikat. Ez okiratból látjuk, hogy Tapsonyi Anthimius János nejét Advigának (Hedvignek), leányát pedig Ilonának hívták; fia pedig Miklós volt. A szerződéssel visszamentek egyúttal Belcz, Diós, Viszló, Somogyfalva, Mindszent, Hollófészek, Faluhely, Szőlőmál, Dombóháza, Harangosháza, Szent-Márton, Ujfalu, Drágosfalva, Köbles, Ithmes, Kisfalud, Poklos, Boldogasszonyfalva, Balázsháza, Hobor, Vásárosfalu, Sibolt. Később 1471-ben megtörtént a tényleges csere is, de miután Garai Jób az Anthimi-féle birtokra 1500 arany forint felülfizetést teljesített, melyet az Anthimiak nem lettek volna képesek visszafizetni, azért már akkor szövetkeztek az Enyingi Török családdal és 1471-ben Török Ambrus a visszacserélésben szinte részt vesz, annál inkább, mert időközben, úgy látszik, Anthimius János meghal és a szerződő felek helyette fiai: Miklós és László. Így végződik Garai Jób szereplése Szigetvárott, mi egyúttal életének utolsó felvonását képezte, mert nem sokára ő is meghal és gyermekei nem lévén, a Garai család nádori ágának magva szakad és többi uradalmi is más kezekbe kerülnek.

A Garai családnak Szigetváron való rövid uralma után Szigetvár, úgy mint az ahhoz tartozó uradalom, az Enyingi Török család birtokába jutott. Török Ambrus, ki már a birtoknak Garai Jób kezéről való visszavételénél is szerepel, később véglegesen megalkudott az Anthimius családdal és az 1473. év végén a boszniai káptalan előtt Anthimius Jánosnak fia, Miklós, ki itt Tapsonyi névvel szerepel, eladja Sziget várát és városát, úgy a következő helyeket: Semlékhegy, Pálosfalva, Malomfalva, Szentegyed, Karany, Makófalva, Harkány, Sibolth, Szent-Mihály; továbbá Haltó, Kovászló, Sít, Gyolgyháza községből részeket, melyek Baranyában voltak; Somogyban pedig Boldogasszonyfalva, Kis-Habor, Nagy-Habor, Menyere, Somogyfalva, Diós, Viszló, Szent-Márton, Ujfalu, Kisfalud, Köblös, Belcz, Itmes, Mindszent, Hollófészek, Szőlőmál, Harangosháza nevű községeket. A várhoz tartozó városban azon adónemek, melyeket az Anthimius család a lakosokon szedett, szinte eladás tárgyát képezték. A vételár 8 ezer arany forint volt, melyet Török Ambrus még a szerződés megkötése előtt fizetett ki.

A Garai Jóbbal kötött visszacserélés alkalmával Török Ambrus előneve: de Keményfalva. Midőn Szigetvárát vette, két előneve van: de Enying et de Keményfalva. E vétellel még nem szűnt meg a viszony az Anthimius és Török család között. 1474-ből olvassuk, hogy Török Imre, ki Ambrusnak fia volt, csereszerződést kötött Anthimius Miklóssal, kinek Vittya, Horpács, Jád, Tarpolyán, Gonás, Gelye, Szamárkut nevezetű somogymegyei helységeket adta. Ez pedig Török Imrének, Szigetvárbán és a már említett egyéb helyeken levő és őt illető részeket, melyeket valószínűleg ez időtájban elhunyt testvére után örökölt. Török Imre Tapsonyi Miklósnak még felülfizetést adott: 540 arany forintot, 22 ökröt, 6 tehenet, 300 bárányt, 15 hordó bort, 40 sertést és azon-

kivül évi termésének $\frac{1}{4}$ részét. E szerződést Kovásznán, mint az Anthimius család legősibb helyén, 1474-ben szent Imre-nap táján kötötték meg.

A Török család nem elégedett meg azzal, hogy a birtokot megvette és el is foglalta, hanem törvényesen is bevezettetni kívánta magát. Azért a boszniai káptalan által kiállított szerződéssel folyamodott Guthy Mihály nádorhoz, ki azután a budai káptalant bizta meg a bevezetéssel. Lucza-nap táján Tököly Mátyás budai kanonok és zelefalvai Zele Tamás, mint királyi ember, megjelentek Sziget várában s 16 nap tartó bírói eljárással Török Ambrust, ugy fiait: Imrét és Benedeket a birtokba bevezették. Mátyás király pedig ugyanez évben beleegyezvén a Tapsonyi Anthimius Miklós által az Enyingi, vagy Keményfalvai Török család részére történt eladásba, a boszniai káptalan által erről kiállított okiratot megerősítette.

Török Ambrusnak két gyermeke volt, u. m.: Imre és Benedek. 1480-ban már idősebb lehetett atyjok, mert midőn ez időben Bak Benedek és Gergely elhaltával a Bak család ez ágának magva szakadt, ezeknek Tolna megyében fekvő Bak és Kis-Kuny (Kónyi) nevű községeit Mátyás király még Török Ambrus életében fiainak, Imrének és Benedeknek adományozta.

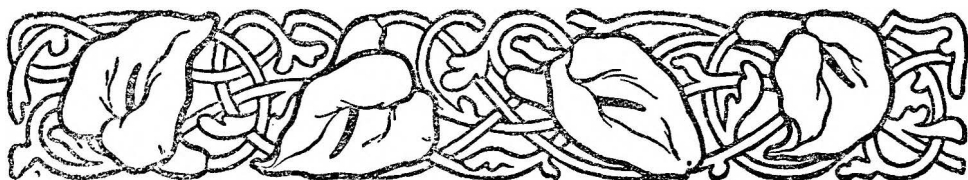
Később 1482-ben Szabady Mátyásné szül. Bak Dorottyanak és Szabady Mihály leányának, Margitnak, Bak Pál özvegyének Bak községben levő birtokait a még életben levő apa vette meg.

A következő 1481. év mindenesetre egyik legfontosabb mozzanatát adja a Török család történetének, mert ez évben nyerték Török Ambrus és gyermekei: Imre és Benedek czimeres levelüket Mátyás királytól, ez év Katalin napján kiállított okiratban, melynek eredetije gróf Festetich Alfréd levéltárában található. Ugyanez okirattal, e czimer használatát Ambrus testvére: Péter elhalálozása folytán ennek fia, András, valamint László fia: László is elnyerik. Ez utóbbiak az okiratban a bakónaki előnevet viselik; miért Nagy Iván őket külön családkép jelölte. Ez okiratot Mátyás királytól Török Ambrus, ki akkor Sopron főispánja és 1479-ben macsói bán volt, maga eszközölte ki.

A czimer, melyet a Török család Mátyástól kapott, egy sarokra fordított paizsban egy balraforduló és az osztásból kiemelkedő medve; hasonlóan medve áll a paizs tetején is.

Mint ezekből látjuk, a fő birtokszerzők a családban Török Ambrus és testvére: Péter voltak. Ezek gyorsan emelkedtek ki keményfalvai kő birtokukból s kiemelkedtek ezzel az ismeretlenség homályából is. Péter ugyan az idősebb, de Ambrus a tevékenyebb; életük derekáról sok okirat igazolja a családnak mind magasabbra való emelkedését.

Az enyingi Török család viszonyai.

Mátyás király 1460-ban okiratot állít ki arról, hogy Török Ambrus és Péter minden pert és vizsályt beszüntettek Bakonyai István fiai, János és István ellen, Barcs birtokára nézve. Az okiratban a nevezettek de Keményfalva előnévvel élnek. Csak 1462 körül jön a sor a nevet adó Enyingre. Mátyás király Török Ambrusnak, mint udvari emberének megengedi, hogy enyingi birtokrészei a kamarai nyereségtől mentesek legyenek. Csak 1463-ban veszi meg Török Ambrus a veszprémi káptalan előtt Nemes Benedeknek birtokrészeit Enyingen. Mely szerződésből kitűnik, hogy Nemes Benedek, Mihálynak fia, már előzőleg elzálogosította volt birtokát a Vittyá családnak és Vittyá László egykori kasztellanusnak legfiatalabb leánya, Veronika lett Török Ambrusnak neje; ez, valamint Imre fia és Luczia nevű leánya szinte mint vevők szerepelnek az enyingi birtokban. Innen származik talán a ragaszkodás az Enyingi előnévhez, mert Török Ambrus házasságának első éveit itt töltötte.

1464-ben Mátyás király követül küldi ki Török Ambrust Frigyes német császárhoz, a ki neki ezen útvjáról egy németszövegű útlevelet küldött át, melyben őt „als Span und Hauptmann zu Oedenburg“ a császár biztosítja, hogy udvarában minden aggodalom nélkül megjelenhetik.

Ugyanezen évben Weitracher Konrád leköti Török Ambrusnak Katzenstein várát és ennek összes tartozékait azért, mert őt a fogságból kiszabadította és szabadságát neki visszaszerezte.

Weitracher Konrád egy nyugtát is ad Török Ambrusnak, melylyel elismeri, hogy ez, Török, ama 1000 frtot és a nagy ágyut, melylyel ő, Weitracher, Kanizsai Jánosnak tartozott, teljesen kiegyenlítette.

Mátyás király 1466-ban kegyelmet biztosít Török Ambrusnak és sérthetlenséget minden általa eddig netán elkövetett kihágásaira és törvényszegéseire nézve. Hasonló kegyelmet ad Mátyás király Török Péternek is és megemlíti az okiratban, hogy ez Török Ambrusnak édes testvére s hogy birtokai Tolna, Somogy és Veszprém megyében vannak. Ugyancsak 1467-ben Mátyás király

kegyelmet biztosít Török Ambrus és Török Imre részére, minden általuk elkövetett kihágásaikban, gyújtogatásokban és kártételekben, hogy őket sem az általános birói gyűlésekre, Tolnában, Somogyban és Baranya megyében, sem pedig bárminő más bíró elé megidézni ne lehessen, se azok ezeket meg ne birságozhassák, vagy bármi módon el ne marasztalhassák.

Mátyás király ez eljárásának oka nem abban rejlik, mintha Török Ambrust egyebekkel szemben teljesen szabadon eresztette, vagy a törvény fölé emelte volna, hanem csupán azt mutatja, hogy Mátyás király oly teendővel bízta meg Török Ambrust, melyekben nem akarta azt, hogy bárminő vidéki bíróság őt munkásságában hátráltassa, vagy késleltesse, avagy a meg nem jelenőt megbirságolja. E cél elérésére az ilyenmű kiváltságos levelek hatása csupán annyiból állott, hogy felmerülő panaszok esetében nem lehetett Török Ambrust saját bírósága előtt megperelni, hanem a panasszal egyenesen a királyhoz kellett fordulni. Ugyanezt mutatja az is, hogy a király Török Ambrust egy bizonyos perben neki megítélt eskü letételének kötelezettsége alól is felmenti. E per Homay János és a Török testvérek között folyt és a király a kegyelmi okiratot Török Ambrus azon nyilatkozatával, hogy az esküt letenni nem fogja, a fehérvári hospitálisok conventje által bocsájtotta közre.

Török Ambrus és Péter 1468-ban azon 600 aranyra nézve, melylyel Edde és Gyümölcsén nevezetű birtokokat zálogként megterhelték, egyezsége léptek. Ez okiratban Ambrus az enyingi és testvére Péter a keményfalvai előnévvel élnek.

Sajátságos azon eset s a mai felfogásnak éppenséggel meg nem felelő, a mely Török Ambrus és annak adósa, Berchtold ab Elderbach között fennforgott. Ez utóbbi ugyanis Török Ambrusnak 1464-ből 1000 arany forinttal tartozott. 1468-ban Elderbach, kinek neve az okiratokban különféleképpen van írva, fizetési kötelezettségének nem tudván eleget tenni, Mátyás király elrendelte annak kielégítését. Parancsot adott ki továbbá, különösen Fehérvár városának, hogy Elderbach összes javait tegye zár alá, jobbágyait ejtse fogságba mindaddig, míg a hátralékos 500 aranyat ki nem fizeti, melyre nézve Török Ambrus javára külön ítéletet hoztak.

Időközben Elderbach Berchtold, ki Monyorókeréknek volt örökös ura, meghalt. Miután Török Ambrus látta, hogy ily módon követeléséhez nem bír hozzájutni, 1477-ben az adós örököseit, nevezetesen özvegyét Széchy Borbálát, úgy gyermekeit, Monyorókeréki Jánost és Istvánt, egy újabb adóslevélben egyházi átok terhe alatt kötelezte az adósságnak kifizetésére. A kötelezettség ezzel vallási jelleget öltvén magára, minthogy a kitűzött határidőben az örökösök fizetni még sem birtak, Török Ambrus nem a világi bíróság előtt, hanem a veszprémi káptalannál, mint vallási bíróságnál (in foro spirituali) perelte őket és a káptalan ítéletet hozott, hogy az egész tartozást és 100 frt. perköltséget egyházi átok feltétele mellett tartozzanak megfizetni, 15 nap leforgása alatt.

A 15 nap elmúlt s minthogy az adósok még sem fizettek, a veszprémi káptalan fogatba tette a kifizetés elmulasztásának feltételét. Kezünkben van

a budai plébániának bizonyítványa, melylyel igazolják, hogy az Elderbach család nevezett tagjai ellen az egyházból való kiközösítés átkát a budai templomokban kihirdették. Hasonlókép kihirdették azt Veszprémben is. Erre özvegy Elderbachné és gyermekei panaszt emeltek a pápánál, kérvén a végrehajtás felfüggesztését, apostoli ítéletet és Török Ambrus ügyvédjének elzáratását.

Az akkor uralkodó IV. Sixtus pápa erre az egri érsekhez irt, megbízáván őt, hogy a hozott ítéletet vizsgálja át és a körülményekhez képest hozzon abban újabb határozatot. Ennek folytán az egri püspök az ügyet újra letárgyalta és marasztaló ítéletet hozott ugyan, de az egyházból való kiközösítés terhe nélkül. Most már Török Ambruson volt a sor, ha pénzét megnyerni akarta, hogy az adóslevélben foglalt súlyos feltételt érvényesítse; ennél fogva Poklostói Fábián deák, mint Török Ambrus ügyvédje, aki a Szigetvárhoz közel levő Poklostóról származott, Mátyás királyhoz folyamodott, hogy útasítsa a bibornokot, hogy urának az Elderbachok elleni ügyét az előbbi bírósághoz tegye át megvizsgálás végett s minthogy ez ügybe többen is beleavatkoztak, Török Ambrus, mint a pécsi egyházmegyének tagja, okiratilag tiltakozik mind azok ellen, kik az Elderbach-féle 500 frt iránti követelése ügyébe beleártják magukat. Török Ambrus ez okiratban „de Sziget“ előnévvel él.

Külön okiratban kel ki egy másik tiltakozással a kardinális ellen, a ki IV. Sixtus pápához intézett felelbesztését visszatartotta.

IV. Sixtus pápa az ügynek elintézését az eörsi főesperesre bízta Zala megyében, ki az ügyet újra átvizsgálván, még 1478-ik év november 12-én oly marasztaló ítéletet hozott, hogy a kiközösítés feltételét magában az ítéletben nem mondotta ki, hanem csak előre jelezte, hogy nemfizetés esetén azt kimondani és az összes apátokkal, prépostokkal és egyéb egyházi méltóságokkal közölni fogja. Az egyházból való kiközösítés tehát a plébánosok hirdetési eljárásának mellőzésével lett volna eszközlendő. Minthogy pedig az Elderbach család még ezen időre sem tudott a fizetéssel elkészülni, ugyanez év december 20-án az egri consistorium előtt Poklostói Fábián deákkal a végleges kielégítésre nézve újabb egyezséget kötöttek s a kitűzött határidőben a tartozást valószínűleg kielégítették, mert az okiratokban annak többé nyoma nincsen.

Különböző kornak mily különböző felfogása! Mai nap egy adóslevélben az egyházból való kiátkozás terhét egyszerűen jogi lehetetlenségnek minősíténék, a mi 450 évvel ezelőtt annyi nehézséget okozott, hogy abban püspöknek, biborosnak, királynak, sőt magának a pápának is határoznia kellett s az ügyet még is igaztalanul döntötték el.

A gellei nemesek 1469-ben eladják Török Ambrusnak a horpácsi határ Botorje nevű dűlőjében levő szőlőjüket.

Török Ambrus 1469-ben véglegesen megveszi a fehervári convent előtt Enying és Pata nevű birtokokat, miből látható, hogy a Török család ama tagjai is, kik „de Pata“ előnévvel éltek, lényegileg ugyan e család ivadékai s hogy a birtok Török Ambrusé volt.

Jób Bertalan és Török Ambrus 1469-ben Enyingen a saját lakházaikhoz közelebb álló két kisebb földdarabot egymással elcserélték. Ezen okiratból

kitűnik, hogy Ambrusnak akkor öt gyermeke volt: Imre és Benedek fiai, Krisztina s a már említett Lucia és Ilona leányai.

Fajsi István 31 arany forinttal tartozik Török Ambrusnak, melyről négy különféle okmány maradt fenn: u. m. az adóslevél, az ítélet, végrehajtás és végre a kifizetésről szóló nyugta. 1471-ben megerősíti Mátyás király, V. László királynak 1441-ben a Török család részére kiadott azon kegyelmi levelét, hogy tetteikért csak a törvény előtt tartoznak felelni és erősségeiket megostromolni nem szabad. Egyik nevezetes okirata Török Ambrusnak, Miklós cseh király parancsa 1473-ból, melylyel elrendeli, hogy senki a királyi jövedelmeket meg ne csorbítsa, hanem azokat egyedül Török Ambrusnak, mint az ő főszámvévőjének bocsássák rendelkezésére. Kitűnik ebből, hogy Török Ambrus míg itthon magas tisztségeket viselt, addig a külföldről más jövedelmező tisztségek viselése által szerezte vagyonának nagyobb részét.

Szentgáli Tóbiás özvegye Zsófia, 1474-ben elzálogosítja Török Ambrusnak a Szigetvárhoz közel levő Szentgálon, valamint néhai férjének egyéb birtokaiban dos és paraferalia fejében használt birtokrésztelkeket.

Teleskei Eördögh Miklós 1476-ban kiegyezik Török Ambrussal „bizonyos közöttük fennforgó kellemetlen ügyben.”

Mátyás király 1477-ben Török Ambrus és Péter részére kegyelmi iratot bocsájt ki.

Mátyás király 1480-ban Kalóczfalvai Jánost és Benedeket, Török Ambrus és Istvánfy János ellen ezek somogymegyei Tapsony s a hozzá tartozó Teorpe nevű pusztában levő birtokrészeikbe ismét visszaállítja.

Ajkai Bernát 1482-ben Török Ambrus ellen Enyingen levő bizonyos birtokrészlet végett Fehér megye előtt tiltakozik.

Török Ambrusnak egy nagyobb hatalmaskodásáról értesít az 1485-ik év, melyben testvérével Péterrel s Disznósi László, Szentiváni Batha Márton — baranyai nemes, a mely családnak főfészke különben a mai Ujmindszent volt — szolgálival együtt Somogy megyében levő Bath várát, illetve erősségét, mely Szerdahelyi Bánfi István tulajdonát képezte, erőszakkal megtámadván, azt megostromolták, panaszlót és anyját Zsófiát elfogták, a várban a fiókokat feltörték s a drága selyem s bársony női ruhákat s ékszereket elvitték. A vizsgálatot Bátori István országbíróhoz benyújtott panaszra a somogyvári convent teljesítette és jelentését 1486. december 26-án terjesztette a király elé. Mi történt tovább ez ügyben, annak semmi nyoma nincs.

Polyáni János veszprémi kanonok részére, ki a szent György vértanu kápolnájának papja volt, Török Ambrus 1486-ban Enying határában a Maros nevű dülőben egy jobbágy-telket ajándékozott.

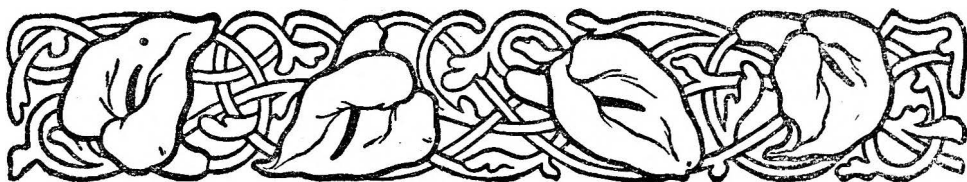
Még utoljára 1491-ben találkozunk Török Ambrussal. Ulászló király kegyelmet ad neki azon elkövetett hűtlenségért, hogy Maximilianhoz elpártolt s az ellenséget várába beeresztette. Ezzel együtt kegyelmet nyertek a királytól Török Ambrus hadi népei között az abban résztvevő más nemesek is, kikben baranyai és somogymegyei nemesekre ismerünk. Ezek Botykai Kesás Péter, Mindszenti Ferencz, Pál és Miklós, Peterdi Sár Balázs, Kathádfalvai Botha

Mihály, Ágodi Dömötör, debreki Huszár István s Nagy Miklós, füledi Uragi László, Nyires Márton, Ibafalvai Péter, Marczel és Lőrincz, Szabási János, Beczefalvai Becze Lőrincz, Bogádi Vámos János, Kenezi Szilvás Kilián, Fehér Bertalan és hatvani Tankó Mihály.

Látjuk ez okiratból, hogy Török Ambrus Mátyás király halála után Corvin János pártjához tartozott ép úgy, mint ez egész vidék. Gazdag szomszédai: Ernst pécsei püspök s nyugotról a vránai perjel, kié a csurgói urodalom volt, Corvin pártján állottak s bizonynyal midőn a csonthegyi csatában Corvin hadai szétverettek, nemesak Corvin jött Pécsre a püspök vendégszeretetét élvezni, hanem hadainak egy része Szigetvárra vonult vissza, miután terv szerint új harczra akartak készülni, mely tervüket csak az hiusította meg, hogy ez időben Corvin embereiből többen átpártoltak Miksához, mit valószínűleg azonban Török Ambrus a kegyelmi irat szövegezése ellenére sem tett meg. Ily iratot csak óvatosságból eszközölt ki magának Török a gyanakvó királynál, nehogy a Török családnak Corvinnal való közelebbi összeköttetése Ulászló előtt feltűnővé váljék.

Különben már nem sokáig élhetett Török Ambrus, mert ez a legkésőbbi okirat, melyet róla írva találunk; s ha felteszszük róla, hogy a korábban előadottak szerint 1427-ben született, Ulászló kegyelmi okiratának keletkezési idejében már 64 éves ember volt, aki hosszú életét óriási tevékenységben töltötte el s egyszerű szegény nemesből magas rangot, előkelő állást s dúsgazdagságot szerzett magának s egész családjának. S a mily biztos az, hogy a kisdud Keményfalván látott először napvilágot, ép oly valószínű, hogy kiterjedt birtokainak legelőkelőbbikén, rendes lakhelyén, Szigetvárott halt meg s tetemeit bizonynyal annak régi templomában helyezték örök nyugalomra.

Török Ambrus utódai.

iként fentebb láttuk, Török Ambrusnak nejétől, a ki Vittya leány volt, már 1469-ben öt gyermeke volt; ezek közül legidősebb volt Luczia nevű leánya; volt két fia, Imre és Benedek s még két leánya, Christina és Ilona.

Benedekről az okiratok nem emlékeznek meg; fel kell tennünk, hogy már fiatal korában meghalt s a családfentartó Török Imre tett. A három leány mindegyike férjhez ment s úgy látszik, hogy a legidősebb Lucziát Hédervári Ferencz vette el, kinek Enying s Ozora táján voltak tetemes birtokai. E nő azonban korán elhalt s házasságából gyermek nem származott, mert Török Imre végrendeletében Hédervári Ferenczről akként emlékezik meg csupán, hogy annak neje az ő testvére volt. Ez ama Hédervári, kit Belgrád (Nándorfdhérvár) ostroma és eleste után hűtlenségi perbe fogtak s javait elvesztette.

A másik leány férjhez ment Perneszi Imréhez. Ez volt a sógorok között lalán a legigénytelenebb; mint előneve is mutatja. Somogyban Osztópán vidékén bírt ingatlanokat s utódai Horváth Márk és Zrinyi Miklós idejében szerepelnek Szigetvár történetében.

A harmadik leány Sulyok István neje, ki Bács-Bodrog megyében birt tetemesebb birtokokat s a család a köztörténetben is szerepel.

Török Imre Enyingen valószínűleg 1464—65 körül született. Akkor állott a család a meggazdagodás első lépcsőin. Tehát még nem volt híre a családnak; mire azonban az ifju felnőtt, országszerte ismerték az előkelő családot. Atyja nagy méltóságokat viselt; hosszabb idő óta bírta Szigetvárt, az egykor hatalmas Anthimius család birtokát, annak egész uradalmát s számtalan más birtokokat. Így Török Imre is már egy nagyobb s tekintélyesebb családból házasodhatott. E házasság 1487-ik évre esik s neje Parlagi György leánya, Krisztina lett, ki ez évben férjének, enyingi Török Imrének, mintegy házassági szerződés gyanánt összes ingóságait és ingatlanait, szabolcsmegyei Chozo várát és annak összes tartozékait bevallotta, azaz neki átadta. A fiatal Török Imre tehát, midőn nejét Sziget várába hozta, e házassággal tetemesen szaporította vagyonát is.

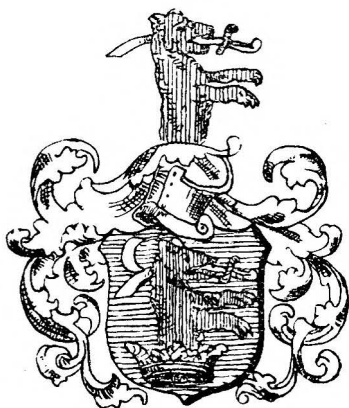
Miután pedig a fenti bevallás nem látszott ifju nejének egész vagyonára kiterjeszkedni, Pándi Fábián váczmegyei pap, mint királyilag megerősített jegyző által egy másik nyilatkozatot is állíttattak ki, mely megemlíti, hogy e bevallást ingóságaira és ingatlanaira nézve nemcsak magyarországi, hanem egyúttal összes erdélyi birtokaira is kiterjeszti. Ehez járult még, hogy nejének testvére, Lúczia, férjét, Pakos Lajost elvesztvén, 1495-ben összes birtokrészeit, melyeket Kis-Budakon Doboka megyében, úgy Kolozsvár megyében levő Füzkuth, Oroszfája, Narch, Nyulas, Faragó, Szepther és Kis-Cheveg községekben bírt, 150 frtnyi ajándékpénzért eladta Török Imrének és nejének, *Paragi* Krisztinának, mint édes testvérének.

A fiatal Török Imre kezdetben nem avatkozott a politikai kérdésekbe, megelégedvén ama szűkebb körrel, melyet részére a viszonyok szabtak ki. Atyja Corvin János hive volt s e mellett maradt ő is, néhány évvel lévén csak idősebb, mint Corvin János. A közel szomszédság s egyéb körülmények baráti viszonyt létesítettek közöttük, úgy, hogy később ő lett Corvin jószágainak igazgatója s kezelője. Fenmaradt reánk 1492-ből egy okirat, mely igazolja, hogy Corvin János ekkor 2000 frt kölcsönt vett fel Török Imrétől. Corvin, ki Ulászló trónralépte után vagyonának egy részét elvesztette, de ezenkívül örökös harczokba lévén keveredve, nagyobb pénzüsszegeket szükségelt, a Török családnál alkalmas forrásra bukkant, mert ez mindig úgy tudta kezelni jövedelmi forrásait, hogy azok sohasem merültek ki s útját nyitotta ezzel gazdagsága további gyarapításának. Corvin Jánossal szemben sem történt ez másként. Már 1502-ben Török Imre a székesfehérvári káptalan által bevezettette magát a Corvintól zálogban bírt Szabadka várába és városába, melyhez, mint urodalomhoz, akkor a csongrád megyei Madarász, Tavankút, Sebestyénháza és Veresegyház tartoztak. A zálogszerződést e szép birtokra Corvin Török Imrével a zágrábi káptalan előtt kötötte; ezt azonban csakhamar vételi szerződéssé változtatták át s még ugyanez évben Corvin adománylevelet állított ki Szabadkáról s összes tartozékairól Török Imre s utódai részére és a fehérvári káptalan most már mint tulajdonost vezette be ezt újra az ujonan szerzett szép birtokba.

Ez idő alatt azonban más birtokokat is szerzett Török Imre. 1497-ben Békés megyében Fábián Sebestyén nevű birtokba vezettette be magát.

Szentgáli László fia Gergely, úgy testvérei: Margit és Erzsébet 1499-ben eladták Török Imrének s nejének Krisztinának Baranya megyében levő Prága, Mosgó, Zalastó nevű birtokukat Szigetvár mellett s az ezekhez tartozó Ördöglik nevű szőlőt. Ugyanez évben Szentgáli Gergelylyel egy csereszerződést is köt Török Imre Keményfalva, Ujlak, Boghka, Sibold, Világosvár birtokokra nézve, melyeken kívül felpénz fejében egészen birtokába esik a Zuzwág nevű völgyben levő halastó is. Látszik ebből, hogy nagy gazdagsága közepette sem felejtkezett el Török Imre az ősi fészekről, Keményfalváról s a birtokba vezetéssel a budai káptalant bízta meg 1503-ban. — Dersfy Miklós 1501-ben nyilatkozatot tett közzé, melyben kijelenti, hogy javait semmiesetre sem akarja Török Imrének eladni; Török Imre tehát soha nem nyugodott, hanem mindig

újabb és újabb birtok szerzésére gondolt. Látjuk, hogy 1505-ben Corvin Jánostól alig hogy Szabadkát megszerezte, már ismét új birtokot nyert, az új adománylevél a bodrogmegyei Bajmok, Györgye, Pathur, Napfel, Budakuta és a Bács megyében levő Kamarás, Okor, Himesegyház, Honta, Fejérkedföld nevű községekről, Erdőmegy, Chirek, Dál, Telek, Verőfő, Béla-Földvár és Keresztur községekben való részletekről szól, melyeket szinte Corvintól kapott. Hogy a vagyonnak ily szaporodása nem járt minden nehézség nélkül, mutatja az, hogy néha a szomszédokkal, tán akaratlanul is, perbe elegyedett. Példa erre egy eset 1505-ből, midőn Várday Miklós Török Imrét Bodrog megyének Gara nevű birtokán és Bátha városában elkövetett hatalmaskodásért megperli, mely perről a pécsváradi convent tesz jelentést. Ulászló király 1506-ban erősíti meg Török Bálint részére azon adománylevelet, melylyel Corvintól Szabadka városát és a hozzá tartozó uradalmat adománykép nyerte.

Ugyanez időtájban lesz Török Imre Nándorfehérvár bánja s lehet, hogy

e méltóság iránti tekintetből kérte Ulászló királytól czímerének megváltoztatását. Az új czímeradományozó levél 1507-ben Budán kelt. Ez új czímer a régítől csak keveset különbözik. Itt a paizs egyenesen áll. A paizsban és a paizs tetején levő medve száját a kard akként döfi át, hogy a kard vége a túlsó oldalon is látható. A paizsban a balra néző medve mögött félhold áll, sarkaival szinte balfelé fordúlva. Az okirat megemlíti még azt, hogy Belgrád bánjának két gyermeke van: Miklós és Bálint.

Ez időtől kezdve tevékenysége főleg Nándorfehérvár felé irányult; idejének legnagyobb részét is ott tölti, úgy, hogy 1514-ig alig találunk okiratokat, melyek azt igazolnák, hogy Török Imre ez idő alatt akár magándolgokkal foglalkozott volna, akár vagyont szerzett volna.

Ulászló király 1514-ben rendeli el, hogy Török Imrét Battyány Boldizsár nejének, Kállay Borbálának birtokába bevezessék. 1514-ben Battyány Benedektől, ki akkor Budavár kapitánya volt, Török Imre a Mindszent utcában egy házat vesz 1200 frt örökárban. Külön okirattal kötelezi magát Battyány Benedek, hogy házát a Boldogságos szűz kápolnájára fizetendő járulék terhe alól felmenteni fogja. Ugyancsak 1514-ben Ulászló király Battyány Boldizsár nejének, Kállay Borbálának mag nélkül történt elhunytá folytán összes birtokait Török Imrének adományozza.

Török Imre 1515-ben, mielőtt a török elleni hadba indult volna, nehogy halála esetére zavarok támadhassanak, végrendeletet készített, melynek tartalma némi világosságot vet családjára és az akkori idők viszonyaira.

Mint Nándorfehérvár bánja, összeköttetésben állt az országnak előkelőségeivel; igazolja ezt a végrendelet, melyben neje és kiskorú gyermekei részére

godnokul és gyámul az ország előkelőségeit nevezi meg. — Első sorban az esztergomi érseket, továbbá Frangepán György kalocsai érseket, mint keresztatyját; Sulyok György pécsi püspököt, kinél megjegyzi, hogy midőn Budán volt, tőle 1000 frt kölcsönt vett lovak beszerzésére, de miután Pest vármegye e kölcsön visszafizetését megígérte és teljesítette is, intézkedést tett, hogy az adóslevél a püspöktől visszakerüljön. További gyámok voltak: László váci püspök, Perényi Imre nádor, ki midőn Siklóson a várkapolna beszentelésénél jelen volt, neki ez ügyben a legszívélyesebb ígéretet tette. Továbbá Zápolya János erdélyi vajda, Báthori István temesi kapitány, Buzlay országbíró, ákos-házai Sárkány Ambrus, Hédervári Ferencz, kinek neje az ő testvére volt.

Miután az örökösödést akkor az ősiség intézménye szabályozta, így a végrendeletben nem kellett örökösait megnevezni. Mégis megtaláljuk azt, hogy nejét Krisztinának hívták s hogy két fiugyermeke volt, u. m.: Miklós és a később nagy hírre vergődött Bálint, kik még akkor kiskorúak voltak és így képtelenek lettek volna arra, hogy Nándorfehérváron a báni méltóságot viselhessék; de tekintve azt, hogy a király az ő báni fizetésével még mindig hátra van, felkéri a gyámokat, hogy halála esetére a királytól e pénzt gyermekei részére kérjék meg.

A végrendeletben két nőtestvéréről is megemlékszik. Az egyik Perneszi Imre neje lett, kit örökrészére kielégített volt; a másik Sulyok Istvánhoz ment férjhez, ki örökrészét nem kapta volt még meg s miután a férj meghalt, utasítja a gondnokokat, hogy annak fiait igazságos osztályban részesítsék.

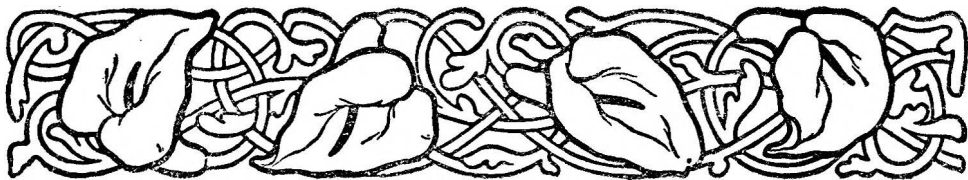
Eddig a végrendelet érdemi része. A következőkben elősorolja, hogy kiknek tartozik és kéri azok kifizetését, és pedig: Gyulai Gergelynek 1100 vagy 1200 frttal, Gyulai Jánosnak 300 frttal (a *Gyulaiak* baranyamegyei család volt; birtokainak székhelye a Kéménd mellett lévő Gyula-pusztá; birtokaikat az időben adták el), Losonczi Bánfy Jánosnak 800 frttal, Beremi Ispán Briciusnak 325 frttal, Koszka Tamásnak, kit a törökök megöltek, egy ló árával, 20 frt, Kis Tamásnak 32 frttal, Kovács Márk szolgának (Marko Fabro) 12 vagy 16 frttal, Bátor Istvánnak 200 frttal, melyért egy 300 frt értékű nyaklánczot zálogosított el. Somy Gáspárnak 200 frttal, hol szinte egy nyakláncz van zálogban, Biró Kelemennének Futakon 400 frttal, hol szinte egy nyakéke van, ennek azonban a nála levő tartozásait elengedi. Hasonlóan kifizetni rendeli Garai Miklósnak és nejének (aki néhai Torma Ágoston leánya) fennlévő tartozását.

Igy szól Török Imre végrendelete. Ennek kelete után Török Imre nevével már keveset találkozunk az okiratokban. 1517-ről van egy, a mely szerint ákosházai Sárkány Ambrussal Pest megyében levő Tétény városát elcserélte annak Pozsony megyében levő Nagy- és Kis-Szarva nevű községeiért. Sógorasszonya, Parlagi Lucia részére pedig 1517-ben annak egész élete tartamára Szolnok megyében levő Förtő, Biharmegyében levő Tamási, Sámson és Szabolcs megyében levő Thege, Angyalháza és Gesztered nevű községeket engedte át.

Ezentúl az okiratok többé nem szólnak Török Imréről és így helyesnek veendő Istvánfy ama előadása, hogy 1521-ben halt meg, körülbelül 57 éves

korában. Azt mondja ugyanis róla, hogy néhány nappal előbb halt meg, mintsem Lajos király lakodalmát tartotta s haza vezette menyasszonyát. Valószínű az is, hogy Török Imre Nándorfehérváron halt meg s az okiratok teljes némaságából ítélve: halálát hosszabb betegség előzte meg. — De ugyanez időben meghalt Miklós nevű fia is, mert habár végrendeletében mindkét fiáról, mint Nándorfehérvár leendő bánjairól rendelkezik, mégis 1520-ban csak Török Bálintot találjuk ott, atyjának ifjabb gyermekét. Az alig 17—18 éves fiú csak a méltóságot viseli ott, de a teendőket a Sulyok testvérek — akik ekkor Szabács bánjai voltak — és Hédervári Ferencz, mint Belgrád kormányzója vezették.

Enyingi Török Bálint.

magyar politikai életben nagy szerepet játszó eme férfiúnak nevével először az atyja, Török Imre által Ulászló királytól 1507-ben nyert új címeres-levélben találkozunk. Atyja tán e fia születésének emlékére kérte azt a királytól, midőn bán lett, mi ez időben szokás volt s tekintve, hogy még 1521-ben is gyámság alatt állott, születési évét 1503-ra lehet tennünk; születési helye pedig Szigetvár, hol akkor a család állandóan tartózkodott.

Midőn atyja 1515-ben végrendeletet alkot, mint fennebb láttuk, több gyámot nevez ki két kiskorú gyermeke részére, kik közül azonban később csak hármát látunk szerepelni. Nevelését valószínűleg Budán nyeri, hol még apja házat szerzett s már kora ifjúságában szívta ama udvari légkört, mely a közügyek névleges hangoztatása mellett apróbb cselfogások felhasználása által csak a magánügyén érdekeinek s szenvedélyeinek szolgált. Nem csoda, ha gyermekkorának eme benyomásai aként hatottak egész életére, hogy azoktól soha megszabadulni nem birt. Édes atyja 1515-ben olyképp emlékszik meg róla végrendeletében, mint ki még kiskorú, és ki a nándorfehérvári vajdának tisztségét, melyet atyjától öröklendő volt, nem leendő képes viselni. Midőn Török Bálint édes atyja 1521. évben meghalt, Szulejmán hadaival Nándorfehérvár ostromlására jött. Nándorfehérvárnak ekkor két vajdája volt, u. m.: Hédervári Ferencz és — Török Imre helyett, ki e várat dicséretreméltó ügyességgel kezelte, annak ifjú fia, Török Bálint. Ez utóbbi a királytól édes atyja elhaltával egy másik vajdát kért küldeni.

Az általánosan elterjedt vélemény az volt, hogy ezt a Szulejmántól való félelem tette. A király Bátor András szatmári főispánt, Bátor István nádornak nagybátyját bízta meg, hogy, mint vajda Nándorfehérvárra menjen és hogy a várat a közeledő ostromra előkészítse. Azonban odaérvén, sem Hédervári, sem Török Bálint a várba be nem eresztették, azzal okolván ezt meg, hogy a király Török Imre fizetésére, valamint a vár megerősítésére történt befektetéseire nézve tetemes hátralékban lévén, akkor hajlandók a várat átadni, ha egyúttal

e követelés is kielégítést nyer. — Állítólag ezt Sulyok Balázs szabácsi vajda tanácsára tették, kinek úgy, mint Hédervári Ferencznek a király fizetésükkal tetemes hátralékban volt. Verancsics szerint a Budára összegyűlt országgyűlés előtt Sulyok István, mint Török Bálint gyámja, oly nyilatkozatot tett, hogy a király Bálint atyjának, Török Imrének, Nándorfehérvár körül tett szolgálatai és befektetései fejében 70 ezer frttal tartozik.

Bátori András kénytelen volt visszatérni, anélkül, hogy a vár megerősítésére valamit tehetett volna; de Hédervári és Török Bálint is elhagyták a várat és azt Oláh Balázs és More Mihály felügyelete alá helyezték.

Tudjuk a történelemből, hogy Nándorfehérvár ez alkalommal nem annyira a várórség vitézségének hiánya, vagy az ideiglenes parancsnokok léhasága folytán, mint inkább a magasabb intéző körök hanyagsága és tétlensége következtében került Szulejmán kezébe. Azonban bűnbakot kellett keresni s ezt meg is találták Hédervári Ferencz és Török Bálint személyében, kiket országgyűlés elé idéztek, hogy, mint váraikat elhagyók s így az ország törvényei szerint hűtlenségbe esők, büntetésüket elvegyék.

A gyűlés kimondotta mindkettő felett a hűtlenség bűnét és javaik teljes elvesztésére ítélte őket; mi több, oly ingerültek voltak ellenök az ott megjelent nemesek, hogy a megidézett és meg is jött Török Bálint csak paripán menekülhetett meg az ellene zúdult tömeg bántalmaitól. A király Török Bálint javait Battyányi Ferencznek, Hédervári javait pedig Bakics Pálnak ajándékozta oda. Hédervári, kinek enyingi Török leány volt a felesége, és ezzel Enyinget kapta és ozorai uradalmához csatolta, ezentúl csak nyomorútan tengette életét. A Magy. tört. tár. V. 60. úgy emlékszik Hédervári Ferenczről, hogy annak neje Cháki Borbála volt, de ez bizonynyal csak második neje lehetett, mivel 1515 táján kelt egybe; másként nem juthatott volna Enying birtokába, csakis első neje útján. Cháky Borbála a részére 1515-ben a fehérvári keresztesek conventje által kiállított záloglevélben azt mondja, hogy Enyingen levő háza és nemesi laka van és hogy Enying és Tótfalu községeket az ozorai birtokhoz kapcsolták. Nem állt volna érdekében a gazdag Török családnak, hogy épen Enyinget idegenítse el. — Az ozorai birtok, úgy látszik, ismét visszaszállt az enyingi családra, bár miatta hosszabb perek folytak. Az enyingi birtokot Hédervári Ferencz 1527-ben elzálogosította Hassaczky Jánosnak, „de Kolovráth“, kinek neje Csáki Anna volt s leányai: Katalin és Anna. — S midőn 1528-ban Ferdinánd király Enyinget és a Fehér megyében fekvő Bere község részeit másnak akarta adományozni, Hédervári Ferencz a fehérvári káptalan előtt tiltakozott ezen eljárás ellen. Török Bálint azonban elég ügyességgel bírt ahhoz, hogy magát megmentse, mert miután, mint ifjú ember, nem annyira saját hibájából, mint inkább más emberek aljas tanácsai folytán esett hűtlenségbe és miután ugyanez időben Mária királyné udvarhölgyét, Pemflinger Mária budai előkelő polgár leányát, Katalint vette nőül, így a király neki — állítólag Mária királyné könyörgésére — megkegyelmezett és javait ismét visszaadni rendelte.

Ez időtől kezdve Török Bálint, úgy látszik, állandóan a király udvaránál tartózkodott.

Enyingi Török Bálintnak, Szigetvár hatalmas urának, első nagyobb politikai szereplése János király koronázása idejére esik. Ő volt egyike ama országnagyoknak, kik a király fejére 1426. november 9-én Fehérvárott a koronát feltették s valószínűleg egyike azoknak, kik ez alkalommal azt a gúnyos megjegyzést tették, hogy a korona nagy a király fejére. Mindjárt a koronázás után János király Perényi Péter temesi főispánt erdélyi vajdává tette; ennek helyére pedig temesi főispánnak Török Bálintot; így vélte őket lekenyerezhetni.

Ferdinánd király és János király közt kiegyezkedési kísérletek történtek. Ferdinánd részéről csupán azért, hogy időt nyerjen pénzszerzésre és a háborúnak János király ellen való megindítására. Ez időt egyúttal aknamunkára is felhasználta, titokban lépven érintkezésbe a magyar főurakkal, kiket csábító ígéretekkel a maga részére törekedett hódítani. Ekkor szerezte meg pártjára Török Bálintot is, Temes főispánját, ki akkor alig volt 24 éves s a könnyű vére fiatal ember megtartotta Ferdinándnak azt az utasítását is, hogy a hozzá való pártolását János király előtt titkolja mindaddig, míg Ferdinánd Magyarországra nem érkezik. Ez időből származhatik a János király által kiadott okirat, melyben engedélyt ad Török Bálintnak arra, hogy a török háborúban tőle elfutott alattvalóit másoktól visszakérhesse és visszavezettethesse.

János király Budára hívta össze a magyar urakat akkor, midőn Ferdinánd hadai közeledtek; de mintha egyszerre elvesztette volna népszerűségét és szerencsáját, nem tudott oly sereget összehozni, hogy Ferdinánd hadaival a küzdelmet felvegye, tehát hátrálni volt kénytelen.

A két hadsereg Abauj megyében Szinánál 1527. márczius 8-án ütközött össze. A német hadakat Katzianer vezette, míg a magyar hadak Török Bálint, Pekri Lajos és Perényi Péter vezetése alatt hozzácsatlakoztak, hol János hadait teljesen megverték, maga János király is csaknem foglyul esett. — Utána a magyarok tovább előrenyomúlva, Török Bálint és Pekri Lajos vezetése mellett márczius 25-én újra megverték János hadait.

Tudjuk a történelemből azt, hogy Ferdinánd király e győzelmét pénztelensége miatt nem bírta kizsákmányolni. Ellenkezőleg, felizgatván az országot, azt egészen a polgárháború lángjai borították el. E lángok lelohasztása végett Ferdinánd a Felföldre küldé Török Bálintot és Pekri Lajost Bodó Ferencz ellen, ki János híve volt és annak részére Eger várát elfoglalta. E harcokban Ferdinánd részéről részt vettek még Majlád István, Bakics Pál, Paksi Gáspár és Pekri Lajos. Bodót kiűzték ugyan Eger várából, de midőn az az év végén újra Eger elfoglalására indult, Keresztesnél Török és Pekri hadaival találkozván, csatára került a dolog, melyben Bodót megverték, elfogták és Egerbe szállították. Később Ferdinánd király elé került s miután János király iránti hűségét megszegni nem akarta, Német-Ujhelyen fogságban halt meg.

Meséli Szerémi György, hogy Török Bálint még 1529. év elején Temesvárról kiindulva Debreczen felé vitte hadait, hogy János királyt Lippán érve, megostromolja. Debreczen mellett „Huzyvpali“ nevű községben ütött tábornak és vele volt „Krassatus“ János püspök. János király félelmében mindenüvé elküldte követeit hadi segélyért, habár Lippon várát 600 török őrizte. A segély

végre megérkezett Péter udvari vajda személyében, ki 12 ezer főnyi oláh hadával Török Bálintnak 20 ezer emberből álló hadát szétverte volna.

1529-ben, midőn Szulejmán óriási hadával Buda alá jött, Török Bálint is visszavonult, de tulajdonképen egyik párthoz sem látszék csatlakozni. Azonban 1530-ban Ferdinánd érdekében egész kis háborút folytatott a Dunántúl a János-pártiak ellen, melylyel úgy a pártnak, mint a töröknek igen nagy károkat okozott. — Ez időből látszik származni azon adomány, melyet báró Roggen-dorf Vilmos Török Bálintnak tett, midőn 1530-ban ennek részére nyitrai várát inskribálta azon időre, míg Török Bálint követeléseinak eleget tenni nem tud.

János király méltó haragra gyuladt Török Bálint ellen nemcsak azért, mert ez Ferdinándhoz átpártolt, de egyúttal, mert ez nem szűnt meg naponta apró igazságtalanságokkal János pártját bosszantani; elhatározta tehát, hogy nagy fegyveres erővel fog ellene fellépni. Ezért meghagyta Nádasdi Tamásnak, úgy mesztegyői Szerecsen Jánosnak, ki akkor Tolna megye főispánja volt, hogy saját hadaikat és lovaikat összegyűjtve és csatlakozva Kápolnai Ferencz-hez, ki akkor vitéz baranyamegyei származású katona és lovasvezér hírében állt, Török Bálintot, bárhol lenne is, csellel hatalmukba kerítsék, vagy ha az lehetséges nem volna, úgy Szigetvárat ágyuk segélyével megostromolják s bevegyék. E hadhoz csatolta János király ama török gyalog és lovas katonaság nélkülözhető részét is, melyet Szulejmán akkori ítélte alkalmával Budavár őrzésére hátrahagyott. Ezeket Kaszun bég, egy a harcászathoz igen ügyes és jártas török, ki az időben Baranya és Tolna vidékein tartózkodott, vezérelte. Az egész hadat mintegy 10 ezer emberre teszik írónk. Török Bálint a dolgokról értesülvén, visszavonta magát Sziget várába, a had tehát az ágyúkkal együtt Szigetnek vette útját, előlegesen a pécsi várba szállíttatván ágyúikat, a puska-port, golyókat s más ostromeszközeiket; de Török Bálint is gondoskodott magáról, rendszerint nagy számmal tartani szokott hadait Szigetvár megőrzésére összegyűjtötte, a várat ellátta bőven élelmi szerekkel s minden előkészületet megtett a védelemre.

János király hadai Szigetvár alá érkezvén, a várat körülkerítő tó éjszaki nyugati partján helyezték el ágyúikat egy hársfaerdőben, mely e partokon elterült. (Istvánfy latinizáló kedvében e helyet Hasserdia névvel jeleli, megjegyezvén róla, hogy az egy hársfákból álló erdő volt. — Ez erdő még 1664-ben állott, mint egykorú képek igazolják.) Az ágyúzást megkezdették ugyan, de az ostrom sokkal nehezebbnek tűnt fel, mint azt előre gondolták. — A várat körülvevő víz sokkal mélyebb volt, semhogy abban ember járhatott volna, feneke iszapos, felszine náddal és sással benőtt, mi a vizen való haladást rendkívül akadályozza. Istvánfy ott „ad moenia“ való haladást említ, pedig ez falat jelent. Előre látható volt, hogy Török Bálint az ágyúzás alatt csak annál keményebben fogja magát védelmezni. S csakugyan az ostrom megvetésével Török Bálint kirohanást szervezett a várból s oly szerencsével küzdött az ott hanyagul táborozó ostromlók ellen, hogy azokból sokat, a törökökkel elegyest lemészárolt. Nagy Imrét azonban, ki egy 25 tagból álló lovas csapatnak élén állott, elevenen elfogta csapatával együtt, kiket a várba vitt s miután előbb a

legkeserűbb szemrehányásokkal illette — (*acerbissimis conviciis proscissum*) megöletni rendelte (*e vestigio interfici jussit*) és fejét karóra tűzve az ellenség szemléletéül a vár fokára tétette. (*Muro hostibus spectandum exposuit.*) A többi foglyokat szabadon bocsájtotta és megizente általuk Nádasdinak és Szerecsennek, hogy Nagy Imrén az okból követte el e nagyobb kegyetlenséget, miután rájött arra, hogy ez Kaszun béggel két ízben egy jeles származású ifju nemes gyermeket egy török lóért elcserélt, mit Isten bosszújának tekintett, mert elfogatása alkalmával e cserélt lovon ült. Az ostromlók ily körülmények között belátva, hogy a várat meg nem vehetik, mert azt sem körülzáncolni nem bírják, sem nagyobb ostromágyúkkal nem rendelkeztek, sem Török Bálintot megadásra nem lehet bírni, felhagytak az ostrommal, mert bár a várat nem falak, hanem csupán töltések, vesszősövények és sárzások vették körül, mégis a várban az egyedül kőből épített toronynak tetejére Török Bálint egy mindenfelé forgatható ágyút alkalmazott, melylyel az ellenségnek alkalmatlanságot szerzett s abban sok kárt tett.

E közben Ferdinánd Buda ostromára Roggendorft küldvén, miután János királynak okvetlen szüksége volt a Szigetvárt ostromló hadseregére, Nádasdi, Szerecsen és Kaszunhoz külön-külön rövid leveleket írt, melyek tartalma ez volt: „Tudjátok-e, hogy a német körülvette Budát; habár a város még hatalmunkban van, de ha hozzánk hűek vagytok és minket biztonságban akartok látni, úgy félretéve minden egyebeket, ide jőjjetek, vagy — repüljete.” E leveleket János Fehérvárra küldte Stanislaus préposthoz, ki azokat Tolnára vitette, honnan a Szigetvárt ostromlók kezébe jöven, az egész had Buda felmentésére sietett, leszámítva mégis Kápolnait, ki az ostrom ideje alatt politikai nézeteit megváltoztatta és lovasaival együtt Ferdinánd pártjára tért át.

Eként végződött Szigetvár ostroma Török Bálint idejében. — Az ostrom ideje alatt bőven ráért Török Bálint részint saját helyzetéről, a zavart politikai viszonyok között, részint az ország sorsáról gondolkodni. Saját helyzetének biztosítására czélszerűnek látta Szigetvárt még jobban megerősíteni. Ennélfogva a tónak egyik részét még jobban kiásatta és megnagyította. — Az ingoványos tavat megtisztíttatta és elkezdte az erődítmények építését is. — De azonkívül ágyúkkal is bőven ellátta azt. A Ferdinánd idejében való leltárak igazolják, hogy Török Bálint, mint később látni fogjuk, több nagy ágyút öntetett magának és azokat évszámokkal látta el, melyek az 1530-at követő évekből származnak. Vannak adataink, melyek igazolják, hogy a szigetvári zárdatemplom harangját is levetette és abból ágyút öntetett; ilyképen akarta biztosítani magát minden eshetőleges támadás ellen.

A mi az ország ügyeit illeti, bizonynyal meg is bánta átpártolását Ferdinándhoz, de mindenesetre érlelődik benne az eszme, hogy az országnak mindkét királya elég tehetetlen arra, hogy a külellenség ellen védelmet bírna nyújtani. A pártviszályok között nem akarta saját javainak sem elvesztését, sem megcsorbítását. Kedvezően jött tehát részére a Várdai Pál esztergomi érsek által megpendített eszme, hogy az ország a két király mellőzősével kormányozza önmagát. Török Bálint és Pekri Lajos e czélból egy országos értekezlet

megtartására a Szigetvárhoz közel eső Babócsára hívták össze az ország nemeseit, valószínűleg azért is, hogy abba Zrinyi Miklóst, ki a szomszédos csurgói urodalmat bírta, belevonhassák. Határidőül 1531. márczius 6-át tűzték ki. A történelemből tudjuk, hogy sem az ide, sem Bélavára (Vízvár mellett) márczius 19-ére kitűzött értekezletek, sem a Veszprémbe május 16-ra kitűzött országgyűlés nem vezettek sikerre.

A bélavári tanácskozás határozatait eleinte igen kedvezőnek tartotta Ferdinánd, de midőn meghallotta, hogy a megállapodás szerinti országos kapitányságot Perényi Péter óhajtja elérni s hogy ennek célja mindkét király mellőzésével a koronához jutni, a veszprémi országgyűlés ellensúlyozására ugyanez időre Fehérvárra hívott országgyűlést; így egyik sem tudott eredményre jutni.

Erre Nádasdi Tamás, Török Bálint és Bakics Pál november elsejére Zákányba hívtak össze értekezletet (úgy látszik, Török Bálintnak már nem fájt, hogy Nádasdi öt alig egy éve Szigetvárban megostromolta), majd a következő év január 1-ére Kenesén gyűltek egybe.

Török Bálint ez időtől kezdve a magasabb politikától visszavonulni látszik, csak úgy titokban érintkezett egyik-másik féllal úgy, hogy Ferdinánd és János is párthívének tartotta; ezt lehet a fenforgó körülményekből következtetni.

A békealkudozásokat János és Ferdinánd között megszakította Szulejmán harmadik bejövetele, melynek célja volt Bécs városát megostromolni és V. Károly császárral megmérkőzni. Régi hadútját ez alkalommal csak Eszékig tartotta meg, mert innen 200 ezernyi hadával Siklósnak vette útját, mely Perényi birtoka volt. Siklóst ekkor meg is ostromolta és bevette, de az ismét visszatért Perényi kezére, mert bár Gritti javaslatára Perényit akkor elfogták, de fiának túsul adása mellett szabadon bocsájtották. — Szulejmán Siklósról Egerszegre ment (mely ma kisdud község Baranyában, hol tényleg volt is valami erősség) s onnét Babócsára. — Kikerülte tehát Szigetvárt, holott ha Siklóst megostromolta, Szigetvárt meg kellett volna ostromolnia, ha Török Bálintot nem véli János pártján levőnek, mert ily nagy hadnak az akkor meg sem újított erősség alig tudott volna ellenállni. A következők mutatják, hogy Török Bálintot párthívének tartotta Ferdinánd is.

Olvastuk ugyanis 1535-ből, hogy Ferdinánd király Pathi Török János hűtlensége folytán, melyet nagyobb hatalmaskodás által követett el, ennek somogymegyei birtokait Török Bálintnak adományozza. Minthogy a Pathi Török család az Enyingiekkel rokonsági viszonyban állott, érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy Török Jánosnak fiai: János és Ferencz voltak s hogy a birtokba vezetésnél Kouch Máté, Petrovinai Pekry Lajos, Pathi Török Ferencz neje Magdolna és fiai Kristóf, Ferencz, András, Balázs, Gábor és Mihály ellentmondottak.

Ugyancsak 1535-ben Zalaházaí Tamás egri püspöknek nyilatkozatot ad, melyben kijelenti, hogy I. Ferdinánd király elleni követeléseit többé nem érvényesíti és ha ennek fejében egyházi javakat birna, azokat vissza fogja adni.

Ugyan 1534. aug. 7-én kelt okiratával Ferdinánd király Török Bálint kérelmére néhai Poklos Andrásnak magvaszakadtával ennek két telkét Kálnay Ferencznek adományozza.

Ez időben még több kedvezményben is részesítette Ferdinánd Török Bálintot. Ezekhez tartozott az is, hogy 1535. jul. 26-án kelt kétféle okirattal Török Bálintot kinevezte a vránai perjelség javai kormányzójának, másrészről az akkor még talán alig 7 éves Török Jánost, Bálint fiát kinevezte vránai perjelnek oly feltétellel, hogy a nagykort elérve felvegye a szt. János rendet. Egyúttal útasította Zrinyi Jánost s testvérét Zrinyi Györgyöt, hogy a zálogban birt perjelséget adják ki Töröknek. A vránai perjelséget, úgy látszik, még Zsigmond király Tahi Jánosnak inscribálta s a Tahi család átadta azt a Zrinyieknek s mi több, alig pár hónappal az enyingi Török családnak történt adományozás előtt, Zrinyi János és öccse Zrinyi Miklós (a szigetvári hős), úgy anyjuk Ilona e perjelséghez tartozó csurgói várat és uradalmat sógoruknak, Paksi Jánosnak, Klára testvérjük férjének adták át két évi használatra.

Ily körülmények maguk után vonták a Zrinyi és Török család közötti súrlódást. A Zrinyiek ez eljárás ellen már 1534. szept. 23-án tiltakoztak a zágrábi kaptalan előtt, sőt tényleg perbe is keveredtek a Török családdal. Ferdinánd ez ügyben ép oly ingadozónak mutatta magát, mint a minőnek Török Bálint a Ferdinánd iránti hűségében. Már 1535-ben levelet írt a Zrinyi gyermekek anyjához, melyben késznek nyilatkozott arra, hogy a perjelséget Zrinyinek adja, ha Zrinyi Miklós felveszi a szt. János rendet s neki 1000 frtot fizetnek s beleegyeznek egyúttal így a vránai perjelségnek javukra leendő inscriptiójába; mire a Zrinyi testvérek a zágrábi káptalan előtt kinyilvánították, hogy készek az általuk zálogba vett birtokot visszaadni, ha valaki nekik a zálogösszeget (mely 12000 magyar forintot tett ki) megfizeti. Zrinyi Miklós úgy látszik, nem akart vránai perjel lenni, de a zálogösszeg is fődözni látszott a perjelség birtokainak értékét. A per azonban a Zrinyi és Török család közt folyt és Ferdinánd király annak tárgyalását 1536. január 6-ra, majd a következő pünkösdre (jun. 4.) halasztotta el, de már május 8-án felfüggesztette a tárgyalást és meghagyta Várdai Pál esztergomi érseknek, hogy az alperes Zrinyieket tudta nélkül ne idézze, miután az ügyet személyesen óhajtja tárgyalni.

Bizonyos, hogy Ferdinánd már a Zrinyiek anyjához írt levele idejében tudta, hogy Török Bálint ismét Jánoshoz pártolt. Ez 1536-ban egész nyíltan történt meg. Sőt János király még okiratot is állított ki Török Bálint részére, melyben biztosította, hogy miután hűségébe visszatért, neki minden eddigi kihágásait megbocsátja. Midőn a német császár követét Ferdinánd érdekében Nagy-Váradra János királyhoz küldötte, Statileo erdélyi püspökkel Török Bálint ment a követ elé 500 lovas kíséretében s a különben elég kapzsi Török Bálint meg is kapta érte jutalmát, mert János király Debreczent és Vajdahunyadot ajándékozta neki, mely utóbbinak azután gyermekei nagy hasznát vették, Török Bálint pedig kárpótlást kapott a csak tükörben mutogatott vránai perjelség birtokaiért.

Azonban a perjelséghez tartozó csurgói uradalmat, mely Szigetvártól

nem messze feküdt s így igen kezeliyében volt, még sem szerette volna elveszteni; tehát mint felperes, midőn az alperes Zrinyiek, kik birtokban voltak, talán örök időre szóló halasztást kaptak Ferdinándtól, ama idők szokásai szerint a hatalmaskodás fegyveréhez nyúlt, hogy ezzel kényszerítse az ellenfelet a bíróság előtt keresni az igazságot.

Török Bálint tehát nagyszámú lovas és gyalog csapattal vonult ki Szigetből Csurgó alá, a várat megostromolta s be is vette s a várban talált ékszereket s ingóságokat, melyeket 2000 frtra becsültek, magával vitte s az egész urodalomnak birtokába jutott, mit Bálint halála után csak fiai adtak át a Zrinyieknek. A csurgói urodalom akkori tartozékai: Bucskád, Udvarhely, Pápa, Bodafalva, Bálvánd, Alsok (más néven Csete), Szentá, Potyánd, Szent-Király, Nagy-Márton, Almágy, Tarány. A csurgói urodalomhoz tartozónak mondatott még Molak, Ivánosfalva, Letnyár, Csát és Sziget. Maguk a Zrinyiek 1553-ban következő tartozékait sorolják fel: Malak, Bucskád, Ivánfalva, Udvarhely, Letnyár, Csenthe, Alsok, Zentha, Ráth, Pápa, Potyánd, Szent-Király, Csurgó, Nagy-Márton, Sziget, Bodafalva, Bálvánd, Almád, Tarány.

Mégis Csurgót utóbb a Zrinyiek nyerték el. Ferdinánd ígéretet tett, hogy azt nekik adandja.

János királytól kapta adományban Török Bálint a Baranya megyében levő sellyei és a Somogy megyében levő szentmihályi urodalmakat, melyek mindegyikéhez nagyszámú község tartozott s melyek a magvaszakadt Szerecsen János bírtokai voltak; de mint János király hatalma, ép oly ingadozó volt egyúttal annak adománya s így e bírtokok felett is később huzamosabb ideig tartó perek keletkeztek.

Miként látjuk, Török Bálintot ama időtől kezdve, mióta fénykorát elérte, politikai ingadozás jellemzi, mely azonban az ő idejében épen nem volt bűnnek számítható. — Ezen ingadozásai is oda vezethetők vissza, hogy magának ily módon újabb és újabb bírtokokat kívánt szerezni és tényleg nyert is. Nagy bírtokai, kiváló hadi tehetsége okozták, hogy bármely párthoz tért is, mindenütt szívesen fogadták. Hogy azonban e politikai ingadozását és az annak alapját képező bírtokszerzési kapzsiságát mindenki ismerte és hogy ezen általános jelleme mellett kiváló ügyességgel tudta megőrizni higgadságát: mutatja Bakics Pállal 1537-ből való levélváltása.

Bakics megtudta, hogy Török Bálint Bakicsnak Ráró nevű bírtokán járt s hogy őt mindenfelé rágalmazta s hogy azt állította róla, hogy ő hazája ellen dolgozó kém s hogy nem is keresztény, hanem pogány török, melyért annyira megharagudott, hogy kész lett volna Török Bálintot megölni. Levelet ír tehát neki Kőszegről jan. 27-én, tagadva Török rágalmaait. „Te vagy — így ír — a zsvány, árulója saját uradnak s az egész kereszténységnek, mert Nándorfehérvárát te árultad s vesztetted el, melyet az egész kereszténység sirat. Te három király ellen voltál esküszegő s áruló. Először Lajos király rendelt maga mellé, hogy neki fejeddel szolgálj, hanem midőn csatára kellett indulni, akkor te betegnek tette magadat s mikor a többiek futottak a csatavesztés után, te kényelmesen ültél birtokodon. János királynak is kétszer esküdtél hűséget s

kétszer lettél hitszegő. Ferdinánd királynak is hűséget fogadtál, de itt is hitszegő vagy, mert ha hű vagy Ferdinándhoz, miért nem fogadod annak törvényeit. Nem az én uramhoz vagy te hű, hanem János királyhoz, már rég újra elárultad uradat. Ezeken kívül is mennyi gazságodat s árulásodat tudom! Midőn Budát ostromoltuk, úgy egyeztünk, hogy éjjel Buda városába menvén, ott azt fogjuk kiáltani, hogy védjék csak férfiasan magukat s a kutya német harmadnapra úgylis megfutamodik; én pedig téged intettelek, ne tégy a tisztesség ellen s emlékezzél vissza az esküre, melyet Ferdinándnak tettél. Hányszor akartál rábeszélni, hogy térjek át János királyhoz, én akkor mindig megölhettelek volna. Te nyomorúlt s minden tisztességtől megfosztott, a te gazságaidért, hitszegéseidért nem fogod elkerülni az Isten ítéletét.“

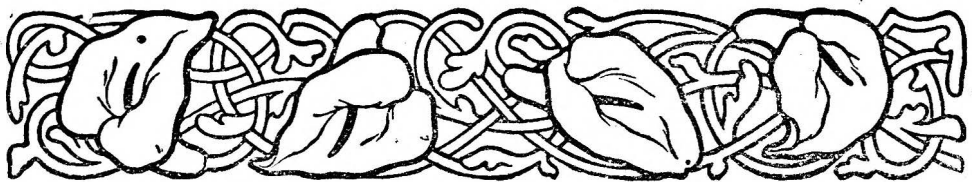
Vége is párviadalra hívja őt Győrbe, bízva Istenében, hogy neki fog igazságot szolgáltatni.

Török Bálint erre február 5-én Ozoráról saját várából felel Bakicsnak. A teljesen mérsékelt hangu levélben csak egyszer nevezi ellenfelét nyomorútnak (miser), tagadja vádjait s egy becsületbiróságra óhajtja bízni annak eldöntését, vajjon megverekedjék-e vele? E bíróság mindkét részről választandó egy-egy elnök s négy-négy bíróból állana s a tíz tagú testület János király felügyelete alatt mondana határozatot.

Protestáns egyháztörténetírók Török Bálintot aként tüntetik fel, mint a vallás-újítás buzgó védőjét és terjesztőjét s egyúttal úgy, hogy eme eszme első kiindulási pontja Lajos király udvarából történt, kinek neje: Mária nagy pártfogója volt e vallás-újítás kérdésének. — Innen hozta ez eszmét magával Pemflinger Katalin: Török Bálint neje. Innen van, hogy Szigetvár vidékén a reformatió elterjedt s az maig is megvan. Innen van, hogy a Szigetvárhoz közel fekvő Kálmáncsehiben híres góczpontja volt a reformációnak. — Az ipa, Pemflinger Márk szinte lelkesedéssel karolta fel ez ügyet és Somogyban, a Balaton mellékén valósággal térítőként működött a reformáció érdekében. — Török Bálint elfogatása után, midőn neje Szigligetről Debreczenbe került, ott az újított vallásnak buzgó híve lévén, a debreczeni református egyháznak ő lett alapítója. Somogy megyéből az ő keze által került oda Melius (Juhász) Péter. Mindeme mozgalmak azonban nem érintik Szigetvár történetét. Nagyon valószínű, hogy Szigetvár akkor egészen a reformációnak hódolt. De mind-ezeknek a hajdani okiratokban semmi nyomuk nincsen; a törökkel való küzdelem elnémította a vallási harczot. A kereszténynek, akár a pápával tartott, akár a vallásújítás híve volt, kezét kellett fogni, hogy a kereszt zászlója alatt legszörnyűbb ellensége: a félhold ellen megküzdhessen. A vallási érzelem Szigetvárott teljesen elnémul s lakosainak későbbi feljegyzéseiben sehol sem találunk a vallás bármily felekezeti szolgájára. Tévedésben van Haas Mihály (Baranya, Emlékirat 336.), midőn azt mondja, hogy Szigetvárott volt hajdan Nádasdi Tamás horvát bánnak könyvnyomdája Abádi Benedek felügyelete alatt s ebből került ki 1539-ben az első magyar nyelvtan Erdősi (Sylvester) Jánostól s ugyanattól az Új-szövetség fordítása 1541-ben stb., hivatkozva ez állításnál a Közhasznú Ismeretek Tárára „Szigetvár“ alatt. Magyarországon

az első nyomda nem Szigetvárott, hanem a Vas megyében, Sárvár mellett fekvő Újszigeten volt, itt alapította azt Nádasdi és nem Szigetvárott s a kérdéses két mű is ott látott napvilágot s nem is tudjuk, hogy e nyomdában több mű megjelent volna. Ez oly köztudomású, hogy bizonyításra nem is szorúl, elég e részben Beöthy Zsoltnak A magyar irodalom története I. 154. hivatkoznunk.

Török Bálint és Katzianer.

Nem maradhat e könyv hasábjain figyelmen kívül a szerep, melyet Török Bálint a Katzianer-ügyben visz ; nem annyira Török kedvéért, mint inkább Szigetvár legnagyobb hősének, Zrinyi Miklósnak érdekében.

Katzianer szerencsétlen szereplése mindenki előtt ismeretes. Ferdinánd király ő reá oly nagy hadat bízott, minőt egész uralkodása alatt csak akkor egyszer tudott összeremteni és ezt Katzianer alatt a sokkal kisebb török had nemcsak szétverte, de egészen megsemmisítette. Ezért a haragvó Ferdinánd börtönébe került, honnan csak 1538. év elején tudott elszökni, de Ferdinánd haragja ekkor sem szűnt meg, mert még az öröket is üldözte, kik a menekülést elősegítették s kétségkívül, ha Ferdinándnak czélja az volt, hogy Katzianer börtönbe vetésével lehetetlenné tegye őt, az erre való törekvése csak fokozódott akkor, midőn menekülését megtudta s még jobban, midőn újabb politikai szereplését látta.

Ferdinánd királynak a János királyllyal való küzdelemben legbiztosabb támasza Horvátország volt, mi természetes, mert hisz ez ország teljesen kiesett János hatásköréből, távol volt s nem tudta volna úgy sem védeni. A börtönéből kiszabadult Katzianer tán boszút is forralt, de főkép biztosítani óhajtotta önmagát s életét. Javai itt voltak, ő maga körülvéve Ferdinánd embereitől. Célját csak úgy vélte elérhetni, ha nagy rábeszélő tehetségével s fényes ígéretekkel képes leend Horvátország nagyjait Ferdinánd hűségétől eltéríteni és esetleg János pártjára bírni. Így Ferdinánd többé nem árthatott volna neki.

E cél elérésére első sorban János királynak egyik legfőbb és Horvátországhoz legközelebb álló emberével lépett érintkezésbe s ez Török Bálint volt, kinek Horvátország átpártolása nemcsak politikai előnyöket biztosíthatott.

Hogy Török Bálint és Katzianer nemcsak a tervet, hanem egyúttal annak miként való keresztülvitelét is megbeszélték, mutatja az a körülmény, hogy az alkudozások idejében Török Bálint visszabocsájtotta a Zrinyieknek a csurgói urodalmat, melyet a vránai perjelség kormányzója czímén birt, de melyhez a Zrinyiek alaposan jogot formáltak, habár később Török Bálint azt a körülmények változtával ismét visszafoglalta.

Katzianer czéljának keresztülvitelére a horvát urakkal lépett érintkezésbe és sikerült is azokat megnyernie. Keglevich Péter és Nádasdi Tamás akkori horvát bánok maguk írják Ferdinándnak, hogy Katzianerhez a zágrábi püspök és az urak mind, még a Blagay és Zlwny grófok is hozzácsatlakoztak, azzal biztatván őket, hogy ha János királyhoz csatlakoznak, akkor ez képes lesz keresztülvinni Szulejmánnál, hogy Slavóniát többé nem pusztítja s hogy a már elfoglalt Szerémet és Pozsegát ismét visszaadja. Voltak e főigéret mellett még egyéb okok is, melyekkel Katzianer indítványát támogatta. Így felmutatott egy levelet Ferdinándtól, valószínűleg abból az időből, midőn annak teljes bizalmát bírta, melyben azt írta Ferdinánd, hogy ha a törökök elleni háború jól fog sikerülni, akkor neki (Katzianernek) az úrat mind le kell fejeztetnie. E levelet, melyben semmi lehetetlenség sincs, hogy létezett, minden úrnak bemutatta Horvátországban, úgy Zágráb városa előkelőségeinek is.

E levél csak jobban megérlelte a horvátországi nemeseket a Jánoshoz való csatlakozás eszméjére s keresztülvitelére. Biztatta továbbá Katzianer a horvátországi urakat, hogy a terv keresztülviteléhez a szükségelt pénz s egyebek rendelkezésére állanak.

Tán legnehezebb volt minden úr között a Zrinyi testvérekhez való közeledés, melyet eleinte, mint látszik, politikai úton Katzianer meg sem kísérelt. Először csak levelet intézett hozzájuk, talán még a mozgalom megindítása előtt, Kosztanicza vára érdekében, mely azelőtt Katzianeré volt s melyet aként szereztek meg a Zrínyiek, hogy a vételár kedvéért egy más várukat és urodalmukat elzálogosították. E várat kérte Katzianer János tőlük és meg is egyeztek abban, hogy átadják neki Kosztaniczát oly feltétel mellett, hogy tartozik a királynál saját részére kegyelmet kieszközölni, mely esetben a várat azután képes lenne kifizetni; ha azonban a királytól kegyelmet nem nyerhetne, úgy a várat a Zrínyieknek visszaadni tartozik, melyre Katzianert esküvel kötelezték. Ez egyezmény után indult meg csak a Katzianer akna-munkája.

Fontos oka volt egyébként Katzianernek, hogy Kosztaniczát kérje a Zrínyiektől, mert ez Zágráb előtt feküdvén, védbástyáját képezte egész Horvátországnak ép úgy, mint Szigetvár a dunántúli vidékeknek.

Midőn Katzianer a horvát urakat megnyerte, meg kellett tenni az előkészületeket a terv keresztülvitelére. Elhatározták első sorban János királyhoz követeket küldeni, hogy az egyezséget létrehozassák. Mindenekelőtt Török Bálint sietett Erdélybe, hogy Katzianer s a horvát követek útját egyengesse.

Előzőleg már levelet küldött János királyhoz, figyelmeztetvén őt, hogy Ferdinánddal a békét meg ne kösse, mert oly dolgok vannak folyamatban, melyek által békekötés nélkül is egész Magyarországot hatalmába keríheti. A levélre másodnap maga Török Bálint is János királyhoz érkezett, elhozván magával rokonát, Sulyok Balázst, az elhalt pécsi püspök testvérét s ama horvát szolgát, ki Katzianert a börtönből való szökésében segítette s Bécs város kapuja előtt tartotta a paripát, melyen elmenekült. Előadták János királynak, hogy Ferdinánd menlevelet adván, Katzianert Bécsbe csalta s ott fogságba vetette, miért is Katzianer boszút esküdött ellene; kéri tehát a királyt, vegye

Zrínyi-emlék Szigetváron.

őt kegyelmébe, s mert neki (Katzianernek) oly befolyása van a dunántúli részekre számos összeköttetései által, hogy nemcsak Horvátországot és Slavóniát, de egész Styriát, Karinthiát és Karneoliát képes lesz János király részére megnyerni és visszaadja neki egyúttal ama iratokat, melyeket egykor (valószínűen az 1527-iki Lengyelországba való menekülése idejében) Torcsányban, Sáros megyében hagyott. János király erre, a lundi érseknek Ferdinándhoz tett jelentése szerint, nagyokat sóhajtott és vakarta fejét, mert az egyezés megkötésére már ígéretet tett. Török Bálint igen szorgalmaskodott, hogy János királyt más útra térítse s Katzianer ügyének megnyerje, nappal és éjjel a királynál volt, míg ellene a lundi érsek dolgozott, kinek sikerült is János királyt a Ferdinánddal való egyezésre teljesen megnyernie. — Török Bálint ezzel elvesztette ügyét János király előtt s Katzianernek, minden szép ígérete mellett sem lehetett reá számítani. Nem maradt más hátra, mint elhallgatni a kudarcot és most már egyenesen a török hatalmasság felé fordítani szemeit. Nem valószínűtlen, hogy Török Bálint még ebben is segítette Katzianert.

A készülődések nem maradhattak titokban. Az említett két horvát bán 1538. febr. 16. és 27-én írt levelet Ferdinándnak és felvilágosították őt a helyzetről annál is inkább, mert Katzianer s a horvát urak tényleg megkezdették az elpártolást. Az egyes urak hadaikat kezdték rendezni s öregbíteni. Katzianer szolgáltatta egész pontosan e hadak fizetését, mely jóval több volt, mint Ferdinánd hadaié, mert a közkatonák részére havi 4 frtot előre fizetett, míg Ferdinándéi csak hármat kaptak s így aránylag magasabb volt a tizedesek s egyéb főlebbvalók fizetése is. — Katzianer maga azzal dicsekedett, hogy kétszázezer forint áll rendelkezésére s ha ez elfogyna, oly helyről fog pénzt kapni, honnan azt senki nem gondolná.

Ehhez járult az, hogy Ferdinánd oda, mint eddig teljesen biztos helyre, igen csekély katonaságot adott s azokat sem tudta fizetni. Jurisich febr. 8-ról értesíté a bánokat, hogy a katonaság fizetése a pénzhiány miatt halasztást szenved. Ez okozta egyúttal azt, hogy ez idő tájban Kasztelánfinak, Szemcsei Kristófnak és Batthyánnak odaérkezett hadai részben Török Bálinthoz, részben Katzianerhez pártoltak át, sőt Pekri Lajosnak odaküldött hadai egyáltalán meg sem érkeztek.

Igaz ugyan, hogy Jurisich elküldötte helyettesét Horvátországba, hogy a díkát (adót) összeszedvén, azt azonnal a hadak kifizetésére fordítsák; de a bánok Ferdinándhoz írt levelökben kifejezték aggodalmukat, hogy ily úton a hadak alig kapnak valamit, mert a horvát urak a dika beszédését minden módon meg fogják akadályozni.

Katzianer terve az volt, hogy midőn Török Bálint kedvező híreivel megtér János királytól, tekintélyes haddal átkel a Dráván és ellenállás nélkül foglalja el János részére az országot, miután a horvát urak hadaikkal mind hozzá csatlakoznak s ekkor elkergetvén a bánokat s Ferdinánd egyéb tisztviselőit, János király embereit ültetik a kormányra.

Ez okból a bánok arra kérték Ferdinánd királyt, hogy küldene nekik 2000 lovast a legrövidebb idő alatt; ezek — úgy vélik — képesek lennének

Medvevárát, hol Katzianer tartózkodik, bezárni és Katzianert a vár átadására bírni, esetleg foglyul ejteni; ha pedig ez nem sikerülne, úgy Styriából, Karinthiából és Karneoliából küldene erős hadakat, kiknek egy részét a Drávához állítanák, hogy azon Török Bálint át ne jöhessen, a másik pedig Katzianert akadályozná meg a Száván való átkelésben.

A bánok kérelme igen erőyes s azt mondják, hogy ha azt tudták volna, mi fog történni, inkább akartak volna börtönben elrothadni, semhogy a bánságot elvállalni. Mindezek még 1538. februárban történtek.

Időközben Török Bálint is megjött János királytól, de a hozott hírek nem voltak oly kedvezők, mint a horvát urak remélték. — János király nem ígérhette meg, hogy Szulejmánnál kieszközlendi Szerém és Pozsega megyék elhagyását; legfőlebb azt, hogy ezt Szulejmánnak ajánlani fogja.

Mi volt a Zrinyiek álláspontja e kényes politikai kérdésben, azt nehéz volna megállapítani. Némely történetírók szerint a Zrinyiek is Katzianerhez csatlakoztak; ámde ezeknek Ferdinánd királyhoz tett előterjesztése nem látszik azt igazolni, hogy Katzianer tervét elfogadták, vagy azt megvalósítani akarták volna.

A János királytól érkezett hírek szerint Katzianer szükségesnek tartotta, hogy személyesen menjen Konstantinápolyba beszélni a hatalmas török fejedelemmel és hogy nagyobb nyomatéka legyen előterjesztésének, a Zrínyi testvérek közül egyiket magával akarta vinni.

A Zrinyiek látván Kosztanicza várának Katzianer kezébe történt átadása után, hogy Katzianer nemcsak nem iparkodik Ferdinánd kegyelmét visszaszerezni, de lázadást támasztott Horvátországban és Kosztanicza átvétele után azon meggyőződésre jutván, hogy Katzianernek nincs egyéb célja, mint egész Horvátországot a törökök kezére juttatni, ezzel Ferdinándot megboszulni, saját életét s javait biztosítani — elhatározó lépésre szánták magukat, hogy e drámai fejleményeket egy csapásra oldják meg.

Istvánfy állítása szerint Ferdinánd király bízta volna meg őket azzal, hogy Katzianert öljk meg, mi, tekintve Ferdinándnak Katzianer elleni korábbi haragját és újabbi cselekedeteit, nem épen lehetetlen; de a Zrinyieknek Ferdinánd királyhoz írt levelük, melyben Katzianer megöléséről őt értesítik, sokkal magasabb és a valóságnak teljesen megfelelő politikai indító okokat foglal magában.

Megijedtünk — írják e levélben a Zrinyiek — midőn Katzianertől levelet vettünk, melyben megírta, hogy a törökkel szövetkezvén, ennek birtokába akarja adni Kosztanicza várát (bár ez bátyája Horvátországnak), ők — a Zrinyiek — aként gondoskodjanak magukról, a hogy tetszik, ő pedig — Katzianer — befejezi művét, akár tetszik, akár nem.

„Mi tehát — mondják a Zrinyiek — megértve az ő leggyalázatosabb gondolkozását és elhatározását s a nagy veszélyt, mely ezzel az egész kereszténységet s különösen Felrégednek tartományait, de egyúttal a mi birtokainkat is fenyegeti, az Isten kegyelméből eme elhatározásának végrehajtásában, melyben másként vissza nem tartóztathattuk volna — megakadályoztuk.“ Mire

Ferdinánd a Zrinyiekhez írt levelében vétküket nemcsak megbocsátandónak találta, hanem ezzel az ellene más esetekben is elkövetett méltatlanságokat is feledni kívánja.

A két levél szószerinti szövegéből ki nem olvasható ugyan, hogy Ferdinánd utasítására történt volna Katzianernek 1539. október 27-én történt meggyilkolása, de azért a Zrinyiek levele mégis furcsán hangzik, midőn Katzianer megöletésének elmondása után azonnal azt kéri a királytól, hogy Medvevárát, Stubiczát, Kosztaniczát, Petroviát s az Erdődi Péter birta Szelint ingyen adja nekik oda örökösen stb., mintha csak a parancs hű teljesítéseért kérnének jutalmat.

Annyi bizonyos, hogy a mivel Zrinyi Miklóst az ellene ellenséges indulattal viseltető Forgách Ferencz befeketíteni törekedett: hogy Zrinyi csak vagyonszerzési vágyból ölte meg Katzianert s a mi ennek folytán fekete foltként századokig feküdt Zrinyi tiszta jellemén s a mit jeles történetírónk, Salamon, minden erejével sem tudott róla lemosni, azt az újabb kutatások teljes világításba helyezték, okiratilag mutatván ki, hogy Katzianer megöletése politikai kényszerből történt, útját állván ezzel annak, hogy az Horvátországot Szulejmán kezébe játssza. Egyúttal önvédelemnek is tekintendő az, mert ezzel a Zrinyiek élete és vagyona a legnagyobb mértékben veszélyeztetve volt. Zrinyi Miklósnak a tudományos akadémia megbízásából kiadott levelei és okiratai gyűjteményének előszavában Barabás Samu annyit mond, hogy a királylyal Genfben időző követek ama értesítése, hogy a töröknek Katzianer halálát Zrinyin megboszulni és Budát megtámadni szándéka, azt sejteti, hogy Katzianer politikai gyilkosságnak esett áldozatul.

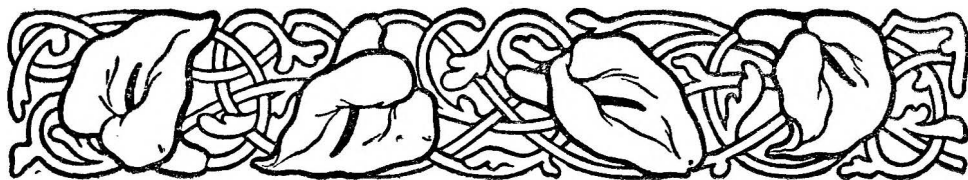
Miként történt a gyilkosság, arról részletek nincsenek. A mit erről Forgách, ki Zrinyi Miklós ellen minden lépten-nyomon méltatlankodik, mond, hogy Katzianert a Zrinyi testvérek sajátkezűleg ölték volna meg, annak semmi hitelt adni nem lehet. Katzianer Medvevárban lakott s az érintkezés közöttük levéileg történt. A Zrinyiek leveléből az vehető ki, hogy úgy ölették meg Katzianert, csupán „cessari fecimus“, mondja az eredeti szöveg, mit — folytatja tovább Zrinyi — semmi javakért vagy uradalomért meg nem tennénk, csakis az igaz keresztény hit miatt Felséged kedvéért.

Ugyanígy adja elő az esetet Istvánfy, ki Zrinyi Miklós két szolgáját, Krebuss Györgyöt és Hojzics Jánost mondja Katzianer gyilkosainak.

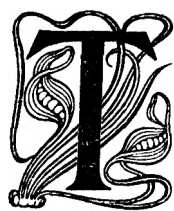
A Zrinyi-féle okiratgyűjteményben 1549-ben találkozunk Hojzics névvel, egregius Joannes Hoyzych de Lyka, ki a Zrinyi által birt Dobovecz várának parancsnoka és a Kroatiaiban levő egyéb Zrinyi-féle javaknak és váraknak kormányzója. Zrinyi Miklós és Frangepán István ennek részint hű hadiszolgálatai fejében, részben ama ezer magyar forintért, melylyel neki hadi zsoldja vagyis szolgálatai fejében adósak maradtak, adományozták Macha kastélyt a hason nevű faluval, úgy Goricza, Lizina és Borenczi nevű falvakat Zágráb megyében. A főszereplő tehát — úgy látszik — Hojzics volt Katzianer megöletésében, Krebuss György csak Hojzics szolgája lehetett, mert ennek névvel az okiratgyűjteményben nem találkozunk.

Magától is érthető, hogy Török Bálintra, ki levelében méltatlankodva említi fel Katzianer „lenyakasztatását“, mint a közérzület akkori nyilvánulására kevés súlyt lehet fektetni ily körülmények között; hisz Török Bálint, mint láttuk, pártfogója volt Katzianernek s annak halálával saját törekvéseit látta megsemmisülni, a Zrinyieket pedig, az ő ellenlábasaikat, diadalra jutni.

Az enyingi Török család letűnése.

örök Bálintot mindenütt ott látjuk szerepelni Magyarország történetében, mióta végkép János királyhoz csatlakozott.

Majlád István, Balassa Imre és Kendi Ferencz Erdélyben kitérve a lázadás zászlóját, ott van Török Bálint, ki Petrovics Péterrel a béke helyreállítása végett János király nevében ez urak várait ostromolja.

A béke helyreállítása végett János király Budáról Erdélybe ment; de betegsége annyira elgyöngítette, hogy Szász-Sebesen összegyűlt hívei komolyan foglalkoztak János király halálának eshetőségével s a hívek közt ott találjuk Török Bálintot is.

János király 1540. július 18-án fejezte be életét. Halálos ágyát Verbőczy István, Török Bálint, Petrovics Péter, Verancsics Antal és Eszéki János pécsi püspök vették körül s végszávaival ezeknek pártfogásába ajánlotta nejét és gyermekét.

János királynak Székesfehérvárott történt eltemetése után, midőn szeptember 24-én a Rákos mezején János Zsigmondot királynak kikiáltották, a csecsemő helyett az ország kormányzatát György barát, Izabella özvegy királynéra, Török Bálintra és Petrovics Péterre bízta a rákosi országgyűlés.

Török Bálintot e regensségekben a hadviseléssel tisztelték meg, miután köztudomású volt, hogy a hadvezetésben nemcsak kellő jártassága és bátorsága van, de egyúttal kora egyik legjobb hadvezérének is volt tekinthető. Mint Izabella legfőbb hadvezéré egyúttal budai várparancsnoknak is tekintették. Ez időből maradt fenn, mint Török Bálint emléke ama monogram, mely 1540. évszám alatt állt a budai várban a székesfehérvári kapu belső keleti oldalán. E névjel Török Bálint nevének mássalhangzóit: T R K — egyesíti magában, míg a T betű függélyes vonása és a K betű felső kampója V betűt alkot, mi a Valentinus (Bálint) névnek felel meg. A kapu a 19. század végén lebontatván, Török Bálint ez emléke a nemzeti muzeumba került.

Sajnos, hogy mindjárt kormányzásuk elején György barátal annyira meg hasonlott, hogy Budát is otthagya, visszatért Szigetvárra s csak akkor

jött ismét Budavár segélyére, midőn meghallotta, hogy Ferdinánd király Roggendorf vezérlete alatt Budát ostromolja és hogy annak védelmét maga Frater György vezérli, ki barát csuhája fölé pánczélt öltött.

Izabella királyné Ferdinánddal titkon szövetkezve, Buda várát Roggendorf kezébe akarta játszani; bár terve nem is sikerült, Budavár nemesített polgársága mégis a legszorongatottabb helyzetbe jutott és akkor ért Török Bálint a közelgő Szulejmán előhadával, úgy saját csapataival Buda alá s ugyanakkor érkeztek oda a török hajók is. Roggendorf a Gellérthegy délkeleti részén foglalt állást s így nemcsak e helyzetében volt előnye az ellenség felett, de hadainak és hajóinak számával is túlsúlyban állott; csak a bátorság hiányzott az ellenfél megtámadására.

A Budavárát ostromló ellenséges német csapatokon kívül ott volt a Ferdinánd-párti magyar had, élén Perényi Péter főkapitánynyal. Török Bálint, ki — úgy látszik — megunt a pártviszályt és kímélni akarta a magyar vért, azt izente Perényinek, hogy iparkodjék a magyar hadat megmenteni, mert a „hatalmas szörnyeteg” már közeleg, hogy azt egészen elnyelje. Erre Perényi unszolta Roggendorft, hogy kezdje meg a hadműveletet, ellenesetben kénytelen lesz visszavonulni, mert Szulejmán közeledvén, nem akarja a magyar hadat nyílt veszélynek kitenni.

De Roggendorf jobban félt Szulejmántól, mint Perényi, így arra határozta el magát, hogy táborát a Duna balpartjára, Pestre teszi át. A Dunán épített hidat egy szélvész elrontotta s így az átkelést 1541. aug. 24-én éjjel saját hajói segélyével kísérlette meg. Midőn elsőbben is a magyar had a pesti oldalra átment, a német had pedig megindult s részben a Dunán volt a naszádokon, akkor támadták meg őket a törökök és Török Bálint s az éjjeli sötétségben, melyet egy György barát által meggyújtott csűr némileg megvilágított, oly harcztot s mészárlást kezdtek a német had ellen, hogy Verancsics állítása szerint 16000 ember esett áldozatul, kik levágattak, vagy a Dunába fúltak, vagy rabságba estek. Így az egész hadat megsemmisítették, maga Roggendorf is megsebesülvén, Komáromba menekült s pár napra Somorján meghalt. Hogy az egész hadműveletet Török Bálint tervezte, kitűnik abból, hogy a magyar vért a török ez alkalommal csakugyan megkímélte.

Ez volt egyúttal Török Bálint hadi működésének legutolsó jelene. Már augusztus 26-án Szulejmán is Budára ért és Ó-Budán üttötte fel sátorát. Magával hozta ez alkalommal fiait, Szelimet, későbbi utódát s Mohamedet. A czélt, melyért Szulejmán állítólag jött, hogy Izabellát az ostrom alól felmentse, az özvegy királyné már elérte, de a ravasz török ennél többet is akart. — Megüzente, hogy látni óhajtja az alig egy éves János Zsigmondot s minthogy a mozlim törvény tiltja idegen nő hajlékának küszöbét átlépni, hozza őt hozzá. Némi habozás után, György barát tanácsára a királyné két udvarhölgye s dajkája Szulejmán sátorába vitték a kisdedit, mi nagy ünnepélyességgel történt; az aranyos kocsiban fekvő gyermeket sok magyar főúr kísérte, köztük volt Verbőczy, Battyány, Podmaniczki, György barát, Petrovics és hősünk: Török Bálint is. Ő ugyan vonakodott a többi tanácsosokkal a táborba menni, mert

tudta, hogy Szulejmán régen neheztel reá. Már Lamberg-Nogarola követsége előtt kedvezőtlenül nyilatkozott róla a nagyvezér. — Budavára felett örködni óhajtott Battyányi Orbánnal és Podmaniczki Jánossal addig, míg a többiek a kisdedet Szulejmán táborába kísérik. György barát azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a királyfit összes gyámjai kísérik el első ünnepélyes útjára. Saját vesz-tének előérzete volt ez, melyről még jobban megbizonyosodott Török akkor, midőn Melius Péter szerint így szólt neki Szulejmán: „Nem tudom, jó Bálint, féltél-e te éntőlem vagy nem; de az igaz, hogy én még otthon Konstantinápolyban rólad álmodtam.“ — A város végén török előkelőségek várták a menetet, kik azt Szulejmán sátorába vezették, hol ez a csecsemőt megszemlélte, fiai pedig megölelték s megsóolták. — A magyar urakat ezután Szulejmán fényesen megvendégelte, de csak azért, hogy Izabella királyné védelmére ne lehessenek, mert míg Szulejmán sátorában a vendégség tartott, azalatt a jani-csárok hatalmukba kerítették Budavárát a mohácsi vész 15. évfordulója napján Izabellával együtt, kit Szulejmán már másnap Erdélybe küldött.

A hatalmas padisah még az nap divánt tartott, melyben némelyek az összes magyar uraknak Konstantinápolyba való küldését, mások azoknak megöletését indítványozták. Több napig tartott, míg Szulejmán megállapodásra jutott, melyben őt különösen Rusztem basa befolyásolta, ki Szulejmán veje volt s kinek nejét, Mirmah szultánnőt Izabella királyné tanácsadóinak szabadon bocsájtása iránt kérelmekkel ostromolta s gazdagon megajándékozta. Szulejmán az urakat végre szabadon bocsájtotta, csupán Török Bálintot tartotta vissza, ki fogságából többé vissza nem került.

Nagyon valószínű, hogy midőn Török Bálintot a török rabul ejtette, Bálint kíséretében Tynódi Sebestyén is Budán időzött, mert az egész eseményt oly élénken írja meg versében, mint azt csak egy szemtanú teheti. Ép úgy szemtanúja volt Török Bálintné fájdalmának, mit ugyane versben, melyet Szigetváron írt, ecsetel.

Vannak adataink, melyek azt igazolják, hogy Tynódi nemcsak Budán volt, midőn Szulejmán Budát és Török Bálintot hatalmába vette, de részt is vett az ünnepélyen, midőn a kis János Zsigmondot aranyos kocsin vitték Szulejmán táborába; sőt urával, Török Bálinttal ő is rabságba esett és hozzá való ragaszkodásától vonatva, vele együtt rabságban óhajtott maradni, miglen gazdája maga unszolta visszatérésre.

Ez epizód emlékét egy kézirat őrzi, mely a debreczeni kollégium levéltárában van s melyet annak írója állítólag Melius Péternek, Debreczen városa egykori híres református papjának irodalmi ereklyéiből merített. Ez annyiban birna valószínűséggel, a mennyiben Melius Péter, ki Tynódinak kortársa volt, Somogy megyéből, Szigetvár vidékéről származott, ki ép úgy, mint Tynódi, a vallás reformálását pártoló Török Bálint és neje oltalma alatt állott egykor s ki mint ilyen, a viszonyokat jól ismerhette.

Ennek ellenében Martonfalvai Imre deák (nem tudom, mért neveznök őt Mártonfalvainak, midőn a szó kezdetén a magyar nyelv sajátága szerint a tompább „a“ betűt használja s tényleg van is Martonfalva községünk, de

nincs Mártonfalva) Török Bálint udvari embere azt írja, hogy ő kísérte el urát a török táborba és ama sátor mellett maradt napestig, melybe ura belépett. Midőn beesteledett, elkergették a sátor közeléből, így egy más sátorban töltötte az éjszakát, mely idő alatt lovát ellopták, őt magát is rabul ejtették és fogságából csak tizednapra tudott megszabadulni.

Melyik igaz a kettő közül, vagy mind a kettő igaz-e, ez bővebb kutatást igényelne.

Tynódi Török Bálint letartóztatása után visszajött Szigetbe és itt ő, úgy mint mások, de különösen a letartóztatott neje, Pemflinger Kata, erősen várták annak megszabadulását . . . de hiába várták.

A szegény hitves kétségen kívül lépéseket is tett férje ügyében, de meg kellett nagyhamar győződnie, hogy fáradsága hasztalan. A budai események azt mutatták, hogy Szulejmán János király örökébe akar lépni s el akarja foglalni az országot. Ugyanaz a cél, mely őt Buda elfoglalására birta, vezérelte abban is, hogy Török Bálintot letartóztatta. — Török Bálint akkor nemcsak legjobb hadvezére volt az országnak, de egyúttal Izabella szolgálatában s hadainak élén állott, tehát igen megnehezítette volna Szulejmán tervének keresztülvitelét; szükséges volt tehát ártalmatlanná tenni.

Isványf megjegyzi, hogy az elterjedt hír szerint György barát okozta volna Török Bálint vesztét, kit a szultán előtt befeketített. Így énekli azt meg Arany János is:

„Gonosz barát hitszegő tanácsa
Azt a vermet csak ássa, csak ássa,
Ki miatt lesz Budavár bukása,
Török Bálint hálóba jutása.“

E feltevésre azonban — mondja Istvánfy — nincsenek bizonyítékok. Verancsics megjegyzi, hogy Török Bálint a Majlád elleni harcokban úgy viselkedett, hogy a népből ama vélemény támadt, mintha Török Bálint maga akarna Magyarország legfőbb kormányzatára felemelkedni. — Nem lehetetlen, hogy ugyanez volt véleménye Frater Györgynek is, kinek a kormányzatban Török Bálint akadékoskodott. Említésre méltó a feljegyzés, melyet Szerémi György erre nézve tett: „Ha Ferdinánd pártján volt Török Bálint, legnagyobb szerencséjével győzött a törökön, mint hajdan Bárdi István; ha pedig János király pártjára állt, mindjárt elhagyta őt szerencséje s végre is az okozta vesztét.“

Pemflinger Kata várt, várt, de midőn hírét vette, hogy férjét Konstantinápolyba hurczolták, azonnal tisztába jött a helyzettel. Szigetvár közel állott a török hadúthoz, tudnia kellett, hogy Szulejmán legelőször az ország e részét fogja elfoglalni s hogy ekkor a védtelen nő kezében Sziget is elesnék; tudta, hogy a törökben nem bízhatik, mert az a Török Bálint vagyonával ép oly kérlelhetetlenül fog bánni, mint személyével bánt. — De egyúttal attól is félnie kellett, hogy Ferdinánd király sem hagyja őt most már nyugodtan. Szigetvár oly vidéken feküdt, mely inkább tartozott Ferdinánd országához s oly hatalmas

erősséget képezett, hogy a hadászati szempontok annak birását okvetlenül szükségessé tették.

Az érdekközösség csakhamar létrehozta az érintkezést s nagyon valószínű, hogy a terv: Szigetvárat katonai erősséggé változtatni Ferdinánd részére, Zrinyi Miklóstól eredt; ez eszme ugyanis nemcsak az országnak vált hasznára a török elleni védekezésben, de egyúttal Zrinyi Miklós magánérdekeit is legyezgette. — Ugyanis Szigetvártól nyugatra alig néhány km. távolra feküdt Csurgó, egy nagykiterjedésű uradalom központja, mely enyingi Török Bálint tulajdonát képezte volt. Minthogy Török Bálintot Ferdinánd királylyal szemben a törvények értelmében hűtlennek és ennek folytán javai-vesztettnek kellett tekinteni, Zrinyinek az ország érdekei mellett reménye lehetett, hogy mint Ferdinánd király különös kegyeltje, megszerzi magának a királyi jog alá visszasett csurgói uradalmat, melyet egyúttal a törökök támadásai ellen Sziget vára fog oltalmazni.

Ferdinánd viszonyai nem engedték azt, hogy a hűtlenségbe esettek javaival oly kérlelhetetlen szigorral járjon el, mint az egykor Zsigmond és Mátyás király idejében történt. — Neki gondoskodni kellett, hogy magának népszerűséget és szelidebb eljárása által párthíveket szerezzen. De hasonlóképen gondolkodott Pemflinger Katalin is, midőn meggyőződött, hogy férje többé visszatérni nem fog; gyermekeivel együtt Ferdinánd hűségére tért át és ezt neki be is jelentette. Mire a király 1542. augusztus 4-én kiadott okiratában Török Bálintné és gyermekei részére okiratilag biztosította kegyelmét. Csakhamar megindult az alkudozás Szigetvárára nézve a Török család és Ferdinánd között; az alkudozások csak az özvegy asszonynyal folyhattak, mert a gyermekek ez időben még kiskorúak voltak. Török Bálint házassága körülbelül 1522-re esvén, idősebb fia legfőlebb 19 éves lehetett. Habár oly okirat, a melylyel Szigetvár Ferdinánd király kezébe jutott, nem volt is eddig feltalálható, mégis a Török családnak nyújtott kegyelmi tény igazolja, hogy Sziget várat nem karhatalommal vette el Török Bálint örököseitől, hanem egyezséggel. A férjevesztett nő kevés időre s jóval a török 1543-ki inváziója előtt már elhagyta Szigetvárt és Csurgóra ment gyermekeivel.

Minthogy Zrinyi Miklós, mint előzőleg mondtuk, Csurgóra és tartozékaira jogos igényt tartott, miután Ferdinánd király engesztelő eljárását Szigetvár átvételénél tapasztalta, 1543. június 4-én levelet intézett Ő Felségéhez, kérve és figyelmeztetve ama királyi ígéretére, hogy Csurgó várát és tartozékait neki visszaadatja. Ferdinánd király be is váltotta ígéretét s már június 22-én azt felelte Zrinyi Miklósnak, hogy megbízta magyar tanácsosait és helytartóját, hogy Török Bálint nejével Csurgó átadása iránt teljes igyekezettel érintkezzenek és ajánlják fel neki cserébe az ozorai uradalmat, mely csak nem régen jutott a királyi ügyész kezeire.

Ez lehetett oka, hogy Pemflinger Kata nemsokára Csurgót is elhagyta s onnan gyermekeivel Szigligetbe, majd Erdélybe költözködött. — A csurgói uradalmat Zrinyi Miklós valószínűleg már ez időben foglalta el, azonban Csurgó tényleges átadása csak 10 évre reá, 1552-ben történt meg. — Ekkor

ugyanis enyingi Török Bálint két fia mint Hunyad megye főispánjai a pozsonyi országgyűlésre jöven, Zrinyi Miklós felkérte őket a csurgói uradalom tényleges átadására, kik ott meg is jelenvén, az átadás a zalavári convent kiküldöttei és Terjék Tamás, Nádasdi Tamás kanizsai tiszttartójának, mint Zrinyi Miklós megbízottjának közbenjötté mellett 1552-ik ápril 23-án tényleg megtörtént és ezzel az enyingi Török családnak szereplése Szigetben és vidékén végleg megszűnt. Szükségesnek tartjuk mégis, hogy az utódokkal még néhány sorban foglalkozzunk.

Tudjuk, hogy Török Bálintnak két fia maradt: János és Ferencz, kik 1524—26 körül születhettek, apjuk elfogatása idejében mind a ketten még kiskorúak voltak s habár anyjukkal együtt Ferdinánd hűségére tértek is át, mégis további szereplésükben Magyarország keleti részeiben és Erdélyben leljük fel őket. Már 1543-ban az özvegy Pemflinger Katalin, fiával Jánossal, úgy Verebeni Fülöp deák, mint Debreczen város képviselője, peres viszonyban állanak a nagyváradai káptalannal és később ez ügyet egyezséggel tisztázták, mert felkérlik Miksa királyt, hogy küldjenek egy vegyes bizottságot, mely Török Ferencz követeléseit megállapítaná Debreczenre nézve, hogy azt mindkét fél elfogadja. 1543-ban Török Bálint özvegye Ferdinánd királynak kötelezi magát Csurgó és Szigliget átadására. Úgy látszik azonban, hogy fiai nem egyeztek bele rögtön ez ügyletbe, mert csak 1550-ben találunk ismét egy okiratot, melyet a gyulafehérvári káptalan állított ki, hol Török János és Ferencz Csurgót okiratilag adják át Zrinyi Miklósnak, Mindketten úgy jelentkeznek ott, mint Hunyad megye főispánjai; de csak 1552-ben kötelezik véglegesen magukat irataik kölcsönös megsemmisítésére.

1545-ben enyingi Török János és malomvizi Kendefi János, Gáspár és Péter perbe idézik György váradi püspököt, mint kir. kincstartót és Erdély helytartóját.

Ez időre eshetik Török János házassága Balassa Borbálával, kit azonban már 1550-ben vérengző kegyetlenséggel kivégeztetett.

A leleszi konvent 1547-ben hiteles másolatát adja ki Szepesi István fiai István és György felpereseknek Török János, Veredi Gáspár, Dobó Ferencz, István s Domonkos alperesek ellen egy a szabolcsmegyei Sziget és Szoboszló községek közt fekvő szántóföldről megejtett vizsgálat tárgyában, melynek neve Thytrahalmahatya. A két Török testvér 1548-ban perben áll radvianczi Velikei Istvánnal, illetve ezt megidézik. Ugyanez évben Török János a váradi káptalannál hiteles másolatot vesz ama kegyelmi okiratról, melyet Ferdinánd király adott Török Bálintné, ennek gyermekei, összes szolgálai s javaik részére.

Ferdinánd király 1549. november 29-én parancsot ad ki, endrédi Szepesi István és ennek fia, György által enyingi Török János, Szeredi Gáspár és Ruszkai Dobó Ferencz, István és Domonkos ellen, megvizsgálandó ama hatalmaskodást, melylyel az utóbbiak Szabolcs megyének Sziget és Szoboszló községei mellett fekvő Thytrahalmahatya községét elfoglalták. A parancs az egri káptalanhoz szólt.

Török Ferencz 1551-ben a nádorhoz fordul kérelmével, csatolván ehhez az egri káptalan bizonyítványát, hogy szabolcsmegyei Nádudvar községben két jobbágyteleknek birtokába minden ellenmondás nélkül bevezettetett és hogy 1546-ban Parlagi László úgy testvérei Szalatia Bertalan neje Erzsébet, Liptói Miklós neje Katalin, Kamarás János neje Katalin, csongrádmegyei birtokaikon megosztzkodtak. — Továbbá 1550-ben Török János és Ferencz tiltakozást jelentettek be Jászberényi Száni Pál deák ellen, miután ez Szabolcs megyében fekvő Hegyes és Téglás nevű birtokaikat elfoglalta. Úgy 1549-ben kelt tiltakozó okirata Parlagi Miklósnak és Pálnak, Bátori András és Miklós testvéreknek Turzó Anna és Bátori Klára Losonczi Antalné ellen ezeknek Szabolcs megyében fekvő Böszörmény nevű birtoka iránt.

1552-ben Török János és Ferencz Perneszi Imre unokatestvérjük és Debreczeni Kardos József pert indítanak Ruszkai Dobó Ferencz ellen.

Török János és Ferencz 1552-ben a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakoznak az ellen, hogy néhai Vizaknai Ferencz erdélyi birtokaiba Galler Péter szebeni polgármester bevezettetett.

Wech György bécsi polgár Török Jánost és Ferenczet követelésekért megintti.

Török János 1562-ben meghalt. Fiai voltak János és Bálint; az előbbi 1607-ben halván el, ezzel a Török családnak úgynevezett erdélyi ága kihalt.

1565-ben a Török család pert indít a Baranyában fekvő Sellye városa és a hozzá tartozó uradalom iránt, mely egykor mesztegnyői Szerecsen János birtoka volt. Ez okiratból látjuk, hogy Szerecsen Lajosnak Klára nevű nejevel, a nevezett Szerecsen Jánoson kívül még két leánya is volt, u. m. : Klára és Katalin. Klárának gyermekei voltak homonnai Druget Gáspár és Ferencz. Testvérjének, Katalinnak pedig ismét három leánya volt: Borbála Ősi Boldizsárné, Magdolna Lónyai Péterné és Katalin Zokoli István özvegye. E három testvérből Ősi Boldizsárnénak leánya, Dorottya, férjhez ment Földvári István deákhoz. Miután pedig magának Szerecsen Jánosnak csak egy leánya volt, Krisztina, ki az időben mint Patéchi Boldizsár özvegye szerepel, így a Szerecsen család fiú-ágon csakugyan magvaszakadtnak volt tekintendő.

A birtokot egyébként még Török Bálint szerezte meg, somogymegyei Szent-Mihálylyal és a hozzátartozó falvakkal együtt. — A per Török Ferencz részére tovább is folyt s abban tanúkat is hallgattak ki.

Török Ferencz dicsőségét képezi 1566-ban Veszprém bevétele.

Ugyanez évben levelezés forog Török Ferencz és a király között, a Dunán inneni országrész főkapitányságára vonatkozólag.

Török Ferencz 1570 körül halt meg és István nevű fia és leánygyermekai maradtak; az előbbi kir. tanácsos és pápai kapitány volt.

1590. október 17-én a nyitrai püspök a Zrinyiekhez levelet ír, hogy tartsák vissza magukat Somogy megyében az ő tizedeinek szedésétől, miután azokat Török Istvánnak adta át.

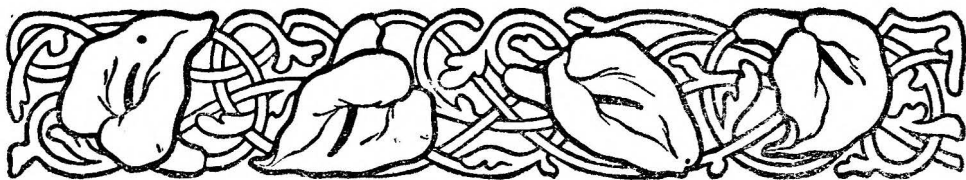
A győri káptalan 1591-ben Török István nevében Ghimesi Forgách Ferencz veszprémi püspököt megidézi, hogy Egervári Ferencz, püspöki

jószágkormányzó áttérvén Török István szolgálatába, a püspök abba egyezték bele.

Török István és homonnai Druget Bálint, úgy Nyári Pál örökösei Debreczen városa és tartozékaira szerződésre lépnek 1614-ben.

Szerepelni látjuk őt 1603-ban, 1611-ben, 1614-ben. Meghalt 1618. június 3-án, 41 éves korában és benne az enyingi Török család magyar ágának is magva szakadt.

Tynódi Sebestyén.

ielőtt ama kor ecsetelését abban hagynók, melyet Szigetvár történetében enyingi Török Bálint korának szeretünk nevezni, a magyar nemzet dicsőségének egyik képviselőjéről óhajtok megemlékezni, kivel a történet hasábjain először Szigetvárnál találkozunk, ki innen lépett ki enyingi Török Bálinttal, innen kalandozta be az egész országot, hogy ne lássa többé soha Szigetvár kapuit.

Tynódi Sebestyén egyike ama tiznek, kiknek részére a királyi kegyelet emlék-szobor állítását rendelte el.

Egész kis irodalmat birunk e férfiúról. Időről-időre ma is jelennek meg egyes apró töredékek, különösen a Századok hasábjain, melyek az utolsó magyar lantosnak élettörténetére, jellemzésére, családi viszonyainak felderítésére vonatkoznak; legyen szabad e helyen az ő leszármazásáról, mely Szigetvárt érinti, néhány rövid szóval megemlekeznünk.

Bár Tynódi Sebestyénnel sokan foglalkoztak, mégis származása helyét illetőleg csak igen kevés és fölötté ingatag alapon álló az az adat, mely arról megemlékezik. Akkor, midőn a régi magyar költők műveit a tud. akadémia újra kiadta, Tynódi Sebestyén életrajzi adatai is szóba jöttek, melyekről már előzőleg Toldy Ferencz írt s melynek kérdését Szilády Áron oldotta meg. Köszönet érte, a nemzeti irodalom nevében.

Honnan származott a magyar nemzet utolsó nagy lantosa, e kérdést megoldani megkísérlette ugyan, de megoldatlanul hagyta. Hogy Tynódi Sebestyénnak származási helyet lehessen szerezni, keresni kellett egy Tinód nevű helyet a hazában s mivel esetleg Fehér megyében van egy Tinód nevű puszta, valószínűvé vált a lantosnak innen való származása. Felemlíti ugyan Szilády, hogy Tinód nevű helyek Baranya, Bihar és Győr megyében is vannak, de eme helyekről azért nem véli Tynódi Sebestyént származottnak, mert nincs semmi bizonyíték arra, hogy e helyekről családok származtak volna, míg a fehérmegyei Tinódról származó családnak egy töredékes családfáját közli és azt írja, hogy e családnak egy még élő tagja családi hagyó-

mányként említi fel, mintha Lantos Sebestyén az ő családjukból származott volna. Amit Szilády Áron ezen alapokból kiindulva, csak valószínűnek tartott, hogy a lantos Fehér megyéből vette eredetét, azt ennek nyomán Tynódi Sebestyén későbbi életrajz írói, több vagy kevesebb valószínűséggel, mások egész határozottsággal veszik át. Így Vermes Imre szerint nemcsak Fehér megyéből származik, de iskoláit is valószínűleg Fehérvárott vagy Tolnán végezte, sőt újabban a magyar irodalom történetének egyik legkitűnőbb ecsetelője, Beöthy Zsolt „A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése” című művében (41. lap) azt adja elő, hogy Tynódi Fehér megyéből származott; így íróink egyáltalán, habár műveikben mindenkor jelzik e leszármazás valószínűségét, szavaikban mégis ebbeli meggyőződésük mutatkozik.

Régi okirataink Tynódi Sebestyénnek honnan való származásáról egy szóval sem emlékeznek, csupán annyit tudunk, hogy első fellépése a történetben Szigetvárra esik, hol enyingi Török Bálint udvarában él. — Írók állítása szerint oly benső viszony látszik őt Török Bálint családjához fűzni, hogy úgy kell képzelünk, mintha Tynódi már kora fiatalságában állott volna Török Bálint szolgálatában, vagy mintha annak íródeákja, vagy gyermekeinek nevelője lett volna. Annyi bizonyos, hogy Tynódi mindaddig Szigetváron tartózkodott, míg Török Bálint fogságba nem esett és Szigetvár más kezekbe nem került. E feltevésnek igazat adnak a körülmények is.

Török Bálint 1521 után nősülvén meg, minthogy elfogatása idejében két gyermeke még kiskoru volt s maga Tynódi futosó gyermekeknek nevezi őket; Török Bálintnak János nevű fiáról pedig tudjuk, hogy 1552-ben vív győzelmet a törökön, melyet Tynódi maga leír; így feltehető, hogy Török János 1526 körül született és Tynódi 1534—35 körül fogott annak tanításához.

Tynódi álláspontja szemben a mohácsi vészszel, ama következtetésre enged jutni, hogy Tynódi Sebestyén 1505—10 körül született s alig volt 16—17 éves a mohácsi vész idejében, mert ha idősb, úgy abban részt vett volna és megénekli azt. Tynódi tehát enyingi Török János kiképzésének kezdetén 28 éves ember lehetett. Ha tehát felteszszük, hogy odáig is enyingi Török Bálint udvarában élt, úgy ott őt nemcsak számadó deáknak, hanem igricznek, azaz lantosnak kell tartanunk.

Nem tudjuk elképzelni, hogy Fehér megyéből származó lantos miként kerülhetett Szigetvárra, mert hiszen az enyingi Török család már rég nem birta Enyinget.

Az bizonyos, hogy Sebestyén verseiben sohasem említi Fehér megyét, de annál részletesebben Baranya megyét, melyet igen jól látszik ismerni.

Mily helyesnek tűnnék fel, ha a Szilády Áron által Fehérmegyében felfedezett Tinód pusztát valahol Szigetvár környékén enyingi Török Bálint birtokai mellett lehetne megtalálni. És Szigetvár vidékén csakugyan találunk egy Tynódot, mely a fehérmegyei Tinódtól annyiban különbözik, hogy míg ennek multjáról a Szilády Áron által említett töredékes családfán kívül mit sem tudunk, addig a Szigetvár mellett fekvő Tinód község — habár ma nem is létezik — századokon át szerepelt Baranya megye történetében.

Tinódról már a XIV. századbéli okiratok emlékeznek; a Monumenta Vaticana már 1332—34-ben felemlít Sumony vidékén egy Símod vagy Tinód nevű községet. Tudjuk azt, hogy Viszlói (Vörös) László Tinódon és Mozsgón 40 hold földet birt zálogba. Az okiratok 1375-ben emlékeznek meg róla, akkor Tinód és Mozsgó, mely utóbbi szintén Szigetvár mellett, attól északra mintegy 10 km. távolságra fekszik, ugyanegy családnak birtoka volt, az egyik okirat szerint az egyik családtagnak neve János; ennek két fia volt, Dömötör és János. Dömötör fia András, János fia Domonkos volt. 1375-ben csak e két unokatestvér, András és Domokos szerepeltek, valamint utóbbinak két kiskoru fia, István és Jakab. Volt itt ezenkívül még egy másik család, melynek tagjai: János fia Demeter, ki sánta volt és „Sántha“ névvel fordul elő, valamint Imre fia Péter.

A Tinódon lakó család „Tynódi“-nak hívta magát, a Mozsgón lakó család pedig „Mozsgói“-nak, de csak a XIV. században; mert mint később látni fogjuk, a XV. században a Mozsgón lakó család is, melynek több tagját ismerjük, Tynódi névvel szerepel az okiratokban.

A Mozsgói család még 1370-ben megosztzkodott, de utóbb Mozsgói Domokos, Imre fiával Péterrel, a tinódi birtokot elcserélte olykép, hogy Tinód egészen Péteré lett, mégis abból a többi osztályosok részt kívánván, Demeter fia András és unokatestvére Domokos közt per keletkezett, mert Domokos a veszettnek hitt tinódi részekért Mozsgón keresett önhatalmulag kárpótlást.

Tynódi Benedek 1478-ban bizonyos perben mint tanu szerepel, hol Tinódnak nevét Szent-Mihály és Botyka községek közt említi fel az okirat, igen találóan, mert Tinód csakugyan a ma átlag ismeretlen Szent-Mihály községtől nem messze feküdt. Szt.-Mihály ugyanis a mai Büdösfő, illetve újabban nagyon helytelenül Rózsafőra keresztelt község alsó részének helyén állt. Botyka ma is létező község, Szigetvártól keletre 6 km. távolságban. — E szerint tudjuk, mely vidéken kell a hajdani Tinódot keresni.

Istvánfy Pál, ki történetíróknak nagybátyja volt, a mohácsi csatában részt vett, mely alkalommal végrendeletet is készített, mely a nemzeti muzeumban őriztetik; később, 1539-ben, midőn újabban nyert birtokaiba magát bevezettette, eme bevezetésnél mint királyi ember szerepel Tynódi Péter, ki tehát *baranyai* s minden esetre Tinódról származó s ki kortársa volt a lantosnak. Mutatja ezt az okirat maga, mert a többi királyi ember Nagyvátyi Saár János, Nagyvátyi Boz Tamás, Hernát István, Hernátfalvi János, Geredei Bak Antal, Gyertyánfalvi Sebe Gál; már pedig Nagy-Váty, Hernádfalva, Gerde, Gyertyánfalva, az általunk jelzett Tinóddal szomszédos községek voltak.

Ez Istvánfy Pálnak háza volt Szigetvárott, valószínűleg ott is lakott, mert ez biztonságosabb volt, mint Kisasszonyfa és a szigetváriaknak Ferdinánd királlyal való egyezkedésében a kormány egyik képviselőjeként szerepel.

Igaz ugyan, hogy magának Tinód községnek neve sem a török adólapstromokban, sem a szigetvári adóívekben elő nem fordul, mert a község akkor vagy elpusztult, vagy nem voltak oly lakói, kikre adót lehetett volna kivetni: de Mozsgó előfordul és ha a nemzeti muzeumban őrzött szigetvári szám-

adásokat átvizsgáljuk, abban a Mozsgón lakó Tynódi családnak nem egy tagját fogjuk megtalálni, kik mind kortársai Tynódi Sebestyénnek és kik ott mint kisebb nemesek szerepelnek. Az országos levéltárban őrzött 1542-iki összeírás szerint Mozsgón a lakosság bírója Tynódi Péter.

A szigetváriak 1554—1555. évi bevételeinek és kiadásainak számadó könyvében ismét találkozunk Tynódi Istvánnal, kiről szeptember 12-én azt írja, hogy Szigetvárról levéllel Bécsbe küldték Őfelsége Miksa királyhoz (ad serenissimum principem Maximilianum Regem), hogy általa a katonák zsoldját és a vár szükségleteinek fedezésére kívánt egyéb kiadások költségeit küldjen meg. Utazási költségeire 8 frtot kapott. A szigetvári prefektus megbízásából ugyanakkor, hihetőleg Bécsben eszközrendő bevásárlásokra Tynódi István 6 frtot kapott. 1555. márczius 7-én Tynódit 5 foglyul ejtett törökkel Szigetvárról ismét Bécsbe küldötték a királyhoz s utazási költségeire ismét 8 frtot kapott, míg a kocsisok, kik a foglyokat Bécsbe vitték, 16 frtot kaptak a szigetvári pénztárból. Látjuk ezekből, hogy Szigetvárrott Tynódi Istvánt nemcsak hű és megbízható embernek tekintették, kire a katonák zsoldjait reá lehetett bízni, de egyúttal eléggé műveltnék is arra, hogy a királlyal személyesen értekezessék és elég bátor harczosnak, hogy ily nehéz időben ily terhes megbízásokat magára vállaljon.

A szigetvári lakosok 1551. szept. 21-én felvett összeírásában találjuk, hogy a palánk melletti utcában Kálnai János házában lakik Tynódi Péter; van felesége, két szolgálja, két szolgálója, két lova, tehene, 5 disznaja. Egy bérlő cselédségének ily nagy száma feltűnő előttünk; de az 1554-iki összeírásban mint a város bíróját, Petrus literátus judex néven látjuk, mi bizonyossá teszi, hogy e kettő ugyanegy személy s hogy Tynódi Péter Szigetvár bírója volt.

Midőn a XVI. század első felében Szigetvárrott és annak vidékén annyi Tynódi nevű egyént látunk szerepelni; midőn tudjuk, hogy e szereplő egyének a Szigetvár mellett levő Tinód és Mozsgó községekből vehették csak eredetüket, vajjon van-e valószínűség abban, hogy e több Tynódi között éppen Tynódi Sebestyén volna az, ki nem innen, hanem Fehér megyéből vette volna eredetét? — Vajjon szükséges-e nekünk, hogy a Fehér megyében levő Tinód pusztára vándoroljunk, midőn lantosunk első szereplésének helyén ott találjuk Tinódot és a Tynódi családnak nem egy tagját szerepelni. Minthogy Tinód községet sem a török defterekben, sem a szigetvári számadásokban nem találjuk, úgy kell képzelünk, hogy az a török invázióknak már kezdetén pusztult el. Tynódi Sebestyén születésének idejében azonban még állott. Tynódi Sebestyént pedig úgy kell képzelünk, mint egy kisbirtokú, szegény nemes embert, ki még Tinódon született, de már fiatalágában elpusztult az ősi vagyon, ki mozsgói rokonaihoz nem fordulhatott segélyért, mert hisz azok is szegények voltak s kiket még az összeírás is az egytelkes nemesek sorai közé vett fel; ki tehát hogy magának már kora ifjúságában életpályát biztosítson, szorgalmas látogatója volt a még akkor virágzó pécsi iskolának, a mi kétségtelen, mert hiszen jóval később 1539 körül Jlicini Péter híres tanár még tanított itt. Majd rövid idő múlva a szomszédos és hatalmas földesúr:

Tynódi Sebestyén.

Bezerédy Gyula szobrász-művész mintázata a budapesti népszínház elé állítandó szoborhoz.

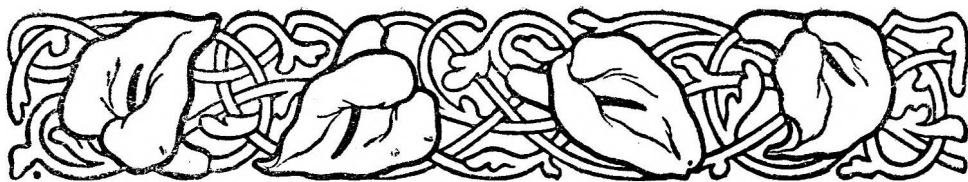
enyingi Török Bálint szolgálatába szegődik és itt éri őt az 1541. évi katasztrófa, midőn szerencsétlen gazdája török fogságba kerülve, onnét többé vissza nem tér s midőn nemsokára reá egész Baranya a török birtokába, Szigetvár pedig Ferdinánd kezére kerül.

Hátra van még, hogy néhány szóval megállapítsuk, hol feküdt Tinód, e hajdani baranyai község. A XVII. század végéről származó egyik conscriptió azt mondja, hogy a síkságon feküdt s hogy számtalan év óta pusztán áll. A községet Katádfa és Büdösfá (ma Rózsafa) között említi meg s azt a XVII. században a Zrinyiek birták; a törökök részéről pedig Bakos ispán (spáhi) volt földesura s mintegy 100 holdnyi területet foglal magában. A XVII. század elejéről származó és a szt.-lőrinczi uradalomra vonatkozó három rendbeli adománylevélben a község neve elferdítve Tillott alakban jön elő, mégis az itt említett adománylevelekben előforduló községek helyes sorrendje adott rá alkalmat, hogy annak hol fekvését tüzetesen meg lehessen állapítanom. Büdösfától keletre (hajdan Vidosfalva) Szt.-Dénes felé egy kis erdő van s mellette mező; e mezőt az ott lakó népség ma is Tynódi-mezőnek nevezi. E mezőnek egy domborulatán ma is sok kötörmelék található. Hihetőleg e helyen volt a Tynódi család ősi lakhelye.

Tinódtól délkeletre alig egy órai kocsijárással egy magaslaton feküdt az Istvánfyak ősi fészke: a kisasszonyfalvai kastély, melynek tornyai Tinódra fénylettek és hol Tynódi Sebestyén idejében a hírneves magyar Livius bölcsője ringott. Tinódtól ép ily messze, mintegy 10 km. távolságban nyugotra Szigetvár tornyai ragyogtak, hol Török Bálint családjának tűzhelyénél melegedett.

Mily dicső hely e pusztá Tinód s mennyire érdemes volna, hogy az utolsó magyar lantos emlékére ércoszlopon egy Géniusz koszorúzza meg a földet, mely a magyar fajnak e hazáját, vallását és szabadságát szerető nagy lantost adta. Tynódi költeményei azt tanúsítják ugyan, hogy Tynódi Dombóvárrott és Daruvárrott is tartózkodott. Ez utóbbira nézve Szilády Áron (12. lap) különösen megjegyzi, hogy a távolfekvő Daruváron biztosabban érezheti magát, mint Baranyában; valószínűleg tehát a körösmegyei Daruvúrat érti, és úgy tünteti fel a dolgot, mintha Szigetvár nem lett volna a lantosnak állandó tartózkodási helye. Ennek ellenében meg kell jegyeznem, hogy úgy Dombóvár, mint a kérdéses Daruvár Verbőczi Istvánnak képezte tulajdonát s tudjuk, hogy Verbőczi István a legszorosabb barátságban élt Török Bálinttal; Tynódi pedig Verbőczi fiával, Imrével „mint kortársával.“ Daruvár név alatt nem a körösmegyei hely értendő, hanem a Dombóvártól délnyugatra, a Kapos jobb partjának egyik domborulatán feküdt Dáróvár, hajdan a híres Dáró családé, melyet Verbőczi István Ulászlótól nyert adományba. — Egyik várból jól lehetett a másikat látni.

Szigetvár a király kezén.

Pécs városát 1543. július 20-án foglalta el a török s meghódította ezzel annak egész vidékét. Ferdinánd király a város elfoglalása után azonnal gondoskodott arról, hogy a legközelebbi erősség megszállása által útját vegye a törökök további terjeszkedésének. Így tett akkor is, midőn Szigetvár elesett; még azon őszön átvette özv. Nádasdi Tamásnéól Kanizsát 1566-ban. Szigetvárat pedig még 1543-ban Török Bálint nejétől, Pemflinger Katalintól vette át. Szerződés e birtok átvételéről nincsen s hihetőleg nem is volt, mert a javakat az ősiség értelmében mindig úgyis királyi vagyonnak tekintették, habár a birtok másé is volt. A király ily esetben csak a birtoklást kárpótolta vagy más hason értékkel, vagy pénzzel. De ha szerződés nincs is, azért tudjuk az átvétel idejét, mely az arról vezetett számadások szerint 1543. december 10-ével kezdődik. Ferdinánd ugyanis mint teljhatalmu megbizottját küldötte Szigetvárra Istvánfy Pált, ki a várat átvevén Pemflinger Katalintól, ott azonnal meg is kezdte működését. A várhoz, mint tudjuk, tetemes javak is tartoztak s kezdetben mindenesetre aként gondolkodtak a kormánynál, hogy az uradalom jövedelmeinek kell fedezni az abban elhelyezendő katonaság tartását. Ferdinánd tehát egyszerűen Istvánfy Pált a gazdaság élére állította, kinek ebből folyólag kötelessége volt annak jövedelmeiből egy kisebb csapatot tartani pár hadnagy vezetése alatt. Istvánfy tehát csak a gazdaságot vezette, de a katonai ügyekbe nem avatkozott. Ő prefektusa volt a szigetvári uradalomnak; nem is lakott a várban, mert saját magának is háza volt a városban.

Szigetnek várát pedig akkor oly erősségnek tekintették, mely önmagát is megvédte; elégnek mutatkozott abban csekélyebb számú őrséget tartani. Tényleg az által, hogy a várat viz vette körül s hogy azt Török Bálint jól elkészíttette s a várat a megerősített város is védelmezte, az egész vidéknek legerősebb vára lett.

Az 1543-iki harcokat békeállapot követte. A Sziget várában levő kis katonai őrség a békés viszonyokhoz képest elégnek mutatkozott. De ez állapot gyorsan megváltozott. Midőn a török Baranyát elfoglalta, az itt lakó számtalan

apróbb nemesnek birtokait, azokat török állami javaknak nyilvánítván, tőlük elvette. Megvolt ennek oka, mert a török állam nemcsak hasznot húzott e birtokokból, de egyúttal elvette e vidéknek értelmiségét, mely azt vezette. Politikai boszu is volt ez, mert a nemesség szolgáltatta az ország harczosait. Az értelmiség tehát elhagyta Baranyát, csak kevés az, a mely ott maradt; egy részük elszéledt az ország különböző vidékeire. Magócsokat, Bornemisszákat, Nagyvátyiakat stb., akik mind törzsökös baranyaiak voltak, az ország minden részében találunk ezután.

A nemesség azon része, mely az ország különböző vidékeire menekülni, vagy magának hivatalos állást szerezni nem tudott, bemenekült Szigetvárra és ott katonai szolgálatba lépett. — A magyar államra, tekintve hadi céljait és Ferdinánd királyra, tekintve János király és utóda párthiveivel való viszonyát, harczosainak ilyképi szaporodása előnyösnek mutatkozott. De a Szigetvárra menekült nemesség is helyesen fogta fel helyzetét. Birtokait ugyan a török hatalom elvette, de nem foszthatta meg attól, hogy földesuri jogait gyakorolhassa, mert hiszen ez a néptől függött, mely földesuraik alattvalóinak tekintette magát. E nép pedig a török rabigájának súlya alatt nem csak önkéntesen, de a legjobb akarattal teljesítette földesura iránti kötelezettségét, oly reménynyel kecsegtetvén magát, hogy földesura meg fogja őt egykor szabadítani a török rabiga alól.

Maga a nép tehát úgy tekintette Szigetvárát, mint oly központot, a honnan a török elleni harcz kiindulni fog, sőt maguk a törökök is ily szempontból fogták fel a helyzetet és aként is viselkedtek Szigetvárral szemben, úgy, hogy Ferdinánd király időről-időre kénytelen volt a várőrséget megszaportítani; ámde minél inkább szaporodott Szigetváron a harczos nép és ezek között az értelmiség, annál fontosabbá vált Szigetvár erőssége. Így történt, hogy egy előbb majdnem teljesen ismeretlen erősség, egy magán nemesnek birtoka, mely a korábbi időkben jelentségre alig emelkedett, egyszerre tolul a felszínre a történetben, ismerni kezdi egész Magyarország s utóbb egész Európa. — A hadászati fontosság, a melyet Szigetvár harczosainak értelmiségénél fogva nyert, még inkább öregbedett fekvésénél fogva, mert ezzel a török továbbterjeszkedésének hatalmas gátat vetettek. A várőrségnek a baranyai értelmiség által való gyarapodása és a katonaságnak eme végvidéki ponton való szaporodása oly túlsúlyt biztosított a szigetvári katonaságnak az ott levő prefektúra felett, hogy a királynak rövid idő lefolyása alatt e helyzetnek tekintetbevételével a viszonyokat is át kellett alakítania.

Nem volt lehetséges tovább a szigetvári prefektúrát úgy megtartani, hogy az pár hadnagy vezetése alatt zsoldosokat tartson; hanem azt kellett tenni, hogy Sziget várát a király egy parancsnokra bízza és külön a hozzá tartozó gazdaságot egy prefektusra és ezeknek egyenlő rangot biztosítson; — tényleg így is találjuk azt.

Segedh György, kit a szigetvári harczosok élén először látunk, valószínűleg már az 1543-iki év végén lett a várőrséget képező zsoldosok fejevé. Neve azonban csak 1546-ban fordul elő és pedig a szigetvári várszámadások

élén és ott látjuk őt 1549-ig szerepelni; Istvánfy pedig számadásait 1548. augusztus végeig vezeti.

Látható ebből, hogy Ferdinánd király a két egymás mellé rendelt, de egyenrangú tisztviselő jogkörét aként különítette el, hogy Istvánfy mint prefektus eddigi saját körében tovább is folytatta működését, de minthogy a katonaság szaporultával a jövedelmeket is szaporítani kellett, a jövedelmeket a török hatalom alatt levő baranyamegyei államadóból, az úgynevezett dikából vélte kielégíthetni; ennek kezelését már nem bízta Istvánfy Pálra, hanem Segedh Györgyre. Istvánfyt tehát hatalmi körében sérelem nem érte, mert az új rend csak Segedh Györgynek biztosított nagyobb jogokat.

A török uralom alatt nyögő vidékeken a király nem is tehette azt, hogy az adók beszédését külön gyakorolja és a beszédett pénzzel fizesse a várőrséget, hanem a dolgot egyszerűsítendő, a várparancsnokot bízta meg e területeken a dikák beszédésével, ki azután a befolyó jövedelmeket a vár czéljaira felhasználta.

E jövedelem gyarapításához járult az is, hogy a kormány a pécsi püspöktől haszonbérbe vette annak összes birtokait, melyekhez a püspök úgy sem fért volna hozzá a törökök miatt és a mely javak jövedelméből a püspök a törvény szerint amúgy is köteles volt banderiumot tartani. E bérlet összegét 300 forintban állapították meg, mely összeget a befolyó jövedelmekből a szigetvári parancsnok tartozott a püspök részére megfizetni.

A nép tehát tulajdonképp hármas adót fizetett Szigetvárra, u. m.: a dikának nevezett állami adót, a püspöknek járó tizedet és azon községekben, melyek egyszersmind a püspök birtokaihoz tartoztak, egyúttal a püspökségnek más jövedelmeit is. Hozzá járul még ehhez az is, hogy a népség a várak megerősítésére, kijavítására és újraépítésére önkéntes kézi és ígás munkát ajánlott fel, a melyet a várparancsnokok nemcsak kizsákmányolni iparkodtak, de nem egyszer túlzásba is estek, úgy, hogy később szükségessé vált azt a törvény útján szabályozni. E szolgáltatást a közelben lakó népség természetben adta meg, a távolabbi pedig pénzen váltotta meg magát. — Ezek képezték volna Szigetvár jövedelmeit, melyeknek kezelését Ferdinánd akkor Segedh Györgyre bízta. A Szigetvárhoz adózó vidék területe összeesett a pécsi püspökség területével. Hozzá tartoztak tehát Baranya és Tolna megye, úgy Slavóniának és Somogy megyének egy része, hol a pécsi püspöknek szintén voltak birtokai.

Nem lehet kételkedni, hogy a török hatalmat rendkívül ingerelte Szigetvár ellen az a körülmény, hogy Ferdinánd király e vár fentartását oly területek fizetéséből rendelte el, a melyek már a török birtokához tartoztak; habár Ferdinánd nem tehetett másként, mert hisz neki a Szigetvár mögött fekvő Somogy és Zala megyék jövedelmeit a Somogyban levő több erősségnek fentartására kellett fordítania.

Minthogy ez újabb rendszer behozatala ép Szigetvárnál vette kezdetét, elképzelhető, hogy Segedh Györgynek, mint Szigetvár akkori parancsnokának, nehéz munkája volt nemcsak ez adók beszédésénél, de egyúttal annak helyes rendezésében és kezelésében is.

Működésének súlypontját a szigetvári várhoz tartozó adófizető községek adóügyének rendezése képezte.

Segedh György kezdetben a megállapodások daczára is nagy nehézségekkel küzdött, mert a pénzek nem folytak be, a katonaságot pedig tartani kellett s midőn ez iránt a kamarához folyamodott, az udvar nem akarta megérteni, miért kér Segedh György pénzt a Szigetvár részére biztosított jövedelmek mellett. A helyzet tarthatatlanná vált. Segedh György 1547-ben hadai kifizetése végett Bécsbe ment, honnan Sopronba küldötték, hol 400 frtot kapott; ekkor Pétervárad Balázs adókinccstartó megbízottjához, Rayki Jánoshoz fordult, ki 665 frttal szolgált neki, de, mint ennek jelentéséből tudjuk, a nyert pénzösszeggel nem elégedett meg s igen nehezen ment el, úgymond, mert azt mondta, hogy ez összegből egy hópénzt sem adhat meg katonáinak, bár örömet nem szegénykednék vele s ígérte, hogy „bízott szolgáját fogja elküldeni, ha valami pénz jönne.“ Bécsben léte alkalmával, úgy látszik, több helyre is útasították Segedh Györgyöt pénzért, mert 1547. augusztus 31-én Bécsből levelet ír Pozsonyba Balázs diák kir. kamarásnak, hogy viselje neki gondját s a levélen, melyet mint „Zygety tyztarthó“ ír alá, többféle számadások vannak, miből gyanítható, hogy Segedh ott is kapott pénzt.

Végre 1548. augusztus végén kommisszáriusokat küldött ki Ferdinánd, közöttük a német Teufel Erasmust, az ügynek megvizsgálása végett. A kommisszáriusok élén Istvánfy Pál állott.

A bizottság jegyzőkönyvet vett fel, melyből megtudjuk, hogy a várőrség két csapatra oszlott fel — s e csapatok hadnagyai, kiket akkor vajdáknak hívtak, Mykó László és Nagy Mátyás. — A várőrség 1547. december 10-étől egész 1548. augusztus végéig nem kapta meg fizetését. A pénztárból előzőleg Segedh György Ibafalvai János tisztartó által a szolgaszemélyzet kifizetését őhajtotta teljesíteni. Ezek között voltak: Barbély György, Nagy Farkas, Horváth Iván, Horváth Balázs, Horváth Mátyás, Bosnyák Péter, Nagy Miklós, Szőrényi Pál és Móricz Péter, kik összesen 50 frt 25 dénárt kaptak; a többi szolgák fizetését az idő rövidsége miatt nem lehetett teljesíteni.

A pénztárban levő pénz összeszámlálván, kiderült, hogy az előre bevásárlott és ruházatra szükségelt posztó értékének hozzászámításával a bizottság csak három hónapi hátralékot képes megfizetni, öt hónap pedig fizetetlen maradna. — Ekkor Teufel Erasmus indítványára és a többi kommisszáriusok rábeszélésére sikerült a katonaságot rávenni, hogy az öt hónapi fizetést, mint a jegyzőkönyv is mondja, Őfelségének elengedték. Minden katona két havi fizetést készpénzben és egyet posztóban kapott meg. A vajdák fizetése havonta 6 frt volt, de Nagy Mátyás saját gyermeke részére ugyanannyit kapott. A katonák zsoldja 3 frtot tett ki havonta.

Miután a jegyzőkönyvben a katonaság nevét is feljegyezték, érdekesnek találjuk itt annak közlését: Rácz Pál, Nagyváti Ferencz, Kis Imre, Tóth Miklós, Rácz Péter, Váti István, Nagy Farkas, Puska György, Szabó Bálint, Sütő Ferencz, Tóth Mátyás, Munkácsi Lőrincz, Száraz Pál, Szép Antal, Tóth Egyed, Rácz Lukács, Pálfalvai Lajos, Sankó Gergely, Fácán Benedek, Preskit István,

Szabó Balázs, Tóth Péter, Kassai Márton, Pápai János, Garai Gergely, Erdélyi András, Varga Bálint, Kis Imre, Kovács Máté (decurio), Tóth Pál, Tóth Márton, Lakatgyártó Máté, Bosnyák György, Pásávács István, Tóth György, Szegedi Máté, Somogyi Péter, Varga Miklós, Ebesi János (decurio), Anyastha Benedek, Kovács Miklós, Borbély Ferencz, Kis Ágoston, Balog Gábor, Csobokai Briczius, Szepesi Lénárd, Kis Jakab, Nagy Fábián, Thamas Tamás, Balog Bertalan, Bornemissza István, Tóth Ferencz, Tóth István, Tóth Mihály, Artis Tamás, Hobolyi Mihály, Bátaszéki Gáspár, Kalmár György, Kostyán János (ki az ágyút is kezelte), Kis Mihály, Nagy István, Olasz János, Nagy János, Nagy Balázs, Thewsew (Töső) Gergely (decurio), Pogány László, Raholcsai Lőrincz, Bolha V., Pozsgai György, Dévaj János, Vass Mátyás, Pozsgai Mátyás, Raszinyai Gáspár, Velikei Miklós, Garai István, Szentmártonyi Gergely (várnagy 50 dénárral), Almási Ferencz helyettes várnagy ugyanannyival, Tésényi György (decurio), Török Péter, Márkus deák, Istvándi Dénes, Athinai Balázs, Asváthy Márton, Szőke Balázs, Vas Benedek, Zirinyi Miklós, Balási Dénes, Tóth András, Bordán Benedek (tizedes), Gyalus Gergely, Pór Mátyás, Végh Simon, Fáczy András, Diancsi Fábián, Medvesi Bertalan, Sejer György, Rege Máté, Czirkus Márton (tizedes), Kereki Balázs, Katona Imre, Tót Gergely, Szentegyedi Benedek, Izdenczi Márk, Pázánovác Mátyás, Ispán Gál, Dobosi Imre.

Ezekon kívül: Vidacz nevezetű rácز megkapta fizetését. Deli Mihály, Tizedes Imre, Pelérdi János, Tóth Miklós, Hegedős Lukács, Nagy Ambrus, Kovács András helyett, kik vagy meghaltak vagy megölettek, az özvegyek kapták meg a fizetést.

Ezenkívül a Németh Mátyás által vezetett lovasság részére, Ibafalvai Ferencz (diák), mint adókezelő, kifizetett 30 frtot Zarándoki Ferencz, Szabó Péter, Fekete Mihály, Panka Máté, Gergely diák, Csorba Miklós, Pribék Pál, Nagy Fülöp, Szilvás Pál, Bodrogi Antal, Geredei Máté, Bakócsai Mihály, Nagy Imre és Nagy Antal részére. — Noha ezek már előzőleg Nádasdinak akkor Szigetváron időzött lovas csapatához soroltatván, fizetésüket már ott megkapták, mégis tekintve, hogy idősebb katonák, a bizottság a Baranya megye pénztárából történt eme kifizetést szintén helybenhagyta.

Minthogy ama kétszáz (200) forint, a melyet a bizottságnak Szigetvárra jövelele előtt a kamara ide küldött, a leszámolás és a pénzfelosztás ez alkalomával a számolásból kimaradt, nehogy annak a katonaság közötti felosztására kerülván a sor, újabb számadások és nehézségek támadjanak, az összes jelenlevők kérelmére s különösen, miután Nádasdinak itt levő két hadnagya, Porcoláb Márton és Horváth Márk (kik utóbb szintén Szigetvár kapitányai lettek), kérelmére beleegyezett abba, hogy ez összeg ama lovasok között osztassék fel, kik a vár jövedelmeinek kezelésénél Ibafalvai Ferencz deáknak, mint szigetvári tisztartónak szolgálatában állanak.

Látható ezekből, hogy Szigetvár ama jövedelmeiből, a melyek a dikális adó, pécsi püspökség és a várépítés czimén befolytak, a kiadásokat már akkor sem lehetett fedezni, noha bizonyos az, hogy e jövedelmi források az első időkben legtöbbet jövedelmeztek és később részben a népesség csökkenése

és elszegényedése folytán, részben pedig a török hatalom által vetett akadályok miatt évről-évre csökkentek.

Igy példaképen felhozhatjuk, hogy a pécsi püspöknek mintegy 150 faluja volt, hol a porták számát, mely az adóalapot képviseli, 1559-ben 636 $\frac{1}{2}$ -re teszik, 1563-ban a porták száma már csak 463.

Hogy mily szükséglete volt Szigetvárnak, azt abból tudjuk megállapítani, hogy a katonaságból a gyalogok havi fizetése átlag 2 magyar frt volt, mely azonban rövid 10 év alatt 4 frtig emelkedett. — A lovasság fizetésére annak 2 és $\frac{1}{2}$ -szeresét lehet számítani. A puskás lovasok havi fizetése 7 magyar frtig emelkedett. Ezek szerint ha Szigetvárott csak 200 gyalogost és 100 lovast számítunk is, hozzátevé ehhez a vajdák, tizedesek, a zászlótartóknak, valamint csapatonként a három trombitásnak és egy-egy dobosnak aránylagosan nagyobb fizetéseit, úgy a kapitánynak járó 30 frtot, nemkülönben a parancsnokoknak járó asztalpénzeket és magának a parancsnoknak is fizetését, úgy Szigetvárott évi 16—18 ezer frt kiadással csak nagyon nehezen lehetett volna kijönni, holott Salamon számításai szerint is a püspökség alig jövedelmezett 6 és később 4 ezer frtot; a dikális adót pedig, egyes porták után 1 frtot számítva, mint akkor megállapított összeget, még tetemesen kevesebbre lehet tennünk, úgy, hogy a várőrséget 300 emberrel vévén fel, Szigetvárnak legalább felével kisebb bevétele volt, mint kiadása; és ez okozta egyrészt ama örök zavarokat, melyek a számadások körül felmerültek az egész idő alatt, míg csak Szigetvár a király kezén volt, részben pedig ama akadékoskodó számadási rendszer, melyet a kormány vezetett, mely mindig pénzzavarban volt és költségeinek fedezésére forrásokkal nem rendelkezett.

A fennmaradt számadások egyébként az akkori kor viszonyaival megismertetnek bennünket. — Az összeírások nyíltan mutatják, hogy 1546—49-ig Segedh György állott a szigeti várőrség élén. Az 1550-ik lajstrom nemcsak az egyes adózó község nevét hozza, hanem Szigetvár összes lakóainak nevét és mint érdekes dolgot, a Szigetvárhoz tartozó szőlőhegyek, úgynevezett promontoriumok összeírását, melyek valószínűleg egykor Török Bálint uradalmához tartoztak, amiből látható, hogy a borból való jövedelem, az úgynevezett *akónesz* egyik nagyobb részét képezte Szigetvár bevételeinek s bizonyítja azt, hogy Szigetvár közvetlen vidékén a borteimelésnek nagy lendülete volt. — Az 1552—54-ik évről Dersfy által kiállított összeírás nemcsak a községeket, de még azok egyes lakóit is névszerint nevezi meg, bár a regesztrum egy része hiányozván, a nyújtott kép nem teljes és nem kimerítő. — Az 1553-iki regesztrum a Szigetvárhoz adózó egész vidéket kisebb kerületekre osztja fel, melyek mindegyikében más-más az adózók összefrója, mint Halas Dömötör, Harangos László, Bondicz Tamás, Monyorósi Péter, Ökördi Pál, Hernát János, Felpécsi Ferencz.

Minthogy ama birtokok, a melyek a püspökség és vele együtt a két pécsi káptalan tulajdonát képezték, más adózási rendszer alatt álltak, így a felvett regesztrumoknak azt is meg kellett jegyezniök, hogy az egyes községek a papi birtokokon kívül kiknek tulajdonát képezik; valamint azt is fel kellett jegyez-

niök, ha a régibb tulajdonos mellett időközben a birtoklás más kezére szállott. Így a regesztrumok az akkori birtokviszonyok hű tükrét tárják eléünk. Szigetvár adózó vidékén a nagyobb birtokosok között találjuk Perényi Gábort, az Istvánfyakat: Jánost és Miklóst, a Maczedoniakat Bozsok vidékén. — Az újabb birtokosok között vannak Báchmegyei Simon Zaláta vidékén, Kerecsényi László, Horváth Márk, ki a Herczeg család birtokainak jogutóda; Kesserő Mihály, Bosnyák Márton, Bika András, Ezpetei Balázs, Geszti János, Kesás Ferencz, Kozári Mihály, Literáti Ádám, Ország Kristóf, Ormándi Pál, Pesztinei Boldizsár, Radován Jakab, Bornemissza Dezső, Szarkándi és sok más család.

Mutatják egyébként e regesztrumok azt is, hogy a népség a sanyarú viszonyok között túl magas adót fizetett. Csak egy községet akarunk felhozni példaképen. Közvetlen Siklós felett északra, a hegy alján feküdt Csukma község, 4 telkes és 2 kisházas birtokkal. E község 1559-ban 25 frtot fizetett s bornál egyéb terményük nem lévén, 52 köből bort; s miután csak 4 portájuk volt, a felemelt pótdadó szerint 4 frt 90 denárt. Minthogy a községek a vármunkálatot, vagy esetleg annak megfizetését is megígérték, rendszerint egy exaktort küldtek a hely színére, ki az egyes községekkel az adóra nézve megalkudott. Így történt, hogy némely helyen átlagos készpénzzel vagy pedig más tárggyal, mint szalonnával, vagy élő disznóval fizettek. E fizetések, ha azt a török defterek által jelzett fizetésekkel egybehasonlíttjuk, ezeknél tetemesen magasabbak voltak, holott a defterek adózása is a mai túlságosan magas adózás névóján állt.

A baranyai és tolnai alattvalók e megadóztatása a magyar állam és különösen Szigetvár részére épen nem lehetett kedves a török államhatalom előtt, amely adóztatást csakis a török birtok határszélén fekvő Szigetvár segélyével lehetett keresztülvinni, melynek védői átcsapva a török területre, minden körülmények között beszédtek az adókat, a mi bő alkalmat nyújtott a katonaság portyázására is. Ez volt az oka, hogy Szigetvár őrségével békés és barátságos egyezsége a török soha nem juthatott. — Midőn Istvánfy Pál 1549-ben mint királyi megbízott Szigetváron időzött, Dervis bég, Pécsnek parancsnoka, ki fia volt a mohácsi ütközet egykori tervezőjének, Bali bégnek, panaszos levelet küldött Szigetvárra; panasza Segedh György ellen fordult, ki a népséget nem csak elszökteti, de a szegénységen „sok romlást és kincset vesz, melyről a bégnek laistroma is van.“ Ugyanez évben egy másik levelet is ír Dervis bég Istvánfy Pálnak, mint királyi tanácsosnak, Pál deáknak, Bechei Jánosnak, mint barátjainak, hogy kérjenek számot a szigetbeliektől, mert elrontják a hatalmas császár földjét, a siklói és görögali útát lesik, a mecseki és fehervári útát elállják; mert ha eféle gaznépet ott talál, meg fogja azokat büntetni, habár a császár és a király frigyét kötöttek is. — Dervis bég jellemzően írja Istvánfy Pálnak, hogy „Segedh György az királynál vagyon, de amint látom, az egyik lába a felségnél vagyon, de az másik lába itt a várban vagyon“ s amit Dervis bég itt bűnül ró fel neki, az valójában megérdemlett dicséret. — A kérdéses levelet Dervis bég magyar nyelven iratta, bár nem valószínű, hogy magyarul tudott volna. A levél feje azonban a szokásos szöveg: „Nos Derwy Zbek

locum tenens Sacro Cesaree Mattis in Quinqueecclesiis.“ A két levél Segedh György mellett még Allia Mátyás és Magyar Bálint ellen is panaszt emel, kiket Pécs 1543-iki védelméből ismerünk, és megjegyzi azt is, hogy Segedh György elleni panaszát a királynak is megírta.

Ez időtől kezdve Segedh György teljes visszavonultságban él Szigetvárában, mindamellett, hogy Dervis bég nagyon is harcias kedvet mutat, mert nem egyszer táboroz Szigetvár alatt; de Veráncsics előadásából tudjuk azt is, hogy Dervis bég 1550-ben nagyobb haddal indul portyázni Somogy megyébe, hol azonban a Rinya vidékén a Babócsából kitört Báthori András gyalogosai egy ütközetben megverik és 460 lovát zsákmányul elfogják, seregének egy részét pedig a koroknai őrség vezetője, Allia Mátyás veri meg Kálmáncsehinél.

Segedh György szereplése Szigetvárott 1549-czel végződik és 1550. év elején hagyja el a várat. Szigetvár fontossága rövid idő alatt annyira emelkedett, hogy a kormány szükségesnek látta annak élére nagy tekintélynek örvendő embereket állítani. Segedh György nem tűnik el teljesen szemeink elől. A nemzeti muzeumban őrzött szigetvári számadások, melyek a történetírásnak még fel nem használt forrását képezik, a királyhoz intézett két levelet tartalmaznak Segedh Györgyről, melyekből megtudjuk, hogy 1554. márciusban Eperjesen, áprilisban Kassán van, hova őt a király nemcsak mint a vár másodparancsnokát küldi ki, de egyúttal főképp, hogy jelen legyen a király által kiküldött kommisszáriusok működésénél, kik szintén úgy, mint Szigetvárott, a vár jövedelmei s kiadásainak rendezése s a katonaság fizetési módjának megállapítása végett jöttek Kassára. Segedh Györgynek pedig feladata volt nemcsak a kommisszáriusokkal közreműködni s őket ellenőrizni, de egyúttal arról a királynak jelentést tenni. Látható ebből, hogy Segedh György a szigetvári dolgokat felsőbbbsége teljes megalégedésére vezette, sőt munkásságával annak bizalmát kinyerte, különben őt Kassán hasonló irányú működésre nem alkalmazták volna.

Ama rövid időszakban, míg Segedh György elhagyta szigetvári helyét s őt Tahy Ferencz váltotta fel, a nádor, kinek rendelkezése alatt a hadak állottak, kapitányát, Horváth Mártont küldötte Szigetvárra a katonaság élére. A törökök ekkor igen mozgolódtak s főképp arra törekedtek, hogy lehetőleg meggátolják az élelmiszereknek Szigetvárra való vitelét; az utakat tehát mindenfelé elállták s ha népség jött is, azt másfelé s különösen Görösgalba terelték; tehát ugyanazt tették a törökök, mit Dervis bég a szigetvári magyarságnak vetett szemére. Hozzájárult még ehhez az is, hogy a katonaság még akkor sem kapván meg rendesen fizetését, pénzszükségben is szenvedtek.

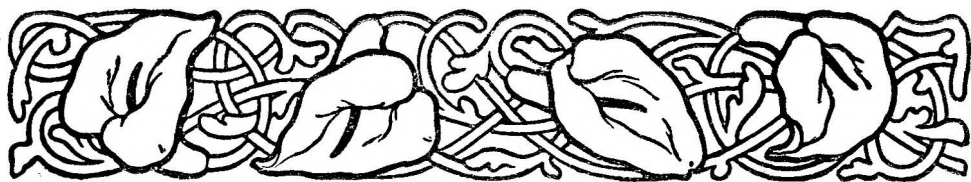
Ennélfogva Horváth Márton 1549. október 16-ika körül levelet ír Nagy Máté kanizsai tiszttartóhoz és Csányi Ákoshoz, írának a nádornak, ne feledkezzék meg az ígért segítségről, mert ha azt elhagyja, úgy „maga nem lesz elég annak megtartására.“ Habár Tahy Ferencz már 1550. márczius 18-án nyerte meg kinevezését a szigetvári kapitányságra, a felügyelet egy darabig Horváth Márton kezében maradt, ki 1550. szeptember végén Paczódrról Zichi István vicekapitánynak Kanizsára ír, hogy e napokban nem volt Szigetben, de ké-

szülőben van oda menni s hogy Dervis pécsi bég, úgy a boszniai és pozsegai bégek mind Budára mentek.

Látható ezekből, hogy Segedh György és utána Horváth Márton ép oly parancsnokai voltak Sziget várának, mint utódaik: Tahy Ferencz, Kerecsényi László és Zrinyi Miklós. Különbség csak abban van, hogy a két elsőt a nádor helyezte oda, mint aki a hadak élén állott; de midőn Szigetvár hadi fontossága fokról fokra emelkedett, Tahy Ferencztől elkezdve maga a király nevezte ki oda a parancsnokot, egyúttal megadta annak a szükséges utasítást is, mi csak újabb bizonyítéka annak, mily fontos stratégiai ponttá emelkedett rövid idő alatt az addig alig ismert Sziget.

Horváth Márton egyébként somogymegyei származásu volt, a Paczódi előnévvel élt s Paczódon is voltak birtokai, mely ma egy igénytelen kis puszta Háromfánál s Peczód a neve. Horváth Márton pecsétje két részre osztott paizs, egyikében egy kakas dombtetőn, a másikban keresztbe vetett két lándzsa látható.

Tahy Ferencz.

Tahy Ferencz, ki az okiratokban de Gorbonak előnévvel él, már szerepet játszott akkor, midőn Szigetvár felett a kapitányságot elnyerte. Kinevezéséről okiratunk nincs, de Ferdinánd királynak 1550. év márczius hó 18-án kelt útasításából tudjuk, hogy az ugyanekkor történt.

Tahy Ferencz 1510-ben születvén, ekkor 40 éves ember volt.

Ősi család származéka. A honfoglaló családok és pedig Kiud vezérnek Kusid nevű fiától származik. Az ő nemzetségét (genus) a genealógusok még ma is két néven írják; Horváth István és Venczel: Ruselnak, míg Endlicher és Marczali Kuselnak írja, illetőleg olvassa.

Tahy István „A Tahiak és azzal rokon családok” című munkájában a Rusel-Kusel genusból származtatja Acsa nádort is, ki Szent-László király alatt esztergomi érsek volt. Ezen Acsa nádor ajánlatára alapította Géza király a váci és Szent-László király a zágrábi püspökséget.

Már 1202-ben a családnak Dénes comes nevű tagja de Toch (Tachl) nevezi magát; Tahy János 1340-ben Erdélyország vajdája, Tahy Ferencz I. Ulászló alatt Horvátország bánja (Lehóczky), Tahy György I. Mátyás alatt Világosvár kapitánya és Szilágyi Mihálynak, az ő rokonának börtönéből kiszabadítója; Tahy János 1523-ban jajczai, 1525-ben horvát bán, 1526-ban mint a vránai perjelség gubernátora részt vesz a mohácsi ütközetben s ott Battyányi Ferenczcel a jobb szárnyat vezeti, a török őket a főhadtesttől elszakítja s ennek köszönik megmenekülésüket.

E Jánosnak — ki magát István testvérevel (1528-ban jajczai bán) Gorbonokról is írta — fia Ferencz Szigetvár prefektusa, Ferdinánd fővezére és Miksa főlovászmestere, Zrinyi Ilonának, Zrinyi Miklós a szigetvári hős és Zrinyi János leánytestvérének férje. Anyja Strzsenele Magdolna, Strzsenele György volt jajczai bánnak leánya, aki napa lett Keglevich Péternek és másodszor egy Zay-hoz ment nőül.

Ferencznek György nevű öccse és Anna nevű huga is volt. Anna Zrinyi Jánoshoz, Zrinyi Miklós bátyjához, ment férjhez.

Tahy Ferencznek voltak birtokai Kőrös megyében. Bozsákó nevezetű várost és várát nejével, Zrínyi Ilonával kapta, melyet Zrínyi Miklósnak elzálogosított és melyért vele perben is állott.

Mint királyi lovászmester nagy és hatalmas főúr volt, kit az okiratok épen úgy, mint Zrínyit, magnificus czimmal tiszteltek meg. — Ez időtájban Vizvárnak tulajdonosa. Az Urb. et consr. fasc. 50. Nr. 24. megemlíti, hogy Tahy Ferencz, a Szigetvárhoz tartozó falvak közül 43-at foglalt el. Ezek legtöbbször drávamenti falvak, köztük sok baranyai község is, u. m.: Laxander, Tylsy, Horolya, Jolly, Homok, Egrestó, Szent-Király, mely hajdan a püspöké volt. Állandó összeköttetésben volt Zrínyi Miklóssal, kivel mint sógorával baráti viszonyban élt. Részt vesz Zrínyi Miklósnak Arslán bég ellen Monoslónál vívott küzdelmében. Hasonlóan részt vesz az 1556-ban megostromlott Szigetvár felmentő hadseregének küzdelmeiben, hol a történetírók működését dicsérettel említik meg. Alatta álló katonái szeretettel ragaszkodnak a különben szigorú vezérhez.

Mint a várszámadások igazolják, Tahy Ferencz kapitánysága első félévében Szigetvár őrsége egy kis kirándulást tett Slavóniába, mely alkalommal két várat ostromolt meg, u. m.: Verőczét és Temesvárt, mely utóbbi szintén a Drávamentén levő kisebb vár lehetett. Az akkori forrásaink, a számadást kivéve, e két ostromról nem emlékeznek meg, de az így is felette tanulságos a katonaság akkori viszonyaira nézve. Tahy Ferencz ugyanis e kirándulást katonáinak nem parancsolta, de megengedte; erre mutat az a körülmény, hogy annak költségeire a dicationális pénztárból adott ugyan pénzt, de annak megtérítését követelte. A megtérítés másként nem történhetett, csakis a hadi zsákmányból, mivel pedig a hadi zsákmány egy része rendszerint és különösen Szigetvárott a kapitányt illette, azt lehet következtetni, hogy midőn a várőrség nem parancsra, hanem önként vállalkozott ilyen kirándulásokra, akkor a várparancsnoknak a hadizsákmányból nem járt részlet; különben nem történhetett volna az, hogy a kölcsönadott összeg egy része, mint a jelen esetben történt, elveszzen.

Látható továbbá az is, hogy a katonaságot nem pénzzel díjazták, hanem a várban kikapta eledelét és minden egyéb szükségeseket; azért kellett a várból távozóknak pénzt kölcsönözni, hogy távollétük ideje alatt magukat élelmezhessek. A kölcsönkért összeg az akkori időkhöz mérve igen nagy, miből az következik, hogy tetemes haderő vonult ki Szigetvárból, mert a napi kiadást egy embernél 5 denárnál magasabbra nem számíthatjuk, és a kirándulás is 5 napnál tovább nem tarthatott. Így abban körülbelül 250 ember vehetett részt, kik részben a várőrséghez, részben a lakossághoz tartoztak, mint azt a számadás megemlíti.

A küzdelem a törökökkel igen heves volt, mutatja az a körülmény, hogy a kölcsönkért 93 frt 60 denárból csak 60 frt térült vissza a pénztárba, mert az elhaltak a kölcsönadott összeget nem fizethették vissza. Látható tehát, hogy e két ostrom alkalmával az ostromlók egy harmadrésze elvesztette életét. Ily eredmény aligha buzdította őket egy újabb önkéntes kirándulásra.

Tahy mint katonaember, kemény modora miatt Segedh György eltávozta után, csakhamar ellentétbe jött Szigetvár lakosságával, miután szigorú fegyelmet gyakorolt a lakosság és különösen a város őrzésére kirendelt személyek felett. A város lakóinak János királytól nyert szabadalmát korlátozni törekedett; az egyes kihágásokat a legkeményebb botbüntetéssel és elzárással fenytette meg s azonkívül a szigetváriak nagy harangját is levetette és abból ágyút öntetett.

Ezért és más hasonló dolgok miatt Szigetvár lakossága ismételve panaszszal fordult a királyhoz úgy, hogy Ferdinánd végre is kénytelen volt a torzsalkodás megszüntetésére és a baj orvoslására királyi embert küldeni ki, aki a vizsgálatot 1551. október 12-én indította meg, tehát Tahynak 1 $\frac{1}{2}$ éves kapitánysága után; kinek aztán sikerült is a békét helyreállítani.

Ennek közvetítésével nyerte azután Szigetvár szabadalomlevelét, melyet a királyok könyve maig is őriz és a mely Szigetvárnak egyik legnevezetesebb okiratát képezi, mint azt a következő fejezetben látni fogjuk.

Mint Tahy István már idézett művében olvassuk, a két Zrinyi: János és Miklós, Tahy Ferenczczel, Tahy Györggyel s több slavóniai főnemes ifjuval már korábban oly szövetséget kötöttek, hogy egymást a török ellen védelmezik s fogadást tettek, hogy a törököt kiűzik az országból.

Zrinyi Miklós és Tahy Ferencz nem is szűnt meg a törököt, mihelyt arra alkalmuk volt, üldözni s hazafiságuk annyira ment, hogy még a békeidők alatt is hol itt, hol ott megtámadták őket.

Magától is értendő, hogy Tahy, midőn Szigetvár kapitánya lett s így saját hadán kívül még a szigetvári őrséggel is rendelkezett, nem szűnt meg a törököket folyton háborgatni. — Ez apróbb hadi kalandokat és portyázásokat a történetírás nem jegyezte ugyan fel, de hatásaikban mégis jelentkeznek. A török Zrinyi Miklóst és Tahy Ferenczet különösen üldözte s főkép arra törekedett, hogy ezek javait minél inkább pusztítsa, birtokaikat elfoglalja, váraikat lerombolja. Pest- és zalamegyei birtokaik már török kézben voltak. Tahy Ferencz családjával együtt Szigetvárról Grácba menekült, honnan írt özvegy Mária királynénak, ki, miután Tahy Ferencz atyja János és ennek testvére István, kedves emberei voltak, közbenjárt Ferdinánd királynál Tahy Ferenczéért. S a király 1553. évben főlovászmesterévé nevezte ki.

Szigetvári parancsnoksága tehát ezzel megszűnt ugyan, de azért nemcsak Szigetvár történetében látjuk őt szerepelni ezután is, de a míg csak él, részt vesz a törökök elleni küzdelmekben. Így Dobóval Eger védelménél s Erdélyben János Zsigmond ellen.

Mielőtt Tahy Ferencz Szigetvárát mint annak parancsnoka elhagyta volna, a vár jövedelmeiről és kiadásairól leszámolt. E számadás némi világosságot vet a szigetvári akkori viszonyokra, miért is azokat kivonatossan a következőkben adjuk:

A várnak jövedelmeit a porták után évenként kétszer szedték, úgymint: Szent-György napján és Lukács evangélista napján. 1552-ben 1071 porta után befolyt 1397 frt 76 denár.

1. Ezen összegből a töltések és sánczok kijavítására kiadtak	410	frt	88	denárt.
2. Az építő mesternek négyhónapi díja naponként 10 denárral	12	„	—	„
3. A számadó és pénzkezelő fizetési	12	„	—	„
4. A katonaságnak és a város lakóinak, midőn a szomszédos Verőczét és Temesvárt megvették, kölcsönkép adatott	93	„	60	„
Ebből megtérült 60 frt, de elveszett 33 frt 30 denár azoknál, kik e kiránduláson elvesztek.				
5. Mykó Lászlónak kamarai megbízásból adatott . .	20	„	—	„
6. Sziget város birájának, Miksa Öfelsége megbízásából	20	„	—	„
7. Ibafalvai Ferencznek még Segedh György kapitány-sága alatt lovasszolgálati fejében a kamara utalványozott	38	„	40	„
8. Az ott tartott nemesi gyűlésen, a nemesek birájának törvényszerinti napidíja	4	„	—	„
9. A gyűlés jegyzőjének díja	4	„	—	„
10. A dikátor rendes fizetése	36	„	—	„
11. Tahy Ferencz várkapitány fizetése	757	„	—	„
Miután 15 porta hátralékban volt, így a kiadások a bevételt 13 frttal fölőzték. A második félévben 1552 porta után befolyt 1415 frt 50 denár.				
12. Ebből a király parancsára Szigetvár lakóinak adtak	1000	„	—	„
13. Dersfy Farkasnak a kamara megbízásából különféle címeken	240	„	—	„
14. A dikátor fizetése	47	„	75	„
15. Tahy Ferencznek 800 frt fizetéséhez, miután az első félévben egészen nem lehetett kifizetni, még hozzá járult	43	„	—	„
121 porta vissza volt adóval, ez 900 frtot tett ki.				

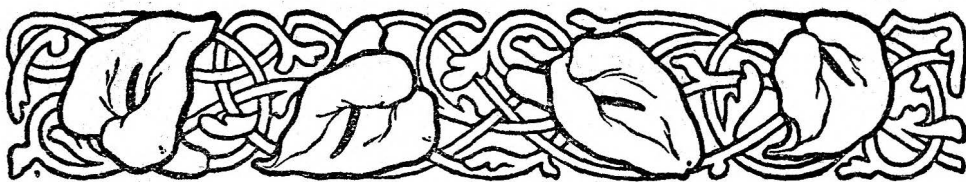
1553-ban az egyes porták utáni fizetést felemelték 1 frtra, így 1895 porta után ugyanannyi frt folyt be. — E pénzből a kiadások között csak azt jegyezzük fel, hogy Pancha Mátyás királyi építőmester, ki akkor a vár kijavításával foglalkozott, 260 frtot kapott, Szigetvár közönsége a város restaurációjára 120 frtot, maga a bíró, Paysgyártó Benedek 54 frt díjat, Dersfy Farkas hátralevő követeléseire 698 frtot, Zermegh János királyi kiküldött díja 25 frtot tett ki. A gyalogság kapott 200 frtot, a koroknai lovasság 32 frtot; és ki lettek fizetve a nemesek bírása és jegyzősége is, miből látható, hogy Baranya megye akkor még minden félévben közgyűlést tartott.

Nem lesz érdektelen tudnunk, hogy a töröknek e fáradhatatlan ellensége, kit Szigetvár történetében parancsnokságán kívül is szerepelni látunk, 1573. augusztus 4-én halt meg s porai az ősi lakhelyen, Alsó-Stubiczán nyugosznak, hol siremléke ma is látható s felirata a következő:

Tribus Caesaribus Claris Regnantibus Orbi
 Hungariae Vitae Proemia Digni Tullit.
 Armis Clarus Erat Vir Praeclarus Honesta
 Consilio Felix Prosperitate Potens
 Omnibus Ex Voto Conclusis Tempore Vitae
 Rebus Conclusit Mors Inimica Diem
 Ambigua Tecum Fortassis Mente Revolves
 Quem Procerum Haec Monumenta Visum
 Franciscum Tahyum Carae Cum Conjugis
 Helenae Zrinyi Matronae Ossis Tegit.
 Quarta Die Mensis Augusti Anno MDLXXIII.

Három császár fényes uralma alatt a magyar földön, élete jutalmát
 elvette. Jeles volt a harczban, jelesebb a tisztességben, tanácsaiban
 szerencsés, előmenetelében hatalmas, mindent elvégzett éltében, mit
 megtenni óhajtott, míg az ellenséges halál lezárta napjait. Ne gon-
 dolkodj sokat a felett, hogy mely előkelő férfiut rejt e siremlék magában ;
 Tahy Ferencznek s kedves nejének, Zrinyi Ilonának csontjait fedi az.
 1573. aug. 4.

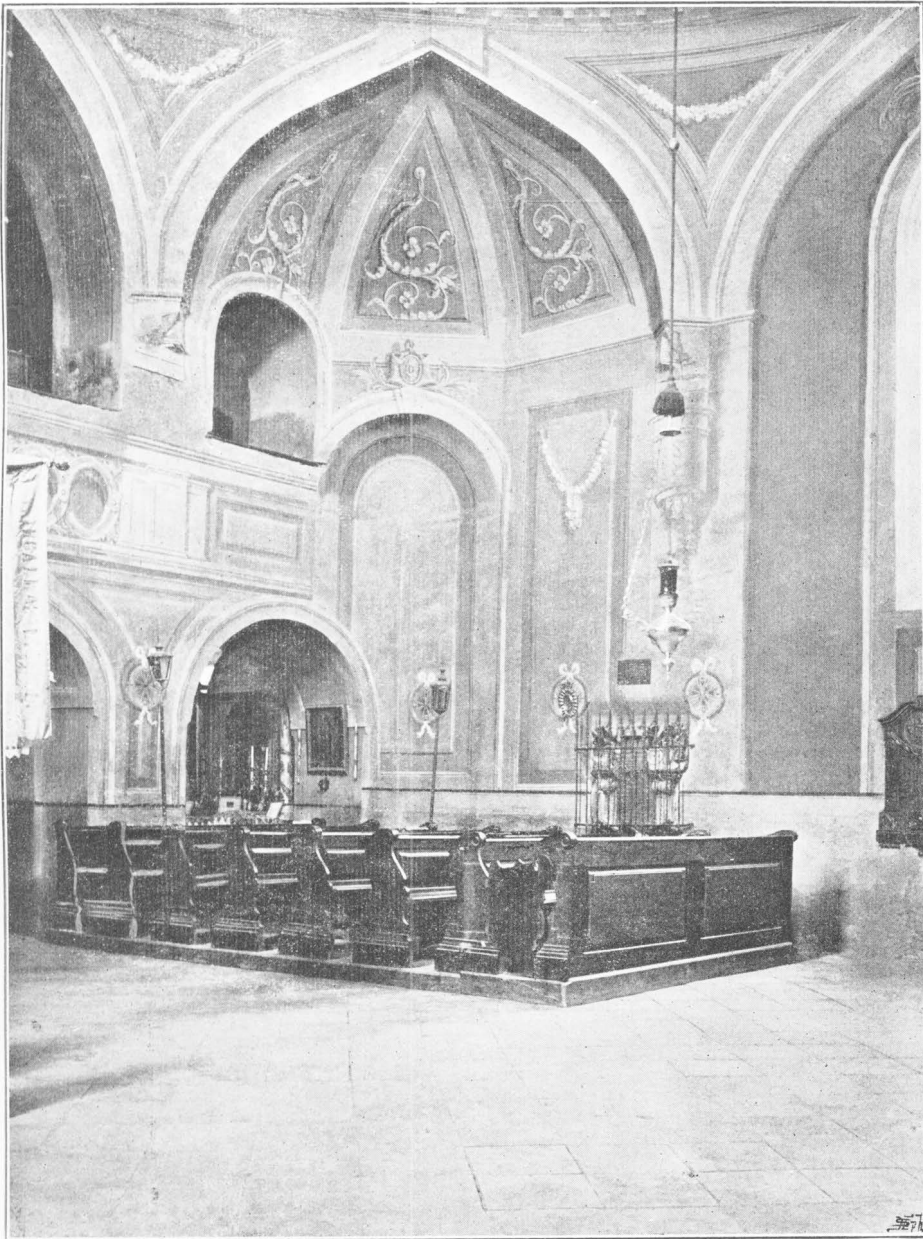

Szigetvár szabadalma.

akkor, midőn enyingi Török Bálint Szigetvárnak s a hozzá tartozó három uradalomnak ura volt, a szigetváriak részére János királynál egy szabadalmat eszközölt ki, mely az akkori sajátos viszonyok között mindegyik félre előnyösnek mutatkozott. E kiváltság abból állt, hogy Szigetvár lakosai rendelkezési jogot nyertek a város kapui felett, azt akkor nyithatván s zárhatván el, midőn s mikép ők azt szükségesnek s előnyösnek látták. — A város kapui feletti eme rendelkezési jog előnyösnek látszott Török Bálintra, mert a kapuk feletti joggal járt egyúttal azoknak, valamint a város más védelmi eszközeinek, sánczainak gondozása is, mi pénzt s munkát kívánt, melytől ezzel Török Bálint megszabadult; ellenben a szigetváriak — jobbágy viszonyban állván Török Bálinthoz — e reájuk rótt kötelezettséget nem tekintették oly súlyosnak, hisz azt eddig is nekik kellett teljesíteni s a nyert szabadalom által csak jogok birtokába jutottak, mi reájuk mindenesetre előnyös volt. — Az időben Szigetvárát még nem tekintették oly fontos stratégiai pontnak, a homályból még nem emelkedett ki s így Szigetvár lakosainak szeme előtt csak közönséges, eddig látott s ismert erődítési munkálatok lebegtek. — Magának János királynak előnyére szolgált e szabadalom megadása, mert nemcsak az urak, de egyúttal a nép szeretetére támaszkodván, czélszerűnek látszott, hogy a különben elég ingatag Török Bálinttal szemben, az ő saját népének oly jogot biztosítson, melylyel szükség esetén Török Bálintot korlátozni bírja. E jogot a szigetváriak azontúl is gyakorolták s oly olyannyira köztudomásu volt annak élvezése, hogy a János király által kiadott szabadságlevéllel nem is igen törődtek s az okirat felfoghatatlan módon elveszett. Midőn Török Bálint elpusztulta után I. Ferdinánd Szigetvárát elfoglalta, őrséggel ellátta s Szigetvár lassan-lassan fontosabb stratégiai ponttá alakult át s így a város és vár megerősítése nagyobb munkát s pénzázdozatot követelt, de ezenkívül Ferdinánd hadai a szigetváriaknak ebbeli tevékenységére nemcsak nem számíthattak, de azt tőlük nem is követelték s a folyton be s kivonuló hadak a kapuk feletti jogot egyszerűen szolgálai működéssé alacsonyították le, — Szigetvár lakosai sem tulajdonítottak többé a

A templom belseje.

városkapuk feletti rendelkezési jognak fontosságot és Ferdinánd embereivel, nevezetesen Istvánfy Pállal, ki — úgy látszik — mint királyi kiküldött szerepelt, úgy Palinai Pál deákkal, ki ez ügyben a jegyzői szerepet vitte, oly egyezsége léptek, hogy Szigetvár lakosai a kapu feletti jogot s kiváltságot átengedték I. Ferdinándnak, melyet a szerződés értelmében azonban nem a várnak katonai parancsnoka, hanem a városnak prefektusa gyakorolt.

A jogok ez átváltozásába azonban Szigetvár lakosai főleg azért nem tudtak belenyugodni, mert ezzel a lakosság a szokottnál szigorubb katonai fegyelem alá jutott s az egyes parancsnokok a fegyelem ellen vétőket szigoruan büntették.

A szigetváriak már előzetesen többször panaszt emeltek Tahy Ferencz s annak elődei ellen s a felmerült surlódások kényszerítették a királyt Istvánfy és Palinai leküldésére, kik azután e kérdést aként oldották meg, hogy a polgárok kihágásai esetén nem a prefektus, hanem a városbíró elnöklete alatt a város tanácsa fog ítélni, mely ítélettel ha a prefektus meg nem elégednék, szabadságában álland a vidékbeli nemességből vagy katonaságból, ha a törvényt értik, egy új ítélet hozatalára testületet összeállítani s ha abban sem nyugodnék meg, a királyhoz fordulni.

De ez alkalommal még más panaszaik is voltak a szigetváriaknak. Ugyanis az időben építették a vár töltéseit, csinálták a bástyákat s a lakosságnak nem csak éjjel-nappal őrt kellett állania, de még katonai gyakorlatokat is végeztek velük a bástyák megvívásában s a munkásnépet elvonták a kenyérkeresettől. Ennek ellenében a királyi bizottság megállapította, hogy csak a békés időben végzendő munka terheli a lakosságot az ellenség támadásai alkalmával is, hacsak arra nagy szükség nincsen s hogy a lakosság a városhoz tartozó uradalom határain túl, bárminő hadműveletet csinálnak is, a katonaságot követni nem tartozik. Hasonlóan, ha a kézműiparosok bárminő munkát teljesítenének a katonaság részére, annak rendes ára mindenkor kifizetendő lesz.

Ugyanez alkalommal Ferdinánd király a húsvágás és az italmérési jogot, a bőrök megvételét, az egész piaczi s vásárjogot a szigetváriaknak engedte át, mégis azzal, hogy ezek az árakat ne csigázzák túl, oly kikötés mellett, hogy a rendes árak megtartására kellő gond legyen fordítható.

Panaszképen felhozták a szigetváriak azt is, hogy eltört ágyújokat (bombarda) Segedh György, a volt várkapitány elvitte újraöntés végett, de egyúttal elvitt az öntéshez két harangot is, az egyiket Boldogasszonyfalváról, melyet pénzért vettek, a másikat Siboltról, melyért nem fizettek. Az elvitt ércz nyolcz mázsát tett ki, mely Alsó-Lendvára került az ágyúöntőhöz. Midőn Segedh György állását elhagyta, elvitte az ágyúöntőtől a harangokat, az utána járó szigetieknek pedig azt mondta az ágyúöntő, hogy réz hiányában munkáját elvégezni nem képes. Ugyanily bajuk volt a városnak nagyharangja miatt is, melyet Tahy vett el a várostól, melyből egy 12 könyök hosszú falkonetát (hosszú-ágyú) csináltatott s még megmaradt 19 mázsa ércz, melyet vagy a belső vár tornyának legfelső részében, vagy az éjszak felé levő propugnaculumban helyeztek el.

A mi pedig a vár megerősítését illeti, Sziget lakói készek ugyan e tekintetben minden áldozatra, de kijelentik, hogy annak egész keresztülvitele nincs hatalmukban, hanem a prefektuséban s a folyó évben (1551.) már csak azért sem tehetnek valami nagyot, mert az uradalomban lakó népet a török foglalja el munkával, mások az Új-tó kibővítésénél vannak munkában hajóikkal, mintegy 150-en. Látható ebből, hogy akkor a vár megerősítésén erősen dolgoztak, hogy egy új területtel a tavat kibővítsék, melyet akkor Uj-tónak hívtak és a kiásott földet hajókon szállították a várhoz, annak töltéseit emelni. Mások ismét az erdőkbe s berkekbe menekültek, hogy a rabszolgaságot kikerüljék. Ajánlják a királynak: a somogymegyeieknek hagyja meg, hogy a tél folyamán rőzsét s fatörzseket hozzanak, így a munka a tavasszal előre mehet.

Továbbá kijelentették a lakosok, hogy a város sánczai és bástyáinak éjjeli őrzésére két denár díj mellett kirendelt 21 ember felette kevés; mit az intéző köröknek is be kell látni. Kérik továbbá, hogy Tahy ne veresse az őrköt; továbbá panaszkodtak a lakosok, hogy a lovas hadak az ő lovaikat kiverik istállóikból s elfoglalják az istállókat. A kiküldött bizottság erre azt határozta, hogy ha ez az átmenő lovasságnál történnék, minthogy az 3—4 napnál tovább nem tart, kénytelenek ez ideig türelmesek lenni; ellenben, az állandó katonaságnak nem lehet elfoglalni sem házaikat, sem istállóikat, de meg nem tilthatják, hogy maguknak e területen iszlállókat ne építhessenek.

Arra nézve pedig, hogy a város birája a város árkaiban halászhasson, mit a várparancsnok eltiltott volt, azt határozta a küldöttség, hogy a városbíró a maga részére, a prefektusnak vagy helyettesének teendő jelentés mellett, bizonyos időben halászhat. E kiváltságlevelet 1825 november 11-én a szigetváriak kérelmére Ferencz király újra átírta, mit a szigetváriak meg is kaptak 15351/1825. sz. alatt. Kiadta Stankovics Mátyás, a levéltár igazgatója.

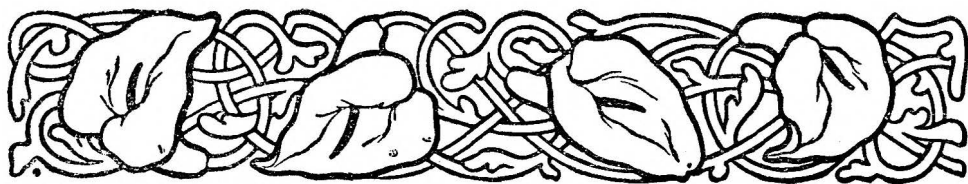
Habár a szabadalomlevél kiadása ily zivataros időkben Szigetvár részére 12 évig késett is, Ferdinánd király azért nem késett a szigetváriakról gondoskodni; így 1552. márczius 12-én azt írta a pozsonyi kamarának, hogy „habár azelőtt meghagytuk, hogy Sziget városunk fentartásának segélyezésére évenként 800 frt fizetessék ki, most azt akarjuk, hogy ez összeghez még 200 frtot tegyünk, úgy, hogy a városbíró ebből munkája s éberségeért 40 frtot és a város tekintélyesebb polgáraiból választott három helyettese, hogy a munkában felváltsák, ezért 60 frtot, mindegyik t. i. 20 frtot kapjon, a többi pénz pedig a bíró és esküdtek által a vár kapitányának ellenőrzése mellett osztassék ki és adassék a sebesülteknek, a polgárok özvegyeinek és árváinak segélyezésére, ha azok férjeit a török ölte meg, vagy török rabságban lennének“.

Tekintve e nagy pénzmennyiséget, Ferdinánd király valóban nemesen gondoskodott Szigetvár lakosairól.

Istvánfy Miklós.

Dersfy Farkas.

Tahy Ferencz a szigetvári kapitány tisztségét — úgy látszik — az 1552. év végeig viselte. 1553-ban két kapitánya lesz egyszerre Szigetnek. A király Kamarjai Tamás királyi udvari emberét küldi Szigetvára és 1553. február 24-én okiratilag utasítja, hogy paczódi Porkoláb Mátyás és Budasits János, Szigetvár ujonnan kinevezett kapitányai minő eljárást kövessenek a várral és várossal szemben. Porkolábról csak annyit tudunk, hogy nejét Hahóti Brigittának hívták, Budasitsról meg annyit, hogy a topusztkői apátság nemesei közé tartozott; 1554-ben Zrinyi katonai alattvalója, kit különösen kegyelt s az apátsággal viszályban élén, őt a nádornak különös figyelmébe ajánlotta. — 1564-ben Zrinyi lovaskapitánya, kinek 6 lova van s részt vesz Zrinyivel az akkori magyar-török harcokban, egy értesítést küld Zrinyihez, tudatván, hogy a keresztények Görösgalt és Sellyét felégették.

A kormány úgy, mint Zrinyi, ki őket valószínűen a kapitányi tisztségre emelte, csakhamar belátták, hogy Szigetvára kapitányul egy előkelő s tekintélyes földesúr kell, ki hatalma súlyát e végvárban éreztetni képes s kinek a fizetés esetleges kimaradásakor nem kell martalóczczá válnia s ki vagyonilag kezeskedni bír, ha roppant felelősséggel egybekötött munkáiban hibát követ el. Porkoláb és társa kapitánysága csak pünkösdi királyság volt, mert ugyanez év április 1-én a király Dersfy Farkast nevezte ki Szigetvár és város kapitányának.

Ennek családja ősrégi, mely még a Kőszegi (Günszbergi) családtól veszi leszármazását, de igen korán elszakadt a főágtól és Somogy megyében a Szenna mellett fekvő Szerdahelyen volt főfészeke, honnan a család a Szerdahelyi nevet vette fel, mely már 1243-ban IV. Béla király alatt az Atya nádor által 1064-ben alapított zseliczi monostor felett elnyerte a kegyúri jogot. — Már ez időben szerepet játszik a családban a Desiderius név, mely apáról fiúra száll. Végre a családnak egyik ága megtartotta e nevet s megmagyarosítván azt, Derseknek, azaz Dersfyaknak nevezték magukat.

A családnak, melyet ágról-ágra le lehetne származtatni, a 14-ik században tetemes birtokai voltak Baranyában a Dráva mentén és Somogyban a Zselicben, hol azok egész a szentgyedi pusztáig s a hajdani Karany faluig huzódtak le.

Akkor, midőn Dersfy Farkas élt, ő Kaposujvárnak tulajdonosa, melyet a család felerészben már Zsigmond király alatt a hűtlen Rupoly-család után adományyal szerzett, mert előbb e várat Rupoly-várnak hívták, másik felét pedig utóbb a 16. században szerezték meg. Magához Kaposvárhoz egy terjedelmes uradalom tartozott s Dersfy Farkas valószínűleg azon Dersfy Miklós fia, kinek atyja István s ki 1500-ban Ztrezában, Kőrös megyében a mindenszentek tiszteletére épült monostornál lelke üdvéért adományt tesz, mint királyi főlovászmester. — Valószínűleg Dersfy Katalin testvére, ki II. Lajos nejének komornája volt. A tekintélyesebb urak sorában állt s egészen méltó volt a szigetvári kapitányságra.

Dersfy Farkas kinevezése 1553. ápril 1-re esik. A kinevezés Zrinyi Miklós ajánlatára történt, mert ily ügyben Ferdinánd az ő meghallgatása nélkül mit sem tett. Annál inkább figyelemreméltó ez, mert ebből Zrinyinek igazságérzete nyer fényes bizonyítékot, ki a közügyek terén a magánérdeket mindig háttérbe szorította.

Zrinyi ugyanis feszült viszonyban élt Dersfyvel, a mennyiben ez Allia Mátyást, ki Korokna várnagya volt, bizonyos birtok fölött támadott egyenetlenség miatt, midőn 1547-ben Kaposujvárra ment, a vendéglátás megsértésével fogolylyá tette, mely ügy ez okból még a király elé is került s melyben Zrinyi Miklós Allia Mátyást, mint kegyeltjét védelmezte s érette jótállt. — Ugyanez Allia Mátyás az, a ki 1548-ban, midőn Szulejmán Sziklós alatt táborozott, a Ferdinánd-párti Pécs város őrségénél volt alkalmazásban és egyike volt Váraljai pécsi püspök jelentése szerint ama czinkosoknak, kiknek bízgatására az őrség Pécsnek erősségét elhagyta és így az török kézre került. — Különben is Dersfy oly tekintélynek örvendett, hogy midőn 1547-ben a budai basa ama panaszára, hogy a magyarok a három havi fegyverszünetet nem tartják meg, Ferdinánd rendeletet bocsátott ki; azok között, kik e parancs közlésével külön értesítést nyertek, melylyel őket megtisztelték, van Dersfy és testvérei is, holott ő nem volt akkor az állam szolgálatában, hanem a vár, a melyben lakott, sajátját képezte.

Szigetvárt Dersfy, mint tudjuk, a királytól vette át, az erre nézve a király által kiküldött Kamarjai Tamás közvetítése mellett 1553. május 12-én. Ez Sziget városára nézve annyiban nevezetes, mert az ekkor felvett leltár az egyedüli, mely Szigetvárra nézve történeti tekintetben értékesíthető s az Országos levéltár iratai közt feltalálható.

E leltár némi világot vet Szigetvár, mint erősségnek akkori állapotára.

Látjuk, hogy a várban összesen 12 hosszú ágyú volt, ezekből a leg-hosszabb 12 könyöknyi, a Tahy által 1551-ben a szigetvári nagyharangból öntött ágyú 11 könyöknyi, Török Bálinttól három maradt ott 1531-ből, 1533-ból 9 és 6 könyöknyiek. Minden ágyún rajta volt öntésének évszáma, a többiek

6—5 könyöknyiek, egy köztük más szerkezetű, melyet akkor siskának hívtak. Az északi bástyákban egy-egy állt, a délkeletiben három, köztük a siska, a keleti és délnyugati bástyában 2—2, a belső várat különböző oldalon három ágyú védte s ezenkívül a magas torony tetején, melynek akkor már nem lehetett fedele, egy 7 könyöknyi ágyú állt; volt ezenkívül ugyane torony tetején még a hosszú ágyúkhöz nem számított úgynevezett porzsák (közönséges hadi-ágyú) 4 darab.

Ezenkívül volt a várban összesen 160 taraczk; közöttük kerekesekek is, ilyen kocsi 5 taraczkkal állt a Nádasdi-bástyán, egy kocsi két taraczkkal a belső vár előtti téren; a bástyákon, töltéseken, mindenütt álltak taraczkok, de legjobban védve volt a belső vár, mert bár a magas tornyon csak három taraczkot találtak az összeírók, de a paizsházban, mely a belső vár előtt állt, 42 taraczk, a várban 11, a kapunál 16 taraczk foglalt helyet. Volt ezeken kívül két úgynevezett faltörő, azaz kődobó ágyú, az egyik Török Bálint szerzeménye 1533-ból, ki — úgy látszik — az 1530-iki ostrom után jól elkészült egy újabb ostromra. A taraczkok között a leltár közönségeket, csetnekieket és prágaiakat különböztet meg; úgy látszik, hogy a csetneki öntés híres volt akkor az országban.

A golyóknak egy részét az ágyúk és taraczkok mellett tartották. A magas toronyban és annak emeletein 214 golyó volt, a taraczkok mellett összesen 8860 golyó; azonkívül a leltár a várban különböző edényekben még 4652 s a városban 1530 golyót talált, miből az látszik, hogy a városban levő ágyúk s taraczkok nem az állam, hanem a város tulajdonát képezték, mert a leltárban nincsenek.

Lőpor, ha a számokkal mázsát lehet értenünk, összesen 80 és fél mázsa volt, azonkívül a golyó-öntők, más formák, olvasztó fazekak, merők és konyhaeszközök egész serege. Egy kis allodium (külső gazdaság) is tartozott a várhoz, hol 2 tehenet, 25 disznót, 105 baromfit (köztük 13 pávát), 7 kecskét, 5 méhkest talált a biztos, úgy 201 hold bevetett földet. A várban levő élelmiszerek közt volt búza, rozs, árpa és zabliszt 5935 köből, lencse, paszuly, bab 30 és fél köből, káposzta, füstölt hús s más egyebek csak kis mennyiségben, 100 sonka, háj 137 mázsa, szalonna 158 mázsa, disznó-láb 137 mázsa, úgy 143 hordóban 6275 pint bor.

Az itt felszámított eleség, ha csak 1000 ember volt is a várban, felette kevésnek mutatkozik.

A leltárba továbbá felvételtek a Szigetvárhoz tartozó falvakban az összes gabona és bortizedek s felsoroltatnak azok, kik ez adózások fizetésére kötelesek, melyeket két részre oszt: egyik a volt jobbágyok adózása, a másik az úgynevezett telkes nemeseké, miután az ezektől beszedett járulék más rendszer szerint történt; 52 ily falut számít fel a leltár.

Dersfy Farkas kapitánysága alatt még egy másik érdekes küldöttség látogatta meg Szigetvárt, melyre Zermegh János és Felpécsi Ferencz külön e célra küldettek ki. Ezek 1554. július 16-tól egész szeptember 18-ig időztek a várban és egy kimerítőbb jelentést tettek Öfelségének Szigetvár helyzetéről

s egyúttal javaslatokat is tettek, mit kellene tenni. E javaslatok elseje magára a várnak teljesen újjáépítésére vonatkozik a hadi tudomány legújabb vívmányai alapján, mert e nélkül minden fáradság kárba vész. Szükséges azonkívül, hogy e várban, ha a király azt akarná, hogy e vidéket ismét hatalmába kerítse, tetemesebb mennyiségű hadi nép, lovasság és gyalogság helyeztessék el. Az itt található ágyúk száma a viszonyokhoz képest igen csekély. Szükséges volna itt sokkal több hosszú ágyút alkalmazni. Szakállast még 80 darabig, körülbelül 1000 (ezer) mozsarat, 300 kézi taraczkot, 50 lakatot, 12 nagyobb, 100 kisebb furót, 12 nagy baltát, 200 kis baltát, 1000 darab lanczkethet (Landsknecht féle dárdát), mert ez eszközök hiánya mellett a város és vár ostrom esetén magát kellőleg nem védheti.

Nagyon szükséges volna itt 4 tüzérmester, mert kettő meghalt, és kettő igen gyenge a mesterségében.

Minthogy itt a katonaságnak csekély a díja és csak az adófizetés gyanánt beszolgáltatott élelemmel rendelkezik, mi visszaélésre is ad okot, tanácsos volna, ha e helyet a kommisszáriusok többször meglátogatnák és egyúttal a szükségelt segélyösszegeket is meghoznák. Tanácsos volna az is, ha Ófelsége Sziget városához vámot állítana és ott harminczadot szedne, mert a kik áruikat értékesíteni óhajtják, ha Szigetvárott a haderő nagyobb lesz, azt szívesen meg fogják fizetni. És mégis ez oly tetemes összeget képezne, melyet ha a Baranya megye által fizetett tizedekhez és dikához hozzácsatolnák, úgy a Felségnek csak keveset kellene a katonaság tartásához hozzápótolni.

Legfőképp szükséges volna, hogy a katonaságot pontosan fizessék, mert a díjazás most is öthónapos hátralékban van, és a katonaság nagy része, miután közöttük különösen a kisebb nemességből igen sokan vannak, a várat elhagyni kívánja, már az okból is, miután ott a pestis uralg.

Minthogy pedig csak két útja van Szigetvárnak, melyen át közlekedhetik, úgymint: Babócsa és Kapos-Ujvár, nehogy a futárok által a had még inkább kisebbedjék, vagy a végképi kimaradásra nyújtson alkalmat, szükséges volna, hogy a közlekedésre külön lovas embereket állítana a várba.

Feltűnően hasznos lenne az, hogy ha Ófelsége Szigetvár körül fekvő összes kisebb erősségeinek lovasságát a szigetvári parancsnok rendelkezése alá adná olykép, hogy azok bár saját erősségeikben maradnának, de bármely támadás, vagy az ellenségnek összegyűlemlése alkalmával rövid idő alatt Szigetvárott összegyűlnének és a szükséges segélyt megadhatnák.

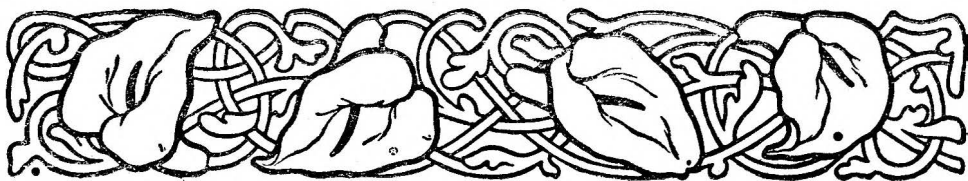
Miután pedig a város sánczait okvetlen szükséges szélesebbre venni, a töltéseket pedig emelni, nagyon helyes volna, ha Ófelsége legalább 100 csehet vagy morvát küldene ide Szigetvárra, kik e munkát megcsinálnák.

A jelen viszonyok közt Szigetvár az, mely az egész dunántúli kerületnek védőbástyáját képezi, és tekintve azt, hogy Szigetet minden oldalról jól szervezett ellenség veszi körül, nem lehet e várat oly esélynek kitenni, hogy ostrom esetén kezünkről elvegyék. Ezért a kiküldött bizottság a vár megépítését és teljes felszerelését nagyon kívánatosnak tartja és Ófelségének ajánlja azt elfogadásra.

A kiküldött kéttagu bizottság valóban helyesen fogta fel a helyzetet és a teendőket, habár azoknak nem is minden pontja felel meg az akkori zilált viszonyoknak, melyek a kettős uralom alatt nyögő Szigetvár vidékén uralkodtak.

Dersfyt az iratokban szigetvári kapitánysága után nem látjuk szerepelni, de adataink vannak róla, hogy Szigetváron halt meg s minthogy élete derekán volt, valószínűen valami kisebb csatározásnak vagy martalócz kalandnak esett áldozatul. Holttestét a szigetvári monostor templomába helyezték siri nyugalomra, mint ez utóda, Kerecsényi Lászlónak egy 1554. levelében olvasható.

Kerecsényi László.

ersfy Farkas után a szigetvári kapitányságot Kerecsényi László „de Kányafölde“ 1554. augusztus 12-én kapott utasítása értelmében foglalta el. A Kerecsényi család eléggé régi volt; úgy látszik, Bereg megyéből származik, hol 1417-ben Kerecsényi János, György és András éltek. E család e vidéken tovább is megmaradt. Egy másik ág, melynek első ismert őse László, Zala megyében 1450 körül él; fia György — Bakócz Tamás esztergomi érsek kincstartója. Négy gyermeke közül Pál a család-fentartó, kinek élete Ulászló és II. Lajos idejére esik s halála 1530—1536. évekre tehető. Ez volt az, a ki először használta Kányaföldét előnév gyanánt.

Pálnak gyermekei közül az első Kerecsényi László, a szigetvári és később gyulafehérvári várparancsnok. Nagyon valószínű, hogy ő Zrinyi szolgálatában állott s mint ennek távoli sógora, e révén jutott Szigetvárhoz, mint kinek Baranyában már akkor voltak összeköttetései s így Szigetvár sorsa iránt e részről is érdekelve volt. Kerecsényi László testvére Dorottya neje volt a Ferdinándtól Jánoshoz átpártolt Henyei Miklósnak. Henye község Baranyában, Illocska — akkor Ujlakcsa — községtől délnyugatra, mintegy 2 kilométerre feküdt, melyhez több javak is tartoztak.

Később Henyei Miklós visszatért Ferdinánd pártjához, sógora visszaadja Henyeinek birtokait, aki ezután Szigetvár történetében is szerepel.

1557-ben Kerecsényi László és ennek András, János, Mátyás nevű testvérei Alapi és Lenkovich seregeihez csatlakozva Ferhád basát a Száva mellett, Szent-Ilonánál megverik. Valószínűleg e harczban szerzett érdemekért kapta László 1559-ben Baranya megyében Márok (Németmárok), Naragy (Nyárád), Berkesd, Hásságy nevű birtokokat.

1560-ban Euri (Őri) Dachó, másként Lénárth Péternek magva szakadván, ennek birtokait többen kapták adományban. U. m.: Draskovich János és Gáspár, továbbá Henyei Miklós és János és Kerecsényi László. — Az adomány ama részei, melyek Baranyában vannak, a következők: Regenye, Szőke, Gertény (Görcsöny), Egerszeg, Kizdér, Thycon (Tésen), Zigecke (Szigecske), Nagy-

Natáliai török.

Török esőköpenyeg.

Török kereskedő.

Nemes asszony Caramániából.

Kamilla
Szulejmán császár leánya.

Török hercegnő.

Harsány, Nagy-Falu, Vuselyén. E birtokok többeké lévén, megosztotztak rajtuk, mint azt a regestrumok igazolják.

Még 1564-ben is kapott Kerecsényi László adományt Baranyában, t. i. Monostor, Veresmart, Darócz és Ujfalú községeket.

Kerecsényi László egyébként nem tartozott a középszerű tehetségekhez. Politikai szereplése Szigetvárnál kezdődik. Jellemét sem Istvánfy, sem kortársa Verancsics nem nagyon dicsérik, de Zrinyi akkor még fel nem ismerhette s ezenkívül csak katonai vitézségét vette figyelembe, melylyel Kerecsényi később is magának nemcsak érdemeket s dicsőséget, de tetemes vagyont is szerzett.

Dersfy Farkas váratlan elhúnyta nagyon felbátorította a törököt a szigetváriak ellen való küzdelemre; a török hadak állandóan Szigetvár körül czirkáltak s így történt, hogy 1554. augusztus elején csatára került a dolog. A törökök Pécs felől jöttek s igen számosan lehettek, mert, mint István csurgói udvarbíró írja, Pécssett öt bég gyűlt össze hadaival s 14 ágyúval s hátuk mögött Eszéken 25 ezer puskás tatár tanyázott s céljuk volt Babócsát, majd Berzenczét és Csurgót elvenni s azután Sziget alá szállani. Hol volt e csata, nem tudjuk; a szigetváriakat Perneszi Egyed vezette, ki hihetőleg helyettesítette az elhunyt Dersfy Farkast. A török túlnyomó hada elnyomta a szigetvári kis csapatot, 11 ember esett el, de közöttük volt Perneszi is, kit a megfutamodott had a csatatéren hagyott, a törökök pedig fejét vették; élve fogták el Paladint. Úgy látszik, hogy Perneszi holttestét elhozni nagyon iparkodtak a szigetváriak, mert augusztus 10-én, Lőrincz napján három összeütközésük is volt a szigetváriaknak a törökkel, ezeket Zalai Miklós, mint szigeti alparancsnok vezette, ki arról még az nap értesítette Zöld Istvánt és segílyt kért tőle.

Ez időre esik Kerecsényi László kineveztetése (aug. 13.), ki úgy látszik, tekintélyesebb saját hadával sietett a helyszínére és Csányi Ákostól — ez időben kanizsai tisztartó — oly utasítást nyert, hogy Perneszi Egyed holt testét lehetőleg visszaszerezze és tisztességgel eltemesse, miután a Perneszi család — úgy látszik — az enyingi Török családdal való összeköttetése folytán nagy tekintélynek örvendett. — És Kerecsényi eleget is tett feladatának, bár csak nehezen „tette szerét“, hogy a holttestet megszerezze; midőn az meg volt, a város összes népét, úgy a papokat processioval küldte a holttest elé, ő maga pedig a város kapujánál várta annak megérkezését s ugyanabba az egyházba temettette, hol „szegény Dersfy“ fekszik, zászlót csináltatott neki, „koporsót rakatott“ s „felül gázzal befedette.“ A levél keltezéséből ítélve, melyben ezeket Kerecsényi megírja, az érdekes temetés 1554. augusztus 11-én történt.

Kerecsényi László kineveztetése után már szeptember 11-én a katonáknak mihez tartás végett szigorú rendeletet bocsátott ki, miután — úgy látszik — ezek Dersfy Farkas ittléte alatt nagyon szabad és garázda életet folytattak. Ez utasítás szerint a várkapitány köteles oly nagy őrséget tartani, a minőt Őfelsége rendel és tényleg fizet. Minden katonának helye a várban megjelölendő, a katonaság szigorú fegyelemben tartandó és megtiltandó, hogy azok a váron és városon kívül sétáljanak. A fegyelmet áthágó minden katona szigorúan és visszavonhatatlanul megbüntetendő. Ki kell hirdetni a katonaság előtt, hogy

senkinek sem szabad a falvakban lakó népesség javait bármily okból elvenni vagy őket kizsákmányolni. Különösen megparancsolja Ófelsége, hogy magának a városnak szabadalmi megvédessenek; nem szabad tőlük többet követelni, mint a mit szabadalmuk megenged és a mire a vár és város megvédését illetőleg szükség van, melytől csak az ostrom esetén lehet eltérni. Szükséges, hogy a kapitány a várórség és a város lakói közt a legjobb viszonyt tartsa fenn. Ha mégis surlódások fejlődnének ki, a törvény szerint intézkedjék. A katonaságnak és a kézműveseknek járandó díjakat úgy határozza meg, hogy esetleg vegye tanácsadóul magához a nemeseket, a város biráját és egyes polgárait; a meghatározandó díjak sem az állam, sem a magánosok érdekeit ne sértsék. A vár és város őrizetét nemcsak kifelé kell gyakorolni, hanem egyúttal a belül keletkezhető tűzveszélyre is figyelmet kell fordítani.

A pécsi püspökségnek javait azoknak rendszeres jövedelmével Ófelsége Tahy Ferencz javára rendelte; e javak után járó tizedet és az összes szolgálatteletet, valamint ugyane javak után az államnak jutandó díjakat (állami adó) a király Sziget várának adta. Az állam javainak jövedelme, akár újabban nyerték azokat, akár régi birtokok, a vár tisztsége által a lovasoknak osztassék ki. Ezek sem az állam pénztárából, sem a lakosoktól szedendő összegekből mit sem kapnak, hanem ha az utóbbira mégis rászorúlnának, azt a lakosságnak visszafizetni tartozik.

Megállapítandó előre ama arány, mely a hadizsákmányból a kapitánynak jár, nehogy e miatt utóbb panaszok merüljenek fel. — A gyalogosok vajdái (hadnagyai) egyenesen a kapitány felügyelete alatt állanak. Hagyja meg a kapitány a vidék nemességének, hogy, ha vásárra jönnek, a katonaságnak ne hitelezzenek; a katonáknak tiltva legyen a lakosság kertjeibe vagy szőlőibe menni s ha ott kárt okoznának, szigoruan megbüntetendők. Gondoskodjék a kapitány a katonaság részére lakházak építéséről s arról, hogy a város és vár sánczai és palánkjai mindenkor rendben legyenek. A vár jövedelméről és kiadásairól a királyi számadó közbenjöttével költségvetés készíttessék, olykép, hogy a kiadást megtakarítások által a bevétellel egyenlővé lehessen tenni. Erkölcstelen életű egyéniséget sem a város lakossága, sem az őrség között a kapitány meg ne tűrjön. A megye nemességének ama része, amely megfosztva eddigi nemességétől, egyszerű pórnak tartatott, helyezettessék vissza régi jogaiba, de viszont ők is hűek legyenek a királyhoz és engedelmeskedjenek mindenben a várkapitánynak. Szorgalmasan műveltesse a várhoz tartozó földeket és kerteket és szaporítsa azzal az állam jövedelmét. Gondoskodjék továbbá, hogy a szükséges élelmiszer és takarmány a várban mindig készletben legyen és helyesen osztassék ki. — Végre óhajtja Ófelsége, hogy a már megállapított leltár szerint az összes ingóságok Ibafalvai Ferencz által újra átadassanak s a leltár egy másolatát neki felküldjék. Eme szabályzat vége még megjegyzi, hogy ez inkább az őrség és lakosságnak szól, miután a várkapitány úgylis külön utasítást kapott.

Szigetvár erőssége már 1543 óta akadályozta a törököt a tovább terjeszkedésben. Somogy és Zala megye voltak pedig a török vágyainak céljai, melyeket

elfoglalni szeretett volna s azért Szulejmán elhatározta, hogy a mit diplomáciai úton meg nem szerezhettek, azt hadierővel fogja hatalmába ejteni. A török azonban rendszerint nagy előkészülettel s ravasz úton kezdte meg hadi műveleteit s azért jónak látta, mint azt más esetben is tenni szokta, első lépéssel a hatalmas várnak háttérét megszerezni. Baranya megye már a töröké volt, de Somogyban több kisebb vár vagy erősség állott, mely nemcsak saját vidékét biztosította a törökök zsarolásaitól, de egyuttal védelmül szolgált Sziget várának; nemcsak segínyt nyújthattak, a segélyért való levélközlekedést biztosították, de megkönnyítették a hadaknak Szigetvárra vonulását s biztosították arról, hogy a török a várnak élelmi s hadi szerekkel való ellátását oly könnyen megakadályozni nem bírja.

Szigetvár megvásárlásának gondolatánál tehát az volt az első lépés, hogy lehúzza takaróját, azaz elfoglalja amaz apró várakat, melyek Somogyban Szigetvár mögött voltak. Somogy kisebb váraihoz tartozott akkor Kaposvár, mely a mai város nyugoti részén a Kapos vize árterületében volt s szintén szigetet képezett, a Kapos lefolyó vizét mesterségesen akadályozva meg lefolyásában, mely ott nagy ingoványos mocsarat képezett. Egy másik vár volt Korokna, mely Kaposvártól nyugotra 20 klm.-nyire, Sárdtól pedig éjszaknyugotra 2 klm.-nyire feküdt. Ide kell számítanunk a kis Szenyér várát, mely Koroknától éjszaknyugotra 15 klm.-nyire Tapsony mellett állott. Szobbtól nem messze éjszakra volt Segesdvára. A Dráva mentén Szigetvártól nyugotra 35 klm.-re a Rinya vize kiterjedt mocsaraiban Babócsa vára terült el s feljebb a Dráva mentén még Berzencze, Bélavár, Vizvár és Légrádnak voltak erősségei, nemkülönben Csurgó erőssége.

A töröknek tehát oda kellett törekednie, hogy Szigetvár megostromlása előtt ezen apróbb várak egy részét elfoglalja s ezzel Szigetvárt minden közlekedéstől elzárja.

A budai basa ez időben Tujgon volt, ki daczára annak, hogy Ferdinánd király 1555-ben hat havi fegyverszünetet eszközölt ki Szulejmánnal az 1555. év második felére, mégis hadjáratot indított e várak elfoglalására. Midőn Ferdinánd király követe Busbeck felülről Budára ért, már látta ott az összegyűlt bégek seregeit és kérdést is intézett Tujgonhoz, hogy mit véljen e nagy hadról; de Tujgon kitérőleg azt válaszolta, hogy e sereget hadgyakorlatok szempontjából hívta össze. Alighogy a követ Budát elhagyta, Tujgon már is megindult seregeivel és a tolnamegyei Koppánon át, melynek várát egy bég uralta, hirtelen Somogyban termett. A magyarság, tekintettel a Ferdinánd király által kieszközölt 6 havi fegyverszünetre, csak kisebb harcokra számíthatott, de nem arra, hogy nagy fegyveres erővel valóságos háborút indítson a török és így a várakat Tujgon teljesen készületlen állapotban találta; úgy a főurakat is arra, hogy e váraiknak segínyt nyújthassanak.

Tujgon szeptember első napjaiban ért a meghódítandó vidékre. Becse István Szenyérből Kisasszonynapján azt írta Zichi Istvánnak, Nádasdi Tamás nádor főhadnagyának, hogy a dunántuli beglerbégek mind Korotnán vannak, 8 öreg ágyúval, 40 taraccczal és számtalan kocsival; mindebből az látható,

hogy ostromra készülnek. Híre jár, hogy onnan Kaposvárra s azután Babócsára mennek.

Ugyancsak szeptember 8-án Zrinyi Miklós értésére adta Zichi Istvánnak, hogy tudomása szerint Tujgon basa nagy haddal készül Kaposvár és Korokna megostromlására, de miután a török azzal a csellel élt, hogy ugyanez idő alatt a boszniai basa Slavóniába rontott hadával, hihetőleg oly számíttással, hogy ezzel Zrinyi Miklóst innen elvonják s így a megostromoltak segítségére ne siethessen, — kénytelen volt Zichi Istvánnak kijelenteni, hogy részéről segítséget nem adhat, habár hitéért és hazájáért, mely alatt levele értelmében Magyarországot érti, mindenkor halni kész; felkéri tehát Zichi Ádámot, hogy a koroknaiakat, hova ő Bocskay Ferenczet bátorításul elküldötte, szintén segítse. Mi természetesen már későn érkezett levél volt, mert időközben Korokna tényleg elesett.

Zrinyi az egész hadjáratban nem vehetett részt, a mire Tujgon és a törökök számítottak is. Pár nappal később megtudta Zrinyi, hogy Tujgon Kaposvár alatt áll; ekkor magának a nádornak, Nádasdi Tamásnak írt, újra felkérve őt Korokna segítészére, honnan ezért nemcsak levelet, hanem egy elfogott török rabot is küldöttek.

Megvolt az oka, miért mentek először Koroknára. Hogy ezzel a kaposváriakat tévedésbe ejtsék s elvonják figyelmüket attól, hogy ők Kaposvár megostromlására megteszik az első lépést a Kapos vizének elzárása által. A Koroknán való időzést Kaposvárnak ura, Dersfy István, ki Szigetvár parancsnokának fia volt, arra használta fel, hogy a várból elmenjen a nádorhoz segítséget kérni. A törökök azonban alighogy Keczelnél a Kapos vizét elzárták, már szeptember 8-án megkezdték Kaposvár ostromlását. Szeptember 12-én Koroknáról Horváth György azt írja Zrinyi Miklósnak, hogy az ostrom már ötöd napja tart s hogy a törökök oly erősen lövetik és töretik a várat, hogy egy kaput és egy bástyát egészen elrontottak, ezen kívül fából és ágakból az erősségig utat csináltak maguknak a vizen át, úgy hogy Kaposvárnál nem lehetett remény arra nézve, hogy az csak két napig is tartsa magát. Ezen kívül magában a várban a helyzet igen szomorú volt. A csekély őrségnek egy része megszökött, sőt maga az udvarbíró is elment egy csapattal. A benmaradtak nagy része nem értett a hadviseléshez; volt olyan is, kinek, mint az író mondja, szakállas még soha sem volt kezében; a hajdúk, kik rendszerint fizetéseiket sem kapták meg, de kiket a török jobban üldözött és gyűlölt, mint bármily más katonaságot, a várostrom ötödik napján éjjel a várból kiszöktek az ideiglenes parancsnokkal, Széll Péterrel együtt; pedig Dersfy István, ki csakugyan szerzett valahol segítséget, egy kis csapattal és két ágyúval már visszajövőben volt. A várból kimenekülőket a török részben elfogta, részben levágta. Széll Pétert Pápán Török Ferencz fogta el s mert a magánvárok feladása is hűtlenséget képezett, felakasztatta.

A viszonyok a vár belső állapotát illetőleg Koroknán sem voltak jobbak; Horváth György szeptember 12-én írja Bottykai Ferencznek, hogy a török elment ugyan a vár alól, de népsége anynyira elszökött, hogy egy asztalnál

könnyen elférnének. Egy éjjel majdnem az egész had, sőt még az udvarbíró is kimenekült a várból, úgy hogy Horváth György nem tehetett egyebet, mint hogy 5—6-od magával az erősséget egyszerűen otthagya.

A török elfoglalván Kaposvárt, ott erős őrizetet hagyott, majd Korokna felé indult s miután a várat üresen találta, ezt is erősebb őrséggel látta el. Ugyanez alkalommal Szenyér sem maradt érintetlenül. Nagy Balázs, az akkori szenyéri vajda és annak tizedesei keményen védekeztek a vár alá vonuló basa ellen s bár ez, úgy látszik, hogy e vár megvétele nem tartotta szükségesnek akkor, midőn a másik kettő kezébe került és ezzel Szenyért már teljesen elszigetelte, de más részről az évszak is nagyon későre járt és kevés idő maradt arra, hogy kitűzött célját, Babócsa megvétele és esetleg Szigetvár megostromlását a kései esős időkben még keresztül vihesse.

Babócsa ez időben Báthori András és testvére tulajdonát képezte; abban 250 embert tartottak, kiket Selpi István és Budaics János hadnagyok vezéreltek; ezek is híret vevén Kaposvár ostromának, kémek küldöttek vidékére; a kém visszatérvén jelentette nekik, hogy Kaposvárt a törökök elfoglalták s hogy a török had mintegy négy-ötezer emberből áll. Szeptember 18-án Tahy Ferenczhez Vizvárra meg is írták s egyúttal azt is, hogy egy jagodnai ember ugyanez időben két béget látott 300 lovassal. A török had tehát teljes biztonságban érezvén magát, Koroknáról és Kaposvárról, hol a főhad volt, külön-külön indult meg a már előre megállapított terv szerint Babócsa felé. Tény az, hogy ez útjában Bajomot és Merenyét a török felégette. Tahy Ferencz ez okból Vizvárról azonnal írt Kanizsára Zichi Istvánnak, hogy Babócsára, Vizvárra és Paczódra küldene segítséget; azonban úgy látszik, hogy a nádor főhadnagya Kanizsán sem rendelkezett haderővel. Babócsa őrsége látván azt, hogy sehonnan segítségre nem számíthat, hamar elvesztette bátorságát. Hat napig védelmezte ugyan magát, de miután a törökök a váron rést lőttek s így bizonyossá vált, hogy az magát a nagy török haderő ellen meg nem védelmezheti, alkudozásba ereszkedett Tujgonnal a vár átadása végett; ez szabad távozást engedett nekik podgyászaikkal együtt, ha a várban levő hajdukat, kikre a török különösen haragudott, kezére bocsátják. Különösen hármat jelelt ki Tujgon a kiadásra, kik már egyszer török szolgálatban voltak. A várbeliek azt mondták ugyan, hogy nincsenek közöttük hajduk, mert azok az ostrom előtt elszöktek, de azért azokat a kivonulás alkalmával szalonnával és disznóhússal megrakott szekerek fenekeire rejtették el, melyeket a török, a disznóhústól irtózáván, meg nem vizsgált. Tujgon ugyan szabadon eresztette a vár-őrséget, de a vár tulajdonosa, Báthori András elfogatta a vár két hadnagyát, hogy a vár feladása miatt a törvény szerint halállal bünhődjenek. Ezek azonban a fogságból kiszökvén, Erdélybe menekültek.

Ez után a török Babócsát erős őrséggel ellátva, Szigetvár felé indult, útjába vette Görösgalt, mely Szigetvártól nyugatra, alig nyolcz kilométernyire esik, hol kis erősség volt; ezt szintén elfoglalta a török és őrizettel megerősítette. Így indult azután Szigetvár alá, hol Tujgon ágyúlövés távolságra tábort ütött.

Kerecsényi László, Szigetvár akkori parancsnoka, az ügyek állásáról ép úgy, mint Tahy Ferencz és Zichi Tamás, kellő értesítéseket birt. Olvasunk egy Kerecsényihez Kálmáncsehiből, hol szinte kis erősség volt, ez időben írt aláírás nélküli levelet, melyben értesítik, hogy Kadarkutnál török haddal találkoztak, mely őket visszanyomta s a had Sövényhídjánál átkelven, Lábadon vett szállást, hogy azután Babócsa megvívására induljon s hogy annak megvétele után Szigetvár ellen emelje fegyverét. Ily körülmények között Kerecsényi nem maradhatott tétlen. Azonban a hatalmas erősség láttára Tujgon bátorságát elvesztette s alig, hogy az ostromot megkezdette, fel is hagyott azzal. Kerecsényi, miként később Gyula ostromából tudjuk, elég bátorsággal birt arra, hogy ily támadással szemben Szigetvárt ép oly hősileg védje meg, mint azt utóda, Horváth Márk tette. Be sem várva az ellenség esetleges rohamát, két kirohanást intézett a várból, mint Számbukus és Ortélius nekünk ennek emlékét megőrizték, mely alkalommal 300 törököt ölt meg s lehet, hogy éppen Kerecsényinek e vakmerősége birta reá Tujgont a visszalépésre, mert csakhamar belátta, hogy itt oly könnyen, mint Kaposvárott és Koroknánál nem fog boldogulni. Midőn Tujgon hadaival Szigetvárról eltávozott, Kerecsényi harmadszor is kijöven a várból, Görösgál alá sietett, hogy azt megostromolja; de a török krónikák szerint 120 katonával benépesített vár Kerecsényit visszaverte. Ámbár valószínűbb, hogy Kerecsényi a török főhad eltávozta után nem is késhelett sokáig Görösgálnál, nehogy Tujgon ennek hírével, seregével visszaforduljon s akkor támadja meg Szigetvárát, midőn parancsnoka távol van. Szükséges volt, hogy a várat már előre elég katonai erővel lássa el, annál inkább, mert Tahy Ferencz, ki akkor Vizváron székel, Szigetvár hadaiból egy csapat katonát magával vitt.

Kerecsényi rendeletet kapott, hogy a távozottak helyébe gyakorlott és tapasztalt katonákat hozzon a végvárba. Megtörtént, de tetemes áldozatok árán, mert ezek csak a rendes zsold tetemes felemelése mellett mentek be a várba. Kerecsényinek számadása megvan a kamarai levéltárban, melylyel az általa fizetett többlet egy részének visszafizetését kéri; e számadás azért is érdekes, mert a vár védelmi személyzetének létszámára világot vet.

Volt két helyettes tiszt (viczeprefektus): Sogowich István és Zalai Miklós; elsőnek zsoldját felemelték 300 frttal, 4 rőf gránát posztóval (rőfje 2 frt), 3 hordó borral egy 100 és egy 20 frtos lóval, egy hadi fogolylyal (60 frt érték), egy forgóval (crista) (20 frt), sátorral (10 frt), 12 disznóval (12 frt).

A második zsoldját 20 frttal, 2 hordó borral, egy 20 frtos lóval, egy hadi fogolylyal (120 frt érték), 4 szalonnával (4 frt), 30 köből búzával (10 frt), 40 köből zabbal (10 frt) emelték.

Volt két helyettes kapitány: Nagy Antal, kinek zsoldja havonként 8 frttal emeltetett, 2 hordó borral és egy fogolylyal (40 frt érték) és Tréncz Mihály, kinek zsoldja hasonlóan havi 8 frttal, atlasz mentével (16 frt) (Tunica ex Atlasio), más felöltővel (16 frt), subával 22 frt, a borral és búzával 15 frt értékben öregbült.

Schmasitz Jánosnak 50 frttal, 24 frt árú gránát posztóval, 3 hordó borral, egy selyem tunikával (25 frt), 3 szalonnával (5 frt), egy fogolylyal (10 forint).

Murgay János várnagy 24 frttal, 6 sing gránát posztóval (12 frt) és 20 frt ára gabonával.

Topordi Benedek egyik vajda 40 frttal.

Svasits Ferencz 60 frttal és egy subával (12 frt) és egy másikkal (4 frt), egy pohárral (10 frt).

Gubassoczi második várnagy 12 frttal.

Ugronovics István 12 frttal.

Serémi János 12 frttal s 4 hordó borral, egy lóval (70 frt), négy szalonnával (4 frt), karasia posztóval (7 frt), 50 mérő gabonával jutalmaztattak.

Zohai Máté és Matosi Demeter gyalog vice kapitányoknak és tizedeseknek (vicekapitaneis et decurionibus interpedites) vitézségük és kitünőtetteik jutalmául 55 frtot és 50 denárt.

Homoki János kitünő lovasnak 12 frtot.

Bika András zászlótartónak 12 frt zsoldemelést, egy forgót (15 frt) két lovat (20 frt), 2 hordó bort és 50 mérő gabonát.

Horváth Istvánnak 12 frt zsold emelést, egy lovat (12 frt), egy sisakot (3 frt), karasia ruhát (5 frt), egy forgót (5 frt).

Pribék Máténak 20 frtot, egy hadi foglyot (100 frt), egy ruhát (2 frt 3 denár).

Hagymási Jánosnak kitünő magaviseleteért egy lovat adott a kapitány.

Egészben véve a katonák közt bátor magaviseletük, vitézségük jutalmául 16 hordó bort osztatott ki. Az az összeg, melynek visszafizetését kérte a kapitány, 1325 frt 30 denár, azaz 1656 frt (rajnai) s $37\frac{1}{2}$ kr-ra ment.

Az az összeg pedig, melynek megtérítését nem kérte, 1118 frt 30 denár, azaz 1392 rajnai frt 52 kr. s 2 denár ment.

Midőn megjött a hír, hogy a török Sziget ostromára készül, a kapitány május 1-én megfogadta: Bika Andrást 8, Bekecs Gergelyt 4, Swykó Simont 2, Zallait 2, Dolli Miklóst 3, Parlatin Györgyöt 2, Thomek Istvánt 3, összesen 35 lovassal. Ezeknek zsoldja május 1-től december végéig 980 frtra rugott. Ezekkel együtt összesen 2636 frt megtérítését kérte a kapitány 1555. december 29-én benyújtott számadásában.

Hogy lett-e és minő eredménye a fölterjesztésnek, annak nem akadtam nyomára. De az ilyen követeléseket a kincstár pénzhiány miatt rendesen hagyta meggyülni s azután a megszorodott követelés nagyságához mért jószággal fizetett.

A török hadjárat 1555-ben Szigetvárt csak fenyegette és tovább nem ment; de jó volt arra, hogy a vár őrségét és erődtényeit jó karba helyezték, mert az 1555-iki fenyegetés 1556-ban valósult s akkor Sziget meg is védte magát.

A mi azonban a zsoldosok fizetésének és díjainak megtérítését illeti, abban a király tényleg soká késedelmeskedett. Tudjuk, hogy Ferdinánd ép úgy, mint valamikor Zsigmond, örökös pénzzavarban volt; csak ígért, de soha nem teljesített és különösen az 1555-iki év volt igen nehéz Ferdinándnak a pénz kérdésében. Kerecsényi László 1556. május 14-én levelet ír Kronthalból

Kanizsára Chányi Ákoshoz; e levélből tudjuk, hogy a megtérítést még akkor nem kapta meg.

A Dunántúl 1555-ben történt eseményeknek az összes törökséggel együtt maga Szulejmán örült legjobban. A hadjárat szeptember végén, vagy október elején ért véget. És Tujgon basa sietett az eredményt Szulejmánnal közölni, úgy, hogy arra a felelet még ugyanaz évben megérkezett. Dervis pécsi bég már december 21-én levelet intézett a kanizsaiakhoz, értésükre adván, hogy a hatalmas császár Kaposvárat és Koroknát neki, Babócsát pedig öcscsének adta. Felkéri tehát Kanizsa tisztségét, hogy innen kezdve egész a Balatonig az összes falvak neki hódoljanak.

Kerecsényi László helyére Szigetvárra már ez év végén Horváth Márkot jelölték ki parancsnoknak. Hihető, hogy valami nemtelen panasz folytán; legalább ez vehető ki Kerecsényi László bátyjának, Mihálynak, Kányaföldről hozzá intézett leveléből. Kerecsényi Lászlónak az volt célja, hogy már 1556 január 1-én (kis Karácsonykor) elhagyja Szigetvárt és haza menjen Kányaföldre. Tényleg azonban csak február elején vált meg Szigetvártól, mit Chányi Ákoshoz intézett leveléből tudunk. Itt kell felemlitenünk, hogy Dersfy Farkas még életben elfoglalta Tompa Jánosnak Szigetvár hatalmi köréhez tartozó Fyles, Udvarhely és Tamási községekben levő birtokait és azokat bizalmas emberének, Ferencz deáknak ajándékozta. Ugy látszik, hogy e birtokokat enyingi Török János szerezte volt meg magának Tompa Jánostól, mert 1554-ben Török János Nádasdi Tamás nádorhoz fordul s kéri őt, utasítaná Kerecsényi Lászlót, Szigetvár prefektusát, adatná vissza a kérdéses javakat.

Ugyancsak 1561-ben Budai Balázs marhakereskedő panaszt emelt Ferdinánd királynál Kerecsényi László ellen, hogy ez Szigetvár ostroma alkalmával 500 marhabőrt elvett és a vár védelmi céljaira felhasználta. A király elrendelte erre nézve a vizsgálatot. Nagyon valószínű, hogy Kerecsényi László ép úgy, mint azelőtt a törökök, igen jól tudta, miként kell a száraz marhabőröket védelmül használni és ezekkel is ellátta magát a vár ostromlása esetére.

Tényleg szüksége volt neki reá, mert a katonáknak eleségül szolgáló buza garmadában feküdt s miután az ellenség hat napig időzött a vár körül, félni lehetett, hogy azt valamikép felgyújtják; e marhabőrökkel takarták be a garmadákat, s az ostrom után visszaadták Budai Balázsnak; bár a bőrökből néhány elveszett. Az élelmes, vagy jobban mondva tolakodó kereskedő nem szűnt meg a kamarát a bőrökért fakgatni. Ez ügyben számtalan tanut hallgattak ki, még 1561-ben is, kik mind egy értelemben ugyan ezt vallották. De miután Budai kéréseivel folyton alkalmatlankodott, végre is elhatározták magukat tőle megszabadítani és a pozsonyi káptalan előtt 1570-ben Szent-András napja körül, midőn Kerecsényi László már régen nem élt, Budai Lászlónak, miután mindig azt állította, hogy Kerecsényi e bőröket tőle nem kölcsön kérte, hanem úgy vette meg, — Mosóczi László útján, ki az összes magyarországi perceptoroknak élén állott, 1300 frttal olykép fizették ki, hogy Budai Balázsnak e bőrök miatt többé semmi követelése ne lehessen.

Császári biztos.

Vidéki kormányzó vagy basa.

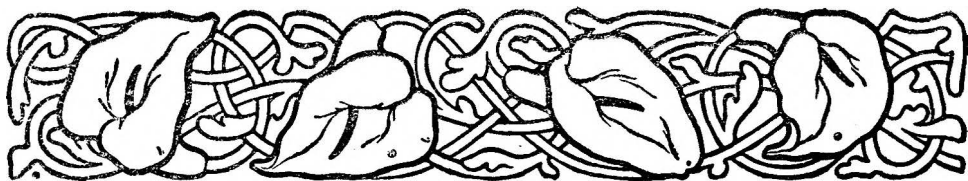
Legfelső bíró.

Mufti, a Korán magyarázója.

Berberiai nemes ember.

Török főúr.

Az átalakított vár.

törökök által elfoglalt magyar területek végső határán állt Szigetvár, mely egész Somogy és Zala megyét védte, s megakadályozta, hogy az ország e részeit is a török birtokhoz csatolják. — 1543-ban foglalta el a török Baranyát, szükségessé vált tehát, hogy Szigetvárt még jobban megerősítsék és a kor követelményeihez képest átalakítsák. Ez időtájra esik egyéb várak átalakítása is. Zágráb városa megerősítésére már 1552. évben történnek intézkedések. Győr várának megerősítése az 1560-ik évre esik; ennek építőmestere Hiersch András volt. Sokkal szükségesebb volt azonban Szigetvár megerősítése. Itt a munkálatok már 1548—49 körül kezdődtek meg és pedig két irányban. Először is a várat körülövező tavat a nyugoti oldalon jobban kiszélesítették; a mostani ugynevezett Kanizsa-város feletti részen látható, hogy az mesterséges mű s hogy ott a tónak egy 90 fokos kiszögélése van, míg előbb a tópart rézsút vezethetett a víz lefolyásához. Az így kiásott helyet Uj-tónak nevezte az akkori népség. A tó kiszélesítése által még azt is nyerték a tervezők, hogy tetemes földmennyiség jutott rendelkezésük alá, melyet hajókon szállítottak a várhoz, annak megerősítésére és esetleges kibővítésére.

Tervük volt továbbá, hogy a várat kőfallal vegyék körül. E munkát is megkezdtek a várnégyzet északnyugoti sarkán, úgy, hogy 1553-ban az e sarkon elhelyezett bástyát már kőből kiépítve találjuk.

A bástyák építése, melyeknek ily kivitele 1518 körül merülhetett csak fel, ez időben már tetemes átalakulást nyert. Nem építették azokat többé a vár kapuihoz, hanem lehetőleg a vár sarkaira és valamint a XV. század végeig egyáltalán nem találunk várat, mely ilyszerű bástyákkal rendelkezett volna, addig a XVI. század erősségeit alig tudjuk a sarkokra épített bástyák nélkül képzelni. Meg volt ennek hadászati oka; mert a golyós fegyverek tökélyesülvén, a bejáratokat a várak sarkairól ép úgy lehetett megvédeni, mint a kapuk közvetlen közeléből és e mellett a sarkokon a védelem a vár oldalaira is irányulhatott.

Nem irták ugyan meg sehol sem, hogy Szigetvár vára miként alakították át; mégis 1553-ban, midőn Sziget várát Kamarjai Tamás, mint királyi

biztos, Tahy Ferencz kezéről Dersfy Farkas, az új várkapitány kezére átadta, a leltár leírása oly élénk, hogy abból némi helyismeret segélyével az egész új várat szemünk elé varázsolhatjuk. A várnégyszet mind a négy sarkán bástyák állottak. Ezek között az északnyugoti sarkon álló bástya volt a legnagyobb és legerősebb, mert kőből épült és a bástya falain kívül sétálója volt, mi azt igen megerősítette. A régi okirat latin szövege a Zvingereket *deambulatorium*-nak nevezi. Ugy látszik tehát, hogy akkor a vár eme oltalmi részét sétálónak nevezte a magyarság. A leltár a magyar bástya és a latin *propugnaculum* szavakat ugyanegy helyre vegyest használja, de azonkívül a leltár a *fortalitium* szóval is él, (*fortalitium in arce*), de csak a vár északnyugoti sarkán és a keleti oldal közepén levő bástyáknál. E megkülönböztetés azt látszik igazolni, hogy e két bástya még külön megerősítést is nyert belül, mint azt kívül az ott elkészített sétáló igazolja.

A bástyáknak e leltárban külön neveik nincsenek. Az északkeleti sarkon levő bástyát, melyet később állítólag Nádasdi-bástyának hívnak, egyszerűen „másik északi bástyának” nevezi a leltár. (Bástya *altera versus aquilonem*.) Az északkeleti és délkeleti sarkok között álló bástya neve keleti bástya (*propugnaculum versus orientem*.) Erődítmény Pécs felé (*fortalitium versus Quinque-Ecclesias*) és erődítmény a liget felé (*fortalitium versus Liget*.) A várat körülövező tónak keleti részét, mely nem volt oly mély, de annál nádasabb és ingoványosabb s melyet a vízáradások jobban érintettek, ligetnek nevezte az akkori népség.

A délkeleti sarkon álló bástya egyszerűen mint szeglet-bástya jön elő a leltárban (*propugnaculum angulare*). Egyszer pedig „kert melletti bástya” (*propugnaculum juxta hortem*). A délnyugoti sarkon levő bástya a geresgali (görösgali) bástya, vagy déli bástya.

Induljunk most már a faczölöpökre épített hídon rézsútos irányban a várkapu felé, mely a déli oldalon, közel a déli bástyához állott. E kapu mellett belül közvetlenül állott a várnagynak (*castellanus*) háza. Itt a belépő egy téren találta magát, melyet a leltár *forum arcis*-nak nevez. E térnek keleti részén, a már korábban kijelelt ponton állott a belsővár. A leltár e várat belsővárnak (*interior arx*), belsőerősségnek (*fortalitium mediae arcis*) és nyolcz ízben középvárnak (*mediae arx*) nevezi; úgy, hogy nem szenved kétséget, miszerint ez az a belsővár, a honnan Zrinyi Miklós végkirohanása történt.

A térképek a belső várat a vár északnyugoti bástyájába helyezik, és Forgách és Budina is azt mondja, hogy a belső vár (*interior arx*) a sarokban áll (*in angulo sita*). Ennek ellenében az 1553-ban felvett leltár a belső várat a sarkokon álló bástyáktól élesen megkülönbözteti. Nézzük csak meg e leltárnak az ágyuk elhelyezésére vonatkozó részét. Ez azt mondja, hogy a nagy torony a belső várban áll (*Turris magna interioris arcis*). Következnek a bástyák és pedig: A „bástya *lapidea versus occidentem*”, vagyis a nyugotra álló kőbástya, mely alatt az észak-nyugoti értendő. A „bástya *versus aquilonem*”, ez az északkeleti bástya. „*Propugnaculum versus orientem*”, azaz keleti bástya, ez alatt a

keleti oldal déli csúcsán álló bástya értendő. „Fortalitium versus Quinque-Ecclesias“, azaz a Pécs felé fekvő bástya, ez alatt a keleti oldal közepén álló bástya értendő. A „propugnaculum angulare arcis exterioris“ a külső vár sarokbástyája, minden valószínűség szerint a délnyugoti bástya. „Fortalitium versus Görösgal“, a Görösgal felé álló erőd. Istvánfy öt bástyáról tesz említést, a leltár pedig hatot sorol fel és mindezekről megkülönbözteti a belső várat. „Fortalitium mediae arcis“ a belső erőd. „Supra portam mediae arcis“ a középső vár kapuja felett. „Turris magna mediae arcis“, a középerőd nagy tornya.

Nem szenved tehát kétséget, hogy a belső vár a külsőnek közepén volt, mint azt a vár területének közepén levő magasabb domb és az arra épült s most is meglevő minaret teljes világításba helyezik. Az 1554-ki összeírás hasonlóan nyilatkozik; a két felső bástyát nyugoti és északi bástyának nevezi s a nyugotiról azt mondja, hogy az kőből épült. A két alsó bástya közül az egyik a görösgali bástya, mely tehát itt a délnyugoti sarok; a másik, a malom felé álló bástya, a délkeleti sarok, mert a malom a város árkának kezdetén állott. Mind e bástyáktól teljesen megkülönbözteti az összeírás a belső várat „fortalitium media arcise“. Forgách leírására tehát a leltárakkal szemben nem lehet támaszkodni. Budina leírása pedig, minthogy annak szövegét latin nyelvről horvát nyelvre s innen ismét latin nyelvre ültették át, e leírásban igen határozatlan, mint azt 1570-ben olasz nyelvre történt fordítása is igazolja.

E belső várat a leltár e leírása szerint sáncz vette körül; a sánczon belül sétálója volt. Ez erősség csak egy kijárással bírt, bizonyynyal nyugot felé, mely akként épült, hogy az erősség sánczáig a várból kijövő fedve volt. E belső várban állt a nagy gömbölyű torony. A leltár ismételve megemlíti, hogy annak három emelete volt.

A gömbölyű toronynak akkor nem volt teteje, mert arra, mint tudjuk, ágyukat és taraczkokat helyeztek el. Mégis a tetőzet közepén harangláb állt, melyen két harang lógott. A nagyobbikat használták a vészjelzésre s a leltár timpánának nevezi; a kisebbik házi és vallási célokra szolgált s a leltár szerint „campana pulsabilis“.

Közvetlen a belső vár előtt annak kijárásnál egy ház állott, melyben, mint tudjuk, később Zrinyi lakott. E házat a leltár pánczélos háznak (domus testitudine) nevezi. A várnégyzet délkeleti sarkában, hol jelenleg a vár bejárása van, kert volt, azért hívták az ott levő bástyát kertmelletti bástyának. A várnak valószínűleg északi oldalán a két északi bástya közt még három épület állt. Ezek közül az egyikben a katonaság és ágyuk részére a puska-port tartották, a másikban a követő ágyuk részére tartották az erre szükségelt másnemű puska-port. A harmadik épület egy szárazmalom volt. A szükségelt élelmiszereket és gabonaneműt, úgy látszik, kazamataszerű pincékben tartották. Ezeken kívül még csak egy kis házikó volt a várban a bombardák részére.

Látható ezekből, hogy a katonaság rendszerint nem lakott a várban, hanem a városban nyert elhelyezést s a mennyiben ostrom esetén a várban

voltak kénytelenek tartózkodni éjjel is, sátraikat a bástyákban és a belső vár előtti téren ütötték fel.

A sarokbástyák a belső vár felé egészen nyitottan álltak, mint jelenleg is; holott ha e bástyák befelé is elsánczolva és védve lettek volna Zrinyi idejében, úgy ez ötös és hatos vártömb csaknem bevehetetlenné vált volna, mert a várba betóduló ellenséget hat erősség vevén körül, a védők fegyvereinek estek volna áldozatul.

A mi a vár falazatát illeti, ez sövényfonás volt: a sövényt az ugynevezett boronákra alkalmazták s e boronákat illesztették a várfalak helyére, mint Forgách előadásából kivehető, oly módon, hogy a megfont borona elé még egy másikat, sőt még egy harmadikat is tettek s a két ürt földdel töltötték ki; az egymás mellett álló boronákat egymással és az előtte álló boronákkal vaskapcsok segítségével összekötötték úgy, hogy az teljes egészet képezett; a

A vár képe napkeletről.

legkülső fonást azután lesározták s így falszerű kinézést adtak neki. A fonás, mint a leírásból kivehető, nem oldalvást történt, hanem felülről lefelé, úgy, hogy a fonást a galyak végei eltakarták s ezt „szigeti módra“ való fonásnak hívták; egyúttal a lőrészeket is másként szerkesztették. Általán a sövényfal alkalmazását magyar módra való várépítésnek nevezték, melyet a kőépítésnél ellentállóbbnak tartottak, mert míg a kőfalat az ágyúgolyó úgy ronthatja el, hogy az egész fal ledől, addig a sövény kevésbbé dőlhet össze, ruganyosabb a golyó ütésekör, könnyebben s gyorsabban kijavítható; csakhogy állandó, folytonos tatarozást igényelt s mint látni fogjuk, a tűz is kifoghatott rajta.

Az idézett 1553-ki leltár még nem említi, hogy a szegletbástyáknak neveik volnának, de az 1556-ki ostrom alkalmával már felmerül a Nádasdi-bástya elnevezés. Ugyanis Nádasdi Tamás, akkori nádor, e bástyát saját költségén építtette czölöpökkel, gerendázattal és fonással; az építést Sennyei vezette. Az a kérdés, hogy a hat bástya közül melyik volt a Nádasdi-bástya? Néhány író véleménye szerint ez az észak-keleti bástya volt, mert a két déli bástyát vélik a Kesás- és Henyei-bástyának, az északnyugati bástyát pedig a belső várnak.

E felfogás teljesen hibás, mert Istvánfy előadása szerint nem a várnak, hanem a városnak két bástyáját hívták Kesás- és Henyei-bástyáknak.

A fentiekből pedig mindenki meggyőződhetett, hogy a belső vár a vár közepén állott s nem a sarkában. Az 1556-iki ostrom alkalmával Csányi Ákos Szigetvár ostromáról levelet ír a nádornak s tudósítja, hogy a Sennyei csinálta bástyát a török igen megrongálta; leírja azután sorrendben, hol ássák be magukat a töltésbe a törökök. Egyik beásás a kaputól keletre van, másik a Nádasdi-bástyán, harmadik napnyugat felől. Tekintve, hogy 1556-ban délről ostromolták a várat s hogy a három ostromló pontot a leíró tüzetesen megjelelte, könnyen megállapítható, hogy Nádasdi-bástyának a délnyugati sarkon levőt hívták.

Istvánfy maga a bástyák elnevezése körül bizonyos tévedésben volt. Ugyanis az 1566-ki várostrom alkalmával tüzetesebben akarván megjelelni a helyet, hol a törökök az aláknázást megkezdették, azt mondja róla, hogy ez a Henyei-bástya volt és azt mondja róla, hogy e bástya a „porta decumana“, azaz a vám-kapu mellett balra állott. A bástya e helye teljesen megfelel a valóságnak; mert hisz tudjuk, hogy a vár főbejárása akkor a délnyugoti sarok mellett volt jobbra, azaz keletre. Itt tehát nem vám-kapu értendő, porta decumana, hanem várkapu, porta arcis. Az ó-városnak nyugoti kapuját hívták vám-kapunak, azt a kaput, melyet patai és később kanizsai kapunak is neveztek, mert a töltésen járóknak már jóval Zrinyi ideje előtt ott vámot kellett fizetniök; az pedig nem képzelhető, hogy a vár-kaput is egyúttal vámkapunak nevezték volna, mert vásár a várban nem volt, a sokadalmat a városban a templom északi oldalánál levő téren tartották meg. A Henyei-bástyáról pedig e helyen szó sem lehet, mert Istvánfy az 1556-iki ostromnál maga is a város egyik bástyájának mondja a Henyei-bástyát, mely pedig nem feküdt a kapu mellett, mert tudjuk, hogy ez időben már nem álltak bástyák a kapuknál. Istvánfy ez ellenmondása csak úgy magyarázható meg, hogy leírását nem a helyszínén szerzett tapasztalatból, hanem előszóval történt elbeszélés után írta meg s úgy látszik, a délnyugoti bástyát nemcsak Nádasdi-bástyának hívták, hanem, mint az egykorú levelekben is találjuk, Sennyei-bástyának, mert azt Nádasdi nádor Sennyeivel csináltatta s a köznépből jobban magmaradt a Sennyei név, mely nevet az elbeszélő után vagy maga Istvánfy zavarta össze, vagy Istvánfy művének leírója téveszté el. Valószínűbb az előbbi, mert Istvánfy az elbeszélő után is bizonytalanságban maradván, a Henyei-bástya elég szabatos megjeleléséhez még két másik megjelelést is tett, mit máskor sehol sem alkalmazott; az egyik, hogy az a porta decumana mellett áll, mi a valódi Henyei-bástyára vonatkoznék, de itt hibás alkalmazást nyert — s a másik, hogy a Henyei-, helyesebben Sennyei-bástya a kaputól a belépőnek balra állott. Világos ebből, hogy e bástya a délnyugoti sarok bástyája volt.

A várat magát ily módon az ellenség támadásai ellen újabb rendszer szerint átalakítván és meglehetősen jó karba helyezvén, annak belső felszerelése is szükségessé vált s ennél fogva még Kerecsényi László idejében 1554

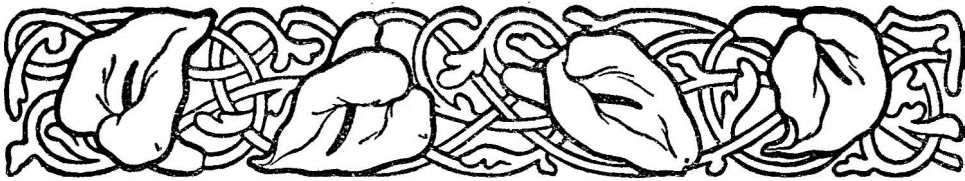
nyarán a király a magyar kamara közbenjöttével egy bizottságot küldött ki Szigetvárra, Zermegh János és Felpécsi Ferencz személyében; működésüket július 16-án kezdték meg és szeptember 18-án végezték be; ez idő alatt foglalta el augusztus 12-én Kerecsényi László a várparancsnokságot.

Zermegh és társa ez idő alatt a legnagyobb szorgalommal vizsgálták meg mindent és az ügyek állásáról jelentést tettek, melyben előadják, hogy a várat saját nézetük szerint szükséges volna még erősebbre építeni, hogy így a védelem teljesen biztos legyen. Hasonlókép szükségesnek tartanak a katonaságnak s különösen a lovas népségnek szaporítását és azoknak az állami pénztárból való teljes fizetését, miután ott igen kevés falu van, a mely rendszeren fizethet s a katonaság kénytelen zsákmányolásból élni.

Szükséges volna továbbá, hogy a várban több ágyút alkalmazzanak és pedig hosszú ágyút (falconeta) 20-at, vagy legalább 16-ot, tarackot és szakálasat ezeret, sáncztörő ágyút legalább 3—4-et és az ehez szükségelt golyó és lőpor mennyiséget, 1111 kézi tarackot, 50 fűrész, nagyobb fűrőt 12-öt, kicsit százat, 12 nagyobb és 200 kisebb fejszét, mert ha ezeket a kamara megtagadná, úgy esetleg a várostrom idejében a várat nem lehetne megvédeni, mert az akkor ott levő anyag csak rövid időre tehetne szolgálatot. Nagyon ajánlatos volna, ha Őfelsége oda legalább is ezer Lanczknecht dárdát küldene. Igen szükségesek itt a tűzmesterek, mert kettő elhalt, kettő pedig nagyon ügyetlen. Miután pedig e vidéken nagyon szükséges volna a katonaság pontos fizetése, — és miután Őfelsége e helyekre a katonák fizetésére nem küldhet mindenkor fizető mestereket, nagyon helyes volna, ha a király itt Szigetben egy kisebb vámot állítana fel, hogy azok, kik Szigetvárra hozzák áruikat, harminczadot fizetnének, a mely pénzből a katonaság magát kisegitené, mert ennek segélyével lehető az, hogy évenként tetemesebb összeg jöjjön össze, a mely pénzzel a Baranya megyében befolyó dikát pótolni lehetne.

Zermegh és társa ez előadásából meglátszik, hogy a papi tizedek jövedelmeit a katonaság fentartására már akkor sem lehetett számítani.

Horváth Márk.

Horváth Márknak kinevezése a szigeti várkapitányságra 1555. december 9-én történt. Eredetére nézve horvát volt s tulajdonképeni neve Stancsics; de mint katona, folyton magyarok közt lévén, nemcsak teljesen jól beszélt magyarul, de állandóan Horváth Márknak nevezte és írta magát. Ferdinánd király csak Zrinyi Miklós tanácsára töltötte be a szigetvári kapitányságot; kétségtelen, hogy e kinevezés is Zrinyi műve volt, ki maga nevelte Horváthot katonának. Ő maga mondja Zrinyiről egyik levelében: „Ő nagysága énnekem minden időben jó gyámolóm, táplálóm, igazgatóm volt, engemet ő nagysága nevelt és öregbített mind Ófelségénél, mind egyebeknél, kit én ő nagyságának örökké meg akarok szolgálnom.”

Volt ezen kívül Horváthnak egy pártfogója az udvarnál is, Schreiber Farkas udvari tanácsos személyében, kivel összeköttetésben állt. Ez egy 1556. Szt.-György napja előtt Bécsben kelt levelében értesíti Horváth Márkot, hogy a király Topordi és Szekcsői hadnagyokat elbocsájtja Szigetből, mert ő maga akarja a várat katonasággal s pénzzel ellátni; írja továbbá, hogy a király a katonaság fizetésének felemelését az ő kértére s a német és magyar uraknál való közbenjárására elrendelte s őt jelelte ki Szigetvárra küldendő kommisszáriusnak.

Értesíti továbbá Horváth Márkot, hogy a király a tanácsban csodálkozását fejezte ki a felett, hogy Szigetvár eddigi kapitányai a hadi zsákmányból osztályrészét még soha sem adták ki neki s óhajtaná ebben a vizsgálatot s így, ha ő kimegy, valószínűleg a megye is egy pár bízost fog kiküldeni, a mire Horváth Márkot figyelmezteti; de megírta azt is, hogy zokon veszi a király Horváth Márk gyér értesítését; utasítja tehát őt, hogy sűrűbben értesítse az udvart a szigetvári állapotokról. Arról is értesíti, hogy Kerecsényi Lászlót a kassai kapitánysággal kínálták meg, de nem fogadta el.

A király által kilátásba helyezett katonaság azonban nem ütötte meg a mértéket, mert a hadküldéssel megbízott Bildensteiner, mint Horváth Márk panaszolja Zrinyinek, a legsilányabb s hadi dolgokban járatlan népséget

választotta, mintha azt gondolta volna, Zrinyi mondásaként: elég ezeknek ez is. Pedig a közeledő vésznek már mutatkoztak előjelei, a kiküldött kémek s hadifoglyok mindenünnen azt a hirt hozták, hogy a török még ez év folyamán akarja Szigetvárt megostromolni, mint ezt Zrinyi május 15-én írja. — Maga Zrinyi Miklós is irt Kantavicsnak és Bildensteinernek, hogy küldjék mielőbb a hadakat, bár oly meggyőződésben volt, hogy ez urak mint egyéb ügyekkel, úgy Szigetvár sorsával sem törődnek sokat. Az azoktól jött elodázó értesítés után Zrinyi a nádornak írt, hogy őt kiküldöttei hanyagságára s a veszély közeledtére figyelmeztesse. Szinte meglátszik Zrinyi leveleiből, mennyire törekedett minden tekintetben arra, hogy Szigetvárt kellő mennyiségű katonasággal s a szükségelt zsolddal ellássák. Ferdinánd azonban még a háromszori sürgetés mellett is nemcsak lemondott korábbi eszméjéről, hogy Szigetvárat egészen német katonasággal lássa el, de mindössze csakis 200 gyalogost rendelt oda és pedig ép oly időben, midőn neki minden oldalról segítséget ígértek. Ezzel együtt természetesen ama terv keresztülvitele is elmaradt, hogy a kifogás alá úgy sem eső Topordi és Szecsődi hadnagyokat elbocsássák. — Ily viszonyok közt kezdődött Horváth Márk kapitánysága Szigetvárott.

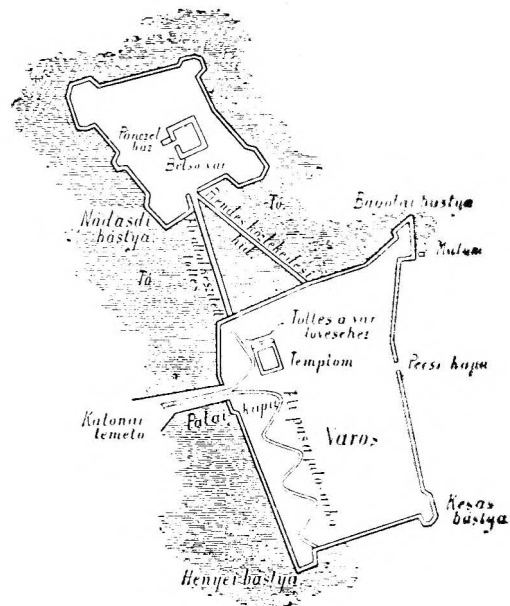
A közeledő veszély érzetében a kormány elhatározta, hogy Horváth Márknak pénzbeli segílyt is küld és 1556-ban június 2-án Ibafalvai Ferencz deáktól, ki akkor dicator és egyuttal a kincstári egyéb pénzek kezelője volt, felvett 800 frtot, mely az időben tetemes pénzösszeget képezett; az erről Szigetben kiállított nyugtát a Nemzeti Muzeum kéziratai között találjuk meg.

Nemsokára kinevezése után (1556-ban) Tujgon helyett a kinevezett új begler-bég, Ali basa vezérlete alatt mintegy 25000 főnyi hadsereg indult Sziget ellen. Ali basa Szigetvár megostromlására egyenesen Konstantinápolyból indult. Nándorfehérvárnál hosszabb pihenőt tartott, honnan Magyarország, Bosznia és egyéb alsó tartományok bégeit a Szigetvár elleni harczra, részint Budára, részint Pécsre meghívta. Ő maga is Budára ment, onnan Pécsre jött és a legutolsó találkozó Szent-Lőrinczen volt. Ide jött hadaival Dervis, a pécsi bég, Nasuf bég Koppányból, Ahmed bég Babócsáról és mások. — A gyülekezés mintegy 20 napig tartott s ekkor megindultak az onnan alig 16 kilométerre, nyugatra fekvő Szigetvár megostromlására. E húsznapig tartó gyülekezési idő alatt a török harczosok és Horváth Márk vitézei közt napról-napra apró harczok folytak, miután Ali basa rendelkezéséhez képest Szigetvárat már akkor úgy elzárták, hogy abba sem élelmi, sem hadiszereket nem vihettek és senki a várból távolabb vidékre el nem mehetett; másrésről pedig Horváth Márknak érdekében állott, hogy a várból kiküldött hadai által Ali basáról s hadseregének nagyságáról, az előkészületek módjáról, a mennyiben az lehető volt, pontos tudomást szerezzen. — Az ostrom 1556. június 19-én vette kezdetét és július 21-ig tartott.

Először a város ostroma folyt; Istvánfy azt állítja, hogy Ali basa hadával az ostromot a város déli oldalán kezdte meg. Istvánfy gyermekkorának egy részét, 10 éves korában, még Baranyában töltötte és a Szigetvártól délkeleti irányban nem messze fekvő Kisasszonyfán született; gyermekkorában való-

Térkép Szigetvár történetéhez.

Térkép az 1556-iki ostromhoz.

színién többször fordult meg Szigetvárott, mit az is látszik igazolni, hogy a Kesás-bástya és Henyei-bástya közötti távolságot pontosan kétszáznyolcz (208) lépésre teszi; ezen gyermekkori benyomása után indulhatott akkor, midőn Szigetvár leírásánál azt állítja, hogy a város a vártól nyugatra feküdt. Ebből kiindulva, helyezi Ali basa hadseregét Szigetvár városától délre, holott mit Istvánfy délnak vél, az voltaképen a városnak délkeleti oldala. Ali basa hadai tehát a mai Szigetvár városának területén, a keleti oldalon, kellő lőtávolságot megtartásával foglaltak helyet és a tulajdonképeni harcok ott voltak, hol a vásártér van a Biedermann-utca elején és ettől északra a Szigetvár lápjáig húzódó városárka mellett. Ali basa belátta, hogy a várat nem veheti be előbb, míg a várost hatalmába nem kerítette és eme művelethez egyedül a keleti oldal volt alkalmas, miután a déli részen a nyugotra mindinkább kiszélesedő vízmeder a helyet szűkké tette, mihez járult még az is, hogy a déli oldalon a vár szegleteiben álló hatalmas bástyák is védték. Az úgynevezett új város akkor még nem létezett.

Az ostromot tehát a város keleti árkának déli sarkánál ama bástya körül kezdték meg, a melyet építője nevére Kesás-bástyának hívták. Három napig folyt e bástya ostroma anélkül, hogy Ali basa a legkisebb előmenetelt tehette volna. Magában a várban Horváth Márk és közelebbi tanácsadói között vita támadt a felett, vajon nem volna-e helyesebb a várost, mely úgy is alig lesz megvédhető, egészen elhagyni s a hadakkal a várba teljesen visszavonulni. Végre is győzött Horváth Márknak és prefektusának, Ujlaki Sebestyénnek véleménye, kik helyesebbnek tartották a várba csak a legvégső esetben visszavonulni és a város ostroma által a török haderőt lehetőleg kimeríteni, mit meg is tettek, mert a városból hatalmasan lödöztek a Kesás-bástya ostromlóira.

A városnak a keleti oldalon való erős ágyúzását a várbeliek mindenképen meg akarták akadályozni s miután látták, hogy a török főképp csak ágyúkkal dolgozik, hadseregének zöme pedig távolabb áll, Radován hadnagy vezérlete mellett kirohanást szerveztek a várból, mely alkalommal heves tusa fejlődött ki a két ellenfél között; de a viadal nem tarthatott sokáig, mert a török táborból észrevették a harcot és segítségre mentek, mire Radován helyesebbnek tartotta visszavonulni. A törökökben ez alkalommal nagy kárt tettek ugyan, de ama céljukat, hogy az ágyúzást megakadályozzák vagy a török ágyúit elvegyék, el nem érhették.

Még az nap este a törököknek kedvező szél támadt, mit arra használtak fel, hogy dárdákkal égő szurok koszorukat dobtak át a város házaira; a szél igen nagy volt, a faházak hamar oly tüzet fogtak, hogy azt a város lakossága nem volt képes eloltani, sőt egyre tovább harapódzván, a házak a Henyei-bástyáig a túloldalon mind elégték s így az egész város a tűz marta-léka lett.

Magától is érthető, hogy a törökök a város égését és a védőknek ebből keletkezhett zavarát arra használták fel, hogy még akkor éjjel rohamot intézenek a város ellen, hogy azt esetleg bevehessék. A küzdelem heves volt, de az ellenség minden erőlködésének Horváth Márk hada vitézül ellenállt. Az

égő város hatalmukban maradt s a török nagy veszteséggel volt kénytelen visszavonulni.

A következő napon mindkét fél hadai nyugodtak, de már éjszakára kelve a törökök a malom mellett, mely, mint tudjuk, a város északkeleti bástyájának közelében állott, az éj homálya által fedve, új töltést emeltek. Ezt annál könnyebben teheték, mert a törökök a nagyon útban levő malmot a város égése alkalmával, bár azzal semmikép össze nem fűgött, felgyújtották s ezzel az esetleges akadályt a töltés készítésére elhárították.

A hihetetlen gyorsan megépült töltés mögé ágyúkat helyezett a török és elkezdte a várat és „a középső várnak“ gömbölyű tornyát lövöldözni. A védő had viszonzta ugyan az ágyulövéseket, de kevés kárt tehetett a felhányt töltésben.

Még ugyan az nap, mely épen vasárnap volt, déltájban az összes török hadak rohamot intéztek a város ellen, ama véleményben, hogy azt ily módon megvehetik. A rohamot Velí aga, a janicsárok vezére vezette, ki bátorító szavakat intézett katonáihoz. A törökök a város árkaiba tömérdek mennyiségű fát szórtak be, hogy így maguknak a palánkokhoz utat készítsenek. Az ostromhoz szükséges ilyennemű fát a törökök már eleve elkészítették volt és hír szerint 12 ezer kocsi fával rendelkeztek. A mieinknek sikerült a nagy fátömeget, a mint a vízből kiemelkedett, meggyújtani és így a török nem érhette el célját, hogy a palánkokhoz jusson. A harcz mégis mindkét oldalról igen heves volt; a törökök négy rohamot intéztek a város ellen, rendkívül sok embert elvesztettek s már-már visszavonulni látszottak, midőn a táborból újabb pihent had érkezett, míg a vár védői csekélyebb számban lévén, újabb pihent hadat nem állíthattak. Így történt, hogy Horváth Márk a védelmet abbanhagyva, a várba visszavonult és az elpusztított várost az ellenségnek hagyta.

A törökök a várost elfoglalván, rendkívül örvendeztek. Nem is iparkodtak a visszavonulókat üldözni, hanem óriási zajt ütöttek és azonnal hozzáfogtak a várostrom munkálataihoz.

A város elfoglalása után a törökök Radovánnak még égő házát eloltották s ide vitték a szükséges puskaport. E ház, mint Istvánfyból kivehető, a templom mellett feküdt; valószínűleg a régi kolostor egy része volt bolthajtásos lakhelyiséggel, ezért volt az biztos a puskaapor részére. A templom vidékén attól északra fekvő területen, hol béke idején Szigetvár lakossága a sokadalmat szokta megtartani s mely egészen szemközt állott a várral, a törökök az onnan való lövöldözés eszközölhetése végett hatalmas sánczot emeltek s e mögé rejtették ágyúikat. E sáncznak két végén két kisebb erődöt (kastélyt) építettek, mely oly szolgálatot tett, mint a váraknál a bástyák; innen lehetett tehát a várat legjobban és legközelebről lövöldözni, mert maga e sáncz is vár jellegével birt. Mint később látjuk, a töltést is, melybe állítólag 25 ezer kocsi fát tettek be, e pontról építették, függőleges irányban az ostrom alá vett vár fala felé.

A várbeli hadak e munkálatot látván, nem akartak tétlenül maradni; kirohanást terveztek a várból s egy nap Ujlaki Sebestyén és Radován centurio

vezérlete alatt egy rejtett ajtócskán kijöven, az ostromlókat hátul támadták meg, sokakat megöltek s a török ágyú mestert kiűzték helyéből, az ágyúkat is elfoglalván, a közeli vízhez hurczolták, hogy abba bedodják. Végre a messzefekvő török táborból, észrevevén a mészárlást, nagy haddal jöttek ellenük s az összeütköző két ellenfél között véres harcz fejlődött ki, melyben a török minden erővel ágyúi megmentésére törekedett.

Négy órán át tartott e küzdelem; majd az egyik, majd a másik fél látszott győzni, végül a törökök táborukból új segélyt nyerve, a mieink a várba visszavonulni kényszerültek ugyan, de harczuk mégis diadalnak tűnt fel szemeik előtt; mert az e napi csatában esett el Nassuf koppányi bég, ki Kasun begler-bég testvérének fia volt, és Olaj bég; a janicsárokból is mintegy kétszázat (200) öltek meg. Számtalan volt a sebesült, így Ahmet, a babócsai és Mohamed, a szolnoki bég, a csata színhelyét sebeik miatt hagyták el. Veli-t, a janicsárok vezérét, elfogták s a várba hurczolták. Összesen mintegy 800 ember veszett itt el, vagy lett harczképtelenné. A mieink közül e küzdelemben csak néhány jelesebb egyén halt meg: Macedóni György, Nádor György a lovasságból; Topordi Benedek hadnagyot lövés terítette le; utóbbiról ama hír terjedt el, hogy azt Horváth Márk ölette meg a harcz hevében, mert azt állították róla, hogy az ellenséggel a város átadására titkon szövetkezett és hogy a városban a lázadást szítani nem tartotta ocsmányságnak. — Megsebesültek: maga Radován százados, Piros Mihály, Artesius Tamás, kiket az orvos csakhamar meggyógyított — s még annyi idejük is maradt, hogy 29 töröknek fejét levágják s a várba vigyék.

Minthogy a vár lövetése magából a városból, tehát a vár déli részén történt, az egész török hadsereg pedig Szigetvár vidékének keleti részét foglalta el, önként következik, hogy Radován, midőn ez utolsó kirohanást szervezte, a vár nyugoti részén lépett ki a várból és a vár körül levő tó vizét elzáró töltésen át jött az elpusztult városba s így támadhatta meg az ostromlókat hátuk megett.

Csak e kirontás alkalmával szereztek a várbeliek tisztább tudomást arról, minő előkészületeket csináltak a törökök a templom-térről folytatott ágyúzás ideje alatt. A város, mint láttuk, leégett, a házak fából levén építve, a földig leégtek, így a vár felé igyekvő török hadnak nem nyújtottak semmi oltalmat az ágyú tüze ellen. A törökök tehát, magukon segitendő, a város délkeleti sarkán levő Henyei-bástyától, melyhez még legbiztosabban lehetett hozzáférni, egy árkot vontak éjszak felé egész a vár-tó partjáig. Ez árkot nemcsak az abból kihányt földből alkotott töltés védte, de főleg az, hogy az nem húzódott vonalirányban, hanem csipke módra sarkosan, amit Istvánfy „sinuosus“ szóval jelöl meg. Az árok négy öl széles volt s arra szolgált, hogy abban úgy a török katonaságot, valamint a munkás népet, mely a várhoz való töltés készítésére a fát hordta, a várbeliek ágyútüze ne érhesse.

Radován utóbbi kirohanása után hasonló árkot készítettek ama töltésen, mely a város nyugati oldalán elzárta az Almás vizét s a vár körüli tavat alkotta. Ez árok Istvánfy megjegyzése szerint egész a katona-temetőig, vagyis

az Almás árterületének nyugati partjáig húzódott. A Henyei-bástyától vont árkot azután összekötötték eme nyugat felé futó árokkal akként, hogy azokban könnyen lehetett a töröknek közeledni s a várbeliek ágyúlövéseitől nem kellett félniök.

Csak midőn e két egymásba nyíló futó-árok elkészült, fogtak hozzá a törökök először is a vár-tavat felfogó töltés keresztöltéséhez, melyen át a vár körüli víz csakugyan elfolyt, s másodsorban az iszapon át a várhoz vezető töltés elkészítéséhez. A töltést, mint a város árkainak megtöltésénél is láttuk, fából, azaz dorong és hasábfából rakták.

Istvánfy megemlíti, hogy két helyen kezdték meg a töltés rakását. Az egyik hely mindenesetre a város északkeleti sarkánál volt, honnét függőlegesen vezetett a vár felé, másként nem lett volna szükséges a Henyei-bástyától vont árkot a vár-tó vizéig vezetni, minthogy a templom-téren ágyúzó katonaságnak a kanizsai kaputól északra már a templom és monostor romjai elég oltalmat nyújtottak a védők ágyútüze ellen. A másik töltést a vár felé a török az Almást elzáró töltéstől kezdte építeni; de e munka valószínűen abban maradt, mert arról a történetírás többé nem tesz említést. A töltés készítése nagy erőfeszítéssel folyt, mert a várbeliek lödözték a munkásokat s Horváth Márk hadai annál elkeseredetebben folytatták a harczot. A törökök oly csodás munkát végeztek, hogy Horváth Márk maga úgy nyilatkozik egyik levelében, hogy azt csak látni lehet, de leírni nem. — Csányi Ákos is megemlékszik e hatalmas töltésről Nádasdi Tamásnéhoz írt levelében és azt mondja róla, hogy az a vár sáncaival egyenlő magas. E munkát nemcsak a katonaság végezte, hanem a sereg nagy részét kitevő tömérdek népség, melynek egy része szekerekkel dolgozott. Julius 8—9-ig e munkálatok annyira készen voltak, hogy a várbeliek már-már elveszettnek hitték magukat.

Az így nyert hidon a törökség egész a vársánczokig nyomult és Csányi Ákos értesítése szerint a palánkokat bevették, mely kifejezés alatt a várat övező sétálók kerítése értendő. Így egészen a vártöltésig jutván, három helyen kezdték azt aláásni, u. m. a kaputól keletre, a Nádasdi-bástyán és a vár nyugoti oldalán.

A munkálkodó katonák a várbeliek ellen száraz marhabőrökkel védekeztek, mint paizsszal, melyet átlőni nem lehetett, sem a kődobálások nem árthattak nekik; sőt a várban levő nők, kik eleinte mint a hős egri nők, forró vízzel öntözték le a török katonákat és így harczképtelenné tették, a marhabőrök ellen még e védelmi eszközt sem használhatták.

Ez idő alatt a templom előtti térről, valamint a Henyei-bástyától magában a városban a vártóig vezetett csipke alakú töltés tetejéről, hova Ali basa 4 nagyobb ágyút és 4 kigyó-ágyút állíttatott fel, folyton lövöldözték a vár falait és a belső-várban álló gömbölyű tornyot. A várat, mint tudjuk, csak földsánczok védették, melyeket fagerendázat erősített meg. E gerendázatot, vagyis az úgynevezett boronát, Ali basa annyira összelövette, — a rés már 70 lépés széles volt, — hogy Horváth Márk július 10-ről kelt levelében, tehát az ostrom 30-dik napján a várat egy dűledező házhoz hasonlítja.

Kölcsönös ágyúzás közepette elvesztette Horváth Márk mind a két tüzemesterét, u. m. Erdélyi Bálintot és Tobolics Jakabot. Amannak balkarját, ennek jobbját lötték el. Hozzájárult ehhez az is, hogy legnagyobb ágyúját, melyet „Margit”-nak hívtak s még Török Bálint csináltatott Szentiványi Antal ágyúöntővel, a török egy ágyúlövéssel összetörte, úgy, hogy az teljesen használhatatlanná vált. Minthogy több tüze nem volt, már-már kétségbe esett, miképen helyettesítse Tobolicsot és Erdélyit, midőn a szerencsés véletlen segítségére jött. Volt ugyanis a várban egy fogoly, kit Lázárnak hívtak, ki azelőtt keresztény volt, majd a mohamedán vallásra tért át és a tüzéségben való nagy jártasság hírében állt. Horváth Márk e foglya ajánlkozott, hogy ha őt a rabságból elbocsájtván szabaddá teszi, úgy fog harcolni a törökök ellen, mint azt egykor a keresztények ellen tette. A szabadon bocsátott Lázár beváltotta ígéretét, mert már első lövései egyikénél egy török ágyúnak nem csak kerekeit és tengelyét tette hasznavehetetlenné, de magát az ágyút is szétrepesztette, az ellenségben pedig lövései igen nagy kárt okoztak.

Magától érthető, hogy igen nehéz volt a megostromlottak feladata. Horváth Márk maga adja elő Magyar Bálint kanizsai várnagyhoz írt egyik levelében, 1556. július 17-én, hogy a várban 2590 a lélekszám, de nagyobb része asszony és gyermek s katonája csak 200 van s ezek is, miután fizetésüket nem kapják meg, szembeszállanak vele; s minthogy a törököknél 10 ezerre tehető csak maga a hadi nép és 9 ágyúval rendelkeznek s a várost éjjel-nappal szakadatlanul lövik és teljességgel semmi pihenést nem engednek, azért a várórség teljesen kimerült, habár Ali basa kinyilvánítja egy elfogott török bevallása szerint, hogy még két hóig szándékozik az ostromot folytatni.

Horváth Márk tehát ismételve segélyt kért, nehogy, úgy mond, a török valami győzelmet vegyen. Küldöttjének 10 aranyat varratott kendőjébe, hogy a veszedelemről előadott értesítéseit jobban higgyék.

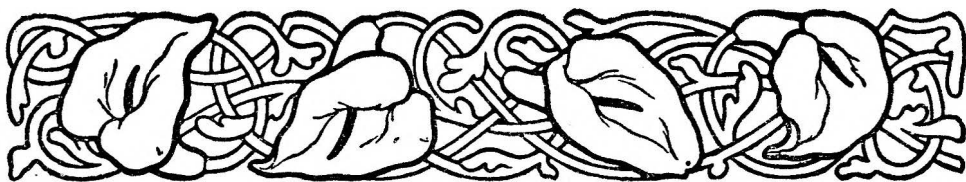
Az erős és kitartó védelem tovább is folyt. Horváth Márk nem veszte el bátorságát; küzdött vitézül, habár a városnak a várba szorult lakosai sürgették őt: adná fel a várat. A török ellenben azt hitte, hogy a várat is rövid idő alatt hatalmába kerítheti, mert a rongált falak mellett Horváth Márk már nem soká tarthatja magát. Körülbelül július 15-én a város keleti oldala felől, valószínűleg a malomnál levő sáncokra is 4 nagyobb kigyóágyút állított a török, valamint a már készen levő töltésre is ágyúkat helyeztetett el és így most már négy helyről lövöldözték a várat; e lövések főleg a várkapu és a föléje emelt négyszegletes toronyra irányultak. A kapu és torony kőből épült, ezeket akarta a török romba dönteni, hogy azzal a vár védőinek még jobban elvegye bátorságát.

E lövöldözések három napig tartottak s Horváth Márk már-már a kétségbeesés szélén állott, midőn egyszerre mentő gondolata támadt. Összeszedetvén ugyanis minden ágyúját, az összes lövéseket a törökök által épített fatöltés tetejére helyezett ágyúzókra fordította, kik a várhoz legközelebb voltak és oly gyilkos tüzelést vitt véghez, hogy a török tüzekek azt ki nem állhatván, futásnak eredtek. Ekkor Radován és Szekcsői Máté vezérlete alatt a védő

népség kirohanást szervezett a várból; de nem annyira a menekülők után iparkodott, mint inkább azért, hogy az egész fa-alkotmányt meggyújtsa és a lángok martalékává tegye, mi sikerült is. A meggyújtott töltés három egész napig égett, úgy, hogy ahhoz sem a törökök nem bírtak hozzá férni, de magukat a várbelieket is nyugalomra kényszerítette, mert lehetetlen lett volna kitörést szervezniök. Ali basa működésének összes eredményét egyszerre látta füstbe menni. Horváth Márk pedig, midőn 1556. július 21-én kelt levelében azt írja, hogy aznap egyszerre megzendült Ali basa tábora s másfelé indult, minthogy Horváth tényleg nem tudott a felmentő had közeledéséről, valóban azt vélhette, hogy a töltés leégése vette el Ali basa kedvét a további ostromtól.

Midőn Horváth Márk látta, hogy Ali basa Szigetvár déli részén nyugot felé vonul, szorongatott helyzete daczára sem állhatta meg, hogy ne küldje utána saját hadát, mely megelőzve az ellenség hadait, Patától délre a víz mellett elébe szállt; azonban ütközetre nem került a dolog, csupán újra meggyőződött Horváth Márk, hogy a török hadban igen sok a parasztság.

Szigetvár 1556-ki felmentése.

időn Horváth Márk a török hadaknak Szigetvár alól elvonulását látta, teljességgel nem tudhatta, mi lehet annak oka. Zrinyi Miklós ugyan értesítette a felmentő had közeledtéről, de küldöttje a török táboron át nem juthatott Szigetvárra. Nádasdi Tamás nádor vezérlete alatt mintegy tízezer főből álló, jobbára magyar harcos — s köztük Zrinyi Miklós saját hadával — Kanizsán összegyűlt, hogy Szigetvárt az ostrom alól fölmenthessék s a nemrég török kézre került Amhád parancsnok alatt álló Babócsa várának megostromlására induljanak, mely a mocsaras Rinya patak jobb partján állott.

Zrinyi már 1556. május 19-én értesítette Nádasdit, hogy a török bég Csurgó és Kanizsa elleni hadjáratra készülődik s kérte ennél fogva május 25-én a fizetetlen katonák zsoldját a kamarától; de hasztalan. Május 26-án értesíti Horváth Márkot, hogy a Szigetvárnak nyújtandó segély iránt írt Miksának, a nádornak, a katonaság zsoldja ügyében Bildensteinernek és az örökös tartományokba a Szigetvárra küldendő lovasok iránt. Május 29-én két levelet írt Zrinyi; egyiket Horváth Márknak, örömet fejezve ki a fölött, hogy Tóth Sebestyén nevű bitangot s társait sikerült törébe ejteni, kit az ellenség szándékairól kivallatni kér; de ír a nádornak is, mert Csurgóról visszatért katonái egy előkelő törököt fogtak s hoztak be Csáktornyára, ki azt vallotta neki, hogy a szultán Ádom pasát begler-béggé nevezvén ki, azzal bízta meg, hogy Szigetet, Berzenczét, Csurgót s Kanizsát foglalja el; Zrinyi már másnap Horváth Márkot értesíti s bátorságra lelkesíti.

Mulhatlanul szükségessé vált tehát az előkészületeket megtenni a védelemre. A király elég későn ugyan, de mégis jókor teljes hatalommal ruházta fel a nádort, hogy a Szigetvárát akkor már ostromló haddal megvívjon s rendelkezése alá bocsátotta minden hadát. Zrinyi ennek folytán Varasdra sietett Lenkovicshoz, hogy az ügyről vele tanácskozzék. Lázasan tevékenységgel folyt a munka. A király rövid idő alatt kölcsönt szerzett és 600 lovas már június 25-én éjjel Perlakra ért, az élelmiszerek szállításáról pedig Zrinyi gondoskodott. Lassan összetömörült a hadi nép; Zrinyi hadai július 7-ére Csáktornyán jöttek

össze, honnan július 8-án Légrádra ért s itt tábort verve, várta be Nádasdi Tamás érkezését, ki Sárvárról indult hadaival.

Mintegy tizezer emberből álló, jobbára magyar nép és Zrinyi Miklósnak horvát hadai összegyülekezvén, a Szigetvár felmentésére indult had Csurgó felé sietett, hová 1556. július 16-án ért. Felette érdekes, hogy ez egyesített hadnak vezérei Nádasdi Tamás nádor elnöklete alatt nemcsak naponta haditanácsot tartottak, de arról jegyzőkönyvet is vezettek, mely mai napig is megvan. E haditanács tagjai voltak a nádoron kívül Zrinyi Miklós, Tahy Ferencz, Lenkovics János, Ringsmaul, Pamphy, Rindscheid, Puchaim, Polweil báró. Már július 16-án Csurgón elhatározták, hogy Horváth Márkot a felmentő hadsereg közeledtéről értesíteni fogják. Az elküldött követ azonban nem ért Szigetvárra, mert Horváth Márk mit sem tudott e hadsereg közeledtéről. Július 17-én érkeztek Berzenczére. Ez alkalommal megállapították a sorrendet, melylyel a seregnek előhaladni kell, mely szerint a régi magyarok szokásai értelmében Zrinyi Miklós bán lett lovasaival az első, kit a tüzéség, néhány német csapat és a szabad katonák követtek. A haditanács egyik tagja, Lenkovics, ajánlotta, hogy meg kell szaporítani a katonaságot, Stiriából hozandó hadakkal. Midőn a had július 18-án Legvárra ért, mely alatt valószínűleg Bélavár értendő, mely nem messze fekszik nyugotra Babócsától, itt egy elfogott töröktől megtudták, hogy a babócsai bég jelenleg Szigetvárott van és részt vesz az ostromban. (A szigetvári sánczban van: ez volt az akkori magyar kifejezés.) Megtudták továbbá, hogy Babócsát 20 tüzer, 100 lovas és 50 gyalogos védelmezi, ez utóbbiak martalóczok. Megmondta továbbá a fogoly azt is, hogy Szigetvárt 9 ezer török ostromolja.

Ily körülmények között abban állapottak meg, hogy a Babócsán levő lovasság ellen lovashadat küldenek a küzdelembe. Szerették volna egyúttal a sánczokat is megásni, de ehez a szükséges eszközeik hiányoztak. Július 18-án már Babócsa alá ért a had. A nyugalom idejét tanácskozásra használták fel, melyet 10 pontban állapítottak meg, elfogadva a nádor véleményét, hogy estére kelve a vár alatt levő malom elfoglalandó s miután az az erősséggel háttal összekötve van, az ásatások e helyen megkezdendők.

Az ostrom tehát tényleg július 18-án vette kezdetét és három napig tartott, midőn hírét vették annak, hogy Ali pasa Szigetvárról hadseregével közeledik. Minthogy az egyesült tábor minden haditanács mellett sem számított Ali pasa támadására, kénytelen volt ennek közeledtével tábor helyét megváltoztatni és azt máshová tenni. Az ostrom után harmadnapra Ali pasa csakugyan a Rinya balpartjához ért seregével és kisebb ágyúival.

Július 23-án Ali pasa át akart gázolni a Rinyán, de Zrinyi Miklós, kinek mint bánnak ama előjoga volt, hogy az első hadoszlopot vezesse, egész napi harczzal 800 főnyi sereggel visszatartotta a törököt, sőt a vele szemben álló verőczei bégnek nevét megmondva, kérte: üdvözlőné az ő nevében Ali pasát. Másnap Zrinyi és Ali pasa között a babócsai harctéren levélváltás történt; két levelet találunk Zrinyi levelei között, melyeket a babócsai harctéren irtak. Az első Ali pasa irta Zrinyihez, melyben fiának nevezi őt s szemére veti,

hogy hadait a Rinyán átmenni s vele (Zrinyivel) megmérkőzni nem engedte, mert ha átmehet vala a Rinyán, bizonynyal elvesztették volna élüket s még hírmondó sem maradt volna belőlük. A másik Ferhát aga, Ali basa udvarnokának levele, értesítve Zrinyit, hogy Ali basa Zrinyi iránti szeretetéből meg-megtiltotta az agáknak a Rinya vizén átmenni, nehogy ez esetben élete veszélyeztetve legyen.

Képzeltető, mily nevetségesnek tűnt fel Zrinyi Miklós előtt Ali basa eme vad humora; hisz köztudomású volt, hogy ezen herélt helytartó, Szulejmán egyik kedvence, ki csak nem régiben jött vissza Perzsiából az ottani harcok befejezése után, a legkegyetlenebb és egyúttal a legrútább emberek közé tartozott. Zrinyi Miklósnál jóval idősebb, alacsonyabb termetű emberke volt.

Másnap kora hajnalban a török sereg nagyobb része átvonult a Rinya mocsarán, a kifejlődő ütközetet ismét Zrinyi kezdte heves rohammal, mely már kezdetben megfélemlíté a törököt, kiket hadaink megverték, úgy hogy Babócsa parancsnoka, Amhád bég, a menekvő Ali után szökött, bár a magyarság is, az üldözés hevétől elragadtatva, a Rinya balpartján több embert elvesztett. Zrinyi Miklós ezen kívül a podgyász védelmében is kitüntette magát, úgy, hogy e két napi harcz az ő harci dicsőségét magas színvonalra emelte. Bár a török mindkét nap futott, de miután ekkor a magyar had Berzencze felé visszavonult, kik után Ali basa egy üldöző csapatot is küldött s miután így a csatatéren a török maradt, eldöntetlen áll a kérdés, ki győzött e harczban?

A magyar had tulajdonkép azért vonult vissza, hogy Ali basát és hadait minél távolabb elhúzza Szigetvártól. De ha ez alkalommal veszített volna is a magyar had, célját még is elérte Szigetvár megostromlását illetőleg, mert Ali basa elcsigázott hadait nem pihentette meg Babócsánál; sőt valószínű, hogy a török táborban éhség is uralkodott, mint ezt az egykori hír állítja.

A babócsai harcok alatt Horváth Márk elegendő időt nyert megrongált várának helyreállítására. Éjjel-nappal fáradhatatlan munka után annyira helyre hozta azt Istvánfy állítása szerint, hogy egészen újnak látszott. Magától értendő, hogy a törökök által elhagyott várost ismét elfoglalta és így Ali basának az ostromot egészen újból kellett volna kezdenie. — Hibás az a vélemény, hogy Ali már a babócsai csatáról Pécsre küldötte ostromágyúit, majd pedig onnan visszahozatta. Hadseregének Babócsáról való felkerekedése előtt néhány nappal seregének egy részét Dervis pécsi bég vezérlete alatt az ágyúkkal vissza küldötte Szigetvárra, hogy az az ostromot folytassa; mivel azonban Dervis itt megváltozott viszonyokat talált, tétlenül maradt és bevárta Ali basa főhadának megérkezését. A babócsai harcok lezajlása után egy ideig Ali a csatatéren pihentette seregét, míg végre megindult Szigetvár felé s ideérve, a Szigetvártól északra fekvő Basal községnél, (melyet Istvánfy Bassalnak nevez) és a tó partján levő hársfaerdőben ütötte fel táborát.

Minthogy Ali basa Szigetvárnál nem foglalta el előbbi táborhelyét, ez kétségtelenné teszi, hogy nem is volt szándéka az ostromot újra megkezdeni, habár ily feltétel mellett hagyta el a Rinya patak mocsaras vidékét; mert a megostromlásra Basal lett volna a legalkalmasabb pont, mint azt az 1530-iki

ostromnál láttuk. Minden bizonynyal félt Ali attól is, hogy Nádasdi és Zrinyi hadai utána sietnek; oly helyet kellett tehát neki Szigetvár körül keresni, melyen támadás esetén előnyben áll s hol a várból való esetleges kirohanás kevésbé vészteljes, hamarabb észrevehető s hol az Almás árterületén könyebben lehet átjutni. Erre Basal falu vidéke mutatkozott legalkalmasabbnak.

Istvánfy szerint Ali pasa július 26-án, azaz szent Jakab apostol napján érkezett Basalra s felszólította Horváth Márkot a vár átadására; diadalmi zászlókat vitetett elő s hogy jobban megrémítse a várbelieket, levágott török fejeket mutogatott nekik, mint keresztény fejeket. A krónikások szerint 270 ily levágott fejjel rendelkezett s hírül adta, hogy Babócsánál legyőzte a keresztény hadat, Nádasdit megölte s Zrinyi hadait szétszórta.

Azonban Horváth mindezekre ágyúlövésekkel felelt, mutatni akarván, hogy nem adja meg magát; mi több: kiment a várból s Ali pasa táborát rohanta meg, hol véres harcz fejlődött ki, mely alkalommal Horváth Márton, kit mint Szigetvár egykori ideiglenes felügyelőjét Paczodi előnévvel már ismerni tanultunk, egy török lovassal heves magánharcba keveredett, kit lováról ledobott, megölt, fejét levágta, míg a többi harcosok megmerevedetten nézték a halálos viadalt.

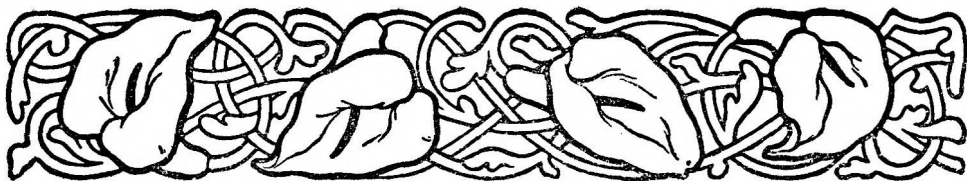
A törökök ezután három napig építettek egy töltést Basalnál, hihetőleg a tó partján s oda ágyúikat elhelyezve kezdték a várat lövöldözni, minek semmi sikere nem lehetett, mert a lőtávolság nagy volt s a golyók csak fáradtan értek a vár falaihoz. Majd megkísérelték, hogy a várost s a Radován házánál emelt töltéseket újra elfoglalhassák, de czélt itt sem értek; a várbeliek észrevevén a török had közeledtét, újra kitörtek a várból, kihozták ágyúikat is s minthogy a török a vártavat tartó töltésen az ott saját maguk által emelt sánczok és töltések miatt gyorsan és tömegesen előre nem hatolhatott, hamar futásnak eredtek s visszatértek Basalba.

Majd mások az ágyúkat védő földdel telt kosarakra állva török nyegleséggel kiabáltak a várba, hogy adják meg magukat, mert ha a várat erőhatalommal kell bevenniök, valamennyit a legkegyetlenebbül fogják lemészárolni; de a legszélesebb kegyelmet biztosítják az önkéntes megadás esetén; ám a várbeliek erre is csak ágyú- és puskagolyóval feleltek. Hat napig tartózkodott a herélt basa Basalnál, a kitörés a várból naponta ismétlődött s mindig sikerrel járt. A magyar harcosokból csak Henyei János köztűz esett el, de ezen kívül ez időben elvesztették a trák eredetű már említett Lázár nevű tüzmestert is, kit az ellenséges ágyúgolyó halálosan talált s kit mindannyi, de különösen Horváth Márk igen sajnált. Ez időben halt meg Panka Máté építőmester is — természetes halállal. Ali pasa végre július utolsó napján az ostrommal felhagyva, visszavonult Pécs felé. A török hadnak a babócsai és szigetvári harczokban való veszteségét egykoruak 10 ezer emberre teszik, mi azonban kissé túlzottnak látszik. Így végződött Szigetvár 1556-ki ostroma. Ez év augusztus 14-én Draskovics György Bécsből levelet intézett Horváth Márkhoz, melyben Szigetvárnak megvédése alkalmából őt melegen üdvözli, annál inkább, mert vitéz tette által nemcsak önmagának, hanem az egész „Croát“ nemzetnek díszeré vált.

A visszavonult magyar had sok ideig vesztegelt Kanizsán, míg végre a király hasonnevű fia, Ferdinánd főherczeg, kisebb haddal (6000 emberrel), de sok ostromszerrel, hiddal, Kanizsára ért, hogy ezzel az 1556-ki országgyűlésen kifejezett kívánalmaknak eleget tegyen. Célja lett volna most Pécsét megtámadni s visszafoglalni. Maga Zrinyi Miklós egy Szigetvárról keltezett levelében a főherczeget Szigetvárra hívta; de ily terv Ali basa hadseregével szemben lehetetlennek mutatkozott. A törökök közt elterjedt az a hír, hogy a főherczeg 60.000 emberrel rendelkezik s Korokna várának visszavétele annyira megrémíté a törököt, hogy az Babócsát felgyújtva elhagyta. Zrinyit, ki a babócsai harcok után Csáktornyára visszavonult s kijelentette, hogy zsold hiányában a további harczban részt nem vehet, de abban mégis részt vett s Koroknát ostromolta s ki időközben a király előtt is állott, — szeptember 23-án (1556.) ismét a szigetvári táborban találjuk, hová a főherczeget is meghívják. A török akkor a főherczeg nagy hadától való félelemből elhagyta első sorban Kaposvárt és Szent-Mártont (ma Puszta-Szent-Márton Baranyában). Hasonló történt a Szigettől nyugotra mintegy 8 kilométernyire fekvő, a törökök kezén levő Görösgal várral is, melyet a keresztények felégettek s a törökök elhagytak. Hasonló történt Selye erődítményével, mely a törököt uralta, kik Siklósra vonultak vissza. Az elhagyott török erősségekhez számítják (Salamon) Szent-Lőrinczet is, úgy, hogy Szigetvár egész vidéke megtisztult a töröktől.

A Horváth Márk alatti ostromot Ortelius is megírta egész részletességgel s azt mondja, hogy Szigetben ekkor 2000 (kétezer) katona volt; köztük 180 lovas; ezeket Ujlaki Sebestyén, a gyalogságot Radován Jakab és Topordi Benedek kapitányok vezették. Horváth Márk saját leveléből is tudjuk, hogy nem 2000 ember, hanem csak 201 emberből álló maroknyi had védte a várat; de bizonyos, hogy miként a város nőlakosai hősileg védték a várat, úgy a férfilakosság is, ha nem is volt hadi nép, tevékeny részt vett a védelemben, s büszke önérzettel sorakoztak a hősies nők mellé.

Szenyér.

„Szenyér“ szó Földvári Mihály Baranyavármegye allevéltárosának kutatásai szerint a jenízei tatár nyelvben annyit tesz, mint előhegy (Promontorium) és tényleg Szenyér vára egy terjedelmes fensík végpontján feküdt, mely alatt egy mély völgy terül el. Látszik ebből, hogy Szenyér község neve még a honfoglalás idejéből származik, midőn még a magyar nyelvben az ó török-tatár nyelv elemei erősebben képviselve voltak.

Szigetvár 1556-ki ostroma és a törökök mozgalmai iránt a magyar urak mód felett érdeklődtek, annál is inkább, mert a megostromlott Horváth Márknak okvetlenül segédelmet akartak hozni és hoztak is. Tudósítás nyerésére központ gyanánt Szenyért választották, mely váracska fölött akkor az ország nádora rendelkezett. Szenyér Szigetvártól mintegy 100 kilométernyi távolságban Tapsony mellett fekszik. Hajdan erős vára volt, melynek lerombolását hihetőleg gazdáik garázdálkodásai miatt az 1471-iki országgyűlés rendelte el, de nem bontták le.

Ez erősségben 1555-ben Nagy Balázs volt a vajda, ki ott néhány decurio katonára felett rendelkezett. Elég közel volt tehát e hely Szigethez, hogy onnan híreket szerezhessenek; de mégis távol ahoz, hogy Szigetvár ostromlói ezeknek alkalmatlanságot csináljanak. A hírek beszerzése kémek útján történt, kiknek eljárását megkönnyítette az, hogy a várat ostromló török a vár körül fekvő falvak népeit föld- és rőzsehordás s egyéb ostrommunkálat céljából munkába hajtotta, kik közé a törökök tudó kémek is elkeveredtek. A Szenyérből ez úton jött értesítések egy része ma is megvan, melyek igen érdekesek s tanulságosak. A kérdéses levelek legnagyobb részét Csányi Ákoshoz küldötték, ki Nádasdi Tamás nádor prefektusa volt Kanizsán; a szenyéri leveleket tehát Kanizsára küldötték. A Szigetvár ostromát illető első levél 1556-ban, apostolok oszlása napján kelt. Egy Beche nevű egyén írja: „Mai nap délután 6 órakor érkezett meg emberrünk s mondja, hogy a kapu felől töltik a sánczot s az ágyúkat másfelé vitték“; ugyanis a várból 4 embere szökött meg Horváth Márknak, kiknek a basa 25 tallért adott s kik azt javallták, hogy ne innen lövesse a várat, hanem a vas-

kapu felől; ez okból az ágyúkat a malomtól napkelet felé vitték s onnan kezdték a lödözést, úgy délről a szentegyház felől, honnan a szökevények mondanása szerint 5 nap alatt a vár megvehető lesz. A lövöldözést itt megkezdvén, lőnyerítést és disznóröfögést hallottak a várból, mit előbb nem észleltek s mi a törökök nagy örömére szolgált. Kedden a fehérvári Olaj bég veszett el, a pécsi és siklósi vajda s több más népek is veszték el a lövetés alatt. Azt is mondták a várból kiszököttek, hogy az ostromlottak golyói elfogytak s öreg vasakból veretnek golyókat (ez a szökevények hazugsága volt) s hogy a sok esőzés miatt igen panaszkodnak a várbeliek. A basa a népekre sarcot vetett, melyet ha meg nem fizetnének, pálczáat „vesznek.“ A földnépet minden felől felmozdították s kiméletlenül kergetik. Ama parancsot is kiadták, hogy minden szekeresnek naponta kell egy kocsi fát vinni Szigetvárra. Kéri a levélíró Csányit, hogy a kémet szolgálataiért nemesíttesse meg.

1556. apostolok másnapján a bajomi bíró által vett értesülés szerint azt írja Beche, hogy földdel töltik a fal tapasztását, melyet a lövések összerongáltak, míg a törökök azon vannak, hogy a falat szénnel gyújtsák meg; pénzt is ígértek annak, ki a falat először meggyújtja. A köznép igen elúnta az ottlételt s kész volna elhagyni, de nem engedik. Két béget is küldött a basa Babócsa felé kis haddal, kikémlelni, vajjon megláthatnák-e a had végét. Rendes kéme késedelme miatt panaszkodik a levélíró, kinek elejbe is küldött. A bajomi bíró is elmondta, hogy az ágyúkat a malomtól elvitték s akkor vitette el azokat a pozsegai bég tevéivel.

1556. július 6-án Csurgóról Zágrábi Kristóf azt írja Zrinyi Miklósnak, hogy egy belegi jobbágya este a török táborból kijöven, mondja, hogy előbb a várat három felől lőtték, most kétfelől: a vár kapuja s a malom előtt s bár igen lövik, de semmit nem tehettek. Csak poroz a golyó rajta s a törökök éjjeli ostromra határozták el magukat; sok fát hordtak a vár alá. — Tahy Ferencz Vizvárból kijöven, néhány emberével Babócsát támadta meg, de siker nélkül. 1556. urnap utáni szombaton Szenyérből írja Beche, hogy Pokol kijött Szigetből s mondja, hogy a basa emberei Sziget alól lesik, ha nem futamlik-e ki a nép a várból s beszélük, hogy a basa Berzenczére, Szenyér felé és Kanizsára akarna elmenni.

1556. július 8-án írja Beche, hogy embere hallotta, midőn Kurth Cselebia egy másik török főemberrel beszélgetvén, elmondta annak panaszát Dervis pécsi bég ellen, hogy az ő panasza miatt indította a császár e hadat Sziget alá s neki még nem veszett népe, hanem más népek veszték el s mondja, hogy a sáncz a várig készen van, melyre öt öreg ágyút helyeztek el: hármat napenyészet felől s kettőt napkelet felől; de Horváth Márk elégette az egész fát; most Kálmáncsáról 1000 embert parancsoltak be a törökök zsákokkal s még többet s nőket is bekergettek vékakkal, éjjel-nappal töltik földdel a sánczot; három napig akarják e munkát folytatni. — Ez nap reggel számtalan lövést hallottak a szenyériek Sziget felől. Írja továbbá, hogy Magyar Bálint sok hazug hírrel jön, melyeket ő meg sem ír s figyelmeztet, hogy ha ez oda menne, ne higgyenek neki.

1556. szent Anna utáni napon írja Beche, hogy lövést hallanak Sziget felől s hir szerint ismét alája szállt a basa; de hírhözö embere még nem ért vissza. Hirlik, hogy Babócsát igen „epejtik“ (építik, erősítik t. i. a törökök), hogy annak bégje írt Segesdre, küldenének neki 50 pint bort egy nagy uri foglya részére, ki magát azelőtt is egyszer 3000 frton váltotta ki s ki felföldön esett rabul.

1556. szent Lőrincz napján írja Beche, hogy embere megjött s hírül hozza, hogy a basa elment s csak két bég volt még a pölderdi mezőn, de azok is már készülődtek s tegnap a szigetiek Szent-Lőrinczre mentek s azt megégették úgy, hogy csak a kőtorony maradt meg. Zsákmányul 40 kocsit hoztak s marhát annyit, hogy az egy házba nem férne be. Tegnap Koroknára jöttek a törökök, Mehmet aga vezérlete alatt 100 lovas, de gyalogság nélkül; nem tudja, mit akarnak.

Ime: Szigetvár 1556-ki ostromának leírása egy más alakban, úgy, a hogy az ostromlott vár közeli vidékén az akkor élő s a viadal iránt érdeklődő közönség azt vallotta s a megtudott eseményeket feljegyezte. Mint valamely víztükörben, látjuk benne az ostrom lefolyásának egész képét s ezenkívül még oly feljegyzéseket is találunk abban, melyeket a nagy történet meg nem örökített, de melyek tudásunkat kiegészítik s mintegy megtestesítik. Az akkori ágyúdörej száz kilométernyi távolságban jobban elhallatszott, mintha a mai ágyúból lőnének, hihetőleg azért, mert az ércz gyengébb volta nagyobb rezgés előidézésére volt alkalmas és Szenyér lakosai pontosan jegyzik fel, mikor hallották az ágyúk félelmes hangját. Nem kételkedhetni, hogy minden ágyúdörej lelkükben ama kérdést támasztotta, mit csinálnak most a tűzben álló szigetváriak? Mit csinál Horváth Márk, a bátor vitéz? A kis Szenyér Szigetvár mellett, mint egy nagy hősnek apródja, bátor lelket őriz kebelében. Ott fogjuk őket látni Zrinyi mellett, küzdve a monoszloi ütközetben, látni fogjuk őket Szigetvár mezein, a harci játékokban szedve maguknak a dicsőség babérait. Vitéz népe mindenütt helyt áll, hol kardot kell forgatni, akár hogy véres barázdát szántson, akár hogy babért arasson.

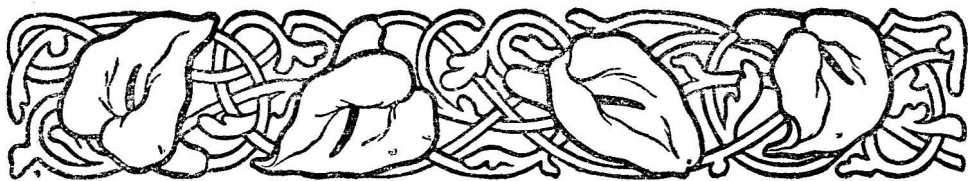
A hadapród a nagy hőshöz méltónak mutatja magát.

Csak midőn a szomorú tragédia utolsó jelenetei következnek, áll mozdulatlanul, az ijedelemtől megdermedten. Midőn a világhódító Szulejmán jön, mint a hatalmas Xerxes Ázsiából s Szigetvár Leonidását paizsára teríti, akkor a kis Szenyér szóttalan, néma. Szigetvár elestéről a kis Szenyér nem ír egy betűt sem többé; ajka elhalt, kardja kihullott kezéből. A rémület elvette minden erejét.

Mondja egy Kanizsáról 1566. szeptember 29-én írt levél, hogy Babócsáról, Csurgóról kiszöktek a hadak s a török azokat felégette; Vizvárról, Zákányról, Segesdről, Szenyérből, Széchenből, Csákányból, Maróthból, Marczaliból úgy ment el a megrettent had, hogy előbb felégették saját erősségeiket.

A török ugyan felépítette újra ez erődöket, Szenyér is újra felépült, de történeti szereplése örökre megszűnik; egy tollvonás sem teszi őt méltóvá a megemlézésre.

A nagy hős elestével a kis apród élete is megszűnt.

Farkasich Gergely.

zzal, hogy a haditanács s a király intézkedései folytán a királyi hadak Koroknát visszafoglalták a töröktől s hogy a megrémült török egymásután hagyta el a Somogy megyében elfoglalt helyeket: közel sem szűnt meg a veszély Szigetvárra nézve, annak 1556-iki ostroma után. A herélt Ali basa, mint láttuk, nemcsak erőszakoskodó ember volt, de, mint Szulejmán különös megbízottja, restelte is a kudarczot személyesen vinni hírül Konstantinápolyba; szeretett volna tehát még amaz év folyamán valami harczyi dicsőségre szert tenni, annál is inkább, mert bosszantotta az, hogy midőn Somogy vidékeiről az általános visszavonulás történt, Horváth Márk 30 ágyút szerzett be Szigetvárra s azokkal a visszavonuló hadakat üldözni kezdte. Maga Zrinyi 1556. szeptemberben hadaival Szigetvár alá vonult az esetleges védelemre s a várba nem férvén hadaival, a vár előtt ütött táborn, honnan szeptember 23-án levelet is írt. De bosszantotta Alit az is, hogy e kisebb harczok alkalmával Horváth Márk elfogott egy Tóth Sebestyén nevű magyart, ki törökké lett és sok kárt okozott a magyaroknak. Ezt Horváth elküldte Nádasdihoz, ki már visszatérőben volt hadaival és a ki Tóth Sebestyént a hadak szemeláttára elevenen megégettette, Horváth Márknak pedig gazdag jutalmat s katonáinak kettős zsoldot küldött elismerése gyanánt.

Ali basa, felfigyelve az egymást érő kudarczok miatt, Kassun-béget Somogyba küldötte, ki az utasítás szerint egészen váratlanul lepte meg s rohanta meg Csurgó várát. Sőt maga Ali is, midőn hallotta, hogy a keresztény hadak eltávoztak, újra előre nyomult, úgy, hogy 1556. október 13-án Kálmáncsánál találjuk hadaival, tehát Szigetvár előtt újra el kellett vonulnia. — Azonban újabb hadjáratával már nem volt képes babérokat szerezni. Kassun bég nem volt képes Csurgót bevenni, melyet Zrinyi, kinek az magánbirtoka volt, jó előre megerősített, hadiszerral és katonasággal ellátott. Sőt Ali pasa saját hadán megtörtént az a szegény, hogy midőn Kálmáncsára ment, Szigetvár hadi népe nem volt rest utána iramlani s megsarczolta azt, a mennyiben nemcsak sokakat hurczoltak rabként Szigetvárra, köztük a begler-béget s egy főuri törököt, kinek neje Rusztem pasa nőtestvére volt, de sok zsák-

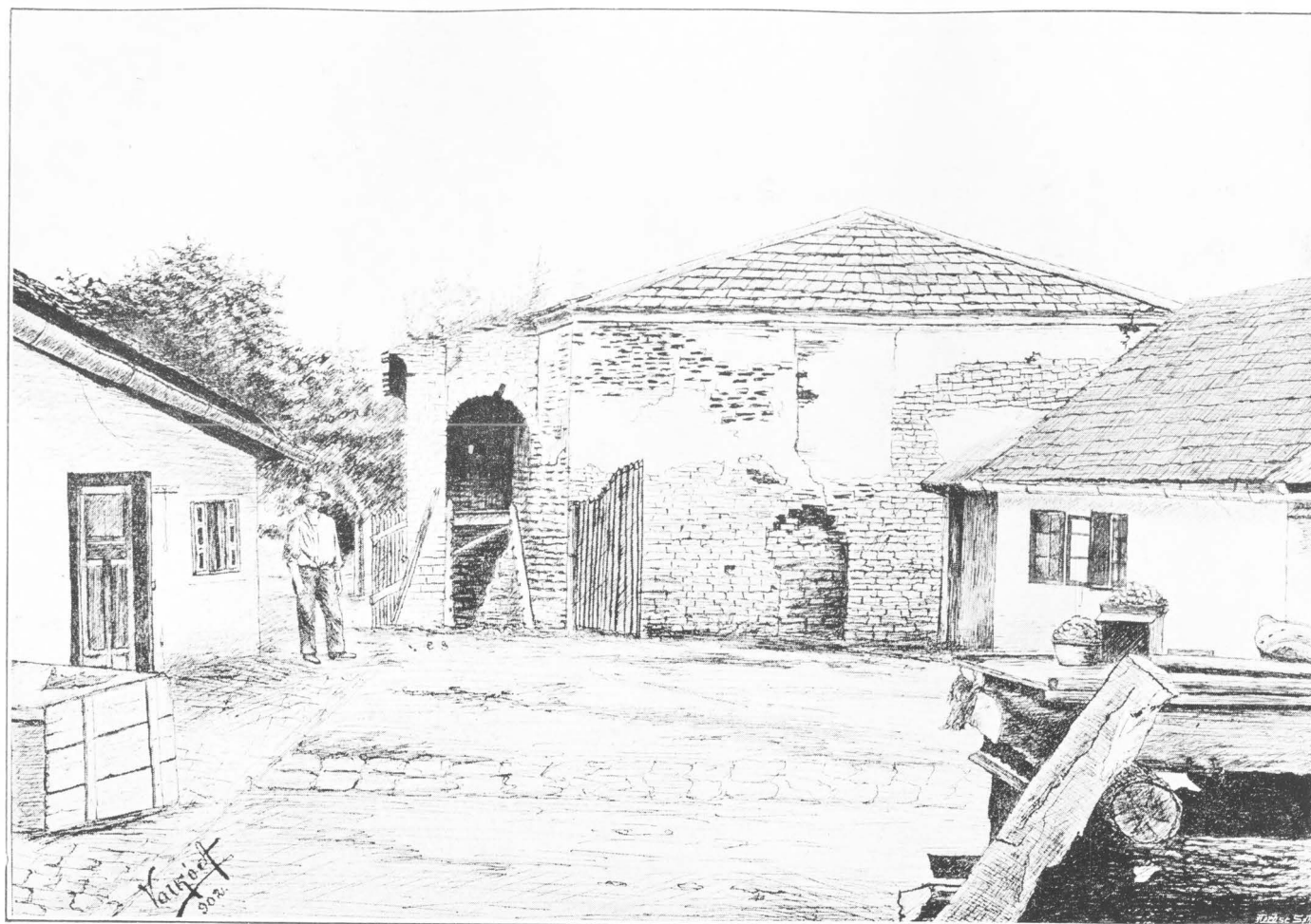
mányt s különösen lovakat szereztek. Ehhez járult az, hogy a tolnai táborból Musa chiaja is valószínűleg Ali hadai után indulandó, tetemes lovashaddal indult Sziget felé oly szándékkal, hogy ott a várból valami módon a magyarokat kicsalja s elrejtett nagyobb hadával foglyul ejtse. Sziget közelébe érve, a hadat a Szigetvártól délkeletre fekvő Medvész nevű község erdejébe rejtette el, maga pedig száz lovassal Szigetvárhoz sietett s elkezdte a magyarságot gúnyolni. A terv azonban nem sikerült, mert Horváth Márk a toronyból jól láthatta a felvonulást s átértette a cselt. Hirtelen és oly erővel rohant ki a várból, hogy nemcsak a város előtti száz lovas futamodott meg, de az erdőbe helyezett lovasság sem bírván magát védeni, mindenüket s azok közt drága arany s ezüsttel megrakott ruháikat martalékul hagyták a magyaroknak, akik magát Musa chiáját is elfogták.

Ali ugyan megfogyott hadaival visszatért Konstantinápolyba, de a helyzet tovább is fenyegető maradt. Félni lehetett, hogy 1567-ben újra jön Ali megkísérleni az ostromot.

Szükségessé vált a várat hadi s élelmi szerekkel újra ellátni s a megromcsolt várat nemcsak helyreállítani, de még jobban megerősíteni.

Zrinyi Miklós, ki 1556. szeptemberben Szigetvár előtt táborozott, jól látta annak siralmas voltát. Maga Horváth Márk előterjesztést tett a királyhoz s úgy adta elő óhajait, mint a melyek nemcsak az övéi, hanem egyúttal az összes várórségéi. Ezek szerint első sorban óhajtják a szigetváriak, hogy oda inkább gyalog katonaságot adjanak, mint sem lovasságot, mert a sivár vidéken a lovak számára nem lehet a szükséges takarmányt megszerezni. Továbbá oly katonaságot kér Horváth Márk, mely a többinek hűség és engedelmségben példát nyújthat. Hasonlóan esd, hogy a már beterjesztett jegyzékben foglalt hadi és élelmiszerekről Szigetvár javára Őfelsége gondoskodjék. Kéri továbbá, hogy a várat javítsák ki és erősítsék meg, mert ez Szigetvár jövedelmeiből ki nem kerül. Továbbá kér tüzérmestereket küldeni, mert az ittlévők részben sebesültek, részben hasznavehetetlenek. Kéri, hogy egyik tizedesének fizetését, ki előbb az ő szolgálja volt, jobbitsák meg; kéri, hogy az itteni lakosságról s annak megélhetéséről a király gondoskodjék s a felesleges népet távolítsa el innen.

Szükségesnek tartja, hogy a várban 1000 gyalog és 100 lovas katona legyen; kéri Őfelségét, hogy a kirurgusoknak fizetéséről, kik a sebesülteket gondozzák, el ne feledkezzék. Kéri, hogy azoknak kárát térítsék meg, kiknek lovai a várban az ostrom alkalmával elvesztek; kéri, hogy ama 99 ökörnek árát, melyeket az ostrom előtt a várba hajtottak, fizessék ki. Utasítást kér, mit csináljon a kálmáncsehi bíróval, kit még az ostrom előtt foglyul ejtett s jelenleg is börtönben van. Hasonlóan kér néhány munkást, kik az árokból a földet kihordanák és az erre szükségelt pénzt. Egyúttal esedezik, hogy a katonák fizetését teljesen szolgáltatassák ki. Hasonlóan figyelmezteti a kormányt az ő katonáinak ama állítására, hogy ők képesek volnának a Duna és Dráva melőlén és egyebütt is Baranyában a szükségelt katonaságot toborzani; de hogyan biztosítsanak másokat, mikor maguk sem kapják meg fizetésüket. Azt is kéri a szigetvári nyomorult katonaság, hogy fizetésük havi 4 frtra és az egyszerű

Török épület Szigetváron (város-pincze).

katonái 3 frtra emeltetnék. És hogy e fizetésemelés a már hátrálékos két hónapra is alkalmazást nyerjen. Végre Horváth Márk kéri a királyt, hogy eme fizetésemelésről már előre értesítsék őt és katonáit, hogy így azok, kik e fizetéssel megelégednek, e szándékukat neki bejelenthessék; azok pedig, kik ezen fizetést keveslik, a várból mielőbb elmehessenek, hogy helyettük más, katonáknak alkalmas egyéneket lehessen fogadni.

Kétségen kívül Horváth Márk e kívánalmait megküldötte Nádasdi Tamás nádornak is; mert a jegyzékben, mely kivonatát képezi a Horváth Márk által beküldött eredetinek, az áll, hogy Nádasdi Tamás ez ügyben szintén írt levelet Ferdinándnak, kérvén őt, hogy Horváth Márk méltányos kívánalmainak eleget tegyen Szigetvár katonáinak elősegítésére.

Szigetvárról gondoskodandó, Ferdinánd 1556. október 23-án kelt levélben Zrinyi Miklóst Bécsbe idéztette. A tanácskozásban a nádor részt nem vehetett ugyan, de miután a hadi és élelmi szereket ugyis Zrinyi vállalta magára Szigetvárra bevinni s a nádorra, mint Kanizsa földesurára csak a szükségelt szekerek beszerzését bízták, a nádor Sennyei Ferenczet küldötte Kanizsára az intézkedések megtétele végett. Zrinyi 1556. október 27-én levelet intéz a bánhoz Csáktornyáról, kérve őt, miután hadi és élelmi szereket kell Szigetvárra szállítani, értesítse, mikor a szállítandó tárgyak összegyűltek és a szekerek készen vannak.

Sem a Zala megyéből bekövetelt 500 lovas, kiknek a szállítmányt kísérni kellett volna, sem az elszállítandó tárgyak nem érkeztek meg. Ez okból Zrinyi Csáktornyáról október 31-én, november 3-án és 4-én különféle sürgető leveleket ír, miből látható, hogy Zrinyi, ki időközben új meghívót kapott Ferdinándtól a Bécsben november 5-ére kitűzött tanácskozásra, melyre „citissimo“ hívták, nem jelent meg; de november első napjaiban, midőn a török végkép elcsendesedett s Zalából a lovasok s szekerek végre megérkeztek, e hónap első felében a szigetváriak egyik szükségletét fedezte.

Hátra maradt még az elsánczolt vár kijavítása. Horváth Márk katonái s a falvakból behívott népség segélyével némikép összeütötte ugyan, de egy ellenséges ostromnak nem tudott volna ellenállni. Nem lehet ugyan kételkednünk, hogy Horváth a város helyreállítását Zrinyinél, a nádornál, sőt a királynál is sürgette; de mintha csak süket fülekre talált volna, az 1556-ik év második részében nem találunk a régi irományokban egy lapot sem, mely a város siralmas állapotáról vagy kapitányának e feletti aggodalmairól meg ne emlékeznék. Horváth Márk, midőn látta, hogy a várnak kijavítása és újabb megerősítése végett lépések nem történnek és megfogyott katonasága kiegészítést nem nyer, elkedvetlenedett. Nem akarta magát kitenni ama veszélynek, hogy a töröknek egy újabb ostroma esetén áldozatul essék; pedig a megrongált várat lehetetlen lett volna megvédenie; de azt sem akarta, hogy ostrom esetén a várat feladni kényszerüljön, mert ezt a magyar törvény halállal bünteti. Félnie kellett attól is, hogy az ostrom hírére hadának egy része megszökik a várból, mint ez Koroknán és egyebütt is történt. Tanácsosabbnak tartotta tehát mindjárt 1557. elején a szigetvári kapitányságról lemondani.

Az udvarnál ismerték Horváth Márk tettejét, elismerték annak vitézségét, melyet Szigetvár mult évi ostrománál Ali basa ellen kifejtett és tudták jól, hogy Horváth Márk lemondása nagy hátrányára van a hadműveleteknek és hogy a veszélyes helyen álló Szigetvár könnyen eshetik így a töröknek zsákmányul; de Horváth Márk lemondása összekötve állt ama veszélylyel is, hogy hadai, kik a szigorú, jó lelkiületű kapitányt ismerték, vele együtt hagyják el Szigetvárt.

Ily körülmények közt gyorsan kellett határozni és tenni; ennél fogva a király már előre elküldötte Gailler Zsigmond és Loos Benedek biztosait Csurgóra és meghagyta nekik, hogy ott és a vidéken mindennemű, a vár kijavításához szükségelt faneműeket, gallyat és rőzsét szedjenek össze Szigetvárra való vitel végett.

Megparancsolta továbbá a kanizsaiaknak és grácziaknak, hogy Szigetvár védelméhez a kijelelt mennyiségű ágyúkat, löport, golyókat és egyéb hadi eszközöket a kitűzött határidőre szállítsák Kanizsára és Csurgóra. Utasította továbbá Erdődi Péter horvát bánt, hogy hadaiból 200 lovast és 200 gyalogost bocsásson Szigetvár rendelkezésére. Hasonlóan felszólította Lenkovich János végvidékbeli kapitányt, hogy miután ott békés állapotok mutatkoznak, 500 lovassal járuljon Szigetvár segélyére s miután Nádasdi Tamás nádor is megígérte, hogy hadainak egy részét Szigetvár rendelkezésére bocsátja, úgy határozta el, hogy e hadak mind Csurgóra gyűlvén össze, onnét a hadiszerekkel együtt menjenek Szigetvárra, nehogy a török támadásainak tegyék ki magukat és a hadiszereket. Ezenkívül Szigetvár újabb kapitányául Farkasich Gergelyt nevezte ki.

E kinevezés az utasításból ítélve 1557. február 22-én történt és Zrinyi, kinek Farkasich pártfogoltja volt, azonnal be is ültette Sziget várába. Ugy látszik, hogy e nem magyar származású új kapitány sem a magyar legénységnek, de különösen nem tetszett Ujlaki Sebestyénnek, aki tán maga óhajtozott a kapitányi tisztségre. A még fiatal Farkasich szigorú modora miatt mindjárt kezdetben tozsalkodás fejlődött közte és alattvalói között, minek folytán két dologgal vádolták őt Ujlaki és a várőrség: hogy többet igényelt magának, mint mennyi neki járna s hogy az adózó népen is zsarolást művel. Zrinyi Miklós e panaszra Kapitányfi Istvánt küldötte Szigetvárra a béke helyreállítására.

Az ügy megvizsgálása alkalmával kiderült, hogy Farkasich nem vett magának többet, mint mennyit szerződése megengedett s a mi a nép zsarolását illeti, minthogy azt igazolni nem lehetett, Farkasich magára Ujlakira hivatkozott, hogy ez alkalommal Ujlaki sem tett volna másként, mint a hogy ő cselekedett. Egyébként maga is belátta, hogy nem annyira a panasz helyességéről, vagy alaptalanságáról van szó, mint inkább az ellenséges indulatról, mely ez idegennel szemben az őrséget vezeti; azért Zrinyi maga irt Farkasichnak, atyailag intvén őt akép viselkedni, hogy a katonaság el ne idegenkedjék tőle, ellenkezőleg édesítse magához. Nem is volt azután többé semmi baj közte és az őrség között.

Horváth Márk még ekkor mindig Szigetváron volt, mert a törvényes átadás még nem történt meg. Minthogy Horváth Márkot az intéző körök semmikép sem akarták megsérteni, úgy határozták, hogy Zrinyi Miklóst és Kerecsényi Lászlót küldik ki mint királyi biztosokat, kik Csurgón jelenjenek meg a kitűzött határidőre, gondoskodjanak ott a szükségelt kellő számú kocsikról s onnan Szigetvárra menvén, miután előbb kipuhatolták volna, minő viszonyban áll Horváth Márk saját hadaival és ha azok vele egyetértésben volnának és a várat elhagyni akarnák, úgy mindenkép iparkodjanak azokat lebeszélni; ha pedig viszály volna közöttük, azt lehetőleg előnyösen hozzák tisztába s csak azután adják át a kapitányságot és vele együtt a leltárilag kimutatott s oda-rendelt ingóságot. Ha az ágyúk között hibásakat vagy eltöröttket találnának, azokat hozzák el onnan. Tegyenek számadást arra nézve, hogy valjon a hozott faneműek és hadiszerek a viszonyokhoz képest elegendők-e?

Utasította továbbá a biztosokat, hogy midőn a hadakkal Szigetvárra érnek, az egyes katonák hadképességét vizsgálják meg s csak az esetben fogadják el, hogyha azok valóban beválnak. Magában a városban is nagy nyughatatlanság volt. A lakosság nagy része félvén az újabb ostromtól, ismételve folyamodott a királyhoz, engedné meg, hogy a városból eltávozhassanak és jelelne ki részükre más alkalmas lakhelyet. Zrinyinek és Kerecsényinek tehát erről is kellett gondoskodnia; az egyes lakosokkal megegyezni, tekintettel kellett lenni itt arra, nehogy a fuvarosokat, valamint a lakatosokat, kocsigyártókat, kovácsokat és más oly kézműveseket, kikre a várban, vagy a hadiszerek javításánál okvetlen szükségük volt, elbocsássák. Elhatározta ugyanis Ferdinánd, hogy mindezeknek ellátásáról gondoskodni fog.

Megbizta továbbá a biztosokat annak kipuhatolásával, hogy miért és kinek indítványára hagyta el ama hetven katona Szigetvárat, kiket ő Stiriából odaküldött, miután ezek arról panaszkodtak, hogy nemcsak igen rosszul bántak velük, de ama zsákmányt is elvették tőlük, melyet az ellenségtől szedtek. Felkérte egyúttal őket, hogy azt a chiaját, a kít a mult ősszel, midőn a begler-bég hadaival Szigetvár felé járt, elfogtak, küldenék fel a királyhoz, hogy tőle valamit kipuhatolni lehessen. Ez utasítás Zrinyi és Kerecsényihez már márczius 30-án történt és annak teljesítésére csak rövid határidőt tűztek ki, mi kívánatos is volt, mert a harcokra az idő megnyilott.

Nádasdi Tamás már előzőleg márczius 27-én Bécsből megírta Zrinyinek Csáktornyára biztosi kiküldetésének hírét s egyúttal azt is, hogy a kitűzött határidőre, április 5-dikére a hadak és a hadiszerek mind Csurgón lesznek s iparkodjék előre Csurgóra menni.

A terv pontos kivitele alig volt lehetséges, mert mint Zrinyi válaszában kifejti a királynak, őt kellett volna tanácsra hívnia és a határidőt vagy előbbre, vagy későbbre tennie, mert a folyók és patakok kiáradása miatt az egész vidék tengerhez hasonlít, feneketlen sár van, fuvaros igen kevés és ezek sem vállalkoznak ily utakra.

Zrinyi azonban utnak indult Csurgó felé; de a kitűzött határidőre sem katonákat, sem hadiszereket nem talált ott. Várakozott még tehát négy napig

és április 9-én útnak indult Szigetvár felé, főképen azért, mert a király az utasításhoz képest 300 magyar forintot küldött Szigetvár lakosai részére, hogy azt ott kioszsza. Szigetvárra érven ott mindent a legnagyobb rendetlenségben, s a várat pusztult állapotban találta, mert bár a hajduk ismételve kimentek a pór népet a vár kijavítására behajtani és jöttek is eleinte, de azután a mezei munkával és szőlővel lévén elfoglalva, többé munkást nem lehetett kapni s minthogy oly hír terjedt el ott mindenfelé, hogy a török még a vár helyreállítására előtt akarja a várat megostromolni, azonnal írt ő felségének, hogy 200 vagy több cseh munkást küldene a várnak helyreállítására.

Zrinyi csekély eleségen és két taraczkon kívül, melyeket Kanizsáról szállított, semmit sem hozott magával, pedig a várban e részben is nagy szükség volt. A katonaság egyébként csak 500 emberből és csekély lovasságból állott és ezeknek egy részét is Horváth Márk elvitte magával, ki odaérkezése után a várat azonnal elhagyta; ő pedig annak kezelését átadta az új várkapitánynak, Farkasich Gergelynek.

Zrinyi ez alkalommal szeretett volna huzamosabb ideig Szigetváron maradni s ott mindent rendbe hozni; ámde sem az ő, sem kísérőinek: Nádasdi Kristófnak és Magyar Bálintnak lovai részére nem kaptak alkalmas helyet és takarmány csak annyi volt, hogy 11 napig jöhettek ki vele, midőn is kénytelenek voltak Szigetvárt elhagyni.

Ferdinánd király az így hajótörést szenvedett vállalatához még Egkh Sándor bárót is ki akarta küldeni, részben azért, hogy Zrinyi és Kerecsényi végrehajtó királyi biztosokat munkájukban ellenőrizze, részben hogy ennek szolgáltatassa át a katonaság s szigetvári lakosság részére szánt pénzeket. Egkh Sándor e kiküldetéséről a biztosokat már előre értesítette is; de ez, úgy látszik, időközben lemondott e vállalatról és Kerecsényi sem vett részt ekkor semmiben. A király a pénzt Zrinyinek küldötte; ez volt az egyedüli, ki legalább megtette a király terveinek végrehajtásához az előlépéseket, habár azok nem sikerülését előre jelezte volt.

Farkasich Gergelyről, az új szigeti kapitányról, előzőleg igen keveset tudunk. Már 1542-ben mint Zrinyi Miklós megbízott embere Galicsnai Györggyel, Alapi Jánossal, Horváth Györggyel és Mátyással részt vett a Török Bálintné szül. Pempflinger Katalin ellen Pápán, úgy Veszprém és Somogy vármegyékben elkövetett hatalmaskodásokban, midőn az egyes községeket megszállták és kiélték. Mint katona már 1552-ben Zrinyi Miklós szolgálatában állott, mely évben Zrinyi a nádorhoz írt levelében panaszkodik s mentegeti magát azért, hogy Policsányi György nevű szolgája Farkasichot, Kerecsényi Lászlót és Bocskai Ferenczet tőle el akarta csábítani s most mégis az vádolja őt. 1555-ben is védelmezi e hű emberét Nádasdi előtt a szolgájával való viszálya ügyében. — Utána már a szigeti kapitányságban találjuk, melyre Horváth Márk lemondása után Ferdinánd őt már február 22-én kinevezte. Látjuk ebből, hogy e kinevezésnél is Zrinyi keze működött, az ő embere s megbízottja kapta ismét Szigetvár kapitányságát, oly embert választván oda, kit ismert és kiben megbízhatott.

Zrinyi ez idő alatt nem szűnt meg Szigetvár érdekében működni. Már 1557. június 23-án ismét Csurgón találjuk őt, hova időközben a lőpor, golyók s egyéb hadiszerek megérkeztek. Kocsija a szállítmányhoz nem volt elegendő, így Kanizsáról kért még négyet. Mégis a hadiszereket akkor nem szállíthatta Szigetbe, mert a törökök igen csoportosultak Pécssett s Kaposvárott s miután szándékukat kitudni nem lehetett, be kellett neki várni az időpontot, míg rakományával egész biztonságban utazhatik. Időközben Kassun basa is Pécsre érkezett hadaival s nem lehetetlen, hogy e hadi mozgalmak Szigetvár ellen irányultak.

Kassun basa újabb utasítás szerint kénytelen volt Budára visszatérni, így a vállalkozás abbanmaradt, pedig a basa a hódolt falvakból már a szekereket is táborába rendelte a földmunkák teljesítésére. Ujlaki Sebestyén, Szigetvár másodkapitánya, a dolgok e fordultáról Zrinyit személyesen értesítette. Zrinyi, úgy látszik, a hadiszerek egy részét 1557. aug. 30-a körül ökrökön szállította Szigetbe. Ali basa betegen feküdt, Kassun hadakat gyűjtött, Ferdinándnak fegyverszünete volt a basával, de melyben nem igen lehetett bízni.

Végre 1557. december 30-án megtették az előkészületeket arra, hogy a hadiszerelevényeket Csurgóról Szigetvárra szállítsák. Csak egy taraczk, egy ágyú és 60 mázsa lőpor állott rendelkezésére. A törökök ugyan Koppánynál, Kaposnál és Berzenczénél akkor is gyülekeztek. Állítólagos céljuk az volt, hogy martalékként szálljanak a vidékre; ámbár Zrinyi azt vélte, hogy e hadiszerek megrablására törekesznek. Mégis a szállítmányt szerencsésen Szigetbe vitte és onnét azonnal Bécsbe utazott. 1558. márczius közepén Miksa cseh király küldött pénzt, ágyút, lőport s egyéb hadiszereket s felkérte Zrinyit, hogy kommisszáriusát kísérné el Szigetbe; mi fölött Zrinyi méltatlankodott is, mert a kíséret közelebbi minőségét Miksa király meg nem állapította. Így lassan Sziget is képessé vált újabb küzdelein felvételére.

A portyázó török hadak csakugyan Szigetvár alá jutottak s miután ezt többször ismételték, Farkasich cselt vetve, sikerült neki 1558. január végén Wlahalya nevű török főúr fiát, ki e vidéken rablásairól, pusztításairól és öldökléseiről volt híres és más előkelő törököket rabul ejteni. Ily eseményekről rendszerint jelentést kellett tenni és Miksa cseh király erre vonatkozólag levélileg kéri Farkasichot, hogy Wlahalya fiát, kinek neve Memmia, küldené el neki, vagy ha másnak adta volna is, szabadon ne ereszsze; jövőre ily főrangú törököt még sarczért se ereszszen szabadon, míg a királytól erre rendeletet nem kap.

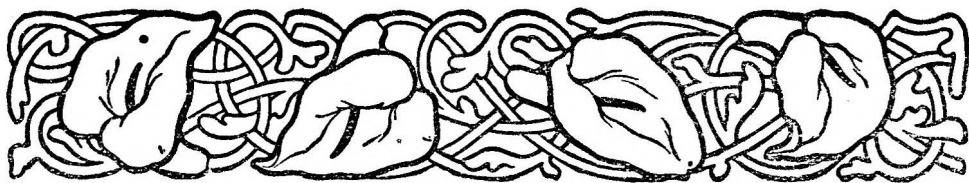
Látván Farkasich, hogy a törökök igen sokat kalandoztak nyugot felé, ő is egy nagyobb haddal kijöven Szigetből, útját Berzenczének vette, melyet hihetőleg a törökök birtak, s a városba hatolva, azt felégette s 32, vagy 20 előkelőbb törököt hurczolt fogságba és gazdag zsákmánynyal tért vissza Szigetbe. (Az eredetiben Berzencze helyett Bezencze áll; de miután ily nevű falu Somogyban nincs és nem is volt, annál kevésbé város, mint azt Zrinyi nevezi, azt íráshibának tartjuk Berzencze helyett, miből látható, hogy e helyet a törökök már akkor elfoglalták, de később a magyarok visszafoglaltak s csak 1556. után került végkép török kézre.)

Sajnos, hogy e derék kapitány, ki pályáját oly nehéz körülmények között s mégis szép sikerrel kezdette Szigetváron, már 1550. márcziusban, alig egy évi kapitánysága után meghalt. Még betegsége idején értesítették Zrinyit, ki meghagyta, hogy halála esetére tisztességesen eltemetve sirját fallal vegyék körül. Palatics János, valószínűen alkapitány, 1558. márczius 29-én értesíté Zrinyit, hogy aznap délután temették a katonatisztek közbenjöttével, a meny nyire azt ama szűk hely, hova Zrinyi őt eltemetni rendelte, megengedte. Az emlék megjelölésére azt mondja, hogy itt meszet nem kaphatni s azért a rendelés szerinti falat meg nem építheti, hanem vályogból a sirtetőre falat s arra cseréptetőt rakat, hogy az eső a sirt ne érje. Számtalan apró értesítéseiből kitünik, hogy Farkasichot ekkor csakugyan Palatics János helyettesítette.

Az elhúnyt kapitánynak csak ingóságai maradtak; ezekre nézve Zrinyi kiadta a rendeletet, hogy azokat gondosan megőrizték és tudta nélkül azokat senkinek ki ne adják.

A király azután kommisszáriusokat küldött Szigetbe, kik ugyan ott mindent rendben találhattak, mert Palatics még az éléskamarákat is lepecsételtette, noha enélkül eleség hiányában voltak; zár alá vették Farkasich ingóságait is. Zrinyi közelebb lévén, az általa küldött katonák hamarabb értek Szigetvárra a rend helyreállítására s fentartására. A király által küldött kommisszáriusok Zrinyi embereivel igen méltatlanul bántak s úgy bocsátották el őket, úgymond Zrinyi latin szövegű levelében, mint a hogy a köznép mondja: „kihurrogatták őket.“ A latin szövegű levélben e szavakat: kihurrogatták őket, magyarul írta Zrinyi, hamarabb találva helyes kifejezést a magyarban, mint a latinban. Zrinyi igen zokon vette ezen eljárást, mert úgymond, mi nem magán-érdekünk kedvéért küldöttük embereinket Szigetbe, hanem hogy a királyi felségnek és hazának tegyünk szolgálatot. Így végződött Farkasich Gergely kapitánysága Szigetben.

Horváth Márk második kapitánysága.

Horváth Márk második kapitánysága Szigetvárott a királyi utasítások jegyzéke szerint 1558. márczius 31-én veszi kezdetét.

A török ez évben már kora tavasszal elkezdett mozgolódni. Zrinyi már 1558. márczius 17-én arról értesíti a nádort, hogy a pozsegai, boszniai és egyéb végekből gyülekezik a török „Pécsce”, hova már várják a budai basát; két öreg ágyút és tizenkét taraczkot készítettek elő s céljuk az, hogy Babócsát, mely akkor építés alatt állt s melynek őrsége sem volt, megostromolják. Más hírek szerint csakis a Mesztegyőben levő monostort akarták megerősíteni. Alig értek Pécsre, a pozsegai Arszlán bég a budai basához küldte Melthyr agát, hogy jöjjön alá s ne engedné Babócsát felépíteni; ki vissza is izente, hogy mihamarább jönni fog. A törökök bevett szokás szerint a készülődés ideje alatt a vidéken portyáztak, így a szigetvári őrség sem maradhatott tétlen. Így elsőben ama 16 török foglyot, kiket még Farkasich szerzett s kik között egy aga is volt, elküldötték Csurgóra; hasonlóan tettek két elfogott török trombitással is. Palatics János „de Illyada” vezette akkor ideiglenesen a vár kormányzatát. A törökök még Szigetvár alá is elportyáztak, ott lefejeztek néhány embert és Izpethei Baláznak egyik emberét, ki épen a királytól levelet hozott, elfogták és a levelet tőle elvették. Mindez közvetlen Horváth Márk kinevezése előtt történt; szükséges volt tehát, hogy ez helyét mielőbb elfoglalja.

Ferdinánd király, úgy látszik, különös súlyt fektetett arra, hogy Horváth Márkot bizonyos ünnepélyességgel vezessék be Szigetvárba s mutassák be újra a katonaságnak. Talán ez az egyetlen magyar okirat, melyet a király e célra kiadott, illetve fia, Miksa, akkori cseh király által kiadatott s mely megérdemli, hogy itt teljes szövegében közöljük:

Maximilianus istheni malaztból che kyral austrianak fe herchege.

Vitezle es nekewnk zerelmes hywink. Vygeztek my ezt az my hywinkel Horwat Markowal, az Ziget varanak es varasanak capitan-saga felewl igh, hogh zent georgh honak tizenethed napyara Chorgon

lygyen, oneth Zigetbe myndjarasth be menny, hogh peniglen jo zertartasal vagh ys modon vytesyk be, es oth az vyteznek nylwan mondatasyk, vagh hyrdetesyk thigedet es vytezeleket my zerelmes hyweynket, Thewfenpachy Ferenchet es Tahy Ferenchet vgh mynt erre kiwaltkippen my commissariusinka valasztotunk mynd az zigethi be menisre es az thy bevytheltheekben, mynd az zigethi capitan-sagnak meg hyrdetisyben nekthek parancholthunk kegelmeskipen meghagywan, es eznek az hónapnak tizenethewd napyara Chorgon lygh, es az my tanosagal meljel oda kewldunk, meq erched, es vighez vinni segyched, mynden banthas nelkewl, meljek the neked elewdbe ywhetnenek hatra hagywan, az az okvethetlen, ebben penig chazar ew Felsige es az my akarathunkat chelekedeth. Bechben zent georgh honak hadot napyan 1558.

Kyral parancholatjara adathot.

Mai helyesírással így szól:

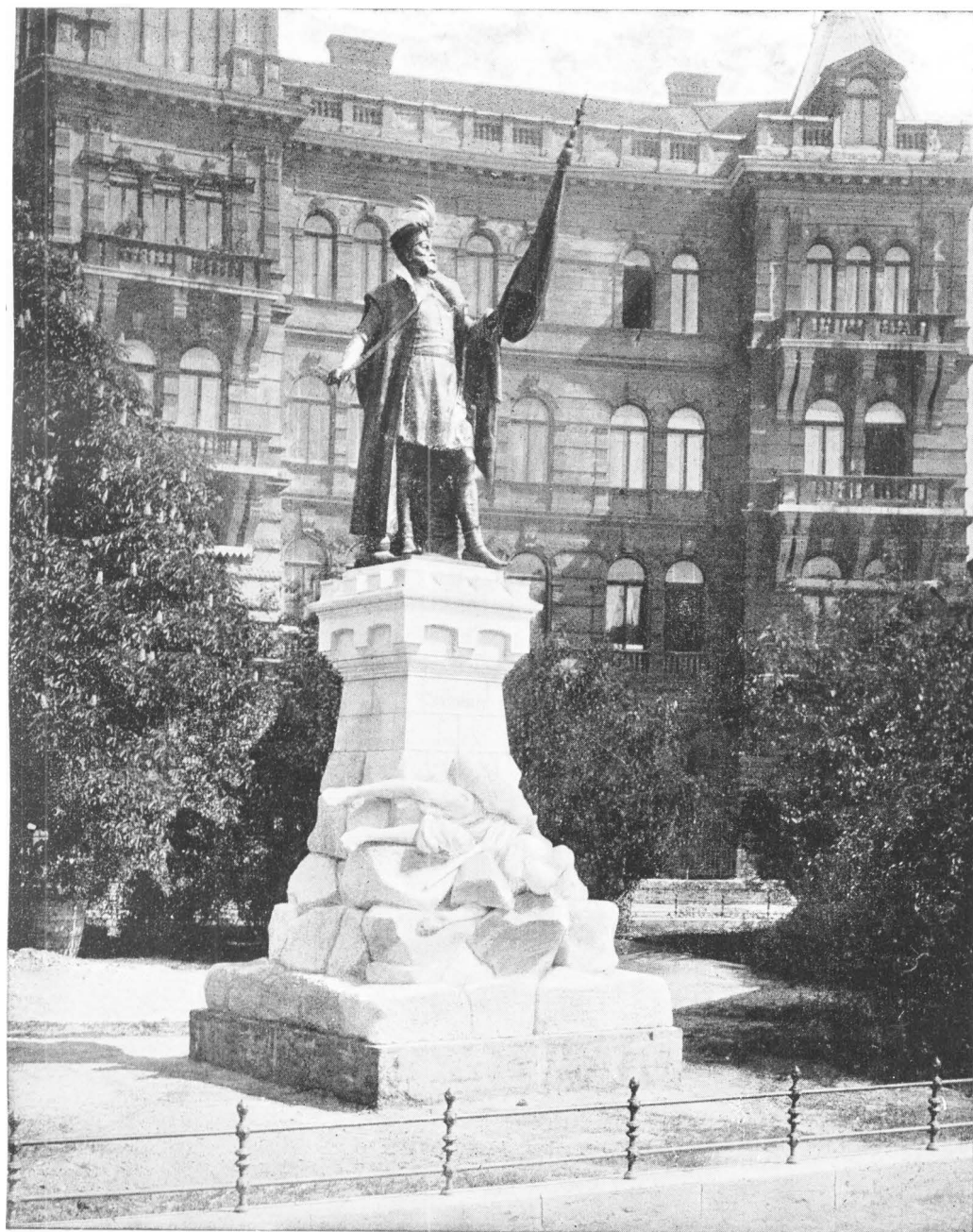
Maximilianus isteni malasztból cseh király, Ausztriának főhercege:

Vitézlő és nekünk szerelmes hívünk, végeztük ezt a mi hívünkkel, Horváth Markóval, az Sziget várának és városának kapitánysága felől így, hogy szent György hónap tizenötöd napjára Csurgón legyen, onnét Szigetbe mindjárt bemenni, hogy pedig jó szertartással, vagyis módon vitessék be és az vitéznek nyilván mondattassék, vagy hirdettessék, téged és vitézeket mi szerelmes hiveinket, Tifenbacher Ferenczet és Tahy Ferenczet úgy, mint erre kiváltképen mi kommisszáriusunkká választotunk, mind a szigeti bemenésre és az ti beviteltekben mint az szigeti kapitányságnak meghirdetésében neked parancsoltunk, kegyelmesképen neked meghagyván és ennek az hónapnak tizenötöd napjára Csurgón légy, és a mi tanulsággal, melyet oda küldünk, megértsed és véghez vinni segítsed minden bántás nélkül, melyek teneked elődbe jöhetnének, hátrahagyván, azaz okvethetlen ebben pedig császár őfelsége és az mi akaratumkat cselekeded. — Bécsben Szentgyörgy hónap hatod napján 1558.

Király parancsolatjára adatott.

Horváth Márk ünnepélyes bevezettetése után azonnal megkezdte működését Szigetváron.

Ez időből csak néhány levele maradt fenn Horváth Márknak: 1558. szeptember 4-éről és 7-éről, melyekben Zele Jakabot, Kanizsa várának prefektusát és Chányi Ákost, a nádor birtokainak kanizsai prefektusát arról értesíti, hogy Szinyei meghagyásából Károsi Ferenczet elfogatta és vasba verette. — Azért — úgymond — „mert ott fenn felesége vagyon s itt is meg akar nőszni,” és utasítást vár, mit csináljon vele. — A levelet Horváth Márk, mint Baranya megye főispánja, írja alá. Majtényi Gergely ugyanez időben Szigetvárról szintén levelet ír Terjék Tamásnak, melyből azt látjuk, hogy a levélíró Horváth Márk fogságában van és esenkedik, hogy kiszabadulásáért a nádornál járjon közbe.

Zrínyi Miklós szobra Budapesten.

Főispáni működését látjuk az apari (tolnamegyei) község „szegény és megnyomorodott polgárainak“ Horváth Márkhoz intézett leveléből, melyben értesítik, hogy Csákvári Benedek, Zalai Gergely, mint Paksi Ferencz népei, úgy Nagy Sebestyén, Fizeki Benedek, Vaszari György, Szentpáli Pál, mint zsványok törtek rájuk, 80 frt sarczot kértek s a legdurvább módon fenyegették meg őket; tehát Horváth Márktól kérnek segílyt, kinek „bizalma és szárnya alá adták magukat.“

Hasonlóképen az icsei-ek 1559-ben Szegzárdról hasonló panaszszal élnek Korpádi Gergely ellen, ki a községbeliektől 140 frt készpénzt sarczolt, 50 frt értékű marhát, minden használható dolgot, sőt „az asszonyiállatoknak fejéről való gyolcsot“ is elvitte.

Hasonló panaszt emeltek a szerdahelyiek, szentmiklósiak és sagyakiak, szintén Tolna megyéből, kik elpanaszolják, hogy kenyerük sincsen, oly szegények.

Maróti László Kálmáncsehiből (ma, elég helytelenül: Kálmánca) szintén panaszt emel a szigetiek, csurgóiak és babócsaiak által rajta megvett hamis harminczadok miatt.

Képzeltető, hogy az amugy is nyers és katonatermészetű Horváth Márk vaspálczával kívánta a rendet helyreállítani.

Ily szigornak tulajdonítjuk eljárását a szegzárdi lakosság ellen, a melyben kapzsiságának vonásai is megvannak. A később említendő panaszkönyvben a szegzárdiak azt adták elő, hogy ők az ideig Csurgó vára adóterületéhez tartoztak, de Horváth Márk kényszerítette őket, hogy adójukat Szigetvárra fizessék. Midőn Thuzali szegzárdi bégre Horváth Márk egy alkalommal megharagudott, elküldötte katonáit (1559 vagy 60-ban) szent Márton napja körül, kik az egész várost felégették (mely alkalommal 30 ember elpusztult) és elvitték összes jószágait, a hordók fenekét kiverték és eleresztették boraikat, 200 embert rabságba vittek, ezek közül egyet az úton megöltek, a többit Horváth Márk kezére adták Szigetváron, egy közülök meghalt a börtönben, a többinek úgy kellett magát kiváltania; a váltság egy lószerszámra való két ezüst láncz volt 83 frt értékben, 2 szőnyeg 83 frttal, 4 másik takaró 50 frttal. Ezenfelül 50 frt birságot fizettek és mintegy 2000 frt kárt szenvedtek, mihez még az is járult, hogy gazdasági eszközeik hiányozván, sem szántani, sem szőlőket művelni nem bírták.

Talán e szigorát a várőrséggel szemben is gyakorolta, mert ez időben olvassuk, hogy az is felzendült Horváth Márk ellen. Hozzájárult még ehhez az is, hogy túlszigorával legnagyobb pártfogóját, Zrinyi Miklóst is megsértette, a kinek Slavóniában Krassó, Pogorács, Kresztősia és Szent-Mártonon levő birtokain, midőn embereit járadékainak beszedésére oda küldötte, Horváth Márk nem tudni mi okból, ezeket zaklatni kezdte, némelyeket börtönbe vetett és a hozzá panaszra induló jobbágyokat ott tartotta. Panaszra mentek tehát és Horváth Márk ellen a nádornál vizsgálatot kértek; de Horváth Márk, midőn megtudta, hogy Zrinyi is a panaszlok közt van, azt hitte, hogy a cél az, hogy állásától elmozdítsák. Némi kis világot vet ez ügyre Horváth Márknak Csányi

Ákoshoz 1559. deczemberben intézett levele, melyben azt mondja: „Minden dolgot rám akarnak handorítani és mindenben engemet akarnak bűnössé ejteni. A két foglyot is akaratom ellenére szabadították ki, törvényben láttatásnak előtte; semmi dologban úgy el nem járnak, a mint az instrukció tartotta, azért kérem, hogy te kegyelmed urunknak Őnagyságának izenne és írna az én dolgom felől, hogy ő nagysága meg Őfelségénél törekednék azon, hogy Őfelsége, míg minden dolognak teljességgel való mivoltát, állapotját meg nem érti, addiglan haragját reám ne vesse; ha Őfelsége házának, vagy az uraknak, vagy a szegénységnek kárt tettem, Őfelsége előtt, ha akarnám is, el nem rejtőzhetem, Őfelsége büntessen meg engemet érdemem szerint; én úgy szolgáltam, mint (mind) Őfelségének, mint (mind) ez országnak, hogy azt hittem, remélhettem, hogy mint Őfelségének, mint az országnak kedves szolgálatot tettem.“

Baja Zrinyi Miklóssal is nemhogy csökkent volna, de még növekedett, aki Medvei Benedek és Morvai János által felakasztással és szemkítolással fenyegette. Horváth Márk ez izenet által haragra gyulasztva, 1559. augusztus 10-én egyenesen Ferdinánd királynak írt, kérvén őt, tartson ez ügyben vizsgálatot és ha bűnösnek találja, büntesse meg. Ugyanez napon Zrinyinek is írt szemrehányó levelet, hogy oly büntetést kíván rá szabni, a minő csak a latrokat illeti; melyet sem ő, sem az ő hadnagysága alatt állók meg nem érdemelnek; „mert ő jámbornak tudja magát, s mint (mind) az Őfelsége szolgái, az ő hadnagysága alatt, mert senkit el nem árult, meg nem őrzött, senkinek marháját el nem vette, el nem tolvajlotta, sem meg nem mordálotta, a kiért ezt megérdemlette volna“.

Ferdinánd király erre Nagyvátyi Antalt küldötte ki az ügyek megvizsgálására, ki tényleg semmi büntetésre méltót nem talált Horváth Márk cselekedeteiben, mert ez teljesen utasítása szerint járt el.

Azonban ismét újabb panasz merült fel. Mohamed, az akkori pécsi bég, levelet intézett Zrinyihez, értesítvén őt, hogy Horváth Márk a három hónapra kötött fegyverszünetet nem tartja meg, hogy emberei közül hatot s köztük saját két szolgáját rabul ejtette, holott a bég a Horváth Márk két emberét s vele 24 marháját és egy pattantyusát, kiket a fegyverszünet alatt elfogott, ismét visszaadta. Zrinyi Miklós Őfelségének is elküldötte e levelet, mire ez újabb levelet intézett Horváth Márkhoz és az ügy állásáról most már tőle magától kért felvilágosítást.

Horváth Márk erre 1559-ben deczember 6-án kelt levelében újra tagadásba veszi a vádat s azt mondja, hogy neki, mint Baranya megye főispánjának, kötelessége volt eme nyomorult népséget, kik a felségnek hű alattvalói, a haramiáktól és gonosztevőktől megvédeni, kik e népet minden kigondolható úton zsarolták. A Zrinyi-féle panaszra nézve hivatkozik Babócsán, Berzenczén, sőt Csurgón lakó és Zrinyi szolgálatában levő emberekre, ujólag kérvén maga ellen a vizsgálatot. Ennek ellenében Horváth bepanaszolja Mohamed pécsi béget, hogy midőn Varga István, Batha Péter, Dancsi Ágoston nevű embereit katona-kisérettel a falvakra küldötte, hogy a Szigetvár katonasága részére szükségelt élelmiszereket beszerezzék, Mohamed emberei nem szűntek meg

őket utjokban folytonosan nyugtalanítani. Tagadja, hogy Mohamed embereit elfogta volna. A Mohamed által állítólag elfogott két ember és marhák nem az övéi voltak, hanem Zalay Kelemen berzenczei lakoséi, kinek e javait azért adta vissza, mert meggyőződött róla, hogy a török vámpénzt kifizette. Az elfogott pattantyús nem volt más, mint Sziget városának egy szegény lakosa, kit a bég tényleg visszabocsájtott. Ellenben a basa az úton menő 10 szigetvári lakost a fegyverszünet daczára elfogatott és Pécsre hurczoltatott, kik között három százados is volt. S nem is szokta a bég visszaadni a foglyokat, míg csak Horváth Márk kicserélhetés eszközölhetésére nehény törököt szintén el nem fogat, mit Horváth Márk a pécsi bégnek levélben szemére is hányt. Mindezeket Őfelsége megláthatja, ugymond Horváth Márk, a pécsi bégnek hozzá intézett leveléből is, melyet a Szigetből elfogott pattantyúsok érdekében írt; s e pattantyúsok még jelenleg is Pécsen raboskodnak.

Nagyon valószínű, hogy Horváth Márk második kineveztetése alkalmával kikötötte magának, hogy a Farkasich Gergely egész kapitánysága alatt romokban álló és csak némileg kijavított vár újra helyreállíttassék. E kívánsága teljesült is.

Ferdinánd király Horváth Márk második kapitánysága ideje kezdetén komolyan hozzáfogott Szigetvár várának kijavításához; e célra Mirandola Pál olasz származásu építőmestert nevezte ki és küldötte Szigetvára.

Az építés költségeit Horváth Márkra bízta, kinek Mirandola Pál hetenként beszámolt s a pénzt tőle átvette. Ez írásos számlákban és névtárban, melyek még ma is kezeink között vannak, Mirandola magát királyi építőmesternek (regius architector), Szigetvárát pedig győzhetlen várnak nevezi (arx invincibilis).

Az építkezés 1558. október 4-én kezdődött meg. A napszám 7, 6, 5 és 4 denárt tett ki személyenkint. A palléroknak 10 denár járt. Október 4-től egész 8-ig a munkások számát a következő táblában állítjuk össze:

	7 den.	6 den.	5 den.	4 den.	
október 4	294 munkás	89 munkás	17 munkás	39 munkás	6 pallér
„ 5	247 „	47 „	13 „	18 „	6 „
„ 6	245 „	105 „	23 „	36 „	6 „
„ 7	122 „	45 „	6 „	144 „	6 „
„ 8	— „	249 „	— „	80 „	6 „

Hihetőleg a napok rövidülése miatt, már a következő héten megcsökkenték a napszámot, úgy hogy ezután csak 6, 4 és 3 denárt kaptak a munkások s a pallérok 6 denárt. A következő táblázat a további munkálatok sorrendjét mutatja:

	6 den.	4 den.	3 den.	
október 10	196 munkás	59 munkás	21 munkás	6 pallér
„ 11	237 „	56 „	19 „	6 „
„ 12	198 „	70 „	19 „	6 „
„ 13	201 „	67 „	23 „	6 „
„ 14	196 „	76 „	24 „	6 „

		6 den.		4 den.		3 den.	
október	15	194 munkás		78 munkás		22 munkás	6 pallér
"	16	199 "		81 "		23 "	6 "
"	18	202 "		77 "		27 "	6 "
"	19	201 "		54 "		15 "	6 "
"	20	195 "		64 "		22 "	6 "
"	21	200 "		71 "		22 "	6 "
"	22	196 "		71 "		15 "	6 "
"	23	185 "		53 "		20 "	6 "
"	24	182 "		52 "		10 "	4 "
"	26	192 "		44 "		17 "	4 "
"	27	191 "		51 "		28 "	4 "
"	28	192 "		67 "		21 "	4 "
"	29	192 "		55 "		18 "	4 "
"	31	176 "		55 "		25 "	4 "

Az építést novemberben is folytatják a következő táblázatban :

		6 den.		4 den.		3 den.	
november	1	191 munkás		67 munkás		24 munkás	4 pallér
"	2	185 "		68 "		18 "	4 "
"	3	190 "		64 "		24 "	4 "
"	4	190 "		70 "		28 "	4 "
"	5	266 "		77 "		26 "	4 "
"	7	231 "		79 "		15 "	4 "
"	8	224 "		57 "		20 "	4 "
"	9	226 "		67 "		23 "	4 "
"	10	222 "		58 "		23 "	4 "
"	11	216 "		57 "		32 "	4 "
"	12	212 "		102 "		19 "	4 "

Novembertől kezdve egész december 22-ig a számolásokat Ibafalvai Ferencz mint szigeti kir. tisztartó, Tobolovich Jakab tűzérmeister ellenőrzése mellett vezette, mely számadásokból kitűnik, hogy ez év őszén az említetteken kívül 9822 napszámos dolgozott a vár javításán.

A következő évben a munkálatok május 8-án indultak meg és a fennmaradt számadás 1559. június 24-ig vezet. Itt a 6 denáros munkások száma átlag 300 körül forog és a kisebb fizetésű munkások száma is tetemesen nagyobb, úgy hogy ez idő alatt 12.470 napszámot fordítottak a várra. Ide nem számítva a két felügyelőt, kiknek naponta, úgy, mint az előző évben, 12 denár napi fizetésük volt.

A meglevő következő számadások június 27-től egész szeptember közepéig folynak, mely idő alatt ismét 15.310 napszámot fordítottak a vár munkáira. Az építőmester ez évben már nem Mirandola, hanem Wolthelyna Jakab, ki nevéből ítélve, szintén olasz eredetű s úgy látszik, hogy Ferdinánd ez építést külön e célra hozatta magának és küldötte Szigetvárra.

Az építkezés, melyet az olasz építő, vagy mint akkor hívták, pallérmester végzett, hasonlított némikép a korábbihoz. Itt is először a gerendázatot állították fel az ácsok s a közöket ágakkal sövénymódra befönték, majd ennek tetejére felállították az úgynevezett palánkot, mely tényleg alacsonyabb palánk volt s a „sétálónak“ (Zvinger) védjét képete, ezt azután hihetőleg a külső oldalon megerősítettek, mit akkor kötésnek hívtak, nehogy a palánk könnyen eldőljön. Midőn mindez készen volt, akkor ágyú-réseket vágtak a sövényfonáson; midőn ezek is készen voltak, a külső részeken megkezdődött az egész fonásnak és szerkezetnek betapasztása, melynek célja az volt, hogy ezzel a fonást jobban védjék az idő ellen. — Szigetvárrott az olasz mester a fonásnak valami új módját alkalmazta, mi a sövényt jobbá, rugalmasabbá tette, ezt azután mint „szigeti fonás“-t, máshol is alkalmazásba vették, mert az eddigi módszernél czélszerűbbnek és helyesebbnek ismerték el.

A vár építése a felszámított munkával nem nyert befejezést, hanem valószínűleg még az őszig eltartott, mert Wolthelyna építőmester csak az év végén, december 17-én és december 21-én veszi fel fizetését Horváth Márktól, a melyet havi tíz forinttal számítva, összesen kapott 123 renusi forintot és 28 krajczárt.

Ha meggondoljuk azt, hogy csak ama napszámok összege, melyet a meglevő számadások kimutatnak, 49.996-ra rug, úgy elképzelhető, hogy mily óriási munkát végzett annyi népség, midőn tudjuk azt, hogy 1553-ban a vár már teljesen átídomítva szerepel az említett leltárban; de egyúttal látható az is, mennyire kíváncsú volt a várnak újabbi megerősítése az 1556-iki ostrom után és épen nem lehet csodálkoznunk, ha Horváth Márk készebb volt állását elhagyni, mintsem hogy annak végpusztulását lássa.

Most azonban, hogy a vár megépült, Horváth Márk otthonosabbnak kezdé magát érezni. Ez időre esik házassága. Nem lehet ugyan az időt határozottan megállapítani, de miután az 1561-iki panasz-jegyzőkönyv e házasságról úgy beszél, mint régebben történt dologról, annak megkötését Horváth Márk második kapitánysága idejére, 1558-re vagy 1559-re lehet tenni.

Talán hogy e házassága alkalmával örvendeztesse meg a király Horváth Márkot, emelte őt a bárói méltóságra. 1559. május 29-én Augsburgban keltezett okirattal őt annak szövege szerint a köznemesi rangból föl a bárói rangra emelte, amivel a „Magnificus“ cím járt. A róla fenmaradt jegyzés megemlíti, hogy az okiratot a király nemcsak saját kezével írta alá, de rendszerint viselni szokott gyűrűs pecsétjével erősítette meg. Ugyanez időben nyerte el a báróságot Kerecsényi László is, Szigetvárnak volt parancsnoka.

Horváth Márknak saját birtokai is voltak. 1557-ben, valószínűleg Szigetvár hősi védelmének elismeréséül, április 22-én kelt okirattal a Herczeg család magvaszakadásával Ferdinánd királytól ennek birtokait nyerte adományban s ezek a következők voltak: Kőszeg (Batina), Herczeg-Szőllős, Duna-Szekcső, Nagy- és Kis-Harsány, Babócsa (elpusztult község Harsány mellett), Szántó (szinte Harsány közelében), Egerszeg és Nagyfalú. A magvaszakadt Szerecseny János birtokaiból 1559-ben kapta Selyét és tartozékait, úgy részeket

Zagiocza és Zuhámlaka nevű birtokokból Körös megyében. Ezeken kívül néhány zálogos birtok hasznát élvezte. Így Istvánfy Jánostól birta annak részeit Kisasszonyfán, Arányoson, Baranyaváron, Lapáncsán és Csáton, (a szerbek nyelvtorzítása következtében ma Csaira pusztja). Mecsei Istvántól birta Mekcsét (ma Magyar-Mecske), Hernádfalvát, Akteleket (elpusztult község Mecskétől délnyugatra) és Kis-Csánt. Vejti Farkastól birta Helesfát, Kalacsiát, mely a mai Kacsótának látszik megfelelni és Czelnát, mely Selye vidékén volt. Perneszi Pál 1557-ik évi összeírásában a Dráván túli Zuhámlakát ama Somlaka uradalomnak minősíti, melyet az ellenség akkor már elfoglalt. E leírás szerint a Horváth Márk birtokaihoz tartozó Árki (Baranyavárnál) egykor Kápolnai Ferencznek, — Szántó Körösi Mihálynak, — Zabathon ismeretlen helyű község Ártándi Zsigmondnak tulajdona volt. Mind e helyeket földesúri jogával élve, kényszerítette a lakodalmához hozzájárulni. Mindannyit nem jegyezték fel a régi okiratok, mert nem éltek ez eljárása ellen panasszal, de Arányosnál olvassuk, hogy tőlük két akó jó minőségű bort csikart ki, melyet 6 frtra becsültek, mi az akkori viszonyokhoz mérve rendkívül drága. A kisasszonyfalvaiaknak pedig két ökröt kellett szolgáltatni, 12 frt értékben; miből látható, hogy Horváth Márk nemcsak hogy Szigetvárott ülte meg lakodalmát, hanem annak megülésében az egész várórség részt vett.

Házasságát azonban nem soká élvezhette, mert 1561-ben augusztus 15—16-dik táján Zrinyi Miklós Csáktornyáról levelet intézett Miksa cseh királyhoz, kérvén őt, hogy miután Horváth Márk megbetegedett és a halálhoz közel áll, járjon közbe a királynál, hogy halála esetére őt nevezze ki Szigetvárra várparancsnoknak. Oly annyira fontosnak tartá Zrinyi ez ügyet, hogy a nádor és Battyányi Ferencz meghívására, akik kérték, hogy velük tanácskozzék, nem ment el, mi több: eltitkolta előttük augusztus 16-án küldött levelében e vonakodásának okát. Augusztus 22-én írt Miksa cseh királynak, értésére adván, hogy Horváth Márk már meghalt s hogy róla, mint első folyamodóról, meg ne felejtkezzék. E szerint Horváth Márk valószínűleg 1561 augusztus 20-án halt meg. A levél augusztus 27-én elintézetést nyert Bécsben, mi annyiból állt, hogy miután a király nem volt otthon, de a magyar tanácsosokat már szeptember 1-re várták, Miksa elrendelte, hogy Szigetvár kapitányságára nézve addig semmi se történjék és Zrinyihez írt levelében megjegyzi, hogy örömet fognak kérelmének eleget tenni, szó szerint idézve: „Wellen sy gern thun“.

Horváth Márknak egy kiskoru, alig 2—3 éves gyermeke maradt, kit Gergelynek hívtak. Úgy látszik, az akkori pécsi püspök, Draskovics György jó viszonyban állt Horváth Márkkal s ő maga folyamodott Ferdinánd királyhoz, hogy a kisedről gondoskodjék. Ferdinánd 1561. szept. 14-én kelt okiratával a még gyenge koru Horváth Gergely részére gyámnak Draskovics György pécsi püspököt, az ő tanácsosát nevezte ki; gyámtársakul pedig Senyei Ferenczet és Terjék Tamást rendelte, átadván a püspöknek jogilag a kiskoru vagyonát oly kikötéssel, hogy a gyermek nagykorúsága elérével, annak kérelmére minden ellenmondás nélkül kiadni tartozik.

Draskovics már szeptember 19-én levelet ír gyámtyársaihoz Szigetvárra, értesítvén őket, hogy bár az ő jó barátja (*singularis amicus*) végrendelete szerint őt kívánta gyermeke gyámjául, de miután a végrendeletet az urak érvényesnek el nem ismerik, mert a törvényes kellékei nincsenek meg, azért Őfelsége őket nevezte ki gyámokul. — Mivel pedig Horváth Márk nem terjesztette be összes számadásait s az esetleges hiányokért vagyónával felelős, felkéri a gyámtyársakat, hogy Herant András provisort kérjék meg, hogy az összes adólapjstromokat szorgalmasan gyűjtse és készítse magát elő, hogy a küldöttségnek mindenre tudjon felelni s egyúttal okát adhassa, miért történt valami úgy, a hogy történt s nem máskép. Legyen különös gondja a tisztartónak a pécsi püspökség javaiból szedett tizedekre nézve, melyeket ő (Draskovics) Horváth Márknak életére odaajándékozott, (melyeket tehát ennél fogva a király a vár szükségleteire nem vett haszonbérbe.) Addig is, míg a gyámoktól a számadást az e végből kiküldött nádor, a győri püspök és Mercz Mihály követelnék, utasítja Draskovics társait, hogy minden elromolható dolgokat, melyeket a moly és rozsdá emésztenek, el kell adni, a szolgálatszemetéyzetet kielégíteni és elbocsájtani, úgyszintén el kell adni a tárgyakat is, melyek Szigetváron Polányi Sebestyénnél vannak. Mivel pedig e dolgok eladása a gyámok személyes jelenléte nélkül alig történhetnék meg helyesen, kívánatos, hogy a gyámtyársak egyike legalább Szigetvárra utazzék. — Draskovics maga részéről elküldi Póhi Györgyöt, ki Horváth Márknak öreg szolgálja volt, ki a gyámoknak kezére fog járni s úgy képzei, hogy arra alig kínálkozik alkalmasabb idő, mint midőn a már szigetvári kapitánynak kijelelt Zrinyi Miklós nagy népséggel jöven Szigetre, nagy ünnepélylyel és sok úrral együtt vonul be Szigetvárra. Parancsolja továbbá, hogy a török foglyokat addig szabadon ne ereszték, míg a küldöttség meg nem érkezik. Hisz Horváth Márknak sok jó barátja volt, kik eltartják a törököket, míg magukat ki nem váltják s így ezzel a hagyatékot öregbítik. Miután a végrendeletet érvényesnek el nem fogadták, de az mégis Horváth Márk akaratát tartalmazza, annyit kell abból végrehajtani, a mennyit a királyi utasítás megenged, melyhez ragaszkodni kell; a hagyaték után fizetendő díjat a titkár ugyan 200 arany forintban akarja megállapítani, de úgy véli, hogy száz forintba le lehet vele azt alkudni; ez összeget a titkárnak el kell küldeni. Tudja Draskovics, hogy az eladandó ingóságok között van egy szűnyogháló és egy török hintó többféle színekkel; óhajtáná, hogy e tárgyakat részére megvennék, vagyis valóságos becsértékben neki megküldenék, a mennyiben ezeket utazásai alatt igen jól használhatná s azok árát, a miként becsülendik, meg fogja küldeni.

Továbbá Zrinyi Miklós is azért fakgatja őt, hogy ama mellvértet, mely egy töröké volt s melyet Horváth Márk mindig viselni szokott, a rendes becsárban megvehetné s miután nem akar igaztalan dolgot, helyes volna neki e mellvértet átadni. Van ezenkívül még egy másik, igen becses mellvért, mely egy igen előkelő töröké volt s a többi mellvértektől igen különbözik, ezt Miksa cseh király szeretné magának megtartani. Felkéri őket, hogy e tárgyakat jó lélekkel becsüljék meg.

Pár nappal később, szeptember 21-én Draskovics újra ír levelet a gyámtársaknak és arra kéri őket, hogy miután Zrinyi Miklós a leltárban még egy másik mellvértet is látott, melyhez azt jegyezték hozzá, hogy azt Horváth Márk kétszáz arany forintért vette, Zrinyi nagyon szeretné ezt hasonló árban megtartani s azért kéri a gyámtársakat, hogy teljesítsék Zrinyi ez óhajását, hisz ily dolgokban ő nem szokott hálátlan lenni. Mily furcsa világ, mikor iparczikkért a legelőkelőbbek Bécsből a kis Szigetvárra vetik szemüket s avult dolgokért megigérik az eredeti árt.

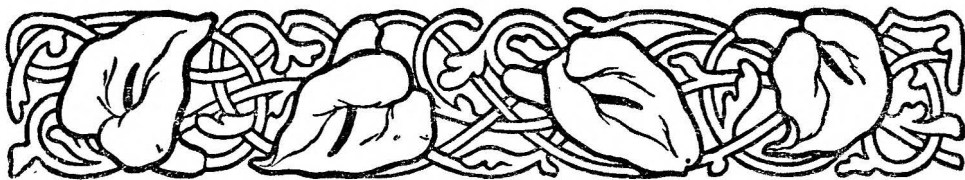
Zrinyi ez idő alatt folyton Bécsben tartózkodott s utána járt, nehogy más kapja meg a szigetvári kapitányságot.

Draskovics akkor Horváth Márk hagyatékának rendezésében maga részéről nem sokat tett, mert nem sokára el kellett mennie a mostani kath. egyház-alkotmány alapját megteremtő trienti egyházi zsinatra. 1562. június 16-án Draskovics még innen is ír gyámtársainak, figyelmezteti őket, hogy az özvegynek semmi esetre se adjanak többet, mint mennyi neki törvény szerint jár s hogy a király óhajására a kiskorúnak jutandó pénzösszeget ő maga fogja kölcsön venni s ő maga is kérte Ferdinándot és Miksa cseh királyt, nehogy a kis árvának akár ingó, akár ingatlan vagyona elkallódjék.

Horváth Márk saját birtokai akkor, úgy látszik, a gyámok kezén maradtak. Ellenben ama birtokokat, melyeket Horváth Márk zálog czimén birt Istvánfy Imre fiától, Jánostól, ez Horváth Márk halála után visszaváltotta és Sennyei Ferencz, Terjék Tamás (de Szent-Erzsébet), úgy Draskovics Gergely, (már mint zágrábi püspök) a 2000 frt zálogpénz visszafizetése mellett a birtokot Istvánfy Pál, János és István kezére ismét visszabocsátották. E birtokok voltak: Baranyavár castrum, Kisasszonyfalva erősség (castellum), Karancs, Lapáncsa, Köröszts, Sarokszeg, Keresztur, Ozd, Kistelek, Hidvég, Haraszi (Kis-Szent-Mártonnál), Gilvánfa, Oszró, Kakics, Körcsönye, Porosláza, Körös, Hatvan (Ujmindszentnél), Kis-Téseny, Nagy-Téseny, Okorág, Poborfalu, Kizdér, Veszér, Pellérd, Arányos, Rugasd, Hetenye (Sellye vidékén), Igricze, Kisujlakcsa (ma Illocska), Baranya-Viszló, Csáth (ma Csaira), Lőcs, Borogfalu stb., mely falvaknak Horváth Márk csak Istvánfy Jánost illető osztályrészét birta.

Ezzel véget ér Horváth Márk és családjának szereplése Szigetvárott. A család még ma is megvan s ősi nevének kapcsolásával a Horvát-Stancsics nevet viseli, „de Gradecz“ előnévvel él s okiratai is vannak.

Horváth Márk nagy számadása.

Horváth Márk nyers katonai természete és rendkívüli szigora, melylyel nemcsak katonáit, hanem az uralma alatt álló Baranya megyét is kormányozta, midőn nemcsak a bűnöst büntette, de mellette az ártatlan is szenvedett, sok panaszra adott okot. Hozzájárult ehez kapzsisága is, melyet oly esetekben sem tudott mérsékelni, midőn ennek aljassága saját emberei előtt is nem egy ízben nyilvánvaló lett, különösen a hadizsákmány felosztásánál. Ily módon fejlődött ki a már említett zendülés a katonaság között. Ily módon vonta magára Zrinyi haragját is, kivel aztán többé ki sem békült, amint ezt Zrinyi levelei igazolják.

Panasz merült fel továbbá Kerecsényi László és mások részéről is, hogy Horváth Márk javaikat elfoglalta s azok jövedelmeit saját hasznára fordította. Méltán emelt panaszt Perneszi Pál szigeti adószedő („de Osztopán“ előnévvel szerepel), aki bár hivatalos működésében lelkiismeretesen járt el, de azért Horváth Márk mégis üldözte, sőt börtönbe vetette s csak oly feltétellel eresztette szabadon, ha Szigetvárt elhagyja. Rendes dikátor hiányában aztán Horváth az egész adóterületet kerületekre osztotta fel s minden kerületbe más-más egyént küldött az adó beszédésére, mint ez előbb is volt, midőn a kamara még Perneszt ide nem helyezte.

A vizsgálatot, melyet, mint említettük, Horváth Márk maga ellen kért, nem rendelték el mindjárt, hanem egyes kiküldöttekkel s levelezéssel akarták az ellentéteket kiegyenlíteni; mihez az is járult, hogy a számadásokból nem birván kiokosodni, Horváth Márk, nehogy azok az ő kárára nyomják le a mértéket, azzal állt elő, hogy ő maga is saját terméséből 910 köböl búzát fordított a vár szükségleteire.

A vizsgálat végre megindult, de a bizottság, nem tudni mi okból, kénytelen volt azt félbeszakítani, bár ez alkalommal kihallgatták a várnagyot, a tiszttartót, vajdákat, tizedeseket, a városból a bírót s más polgárokat; de az e vizsgálatról felvett jegyzőkönyv nincs meg. Szigetvár várának jövedelmeiről és kiadásairól 1560. december 2-án a király rendeletére a tiszttartó, a vicze-kapitány, a vajdák, a tizedesek, a katonaság és más szigetvári lakosok jelen-

létében a kiküldött Galler Zsigmond, Windischgrätz Jakab, Seiteri Balázs, Saari István újabb vizsgálatot tartottak.

Először is András deákot, mint szigetvári tiszttartót hallgatták ki, aki eskü mellett vallotta, hogy az adóívekben mindazon községek nevei bent vannak, hol az adót szedték, akár tartoztak ezek eredetileg Szigetvárhoz, akár később foglalták hozzá; ez íveket át is adta a kiküldött bizottságnak és ez képezte a számadás első alapját.

Ezen lajstromokból az utasítás szerint megállapították, hogy az egyes helyeken mennyi lakott és mennyi elhagyott porta van; mennyi az összes bevétel a telkesektől és kisházasoktól s kiknek birtokait képezték az egyes helységek, megállapítván ezzel a követelhető adómennyiséget és nem számítva azt, mit a lakosok a fizetésen felül önként adtak. A Szigetvárhoz tartozó területen levő mintegy 100 malmot, miután ezek 1558—59-ben sem fizettek, ekkor sem vették számításba.

Rév egy sem tartozott Szigetvárhoz; vám egyedül a városnál volt s a szedett harminczad számadásai megvannak. Hal csak a várat körülövező tóban és a Szigetke nevű tóban volt. A kihalászott halakat a lakosság a várőrségnek szolgáltatta át. Rétjei a várnak csak a vár körül voltak, melynek termését Horváth Márk és a katonaság használta fel. A vár körüli földek és a szőlők jövedelmeiről a tiszttartó a számadásokat ép úgy beterjesztette, mint a várhoz tartozó távolabb levő földekről, melyeket a lakosságnak bérbe adtak.

Mennyit vett be a tiszttartó a községekből, az az adóívekből látható; amit pedig Horváth Márk a távolabb levő községekből saját emberei által szedett be, azon 610 köből buzát vettek, mert a pénz 610 frtot tett ki.

Vallja továbbá a tiszttartó, hogy a városok és monostorok adózását Horváth Márk maga kezelte és azokról számadást sem tett, habár a király nem is adományozta neki, mint azt ő előtte Horváth Márk maga bevallotta.

Kihallgatták Horváth Péter szigetvári vámost is, ki vallja, hogy minden személy 10 denár vámot fizet, úgy minden ló is; a terhelt kocsi után 12 denárt, a teher nélküli kocsi négy denárt, minden 100 halból egy, 100 koczka só után egy darab, akár szigetiek legyenek, akár vidékiek. Horváth Péter felmutatott jegyzékei szerint 1558-ban befolyt 153 frt 75 denár, 59-ben 115 frt 47 denár, 60-ban 90 frt 83 denár, 61-ben 60 frt 80 denár; a harminczadból 1518-ban befolyt 1398 frt 30 denár, 1559-ben 1037 frt 80 denár, 1560-ban 588 frt, 1561-ben 319 frt 90 denár. E szerint az évi vásárokon, ha $\frac{3}{4}$ részben embereket és csak $\frac{1}{4}$ részben számítunk állatokat, egy év alatt 11532 ember és 3844 állat fordult meg. Az áru értéke pedig, melyet a vásárra hoztak, 4611 frtnak felel meg.

Kihallgatták Dömötör diákot is, Horváth Márk magánvagyonának kezelőjét és ez azt adta elő, hogy mindazon javak, melyeket Őfelsége Horváth Márknak adományozott, az 1560-ik évi adójegyzékben láthatók. A korábbi számadások András deák kezén vannak.

A Horváth Márk által szedett birságok és egyéb büntetések szintén az adójegyzékben vannak. — A várjavítás költségei pedig nem voltak Horváth Márk kezén.

Radován Jakab vajda korábbi vallomásai mellett áll. A kémeknek fizetését Horváth Márk az ő tudomása szerint a hadizsákmányból eszközölte. Vallja továbbá, hogy Perecske (elpusztult község Villány alatt), Bözödek (ma Bezedek) és Szajk baranyamegyei községektől ő, mint kiküldött, dézsma fejében 63 frt 83¹/₂ denárt adott át Horváth Márknak.

A másik vajda: Szekcsői Máté szintén korábbi vallomása mellett áll és megjegyzi, hogy a kémekre Horváth Márk évenként legalább 50 frtot fordított. — A Kerecsényi László által Budai Balázstól elvett marhabőrökre nézve azt mondja, hogy midőn az ellenség a vár alatt tábort ütött, a várban a buza ép garmadában állt, ezt kellett a marhabőrrel befedni, nehogy azt esetleg az ellenségnek tüzes nyilai fölguytsák. A bőroket visszaadták Budai Baláznak. Csak néhány veszett el belőlük.

Széki Péter korábbi nyilatkozataihoz ragaszkodik s csak azt jegyzi meg, hogy Horváth Márk igen jól fizette kémeit, mert különben ily nehéz feladatra senki sem vállalkozott volna.

Baranyai Lőrincz szintén korábbi vallomásához ragaszkodik s elmondja, hogy ő mindig a belső vár portájánál állott s mint ilyennek, semmiről sincs tudomása. Egyszer egy községből 30 frtot hozott s azt átadta Horváth Márknak.

Batai Péter vajda vallja, hogy 1560-ban, midőn egy csapat várórség a Dunán a törökök hajóit elfogta, ezek az ő vezérlete alatt álltak; akkor 24 törököt ejtett rabul és 13 zákmánnyal terhelt kocsival jött Szigetvárra. A kocsikat Horváth Márk magának tartotta meg s a nagy kapuhoz állíttatta. (A Batai család Ujmindszentről származik, a mely község Baranyában van s melyet akkor Bata-Mindszentnek hívtak; a Batai család most is megvan Kisasszonyfán.)

Dobos Márk tizedes vallja, hogy Bisztricz községből 49 frt értékű vadoliát hozatott. Kié volt, azt nem tudja.

Benamonoizlay vallja, hogy Slavóniában Mariáncze és Valpó vidékéről a járulékokat ő szedte be és 60 frtot hozott. — Tudja továbbá, hogy midőn Henyei Miklós elfoglalta Perényi Gábor vagyonát, a lakosság Horváth Márknak 100 frtot fizetett és 20 disznót adott.

Szent-Mihályon (ma Miholcze és Dolni-Miholjacz), mely szintén Perényi Gábor birtoka volt, a népség 100 frtot fizetett és 50 nagy disznót az első évben; 150 frtot, 29 szalonnát és 10.000 zsindelyt a második évben. Villio uradalom (ma Viljevo) tartozékaiból, mely Lőrincz vezéré volt hajdan, fizettek 80 frtot és 15 disznót.

Raholcsa (ma Orahovicza) tartozékaiból fizettek az első évben 150 frtot, a másodikban 100 frtot.

Monoszló (ma Moszlavina) tartozékaiból, mely a káptalané volt, három évben fizettek 100—100 frtot és vagy 35 disznót, meg 20.000 zsindelyt.

Zagajcza tartozékaiból, mely egykor Kerecsényi Jánosé volt, az első évben 100 frtot fizettek; a második és harmadik évben 100—100 forintot és 25 disznót.

Pál vajda előadta, hogy a kémeknek Horváth Márk öt alkalommal összesen 50 forintot küldött.

Szentmiklós Matkó Miklós pedig azt állítja, hogy a Pécssett tartózkodó kémjének Horváth Márk egész kapitánysága idejében nem küldött többet ötszáz forintnál s egy alkalommal egy aranyozott sisakot vett neki.

Varga István tizedes előadása szerint akkor, midőn egy alkalommal egy 500 emberből álló török csapattal megütközve, ezeket a Dunán túlra kergették, igen sok drágaságot hoztak haza tizenöt kocsin és 24 előkelő török foglyot, kik magukat huszezer forintért váltották ki; a drágaság és pénz többé szóba sem jött, hanem Horváth Márk a 74 katona mindegyikének, kik e portyázásban résztvettek, 50—50 forintot adott.

Nagy Ferencz tizedes, Nagy Ágoston várnagy, Vátyi Farkas, Bács-megyei Simon helyettes kapitány és Bakolchia Balázs vallomásai lényegtelenek.

Balázs deák előadja, hogy Apáti községből (a Duna balpartján) behajtott 100 frtot. Rétfaluból 50 frtot a Dráván túl; ugyanonnét Zánk községből 60 frtot. Egy alkalommal 60 portyázó elfogott öt törököt és 10 lovat, a lovak 10 frtot értek darabonként. A törökök elseje 240 frttal, a második 90 frttal, a harmadik 125 frttal váltotta meg magát, a két utolsónak váltságát nem tudja; a katonák ebből 80 frtot kaptak. Egy alkalommal egy kalugyert fogtak el a Dunántúlról, ki 300 frttal váltotta meg magát; ebből a katonák mit sem kaptak. Ugyanekkor 16 lovat is hoztak, melyek értéke 550 frtot tett, de nem tudja, mi történt azokkal. Egy másik esetben Kapos-Torlakon fogtak egy törököt, ezért 100 frtot adott a katonáknak, de a török 300 frttal váltotta ki magát. Dombóvárnál ugyancsak a Balázs deák vezetése alatti portyázók elfogtak három törököt, ezért kaptak 20 frtot, azok pedig 450 frttal váltották meg magukat. Slavóniából egyszer 7 törököt fogtak 8 lóval, ebből Horváth Márknak csak öt törököt adtak s négy lovat; mi történt ezekkel, nem tudja.

Csapi András, a város kapujának kapitánya vallja, hogy özvegy Nagyné megölvén özvegységében született gyermekét, Horváth Márk 100 forint birságot mért reá.

Bödör Kristóf visszaemlékszik a bőrökre, a melyeket Kerecsényi László Budai Balázstól elvett. Tudja, hogy azzal a buzát takarták be és a török távoztával visszaadták, de azokból néhány hiányzott.

Szigetvár városa, illetve annak bírása és polgárai azt vallották, hogy az ő városuk szabad város lévén, Horváth Márk részére soha semmit nem fizettek. Megjegyzik azonban, hogy bizonyos Dorottya nevű nő a bíró és a polgárság elleni rágalmazás miatt elmarasztaltatván, Horváth Márk 44 arany frtot vett rajta, mi 66 forintot tesz ki. A Kerecsényi László által Budai Balázstól elvett bőrökre nézve hasonló módon nyilatkoznak; megjegyzik, hogy a török tábor ez alkalommal 6 napig időzött a szigetvári mezőkön.

Hasonlóan vallanak ez ügyben Radován Jakab, Vámos Péter és Szekcsői Mátyás vajda.

Bosnyák Márkó a 911 köből buzáról, a melyről Horváth Márk azt állítja, hogy azt sajátjából fordította a vár szükségleteire, csak annyit mondhat, hogy a király mindig elegendő eleséggel látta el a várőrséget.

Következett ezután a vizsgálat Perneszi Pál dikátor (adószedő) tevékenységére vonatkozólag.

Szekcsői Máté vajda, Szólád Mátyás, Wejti Farkas, Dezső András, Fekete Gábor és Domokos Vincze és a város birája egyhangulag azt vallják, hogy Perneszi Pál mindig személyesen szedte be az adót és ebben őt soha senki sem akadályozta.

Midőn Horváth Márk Perneszi Pált fogságba vetette, azt hiesztelte mindenütt, hogy ő volt oka a várórség lázadásának és egyszersmind oka annak, hogy Horváth Márk Öfelségének kiküldöttjeit is letartóztatta. Nemsokára azonban Perneszi amaz ígérete mellett, hogy a várból és városból eltávozik, szabadon bocsátotta. Mégis a katonaság lázadásának ez idejében sem Perneszi Páltól, sem a királyi küldöttektől nem hallottak olyan szót, mely lázadásra szított volna.

Hasonlóképen Rácz Pál és Fodor István szigetvári lakosok bizonyítják, hogy Perneszi Pál másba nem avatkozott, mint az adószedésbe és hogy a lakosságtól többet nem szedett be, mint a mennyi járt, csupán a községek biráitól követelt évenként egy köből buzát és egy kappant, melyet 24 denárral lehetett megváltani. A Horváth Márk által történt letartóztatásról azt mondja, hogy azt Horváth Márk Perneszi ellen táplált gyűlölethől és ellenséges indulatból tette.

A kiküldöttek Miksa cseh király megbízásából vizsgálatot tartottak arra nézve is, micsoda birtokai voltak Geszti Ferencznek.

Szekcsői Máté vallja, hogy Geszti birta az Emely (Szebény) nevű helyet, melyet Horváth Márk 1558-ban, midőn Szigetvárra jött, magának elfoglalt. Magától Gesztitől hallotta, hogy Árki nevű falu (egykor falu Baranyavár alatt, elpusztult) az övé lenne és hogy Danócz városában (elpusztult helység a baranyavári járásban) 12 sessiót bir. Vallják továbbá, hogy Emely falu felében egykor Keserű Mihályé volt, melyet Geszti magához váltott. Az Árkiből és Danóczból megidéztettek a kihallgatásra nem jelentek meg.

Vörösmart és Ujfalu nevezetű községekre nézve Szekcsői Máté bizonyítja, hogy azok még három évvel azelőtt Kerecsényi Lászlóé voltak, kinek gazdagságát a tanuskodó vezette; de 1558-ban Horváth Márk e birtokokat magának foglalta el.

Szólád Mátyás vallja, hogy Kerecsényi László a királytól magvaszakadás folytán kapta Danócz, Vörösmart és Ujfalu nevű helyeket. A birtokbavezetésnél ott volt, mint királyi ember, de csak néhány évig birta azokat Kerecsényi s azután Horváth Márk tette rá kezét.

Radován Jakab bizonyítja, hogy Kerecsényi László a birtokokat már akkor használta, midőn Sziget várának kapitánya volt; később azokat Farkasich Gergely kapitány vette el tőle, kinek halála után Horváth Márk ismét Szigetvárra jöven, a birtokokat Kerecsényinek többé vissza nem adta.

Perneszi Pálról azt mondja, hogy jóindulatu és szorgalmas adószedő volt s csak gyűlölethől állította róla Horváth Márk, hogy ő volna a zendülés és a királyi kiküldöttek letartóztatásának oka, azért nemcsak börtönbe vetette, de száműzte is Szigetből.

A birságokra nézve a kihallgatásokból kiderült, hogy 1558-ban október 11-én beszedett 63 frt 50 krt, melyet neki többek jelenlétében adtak át. Ugyanezen napon Horváth Márk beszedett 30 frtot ama Dráván túli lakosoktól birság czimén, kik Horváth Márk szőlőjét birták, mely birságért Nagy Lancrétot és még néhány katonáját küldötte ki.

Október 31-én Oláh Pál „de Matusnya“, a rája Horváth Márk által kirótt 24 frt birságot Pozsgai Máté várnagy kezére fizette le.

Hasonlóan Kónya Györgyöt és társait 44 arany frttal megbirságolván, 1554-ben november 24-én meghoztak neki 66 frtot.

Knéz Radonia Bács megyéből 16 elfogott oláh kiváltására fizetett 150 frtot.

Bácsmegyei Simon deczember 17-én a Belközben fekvő Kémes község megbirságolt lakosaitól behozott Horváth Márknak 10 frtot.

Csebus György, Fehér Lukács, Kenderesi Máté és Ferenczi János fizetetlen gyalogosok egy a vörösmarti vízbe fulladt nőnél 3 frt 50 dénárt találtak, mit deczember 21-én átadtak Horváth Márknak.

Szekcsői Máté deczember 24-én átadott Horváth Márknak 100 frtot. Kovács Márk és egyéb gyalogosok, kik néhány szlávot (itt valószínűleg Slavóniában elfogott szerbek értendőek) a Drávába dobtak, de előbb pénzüket elvették, Radován Jakab által Horváth Márknak 92 frtot adtak.

1559-ben birságok a következők voltak: január 12-én a törökök által megölt Zászlótartó Péter lovainak árából Bácsmegyei Simon 11 frt 92 denárt fizetett. Január 13-án Monoszloi Péter és Szuha János, mlakai (Zuhámlaka) gyalogosok és társai Slavóniából a meghódított lakosoktól a kivetett adó $\frac{1}{8}$ részét meghozták és átadtak neki 27 frtot. Február 20-án az adorjáni Zambó Benedektől elvett pénznek $\frac{1}{8}$ részét, vagyis 82 frtot adtak neki, úgy kilenczed és tized fejében 16 frtot. Április 4-én Gerárd és társai Veressed nevű slavóniai község lakóitól pénzt zsarolván ki, annak $\frac{1}{8}$ részét, 18 frtot átadták Horváth Márknak. Április 8-án ugyanezek egy más ilyképen kizsarolt pénznek $\frac{1}{8}$ -dát, 18 frtot adtak neki. Junius 16-án Nagy-Tésen, Kis-Tésen és Bogád (Czinderibogád) egy földiök kiváltására, ki a törököknél pattantyús volt s kit Horváth Márk elfogatott, fizettek neki 20 frtot. Junius 27-én Tóth Mihály, Csillangó Gergely és Bácsmegyei Mihály, a kik a Dunán túl jártak s ott a lakosságtól pénzt szedtek be, átadtak Horváth Márknak 147 frtot. Julius 12-én Milkovics Ragyák nevezetű oláh Dobos Márk tizedesnek fizetett és ez átadott Horváth Márknak 60 frtot. Julius 21-én ugyancsak Dobos Márk egy Vyn nevezetű oláh gyerekért váltság fejében hozott 10 frtot. Ugyan az nap nevezett Milkovics Ragyák nevű oláh egy társának kiváltására fizetett 35 frtot. Ugyanakkor Dobos Márk Oláh Miklós fia és leánya kiváltása fejében kapott és Horváth Márknak adott 30 frtot. Julius 27-én István Gábor Szent-Mihályról három gyermek kiváltására fizetett Horváth Márknak 30 frtot. Augusztus 29-én Szijártó Mihály Szavából megfizette adósságát Kálmáncsehiben lakó Varga Ambrusnak, melyből kilenczed és tized fejében Horváth Márk kivett 10 frtot. Szeptember 9-én Nesztics János Dohánczról, mely a nekcsei (ma Nasicz) kerülethez tartozik, akit Wajda Pál négy társával elfogott, váltság fejében tár-

saival együtt fizetett 43 frtot. Deczember 17-én Wuk nevű oláh rab váltsága fejében fizetett Horváth Márknak 100 frtot.

Az 1560-ban Horváth Márk kezére befolyt birságok a következők: márczius 22-én Bornemissza György Kálmáncsehiből baromfiakkal akart Szigetvárra jönni és a vámot kikerülni, de a katonák elfogták és 100 frt birságot fizetett. Márczius 20-án Bornemissza Antal és Tank Lőrincz gyalogosok Ankó György bátaszéki lakost, ki a törökök kéme volt, elfogták, pénzét elvették és Horváth Márknak adtak 100 frtot. Április 1-én Kalmár Tamás Külüdről Bajcza és Dragos nevű két oláh kiváltására küldött Horváth Márknak 160 frtot és egy harmadikért fizetett 25 frtot. Szeptember 14-én Monoszlai Benedek egy slavóniai nő két gyermekének kiváltásáért, kiket Dobos Márk fogott el, fizetett 20 frtot. November 8-án Szekcsői Máté Bornemissza Benedektől kapott és átadott Horváth Márknak 26 frtot, mint az új foglaláskor beszedett birságot. Deczember 29-én Szabó Miklós Tolnárról egy Ádám nevű rab váltságára küldött Horváth Márknak 200 arany forintot, mi 300 frtot tett ki.

Horváth Márk 1561-iki birságai következők:

Gábor Balázs Vörösmartról beküldött az árki-i lakosoktól 20 frtot ama szabadságlevél díja fejében, hogy őket a gyalogság házaikban meg ne zavarja.

Ezzel a birságok sora befejezést nyert. Magától értendő, hogy itt csak oly birságokról van szó, melyek az adólajstromban nincsenek, mert ezek az adószedő kezébe kerülván, a kincstári pénzekkel együtt jöttek számadásba.

Ezzel végezték be a vizsgálatot s a magyar kamara az iratokat átvizsgálván, felterjesztette az udvarhoz véleményért.

Az összes vallomások szerint Horváth Márk nemcsak Baranyában, Tolnában és Slavónia közeli részeiben szedette Szigetvár járulékait, hanem Bács megye nagy részében és Slavóniának mintegy 300 falvában. Nem mostani falvak értendők itt, hanem a régi kis falvak, melyekből négy sem ért föl egy mai községgel. De a vizsgálat sem a falvak neveit, hol az adót szedték, nem tudta kideríteni, sem azt nem tudták megállapítani, hogy e falvakból, melyeket ily módon Szigetvárhoz hódított (ez volt az akkori műkifejezés), mennyi pénzt szedett be. Az adófizetők nevei is hiányoznak. A malmok adóiról sincs jegyzék, melyekről Horváth Márk maga írja, hogy azokat magának szedte be, valamint a két révről s a szőlőhegyekről is hiányzanak a számadások s Radován Jakab az egyetlen, ki azt állítja, hogy e többlet 5000 frtig egészítette volna ki Szigetvár jövedelmét; mert a meglevő számadások szerint 1558-ban Szigetvárnak 1202 frt 91 denár, míg 1559-ben 5587 frt 15 denár jövedelme volt: így a számadásnál csak a meglevő adólajstromokra lehet támaszkodni; a jelentés szerint a kapitány felszólítandó: adjon ő maga számadást, hová tette mind e jövedelmeket. Minthogy Szigetvár lakosainak vallomásából kitűnik, hogy Horváth Márk az azoknak szőlőiben termett borra három denár adót vetett, mielőtt még azt eladták volna: felszólítandó a kapitány, mire fordította e pénzt, mert a számadásokban ez nincs meg. Hasonlóan áll ez a beszedett harminczadokról.

Horváth Márk saját előterjesztésében 15 disznóról emlékszik meg, melyeket a vár részére Slavóniából kapott; ellenben a városi lakosok vallomásai szerint 300 disznót hajtottak be, a számadások szerint pedig 1558-ban 152-öt, 1559-ben 72-öt.

Továbbá kitűnik a vallomásból, hogy 100 frtos birságokat is szedett be, holott az utasításban 1 frtnál nagyobb birságot nem volt neki szabad kiróni. Nagy László, szigeti katona bizonyítja, hogy Monostor és Szeremle bácsmegyei községekből Horváth Márk 150 frtot kapott, mi két évre 300 frtot tesz ki. Tóth János és Herendi Balázs vallomásai szerint Köpcsén, Nyári és Kis-Szánk községekből ugyanannyit kapott. Mindezek a számadásokban nincsenek bent. Hasonlóan a Baranya megyében beszedett tizedekről, melyeket Őfelsége bérbe vett, feleljen a kapitány, mire fordította ezeket.

Továbbá a vizsgálat panaszai szerint Horváth Márk az ellenség részére paizsokat és sisakokat szolgáltatott, holott ez a törvények értelmében hazaárulásnak tekintendő. Hasonlóan az ártatlanoknak és nőknek ok nélküli letartóztatása tekintetében tegyen a király úgy, mint bölcsessége javasolja.

A 911 köből buzára nézve, melyet Horváth Márk a vár szükségleteire adott, habár azt senki nem bizonyította, mégis úgy véli a kamara, hogy az neki beszámítandó.

Ellenben az úgynevezett foglalt részekből beszedett és bebizonyítható 1749 frt 30 denár, valamint a malmoktól beszedett 3043 frt és 8 denár megtérítését a kamara ugyan igazságosnak tartja, mégis hogy miként számíttassék az el, Őfelsége bölcsességére bízza.

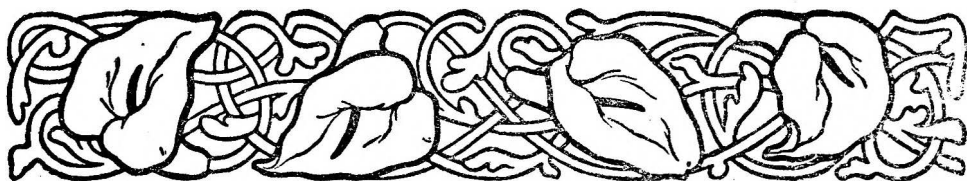
Összehasonlítva a számadásokat Horváth Márk előterjesztésével, a harminczadoknál 1 frt a különbség 1558-ban és 29 frt 40 denár 1559-ben. A dikára nézve 1558-ban 20 frt 21 denár, 1559-ben 22 frt 18 denár. Az egyes falvak jövedelmeinél a következő hiányok vannak:

Viszló és Diós községeknél hiányzik	90 köből buza		
és	2 frt 80 denár.		
Belcsi és Szent-Mártonnál hiányzott	12 „ 40 „		
Alma, Mindszent, Kotosd és Csertő			
községeknél	58 „ — „		
Pécsvárad városánál	4 „ — „		
Patacs és Szent-Miklósnál . . .	1 „ 40 „		
Tolna városánál a regestrumban hiányoznak disznókért adott pénz	110 „ — „		
A lakosok által vett vizákért 1558.	10 „ — „		
1559.	20 „ — „		
Egy bearanyozott ezüst serleg és darutoll	100 „ — „		
Igaztalanul kizsarolt 300 arany forint értéke	450 „ — „		
Apróbb ajándékok	16 „ — „		
Ismét 2 serleg	90 „ — „		

Egy négylovas fogat	130	„ — „	
3 szőnyeg	100	„ — „	
Egy kantár	22	frt 50	denár.
Egy aranyozott öv	15	„ — „	
Mittárnál (Baranyai község Bellye körül) hiányzik	6	„ — „	
Fben hiányzik	45	„ — „	
A Belközben hiányoznak disznók .	8	„ — „	értékben.
Szalonna	13	„ — „	„
S hogy a vár építéshez munkást nem adtak, a rájuk kirótt birság . .	60	„ — „	
Sztára és tartozékainál a malmoktól szedett búzából hiányzik 24 köből.			
Bissénél munkáért fizetett	12	„ — „	
Bozsoknál a tizedekből hiányzik .	12	„ — „	

Oly élénk változatossággal repülnek el szemeink előtt mindezek, mintha a vizsgálatot Horváth Márk ellen nem negyedfélszáz évvel ezelőtt, hanem a mai napon teljesítenék. Számtalan apró dolgokkal találkozunk, melyek segítségével magunkat a multba teljesen beleképzelhetjük. Az államhatóság Horváth Márk mindama ténykedéséről, melyek az állam érdekeit egyenesen nem sértették, tudomást sem vett, habár a vizsgálat azt feljegyezte. Mennyire terjedt a marasztalási összeg, nem tudjuk; de nagyon sok, mint fent láttuk, nem volt, és a hagyaték, mely ügyis a király kezeire került, könnyen kifizette azt.

Ki volt Zrinyi Miklós ?

Nem a Zrinyiek, hanem Szigetvár történetét írjuk ugyan, de azért ez nem akadályoz abban, hogy legalább futó pillantást vessünk Zrinyi Miklós, a szigetvári hős leszármazására. Általánosan ismeretes, hogy a Zrinyi család Osztrovicza Pál brebéri gróftól származik, kinek atyja szintén Pál volt és 1312-ben halt meg; öregatyja Batchó, dédapja Mladin volt. Pálnak Frangepán leány volt a neje, a XIV. század első felében élt és korán elhalván, György nevű kiskoru fia maradt, kinek Gergely nevű nagybátyja, Osztrovicza Pál testvére, Nagy Lajos királylyal az osztraviczai uradalmat elcserélte a zrinyi és stopniczai uradalmakkal; ez időtől a család a Juna partjaitól nem messze fekvő Zrinyben ütvén fel fészket, akkori szokás szerint Zrinyieknek nevezik magukat s bár horvát területen élnek egész a szigetvári hősig, a magyar nemzethez való tartozásukat és ragaszkodásukat számtalan tanujel igazolja. — Az említett Zrinyi György 1362-ben már nem él, de fia, Pál, Nagy Lajos udvarában növekszik fel, innen a ragaszkodása ehez s utóbb Zsigmondhoz is a Horváthi és Hervója-féle mozgalmakban. Meghalt 1414. augusztus 16-án. Fiai voltak: Péter és Miklós, kik közül Péter, a családfentartó, 1452-ben halt meg és négy gyermeke maradt: Imre, Pál, György és II. Péter. Ezek közül minket csak II. Péter érdekel, a szigetvári hős öregatyja, ki 1493-ban halt meg. Két neje volt, Garázda Zsófia és Blagai Ilona. E családból 5 gyermek származott, kik közül a családfentartó III. Miklós lett.

Ez 1509-ben tűnik fel először, midőn házasságot köt egy hatalmas dinasztia leányával, Korbávia grófjának leányával Ilonával, hősünk anyjával s e házasság által megveti alapját a család jövőendő gazdagságának és hatalmának.

Azelőtt a történetírók okiratok hiányában nem tudták megállapítani, ki volt a szigetvári hősnek öregatyja. Salamon Ferencz a Zrinyiek című munkájában úgy véli, hogy legvalószínűbben Pálnak fia volt ősünk atyja. Budai Ferencz „polgár” úgy vélekedik, hogy a Modrusnál elesett Péter, kinek atyja az 1439-ben elhalt Miklós volna (Pál atyjának, I. Péternek testvére), ki tehát így mint III. Péter szerepelne és ennek gyermekei lettek volna Miklós (hősünk

atyja), úgy Bernát, Margit és Ilona. Mindez azonban okiratilag támogatva nincs. Utóbbi kutatások e homályt teljesen eloszlatták; ma már tudjuk, hogy II. Péter fia volt III. Miklós, kitől hősünk származott.

1568-ban egy krónikát írtak horvát nyelven Szigetvár ostromáról, melyet ugyanakkor Budina Sándor ismertetett meg latin fordításban. — E mű teljes átdolgozásban német nyelven is megjelent ugyancsak 1568-ban. Hossman Ábrahám krónikája megjelent Magdeburgban 1617-ben. Velenczében a szerző megnevezése nélkül 1570-ben jelent meg egy krónika, melynek címe Historia di Siget Espugnata da Soliman. Mind e krónikák közlik Szigetvár végnapjait, a többi forrásokhoz mérve elég hűen; és a műnek végén a hősnek sírírátát, a melynek kezdete így szól: Illustrissimi Nikolao Zerino, Torquati ex sorore nepoti. — Vagy az olaszban: Illust Conte Nikolao Zdrinio Nipote per sorella da Torquato. A felirat e homályos szavai azt engedik gyanítani, hogy a szigetvári hősnek öreganyja Torquatónak volt nővére.

A Zrinyi család tehát a Torquato családdal rokoni összeköttetésben állott. Ezt tartották oly fontosnak, hogy a sírírátba is felvegyék. — Van okiratunk 1535-ben, a midőn is Ferdinánd király Zrinyi Miklós özvegy anyjának levelet ír, értesítvén őt, hogy ama adót és hadi segélyt, melyet Medve és Rakonok nevű várak után nekik a folyó évre és a jövőre nézve fizetniök

**Verzezeitung Die die Schlachten
Ungern mit dem Türckischen Keyser
ergangen: Hatte einer vonn Dien
so dabey gewest: herauff jen
Dingen Geschriben.
AD. D. XXXI.**

Török lovas.

kellene, ezen összegeket néhai Torquato Jánosnak, Dalmácia és Kroácia egykori bánjának eme várak inscriptionális összegébe számítja be. Kitűnik ebből, hogy a Torquato család egy ivadéka elhagyva az olasz földet, Horvátországba telepedett. Torquato János Dalmácia és Kroácia bánja lett, megszerezte magának Medve és Rakonok várakat, melyek mint tudjuk, később a Zrinyiek tulajdonává lettek. Torquato az inscriptionális összeget nem fizette le Ferdinándnak végképen s midőn Torquato halála után e birtokok a Zrinyiekre szálltak, Ferdinánd azzal kedveskedett a Zrinyi családnak, hogy e levél tartalma szerint e várak adóját és subsidiumát a vételárba tudhatták be. Volt tehát határozott összeköttetés a Zrinyi és Torquato családok

közt. Azonban ki volt e Torquato János, megmondja nekünk ugyanaz az okirat, mely róla, mint a Zrinyiek nagybátyjáról emlékezik meg s a történet ugyane személyről, mint horvát bánról, Korbáviai János név alatt is megemlékezik, világos jeléül annak, hogy Korbávia földesura tulajdonkép a Torquato család eme tagja volt.

Mikor született a szigetvári hős, azt eddig nem állapították meg. Az említett olasz krónika szerint 48 éves korában halván meg, születése 1518. évre volna teendő; Reusner „Rerum memorabilium reg. Hung. 1602“ ugyanezt mondja. Salamon elfogadva Pethő véleményét, hogy Zrinyi halálakor 58 éves lehetett, születési évét 1508-ra teszi. Egyik évet sem vagyunk hajlandók elfogadni. Ugyanis Ferdinánd király 1535 január 13-án nem Zrinyi Miklósnak, hanem édesanyjának ír levelet, hogy hajlandó a vránai perjelséget Miklósnak adni, ha ez felvenné a rendet. Részből, hogy Ferdinánd az anyának írt; részből, hogy rendfelvételtől van szó, azt mutatják, hogy Zrinyi Miklós ekkor (1535. januárban) még nem érte el 24-ik évét. Születését tehát 1514-re lehet tenni. Ezt mutatja egyúttal házassága első nejevel: Frangepán Katalinnal. Első gyermekük 1545-ben születik, innen kezdve 13 gyermek származik a családból, világos jeléül annak, hogy Zrinyi házasságra lépése közvetlen az 1545-ik évet megelőző időre esik. A történet úgy jegyezte fel, hogy Zrinyi Miklós 1543-ban június 17-én kelt össze Frangepán Katalinnal; de ha ez időadat nem is volna helyes, bizonyos az, hogy Zrinyi sógorával: Frangepán Istvánnal 1544-ben február 1-én kötött a zágrábi káptalan előtt egy oly szerződést, melyben minden javaikat mindkét fél közösen mondotta ki. Ennélfogva, ha az előbb említett házasság megkötésének ideje nem is volna helyes, úgy az feltétlenül 1544 január 17-re volna teendő és első gyermeküknek: Jánosnak születése 1545 február 13-dikára.

Felemlítik ugyan a történetírók, hogy Zrinyi már 1529-ben részt vett Bécs városa felmentésében s oly vitézséget tanusított ez alkalommal, hogy Károly császár paripával s aranypénzzel jutalmazta meg az ifjút. Salamon 21 évesnek teszi ekkor Zrinyit; valószínűbb azonban, hogy csak 16 éves volt, mert épen e korban tűnik fel jobban a személyes bátorság. Ez az, mi különben is Zrinyinél a legjellemzőbb vonás, mely kiskorában kezdődik, egész életében fokozódik s leonidási szereppel nyer befejezést.

Atyja még adót fizet birtokai után a töröknek; Zrinyi Miklós annak halála után nemcsak megtagadja a fizetést, hanem örökös portyázásai egész háboruszámbe mennek, melyben a töröknek annyi kárt csinál, hogy az általános békekötés alkalmával Szulejmán kiveszi a Zrinyi-családot a béke feltételei alól; de azért a rettenthetetlen hős nem ijed meg, hanem egymaga folytatja a háborút a török ellen. Felégeti Dubiczát és Kamengradot, mely a törökök kezén van s ijesztő réme lesz mindenütt a töröknek. S ő mindenütt ott van, hol harcolni s győzni kell. Pest alá az ingadozó ütközet közben érkezik meg s eldönti az ütközetet.

Zrinyinek budai fegyverténye Pest megvívásában nem csak az ország előtt teszi őt híressé, de egész Európa előtt ismeretessé válik. Maga Ferdinánd

király, midőn Pozsonyban 1554. április 15-én kiadott okiratával megengedi, hogy saját czimerén kívül a magvaszakadt Ernusth család czimerét is használhassa, amely család csáktornyai uradalmát a királytól megvette, Zrinyi pesti haditényét különösen kiemeli s azt mondja, hogy fényes hősiségével halhatatlan nevének dicső ragyogását szerzé meg. „Tantis haud dubie virtutum tuarum clarissimis facinoribus immortalem nomini tuo splendorem atque gloriam comparasti“, — mondja az eredeti szöveg.

Brandenburgi Joachim hadjáratát egyedül ő segítette diadalra. Somlyói győzelme a tatárokon, babócsai vakmerősége, hol ötször veri vissza a törökök rohamát, elég bizonyítékai bátorságának s hősiségének.

E jeles személyes tulajdonsága Zrinyi Miklósnak, úgy Ferdinánd királyhoz való állandó hűsége tette azt, hogy Ferdinánd mindjobban megszerette őt s nemcsak tanácsadójává tette, hanem egyik méltóságról a másikra emelte és javakkal gazdagon megajándékozta. Ő és Kerecsényi László voltak ama kornak legjobb hadvezetői; szüksége volt rá Ferdinándnak, hogy e nagytehetségű, bátor embert magának minden módon biztosítsa.

Budán szerzett hadi érdeme fejében, mi neki nemcsak országos, de európai hírnevet adott, — őt javalták a horvát báni méltóságra, mely Nádasdi Tamás országbíróvá történt áthelyezésével üresedésbe jött; ketten együttesen viselték akkor e méltóságot: a még nem is harmincz éves Zrinyi Miklós s a közel hetvenes Keglevich Péter. A báni méltóságba való kinevezése és megerősítése 1542. december 27-én történt. Ferdinánd e kinevezésben utasította, hogy hatszáz könnyű lovas, négyszáz gyalogost és kémeket tartson, kiknek zsoldja a magyar kamarától jár; a zsold személyenként havi négy forintot tett ki, saját fizetése havi száz forint volt, melyet később háromszázra emeltek. Ez időre esik, hogy Zrinyi megszerzi magának a csáktornyai uradalmat, mely az egész Muraközt magában foglalta. — E birtok hajdan a hires Hampó családé volt, kiknek egyik tagja mint pécsi püspök szerezte meg a családnak e javakat. E családnak, Ernuszt, Farkas és Gáspár nevű tagjaival magvaszakadt s nem maradt a birtokban más, mint Hampó Gáspár özvegye: Anna, ki Zrinyi Miklós bántársának, Keglevich Péternek volt leánya. Keglevich nem hogy visszaadta volna e javakat a törvény szerint a királynak, nemcsak megtartotta azokat, de leányát egy Bánffyhoz férjhez adta; ez új vejének egyes részleteket az uradalomból át is adott s mi több, midőn az átadásra ismételve felszólították, a török-barátsággal fenyegetődött. Ferdinánd erre Zrinyi Miklóst utasította, hogy erőhatalommal vegye el Keglevichtől az uradalmat, Csáktornyát vegye be, az öreg Keglevichet s fiát fogassa el. Zrinyi hűen engedelmeskedett a királyi rendeletnek, bár a világ szája s különösen történetíró kortársa, Forgách Ferencz váradi püspök erősen megrója Zrinyit embertelenségeért. A Zrinyi okirattár azonban fényesen bizonyít Forgách ellen, jelesül: hogy Zrinyi, bár eleget tett a reá utalt hivatalos kötelességnek, azért nem szűnt meg a király előtt Keglevich szabadon bocsátásáért s számukra kegyelemért esedezni, mit meg is nyert, mi több: az egyik Keglevich fiut fiává fogadta.

A báni had tartása és saját fizetése évente néhány ezer forintot igényelt volna, de fizetéséhez Zrinyi nem juthatott s kénytelen volt a katonaságot a saját és Frangepán István vagyonából tartani, mivel — mint láttuk — vagyonközösségi szerződése volt. Midőn a ki nem fizetett összeg ötvenezer forintra emelkedett, Zrinyi leszámolt Ferdinánd ktrálylyal s e pénzért kapta meg a csáktornyai uradalmat, melynek e zivataros időkben az az előnye volt, hogy két viz közé lévén szorítva, a törökök támadásai ellen könnyebben meg lehetett oltalmazni. Zrinyi Miklósnak tehát már ekkor nagy birtokai voltak, melyeket még egyre szaporított. Így nem csak az ősi vagyon, a mennyiben azt a török el nem foglalta, állott rendelkezésére; de megkapta a korbáviai Torquato család birtokait is; rendelkezett Frangepán István sógorának birtokaival; 1541-ben kapta meg Ferdinándtól a hűtlenségbe esett Bradács Jánosnak és Gergelynek Zágráb, Varasd és Körös megyében levő tetemes birtokait. Ezeken kívül Magyarországon az ő rendelkezése alatt volt az egész Muraközt betöltő csáktornyai uradalom, ezzel majd csaknem összeköttetésben állott a csurgói uradalom, melyhez való jogos igényét, mint láttuk, csak pár évvel később érvényesíthette. Csurgó már egészen közel áll Szigetvárhoz; ennek nyugoti részén, de a keleti részén is a szentlőrinczi uradalmat Zrinyi Miklós bírta; ezt nemcsak a regesták igazolják, de Zrinyi 1559-ben folyamodott a királyhoz, engedné meg neki, hogy a szentlőrinczi városi vámot Pécs közelsége miatt Szigetváron szedhesse be és Horváth Márknak erre adjon utasítást. Horváth István és fia Ferencz magvaszakadtával kapja Ferdinándtól adományban Atakot Muraközben, melyet a csáktornyai uradalomhoz csatolt. Még 1562-ben is iparkodott Mecssei Istvánnak, Eger vára egyik hős védőjének birtokait megszerezni; e birtokok voltak Mecsse (a mai Magyar-Mecske), nem messze Szigetvártól s a körülötte levő, részben még ma is létező falvak, melyek a hős Mecssei Istvánnak halálával testvérére Mecssei László szepesi prépostra szállottak, ki e birtokokat Horváth Márknak, utóbb Szarkándi Pálnak, majd Gerdak István szigetvári tiszttartónak adta haszonbérbe. Mecssei László prépost 1562-ben elhunyván, ezzel a Mecssei családnak magva szakadt. Zrinyi azonban, úgy látszik, ismételt kérelmére sem volt képes e birtokot magának megszerezni.

Zrinyi Miklós, úgy látszik, igen terhelve érezte magát báni hivatalában azzal, hogy katonáinak zsoldját és saját fizetését nem tudta rendesen megkapni s félve attól, hogy a jövőben oly kielégítést, miként a multban a csáktornyai uradalommal, nem kaphat, 1556. augusztus havában Ferdinánd királynak személyesen bejelentette lemondását. A király elfogadta ezt, de Zrinyi, minf augusztus 21-én Nádasdihoz írt levelében mondja, köteles volt címét deczember végeig megtartani. Utóda a báni méltóságban Erdődi Péter lett, ki állását 1557-ben január 15-én foglalta el.

E körülmény alkalmat adott Zrinyi Miklósnak, hogy magyarországi javait ismét kibővítsé. Az új bánnak ugyanis kevés birtokai voltak Horvátországban, minek ellenkezője pedig igen kíváncs volt. Ugyanazért már 1556-ban, még mielőtt Erdődi Péter a báni székbe ült volna, csereviszonyba lépett Zrinyi Mik-

lóssal. Erdődi Péter ugyanis Vasvár és Monyorókerék birtokosa volt, mely birtokra már 1547-ben 7000 frtot vevén kölcsön Zrinyi Miklóstól, azt neki elzálogosította. Később Zrinyi újabb 4 ezer frt kölcsönt adott Erdődi Péternek s minthogy időközben Zrinyi Miklós fia: György részére eljegyezte Erdődi Péter leányát: Annát, oly csereszerződést kötöttek egymással Erdődi Péter és Zrinyi Miklós, hogy az amúgy is megterhelt monyorókeréki és vasvári uradalmakért Zrinyi cserébe adta Horvátországban levő Rakonok és Medvevár nevű uradalmaknak őt illető részét s ezenfelül még adott rá egy faltörő nagy ágyút 1000 forint értékben. E csereszerződést a zágrábi káptalan előtt 1557. február 13-án állították ki. — A szerződésnek nemcsak az volt célja, hogy Erdődi birtokot szerezzen Horvátországban, hanem főképp az, hogy rendezze ott birtokviszonyait. Medvevára és Rakonok egy része ugyanis már előbb Erdődi tulajdona volt. Minthogy az uraságok részére történendő szolgáltatások és vámok miatt úgy az uradalmi tisztek, mint a népség között viszály volt, olyképen vélte azt megszüntetni, ha a területeknek egyedüli urává teszi magát. Ugyane célból Erdődi Péter a zágrábi káptalan előtt Gregoriansz Ambrussal is szerződött, ki Rakonokkal szomszédbirtokos volt, de a rakonoki földek között is birt részeket.

Az eljegyzés, mely Zrinyi György és Erdődi Anna közt történt, nem érte el célját; mert Zrinyi György megváltoztatván tervét, lemondott Erdődi Annáról és Archoy Péter gróf özvegyének: felső-lindvai Széchy Margitnak leányát, szintén Annát jegyezte el másodízben. Magától érthető, hogy a viszonyok ily alakulása semmiképp sem tetszhetett Erdődi Péternek, és ez haragudott is Zrinyi Miklóstra, kinek György fia akkor még kiskorú lévén, az eljegyzést jogilag az apa teljesítette.

Mindenképp iparkodott tehát azon, hogy Zrinyi Miklóson bosszuját töltsse és az eljegyzés megghiusultának révén a cserébe adott Monyorókerék és vasvári uradalmakat is visszaszerezze, esetleg minden kárpótlás nélkül, holott a reáfizetett 12 ezer frttal, ha azt a csáktornyai uradalom értékével összehasonlítjuk, Zrinyi teljes értéket nyújtott a vasvári és monyorókeréki uradalmakért.

Erdődi ez ügyben egyenesen a királyhoz fordult, összevegyítván kérelmében a csere és az eljegyzés ügyét. Ferdinánd király tényleg csalást vélt fenforogni s azért a csere megszüntetését rendelte el, meghagyván mégis Zrinyi Miklósnak zálogjogát mindaddig, míg Erdődi Péter a kölcsönvett 12 ezer frtot vissza nem fizeti. Így Erdődi Péter a visszafizetést nem tudván teljesíteni, kénytelen volt az ügy állásába belenyugodni.

Igaz ugyan, hogy 1559-ben Erdődi Péter második neje: nagykemléki Alapi Borbála perrel lépett fel Zrinyi Miklós ellen, azt állítván, hogy a birtokszerző a monyorókeréki uradalomban nagybátyjuk, az esztergomi érsek is volt; és miután férjétől neki is gyermekei vannak, az ő beleegyezése nélkül Erdődi a birtokot el nem cserélhette. Perének jogalapját egyébként az képezte, hogy az elcserélt birtokok nem egyenlő értékűek: „propter inaequalitatem cambii“.

E per kimenetelétől Zrinyi Miklósnak félnie ugyan nem kellett, mégis óvatosságból 1560-ban december 16-án Ferdinánd királytól adománylevelet

eszközölt ki magának a monyorókeréki és vasvári uradalmakra, azon czimen, hogy Erdődi Péter a Hássági család Körmend nevű birtokát erőszakkal elkobozván, ezzel hűtlenség vétkébe esett.

Mégis Zrinyi Miklós Erdődi Péterrel az ellenséges viszonyt nem óhajtotta, annál kevésbé, mert vele sógorsági viszonyban is állt, a mennyiben első nejének, Erdődi Annának édesanyja: Tahy Margit volt, Tahy Ferencz pedig az ő testvérét birta hitvesül. Hogy a megsértett Erdődi Pétert kiengesztelje, 1561-ben Szmekovics Ádámtól megszerezte részére Stiriában fekvő Mittemburg, más néven Pazim nevű várat és uradalmat 12 ezer tallérért. E pénzt újra kölcsön adta Erdődi Péternek a zágrábi káptalan előtt 1561-ik évben kiállított adóslevéllel, mely kölcsönt Erdődi két év alatt volt visszafizetendő s lekötötte neki Jaszhrebarska várát Zágráb megyében. Erdődi Péter annyira örült ez egyezésnek, hogy egy másik okiratban, tekintettel arra is, hogy a monyorókeréki és vasvári uradalmakat terhelő 12 ezer frtot úgy sem birná visszafizetni, — mit ez okiratban el is ismer, — nemcsak visszavonja Zrinyi Miklós ellen indított perét, de újra is adományozza neki Monyorókeréket és Vasvárt, sőt egyúttal Körmend és Somlyó várakat és uradalmakat is, melyek bár nincsenek kezén, de Zrinyire ruházza mindazon jogokat, melyekkel azokra nézve bir.

Következő év junius havában Monyorókeréken tartotta meg Zrinyi Miklós leánya Katalin, Thurzó Ferenczczel egybekelését, a melyre Miksa cseh királyt is meghívta. Végrendeletében monyorókeréki uradalmát nejének hagyta s utána legidősebb fiának. Mindebből kitűnik, hogy az a vád, melyet Forgács váradi püspök Zrinyi Miklós ellenében Monyorókerék megszerzése alkalmából koholt, mint haszontalan hulladék, forgácsolódik szét. Forgács ugyanis azt mondja, hogy Zrinyi Miklós első neje meghalván, Erdődi Péter leányát jegyezte el magának, kivel hozományul a monyorókeréki uradalmat még a házasság megkötése előtt szigorú feltételek mellett átvevén, a leányt nem vette el, de a birtokot sem adta ki többé kezéből. — Hogy Forgács ez állítása mennyire nem való, nemcsak a fenti körülmények igazolják, de egyúttal az is, hogy Ferdinánd utasítja a pozsonyi káptalant: kérdezzék meg Zrinyi Miklóst, mint a ki Erdődi Péter leányát, Annát, fia György részére eljegyezte, úgy Zrinyi Györgyöt is, ki 1563-ban nagykorúságát elérte: vajjon az eljegyzési szerződést, mely azonban semmi birtokviszonyt nem érint, meg akarják-e tartani, vagy nem? — utasítván a káptalant, hogy a feleletet adják ki Erdődi Péternek.

Mindezekből látható, hogy Zrinyi Miklós a Dunántúlnak egyik leghatalmasabb oligarchája volt, valóságos kis-király, ki maga is rendelkezett egy hadsereggel. Nem kell azonban őt úgy képzelni, mint a középkor oligarcháit rendszeren szoktuk, kik a pártküldelemmel és szomszédaik vagy érdekeltenfelek fölötti hatalmaskodással töltik el idejüket. Egy hatalmaskodási esetet leszámítva, életéből nem ismerünk másikat; a pártusa előtte idegen fogalom, azért nem is szeret az országgyűlésekre járni, de ha elmegy, az igazságot el nem hallgatja. Éles eszével rendszerint felül áll a többiek véleményén. Zrinyi állandó híve a királynak; a király is, daczára az ellenében való bizalmatlanságnak,

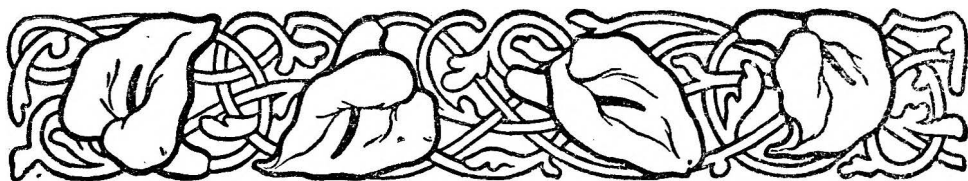
a Zrinyi család czimere.

ragaszkodik hozzá s nem mulasztja el Zrinyi tanácsát kikérni. Nem egyszer olvassuk, hogy a királyi tanácskozásokra meghívják s azokban részt is vesz. Itt tűnik ki az igazi oligarcha, a minőnek kell lenni; ő szellemi hatalmával uralkodik a többi felett, némileg még a király felett is s e mellett magaslátán teljesen egyenletes. Egész nyilvános pályáján alig találunk ingadozást. A saját maga által kijelelt körben mozog s abból soha ki nem tér; sem a birtokszerzés óhaja, sem a nagyravágyás őt meg nem tántoríthatják. Ma a bántás alatti jövedelmével gazdag birtokot szerez magának s holnap eldobja magától a bántást, kimutatva ezzel, hogy a birtokszerzés is csak eszköz volt nála és nem cél. Ma báni és királyi tárnoki méltóságban ül, holnap elhagyja a méltóságokat s beáll Szigetvár kapitányának, mely tisztet előbb az ő hadnagyai viselték; lelke tehát a nagyravágyást nem ismeri. Midőn vallása, hazája veszélyben forog, a tétovázás fogalmát nem ismeri, csak az ernyedetlen küzdelmet célja eléréseért.

Mint valamely tragikai hősnél, Zrinyi egész életében látjuk ama kiváló gondoskodást, melylyel éppen Szigetvár felé fordul, mintha életcélja volna mindig oda tekinteni, hol élete kérdését a halál oldja meg. Egész történetünkben, mint láttuk, Zrinyi Miklós folytonosan szerepel ama idő alatt, míg a közügynek, a nyilvánosságnak szolgál. — Mások ugyan Szigetvár kapitányai, de az ő kardja, az ő szelleme mindig ott van, mintha Szigetvárral egyedül ő rendelkezne s mintha más ott nélküle nem is birna valamit tenni.

Ugy látjuk, hogy talán az egy Seged Györgyöt leszámítva, Szigetvár összes kapitányait az ő befolyása folytán helyezték oda. Valamennyi az ő embere, az ő megbízottja, az ő helyettese Sziget várában. Tahy Ferencz, ki Seged György után oda jött, az ő sógora, működésében bajtársa és segítsége. Porkoláb Márton és Budasits János valószínűleg szintén az ő emberei voltak. Dersfy Farkas egyik meghittje Zrinyinek, ki részt vesz Zrinyinek Horvátországban a törökök elleni csatározásaiban. Kerecsényi László egyik barátja neki, ki még végrendeletében is gyermekei gyámjául rendeli. Horváth Márk az ő óvó szárnyai alatt növekedik fel, innen jut Nádasdi Tamás hadaihoz, először Zágrábba mint bánhoz, majd mint nádorhoz. Farkasits Gergely Zrinyi hadnagyainak egyik alacsony rangjából csakis az ő javaslatára emelkedhetett fel arra, hogy Sziget várának parancsnoka legyen. Mindenkor tehát Zrinyi emberei voltak Szigetvár legfőbb polczán és végre, midőn azt látta, hogy gondosan ápolt gyermeke: Szigetvár már kinőtt a dajkaság gyámkodása alól, maga jön, hogy megvédje a bős ellenség támadásai ellen.

Zrinyi mint Szigetvár kapitánya.

iként láttuk, Zrinyi Miklós állandóan Bécsben tartózkodott Horváth Márk halála után, mert nem akarta, hogy a szigetvári kapitányság más kezére jusson s miután erre nézve Ferdinánddal megegyezett, Miksa cseh király, ki mindez ideig nagyon szíven viselte Szigetvár ügyét, átirta a pozsonyi kamarához, hogy a Horváth Márk ügyének megvizsgálására újra kiküldötteknek további eljárásáról adjon a kamara mielőbb véleményes jelentést s utasítja a kamarát, hogy adjon arról is véleményt, miként kelljen az adót ezután kezelni. Meglátszik ebből, hogy Zrinyi épen nem akart Horváth Márk számadásaiba beleavatkozni, mert utóbbi időben nem állt vele jó viszonyban; de a kiküldöttek közül különösen a németek oly szörszálhasogatók voltak, hogy a túlságos elővigyázat s félelem miatt a Szigetvárban levő eleséghez nyulni nem mervén, annak legnagyobb része elromlott s a kiküldöttek jelentése folytán Miksa király kénytelen volt a megromlott eleség eladását elrendelni. Magától érthető, hogy a Horváth Márk okozta kellemetlenségek s a kommisszáriusok túlszigora által okozott károk mind Zrinyi malmára hajtották a vizet, kinél a multakból ítélve, visszaéléstől félni nem kellett. Sajátságos is, hogy míg Zrinyi elődeinél megtaláljuk az utasítást a Szigetvárban követendő eljárásra nézve, addig ennek Zrinyinél nyoma sincs és lehetséges, hogy Zrinyi erre utasítást nem is kapott. — *Mitte sapientem*, küldd a bölcsét s ne szólj neki semmit, ez volt a nézet s mit is mondhattak volna annak, kinek az utasítások szerkesztésében maguk kérték ki tanácsát.

Bécsben ugyan azt mondotta Zrinyi, hogy nagy ünnepélyességgel fog bevonulni Szigetvárra, hol a Horváth Márkkal történt összekocczanása folytán már hosszabb idő óta nem volt. Draskovics pécsi püspök számított is erre, hogy ez alkalommal, mint gyám, Horváth Márk ingóságait jobban értékesítheti.

Az ünnepélyes bevonulásból semmi sem lett. Helyét Szigetváron 1561. évi november 24-ike körül foglalta el, melyben még Nádasdi Tamás nádor, Zrinyinek legjobb barátja sem vett részt, holott barátságukat írásban is megerősítették volt; hanem november 27-én levelet írt Zrinyihez, mentegetőzve

hosszabb hallgatásáért s értesíti, hogy Szigetvár vidékén minden teljesen csendes s hogy a törököktől vett hírek szerint Szulejmán a perzsákkal keveredett harczba. Megjegyzi továbbá, hogy Szigetvár jóvedelme igen csekély, a falvak mintegy szét vannak marcangolva és így az eleség is a várban csekély; csak az a jó, hogy a törökök sokkal nagyobb őrséget hisznek a várban, mint ott valóban van.

Alig hogy Zrinyi Szigetváron helyét elfoglalta, „a töröktől nagy sokféle izengetések és levélírásek lettenek, sok külömb, külömb rútalmas szitkok által és kívánnak az ittvaló vitézlő uraktól ütközéseket és bajviadalokat” — írja maga Zrinyi. Kezdetben Zrinyi e kihívásokra nem hederített; végre türelmét vesztve, írt Kaszun basának, hogy van-e tudomása ezekről, vagy az ő akaratából történnek-e? Kaszun visszafelelt, hogy nincs tudomása róla s nem is az ő akaratából történnek ezek; mégis a dologban nem ellenkeznek; felkéri tehát Zrinyit, tűzne ki a bajvívásokra — a melyek különben ez igazi lovagkorszakban magyarok és törökök között országszerte folytak — „végezett” napot, a melyre ő elküldené nem ugyan azokat, kik az eféle éktelen írásokat és izengetéseket idebocsátották, hanem más, erre kiválasztott embereit; mire Zrinyi Miklós a viadalok határidejét december 11-ére állapította meg s ezt ő nemcsak Kaszun basának adta tudtára, hanem Csányi Ákost is felszólította, engedné meg a szenyériknek, hogy a mondott napra Orosztonyi Péter szenyéri tisztartót és mindazokat, kik e viadalban részt venni akarnak, eresztenék el Szigetbe.

A viadal a mondott napon, melyre a szenyérik is megjöttek, meg is történt. Gondolható, hogy nem a várban, hová Zrinyi a törökök válogatott népét bizonynyal be nem eresztette volna, hanem kint valahol, a Szigetvártól keletre eső téreken. Kaszun budai basa minden valószínűség szerint Mehmet pécsi bég embereiből választotta a viadalra népét. Maga Zrinyi jegyzi meg, hogy ez alkalommal a szenyérik is hősileg viselték magukat, mert midőn az ellenség a keresztényeket fogságba ejtette, azokat kiszabadították és a törököt megfutamították; egyúttal azok előkelőbbjeit elfogták, mi előttem — úgy mond Zrinyi, a ki ez élet-halálra folyó komoly harczijátéknak nézője volt — „oly kedves volt, hogy kedvesebb nem is lehet és iparkodni fogok rajta, hogy azokat ismét elhívhasam egy még nagyobb győzelemre.”

Zrinyi és a pécsi bég ekkor köthették ama baráti viszonyt, melynek folytán a pécsi bég öt 8 tevével s minden tévéhez egy ethiopiai szolgálal ajándékozta meg, kik nemzeti ruhát viseltek, fekete fejükön fehér gyapjuból készült gömbölyű turbánnal.

Maga Zrinyi is, midőn Miksa koronázására György fiát bandériummal Prágába küldötte, hozzá csatolta a 8 tervét a 8 ethiopiaival, mi általános feltűnést keltett a koronázásra egybegyűlt idegen sokaság előtt.

Zrinyi óhaját, hogy e viadalokat ismételje, nem teljesíthette, mert e párviadalok a királynak és Miksának nem tetszettek.

1562-ben, midőn Zrinyi a királyt Szigetvárról különféle dolgokról szeptember 29-én értesítette, felhozta azt is, hogy Mehmet bég szerint e viadalok különösen a végeken azelőtt is szokásban voltak, mi a katonai rendet nem

csorbitotta és hogy Mehmet őt arra kérte, hogy engedné meg e harczy gyakorlatokat a törökök s a király katonái között. Habár ő, Zrinyi, úgy látja is, hogy a bég e kérelme csak fitogtatásból történik, mégis arra kéri a királyt, engedné meg, hogy Mehmet bég kívánságának eleget tehessen, nehogy a király katonáira rászáradjon a gyávaság s a félelem örökös bélyege; a király meg lehet győződve arról, hogy egész szorgalommal iparkodik azon, hogy e játékok által a vár veszélybe ne essék, sem katonaságának tekintélye meg ne csorbuljon.

Csak 1565-ből találjuk még egyszer emléket annak, hogy Szigetvár előtt Kaszun bég és gróf Zrinyi Miklós rendeztek ilyen viadalokat. Négy magánviadalt rendeztek, az elsőben a török, a másodikban a mieink győztek, de Zrinyi nem engedé a legyőzött török vitéznek fejét levágtatni. Látszik tehát, hogy e párbajok élet-halálra mentek; a harmadik küzdelemben ismét a mi emberünk esett el, a negyedik párbaj eredménytelen maradt. A magánpárbajokat általános kopjartörés követte. Többé az efféle viadaloknak nincsen nyomuk.

Az 1562-ik év eleje veszélyesnek mutatkozott. Ferdinánd király Prágából értesíti a hadak vezéreit és a nádort, hogy értesülése szerint a budai basa Magyarország felső részeinek pusztítására készülván, hogy azt némileg ellensúlyozni lehessen, felszólítja őket a hadak egyesítésére és a töröknek a déli vidéken való megtámadására. Különösen Zrinyi Miklósnak meghagyja, hogy hadaival Lenkovits Jánoshoz csatlakozzék, ki Horvátország kapitánya volt. Zrinyi a király tervét nem helyeselte, részben azért, mivel Szigetvárnak akkor oly kis várőrsége volt, hogy annak inkább szaporítását, mint csökkentését látta szükségesnek; de más részt úgy tartotta, hogy Szigetvártól oly messze vidékre, mint a horvát végek vannak, hosszabb időre eltávozni nem lehet. Helyesebbnek tartotta tehát, mint azt a nádornak meg is írta, inkább Koppányt vagy Pécsét megostromolni, melyek Szigetvárhoz közel vannak. Pécsnek falai amúgy is igen megrongáltak s miután a többi vidéki bégek mind Buda felé vonultak, így a pécsi szandzsák itthon maradt körülbelül 1000 főnyi emberével könnyen meg lehetne mérkőzni, mert segítséget sehonnan nem kaphatnának.

Később a nádort újra figyelmezteti, hogy Koppány várát könnyű volna elfoglalni.

Hasonló értelmű levelet vett Zrinyi Lenkovits Jánostól, ki szintén nem tartá tanácsosnak a végeket elhagyni s azért az örökös tartományokból kért segílyt oly elhatározással, hogy segélynyerés esetén Velikidol felé fognak portyázni.

Az ügynek a nádorral való bővebb megbeszélése végett Zrinyi Miklós ezuttal először, február 27-én hagyja el Szigetvárt és Monyorókerékre megy; e tanácskozás eredménye nincs feljegyezve, de minden esetre az volt, hogy a király óhaját ez alkalommal nem lehet teljesíteni.

Márczius 13-án Zrinyi Miklóst ismét Szigetváron találjuk, ekkor már valószínűleg ott érte őt Hallegg Vitusnak Varasdról kelt levele, melyben értesíti, hogy Arszlán pozsegai bég a Dráva mellett fekvő Szent-György és Monoszló községeknél erődítményeket akar építeni. Zrinyi e dolognak más úton is tudomására jutott, mert míg el volt Monyorókerékre, addig várőrsége Szent-Miklósnál egy csapat ellenfelet fogott el, mely 60 személyből állott,

hozzászámítva a nőket és gyermekeket is. Közöttük csak egy tekintélyesebbnek látszó férfi volt: Murát aga, kít Zrinyi személyesen kihallgatott s kitől megtudta, hogy Arslán bég Eszéken időzik és célja Valpó felé előre menni, miután Szent-György (a mai Szvetigurai) és Monoszló (a mai Moslavina) községekben várakat akar építeni s hogy Szulejmán szultán már előre megküldötte a leendő várórségnek járó díjat és hadiszereket.

E várak építése felette veszélyes lett volna és lett is Szigetvárra nézve, mert ezzel ép az átjáróknál elzárták a Dráva vizét és megakadályozhatták azt, hogy a Dráván túli községek Szigetvárra adót fizethessenek.

Zrinyinek is ez forgott fejében s eltökélte magában, hogy megakadályozza a várépítést, annál is inkább, miután, mint Nádasdinak írja, szükséges haderő hiányában úgy sem bírná megakadályozni, hogy Kaszun basa ne erősítse meg Pécs városának elrongált falait, melyen épen akkor serényen dolgozott.

Tervének keresztülvitelére először is Tahy Ferenczczel tette magát érintkezésbe, ki akkor Vizvár várában lakott; majd Perneszi Farkassal, ki Babócsa várának volt parancsnoka és meghagyta nekik, hogy hozzák el hajóikat, hadaikat és két taraczkot, hívják el a szenyérierket is magukkal és gyülekezzenek össze Szent-Mártonnál (Vaska-Szent-Márton, illetőleg Dráva-Szenl-Márton Somogy megyében), hol őket várni fogja.

Az Arslán béggel való összeütközés, mint Zrinyinek márczius 31-én Miksa cseh királyhoz intézett leveléből kivenni lehet, közvetlenül az ezt megelőző napokon történt.

Szent-Mártonnál a had összegyülekezett; a nádor tulajdonát képező Szenyérből 500 lovas vett abban részt. Zrinyi állítása szerint a seregben összesen 1000 lovas és 2000 gyalogos volt. Az átkelés ugyanott történt a réven egy csendes estén és a Dráva mentén keletre haladva, reggelre elérték Monoszlóhoz s oly szándékban voltak, hogy Arslán béget még az ágyban lepik meg; mi azonban nem sikerült. A magyar had három részből állott; a középsőt a gyalogsággal Tahy Ferencz vezette, ki alá Zrinyi „Czifra“ nevezetű legjobb lovát adta; a jobbszárnyat Zrinyi, a balszárnyat Perneszi Farkas vezette. Midőn Monoszlótól egy mértföldnyire nyugotra a magyar hadat észrevették, azonnal jelentést tettek Arslán bégnek, kivel összeköttetésben állt Mehmet bég (Murád bégnek fia). Ezeket ugyan a magyar lovasság üldözőbe vehette volna, de nem volt tanácsos egy gyalog hadat, mely ágyúkkal rendelkezett és melynek nagyságát még ki nem kémlelték, hátuk mögött hagyni. Midőn Mehmet Arslán béghez érkezett, már Arslán béget nem találta a táborban, mert az már a magyar had elé jött s midőn a magyar hadat meglátta, visszafelé fordult, ez pedig utána iramodott az ágyúkkal s gyalog hadakkal, mire a török vad futásnak eredve, a hadak szétfoszlottak a szomszédos berkekbe; a legnagyobb részét pedig a mieink vagy megölték, vagy futás közben rabul ejtették. — Maga Arslán bég is futásban keresván menedéket, miután lovának mindkét hátulsó lába eltörött, csak úgy menekülhetett, hogy lovat váltott. Zrinyi állítása szerint Arslánnak mintegy

3000 embere volt a várat építő oláhokkal és munkásokkal együtt. Az üldözés még tovább is tartott; elvették Arslán bégétől két zászlóját, 2 hosszú ágyút, 16 szakállast, 2 taracskot; az üldözés egész Szent-Györgyig ment, mely Valpótól alig van 2 mértföldnyire, mert tovább a lovak nem birták. Innen visszatérve alapjaiban rontották el az épülő félben levő várat, betöltötték a sánczokat, elégették a faneműeket és minden veszteség nélkül tértek vissza Szigetvárra. Az elfoglalt két zászlót Zrinyi Miklós Miksa királynak küldötte el. Istvánfy ezen felül megemlíti, hogy Arslán bég sátorában, mely szinte zsákmányul esett, több vadász készletet és vadász kutyát találtak, melyeket Zrinyi magával vitt.

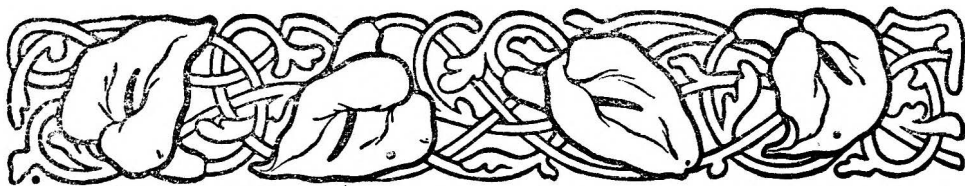
Zrinyi e győzelme felette jól esett úgy a királynak, mint az országnak, tekintve ama szomorú veszteségeket, melyek azt Felső-Magyarországban érték.

A monoszlói várat a töröknek később mégis sikerült felépítenie, mit az egykorú levelezések igazolnak. A kérdéses vár a mai helyszínén megejtett vizsgálatok nyomán a mai Moslavina község korcsma-helyiségének területén feküdt.

Még a monoszlói csata hire nem jutott el Ferdinánd királyhoz, midőn az a nádor útján megparancsolta Zrinyinek, hogy összes hadaival Pápára szálljon. Határidő április 5-ke volt. Zrinyi a parancsot csak 4-én vette kezébe; de úgy sem teljesíthette volna, mert nem volt bizonyos benne, hogy a törökök monoszlói kudarcuk után annak megtorlására nem fognak-e Szigetvár ellen fordulni. Különben is erre vonatkozó levelében megjegyzi, hogy a Szigetváron levő várórségnek csak fele királyi nép, a másik felét ő maga saját költségén tartja fenn, azonban megírta a nádornak, hogy hadnagyait elküldötte toborzani. Még vissza sem jöttek a hadnagyok, már új parancsot kapott a nádortól, hogy Hegyesd segítségére küldje katonáit. E kérelmet sem lehetett teljesíteni, mert hisz a toborzásra kiküldött hadnagyok még meg sem érkeztek, de különben is, mint kémei jelentése szerint írja, Kaszun basa mindenünnen Pécsre összegyűjtötte seregét, melyekből egyelőre egy csapatot a koppányi béghez küldött. Mehmet bég is ott van és állítólag Szigetvár ellen tervez valamit; más források szerint az összegyűlemllett had vagy Budára, vagy Hegyesdre (Zala megyében Tapolcza mellett) indul. Ily körülmények között lehetetlen lett volna Zrinyinek Szigetből kimozdulni; csak április 22-én ment át Curgóra, hogy az Ófelsége által küldött nagy ágyúkat, a melyeket a kiküldött Halleg Vitus csak Babócsáig hozott, Szigetvárba szállítsa; s miután sem a király, sem Halleg nem gondoskodtak a további szállítási eszközökről, vagy kellő kíséretéről, így Curgóra, saját birtokára azért ment el, hogy jobbágyai szekerein az ágyúkat és a hozzátartozó löport és golyókat Babócsáról Szigetvárba bevitetesse. Ajánlja egyébként egyik levelében a nádornak, hogy miután a monoszlói vívmány a törökséget e vidéken igen megfélemlítette, könnyű volna a Dunántúlra e részeit egy legfőlebb 20.000 emberből álló haddal a töröktől visszavenni.

Zrinyi e zavaros időkben is folyton hadi terveket szőtt és eszméi elég egészségesek voltak, ha ugyan a kormánynak lett volna pénze és akarata azokat keresztülvinni.

Zrinyi Miklós családi és politikai élete.

Eddig Zrinyi Miklóst mint bátor harczost és hőst ismertük. Vessünk most egy futó pillantást az ő családi és politikai életére. — 1562. május elején Zrinyi Szigetvárról levelet írt Miksa cseh királynak, melyben Katalin leányának június 25-én Thurzó Ferenczczel való egybekelésére Monyorókerékre meghívja. — Katalin harmadik gyermeke volt Zrinyi Miklósnak első nejétől, kinek tizenhárom gyermeke gyors egymásutánban született s köztük az utolsó : Magdolna, 1561. szeptember 8-án látta meg a napvilágot.

1564. május 9-én, alig két évvel később, Zrinyi Miklós Szigetvárról Neuhausi Joachim cseh kancellárt már arról értesíti, hogy Rosenberg Évával történendő egybekelését kénytelen nem tőle függő okokból elhalasztani az évi augusztus 20-ára.

Miután fel nem tehető, hogy Zrinyi Katalin Thurzó Ferenczczel az édesanyja utáni gyászidőben kelt volna egybe, föltehető, hogy Zrinyi első neje, Frangepán Katalin 1562. június 21-ike azaz : leánya esküvője után halt meg s hogy a gyászévet Zrinyi Miklós is betartotta.

Neuhausi Joachim cseh kancellár neje testvére volt az új menyasszonynak. Mindketten nevelt leányai Rosenberg Vilmosnak ; az esküvőnek Csehországban, Hradeczen kellett volna megtörténnie. Zrinyi ugyan iparkodott a lakodalmon mihamarább átesni, azonban váratlan körülmények megzavarták az egybekelésre kitűzött határidőt, mert Rosenberg Vilmos neje váratlanul meghalt és a gyászoló férj mély bánata nem engedte meg a menyegző zajos megtartását, de mert a közeli rokonok és sógorok sem akarták, hogy a világ megszólja őket. Minthogy 1567. július 25-én Ferdinánd király is meghalt, az udvari gyász miatt Zrinyi, mint tárnokmester, sem tarthatta volna meg az újólág augusztus 20-ára kitűzött menyegzőt, melyre pedig minden előkészületet megtettek, sőt az összes vendégeket, még a Magyarországról jövőket is bejelentették.

Zrinyivel egyetértőleg abban állapodtak meg tehát, hogy Hradeczen, mint a lakodalom kitűzött helyén, az összes legközelebbi érdekelték különféle ürügy

alatt, minden zaj nélkül fognak megjelenni, nehogy az a gyászoló gyámapa bánkódását sértse, mely alkalommal Zrinyinek egybekelése Rosenberg Évával minden pompa és ünnepélyesség nélkül megtörténhetik, sőt ez alkalommal Zrinyinek nem is kell nejét magával vinnie. — E megállapított terven csak annyiból történt változás, hogy az esküvői ünnepélyességet a monyorókeréki kastélyban tartották meg. — Első megállapodása Zrinyinek az volt, hogy az esküvő szeptember 3-án tartassék meg. Ily értelemben hívta meg ez ünnepélyre 1564. július 21-én kelt levelében Pozsony városát. Ferdinánd király halála miatt az ünnepélyt szeptember 21-ére halasztották el. Újabb íróink felemlítik, hogy Rosenberg Éva harmadik neje lett volna Zrinyi Miklósnak és második neje Széchi Margit volt, kit mindjárt egybekelésük után magától eltávolított. A történeti iratokban Forgács Ferencz váradi püspök e ráfogásának semmi bizonyítékára találni nem lehet. Barabás Samu Zrinyiről szóló művének előszavában azt állítja ugyan, hogy Zrinyi első neje 1561. valószínűleg június 20-ika körül halt meg, mi nem lehetetlen, mert Zrinyi Katalin házassága a következő év június 21-ére esik; még ez esetben is oly rövid az idő neje halála és Rosenberg Évával való házassága között, hogy egy második házasságot képzelnünk az idő rövidsége tiltja; de hogy is történhetett volna ez meg (t. i. második feleségének elkergetése) a keresztény vallás hitelvei szerint, a trienti zsinat határozmányainak érvényesülése idejében? — Barabás egyébként konstatálta, hogy a két megnevezetten kívül Zrinyinek más felesége nem volt. „Széchi Margitról annyit tudunk, hogy második férjétől, Pyrhus ab Archotól — az első Salm Miklós volt — született leánya Anna 1567 körül Zrinyi Miklós fia, György felesége volt; de hogy a már 1561-ben mindenestre meglett kora özvegy — ha az volt — hősünkkel házasságra lépett s ez által Zrinyi a felső-lendvai Széchiek birtokait is kezére kerítette volna: annak kutatásaimban a legcsekélyebb nyomára sem akadtam.“ Rosenberg Évától csak egy fia született Zrinyinek, III. János, ki 1612-ben halt meg.

Nagyon valószínű az, hogy Rosenberg Éva férjével együtt Szigetváron lakott és csak az ostromot megelőző időben, második végrendeletének készítése alkalmával hagyta el a várat és férjét, hogy azokat soha többé ne lássa.

Zrinyi Miklóst egyébként ez időben első neje halálán kívül más súlyos erkölcsi veszteségek is érték. Már 1562-ben meghalt Nádasdi Tamás nádor, Istvánfy szerint június 4-én, kivel nemcsak a legjobb baráti viszonyban volt, de ki egyúttal minden ügyeiben a király és a magyar kamara előtt hathatósan támogatta s így benne az udvarnál egy igazi jó pártfogót veszített el. Ferdinánd királyt ez időben folytonos láz bántotta, mindig betegeskedett s kedvetlen volt, annál inkább szüksége lett volna neki egy hatalmas gyámolóra az udvarnál.

Kilátás nem volt reá, hogy új nádort válaszszanak, mert mind Ferdinánd, mind az uralkodást tényleg vezető Miksa a nádor uralmát és a törvények által biztosított jogait a kormányzásban csak akadálnak tekintették saját akaratuk keresztülvitelében s még Nádasdi életében megtörni igyekeztek a nádor hatalmát azzal, hogy idegen ajku királyi megbízottakat küldtek mindenfelé Magyarországra és tettek a királyi várak parancsnokaivá. Az elégedet-

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős.

lenség és panasz e tekintetben általános volt s bizonynyal, ha nem akarta volna Ferdinánd fiát: Miksát még életében magyar királylá koronáztatni, úgy országgyűlést sem hívott volna össze, nehogy az új nádorválasztás szóba kerüljön és a német tisztviselők elleni panaszt érvényesíteni lehessen.

A koronázó országgyűlést Ferdinánd 1563. augusztus 20-ára tűzte ki. A magyarok a királyválasztás hajdani dicsőségéről megemlékezvén, számosan gyűltek össze Pozsonyban; s mindamellett, hogy Ferdinánd megtiltotta, hogy valaki államilag fizetett lovaskisérettel jelenjék meg, mégis mintegy 4 ezer díszmagyarba öltözött lovas szerepelt a koronázó országgyűlésen, kiknek vezetője Ferdinánd király legjelesebb hadvezére: Zrinyi Miklós volt. E tömérdek vendégseregéről Pozsonyban előre kellett gondoskodni és a rendező bizottság, melynek élén egy pozsonyi kanonok állott, ki is jelelt Zrinyi Miklósnak tárnoki méltóságához illő lakást, melyet az akkori szokások szerint egy a lakás bejárására függesztett, Zrinyi Miklós nevével ellátott papir-lappal jelölt meg.

Forgács Ferencz, a váradi püspök korábban érkezvén Pozsonyba, midőn Zrinyi nevét a kijelölt lakás ajtaján meglátta, levette a papirlapot, széttépte s elfoglalta a lakást. Zrinyi Miklós nem volt az az ember, kit a lakásrendező pap egy másik lakással kielégíthetett volna; ő tárnoki méltóságát látta sértve ez eljárásban s a szomszédos Köpcsényből, hol valószínűleg bandériuma tanyázott, augusztus 19-én magához Ferdinánd királyhoz intézte panaszát, elmondva, hogy a váradi püspököt nálánál sem hívebb, sem hasznosabb alattvalónak nem tartja, azért alázatosan könyörög Őfelségénél, legyen tekintettel az ő hű szolgálataira s bocsáttassa rendelkezése alá a neki kijelölt lakást és ne engedje meg, hogy ily meggyalázást érdemetlenül szenvedjen a nevezett püspöktől, a kiről nem hiszi, hogy akár hűségre, akár szolgálatainak méltóságára ő felette állna; de azért ő hason hűséggel és még nagyobbab is szolgált Őfelségének s a meddig él, minden hűséggel szolgálni fog s azért, ha a Felségnek neheztelésétől nem kell félnie, a melyet kikerülni minden igyekezettel akar, reméli, hogy a lakást visszakaphatja; egyébként bízik Őfelségében, hogy a neki kijelölt lakást visszaadatni fogja. Utólag is kéri Őfelségét, méltóztatnék őt a lakás iránti kérelmére nézve meghallgatni, a melyet bizonynyal nem kért magának, hanem Őfelsége lakásosztogatói jelöltek ki neki és nem is a lakásért könyörögne, mint inkább a rajta esett gyalázat megtorlása végett, miután jól tudja, hogy a váradi püspök által ő rajta minden megszegyenyítés megtörténhetik, ki ezelőtt is többféle igaztalanságokkal őt megpiszkolni soha meg nem szűnt. — Ez esemény és e levél határozottan igazolják ama gyűlöletet, melyet a váradi püspök Zrinyi ellen táplált.

Az országgyűlést augusztus 20-án nem lehetett megtartani, mert Miksa előzőleg Bécsből kirándulván, lovai a kocsit feldöntötték, a midőn meg is sebesült s azon kívül is a bécsvárosi karinthiai kapu, melyen Magyarország felé kellett indulnia, leszakadt, mit rossz ómennek vettek. Csak augusztus 29-én érkezett meg Miksa. — 3000 diszes lovas a Pozsony és Köpcsény közötti téren fogadta őt; a hadat Zrinyi vezette Miksa elé; az egyik szárnyat pedig Erdődi Péter. Ferdinánd csak másnap érkezett meg beteges állapotban.

Mily előkelő szerepet játszott akkor Zrinyi az országban és minő közvetlen érintkezésben állt a királyi családdal, mutatja az, hogy a koronázás alkalmával ő vitte a diszes kíséretben az arany almát a kereszttel. Az ősz Battyányi Ferencz a nádort helyettesítette és a koronát vitte; Báthori András pedig a királyi jogart.

Battyányi és Báthori csak az öregség tisztességénél fogva álltak Zrinyi előtt. Utóbbi már oly öreg volt, hogy e nagy ünnepélyesség alkalmával széken vitette magát. Zrinyit a sorrendben Perényi Gábor követte, ki Szent-István király kardját vitte. A zászlótartók között elől ment Báthori Miklós az ország zászlajával, Zrinyi György, Miklós fia a dalmát, Bánfi László a horvát, Dobó István Slavonia, Kerecsényi László Szerbia, Frangepán Miklós Bosznia, Keglevics Márton Bulgária zászlóival. Tahy Ferencz főlovászmester kivont karddal vett részt a menet ünnepélyességeiben. Mindezekből látható, hogy Zrinyit akkor az országban szerepet vivő egyéniségek legelsőjének tartották.

Ha Ferdinánd és Miksa teljesíteni óhajtották volna az országgyűlés amaz óhajtasát, hogy nádort válasszanak, úgy Zrinyi Miklóst mind gazdag érdemei, mind tárnoki állása a nádori méltóság elnyerhetésére feljogosították volna. Hadi dicsősége és népszerűsége pedig olyan volt, hogy bizonynyal ráesett volna a választás. Zrinyi habár nem is azért, hogy őt válasszák meg, bizonynyal óhajtotta volna a törvények értelmében a nádorválasztást. Leveleinek egyes helyeiből látjuk, hogy ő ép úgy, mint az akkori országgyűlés többsége, nagyon zokon vette a német tisztviselők és kommisszáriusok alkalmatlankodásait. Belső meggyőződése tehát ellenzéki volt, de oly közel állott az udvarhoz, hogy lehetetlen lett volna neki e meggyőződés után indulnia. Sokkal nagyobb volt benne a hódolat érzete fejedelme iránt; és így rövid politikai pályáján és különösen az országgyűlésen, habár erre vonatkozó adataink nincsenek is, csak közvetítő szerepet játszhatott a nemzet és a fejedelem között; mert hiszen előtte nem az alkotmány minősége, nem a kis dolgokon való tépelődés, hanem egy nagyobb cél, a hazának a török rabigából való kiszabadítása lebegett és minden más dolgot e cél mellett csak kicsinynek, másodrendűnek tartott. Ugy látszik, a király nagyon érezte Zrinyi Miklós ama, talán eltitkolt óhajának igazságos voltát, hogy a nádori székbe ülhessen és elismerte érdemeit, melyeket közte és a nemzet közötti közvetítés által magának szerzett s ezt meg akarta jutalmazni; alkotott tehát egy oly hivatalt, mely sehol a törvényben nem gyökeredzik s a mely Zrinyinek, ki testestől lelkestől katona volt, sokkal jobban megfelelt. 1564-ben ugyanis kinevezte őt Dunántuli főkapitánynak, joghatósága alá tévén ezzel az ide tartozó összes várakat; s kötelességévé tette, hogy azokat évenként meglátogassa, azok felett rendelkezék és róluk jelentést tegyen. Ebben már meglátjuk a hadegyesítés eszméjének csiráját; ha az úgy keresztülvihető lett volna, miként eleve tervezték. A főkapitánynak ezzel 200 gyalog és 50 puskáslovas (pixidarii) tartása járt, egy alkapitánynyal és a saját részére 100 frt havi fizetéssel, mi összesen havonként 1.000 magyar forintot tett ki; s egyszersmind megadta neki ama jogot, hogy szabadságában állott, ha Szigetet a török

ostrom alá fogná, akár személyesen megtartani a várkapitányságot, akár helyettest hagyni ott. E dunántúli főkapitányságot visszahatólag már 1563-tól számították a kinevezés értelmében, úgy hogy Zrinyinek azonnal 12 ezer frt követelése lett az államkincstáron; s tekintve a kamarák folytonos pénztelenségét, meghagyta a király, hogy e fizetés első sorban a dunántúli megyék adójából nyerjen kielégítést s ha ez elég nem lenne, úgy a magyar kamara, sőt esetleg a német kamara is tartozzék azt kifizetni.

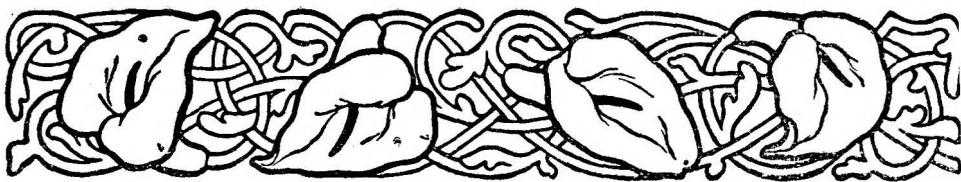
Zrinyi, mint tudjuk, az udvari tanácskozásokban Ferdinánd király idejében rendszerint részt vett. Az utolsó e részbeni tanácskozás az 1562-ik év őszén volt. A kérdés tárgyát az képezte, vajon a királyi család belemenjen-e abba, hogy Ferdinánd után a magyarok a királyt válaszsák, miután az ország e részben két pártra szakadt; némelyek jobb szerették volna Ferdinánd ifjabb fiát megválasztani, mert az hadra termettebbnek mutatkozott s az 1556-iki csatározásokban részt is vett; mások pedig Ferdinánd idősebb fiához Miksához, a leendő német császárhoz huzódtak, mint kinek nagyobb lesz a hatalma. A tanácskozás az ügynek miként való keresztülvitele körül forgott.

Miksa trónraléptével egyik első kérdés volt megvitatni azt, mitévő legyen a király a török hatalommal szemben, melylyel ugyan már két év óta békét kötött, de annak évi díját még eddig meg nem fizette. Ez udvari tanácskozásra Zrinyi Miklóst is meghívták; a tanácsosok legtöbbje a béke fentartása mellett nyilatkozott. Zrinyi ellennézeten volt s egy hosszú beszédet mondott, melyet Istvánfy történetíró érdemesnek tartott könyvébe felvenni. E beszéd, mely a politikai állapotokat élénken ecseteli, rövid kivonatban a következő: A mostani állapotokat, bár a béke nevét viselik, nem lehet békének mondani, mert az ép olyan, mintha háború folynék. A törökök nemcsak a magyar alattvalókat kiozzák és hajtják mindennemű munkára, de azonkívül erősségeinket is folyton megtámadják, csellel vagy nyílt osrommal megveszik; ha pedig mi önvédelemből fegyverhez nyulunk, akkor minket kiáltanak békeszegőknek. Az ellenük emelt panasz célra nem vezet; egyszóval úgy bánnak velünk, mint a győző a legyőzöttel bánni szokott. A mi hanyagságunknak kellene tulajdonítani, ha a kedvező pillanatot nem akarnánk felhasználni, hogy lerázzuk magunkról a rabigát.

Nagy merészség s az őszinteség legegyszerűsebb útja kellett ahhoz, hogy Zrinyi elmondja e beszédet. Mindenki ismerte akkor Miksát s tudta, hogy nem született a háborúviselésre. Azért óhajtotta a nemzet Ferdinánd élete végén a szabad királyválasztást, mert ha a nemzet ez óhaja teljesülhetett volna, úgy bizonynyal Ferdinándnak nem legidősebb fiát Miksát, hanem Ferdinánd főherceget emelték volna a trónra, ki a harczy kürtöktől nem irtózott.

A tanácskozásban egyedül Zrinyi volt az, ki az uralkodó harcz-izonyával szembeszállva, leplezetlenül merte megmondani a kérlelhetetlen igazságot és ezzel saját véleményét.

Az ajkáról elröppent szó olyan lett, mint a galamb, melyet Noé a bárka csendes békéjéből a zivataros vizekre kibocsájtott s mely a béke olajágával tért vissza.

Zrinyi Miklós meghurczolása.

időn Zrinyi Miklós elfoglalta helyét mint Szigetvár kapitánya, nehogy ugyanoly kellemetlenségek merüljenek fel a vár jövedelmei és kiadásai ügyében, mint Horváth Márk idejében, számadását évenként beterjesztette s egyúttal beadta a jövedelmekről szóló regestrumokat is, melyeket a dikatiókra, vagyis az egyes községek adóira nézve Perneszi Pál dikátor, — a vár egyéb jövedelmeire nézve pedig a király által kiküldött, Szigetváron székelő tisztviselők készítettek, kiknek élén Gerdák István tisztartó állott. A számadások, ha az új évre el nem készültek, miután Zrinyit sokszor más dolgok is elfoglalták s azokat az ő ellenjegyzése nélkül felterjesztetni nem lehetett, úgy látszik: később, csak néhány hónap után, jutottak el a magyar kamarához.

Megtörtént 1563-ban, hogy a töröknek sikerült Monoszlón a várat megépíteni, ezzel a közlekedést a drávántúli részekről elzárni; így Szigetvár jövedelme tetemesen megapadt, ellenben a kiadások emelkedtek, mert a békekötés lejárta közelgett és Zrinyi minden gondját a várnak mindjobban való megerősítésére fordította. E számadások adatai s a jövedelmek kisebb volta nagy feltűnést keltettek a magyar kamara előtt s úgy látszik, azon iparkodtak, hogy a királyban Zrinyi eljárása ellen gyanút keltsenek, mire úgy Ferdinánd, mint fia amúgy is hajlandók voltak.

Időközben történt, hogy Perényi Gábor összes jövedelmeit siklói és valpói uradalmaiból Szigetvár jövedelmének gyarapítására ajánlotta fel. A jövedelem nem lehetett épen nagy s annak beszédese a török hódoltság területein talán többbe került volna, mint a mit megért, de a dikával együtt való beszédés némi többletet mégis biztosított. Perényi megbízottja: Henyei Miklós kérte is Zrinyit, hogy a birtokokat foglalja el; de Zrinyi nem akart kormány megbízás nélkül eljárni, tehát 1564. április 13-án felírt a kamarához, küldene valakit Siklós és Valpó átvételére, arra számítva, hogy azt átvevén, neki adják át, mit Zrinyi önmagától értendőnek tartott.

Mindez nagyon kapóra jött a gyanúsító Miksának, ki beteg atya helyett

az ügyeket — különösen Szigetvárra vonatkozólag — kezelte; s miután Zrinyi számadásával semmikép sem birt megelégedni, a Siklós és Valpó tartozékainak átvételére kiküldött egyént azzal is megbízta, hogy titkon tartson vizsgálatot; sőt a kamarát utasította, hogy szerkeszsen egy parancsot, melylyel Zrinyitől eddigi hivataloskodását számon lehessen kérni. E megbizásból a magyar kamara csakhamar felismerte Miksa céljait s a kik ott Zrinyi ellenségei voltak, ütötték a még forró vasat és Siklós, úgy Valpó átvételére Mezőlaki Ferencz zalavári apátot, Perneszi Pál baranyai dikátort és Gerdák István szigetvári tiszttartót jelelték ugyan ki, de oly utasítást adtak nekik, melylyel túl lőttek a célon.

Céljuk ugyanis az volt, hogy a kérdéses birtokokat e három egyén vegye át és azután az egészet Perneszi kezelje, kit evégből felhívtak Pozsonyba és aki ott a megbizást előlegesen elfogadván, neki az utasítást előzetesen átadták, sőt utasították, hogy a titkos vizsgálatot Zrinyi ellen — kezdje meg.

Perneszi hazaérvén Pozsonyból, mint egyenes ember, helyesebbnek tartotta Zrinyit a történelekről értesíteni, melyeknek Zrinyire való ártalmas és megszegyenítő voltát, úgy látszik, felfogni sem bírta.

Midőn Zrinyi a király parancsát s a hozzátartozó utasítást elolvasta, szertelen haragra gyuladt. Már maga az is sértette őt, hogy Siklós és Valpó kezelését nem neki akarják átadni, hanem alattvalójának, Perneszinek, kit e tekintetben némikép ő fölé helyeznek; de még nagyobb boszuság érte őt ama titkos instrukcióval, melyet Perneszi együgyűségében eléje tált s mely reá oly megszegyenítő volt.

A kéziratot, mely az utasítást tartalmazta, Zrinyi vissza sem adta Perneszinek. A vizsgálat megindítása volt leginkább az, mi őt bosszantotta, de ellene nem lehetett neki mit sem tennie; annál inkább kardoskodott tehát az ellen, hogy Siklóst és Valpót Perneszinek adják át. E birtokok kezelésére ő maga tartott jogot, mert nem akarta, hogy Szigetben még más úr is legyen, mint ő, mi büszkeségét sértette volna.

Zrinyi e célból azt tette, hogy első sorban is megbízta a szigeti udvarbíró, hogy Siklós és Valpó birtokait átvett birtokoknak tekintvén, kezdje meg azoknak kezelését; ő maga pedig Bécsbe ment, hogy Miksát szándékának megmásátására birja. Már Szigetváron megmondta itteni helyettesének, Kapitányfi Istvánnak, midőn ennek az utasításokat adta, hogy mindenben engedelmes Őfelségének, de abba nem egyezik, hogy Siklós és Valpó birtokot külön kezeljék s hogy Szigetváron „neki senki társa nem leszen, mert ha Őfelsége ezt reá nem akarja bízni, adja Őfelsége Szigetvár kulcsait annak, kinek Őfelsége akarja.”

Miként Zrinyit összes leveleiből ismerni tanuljuk, ő nemcsak a nyíltság s takaratlan őszinteség embere volt, de egyúttal gyűlölt minden alattomosságot; különösen, ha az saját személye ellen fordult. Nem lehet tehát kétkedni, hogy Bécsben léte alkalmával, még ha udvarias szavakban is, megmondta Miksának véleményét és akaratát. Ferdinánd ez időben már súlyos beteg volt, halálához

közelgett; Miksa nyakasságával pedig nem lehetett birnia; legfőlebb annyit eszközölt ki, hogy ez egyelőre megígérte neki, hogy az utasításban foglaltakat nem fogja végrehajtani; de ez ígéret nem volt őszinte, mert, mint látni fogjuk, csak halasztást nyert az, a mennyiben a kiküldöttek első ittlétük alkalmával Zrinyi ellen a vizsgálatot nem foganatosították.

Mily elkeseredett volt Zrinyi részben azért, hogy Miksa az uralkodó irányában tanúsított loyaltása s a királynak tett annyi hasznos szolgálatai mellett is az ő becsületében kételkedett, — részben, mert Miksa királyt elhatározásától eltántorítani nem tudta: igazolja az a levél, melyet 1564. július 25-én, tehát épen Ferdinánd király halála napján, Neuhausi Joachim cseh kancellárhoz intéz leendő második házasságkötése ügyében. Nincs is a kancellárral közelebbi viszonyban, vagy barátságban s mégis mindjárt levelének elején keserűen tör ki ama gyalázatos bánásmód felett, melyben a szigetvári dolgok miatt hű szolgálataiért részesítik: „Isten a tanuságom — úgymond a német szövegű levél — hogy én semmiképen sem keresem a magam hasznát, hanem nagyobb költségeim mellett is hűen akarok szolgálni és mégis e hűséges szolgálatom díja a kegyvesztés s mi több, becsületem beszennyezése. Isten tudja legjobban, hogy becsületemnek és tekintélyemnek mily megcsorbitása és meg nem érdemelt meggyalázása ért engemet a király által, különösen itt, a mi országunkban, hol minden kicsiből oly nagyot csinálnak.“

Az eredeti német szöveg:

Betreffende meine sachen von wegen Sygeth, ich nimb mir Gott zu meinen zeugen, dass ich darin keineswegs mein Eigennutz betracht sonndern vermain mit meinen grossen unkossten treulich zu dienen, entgegen werden mier meine treue Dienst mit Ungnaden auch merkhlicher meiner Ehrverletzung belohnt. Gott weis am aller bessten, wie zu grosser verkhleinerung meiner Ehr und Reputation so grosse unverdiente Schmach Schandt und Ungnad, irer apostolischen Majestät mier khumbt woraus allhie in unseren Lande, da man es für gross ausrait. Will aber alles Gott den allmechtigen als den treulichen Belohner haimbsezen.

A levél e szavaiból kitűnik, hogy Zrinyi azokat méltó elkeseredésében írta.

Miksa, miként mondtuk, telve gyanakvással Zrinyi ellen, még atyja életében megbizta Mezölaki zalavári apátot, hogy Perneszivel menjenek el Szigetbe, odahívván Zrinyit is, frják össze a Perényi-féle birtokokat; megadván erre a külön utasítást is, a mely épen Zrinyi haragjának súlypontját képezte. Óvatosságból elrendelte azt is, ha Zrinyi a Perényi-birtokok átadására meg nem jelennék, úgy a szigetvári parancsnok helyettese járjon közbe s egyúttal, miután Perneszi a pozsonyi kamarához 1564-ik június 12-én írt levelében kinyilvánította, hogy a reá bízott tisztséget nem hajlandó elfogadni, utasítást nyert, hogy arra Szigetváron más alkalmas egyént keressen, fentartván mégis azt, hogy Perneszi Gerdákkal együtt Siklós és Valpó uradalmak átvételénél jelen legyen. Mezölaki e teendők elvégzésére július 17-ik napját tűzte ki Szigetvárra és erről Zrinyit, ki akkor Csáktornyán időzött, értesítette s felkérte,

hogy a jelzett időre jönné át Szigetvárra. Azonban a haragvó Zrinyi nem tartotta szükségesnek a királyi parancs után indulni és Mezőlaki meghívására nem is ment el Szigetvárra, hanem e helyett írt Miksának, szemére hányva neki, hogy az ő meggyalázása végett bízta Siklós és Valpó uradalmainak kormányzását Perneszi s ujólag kérte, hogy reá bízza azt.

A kitűzött napon, azaz július 17-én, Mezőlaki apát és Perneszi Pál meg is jöttek Szigetvárra, de Zrinyi nem. A parancsnokhelyettes Zrinyinek akkori helyettese, mint Perneszi leveléből tudjuk, Kapitányfi István volt, ki történetünkben már szerepel, mert őt küldötte Zrinyi Szigetvárra akkor, midőn Farkasich és a várórség között surlódások voltak. Mily magyarosító törekvései voltak Zrinyinek, kitűnik abból, hogy eme szép magyar hangzású Kapitányfi név alatt, tulajdonkép egy horvát ember lappangott, hinek e nevet valószínűleg Zrinyi adta, mert hadi ügyekben sokszor vele helyettesítette magát. Kapitányfi 1558. október 5-én levelet ír Zrinyinek Osztrozsínból; a levél egész szövege horvát nyelvű és annak szavai igazolják, hogy Kapitányfi Osztrozsint nevezi szülőföldjének. Kapitányfi kijelentette, hogy a Perényi-birtokokra semmi utasítása nincs és a maga részéről ez ügybe semmikép bele nem avatkozhatik, mit Őfelségének is megírt s a levelet átadta a küldöttségnek.

E nyilatkozatból és levélből Mezőlaki azt vélte kiolvashatni, ami Miksa utasításának kiadására okot adott, hogy ez uradalmakhoz tartozó szegény népet Zrinyi minden telhető módon zsarolja, azonfelül minden vármunkára kényszeríti és adóztatja. Mezőlaki látván, hogy így czélt nem ér, kiküldött a falvakba, hogy küldjék azok megbizottaikat Szigetvárra. A siklósi uradalomból legnagyobb részt meg is jöttek és az összeírást teljesítették. Tíz falu azonban kijelentette, hogy nem fog eljönni; ellenben a valpói uradalomból senki sem jött el, holott annak évi jövedelmét 700 frtra tették; Kapitányfi kijelentette, hogy onnan nem is várhatnak senkit, mert mióta Monoszlón (Moslavina) és Szent-Mihályon (Miholcze) a törökök váraikat megépítették, Szigetvárnak onnan semmi jövedelme nincs. Mezőlaki 10 napot töltött Szigetváron, de ekkor végkép kifogyott ama étel és bor, melyet nekik Zrinyi kirendelt, úgy a takarmány is lovaik részére. Az apát megírta a pozsonyi kamarának, hogyha csak éhen és szomjan veszni nem akar, kénytelen Sziget várát elhagyni. Együttal beküldötte a hézagos kimutatást a saját, úgy Perneszi, nem különben Gerdák István szigetvári számtartó aláírásával. A levél eredetije a Nemzeti Múzeumban van.

Miksa király Zrinyinek szemrehányó levelére azzal felelt, hogy közel sem volt czélja őt becsületében megsérteni és meggyalázni, csupán azért intézkedett így, mert Siklós és Valpó jövedelmeiről biztos tudomást óhajtott szerezni. Megparancsolta tehát néki, hogy e birtokoknak átadását ne akadályozza és Szigetvár helyettes parancsnokát az átadásra utasítsa. E levél 1564-ben augusztus 11-én kelt. De miután tudta azt, hogy Zrinyi ily tekintetben elég makacs s egykönnyen ily parancsnoknak nem fog engedelmességni, ugyanaz nap a pozsonyi kamarát is megkereste, ajánljon részére egy megbízható embert, kinek Siklóst és Valpót át lehetne adni.

A pozsonyi kamara azt felelte Miksának, hogy erre alkalmas embert ajánlani nem tud; mire Miksa október 6-án Zrinyinek adta ki a parancsolatot, hogy ő maga nevezzen meg néhány alkalmas egyént, kikre Siklós és Valpó uradalmait bízni lehetne. Mivel azonban Zrinyi már első levelében azt kérte, hogy a király reá bizza ez uradalmakat; úgy látszik, nem is felelt Miksa levelére, noha e felhívásban a király csupa óvatosságból azt is megírta, hogy csak ideiglenesen adja át (ad tempus) azt másnak.

A király egész 1565. április 16-ig várt Zrinyi levelére. Ekkor az átadás eszközlése végett újabban biztosokat nevezett ki. Ugyanis Ujlaki János váci püspököt a pozsonyi kamara elnökét, a már nevezett Mezőlaki Ferencz zalavári apátot, Fuchstadt Majer Erasmus és Auersperg Weikard tanácsosokat küldötte Szigetvárra az uradalmak átvételére s megparancsolta a szigetvári várőrségnek és parancsnokainak az engedelmességet és a biztosok iránti őszinteséget.

A biztosoknak adott utasítás megmutatja azt, hogy Miksa eljárása Zrinyit méltán sérthette. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a Mezőlakinak adott régi és az említett biztosoknak adott újabb utasítás majdnem szóról-szóra egyezik. Mert igaz ugyan, hogy az utasításban előre kijelenti, hogy Siklós és Valpó jövedelmeit Szigetvár fentartására szánta, de miután, úgymond, másrészt Szigetvárnak a rendes állami jövedelmek mellett még más jövedelmei is vannak és más tartozékok is hozzá járulnak a vár költségeinek fedezéséhez, így szükségesnek tartja a király, hogy az összes Szigetvárhoz tartozó városokból legalább 3 megbízható egyént, a falvakból pedig a birót és 2 esküdtet idézzenek meg Szigetvárra, azokat levélileg az adandó feleleteikre készítsék el, hogy így a király Szigetvár jövedelmeiről, melyhez, mint írja, Baranya, Tolna, Valkó, Verőcze és Bodrog megye, Somogy megyének egy része, úgy Slavoniának egy része is fizettek, biztos tudomást nyerjen.

Az utasítás a kihallgatásra, úgy a várnak a malmokból, vámokból és révekből származó jövedelmeire, a vár magán javaira, s a szőlőhegyekre is kiterjedt és olyszerű, mintha tényleg Zrinyi ez ideig a legnagyobb csalásokat követte volna el, holott — mint ép ez utasításból látjuk — Szigetvárott akkor a jövedelmek kezelésére nézve az államnak több hivatalnok is volt Gerdák tiszttartó mellett s így Zrinyi maga a jövedelmeket nem is kezelte. De az utasítás kiterjedt arra is, hogy Zrinyi a megállapított összegben felül maga is nem zsarolta-e a népet, holott erre nézve semmi panasz Zrinyi ellen elő nem fordult. Kihallgatandó és megesketendő volt minden egyes közbíró, úgy a tizedesek, a hadnagyok és vajdák: nem vitt-e Zrinyi a várba ily külön kizsárolt pénzt vagy egyéb értéket, vagy hogy a katonáknak szükségelt posztó, bőr és egyéb szerekben a kereskedőkkel egyetértve nem üzött-e csalást.

Kitudakolni kéri továbbá, hogy a papi birtokokból szedni szokott tizedet Zrinyi Miklós nem szedi-e magának, mint azt egykor Horváth Márk tette, avagy nem adta-e azt oda másoknak, vagy van-e Zrinyinek azokra nézve a papokkal kötött külön szerződése, miután, úgymond a király, ő a pécsi püspöknek e tizedek fejében tetemes mennyiségű pénzt fizet. (E tekintetben

sem volt igaza Miksának, mert hiszen a pécsi püspök összes tizedei fejében csak 300 frtot kapott az államtól). E tizedfizetés ügyében a vizsgálatot nemcsak a gabonaneműekre, hanem az összes más terményekre, baromfiakra s minden tized alá eső tárgyra kiterjeszteni rendelte.

Felsorolja egyébként a király az összes papi birtokokat. Ezek a pécsi püspökség, pécsi, fehérvári és váci káptalan, pécsváradi, szegszárdi, bátai apátság, vránai perjel, a karthausiak és egyéb szerzetesek monostorai. Puhatólandó volt az is, hogy miután Zrinyinek a vár adózási területein magán birtokai is voltak: vajjon ezek után Zrinyi maga és jobbágysai megfizetnek-e minden adózást?

Kipuhatólandónak véli az utasítás azt is, hogy miután Szigetvár egyes vajdái is kaptak adományt, fizetnek-e ez után adót, nem birtokolnak-e többet és minden birtokuknál igazolandó lesz: minő czimen birják azt. Mindazon városoknál és egyéb birtokoknál, melyek Horváth Márk idejében Szigetvárhoz tartoztak, de jelenleg oda nem tartoznak, kipuhatólandó, ki birja azokat és ki adta és mily czimen nyerték azokat. A birságokról s az ugynevezett bitang vagyonról kutassák ki a számadásokat és hogy azok összegét hová fordították s mit csináltak egyszersmind ama pénzzel, melyben Horváth Márkot elmarasztalták s mely hagyatékából az állam javára esett. Vizsgálják meg egyúttal azt, hogy a befolyt jövedelmeket hogyan és mire fordítják s miután az állam ott rendes építőmestert és ácsokat tart, vajjon ezek nem dolgoznak-e a várparancsnok, vagy alárendelt tisztjei saját birtokain.

Miután Etthe, Deche és Monostor községeket atyja: Ferdinánd nem ajándékozta Horváth Márknak, vizsgálják meg, kik birják azokat s kapcsolják ismét Szigetvárhoz. Magára Siklósra és Valpóra nézve az utasítás, a Perényiek egy korábbi számadására hivatkozva, kívánja azok jelen jövedelmeit megállapítani, egyúttal azt is megtudni, hogy azt kik és hová fordították. Elrendeli azután a Szigetváron levő összes élelmiszerek és hadiszerek leltározását a legapróbb részletekig. Egyúttal azt, hogy a várparancsnok a jövedelmek hova-fordítása iránt számoljon le és minden tekintetben adjon felvilágosítást.

A vizsgálatot egyúttal az utasítás a számtartóra, Gerdák Pálra is kiterjeszteni határozza, valamint a tisztán katonai kezelési ügyekre is. Sőt oda terjed a biztosok korlátlan jogköre, hogy minden, mi idő- és munka-közben nekik, mint vizsgálatra szükséges és érdemes tárgy eszükbe jut, azt úgy tekintsék, mint királyi parancsot és teljesítsék.

Az utasítás egész szövegéből meglátszik, hogy azt a magyar kamara elnöke: Ujlaki János készítette; ugyanoly irány és hosszadalmasság, ugyanoly eszmemenet nyilvánul benne, mint az Ujlaki által e tárgyban tett javaslatban, és nem lehetetlen, hogy maga Miksa király ez utasítás tartalmát nem is ismerte, mert Zrinyihez írt levelében csupán annak ad kifejezést, hogy Siklós és Valpó jövedelmeinek összegét óhajtja tudni.

Ujlaki, mint az alábbiakból látni fogjuk, személyes ellensége volt Zrinyi Miklósnak, ép úgy, mint Forgách. E két püspöknek eljárásából némileg gyanítani lehet azt, mi más történetíróknak is kiméletesen megpendített véle-

ménye, hogy a hős a vallási reformationak volt hive, noha erre nézve sem a történetben, sem levelezéseiben legkisebb nyomra nem akadunk, ha csak ama levelezést nem tartjuk ennek, melyet Zrinyi Miklós Draskovics György pécsi püspökkel a trienti zsinat alkalmából folytatott; de Zrinyinek itt jelzett két levele sem foglal magában pozitív adatot.

Időközben Miksa és Zrinyi között folyton apró szellemi csatározások voltak. Zrinyi kinevezése a dunántúli főkapitányi hivatalra 1564. évi április 6-ikára esik. — Ezzel óhajtották a hőst meglágyítani, de mindamellett az őt sértő tervet is keresztülvinni. Április 12-én Zrinyi a pozsonyi kamarától kéri katonái részére a 4 hó óta elmaradt zsoldot. Ugyanez időben saját elmaradt fizetéseért folyamodik a királyhoz, minek teljesítésére a pozsonyi kamarát utasítja; hasonlóképp ír a királyhoz, hogy fizesse meg a neki már régebben kölcsönadott 10 ezer forintnak kamatait. Augusztus 11-én Zrinyi panaszára újra utasítja Miksa a pozsonyi kamarát, hogy Zrinyi eddigi zsoldjának kifizetését ne halogassa. Október 16-án hasonló intézkedést tesz Zrinyi panaszára. Majd Zrinyi katonái emelnek panaszt, hogy zsoldjuk kifizetve nincsen. Majd tárnokmesteri hátramaradt fizetéseért folyamodik. Ugyanez történik 1565. márczius 17-én, miután a katonák a végső szükségben vannak. Így a panaszok végtelen sora követi egymást; mire Miksa csak azzal tud felelni, hogy megparancsolja a pozsonyi káptalannak 1565. július 28-án: intse meg Zrinyi Miklóst, hogy a koronázási ajándékot késedelem nélkül fizesse meg.

Itt tartjuk megemlíttendőnek, hogy 1563-ban a trienti zsinat folyama alatt a király a zágrábi püspökké tett Draskovics helyébe Dudics Andrást nevezvén ki pécsi püspöknek, ez december 28-án a pécsi káptalannak Pozsonyban székelő tagjaihoz átiratot intézett, melyben megparancsolta nekik, hogy 1564. január 20-áig Pozsonyból Szigetvárra tegyék át lakásukat, mert úgymond, az a méltányos és helyes dolog, hogy a papság saját hivei közt lakjék, kiktől jövedelmét húzza s miután Sziget városa és vára a káptalan ott lakhatására nézve teljes biztosítékot nyújt, de egyúttal a püspökség összes ott lakó nemesei a megyegyűlésekre Szigetvárra szoktak jönni, így a káptalannak bő alkalma nyílik hiveivel könnyű módon lelki érintkezésbe lépni s ha a káptalan a püspök e parancsának engedelmeskedni vonakodnék, úgy elvonja tőlük a fizetésüket. Elmondja továbbá a püspök ez utasításában azt is, hogy miután Szigetváron akar lakni, egy püspöki ház megépítését elkezdette.

Legnevezetesebb azonban ez utasításban az, hogy a püspök e parancsra nézve magára a királyra hivatkozik, mint a kinek akarátával és beleegyezésével történik az, hogy a pécsi káptalan Pozsonyból Szigetvárra tegye lakását. Ugy látszik, nem is Dudics indítványa volt ez, hanem magáé a királyé, ki nem szerette, hogy Zrinyi Szigetvárban minden, legalább erkölcsi ellenőrzés nélkül viszi a kormányt. Magára a költözködésre kitűzött határidő oly rövid, hogy tél közepén a káptalannak majd csaknem lehetetlen lett volna e parancsot teljesíteni s a körülmények igazolják, hogy a káptalan egyetlen tagja sem ment Szigetvárra. Különben Dudics András az átköltözködéshez a talajt maga

sem készítette el, mert csak 1564. június 5-én ír Miksa király Zrinyi Miklós-nak s utasítja, hogy a mennyiben akár a püspök, akár annak megbízottja Szigetvárra menne, a pécsi püspökséghez tartozó javak visszazzerzésében legyen mindenképen segélyére.

Látjuk azonban azt, hogy Dudics már az 1564. évet Lengyelországban tölti, mint Miksa követe. A király tehát teljesen elejtette ezen, Zrinyi megzabolázására vonatkozó tervét és mint láttuk, erőlesebb eszközhez nyúlt.

A Zrinyi megaláztatására kiküldött bizottság fejevé a király a pozsonyi kamara elnökét, a váci püspököt tette, hogy ez magas hivatalával és papi méltóságával ellensúlyozza Zrinyi dacosságát.

Az Ujlaki János és társainak kiadott megbízás 1565. április 16-án kelt. Az ahhoz tartozó és fentebb kivonatilag közölt utasítás pedig április 23-án, 1565. június 9-én pedig külön meghatalmazást adott nekik a vizsgálat teljesítésére s úgy látszik, hogy a biztosok nem vártak sokáig, hanem azonnal a hely színére, Szigetvárra siettek. Zrinyi Miklós most már helyesebbnek tartotta szembeszállni az ellenséggel s eljött Szigetvárra azért, hogy megmutassa ott, nem a kiküldött biztosoknak, hanem saját népének, hogy Szigetvárnak ő a korlátlan ura. A biztosok csak részleges eredményekkel tértek innen haza. A működésükről felvett jegyzőkönyveket valószínűleg a titkos kir. levéltár őrzi Bécsben. Csak annyit tudunk, hogy Miksa király a kiküldötteket egyenként szállította fel, adjanak véleményt az ügyek állása felől. Ezek közül Ujlaki János váci püspök véleménye van kezeink között, ki szokott terjengősségével hivatkozik ott volt társaira, hogy a zavart, egymásnak ellentmondó és össze-vissza kuszált Zrinyi-féle és a szigetieket érdeklő ügyre nézve, úgy mond, helyes véleményt mondhasson; a mennyiben a valódi tényállást ki-puhatolni nem is lehetett, miután a szegény nyomorult népséget mindenképen megakadályozta Zrinyi, hogy az a bizottság elé jöhessen, kiket mindenből kifosztott, levetkőztetett, kiket bottal veretett, testükön sebeket ütettetett, megcsonkított, vagy kigondolt ürügy alatt börtönbe vettetett, hogy a bizottsághoz el ne juthassanak. Kijelenti azt, hogy a vár állapota Zrinyi kapitánysága alatt kétségbeejtő, miért is a veszedelem elhárítására és a lakosságnak az egyiptomi zsarnoki nyomás alóli felmentésére legczélszerűbbnek tartaná, ha Zrinyit a kapitányságtól a király felmentené, vagy ha ez hadászati szempontokból nem volna lehetséges, úgy Gerdák tisztartót e hivatalától megfosztaná, a ki a vizsgálat kérdésében Zrinyivel összejátszott és oda a király másik tisztartót nevezne ki és Szigetvár jóvedelmeinek kérdését akként rendezné, hogy a várparancsnok csakis a katonai ügyekkel foglalkoznék, a gazdasági ügyek pedig az új tisztartó kezére szálljanak.

Ujlaki e kedvezőtlen véleményének megokolása magából a szövegből is kiolvasható; mert azt mondja, hogy a kalocsai és titeli káptalan és a bátai apátság birtokait, melyeket ő a felségtől ezelőtt 4 évvel nyert, (t. i. Ujlaki János), habár azok kicsinyek és nyomorultak, Zrinyi nem akarta neki kiadni.

Miksa király Ujlakinak tanácsát, mely minden szavában ennek Zrinyi Miklós ellen érzett gyűlöletét tükrözi vissza, nem fogadta el. Miksa ugyanis a pozsonyi

kamarának beérkezett véleménye után 1565. augusztus 1-én kelt okiratában kinyilvánítja, hogy a kamara véleményét (mely hihetőleg szintén Ujlaki tollából kelt) kedvesen veszi és szükségesnek tartja a szigeti állapotok megváltoztatását; mégis e tekintetben a zalavári apát által megkezdett működést tartja helyesebbnek s utasítja őt a további működésre s a javak összeírására, minek befejezte után a kamara összes iratait a maga kezeibe óhajtja.

Nem tudjuk, hogy Szigetvár jövedelmeire nézve a Zrinyi becsületét érintő eme számadásokat és vizsgálatokat mikor csinálták és ejtették meg; de annyi bizonyos, hogy teljesen már nem ejthették azt meg, talán éppen Zrinyi ellenállása folytán. Így történt, hogy két kerületre nézve amaz összeírásokat be nem fejezhették. E két kerület az ugynevezett Belköz és a sztárai kerület volt. — Mindkét kerület igen kicsiny. Belköz alatt a Siklóstól nyugatra a Feketevizig terjedő kis földrészt értették. A sztárai kerületbe a Selye városa alatt levő és nagyobb részben a Dráva jobbpartjára eső néhány falu tartozott csak, melyek az időben Sziget várának már jövedelmet nem hoztak.

Zrinyi halála után fia, György, elhunyt atyjának tárnokmesteri és főkapitányi fizetésének, valamint a szigeti várőrség hátramaradt fizetésének, úgy Szigetvárába történt tetemes befektetéseinek számadását a király elé terjesztvén, nem különben a Zrinyi Miklós által a királynak kölcsön adott 10 ezer forint és annak kamataira nézve, mit a király soha meg nem fizetett, számadását betérjesztvén, egy igen hosszas számadási ügyletbe keveredett. A számtalanszor átjavított és különféle kiküldött emberek által mindig más-más oldalról felfogott számadásokat már alig birták befejezni, midőn végre valaki az összekúszált okiratokból kibetűzte, hogy Zrinyi Miklósnak a belközi és sztárai területekre nézve nincsenek számadásai, mert Zrinyi feljegyzései a vár megvétele alkalmával elvesztek.

E körülményt használta fel a kormány Zrinyi György számadása ellen. S 1577-ik évben végre abban egyeztek meg, hogy Zrinyi György a kölcsön adott 10 ezer frtot teljesen elengedte; nem ugyan azért, mintha e két kerület atyjának akár 30 év alatt is 10 ezer frt jövedelmet adhatott volna Szigetvár részére, mit egyéb s különösen a Horváth Márk ideje alatti számadások fényesen igazolnak, de főképp azért, mert végleg megúnta a hosszú számadások tengeri kigyóját. Ez engedmény viszonzásául Rudolf király Zrinyi Györgyöt a Belköz és sztárai kerületekre vonatkozó számadásoknak terhe alól teljesen felmentette.

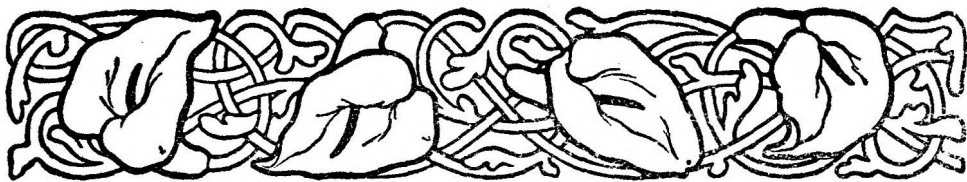
Annál könnyebben tehette ez engedményt Zrinyi György, mert Zrinyi Miklós a pénzt, melyet Ferdinánd királynak kölcsön adott, maga is úgy vette kölcsön Grubár Lénárdtól, kinek fia Kristóf, tekintetbe véve ama számtalan jótéteményeket, melyekben atyja Zrinyi Miklós által, ő pedig egyáltalán a Zrinyi család által részesült, még 1573-ban a zágrábi káptalan előtt az egész követelést a Zrinyi családnak elengedte.

Az ez ügyben csinált több rendbeli számadás végeredményének s egyúttal a leghelyesebbnek látszik az, melyet 1569-ben állították össze. — E szerint Zrinyi Miklós követelése kitett 24.831 frt 13 denárt, melyből az ellene

támasztott követelés 2.826 frt volt, magyar pénzben számítva 2.260 frt és 93¹/₃ denár, tehát Zrinyi Györgynek 22.570 frtot és 19³/₈ denárt kellett volna kapnia, ha a kincstár követelése fejében az egész 10 ezer frt kölcsönt el nem engedi. Így azonban csak 14.831 frtot és 13 denárt kapott meg, mint apja követelését a kincstáron s mondhatni, hogy a leszámolásban a kincstár elég fukaron viselkedett.

Világos mindezekből, hogy Zrinyi jelleme és becsülete a végső számadásokból minden folt nélkül került ki. Ha a vizsgálat a belközi s sztárai részletekre is kiterjeszkedhetett volna, úgy az Zriyire fényes eredményt hozott volna ; míg így a kormány nemhogy anyagilag megjutalmazta volna a hősnek utódait, de a hiányzó számadásokból hasznot kovácsolt magának a Zrinyi család rovására.

Szulejmán Szigetvár ellen.

Szulejmánnak, e hatalmas török császárnak nevét a magyar történetírásban két alakban használják, u. m.: Szulejmán és Szolimán. E név tulajdonkép a héber Salomonnak felel meg és mi helyesebbnek tartjuk, ha e nevet a bevett szokások szerint akként használjuk, a hogy azt a törökök ejtik ki, azaz Szulejmán-nak. Miksa királynak mindjárt uralkodása elején komolyan kelle gondolkoznia afelett, minő álláspontot foglaljon el a török hatalommal szemben, melynek az évi adót a kormány pénztelensége miatt már két év óta nem fizették. Szulejmán kérdést intézett Bécsbe, mit akarnak: békét-e, vagy háborút, vagyis meg akarják-e fizetni a porta évi járulékát, vagy pedig felmondottnak tekintessék a békeszerződés? A király erre összehívta a német s magyar főurakat és velük együttes haditanácsot tartott. — A tanácsosok nézetei igen eltérőek voltak, csak Zrínyi Miklós volt, ki a porta ellen egy nagyobb háboru megkezdését indítványozta, azt hozván fel, hogy a jelen békeállapot semmiben sem különbözik a háborútól, melyben az egyes bégeknek a magyar népségen elkövetett zsarolásai a magyar nemzetet egészen felemésztik. Istvánfy egész terjedelmében közli e beszédet.

Miksa rendszerint úgy tett, hogy tanácsosai mindegyikének véleményét elfogadta, mindegyik teljesítéséhez megtette a lépéseket; de midőn tenni, intézkedni kellett volna, akkor — tétlenségben maradt. A haditanácsban nem fogadta el Zrínyi indítványát, hanem a béke mellett nyilatkozott és Csernovics Mihálylyal és Csabi Ákossal az adóhátralékot megküldötte a szultánnak.

Itthon azonban háboruba fogott. Miksa nagyon jól tudta, hogy János Zsigmond erdélyi fejedelem a porta szövetségese s hogy ha ezt megtámadja, ezzel a porta haragját vonja magára s mégis megtette.

János Zsigmond a béke állandosítása s helyzetének biztosítása céljából Ferdinánd király egyik leányát kérte magának hitvesül. Ezt a kérelmet Miksa visszautasította. Egy közbejött esemény még jobban szította a tüzet. Midőn ugyanis Balassa Menyhért Miksához pártolt át, az ennek birtokában levő Szatmár, Nagybánya s Hadad várak többé nem védték Erdélyt, hanem inkább veszélyez-

tették. János Zsigmond boszankodva Balassa átpártolása miatt, midőn az szüretre Tokajba ment, 1564. október 3-án rabul ejtette otthon maradt nejét és gyermekeit, kincseit s várait pedig elfoglaltatta. Bár az akkori idők viszonyai között ez eredmény egy nagyobb hatalmaskodásnál alig képezett többet, Miksa mégis casus bellit csinált abból s teljes erővel küldte Svendi Lázárt János Zsigmond ellen s mindemellett neki állt felebb, mert követei a portán azt követelték, hogy a szultán fenyítse meg a békeszegő János Zsigmondot. Szulejmán maga is inkább a békét óhajtotta s a követeket kegyesen fogadta; de miután János Zsigmondnak pártfogását megígérte, egész helyesen s igazságosan követelte az előbbi állapot visszahelyezését, vagyis, hogy adják vissza neki az elfoglalt tiszántúli részeket, mit Miksa nem volt hajlandó megtenni. Midőn pedig János Zsigmond a portára elküldte Svendi Lázárnak egy levelét, melyben az erdélyieket felhívja, hogy szakadjanak el a fejedelemtől, mert a török el akarja foglalni országukat, a szultán minden további békealkudozást megszakított. Magyarországon már mindenki tudta, hogy mindezeknek háboru lesz a vége. A velencei követ 1565. augusztus 31-én azt írja, hogy bár Miksa és Szulejmán a békét óhajtják, mégis Miksa erősen készül a háborúra s Buda ellen küldendő seregeinek vezéreül német részről Salm Miklóst, magyar részről pedig Zrinyi Miklóst jelölte ki.

Szulejmán hamarabb felkészült a háborúra, mint Miksa; bár öreg s beteges ember volt, s hadai sem voltak a legjobb állapotban, mégis hamar megindult seregével Miksa ellen.

Miksa király körülbelül tudhatta, minő céljai vannak Szulejmánnak, mert ez követeléseiben mindig tovább haladván, utoljára azt követelte Miksától, hogy Sziget, Gyulát és Egert adja át neki, ellenesetben táborba száll ellene; ehez képest, még mielőtt megindult, nagyobb haddal előre elküldötte Pertáf basát Gyula megostromlására, melynek parancsnoka Kerecsényi László volt. Könnyű volt tehát következtetni, hogy Szulejmán Szigetvárat sem hagyja ostrom nélkül.

A kislelkű Miksa a védelemnek csak legvégső esetére gondolt s nem az ország határait igyekezett seregét összepontosítani, hanem csupán Győrbe, mert előtte csak Bécsnek védelme állott s nem Magyarországa s ezt is későn tette; mint látni fogjuk, egész elhibázott hadművelete az eseményekre beható szerepet nem játszhatott.

Szulejmán Konstantinápolyból megindulván, 49 nap alatt, június 19-én ért Belgrádhhoz hadaival; itt három nap táborozott, négy nap alatt Szabácshoz érve, átkelt a hidon s június 26-án jött Zimonyba, hol nála János Zsigmond tisztelgett. János Zsigmond távozta után újabb divánt tartottak s elhatározták, hogy a nagy had mozdulataival az ellenséget tévedésben kell tartani, nehogy felismerje azokból Szulejmánnak Zrinyi és Szigetvár ellen irányuló szándékát. Kiadták a parancsot, hogy Péterváradnál a Dunán hidat verjenek, mert ebből arra lehetett következní, hogy Szulejmán Eger ostromára fog indulni. A török seregnek egy része át is kelt a hidon, sőt kiadták a parancsot is, hogy a sereg egy része Buda és Komárom felé portyázzék, hol Miksa királynak hadai

Salm vezérlete alatt állottak. — Azonban csakhamar visszavonták a parancsot s visszahívták a hidon átkelt sereget s kiadták az új parancsot, hogy Vukovár előtt kell hidat verni.

Midőn a had Vukovárnál a hidon átkelt, a határvidék embereitől ama hír érkezett, — mint azt a táborban jelenlevő Szelaniki török történetíró feljegyezte — hogy Zrinyi szerződést kötött a magyar és horvát előkelőségekkel, hogy elszakadnak a német királytól és Zrinyi lesz királyuk, ki is Sziget várát ismét lakhatóvá tette, megerősítette és 3 ezer fegyveressel bezárkózott. Szulejmán erre, Szelaniki értesítése szerint a Szigetvár elleni hadjáratra határozta el magát. Ugyanakkor érkezett oda a hír, hogy Mohamed tirhali szandsákbéget Zrinyi Siklós alatt seregestől tönkre silányította.

Szulejmánnak e hadjárat megindításával nem lehetett más célja, mint hogy Bécs ellen induljon. Szigetvár, Eger és Gyula átadásának követelése csak arra szolgált, hogy Miksát félrevezesse s hogy ez az ő igazi tervét föl ne ismerhesse. Ugyanez az oka annak is, hogy Ferhát basát Gyula megvívására küldötte. Midőn azonban a Száván átkelvén, arról értesült, hogy Zrinyi Szigetvárba zárta el magát, meg kellett tervét változtatnia, mert nem akarta azt, hogy Bécs felé indulván, maga mögött hagyja az országnak legkitünőbb hadvezérét, Zrinyi Miklóst, egy tekintélyesebb sereggel, mely hadműveleteit megakadályozhatta volna.

Az írók egyébként Szigetvár ostromának közelebbi okait különféleképen adják elő. Istvánfy úgy adja elő, hogy a szultán Mohamed tirhali bégnek Siklóson történt veresége miatt határozta el magát, hogy Szigetvár ellen indul. E nyomon indult a későbbi történetírás is. Zrinyi a költő „Szigetvár veszedelme” hőskölteményében ugyanez indító okkal él; holott a siklósi vereség, ha még oly nagy lett volna is, nem képezhet oly okot, melyet egy nagyobb hadi vállalatnál a hadvezérnek figyelembe lehetne vennie. Ily nézetben volt már Salamon is, ki azt mondja, hogy ugyanakkor kellemetlenebb hírek is érték Szulejmánt, minők voltak a palotai kudarcz és Veszprém elvesztése, melyért Arszlán béget a beteges szultán Nagy-Harsányban, midőn a fősereghez csatlakozva a szultánnál tisztelgett, meg is fojtatta.

A tirhali szandsák-bég siklósi veszedelme Szulejmánt eltérítette eredeti tervétől és első sorban Zrinyi megtörését vette célba. Nem is valószínű, hogy már eredetileg Szigetvár ellen indult volna és ez aránylag kis pont elfoglalására gyűjtsön össze oly óriási hadat és élte utolsó óráiban, midőn már jártányi ereje sem volt, egy várostromra induljon. Szigetvár ostroma csak egy oldalmozdulat volt, a mely tulajdonképen nem Szigetvárnak, hanem Zrinyi Miklósnak szólt, ámbár más oldalról az sem tagadható, hogy Szigetvár, mint erősség, egy épen Bécs ellen irányzott hadjáratban nagy zavarokat idézhetett volna elő a török hadsereg hátában. — Szigetvár közel feküdt a török hadúthoz, mely Eszéken át vezetett Buda felé, így a felvonuló hadseregnek könnyen akadályokat gördíthetett. Védbástyáját képezte a nyugati országrészeknek. Tudjuk Vrancsics püspök követ jelentéseiből, hogy a szultán éveken át követelte Szigetvárnak török kézre való adását. Nem is lehet tehát mást feltételeznünk,

Szulejmán.

mint hogy Szulejmán határozottan oly célzattal jött Magyarországra, hogy egyúttal Szigetvárát is hatalmába keríti.

Ez utóbbi értelemben nyilatkoznak az összes újabb történetírók, kik közül csak Baróthy Lajosra hivatkozunk, ki azt mondja, hogy a hadművelés főcélja Szigetvár vala. E vár uralkodott a szomszéd Tolna és Baranya megyén, beszedte az adót, gyakorolta az igazságszolgáltatást, megakadályozta — egy időre — hogy a törökök Monoszlónál várat építsenek és megakadályozta a török hódítás előnyomulását; mert Szigetvár elestével Kanizsáig és Balatonig az egész vidéknek török kézbe kellett kerülnie.

Visszatérve a török forrás által adott megokoláshoz, mintha Szulejmán tényleg azért határozta volna el magát Szigetvár megostromlására, mert azt hallotta a horvátoktól, hogy Zrinyi egy külön magyar királyságot akar alkotni és elpártolni a német császártól, — ezt elhinni volt oka a töröknek. Országszerte hiesztelték 1564 táján Zrinyiről, leginkább azonban csak ellenségei, hogy Ferdinándtól elpártolni akar; tudták, hogy egymásután lemondott magas hivatalairól: a bánságról, a főkapitányságról, a tárnokságról; tudták azt, hogy Zrinyi és Miksa közt utóbbi időkben a viszony elhidegült, hogy Zrinyi ismételten panaszkodott a rajta elkövetett méltatlanságok miatt. Könnyen elhihetők tehát ama meglepő hírt, hogy Zrinyi egy önálló magyar királyság megalapítására törekszik, mit Szulejmán török szempontból veszélyesnek tartott, mert a német hadaktól, mint hosszú évi tapasztalatok mutatták, soha sem kellett félnie, mert ezeket rendszerint vagy megverte a török, vagy gyáván visszavonultak; ellenben a magyar és horvát hadaknak hősiességét nem egyszer fájón kellett éreznie.

E feltevés azonban nem áll. Zrinyi Miklós a csatamezőre termett. Hős volt a szó szoros értelmében, de nem politikus. Kiválasztott politikai irányát kezdettől végig katonai állhatatossággal tartotta meg. Utóbbi időben, mint láttuk, a politikától teljesen visszavonult, csakis hadi célok lebegtek előtte. Legvilágosabban mutatja azonban a török felfogás helytelenségét az, hogy Szigetvárba zárkózott be, mi nem történhetett volna meg, ha tényleg egy horvát-magyar királyságot akar alkotni, mert ez esetben hadaival inkább visszavonulnia kellett volna és utat engedni Szulejmánnak arra, hogy a Győrnél összegyülekezett hadat szétverhesse és így a magyar-horvát királyság legnagyobb ellenlábását, Miksa császár-királyt tönkre tegye.

Szulejmán a vett hírek után egyenesen Eszék felé indult, hová hetekkel előbb elmentek a hidépítők, hogy a Dráván hidat építsenek, mely 17 nap alatt július 19-ére kész is lett. A hidépítés nem történt nehézségek nélkül, mert az akkor épen áradásban levő Dráva ismételve elsöpörte a munkálatokat.

Hamza bég, ki a hidépítés vezetője volt, első ízben Eszék felett kezdte meg a munkálatot, majd Eszéknél és végül Eszék alatt sikerült a hidat létrehozni. Budina szerint az építés folyama alatt a munkálat sikeretlensége miatt Szulejmán igen ingerült lévén, miután előzőleg karóra huzással fenyegette Hamzsát, utóbb arannyal szegélyezett kendőt küldött neki oly izenettel, hogy ha a hid odaérkeztéig el nem készül, úgy a kendővel a hid karfájára

akaszthatja magát. A hid elkészültével Hamzsa bég a kendőt Zrinyinek küldötte el, mondja Budina.

Az átkelés Szelaniki szerint két nap és egy éjjel tartott.

A hidépítésről Zrinyi mindjárt a munkálat megkezdésekor értesült s már június 6-án ír levelet Miksának, melyben egyúttal elmondja, hogy a török a Duna és a Dráva között minden birtokosra egy kemencze kenyeret és egy köből új árpát vetett ki olykép, hogy az június 20-ikáig készen legyen. Egyúttal parancsot adtak ki a török császár nevében, hogy a hódolt nép Kálmáncsehi vidékén mind a városba siessen, miből Zrinyi, ki akkor azt hitte, hogy Szulejmán még Sofiában van, határozottan következtette, hogy reájuk jó Szigetre.

Innen Mohácsra szállt a török hadsereg, a miről Szelaniki nem emlékszik meg. De tudjuk ezt Budinától és a francia követ elbeszéléséből, ki ezidőben a Dunán Konstantinápolyba utazván, a török táborát a mohácsi csatatéren meglátogatta. E követ jelentéseiből egyúttal megtudjuk a török tábor állapotát is.

A harcosok számát 100 ezerre becsülte; azon kívül roppant nagy volt a hadban nem használható nép, melyet földmunkálatok teljesítésére hajtattott Szulejmán. A török hadban nagy volt a halandóság, de nagyon hullott a marha is, úgy hogy a szekerek ígásbarom nélkül maradtak. Leírhatatlan volt a táborban a rondaság, melyet csak a szultán sátora körül korlátoztak, úgy, hogy a francia követ oly benyomást vitt a török fővárosba, hogy a szultán hadjárata kudarcot fog vallani.

A tábor Mohácsról Harsányon keresztül Pécsnek vette útját, hová a legnagyobb ünnepélyességgel vonult be. Szelaniki előadása szerint a tábor a pécsi mezőn volt, kétségtelenül a rácsvárosi oldalon.

A szultán, mint öreg és köszvényes ember, hintón hozatta magát Konstantinápolyból; de az üde levegő annyira hatott reá, hogy Zimonyba érkezte előtt egy alkalommal, valamint a pécsi bevonulásakor is „a padisa ő felsége egy elefánt termetű, oroszán bátorságú, szélgyorsaságú, vasderes lovon ülén, teljes méltóságban és hatalmában mutatta magát“ írja Szelaniki.

Pécsett azt a parancsot adta ki a szultán, hogy a következő állomás Szigetvár lesz. A podgyász hátramaradt, a sereg pedig előre ment. Tizenhét faltörő ágyút és 280 öreg ágyút vonattak szekereken. A régi szabály szerint 2 órai távolságban előlment 12 ezer janicsár; utánuk teljes számban és rendben a csausz-agák, csasnegir-agák és a mütefferrikák, mindannyian teljes diszben és fegyverzetben. Ezek után mentek a vezérek: Ferhád basa, Achmed basa, úgy ennek testvére: Mustafa basa, az Egyiptomból behívott Kilun, vagyis Sófi Ali basa, ki a hatodik vezér volt.

Utána a szultán kengyeltartói és 400 szolak s végül maga a szultán. Így haladtak Pécsről Szent-Lőrinczre, melyet a keresztény had 10 év előtt felégetett és a törökök fel nem építettek.

Az előseregek már három nappal korábban érkeztek a szigetvári síkságra, hogy Szulejmán sátorát felépítsék s a tábor helyét kijelöljék. Budina

előadása szerint ez előhad a Szigetvár fölött levő hegyen ütötte fel sátorát, s csak az után jött le a síkságra. E hegy alatt a beczei és domolosi magaslatok értendők. A síkság, melyre előbb letelepedtek, Semlékhegy nevű falunál terült el. E körülményt Zrinyi felhasználta és kirohanást intézett az ott levő csapatokra és védtelen népre. Az ellenség közül igen sokakat elfogtak és leöltek, mert az ott levő előcsapatoknak csak dárdáik és kardjaik voltak, mely alkalommal a velük volt Istvánfy Pál egy előkelő törököt, ki egy lovascsapat élén volt, dárdájával átdöfött és megölt. Míg a magyarok közül csak egy veszett el: Dombay Jankó, egy fiatal és ujoncz katona, a ki a harcztűzében lováról leesett.

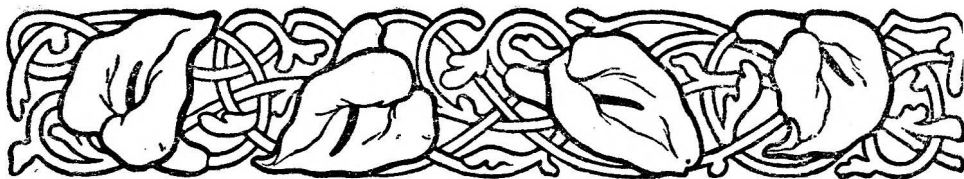
Ugyan e kitörésről Szalai Benedek is megemlékezik Nádasdi Tamásnéhoz írt levelében, „mikor elől eljöttek volt“, mert e kitörés a császár megérkezése után alig képzelhető. Hány embert öltek meg, azt nem írja meg az értesítő, de azt megírja, hogy 60 embert elfogtak, és azok fejét Zrinyi Miklós levágatván, kitűzte a vár falaira, egyuttal Bécsbe is hírül adta a lefolyt eseményt. Budina előadása szerint e harc reggeltől estig tartott, miből látható, hogy Zrinyinek az volt célja, hogy a török hadat mindenképpen zaklassa.

Bécsben nem helyeselték e kitörést, nemcsak azért, mert ezzel Zrinyi veszedelemnek tette ki önmagát, de főleg azért, mert ezzel hadierejét vesztegeti. Már ekkor volt Bécsben oly vélemény-áramlat, hogy Zrinyinek az ostrom ideje alatt sem segítséget, sem felmentő sereget nem küldenek. Legálább Chantone spanyol követ Bécsből 1566. augusztus 10-iki jelentésében azt írja II. Fülöp spanyol királynak, hogy jó lesz ha Zrinyi maga magán segít s önjerejére támaszkodik inkább, mint sem innen várjon segítséget, mert innen bizony nem igen adnak és csak Istenben és a télben bízhatnak.

A török had végre elérkezett Szigetvár alá és Semlékhegy falunál szállt meg. Ismeretes ama példás rend és fegyelem, melylyel a török hadsereg utjában haladni szokott. Nem szól egyik a másikhoz, legnagyobb csendességben történik az előhaladás és kibontakozás. Így történt most is. Midőn azonban Szulejmán a helyszínére ért, a török hadnak összes ágyúi és fegyverei egyszerre szólaltak meg a nagy hadvezér üdvözlétére, mely alkalmából azt írja Istvánfy, hogy a föld megreszketett és a puskaapor nehéz füstjétől az ég egészen elsötétült, a lég mindenfelé megtölt szagával és hangja, mint a legerősebb mennydörgés, messze vezető utakon át még Kanizsán, sőt Lendván is hallható volt. Az ágyuk eldördülte után 100 ezer torokból hangzott fel az „Allah“ kiáltás.

Maga Zrinyi is lovagias módon üdvözölte volt Szulejmánt, tiszteletére piros szőnyeget tett ki a vár falára és ágyuit kilövette és eldördültük után a vár falai közül is kihangzott a várőrség „Jézus“ kiáltása, mint egy ellentétet képezendő az ostromlók „Allah“ kiáltásával.

Zrinyi előkészületei.

ég egyre folytak a békealkudozások Miksa és Szulejmán között, midőn 1566. kora tavaszán mindenki tudta az országban, hogy a háború elkerülhetetlen, sőt Zrinyi és vele együtt sokan azt is tudni vélték, hogy Szulejmán hadjárata egyenesen Szigetvár megvívására irányul. Miksa király Szigetvár megerősítésének és védelmének gondjait testvére: a harczkedvelő Károly főherczegre bízta, ki is Zrinyi Miklósnak írva, felkérte, hogy e várat érdeklő néhány kérdésére terjeszse elő véleményét teljes őszinteséggel. Zrinyi ez ügyben márczius 18. előtt Károly főherczegnek kimerítően ír: A mi a kémeket illeti, azt írja, hogy ő nemcsak most, hanem azelőtt is Adrianápoly, Nándorfehérvár és Eszék felé küldött kémeket oly meghagyással, hogy legalább minden 15 nap ha csak lehetséges, értesítsék őt a törökök szándékáról és mozdulatairól. De ezen kívül is elhatározta, hogy még több kémeket fog küldeni, miután Szigetben elég ehez értő emberrel rendelkezik, kik e célra alkalmasak lesznek.

Károly főherczegnek ama kérdésére, mennyi emberre lenne szüksége Szigetvár megostromlásának esetén, előadja, hogy habár e kérdésre nézve már a kiküldött tisztviselők és hadi tanácsadók is véleményt adtak, mégis a maga részéről előterjeszti, hogy legkevesebb 3 ezer zsoldosra lenne szüksége; miután a város is megnagyobbodott (az Uj-várossal), mely nagyítás által az ellenség a várost kényszerül megostromolni; mely idő alatt a vár békén áll s annak ostromlását meg sem kezdhetik, mert a rohamok előbb a város ellen intézendők; s úgy véli, hogy ily számú katonaságot még béke esetén is kellene itt tartani, mivel innen a törököt egész könnyen lehet nyugtalanítani. A mi a hadszereket illeti, szükséges, hogy nagy mennyiségű puska és az ágyúk különböző nemei, szakállasok, prágai és kisebb taraczkok, golyók, kocsik, tüzekek legyenek, nehogy szükség esetén úgy járjanak, mint az Temesvárott és máshol is történt. Golyóöntőket, ív és nyíl készítőket is mi hamarabb kell küldeni, mert a kémek jelentései szerint Szigetvár ostromát már Szent-György nap táján akarják megkezdeni s miután az ilyenemű hírek mindig

sűrűbben jönnek, fölkeri a herceget, hogy ne csak Szigetváráról és róla, hanem az egész kereszténységnek és az országnak biztonságáról gondoskodják azzal, hogy Szigetvárat minden szükségessel ellássa, hogy a veszély idején magát megvédelmezhesse. Hogy mennyi hadiszser szükséges egy megostromlott várhoz, azt a főherczeg tudni fogja. Arra vonatkozólag pedig, hogy mi a véleménye neki mint főkapitánynak és Szigetvár parancsnokának, elmondja, hogy miután a hivatal parancsolja, nemcsak nyugodt lélekkel, de örömmel teljesíti kötelezettségét és ostrom esetén Szigetben akar lenni s ott óhajtana lenni akkor is, ha nem volna Szigetvár parancsnoka, miként azt Ferdinándnak és Miksa királynak is megígérte; ugyanazért minden egyéb állásáról lemond, de mint megígérte, hogy a királyi család szolgálatában marad még akkor is, ha semmi hivatala sem volna: most is felajánlja magát mindennemű más szolgálatra, amit csak a tisztesség megenged. És nem sajnálja az Isten dicsőségére, a király üdvére, az ország és a kereszténység hasznára nemcsak minden javát, de életét és véréit is feláldozni. A levél végén kéri a szigeti katonaság részére már részben megszolgált és pár hónap alatt megszolgálendő zsoldját és az ostrom esetén felmerülendő szükségletek fedezését s a sebesültek ápolására bizonyos összegek kiadását.

A Károly főherczeghez intézett ez előterjesztésre a király már márczius 28-án felelt és azt kegyelmesen vette, állásairól való lemondását azonban el nem fogadta.

Már márczius 19-én értesíti Zrinyi Miklós Nádasdi Tamásné, hogy Szulejmán iszonyú nagy sereggel közeledik, hogy elpusztítsa és nyomát is eltörölje e sokat szenvedett hazának és hogy Szigetét, mely oly nagy vidék védelmezője, akarja megostromolni; azért tőle néhány puskás gyalogost kér 4 hónapra. De Nádasdiné, úgy látszik, megtagadta e kérelmét, mert Csányi Ákos levele szerint oly véleményben volt a népség, hogy Zrinyi, mint hadviselő ember azt hiszi, hogy a török ez évben nem jön Sziget alá, s „csak megkésérti, miként adnának segítséget, hogy azután a fejedelem kötelezettségeit ezekre indítsa.“ Hogy e vélemény nem volt helyes, mutatja ama körülmény, hogy Zrinyi mindenütt elrendelte a Szigetvár felé vezető vonalakon, hogy az utakat kijavítsák, a hidakat megcsinálják, hogy a Szigetvárba viendő ágyúkat, egyéb hadi és élelmi szereket könnyebben lehessen szállítani; de Kontarini Lénárd ápril 27-iki jelentéséből azt is tudjuk, hogy a horvát határszéleken nagyszámu török sereg gyülekezett össze, kik állítólag Szigetvár ostromára fognak menni.

Az ágyúkat tényleg Bécsből meg is hozták 41 kocsin, melyet 212 ló vontatott. Volt azon 3 közép nagyságú faltörő, 9 mezei ágyú, 2 hajító ágyú; ilykép a szigetvári ágyúk számát 54-re lehet tenni, hozzá értve ehhez a szükségelt löport, 2400 ágyúgolyót, vasat és ólmot, 350 különféle dárdát. De már előzőleg is jól ellátva lehetett Szigetvár hadiszerekkel, mert 800 mázsa lőpor volt benne, mindennemű fegyver, tüzéségi szer és golyó; készen állottak az oltó eszközök, a védőkosarak az ágyúk elé, nagy mennyiségű borona, galy és vessző a támadható rések kijavítására, mert, mint láttuk, Zrinyi nem akarta,

hogy ostrom esetén bármiben is hiánya legyen, mint ez egyéb várak ostrománál történt.

Mint Kerecsényi László és Horváth Márk idejében, úgy ez ostrom alkalmával is szerepet játszottak az ökörbőrök. A „benigna mandaták” között olvassuk, hogy 506 ily marhabőr állott ez alkalommal rendelkezésre. Ugyanott olvassuk azt is, hogy 1569-ben Miksa császár elrendeli, alkudjanak meg Chyok Istvánnal a Szigetvárra beszerzett 300 darab kés iránt.

Hasonlóan gondoskodott Zrinyi az élelmiszerekről és a borról, mely, úgy látszik, az időben a katonaságnál nélkülözhetlen volt. Miksához írt jelentéseiből tudjuk, hogy az ostromot egész karácsonyig is elhuzhatónak vélte, így abban oly mennyiségű élelmiszer volt, hogy senkinek sem kellett e részben aggodalmaskodni. Az élelmiszereket élő állatok, füstölt és besózott hús és hal, szalonna, különféle hüvelyesek és egyebek képezték. Lisztet csak kisebb mennyiségben szállítottak a várba. Helyette inkább magát a terméket, melyet száraz malmokon őrlöttek meg. Annyira ment e tekintetben Zrinyi gondossága, hogy még június elején megbízást adott, hogy Komáromból egy malomgyártó mestert küldjenek neki.

A szigetvári számadások azt igazolják, hogy Horváth Márk idejében a katonaság eledelét a szakácsok közösen főzték s a konyhai számadások szerint a napi kiadások 45—50 frtra rúgtak, mi igen tekintélyes összeget képez, tekintve azt, hogy a szarvasmarha ára 8—12 forint között ingadozott.

Ennek ellenében Budina ide vonatkozó krónikájában azt állítja, hogy a várórség nagy része házasember lévén, saját tűzhelyükön főztek s csak azok nyertek Zrinyi konyhájáról ellátást, kiknek családjuk nem volt. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez csak a békés időre vonatkozhatik, a midőn az őrség nem a várban, hanem a városban, rendes lakhelyén lakott. Ellenben az ostrom idején, az akkori szokások szerint, minden katonának a vár és város sánczainak valamely pontján jelöltek ki helyet, hová kis gunyhót építettek tűzmentes anyagból, melyet az ostrom ideje alatt önként elhagynia nem volt szabad és így bizonyos tekintetben a házvezetést nélkülözték.

A mi a katonaság létszámát illeti, miként láttuk, Zrinyi 3 ezer embert kért a királytól. Fel kell tennünk, hogy Miksa teljesíteni akarta Zrinyinek az óhaját, mert ez, mint a harcz szigorú embere, feltétlenül ragaszkodott álláspontjához és nem egyszer élt ama fenyegetéssel, hogy nem megy Szigetvárba, ha az ostromra azt teljesen elő nem készítik. Csak egy volt ebben a nehézség: Zrinyi — bizonyára a magyarok és németek között elmaradhatatlan versengés kikerülése végett — csak magyar és horvát katonákat akart Szigetben alkalmazni, kik között versengés nem volt. A magyar katonaság csak lassan gyülekezett Szigetvárra. Így csak június 23-ról olvassuk, hogy a had némely része Kanizsán és Csurgón átvonult. Midőn Zrinyi látta, hogy a 3 ezer ember a magyarságból ki nem kerül, írt a királynak, hogy küldene német katonákat hadának kiegészítésére, kiket eddig azért nem küldtek, nehogy Zrinyi ezt bizalmatlanságnak vegye. El is küldötték a még hiányzó 800 katonát, de ezek már későn érkeztek, mert Szulejmán időközben körülfogta Szigetet; így

csak Csurgóig jutottak s onnan — a várba be nem mehetvén — visszatértek.

E szerint a katonaság létszámát az ostrom megindítása idejében 2200-ra kell tenni. Istvánfy szerint 2500, Budina 2300, Bizar 2000-nél több, Forgács 2000 emberre becsüli a szigetvári őrség számát. Mind Budina, mind Bizar egykoru történeti forrásul szolgálunk. Bizar Péter művének czime: „Bellum Pannonicum sub Maximiliano“ (Pannóniai harczok Miksa alatt). Budina Sámuel művének czime: „Historia Sigethi totius Slavonie fortissimi propugnaculi a Solimano turcorum imperatore expugnata“ (Szigetnek egész Slavónia legerősebb védbástyájának a törökök császára, Szulejmán által való megostromlásának története) Mindkét művet Bél Mátyás történeti művében olvashatni, melyet Schwantner János György „Scriptores rerum Hungaricarum“ czim alatt 1746-ban adott ki. Budina leírása látszik leghitelesebbnek, mert előadása telve van helymegállapítási részletekkel, mi azt mutatja, hogy a szerző közvetlen előadások után dolgozott. Sajnos, hogy e mű többszörös fordításon esvén át, a fordítók nem egy helyen értelemzavarólag másították meg az eredeti szöveget.

Miksa király elrendelte, hogy Zrinyi a beszálló katonaságot jól próbálja ki és a kevésbbé használhatókat távolítsa el a várból, mi egy királyi kiküldött jelenlétében meg is történt, ki valószínűen azért jelent meg, nehogy az eljárás elégedetlenséget vagy békétlenséget keltsen. Egyébként Zrinyi az előkészüldés folyama alatt próbára tette hadainak nagyobb részét. Ez időre esik ugyanis a szigetvári őrségnek Siklós vára mellett aratott diadala, melyet Mehmet bég felett nyert, kit a köznép Kilergi basának nevezett.

Ez eseményt részletesebben Istvánfy és Budina írta meg nekünk. Hitelesebbnek mutatkozik Budina.

Junius 16-ka körül Zrinyi Miklós ezer gyalogosból és 400 lovasból álló csapatot küldött ki a fiatal Alapi Gáspár és Papratovics Farkas vezetése alatt; velük ment még Verebélyi Mihály babócsai II. kapitány saját hadi népségével s Zrinyi jelesebb szolgálai közül Kobács Miklós. Istvánfy előadása szerint meghagyásuk az volt, hogy égetnék meg és pusztítanak el Pécs külvárosait, mi Szulejmán hadseregének felvonulását volt megnehezítendő.

A portyázó hadsereg déli oldalról akarta Pécs városát meglepni s azért sötét éjben haladva előre, a siklói hegyláncz északi oldalán fekvő Bise nevű községben állapodtak meg.

Bise (és nem Bisze) község Pécestől 19 klm., Siklóstól pedig 6½ klm. távolságra van. Valószínűbb tehát Budina előadása, hogy Zrinyi Miklós kémjei által értesült arról, hogy egy török csapat Ujtónál (a mai Old községnél) a Dráván átkelvén, Buda vagy Székesfehérvár felé igyekszik, — célja volt tehát azt megtámadni és egyúttal a nagyobb török sereg mozgulatairól tudomást szerezni.

Bise község a Siklós felett elhúzódó hegyláncznak északi oldalán fekszik. A hegyláncz déli oldalán síkság terül el, melyen a hegység lábától alig két kilométernyire, egy magánosan álló vulkánikus dombon épült Siklós vára. Az Alapi Gáspár által vezérelt szigetvári had Bise községben teljes titokban

lehetett, miután a Siklós és Pécs közötti rendes közlekedési út nem vezetett Bisén át és a siklósi török tábor megtámadását a hegyláncz közelsége miatt váratlanul lehetett végrehajtani. Bisére késő este hatalmas záporosó és mennydörgés között érkeztek, hol a lakosoktól a török csapat táborának fekvését kipuhatolták. Istvánfy szerint Skender, a siklósi bég, figyelmeztette Mehmedet, ki Szulejmán asztalnoka volt, hogy jönné a várba s ne tegye ki magát a veszedelemnek, mert Sziget nincs messze és Zrinyi nem egyszer küldi ki portyázásra embereit; Mehmet azonban mégis a táborban maradt.

Az esős idő mellett is a sáros uton megindult a szigeti had még az éj sötétében oly szándékkal, hogy a török táborra még hajnal hasadta előtt fognak ráütni. A török csapat nagyságáról a szigetváriaknak nem volt biztos tudomásuk s azért 300 lovaszt küldöttek előre, hogy az ellenség számát kipuhatolják, mert attól is kellett félniök, hogy Skender siklósi bég a várból a megtámadott táborozóknak segélyére siet. Midőn a visszatért lovasok hírül hozták, hogy a tábor nem nagy és így a török had 300 főnél többre nem tehető, az egész magyar sereg rohammal támadta meg az alvó táborát és azt egészen elnyomta. A törökök közül, Zrinyinek Miksa királyhoz intézett levele szerint, 120 embert vágtak le, a többiek a közel levő mocsarakba menekültek. Egy része a török futamodóknak a vár felé irányzá lépteit, de Skender bég nem nyitotta meg a vár kapuit, mert a viadal között megvirradván, láthatta a nagyobb magyar hadat s félnie lehetett, hogy a magyarság a török után nyomul, s egy rohammal a várat is megveszi. A menekülők e része a vár vízzel telt árkaiban lelte halálát.

Istvánfy előadása szerint Kilergi basa hét sebet kapott, sőt balkezét is levágták. Zrinyi értesítése szerint azonban a vele jött janicsárok segélyével megmenekült, különben elfogták volna. Budina szerint a basa fiát elfogták és Szigetvárra vitték, miről Zrinyi nem tesz említést, de azt adja elő, hogy egy másik súlyosan megsebesült török főembert foglyul ejtettek, ki azonban nem-sokára egy szó nélkül meghalt. Kontarini előadása szerint 100-nál több embert lekaszabtak, ugyanannyit foglyul ejtettek. A szigetvári csapatból 3 ember veszett el s mintegy 50 sebesült meg.

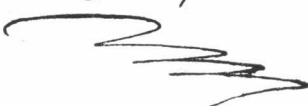
A győző szigetieknek az egész tábor zsákmányul esett, melyben igen sok ezüst ékszert és a közforgalmu kevés pénzen kívül 17 ezer aranyat találtak; ezen kívül igen sok arannyal szőtt ruhát, ékes fegyvereket, katonai lovakat és a hadi eszközök egész tömegét; Budina különösen megemlíti, hogy 8 tevét, 60 lovat, 50 teherhordó öszvért. A visszatérő magyarok a törökök aranyos ruháikba öltözködve, nagy diadallal vonultak be Szigetvárba.

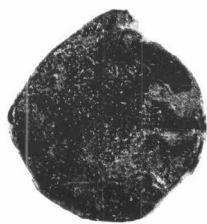
Egy korábbi ily portyázásról egy bécsi tudósítás értesíti Stuerdo pármái követet Rómában, mely szerint a törökök Sziget felé indulván, Zrinyi meg-lepte őket, úgy, hogy ütközetre került a dolog s annyi török esett el, hogy két kocsi telt meg fejekkel, mit a pécsi törökök meglátva, rémültökből elfutottak.

Zrinyi Miklós ezek mellett még arra is ráért, hogy Miksa király részére a kémkedést közvetítse. Ezt látjuk Miksa királynak 1566. július 3-án Zrinyihez

ipsa et bona universa ad manus filiorum meorum
applicaverunt. Quia de omnibus rebus earum debent
et sunt obligati, ad que omnia quicquid fidei obligatus
omnes officiales meos presentes et futuros obligabo,
et corporali juramento ascriptos esse volo.

Item Tuberos et defensores cum hinc inde ultimis
capitaneis. Quia conspectus Mei Gazman, Rhondus
et filius marum, Vinnagordus Bonorum, tam
in iungas. Quia Croatia et Slavonia hitorum, post
Sacram Croatia et Regia intem, hinc et comitis
Kerendipinos, spectabiles et Magros duos
Nepotum Olafum Archiepum Strigoniensem, Comitem
Regi inter et Thorgin drapkovich Equum Zagrabien,
franciscus de Battigian, Ladislavum et Stephanum
Bauffy, Christophum orfegh, franciscum Juhos.
filios meos Gazmanos, Huram Jekel, Ladislavum
Kerfing, Michum de Meis Comitem palatini,
Johannem Olapj, Capitaneum Regi inter, quos et
qua maior populum diligens rogo et obsecro,
duos meos liberos, et conspectus Gazmanus,
bona universa, deus prefata Sacra Croatia
et Regia manifestum, Nunc obsequia,
omni studio et diligens procurat, pignus,
et defendant, quomodo admodum. cora, dum

in humanis deum, siquidem omni id si
factum dixerunt. Actum in Avia una Gattisburga
fria lura progenia post domum, Quasi modo
Anno dñi Millesimo Quingentesimo
Sexagesimo Sexto:

Nicolao Gomes
Zrinyi ^{re}

intézett leveléből, melyben a király panaszkodik a kémkedés gyarlósága miatt s nem tud semmit arról, mikor érkezett a szultán Nádorfelhérvárra, mi a terve, hová igyekszik. Ujból megparancsolja tehát Zrinyinek, ne sajnálja a költséget s tartson mennél több hű, óvatos és szorgalmas kémet s tudósítsa őt a szultán hollétéről és terveiről. Ugyanily értelemben ír neki július 6-án s felhívja, hogy mint okos és hadi dolgokban jártas ember, ez után is küldje be minden egyes esetben véleményét. Megköszöni neki egyúttal, hogy György fiát saját hadaival táborba küldi, ki, mint tudjuk, Károly főherczeggel táborozott az ostrom ideje alatt Muraközben.

Noha Zrinyi Miklóst 1566-ban ama családi öröm érte, hogy leányának, Dorottyanak, Battyány Boldizsárral való összekelése ünnepélyét január 27-én Monyorókeréken megülhette, mely alkalommal Miksa király két, száz-száz koronás serleggel ajándékozta meg a menyasszonyt és vőlegényt; mégis a közeledő veszély érzetében, számítva az eshetőségre, hogy az ostrom alkalmával életét is elveszítheti, mint az akkori idők szokásai szerint minden harczba induló főúr ezt tenni szokta, végrendeletet csinált.

E végrendeletet Zrinyi Miklós közvetlenül Szigetvárra való végleges bevonulása előtt Csáktornján 1566-ik április hó 23-án készítette és mint bevezető soraiban mondja, sajátkezűleg írta alá. — A végrendelet kezdetén megmondja, hogy végrendeletét ép azért készítette, mert Őfelségének akaratából a kereszténység védelme és az édes haza iránti szeretete tekintetéből bezárja magát Szigetvárra, mint a kegyetlen ellenség által megostromlandó helyre. — Lelkét Istennek, testét a földnek ajánlva, először is a király felé fordul, megköszönvén neki és elhunyt atyjának mindama jóságokat, melyben őt részesítették, oltalmába ajánlja szeretett hitvesét és gyermekeit s utasítja ezeket, hogy királyukhoz mindenben és mindenkor hűek és engedelmesek legyenek. Különösen kéri Őfelségét, hogy Kristóf nevű fiát (aki 1551-ben született), ki jelenleg Spanyolországban van a fenséges gyermekekkel, neveltesse és valamikor tartsa meg királyi udvarában. (Ez a Kristóf ifjú korában elhunyt.) Kéri továbbá, hogy jelen végrendeletét erősítse meg és nejét úgy, mint gyermekeit, végakarátának megtartására kötelezze. Továbbá Ő királyi felségének hagyja két kitünő fajú lovát, kérvén őt, fogadja azt szívesen. Ferdinánd és Károly főherczégek mind-egyikének hagy egy-egy lovat, a melyek a legjobbak legyenek a királynak jutandó ló után. Fogadják azokat kegyelmesen. Saját szerzeményü várait és erősségeit, mint: Csáktornját, Sztridót, Csurgót, Monyorókeréket, Vörösvárt, Csatárt, Bossziakót, tartozékaival és hasznaival, — minden arany és ezüst, selyem értékeit és ékszereit, lánczait, szőnyegeit, lóékszereket, ezüst kardhüvelyeit György, Kristóf, Miklós, János és esetleg még születendő fiúgyermekeinek hagyja, egyenlő arányban, minden korlátozás nélkül. Csatolta egyúttal ehhez az uradalmaknak regestrumát, mely azonban hiányzik. Ozal és Dubovcz és más tenger melléki birtokokat, a melyeket első neje után birt és más várat és erősségeket, a melyeknek Frangepán István esetleges magvaszakadásával, mint első nejének testvére után reá, illetve gyermekeire kell szállniok, minden tartozékaival és hasznaival együtt első nejétől származó fiú és leánygyermekeire

hagyja. Meg kell jegyezni, hogy Frangepán István, testvérével Katalinnal, aki Zrinyi első neje volt, pár év előtt osztózkodtak meg, a mikor is sógora kapta Dreverník, Grisacze és Bribár tenger melléki birtokokat. Kroáczában pedig Ribnik, Novigrad, Ogulin, Zkrad, Szvecsai, Modruse, úgy Bród, Muravicze, Gerovo, Ozenicza nevű birtokokat. Zrinyi hitvese pedig kapta Zágráb megyében Ozal és Dubovcz nevű várakat, a tengerparton pedig Grobnik, Bakar, Hrillin nevű birtokokat. Felkéri sógorát, hogy magvaszakadás esetére a közös megállapodás szerint, ez ősi Frangepán birtokokat az ő gyermekeinek hagyja. — Hátrahagyandó özvegyének, Rosenberg Évának és első nejétől származó hajadon leányainak hagyja Monyorókerék, Vörösvár és Csatár nevű kastélyait és uradalmait, minden hasznaival, a meddig él és nevét viseli. Kötelessége azonban hajadon leányait felnevelni és eltartani férjhezmenetelükig; kik viszont neki tisztelettel és engedelmességgel tartoznak. Fiai pedig az özvegyet birtokában nem háboríthatják s csak férjhezmenetele esetén jutnak annak birtokába.

Nászajándék fejében feleségének 10.000 magyar forintot hagy olykép, hogy ebbe ama 3000 arany forintot, a melyet sógorának, Joachim cseh királyi kancellárnak kölcsön adott, beszámítsák és új férjhezmenetele esetére csak a különbözetet adják ki az özvegynek. Ezenkívül feleségének hagyta összes egyéb ingóságait és miután egyik leánya már eljegyezve volt, meghagyta, hogy az özvegy jövedelmét ne csorbítsák, a másíknak kiházásához hozzájáruljon; vejeinek: Thurzó Ferencznek és Ország Kristófnak meghagyja, hogy az özvegyet és hajadon leányait mindenben gyámolítsák. Elrendelte összes szolgálóinak a hadizsákmányból való kielégítését. Idősebb szolgálóinak végleges eltartásáról gondoskodik s elrendeli, hogy bármily czimen is birnak azok tőle birtokot, azt elvenni nem szabad.

Sógorát Erdődi Péter horvátországi bánt fölkeri, hogy sem özvegyét, sem fiait Monyorókerék birtokában perrel, vagy más uton ne háborgassa. S minthogy köztudomású dolog, hogy az ősi vagyont a török mind elfoglalta, jelen vagyonát pedig ő saját pénzén szerezte, felkéri nőtestvéreit, hogy rajta és örökösein leánynegyedét ne keressenek annál kevésbé, mert ők is tudják, hogy atyjának Schrol urnál fenmaradt 24.000 frtnyi tartozását saját pénzéből fizette meg.

Minthogy néhai Alya Mátyásnak fia Kristóf az ő gyámsága alatt áll s birtokait ő használja, de pénzét a királynak kölcsönözte, fiainak meghagyja, hogy Alya Kristóf nagykorúságával ennek birtokait adják ki, a királyt pedig fölkeri, hogy ekkor fizesse vissza tartozását, nehogy fiait érte háborgassák. Néhai szolgáljától, Segovicz Istvántól egy kisebb összeget kölcsön vett; utasítja fiait ennek kifizetésére.

Gregorianczy Ambrus deákot, ki e minőségben és egyéb szolgálataiban mindig hű volt s igéri, hogy ezután is hű lesz, összes Kroáczában levő javainak kezelőjévé és igazgatójává nevezi ki és meghagyja fiainak, hogy őt mindenben gyámolítsák. Ugyanerre kéri fel Lenkovics Jánost, Kroácia és Slavónia főkapitányát.

Miután Széchi Margit, Archói gróf özvegye a Zrinyi birtokot képező Archó várát és tartozékait, nem tudni mi jogon, birja, meghagyja György

fiának és tisztjeinek, hogy őt e vár és javainak birtokában ne tőrjék meg. Kiskorú gyermekei részére Zekel (Székely) Márton deákot, az ő titkárát hagyja muraközi javai prefektusának, ki egyszersmind e vagyont kezelni, Magyarorszában és Slavóniában minden pöreit vezetni köteles, az összes gazdatisztek neki tartoznak engedelmeskedni, kivéve a monyorókeréki uradalmat. Összes birtokainak központjává Csáktornyt teszi, ideértve még a Kroácziaiban levő birtokokat is, hová minden számadások betérjesztendői és ha fiai közül egyik vagy másik nagykorúságát eléri, az kapja ki a birtokból osztályrészét, melyről a gazdatisztek eskü letételének kötelezettsége mellett leszámolni tartoznak. Végül gyermekeinek és legkedvesebb nejének gyámjává és gondnokává Ófelségén a királyon kívül Oláh Miklós esztergomi érseket, mint Ófelsége magyarországi helytartóját, — Draskovics György zágrábi püspököt, Battyányi Ferenczet, Bánfy Lászlót és Istvánt, Ország Kristófot, Thurzó Ferenczet, mint kedves fiait, Zekel Lukácsot, Kerecsényi Lászlót, Mérei Mihály nádori helytartót, Apai János királyi kapitányt jelöli meg és kéri, hogy az ő gyermekeit, kedves nejét és összes birtokait Ófelsége a király előtt, vagy bárhol legnagyobb igyekezettel és szorgalommal védelmezzék, amint azt neki élő szóval sokszor megígérték. E végrendelet csak kivonatos közlés; az eredeti egy öt-ives füzet, Zrinyi Miklós nagy piros pecsétjével.

Zrinyi sajátkezű aláírása a latin szövegű végrendeleten így szól: „Nicolaus comes Zriny.“ Általán okiratait, ha sajátkezűleg írta alá, mindig eképp jelezte: „Nicolaus comes Zriny.“ Így találunk tőle leveleket és okiratokat a legkorábbi időből. Más kéz által írt és aláírt leveleiben aláírása „comes de Zrinio.“ Általán ilyen a megszólítás is „Nicolao comiti de Zrinio.“ Csak egyedül M. Mesič „Zivot Nikole Zrinyskoga Szigetskoga junaka“ című, Zágrábban 1866-ban megjelent művében, mint mellékletet közli egy okirat másolatát, melynek aláírása „Miklow Zrjnskj m. p.“ A kérdéses okirat Ozal várában, Frangepán István főszékhelyén, 1544. január 25-én kelt és eredetije Prilistje nevű község székrényében található. Ó-szláv betűkkel és nyelven állíttatott ki, melynek horvát fordítását Mesič művének 100-ik lapján közli, Az okíratot a község részére Frangepán István és Zrinyi Miklós együttesen állíttatták ki s a letelepedés engedélyét s feltételeit foglalja magában. Az okirat kiállítása amaz időre esik, midőn Zrinyi Miklós és Frangepán István 1544. február 1-én a zágrábi káptalan előtt javaik közös birtoklására nézve egyezségekre lépnek.

Az okiraton levő Zrinyi aláírást, melyet a szerző tüntetésképp Zrinyi Miklósnak a műben foglalt arczképe alatt is közöl, *kénytelenek vagyunk hamisítványnak tekinteni*, mert az okírat az engedélyező másik fél: Frangepán István aláírásával ellátva nincs; s mert a Zrinysky aláírás nincs oly helyen az okmányban, hol azok az okmányokban rendszerint lenni szoktak, hanem a papirosnak legalsó jobb sarkán; mert az írás Zrinyi egyéb ismert aláírásaitól teljesen különbözik s határozottan más kéztől ered, de a „sky“ ragot a XVI. században a horvátok az okíratok s aláírásokban egyáltalán soha sem használták, csak a köznyelven fordul elő. Maga Ferdinánd, különösen az ünne-

pélyes okiratokban, mint Csáktornya és Monyorókerék adománylevelciben, hősünket „Comes Zryny“ névvel jelöli.

Mint Zrinyi, ép úgy katonái is, kik többnyire vagyonnal is rendelkeztek, vagy a nemességhez tartoztak s átlag a műveltebb osztályhoz voltak sorozhatók, szintén elkészültek a halálra. Így olvassuk, hogy 1566-ik július 12-én Lukics Gergely Szigetváron végrendeletet csinál, melyben elmondja, hogy miután a török császár körülveszi őket, „szegénységéről“ akként intézkedik, hogy összes apró és nagy marháit, fegyvereit s a zálogból kiváltandó ékszereit, aranyozott ezüst serlegét nénjének Margitnak, Povertenics Porksánének hagyományozza. — Ugyanaznap Patasics Péter levelet ír Szigetvárról testvérének, Jánosnak, megemlítvén neki, hogy végrendeletet alkotott, mely nejénél és gyermekeinél van, hogy adóssága nincs és az otthon kiadott kölcsönei ugyanott egy jegyzékben foglaltatnak, Szigetváron adott kölcsöneit pedig a végrendeletben említi meg.

Miként Zrinyi önmagát, úgy készítette elő várát is az eshetőséges ostromra. Budina megjegyzi, hogy az ostrom előtt a vár vidékén levő összes fákat kivágatta, nehogy az ellenségnek védelmül, annak törzsei és ágai pedig hasznára szolgáljanak. Ugyanezt tette az Uj-városban levő fákkal is, bár nem bizonyos, vajjon ez az ostromot megelőzőleg, vagy pedig akkor történt, midőn az Uj-várost annak két napi ostroma után elhagyni készült. Hasonló intézkedést tett a város vidékén levő összes épületekre, valamint a városban levő könnyen gyuló tetőzetekre nézve is, melyeket mind elégettetett, nehogy a törökök égő szurok-koszorukkal a város házait felgyujtván, ezt saját előnyükre kizsákmányolhassák. Csak az Uj-városban tett e tekintetben kivételt, hol a könnyen gyuló tetőzetet leszedetvén, ez anyagot a ház falai közé vitette s csak akkor gyujtatta meg, midőn az Uj-várost fel akarta adni. Ezenkívül teljesen jó karba helyezte a város és a vár bástyáit. Minden hibás részt kijavíttatott és megerősíttetett; különösen azt a bástyát, melynek egy része közvetlen az ostrom előtt leszakadt.

Földet is hordatott a város és vár kijárásaihoz. Szokás volt ugyanis, hogy az ellenséges ostrom idejében e kijárásokat egészen betömték földdel, akkor, midőn már nem volt szándékuk a kapukon kirohanásokat szervezni. Akkori időben nem volt oly szervezett katonaság, mint napjainkban. Legnagyobb részről nők emberek voltak, fegyelmet nem ismertek, a harczmodorban nem volt egyöntetűség. Szinte csodálni lehet mégis ama bámulatos rendet és fegyelmet, melylyel Zrinyi a várőrségben a rendet és békét fentartani bírta. Mint láttuk, elődeinek ideje alatt többször merültek fel a várőrség közt surlódások. Zrinyi idejéből egyetlen ily esetet sem tudunk. A szigetváriak szerették vezérüket s úgy jelentkezik valamennyi, mint megannyi hős, ki vallásáért, hazájáért és vezéréért meghalni kész. Hisz a török családi életüket támadta meg, rabul ejtvén hitvesüket, leányaikat; elpusztította vagyonukat, elvitte marhájukat, lehetetlenné tette a védelmet, az igazságszolgáltatást, kigúnyolta vallásukat, szóval: meggyalázta, semmivé tette mindazt, mi előttük szent és kedves volt. Nem csoda tehát az elkeseredés, nem csoda egyúttal a lelkesedés, melyet az akkori harczosnál

tapasztalunk, mely lelkesedést még fokozta ama tudat, hogy sokan voltak együtt Szigetváran s hogy az biztos menhelyet képezett, melyet már Horváth Márk idejében bevehetetlennek hittek s melyet a gögös ellenség megszágyenülve lesz kénytelen elhagyni. — A várőrséget rendszerint csak akkor szokták felesketni Zrinyi idejében, midőn az elhatározó pillanat közeledett. Ez képezte az előkészületben az utolsó ténykedést.

Zrinyi is, midőn bebizonyosodott, hogy Szulejmán nincs már messze Szigetvártól hadaival s midőn látta, hogy az általa óhajtott katonai létszám már nem képes többé növekedni, hozzáfogott az előkészületek — legvégső tényéhez.

A viszony, mely a várőrség és parancsnoka között volt, inkább barátinak, mint fegyelmi viszornak volna nevezhető, melyben a parancsnok tekintélye nem annak a király által kijelölt elsőbbségén, hanem személyes tulajdonságain, okosságán, tapasztalatán és vitézségén alapult.

Már előzetesen megbeszélés tárgyát képezte az: ki leszen Zrinyi utóda, ha az ostrom alatt életét veszti, vagy harczképtelenné válik. Zrinyi javaslatára közösen állapították meg, hogy ez esetre Alapi Gáspár, ki Zrinyi Margit fia s neki eként unokaöcscse volt, lesz alkaptány.

Az összehívott hadhoz a belső vár tetejéről (Budina szerint „in Platea Minoris Arcis“) buzdító beszédet intézett Zrinyi, melyet Istvánfy a saját modora szerint idomít úgy, hogy abból e beszéd szó szerinti tartalmát meg nem ismerhetjük; a krónikás Budina, ki e beszédet egy jelenvolt tanu elbeszélése után közli, csak igen halaványan ecseteli azt. Fel kell tennünk, hogy katonai modorához képest e beszéd rövid, de azért sokatmondó, a dolog lényegét érintő s mégis lelkesítő beszéd volt, mert hisz barátainak, testvéreinek nevezte őket az, kinek oly nagy volt tekintélye katonái előtt, kit úgy szerettek s áldozatkészségét annyira tapasztalták.

Szokás szerint először is maga a vezér esküdött meg, hogy vitézeit jó és balszerencsében soha el nem hagyja, hanem velük fog küzdeni, velük élni és — meghalni.

Ez eskü tulajdonképeni szövegét legjobban illusztrálja Zrinyi Miklósnak Nádasdi Tamásnéhoz e tárgyban írt levele, hol azt mondja: „Megfogadtuk a nagy Isten nevére, hogy mind ekép bezárkózunk Szigetbe, mert kívánunk különösen a legjobb Istennek, azután a császári és királyi szent Felségnek, a keresztény köztársaságnak s eme a végső szükségre szorított édes hazának hűen, állandóan, derült arczczal, vérünk ontásával és ha a sors úgy kíváná, halálunkkal, fejünk elvesztésével szolgálni.“

Ez eskü saját bátorító beszédének záradékát képezte, mely után felszólította katonáit, hogy viszonzásként ők is esküt tegyenek, melynek szövege:

„Mi polgárok, lovagok, gyalogosok és Őfelsége zsoldos katonái, esküszünk és szentül fogadjuk Istennek, keresztény felsőbbbségünknek, a hazának és a mi urunknak, gróf Zrinyi Miklósnak, hogy híven és szófogadással mindenben engedelmesek leszünk, állhatatosan ígérjük, hogy vele élünk s vele szenvedünk halált.“

Az eskü letételét Alapi Gáspárnak alkapitánynyá való ünnepélyes szóbeli kinevezése követte.

Végül következett a haditörvények kihirdetése.

Akkor, midőn élet s halál egy koczán forogtak, midőn a halálra mindenki elkészült és életét feláldozni nem tartá senki nehéznek, mint azt a játékpárbajoknál láttuk s midőn a halál naponta nevetett gúnyosan a harczosra: a haditörvények nem szabhattak más büntetést a vétkesre, mint a halált. Ily szempontból kell tekintenünk e törvényeket, melyeket ma oly drákóinak képzelünk s melyek az akkori véres harczok természetes folyományát képezték.

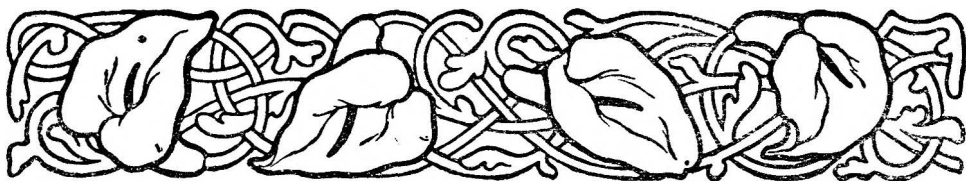
A haditörvény nagyon rövid s egyszerű volt:

Aki tisztjeinek nem engedelmeskedik, ki a parancsot nem teljesíti, ki az ellenségtől levelet olvas s elfogad, ki a számára kijelölt helyet hadnagya vagy vajdája engedelme nélkül elhagyja, kik titkos szándékkal érintkeznek egymással, vagy kik ezt hallják, tudják és be nem jelentik, s ki mástól fillérnyi értéket ellop, mindezek haljanak meg, akasztassanak fel vagy fejeztessenek le. — Az ellenség által nyíllal a várba lőtt levelet aki talál, azt feljebbvalójának átadni, ez pedig elégetni volt köteles.

Ime: ez a haditörvény s hogy Zrinyi e törvénynek érvényt tudott szerezni, megmutatta azzal, hogy Budina előadása szerint egy katonáját, ki kardot rántott tisztje ellen, a város főutcáján azonnal lefejeztette.

Ezek voltak az előkészületek az ostromra és a hősi halálra. Ma csudálkozásunkat gerjeszti föl, hogy ez elszánt nép, mely hazájáért, hitéért kész volt nemcsak küzdeni, de meg is halni, épenséggel nem élt a vallás vigasztalásaival. Legkisebb nyoma sincs, hogy a várban — ezuttal — csak egy pap is lett volna; azonban Zrinyi az eskü ünnepe után a belső várban közel a kapuhoz egy keresztet állíttatott fel.

Az 1566-iki ostrom kezdete.

időn Szulejmán Sziget alá ért, 1566. augusztus 5-én este felé, Semlékhegynél ütötte fel táborát. Hammer augusztus 5-ére, Salamon augusztus 6-ára teszi Szulejmánnak Szigetvára érkezését. Ez utóbbit az írók egész serege követi. Csányi Ákos 1566. augusztus 31-én kelt levelében azt mondja: „Szigetet hogy megszállotta, huszonhatod napja ma.“ E szerint Szulejmán odaérkezte augusztus 5-ére esik. — Helyesebb tehát ezen egykoru író bizonyítékát elfogadni.

Semlékhegynék egy kisdud községet hívtak, mely a mai beczei határ délnyugati sarkán feküdt s a szigetvári láphoz viszonyítva, emelkedettebb helyet képezett. A Pécsről Szigetvára vezető útnak ez volt akkori iránya, mert a közlekedés nem a mai országút, hanem Nagy-Váty irányában történt, mely ekkor város volt; itt magasabbra lépett az út s mindig magasabb és szárazabb helyeket keresve, Beczefa alatt fordult Semlékhegy és Szigetvár felé, mely útirányt Szigetvárnak keleti részén levő utcái, melyek a régi útirányban maradtak, máig is igazolják. Szulejmán tehát a rendes úton maradván, ütötte fel táborát.

A történetírók szerint Zrínyi a megérkezett ellenséget üdvözléssel fogadta. Magánlevelek szerint ez nem üdvözlés volt, hanem Szulejmán sátorának megtámadása. Az ágyúgolyó Szulejmán sátorának tetejét keresztül is fúrta s ha véletlenül alacsonyabban lőnek, úgy az akkori vélemény szerint a golyó a sátorba is behatolt s magát a császárt is érthette volna.

Szalai Benedek, aki e hírt Kanizsáról özv. Nádasdi Tamásnének írja, a hírt hozó püspökről saját bevallása után azt mondja, hogy az előbb Szulejmán asztalnoka volt; tekintve, hogy az általa elmondottak egyebekben a valósággal egyeznek, ez esemény valóságát is el lehet fogadnunk.

Különben a szűkszavú Szelaniki is megemlékszik e dologról, sőt azt elég bőven mondja el, hogy midőn a padisah öfelsége leszállt lováról és a sátorba tért, a pokorra való hitetlenek egy nagy golyót lőttek a hadseregbe, mintegy mondva ezzel: „Isten hozott benneteket!“ Ezután még egy félelmesebb ágyúgolyót lőttek az ágyúk felé és a szultáni hadiszertárra, melylyel mintegy ezt

volt szándéka mondani Zrinyinek — írja Szelaniki: „Ilyenek a mi fegyvereink, melyekkel veletek harczolni fogunk; ha nem láthatjátok azokat, legalább hangjukat halljátok. Engem a horvátoknál Zirindsiknek hívnak! Ne gondoljátok, hogy a nagyhatalmu padisahval való szembeszállásom hiába való. Én azzal a szándékkal zárkóztam ide, hogy Engürzisz országának (Magyarhon) királyságát megszerezsem.“

Mi történt akkor éjjel a várban, a történetírás nem jegyezte fel, csak Szelaniki emlékszik meg arról, hogy éjfélkor összes ágyúikat kilőtték, a dobokat megverették, trombitákat fúvattak és iszonyu „Jézus, Mária“ kiáltásokat küldtek az égbe az angyalokig, mi egész reggelig tartott. — Valószínűleg ez ama időpont, midőn Zrinyi és hős társai megesküdték, hogy hitükért és a hazáért életüket is készek feláldozni.

Zrinyi első ágyugolyóinak iránya magyarázza meg egyúttal azt, hogy Szulejmán sátora tényleg nem Semlékhegyen volt, hová az írók először elhelyezik, hanem Semlékhegytől nem messze egy völgyeletben, mely, minden körülményt összevetve, már nem feküdt Semlékhegy, hanem Zsibolt határában. A kérdéses hely pedig a mai Turbék. Szulejmán a Semlékhegy emelkedettebb pontját veszélyesnek tartván, a völgyeletben biztosabb helyet keresett magának.

Minthogy teljes biztonsággal tudjuk, hogy Szulejmán sátora Turbékban a mai templom helyén állott, de tudjuk azt is, hogy a táborverés Semlékhegynél kezdődött, így meg lehet egészen állapítanunk, hogy miként feküdt Szulejmán főtábor. Semlékhegytől Turbékig egyenes vonalat kell húznunk, itt feküdt a tábor egyik szárnya s minthogy Szulejmán rendszerint táborának közepe mögött foglalt helyet, a tábor jobb szárnya onnan északnyugatra huzódott. Ha még ehhez hozzáteszszük azt, hogy a török tábor soha sem feküdt egyenes vonalban, hanem vagy egy körszelet, vagy tompaszög alakjában, úgy Szulejmán táborának fekvéséről azonnal tiszta képet nyerünk. A tábor közepét Turbék képezte, innen a jobb szárny a török temető alatt a tópartig huzódott le, a bal szárny pedig Semlékhegyre ment.

Magától értendő, hogy itt csak a főtábor helyéről van szó, mert az ostromban résztvevő had működése alatt elfoglalta az Almás vizének balpartját képező egész területet, ahol Szulejmán hadainak zöme táborozott; ellenben a jobb partot, mely sem az ostromra, sem csaták vívására nem volt oly alkalmas, az egyes begler-bégek hadai foglalták el, kiknek feladatuk inkább a vigyázatra, mint támadásra terjedt ki s főcéljuk volt, mint látni fogjuk, töltések készítése a vár felé.

Ugyanígy beszél Szalai Benedek is levelében: „Környül fekszi Szigetet az török, nap enyészet felől az végbeli török fekszik, begler-bégekkel egyetemben, császár pedig napkelet felől vagyon.“ Szulejmán akkor öreg és köszvényes ember volt. Szalai Benedek leveléből tudjuk, mit mond róla a pribék: hogy a császár egy fekete tollat visel a patyolatban, nagy, hosszú ősz szakállá van és a vénség miatt vállára hajtja a fejét, lovon nem ülhet, hanem kocsin hordozzák és midőn a sátorhoz megyen, két inas viszi a sátorba.

Eunuch
a török nők kísérője.

Férfi
Caramániából.

Kitért keresztény,
mameluk, vagy muzulman.

Mór.

Ifjú mór nő.

Férfi Ethiópiából.

Ily tehetetlen ember maga már alig vezethette volna az ostromot. Csak névleg élt már Szulejmán; a hadműveletet hadvezérei vezették. A teendők iránt rendszerint a divánban végeztek Szulejmán jelenlétében, ki az egyesek beszédét meghallgatva, maga határozott.

Az egész hadvezetésnek lelke Szokoli Mohamed volt, ki nemcsak Szulejmánnak, de kétségkívül az ozmán történetnek egyik leghatalmasabb hadvezéréül és államférfiául tekinthető. Ez keresztény szülőktől származott s mint kis fiút Boszniának Szokol nevű várából hozták testvérével együtt Szulejmán udvarába, hol a háremben apródként alkalmazták. Ezért a történetben többször boszniai Mohamed név alatt is előfordul s a szerb népség ma is Szokolovicsnak nevezi. Szülőföldén ma is megvan róla régi iratok alapján a hagyomány, hogy midőn Szulejmán vele a háremben játszadozott, annak megharapta kezét, miről Szulejmán benne az erélyt felismerte s maga nevezte el Szokolinak, mi annyit tesz, mint Súlyomvári. Később Szulejmán kegye folytán a legmagasabb tisztségekre emelkedett s uralkodásának végén, valamint utódai Szelim és Murad alatt is ő volt a kormányzás lelke. A hagyomány szerint Szokol (Súlyomvár) mellett a Drina vizén levő s máig fennálló hídát ő építtette s minthogy apja a mohamed vallásra tért át, anyja pedig katolikus maradt, a híd mellé ezek részére egy templomot és egy moseát építtetett. Fiaiul a történet Kurd béget és Hasszán béget jelöli meg. Szulejmán életének utolsó éveiben kegyelmének kimutatására unokáját, a 16 éves kis Esmahant, ki Szelim leánya volt, adta neki feleségül. E nagy tehetségű és kitűnő hadvezérrel kellett Zrinyinek megküzdenie. A divánban rendszerint az ő eszméje döntött s ha Szulejmán abban részt nem vett, úgy a divánban a nagyvezér: Szokoli Mohamed elnökölt. A második vezér Gyula ostrománál lévén, Szigetvár ostromában tevékeny részt vettek: Ferhát basa, az ulufedsik főnöke, ki mint a tényleges harczban első ember, a sereg jobb szárnyát vezérelte; Mohamed basa anatóliai begler-bég; Ahmed basa, ruméliai begler-bég; továbbá Keil Ahmedi Mustafa, amannak testvére; s végül Ali janicsár-aga, kit tulajdonkép Kilun Szofi Alinak hívtak, de a katonaság csak Ali Portug név alatt ismert.

A török császár a táborverés utáni napon már kiadta a parancsot Sziget ostromának megkezdéséhez. Ferhát basát és az anatóliai begler-béget Szigetvár keleti részére küldötte. Mustafa basa a ruméliai begler-béggel az Ujvárostól dél felé eső részeket foglalták el, egy akkor ott levő erdő mellett. Ali Portug helyének kijelölését Szulejmán Mustafára bízván, ez, mint látni fogjuk, a Szigetvártól nyugotra húzódó töltésen fejtett ki tevékenységét.

Az ostrom megindultának első napján Zrinyi Miklós egy jeles vitéze, Farkasits Péter hosszas betegsége után nem, miként ő maga kívánta, a harcz tűzében, hanem csendes ágyában vesztette el életét. A hős bajtársat, ki előzőleg Temesvár védelménél Losonczyval együtt keményen küzdött a törökkel, mindenki sajnálta. Bánta őt Zrinyi is, ki benne a vár védelmében tapasztalt hadfit veszített el. A Farkasits család különös kegyeltje lehetett a Zrinyi családnak; az elhunyt valószínűleg testvére volt Farkasits Gergelynek, Szigetvár korábbi parancsnokának. Még Zrinyi, a költő is e szavakat adja a haldokló szájába:

„Ah, szerencsétlen én, el nem tudtam veszni,
Hol kedves halállal meghalt nagy Losonczy,
Hon fekszik Rác Milák és Farkas Bottyányi
Vitéz Spanyol Perez, öreg Kasztellánfy.“

A költő szép bucsubeszédet ad a hős ajkaira :

„Igy Zrini Farkasitsot eltemetteté,
Oszlán gondot visel várára mindenfelé.“

A törökök tevékenysége három dologra irányult. Első sorban az ágyúkkal való lövöldözésnek főczélja az volt, hogy a vár és városnak sövényből készült és sárral tapasztott erődítéseit s bástyáit meggyöngítsék s összeomlásra vigyék ; másodsorban árkokat húztak, illetve töltéseket csináltak, hogy ezeken a víz közepén álló várhoz közeledhessenek ; s a harmadik pedig a tulajdonképeni ostrom, melyet rohamokkal szoktak volt megcsinálni.

A tulajdonképeni erős ágyúzás augusztus 7-én indult meg. Kanizsáról írja Szalai Benedek az özvegy nádornénak, hogy a lövések Csurgón is hallhatóak voltak s az ágyúzás 10 ágyúval történt, mi az akkori viszonyok között elég sok volt.

Sokkal veszélyesebbeknek mutatkoztak ama töltések, melyeket a török császár emeltetett, minőket már Rhodus ostrománál sikerrel alkalmazott. A töltésekhez a földet ásott sánczokból emelték ki, melyek egyúttal hadi czélokra szolgáltak. A várbeliek ugyan abban reménykedtek, hogy nem lesznek képesek a szükségelt földet a vár vidékén megszerezni, mert a talaj vizenyős volta miatt az árkok hamar meg fognak telni vízzel, mi a munkát akadályozza. De e számítás optimizmusnak bizonyult ; nagyhamar hatalmas töltések emelkedtek, melyekben a török a föld közé rőzsét, faágakat helyeztetett s azzal még jobban megerősítette. E töltések oly magasak voltak, hogy Zrinyi maga is egy futár által Miksa királyhoz küldött levelében hegyeknek nevezi azokat s azt írja tréfálva, hogy ha a török hegyeket akar emelni, ők meg vesznek maguknak akkora fáradságot, hogy kiigyak még készletben levő boraikat és a hordókból „cavalliert“ csináljanak, hogy bástyájuk a hegynél magasabb legyen. Cavallier magyarul bástya-párna (magas töltés a bástyán vagy várfalon belül). Úgy látszik tehát, hogy az ostrom kezdetén, de még a nagy töltések emelése idejében is, a hangulat a várban igen jó volt.

E jó hangulatot fokozta az, hogy a török hadat sem oly nagynak, sem oly erősnek nem tartották, mint a minő ez valóban volt.

A spanyol követ jelentése szerint a szász herczeg lovas segedelme a szigetváriak részére oly haladékot szenvedett, hogy az csak szeptember közepével jöhetne, mit Szulejmán megtudván, csak körülbelül — állítólag — 50 ezer embert tartott meg magának Szigetvár ostromára, seregének többi részét pedig az ország egyéb vidékeire küldötte ; egy nagyobb hadat Gyula megvívására, melyet akkor Kerecsényi László, Szigetvár egykori parancsnoka védelmezett. — E török seregről, melylyel különben Miksa megmérkőzni nem mert, az akkori magánlevelekben sok mindent írtak, de ezekből arra nézve

semmi se kedvező. Szalai Benedek levelében a pribék azt mondja e seregről, hogy az nagy, de erőtlen, melyet Isten segítségével könnyen meg lehetne verni.

Baglia Menyhért szentszéki jegyző azt írja Commandone bibornoknak, hogy a szultánnak 100 ezer lovasa van, de Zrinyi nem fél e sokaságtól, mert a vár igen erős és mocsaras fekvése még erősebbé teszi. — A győri táborból pedig azt írja Nádasdi Kristóf, hogy a török had igen kis helyen van, tehát nem is lehet nagy, e nép egy nagy része fegyvertelen, különösen az, mely Pákozdnál táboroz, melyről azt mondják, hogy Szulejmán seregének színe. Maga Zrinyi Miksa királyhoz írt levelében 100 ezer emberre becsülte Szulejmán hadseregét, de melynek nagyobb része szedett-vedett népség. Hozzájárul ehhez, hogy a nagy had, magyar menekültek jelentései szerint, élelem s takarmányban nagy szükségét szenvedett, mert a török, attól való félelmében, hogy Miksa császár felmentő sereggel közeledhetnék Szigetvár felé, az egész vidéken mindent elpusztított. Mindezek, valamint a török táborban levő betegségek híre nagyon elbizakodottá tette, nem a várbelieket, hanem azokat, kiknek segedelemmel kellett volna jönniök — azt hívén, hogy Zrinyi Miklós, a vitéz s bátor katona le fog küzdeni minden veszélyt s hogy az Isten is fog segíteni, melyre nézve majd minden akkori levélben s okiratban kifejezést találunk.

Mint csaknem minden ostromlott várnak, Szigetvárnak is meg voltak Ephialtesei; ilyen ama Balázsházi Márton, kiről a pribék azt mondja, hogy Babócsán lakott s ez volt a „fő legény,“ ki a török sereget vezeti; azt mondta róla, hogy metlikai (bosnyákországi) fiu, kit midőn hazájában volt, Mezaricz Gergelynek hívtak s az itt megtelepült idegen új hazájának kiontott vérének akart táplálkozni. A másik egy Antal nevű velencei volt, ki Szigetváron mint a tűzérőség feje működött, de kiszökvén a várból, Szulejmán szolgálatába állott, és ezért nagy volt az aggodalom az udvari körökben.

Mig egyrészt a földmunkálatok s ágyúzások folytak, másik részről a tényleges ostrom is megindult.

Magától érthető, hogy elsőben is a külső várost kellett a töröknek megvennie, miután az egyik részével (mint a város leírásánál elmondtuk) a régi város sánczainál kintebb állván, azt védte s így rohammal hozzáférniök előbb nem lehetett, míg a külső várost be nem vették.

A külső vagyis Ujvárosnak csak déli oldala volt alkalmas a támadásra, az északi és a keskenyebb keleti oldalt a régi város sánczairól jól lehetett ágyúkkal védelmezni, a nyugati oldalon pedig az Almás vizének ingoványai voltak. Az Ujváros nyugati oldalát egy részben az Óváros déli oldala védte, így tehát a terület e részét az Óváros déli részén sem lehetett volna megtámadni és pedig annál kevésbé, mert ott az Almás vizének mocsarai miatt a küzdőtér is oly szűk volt, hogy oda elegendő mennyiségű katonát nem állíthattak.

Ha Szulejmán és vezérei a rohammal első sorban az Óvárost támadhatták volna meg, úgy bizonynyal ezt cselekszik, mert az mindenkép előnyükre szolgált volna; ha ugyanis az Óvárost sikerül első sorban a töröknek megvenni, úgy az Ujvárost védő had vagy bentmarad az Ujvárosban, vagy kivonulva abból egyesül a többi védő haddal. Az első esetben Szulejmán kétfelé választja a

védő hadat s így működését megkönnyíti. A második esetben az Ujváros minden ostrom nélkül a törökök kezébe kerül.

Látható ebből, hogy az egyes városrészek aként feküdtek, hogy az ostromot és rohamot máshol, mint az Ujváros déli részén meg nem kezdhették.

Horváth Márk idejében az Ujváros még nem létezett, csak az utolsó tiz év alatt épült az s így akkor az ostromnak is más irányúnak kellett lennie.

Ez ujonan épült város nem nyert oly nagy erősítést, mint a régi. A körülötte futó árkokat egyszerűen kiásták, a földet a város felőli oldalra tették, ez képezte a védőtöltést, mihez még a várszerű elpaláncolás járult. Az Ujváros keletre néző két sarkán bástyák voltak; úgy a délnyugati sarkon is, melynek nyomai ma is észlelhetők. Az Ujváros azelőtt kerti helyiségét képezte a városnak, melyben terebélyes gyümölcsfák állottak.

Az Ujváros ostromát részletesen csak Budina írja meg, melyből az látható, hogy az ostrom első napja teljesen sikertelen maradt a törökökre nézve, kik elbizakodva a töltések kicsisége és a palánkok gyengeségének láttára, rohammal egyszerre akarták azt hatalmukba keríteni. Azonban a palánkok mögé elhelyezett puskások és az ágyúk tüze csakhamar visszavonulásra kényszerítette őket s a janicsárok közül számosan estek el, míg az ostromlottak csak egy embert vesztek. Másnap a törökök már ágyúval kezdték meg az ostromot. Mivel azonban a katonai rendtől eltérve, nem a megelőző éjjel ásták meg az ágyúk védelmére szükségelt sánczokat, hanem világos nappal akarták azokat elhelyezni és a sánczokat megásni, az Ujvárosból sűrűen jött ágyúlövések e munkát nagyban megakadályozták. A töltéseket az ágyúgolyók széthordták, a munkásokat megölték s így az egész nap a törökök részéről haszontalan kísérletezésben telt el.

Következő éjjel egész rendszeresen láttak a munkához s mire megvirradt, az ostromló török az Ujváros déli oldalán (a mai vasut alatti térségen), elkészítette futó-árkait és az ágyúzást megkezdte, mely szakadatlanul folyt egész délig.

Zrinyi belátta, hogy, ha a kemény ágyúzás a gyenge palánkokat megrongálja, úgy a török az első rohanással megveszi az Ujvárost, miután a töltések nem voltak magasak és az árkok bár elég mélyek, de nem voltak szélesek. Ez esetben tehát a város megvétele erkölcsi sikert biztosított volna a töröknek. Czélszerűbbnek tartotta tehát az Ujvárost önkényt elhagyni; de mielőtt ezt megtenné, egy kirohanást szervezni és ezzel a török harczrendet megzavarni.

Harmadnap délben tört ki a magyar had az Ujvárosnak siklósi kapuján, a török ágyútüze között, hol természetesen az egyéb török katonaságot nagy rendtelenségben találta s azok között nagy mészárlást vitt véghez. A harcz Istvánfy elbeszélése szerint a segélyükre hívott csapatokkal az éj beálltaig tartott.

Visszavonulván az Ujvárosba, nehogy a törökök az általuk elhagyandó Ujvárost ostrom céljaikra felhasználhassák, a palánkokat felszedette, a bástyákat lehetőleg elrontotta, a házakat, melyek többnyire fából épültek, a mondott módon elkészítette, a melyeknek pedig szalma és nád födelük volt,

meggyújtatta, a fákat kivágatta és minden elérhető anyagot a lángok martalékvá tett. Ezek közé tartozott, mint Istvánfy különösen megemlíti, az ott levő malom is, valamint az Ó- és Ujvárost összekötő hid. Istvánfy azt mondja, hogy az égő Ujváros hatalmas tüzét Szulejmán Semlékhegyről gyönyörködve nézte az éj homályában.

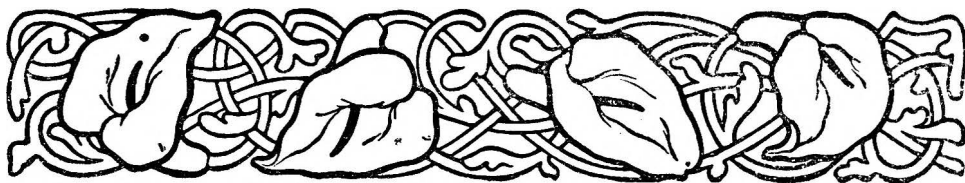
Mindjárt az első napok veszteségei igen súlyosak voltak a védő hadra nézve. Történetírók állítása szerint az Ujváros ostrománál Zrinyi elvesztette hadainak egyharmad részét, mi körülbelül hétszáz emberre tehető. E veszteség igen tetemes. Zrinyi többet már csak azért sem áldozhatott volna, mert a teljes létszámot, melyet óhajtott, úgy sem kapta meg. Az Ujváros további védelme tehát csak arra lett volna alkalmas, hogy egész seregét mindjárt ott feleméssze. Több áldozatot nem hozhatott.

A török csapatok már másnap bevonultak az Ujvárosba, lehetőleg eloltották a még égő zsarátnokot és a sánczok mellé helyezték ágyuikat, részben új töltéseket készítettek ágyuik oltalmára, s a védő kosarakat a janicsárok elhelyezvén, most már az Óváros ellen kezdték meg a tüzelést. Ekkor a védők Szekcsőy Mátyás vezérlete alatt újra kirohantak az Ujváros területére s nagy mészárlást vittek véghez, sokakat megölvén és megsebesítvén. Budina e hőst Sechudiusnak, Istvánfy Sexudiusnak hívja. Innen újabb történetíróink, sőt maga Salamon is Szecsődynek nevezi, holott az egykoru számadások, vizsgálati jegyzőkönyvek és adománylevelek határozottan igazolják, hogy e hősnek neve Szekcsőy Mátyás volt.

Visszavonulván az Óvárosba, Zrinyi földdel tömte el még az éj folyama alatt az Óvárosnak az Ujváros felé nyíló kapuját és a keletre nyíló pécsi kaput. Hibáztatnom kell ama véleményt, hogy ez időben az Óvárosnak még egy másik kapuja is lett volna dél felé, mely szinte siklósi kapu nevet viselt. A délre nyíló egyetlen kapu, az Ujváros építése alkalmával, az ebbe való átjárást képezte.

Zrinyi ugyanez alkalommal a régi várost is fel akarta adni és a várba visszavonulni. Miután a vár népsége igen csekély volt és a török az Ujváros ostroma alatt is lövette a régi várost és várat s úgy vélte, hogy kisdud serege nagyon elveszti erejét, ha ily nagyobb kiterjedésű helyet védelmez, azért a régi várost is felégetendőnek vélte és hogy a várba visszavonulva egyedül annak védelmére kell minden erőt fordítani. De Szekcsőy Mátyás, úgy a többi hadvezetők is kérni kezdték őt, hogy bizzék bennök és tartsa meg még az Óvárost néhány napig, hogy ezzel is késleltesse a vár ostromát. Zrinyi tekintve azt, hogy az őrség közül többen voltak még, kik azelőtt 10 évvel a Horváth Márk elleni ostrom alkalmával már a várban voltak s így e részben tapasztalatot szereztek, kérésüknek eleget tett.

Az Óváros ostroma és eleste.

Az Ujvárosból az Óváros felé irányzott ostrom sikertelen voltát a török had intézői az első próbánál belátták. Nem is lehetett ott a cél elérését remélni. Nemcsak, hogy a két várost elválasztó árok, mint azt maig észlelhető nyomok igazolják, igen széles volt, de egyúttal szűk is volt a tér a hadi működésre, a mit ezenfelül még az ott levő szemét, a házhelyek hepe-hupás volta, a kiálló fatörzsek s az ellenséges ágyútűznek nagy közelsége is igen akadályozott. Úgy látszik tehát, a törökök az Óváros ostromlásával ez oldalról teljesen felhagytak.

Nem is volt a város minden oldala alkalmas arra, hogy ostrom alá venni lehessen. Az Óváros déli oldalán, a mennyiben e területet az Ujváros el nem foglalta, csak oly kicsiny volt a térség, hogy azon alig mozoghatott pár száz ember s e kis teret is egyik oldalról az Almás mocsaras árterének bozótjai szegélyezték s így az Óváros töltéseihez ez oldalról csak nagy nehézséggel lehetett volna hozzáférni.

Nem volt alkalmas az Óváros nyugati oldala sem az ostrom sikeres keresztülvitelére. Itt ugyanis a várat védő töltés, mint azt még ma is láthatni, egészen az Almás szélén húzódott el, maga a bozót száz lépésnél szélesebb volt, hol tehát sem árkot húzni, sem töltést emelni nem volt lehetséges. A töltés emelése még az ostrom általános tervével is ellenkezett volna, melynek egyik főcélja volt, hogy a várost körülövező tó vizét ez úton levezethessék. — Az Óváros északi oldalán való ostrom pedig teljesen lehetetlen lett volna, mert azt nemcsak a tó, hanem a vár ágyútüze is védelmezte, mely az ostromlókat keresztűz közé foghatta volna.

Nem maradt tehát az ostrom keresztülvitelére más alkalmas hely, mint az Óváros keleti oldala. Az Óváros keleti töltései s bástyái teljesen szabadon állottak, azok töretését semmi nem akadályozta. A mai vásártér alkalmas volt a rohamokra, a vásártér keleti oldalán futó árok, melyen át az Ujváros árkai kapták vizüket, már oly távol állt az Óváros töltéseitől s bástyáitól, hogy azt, habár nem minden küzdelem nélkül, de mégis könnyebben lehetett átjár-

hatóvá tenni. Miután sem a történetírók, sem a krónikások nem jelelik meg, hogy melyik oldalról történt az Óváros ostroma, a helyi viszonyok ismeretéből önként jutunk ama következtetésre, hogy az ostrom csak a keleti oldalon történhetett s tán ép e körülmény okozza azt, hogy az írók annak különös felemlítését nem is tartották szükségesnek.

Az akkori várostromok a mai e nembeli hadiművelettől teljesen különböztek és egészen más volt azoknak hatásuk is. — Az ostromot ágyúzással kezdték meg, melynek célja volt a bástyákat s palánkokat lehetőleg megrontani, részben azért, hogy a védett helyet a bástyákról ne lehessen oltalmazni, részben pedig, hogy rést lehessen ütni s alkalmas helyet nyerni a várba nyomuláshoz. Az ágyúzás kezdetben messzebb helyről történt, de a rendszerint éjjel, a sötétség leple alatt a vár felé vont árkok segítségével mindig jobban közeledtek az erődítményhez, hogy az áttörést minél könnyebben vihessék keresztül. Magától is érthető, hogy e hadi művelet nem járt minden veszély nélkül, az ostromlottak a bástyákról s töltésekről igen jól láthatták az ellenség hadi műveleteit s azt iparkodtak megakadályozni és lehetőleg semmivé tenni; s minél jobban közeledtek az erődítményekhez, annál több emberáldozatot követelt az ostrom, mert a várból lött ágyúgolyók ellen a közelségben már a földhányás és a kosarak sem használtak, melyeket a tűzerek védelmére az ágyúkhöz illesztettek, míg a várbeliek nagy előnyben álltak e részben az ostromlókkal szemben, miután ágyúik a palánkok mögött egész biztonságban álltak, de tova czipelni sem kellett azokat, mint az ostromlóknak.

Tudjuk, hogy a török had már az ostrom megkezdésénél 10 ágyút állított fel s ezek napestig, sőt még éjjel is működtek s így csakhamar rést lőttek az erődítményen s habár az ostromlottak e réseket éjjelenként lehetőleg be is csinálták, a kora hajnalban kezdett lövések a nap derekáig új rést verhettek s így itt volt az alkalom, hogy az ostrom az ágyúzástól eltekintve, más irányban kezdje meg működését. — Szükség volt első sorban a kitört résnél, vagy a hol remény mutatkozott a rés csinálásra, a várárkokat legalább annyira megtölteni, hogy azokon át könnyebben a réshez lehessen jutni. Az ostromlók e munkája nagy nehézséggel járt, az ostromlottak ágyú- és puskatüzének közvetlen kitéve itt rendszerint nagy áldozatokat hoztak. Ez oknál fogva az ostromlók mindig azon iparkodtak, hogy a rést a bástyáktól lehetőleg távol verjék s minthogy Szigetvár keleti oldalán a kaputól az északi sarkon levő bástyaig terjedő részen még a vár ágyútüzének is kitétték magukat, a rés törését a keleti kapu és a délkeleti bástya közötti vonal közepére, tehát a mai kolostor udvar irányában fekvő térségre kell helyeznünk. A rés kitörése után következett az ostrom legnehezebb része, a roham, melynek célja volt a résen át a várba jutni.

Mind e sok és nagy veszélylyel járó műveletet a török had a lehető gyorsasággal csinálta meg. Contarini Lenárt velenczei követ már augusztus 20-án tett jelentésében azt írja a dogénak, hogy Zrinyinek Miksához küldött levele szerint a török két rohamot intézett a város ellen, melyeket visszavert. Minthogy Zrinyi már az esemény napján írhatta levelét Miksához s a

levél beérkezéséhez, mint más alkalomból tudjuk, átlag 5 nap volt szükséges Szigetvártól Győrig, hol akkor Miksa időzött, így a Zrinyi által írt levél legkésőbb augusztus 16-án kelt, az említett két roham tehát egész augusztus 15-ig történt meg.

A rohamok nehézségét nemcsak az okozta, hogy az erősségen törött rés rendszerint oly szűk volt, hogy azon tömegesen benyomulni nem lehetett, de főképen, mert a várvédők mindenben előnyben állottak az ostromlók fölött. A golyós fegyvereket a rohamot intéző nem használhatta, de nem is vihette magával, mert puskáján akkor még nem volt szurony, melylyel védekezhettek, vagy támadhatott volna. Viszont a mindenfelől oltalomba helyezett védő had könnyen lelőhette a támadót s a kitört résen csak kevesen jöhetvén be egyszerre, ezek a nagyobb tömegű védőknek rendszerint áldozatul estek. Hozzájárult ehhez az is, hogy a rés külső részén a rohanók közt többnyire torlódás állt be, kik között a mellvéden állók nagy pusztítást vihettek véghez, még mielőtt a réshez érhetek volna.

Igy volt ez a Zrinyi által megemlítt két roham esetében is. Zrinyi ugyanis azt jelenti, hogy ezekben hatezer janicsár és ezer más török nép esett el, holott a rést alig védelmezhetette 300—400 embernél több, miután a katonaság egyéb részének a vár töltéseinek s egyebűk kellett helyet foglalnia.

Zrinyi egyébként még azt is megtette, hogy a vár felé közeledő rohamot a mellvédről irányzott leghevesebb ágyutűzzel fogadta, mi annál több kárt okozott a török hadban, miután a roham a rés felé mindig lassabbá vált. E tüzelés oly heves volt, hogy a hátrább álló s rohamra váró nagyobb had kénytelen volt visszamenni, mi természetesen csökkentette a bátorságot s egyúttal nehezebbé is tette a rohamot. Írók állítása szerint e rohamok egyikében maga Szulejmán is részt vett; Zrinyi maga csak annyit mond jelentésében, hogy egy lövés majdnem a szultán sátorát találta, mely sátor alatt azonban nem a turbéki, hanem a roham színhelyén ideiglenesen elhelyezett kisebb sátor értendő.

A két roham kudarcza csak nagyobb buzgalomra ösztönözte a török hadat. Zrinyi jelentése szerint most a város ellen kezdettek nagyobb töltéseket emelni, hogy a magasabban elhelyezett ágyúikkal nagyobb hatást érhesse el s így a szűkebb rést jobban kitágíthassák. Azonban hogy eme intézkedés sem vezetett sikerre, mutatja Zrinyinek egy újabb jelentése, melyet valószínűen augusztus 20-án írt Miksához Győrbe, mely szerint a török had addig hét s közöttük három nagyobb ostromot intézett a város ellen, leszámítva ebből a két előző rohamot. Augusztus 15-től kezdve a török had naponta új és új rohammal támadta meg a várost a nélkül, hogy a legkisebb sikert arathatta volna, amidőn Zrinyi jelentései szerint ez ostromok alatt ötezer töröknél több esett el, ezek között ezerötven janicsár; tehát oly hevesek voltak ez ostromok, aminőknek a felcsigázott képzelet csak elgondolni bírja.

Miután egy ostromot egy napra kell számítani, vagyis egy napon csinált rohamokat nem lehetne két ostromnak minősíteni, de az előkészülethez s a hét rohamhoz szükséges idő is rövid volna, nem lehet elfogadnunk amaz

állítást, mintha Zrinyi a várost már augusztus 19-én végkép feladta volna, miként ezt Hammer-Purgstall, Salamon Ferencz és mások is állítják. Ezek helyett inkább kell elfogadnunk ama egykoru tudósítást, melyet Csányi Ákos irt 1566. augusztus 31-én Kanizsáról özvegy Nádasdi Tamásnénak, azt mondva : „Szigetet hogy megszállotta, huszonhatod napja ma, a várost tizenhatod napig tartották.“ Csányi szerint tehát augusztus 5-én szállták meg Szigetet, mi megfelel Szulejmán Szigetvárra érkezésének s ha Zrinyi 16-od napig tartotta a várost, úgy annak elfoglalása nem augusztus 19-ik, hanem 21-ik napjára esnék s ezzel megfelelő idő jut a Zrinyi által említett hétszeri ostromra.

Istvánfy az Óváros bevétele az ostrom 17-ik napjára teszi, mi Csányi előadásával körülbelül összevág. De akár augusztus 21-ére, akár 22-ére essék is az, e nap küzdelmei egyik legsötétebb pontját képezik az egész harcznak; a történet és krónikáirók előadása hézagos és szétágazó; a leíró maga is küzdelemben áll a lefolyt események izgalmai között.

A törökök részéről 16 napig tartó sikertelen ostrom, mely annyi áldozatot követelt, új eszközök s módok kigondolására s felhasználására ösztönözte a török hadat. Az egyik az volt, hogy a nyitott rést szélesebbre kell törni, hogy azon egyszerre több nép tódulhasson be, mert akkor a védő kevesebb ellenállást képes kifejteni. Krónikásaink az Óváros elestét épen e körülménynek tulajdonítják, sőt azt mondják meseszerű nagyítással, hogy az egész védő-mű elpusztult s mindenütt szabadon lehetett a városba bemenni.

Tény az, hogy Ali Portug rendeletére oly nagy ágyúzást vitt véghez a török a résnek oldalán, hogy sikerült azt tetemesen megnagyítani. Lehetséges, hogy ez nap roham sem volt, mert Zrinyi hét ostromnál többet az Óváros elfoglalása előtt nem említ. A rés megnagyítása után újra kezdődött a roham és az ostrom.

Chantone spanyol követ levele szerint egy Szigetvárból kiszökött ember azt mondá a szultánnak, hogy az erős Szigetvárt másként nem lehet elfoglalni, mint ha az őrséget folytonosan nyugtalanítják, míg a végkimerülés miatt meg nem adják magukat. Ez volt a török vezérek második eszméje, melylyel csakugyan diadalt arattak a védők felett. A kiszélesített résen a török hadsereg hihetőleg már kora hajnalban megkezdette az előnyomulást és napestig szakadatlanul folytatta. A kiszélesített rés miatt majd csak nem az egész védő hadtestnek ott kellett lennie. Roham rohamot követett. A török mindig uj és uj haderővel állt elő, míg a magyar védőhad étlen és szomjan töltötte a napot a rés mögött. A küzdelem igen heves volt. A törökök részéről számtalanok estek el, de mindez nem akadályozta Ali Portugot, hogy újabb hadakat ne küldjön a roham terére, ékes szavakkal ösztönözve őket bátorságra és kitarásra. Hasonlóan cselekedett a tüzerekkel is, kik a rohamok ideje alatt más oldalról erősen ágyúzták az Óvárost.

Naplemente után a védőhad oly véleményben volt, hogy a törökök az ostrommal felhagynak s azért kisebb őrséget hagyva a rések mellett, a várba visszavonulni igyekeztek; és ekkor történt az, hogy közel a várhoz vezető hídhoz az utánuk nyomuló török hadnak sikerült a visszavonuló hadat két

részre szakítani. Fele a hadnak a várba visszatért, másik felét a janicsárok körülfojták és majd mind lemészárolták.

Miképen történt az eset, azt sem a történetírók, sem a krónikások nem tudták eddig megmagyarázni.

Salamon aként oldja meg a kérdést, hogy a visszavonulás alkalmával a védőhadnak felét hagyták a kitört résnél, fele pedig a várba visszavonult; s midőn ez is visszatérni indult, az utána nyomuló törökök a csekély őrseget megölve, hadaiknak egy része az Óváros egy másik utcáján eleibe került és megvárta a várba vezető híd fejénél, a hol tulajdonkép e mészárló harcz kifejlődött és itt vették körül a kisdied magyar hadat. Ez, úgymond Salamon, annál inkább lehetséges, mert szerinte a kitört rés a Kesás-bástya közelében volt, mely alatt az Óváros délkeleti sarka értendő s mely legmesszebb feküdvén a vár hídjától, a török had a kifáradt magyarságot könnyen megelőzhette.

Budina is, kit leghitelesebb forrás gyanánt tekinthetünk, aként adja elő a dolgot, hogy a várba vezető híd fejénél várta a török had a visszavonuló magyarokat; ha azonban ez az egész magyar hadra vonatkozik, akkor nem érthető, miként menekülhetett volna annak fele része a várba, mely bizonynyal a harcra kész törökök láttára el sem hagyta volna többi bajtársait. Budina előadását Salamon csak az előadottak által véli megfejtetni aként, hogy a magyar had fele a rések őrzésénél maradt s csak később vonult vissza.

Forgách, kinek hitelességében bízni amúgy sem lehetne, csak annyit mond, hogy a mieink este fáradtan tértek vissza a várba. Kiegészíti ezt Bizarnak előadása, ki azt mondja, hogy midőn a magyarok a rés védelmétől kifáradtan a várba visszatértek, az utánuk nyomuló törökök közülök sokakat leöltek. Ez előadás szerint lehetséges, hogy a harc a kitört réstől egész a hídfőig folyton tartott. S a hídfőnél a tér szűk volta miatt nem tudván oly gyorsan visszavonulni, nagyobb harc fejlődött ki, melyben a visszavonuló hadnak a hídra nem menekülhetett részét a túlnyomó erőben levő törökök leöldösték.

Istvánfy az esemény lefolytát az előbbiektől egészen eltérőleg mondja el s mintegy összeolvasztani látszik a két különböző véleményt, mégis oly eltéréssel, mely annak egészen új szint kölcsönöz.

Midőn ugyanis, úgymond, a magyarok az ellenségnek hátat fordítva a várba visszamenekülni igyekeztek, kiket a janicsárok nyomon követtek, eléjük ama törökök kerültek, kik a katonai temetőnél levő töltéseken időztek s annak legvégső sarkáról előre kerülve a magyarok végcsapatait elvágták azoktól, kik a hidon a vár felé menekültek.

Minthogy a katona-temető az Óvárosban kívül, a nyugati részen, a vár tavát elzáró töltés végén volt, innen a török katonaság csak úgy juthatott az Óvárosban levő hídfőhöz, hogy az Óváros nyugati részén a város falait szintén megvette. Az Óváros ostroma, mint láttuk, keletről történt, de a nyugati részen a vár tavát elzáró töltés, mint látni fogjuk, a törökök kezében volt. A város e vidékére úgy látszik, csekélyebb haderőt alkalmazott a védelem, kiket a város nyugati része ellen egyideűleg alkalmazott roham alkalmával mind megöltek s így ez oldalról is az Óvárost hatalmukba ejtve, tehették azt, hogy

a hídfőhöz ép akkor jussanak, midőn a magyarok fele részben még a hid előtt állottak.

E magyar csapatot a török egészen körbe fogta s húzamosabb harcz után annak nagyobb részét megölte, egy része pedig elmenekült.

Miként fogták tehát körül a törökök ez alkalommal a magyar hadat, azt — mint láttuk — a történetírás határozott világossággal meg nem fejtette. Annyi azonban bizonyos, hogy a 600 főnyi magyar hadnak mintegy fele a csata színhelyén maradt. Istvánfy az elesettek között felemlíti Báthay Péter, Deák Balázs, Győry Mátyás hadnagyok neveit. S a lovasságból Bosnyák Mátét, Gerdey Jánost és sok másokat.

A törökök azonban szintén drágán fizették meg eme diadaluk árát, mert a jelentések és Istvánfy előadása szerint e nap küzdelmei alatt mintegy 3 ezer török vesztette el életét. Legérzékenyebben sujtotta Zrinyi Miklóst a gyalogság vezérének, Szekcsőy Mátyásnak esete, ki szintén az utócsapat közt volt. Ennek mindkét térdét golyó zúzta össze, úgy, hogy összerogyott. Katonáinak sikerült ugyan őt a várba bevinni, de teljesen harczképtelenné vált.

E nagy, tiszteletre méltó hős, kit a történetírók rendszerint Szecsődynek hívnak, betegágyán feküdt akkor, midőn a török két hét múlva a várat bevette. Midőn is őt megtalálván, a gyógyulóban levőnek fejét levágták, nejét és őt gyermekét rabságba vitték.

Más viszonyok között tán lehetséges lett volna, hogy a hídfőnél körül-fogott magyarokat a túlnyomó erőben levő törökök egyszerűen foglyoknak tekintsék, hogy azokat, mint diadaluk jelét, Szulejmán színe elé vigyék. Azonban a harcz igen elkeseredett volt, mindenik fél a másiknak halálára törekedett. Így történt meg az, hogy az Óváros egyik korábbi nagyobb rohama alkalmával Zrinyi 200 törököt foglyul ejtván, azokat a vár falain mind felakasztatta.

Hasonképpen jártak el azonban a törökök is. Csányi Ákos egyik levelében megemlíti, hogy a neki hirhozó pribék saját szemével látta és csodájára ő is oda futott, midőn a törökök, hihetőleg az Óváros ostroma alatt, néhány magyart foglyul ejtván, azokat páncéljukban, ruhájukban, szablyáikkal az oldalukon, a mint megfogták, elevenen nyársba vonták. Egy testes legény — úgy mond — vörösben lévén, igen reménykedett, sok pénzt ígért, de semmit sem használt. Hihetőleg Kürtös János volt ez. Megjegyzi a pribék, hogy Zrinyi is előbb két janicsárt vonatott nyársba s azért kellett ezeknek szenvedniök.

Zrinyi a török foglyok felakasztásáról megemlékszik Miksához írt levelében is; ki környezetével együtt aként fogta fel az eseményt, hogy Zrinyi nagyon biztosan érezheti magát Sziget várában, különben ily kegyetlenségre nem határozhatta volna el magát, mert úgy vélték, Olaszországban semmi esetre sem találnák valami erősnek Sziget várát, melyet ha 100 ezer katona venne körül, mint ezt, ily merészen nem védené magát s nem hozna annyi kárt és szégyent az ellenségre.

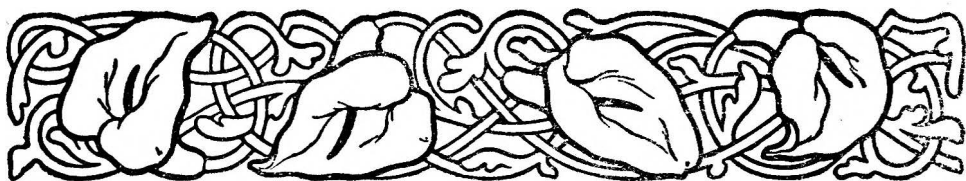
Ily véres kegyetlenségek között jutott az Óváros a törökök kezei közé. A rohamot vezérlő Ali Portug részére a beteg Szulejmán 200 aranyat küldött

az ügyesen vezetett ostrom megjutalmazására. Ali Portug különben nem volt török eredetű, hanem luzitániai származás, kit a tengeri kalózok elrabolva, Hajradunnak és Barbarossának adtak, társával Draquesóval együtt, ki őket jeles katonákká nevelte. Társa ugyanez időben Malta ostrománál halt meg. Ali Portug pedig, mint látni fogjuk, Szigetvár alatt esett el s így jutalmának kevés hasznát vehette.

Hogy az udvari körökben mennyire iparkodtak Zrinyi helyzetéről Szigetvár ekkori ostroma alkalmával a legkedvezőbb híreket terjeszteni a Győr alatt táborzók előtt, mutatja az, hogy Albini Jeromos 1566. augusztus 30-án a győri táborból Contarinihez tett jelentésében azt mondja, hogy Miksa királyhoz levelet írt Zrinyi s a király előadása szerint Zrinyi az Óvárost felgyújtani s elhagyni szándékozik, miként azt az Ujvárossal tette, mert a hosszan tartó védelem felemészti katonáit, kik elhalnak, vagy megsebesülnek s így félni kell, hogy a vár védelmére nem marad elég embere. Az Óvárost ugyan karácsonyig is tarthatta volna, ha a király által küldött 800 német katona a várba bejőhetett volna; egyébként azt írta Zrinyi, hogy a város megvédésére nincs is szüksége.

A fentebbiekből láthatjuk, hogy Albini híradása nem volt való és hogy a királynak augusztus 29-én vagy 30-án Zrinyitől vett levelében Zrinyi hihetőleg már az Óváros elestét írta meg és nem szépíthette a dolgot azzal, hogy az Óvárost önkényesen fogja ott hagyni, midőn a történet mutatja, hogy úgy vették el tőle s a visszavonuló magyar hadnak felét lemészárolták. Mind e levelek, melyeket Zrinyi akkor talán naponta írt, hihetőleg ma is megvannak az udvari levéltárban, de mi csak annyiból ismerjük azok tartalmát, a meny nyiben Miksa azt a győri táborban a körülötte levőknek elmondotta s ennek nyomán egyéb országok követei azt küldőiknek megírták.

Előmunkálatok a vár ostromához.

Fordítsuk az Uj- és Óváros véres küzdelmeiről most már tekintetünket Sziget vára felé, mely az összes harcok végcélját képezi. Az ostromló had százezer emberből állott, ide nem értve ama nagyszámu földműves népet, melyet a török ide a földmunkák teljesítésére gyűjtött össze. Az Óváros ostromára e hadból csak egy kisebb részt foglalkoztatott Szulejmán, hiszen a roham kis terére alig lehetett volna 20—25 ezer embernél többet felállítani. Nem lehet képzelni, hogy a többi nagyobb rész tétlenségben vesztegelt s csak messziről nézték a lefolyó tragédiát. Történetíróink mind úgy adják elő a dolgot, hogy már a város ostroma alatt készült a török had a várnak megostromlására.

Kettős volt a vár elleni működés a város ostromának ideje alatt. Először is kijelölték és megépítették ama töltéseket, melyekről a várat ágyúzni kívánták s meg is kezdték annak lövetését. A másik pedig intézkedés volt arra, hogy a várat körülvevő tavat lecsapolják.

A mi a töltések emelését illeti, erre nézve Ali Portug, az intézkedés vezetője, a város keleti oldalán lévő, úgynevezett királyi kertek déli sarkától egy töltést huzatott egész a város-árok kezdetéig. A királyi kert az Óváros keleti oldalán, mindenesetre a glacin kívül, úgy terült el, hogy északi részével a tó partjára támaszkodott, különben nem lehetett volna annak déli részéről a város sánczaihoz árkot húzni. A királyi kert tehát egy nagyobb részét foglalta el a ma pécsi-városnak nevezett külvárosnak, ez képezte a vár zöldséges kertjét s azért hívták királyi kertnek, mert annak hasznát a királyi katonaság élvezte. Hibáztatnunk kell Salamon Ferenczet, ki e helyet a vártól északra helyezi a tópartra, mi már az okból is lehetetlen volna, mert e helyen a tó partja majd két km. távolságban állott a vár északi oldalától s így épen nem lett volna alkalmas pont az ostromra. Különben is a tó vizén át csak nem ástak árkot.

A töltés-csinálás elég nagy nehézségekbe ütközött, mert részben az Óváros északkeleti sarkáról, részben a várból ágyútűzzel a munkát nagyon meg lehetett akadályozni. A töltések irányát elég szerencsésen választották meg, az

árkok földjét a nyugati oldalra hányták, a munkálatot az odahajtott földművesek és főkép az asáp nevezetű török katonák végezték. Midőn a töltés elkészült, Ali Portug öt nagy ágyút és négy kigyóágyút (columbrinát) helyezett a töltés elejére s védőkosarakkal ellátva, elkezdte a lövöldözést a vár ellen, melyben legelőször is a kimagasló, régi híri gömbölyű tornyot támadta meg. Csakugyan sikerült neki a torony felső részét letörni, a harangok a golyók áldozatai lettek, sőt Istvánfy megemlíti, hogy a toronyóra is szétmállott. — A leltárakban nem találjuk ugyan sehol, hogy e tornyon óra is lett volna, valószínű tehát, hogy az órát Zrinyi tétette reá a legutóbbi időben.

Egy másik pont, melyet Ali Portug a vár lövetésére felhasznált, Szigetvár nyugoti részén feküdt, nem messze az Almás vizének ama lefolyásától, melyet a törökök az ostrom idejében vágtak. Megjegyzí Istvánfy, hogy a kiszemelt hely az úgynevezett katonai temető volt. Ugy a Salamon Ferencz, mint M. Mesic által közölt szigetvári térképeken e temetőnek helyéül a kanizsai városnak nevezett külváros helyét jelölték meg. Oka e megjelölésnek ugyan ismeretlen, de a valóságnak leginkább megfelel, mert e térség a várhoz viszonyítva, igen magasan áll és az Óvárostól teljesen fedett helyen, mért is Ali Portug nem látta szükségesnek nagy töltéseket emelni, hanem az árkok megásása s a védőeszközök elhelyezése után ide is 4 ágyút helyezett és azzal elkezdte a várat lövetni.

Sokkal nevezetesebb és emlékezetesebb marad Szigetvár ostromának történetében ama másik előkészítő intézkedés, melyet az Óváros ostroma idejében a vár ellen tettek. Ez a várat körülövező tó vizének lecsapolása volt.

Napjainkban az Almás vize a kanizsai városkaputól, melyet Zrinyi idejében patai kapunak hívtak, alig esik néhány ölre, úgy hogy e helyen a mocsár vizének lecsapolása teljesen lehetetlen lett volna. Ha azonban e völgyeletet tüzetesen szemügyre vesszük, látni fogjuk, hogy Zrinyi idejében a kérdéses bozót, mintegy 200 lépésnyi széles volt. A lecsapolási munkálatot tehát e széles bozótnak nyugati oldalán kell képzelnünk. A bozótot a tó vizétől egész az Óváros kapujáig húzódó hatalmas töltés rekesztette el, mely egyzersmind az utat képezte a város felé.

Az eszmét a tó lecsapolására Szulejmán hadseregének állítólag a pécsi török urak adták, kik hosszabb ideig Szigetvárott raboskodván, a helyi viszonyokat jól ismerték. — Ez állítás azonban nem látszik valószínűnek, mert a török hadak a lecsapolás mesterségét Szigetvárnál előbb is s más váraknál is űzték.

A vállalkozás a törökök részéről igen merész volt, mert az átvágás, habár a bozót nyugati oldalán történt is, mégis a Zrinyi által birt Óváros nyugati kapujához igen közel esett; miért is a törökök egészen titokban akarták a munkát megcsinálni és az összehajtott földművesekből álló munkásaikat arra kényszerítették, hogy a munkát éjszaka végezzék. A török hadnak ama része, mely a bégekkel a város nyugati oldalán levő síkságot foglalta el, a bozótton túli emelkedésre néhány ágyút helyezett el szemben a város kapuival s a munkások mellé egy kisebb hadat rendelt őrizetül. A munka

különben is éjjel s a bozót alján folyván, az Óváros nyugati kapujának őrei azt ágyútűzzel, vagy más módon megtámadni képesek nem voltak.

Midőn a magyarság észrevette a lecsapolási munkálatot, mely a vár részére, miután azt leginkább a víz védelmezte, oly nagy veszélyt volt hozandó, elhatározták, hogy kitörést szerveznek. Istvánfy állítása szerint Zrinyi nem akart belemenni e vállalkozásba és csak hadnagyainak kérelmére rendelte el a kitörést s minthogy Szekcsőy egy ily kitörésben már részt vett, most Radovánt és Dandó Ferenczet rendelte ki a lecsapolási munkálat 4-ik napján a kitörés eszközzésére, meghagyván nekik, hogy arra a legtapasztaltabb katonaságot vigyék el. A kitörők ama időpontot tartották erre legcélszerűbbnek, midőn az ásatási munkálatokat megkezdeni akarják. Ez okból a kitörést közvetlen naplemente előtt szervezték, s csakugyan készületlenül találták mind az őrizetre kiküldött janicsárokat, mind pedig a munkásnépet. A janicsárokat szétrobbantották, a munkások pedig elfutottak, úgy, hogy a tér egészen üres lett, csak az ágyuk maradtak ott a csekély tüzéséggel; így a mieink hatalmukba kerítvén az ágyukat, azokat beszegezték, kerekeiket összetörték s így használatra lehetetlenné tették.

A megfutamodott munkások lármájára a közeli táborból csakhamar nagyobb had gyűlt egybe, és az őrizet színhelyén véres harcz fejlődött ki, melynek mintegy 200 janicsár esett áldozatul. Mégis, minthogy a török had egyre szaporodott, kénytelenítve érezték magukat a magyarok a patai kapu felé visszavonulni, mely alkalommal Dandó Ferenczet egy puskagolyó megölte. Radován egész a kapuig jött hadaival, midőn egy golyó őt is a földre terítette. Habár a mieinknek csekély veszteségük volt, mégis annál nehezebben esett a bátor és vitéz hadnagyok halála. A török had az említett 200 janicsáron felül e kitörésben szinte elvesztette Bulug basa századost és Jussuf nevű másik öreg századost; ez utóbbi a tomporába kapott két lövés következtében halt meg a táborban, hova a csata színhelyéről még élve szállították el. A magyar hadak visszavonulván, két hadnagyuk holtteste a visszavonulás útján maradt, kiknek fejét a törökök levágván és karóra szúrván, az ágyukat védő kosarak tetejére tűzték ki. A hadnagyok halálával a kitörők vakmerősége elnyerte büntetését, de egyuttal ez is volt az utolsó kitörés Zrinyi alatt, ki azt többé meg nem engedte.

E hadművelet csak egy éjszakára akadályozta meg a lecsapolási munkálatokat. Kevés időre elkészült a levezető árok, melyen a tó vize elfolyt, csak a fenekén maradt meg a mélyebb iszap s a hosszantartó szárazság folytán még az is beszáradt az ostrom ideje alatt, habár már csak akkor, midőn a török hadak a várhoz való töltéseket elkészítették.

Akkor, midőn Ali Portug a vár felé közelítő töltések emelését elkezdette, mint jeleztük, a tó fenekén mély iszap volt; sőt néhol a víz is állott, mert a víz lecsapolása csupán az alatta levő bozót színvonaláig mehetett; nem úgy, mint a mai szigeti csatorna, mely jóval a színvonal alatt áll. Az e munkára szükségelt sok ezernyi földműves népet már a Szávától elkezdve hozták magukkal, barmaikkal és kocsiakkal együtt. S ezenfelül Szigetvár vidékének földműveseit

is munkára hajtották. A közeli erdőkből sok ezer kocsival, lovakkal és tevékkel hordták a galyat, a fatuskókat, összehordták az egész vidék szénatermését és szalmáját és ezeket gyapjuzsákkal és kővel telt hordókkal vegyest az iszapba rakva utat nyitottak a vár felé, mely kezdetben elég alacsony volt s csak arra törekedtek, hogy ne az iszapon át kelljen a vár ellen menni. Később, midőn belátták, hogy ez alacsony töltés-út a várhoz való közeledést csak nagyon kevésbé segíti elő és a vár megvétele nem biztosítja, elkezdtek ott is a töltések emelését.

E töltéseket a vár felé általán egyenes irányuaknak jellemzik történetíróink. A keleti oldalról vezetett töltés mai nap nem látszik, ellenben a katonatemetőtől vezetett töltés némi nyomai még ma is megvannak, melyből nemcsak az látható, hogy e töltés a tó vizét elzáró nagy töltésnek nyugati végén vette kezdetét, de egyúttal az is, hogy e töltés nem haladt egyenes irányban, hanem kigyózó módra futott a vár délnyugati sarkához, mely irányban e töltés alapjai ma is észrevehetőek és a lápban kisebbrendű emelkedést képeznek, melyen ma egy dűlőút húzódik végig. Az út kigyózása mégis olyszerű, hogy azon az Ali Portug találmányaként szereplő kocsihíd átvezethető volt.

A vár felé irányzott eme munkálatok nem folytak minden nehézség nélkül. Zrinyi és hős társai nem vehették figyelembe azt, hogy a munkások legnagyobb része keresztény. Minden irgalom nélkül folyton ágyúzták és lötték a munkálkodó tömeget. Meg kell gondolnuk azt, hogy a törökök ez alkalommal két, Istvánfy előadása szerint három töltést csináltak a vár felé; és pedig a keleti oldalon a hajdani városárkon túl levő partokról a Hegy-bástyáig, mely legkevesebb 350 méter hosszú volt, a másikat pedig nyugatról, a bozót elképtűsítő széléről egész a Nádasdi-bástyáig, mely 470 méter hosszúságot tesz ki; zelhetni, mennyi emberélet esett áldozatul, míg a töltések elkészültek.

Hegy-bástya elnevezés alatt a vár délkeleti bástyája értendő, mert Istvánfy a Hegy-bástyát a vár déli oldalán ellentétbe helyezi ama másik bástyával, mely a vám-kapu irányában állott (e regione portae decumanae). A vámkapu alatt pedig a városban levő ama kapu értendő, melyet patai kapunak is hívtak. Máshol Istvánfy e bástyát déli bástyának hívja és a Nádasdi-bástyával teszi ellentétbe. Hegy-bástyának hihetőleg azért hívták, mert a többi bástyáknál magasabban állott.

Mint fentebb láttuk, Istvánfy két vagy három töltésről emlékezik meg; egyéb adatok bizonyítják, hogy tényleg három töltés volt a vár körül. A harmadik töltést Salamon a vár északkeleti bástyájához irányítja, melyet általán a Nádasdi-bástyának vélnek s melyet az ostrom idejében szemtanuk állítása szerint igen megrongáltak. Ha e harmadik töltést tényleg arra csinálták, úgy annak 500 méter hosszúságának kellett lennie a legrövidebb irányban. Azonban nagyon is bizonyos, hogy e töltés az északkeleti bástya felé nem irányult, mert Istvánfy, honnét Salamon ez adatot merítette, nem azt mondja, hogy a Nádasdi-bástya felé csinálták a töltést, hanem azt, hogy a Hasserdia (hárs erdő) felől kezdték a töltést építeni. Tudjuk pedig már a korábban elmondottakból, hogy a kérdéses hárserdő a vártól északnyugatra eső tóparton volt,

Szigetvár végpercei.
(Weber Ferencz festménye.)

s így e töltés az északnyugati bástya felé irányult, mely tehát maga legalább 850 méter hosszú volt. E bástyát a történetírók készakarva mellőzik oly véleményben, hogy ott állt a belsővár; mint kimutattuk, ez nem áll. Hisz ez esetben a töröknek legfőbb erejét ezen pontra kellett volna fordítani. Hisz a keleti uton már csak azért sem lehetett volna töltést húzni, mert ezzel az Almás vize a török tábornok árasztotta volna el. Mind ezt oly rövid idő alatt elkészíteni oly óriás munkát feltételez, melyen igen sok ezer embernek kellett dolgoznia. Istvánfy meg is említi, hogy a munkálat a legpéldásabb rendben folyt, minden ember tudta munkakörét s azt szó nélkül teljesítette; lármával, beszélgetéssel a munkaidőt nem fecsérelték.

Hozzájárul még e nehézségekhez az is, hogy a keleten levő töltés elzárván az Almás vizét, ott a tavat nemcsak egészen megtöltötte, de a víz felemelkedvén a város keleti oldalán levő földeket és a Szigetvárra vezető utat is teljesen elárasztotta; így a főtábornok az ostrom helyétől elkülönítette, úgy hogy a töröknek sok ezer munkást kellett állítania, hogy amaz árkot, melyen a víz az Újváros sáncaiba folyt, kibővítsék, a fölösleges vizet levezethessék.

Azonban nem volt elég, hogy egyszerű töltéseket vezessenek a vár felé; a hadművelet azt kívánta, hogy e töltések elég magasak legyenek, legalább olyan magasak, mint maga az erődítmény fala, vagy még ennél is magasabb; el sem lehetne mondani, hány ezer kocsi hordotta éjjel-nappal s folytonos küzdelem között a földet a töltésekre, míg azokat a vár bástyáinak magasságára fel emelték. Nemcsak a munkásnép, nemcsak a közvitézek, de maguk a török tiszték is segítettek e munkában s munkaközben belőttek és benyilaztak a várba is, mert ágyukkal s puskákkal folytonos volt a harc az egész töltési munkálat alatt.

Maga Zrínyi a királyhoz írt leveleiben e töltéseket hegyeknek nevezi, mert partjaik meredek volta hegy kinézetét adott azoknak, gerinczük pedig öt méternél is szélesebb volt.

A töltéseket ily magasságra azért emelték a törökök, hogy a sövényen s palánkon át a várba láthassanak és lőhessenek.

Csányi Ákos is megemlékszik e töltésekről Nádasdi Tamásnéhoz 1566. aug. 31-én írt levelében, mely szerint egy pribék maga látta, hogy annyira feltöltötték hegyekkel Sziget vidékét, hogy soha meg nem tarthatják. Egy másik levelében pedig azt mondja, hogy annyira feltöltötték három felől, hogy az a várnál sokkal magasabb; „belehajigálhatnak, lünek rájuk s hogy onnáj belül nappal nem lühetnek, éjjel a mit lühetnek, mert nappal sok számtalan lüvés esik, ahonnéjt onnéjt belül csak egyet lünek.”

Ily eszközök felhasználása mellett megszűnt ama viszony, a mi rendes körülmények között az ostromló és az ostromlott között fennáll; az ostromló jutott előnybe, innen a felkiáltás Csányinál, hogy a várat soha meg nem tarthatják.

De Ali Portug még e magas töltésekkel sem elégedett meg, hanem Szigetvárnál is alkalmazta azt, mit korábban is már Malta szigeten Sanct-Elmo ostrománál megpróbált és saját találmányának nevezett.

Összeköttetett ugyanis három kocsit egymás mellé és tizennégy ily hármas kocsit egymás után s azokat lánczokkal s vaspántokkal mintegy összeforrasztotta, ezeknek tetejére pedig hídszerűen keresztbe fektetett tölgygerendákat erősített. Ekkor a munkások százait állíttatta a kocsikhoz, kik az ujonan épült töltéseken a kocsi-tömeget a várhoz előre tolták s ezzel nemcsak a hegyek magasságát emelték, de egyúttal betöltötték még amaz űrt, mely a töltések végétől a vár sövény-falazatáig s a palánkokig terjedt, mi által nemcsak megkönnyítette a küzdelmet, de az ostromló egyenesen a várba léphetett.

Ha meggondoljuk azt, hogy a törököknek csak augusztus 21-én sikerült az Óvárost elfoglalni és már augusztus 26-án az első rohamot intézték a vár ellen, e négy napi munkaidő alatt teljesen lehetetlen lett volna amaz óriási földtömeget oda hordani, melyekből a várhoz vezető töltéseket készítették. Úgy, hogy hibáztatni kell ama véleményt, mintha az ostromlók csak az Óváros bevétele után fogtak volna a vár ostromának előkészítéséhez.

Miként láttuk, az összes töltések hossza átlagos számítással 1020 métert tett ki. Ha tekintetbe vesszük, hogy a partok most is 2 méternél magasabbak s hogy a víz a parttól befelé sokkal mélyebb volt s ha vesszük, hogy a sövényzetből alkotott várfalak magassága Forgách előadása szerint 22 láb volt, úgy legalább is 5 méter magasságának kellett a töltésnek lennie; ha itt a legkisebb mértéket számítjuk is; de a töltéstetőnek is 5 méter szélesnek kellett lennie, miután azon Ali Portug 3 egymás mellé kötött kocsiból szerkesztett tolható hidat vonszoltatott végig. A munka nehézségét az is okozta, hogy a földet csak a lőtávolon túli vidékről hordhatták a töltésekhez. A nyugati oldalon még maig is megvannak, a Tüskevárnak nevezett csárda mellett, ama mélyedések, melyekből e föld kikerült. A földhordás távolságát tehát legkevesebb $\frac{3}{4}$ kilométernyire kell tennünk.

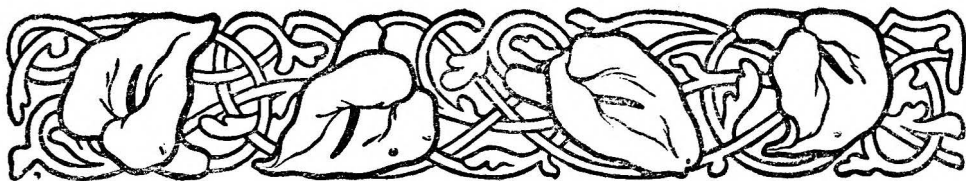
Tekintve a töltések hosszúságát, azok megépítéséhez 520 ezer köbméter föld volt szükséges. Már ebből magából látható, hogy ily nagy tömegű földet nem 4 nap, de egy hét alatt sem lehetett volna a várat övező tó medrébe vinni és pedig annál kevésbé, mert a várvédők folytonos ágyú- és puskatüze e munkálatot igen megnehezítette.

Tekintve azt, hogy a töltések már augusztus 24-én készen voltak, nagyon valószínűvé válik, hogy e munkálatot már augusztus 10-én, tehát az Óváros ostromának megindításakor kezdték el. Ha úgy számítjuk is, hogy e töltések földjét csupán szekereken hordták, de az akkori ingyenes és kényszerített munka mellett, midőn a barmok is elcsigázva voltak és nagy volt a takarmányhiány, úgy a töltések elkészítéséhez 14 napi időközben átlag naponta 4040 kocsit kell számítanunk e munkálat végrehajtásához. Azonban tudjuk, hogy nemcsak kocsikkal dolgoztak, de tevék is hordták a földet, sőt a munkások, de még a katonák hátukon is cipelték azt. Hozzászámítván ehez magán a töltéseken és a föld kiemelésének helyén működő munkásokat, oly óriási nagynak kellett e munkaforgalomnak lenni, melyhez hasonlót a multban nem találunk feljegyezve. Hozzá kell még ehez számítani ama nagy munkát is,

melyet e népség végezett a töltések okozta vizáradások levezetésénél, hol az ágyú és puskatűz mellett még a rohanó víz is megnehezítette a munkát. Egyptom piramisainak építésére emlékeztet e művelet s a munkásnép bizony-nyal rosszabb helyzetben volt Fáraó rabszolgáinál.

Elkészülvén e töltések, Zrinyinek és társainak be kellett látniok, hogy lehetetlen lesz akár a várat, akár életüket megmenteniök s csak az elszántság és kötelességtudás tarthatta meg őket továbbra is elfoglalt helyükön.

Szigetvár felmentésének kérdése.

Az okiratok s levelek többször említik Szulejmán ama esküjét, hogy Szigetvárt addig el nem hagyja, míg azt hatalmába nem ejti. Tényleg óriási sereggel jött Szigetvár alá s megtett mindent az ostrom érdekében. Általános volt a vélemény, hogy úgy mint 1556-ban, felmentő sereget kell a királynak Szigetvár alá küldeni, vagyis inkább magának a királynak kell a felmentő sereget odavezetni; mert ez ősi szokás, miután a király az ország első katonája s számtalanszor volt rá eset a magyar történelemben, hogy a király a legveszedelmesebb hadivállalatból sem vonta ki magát.

Miksa király tényleg mindent elkövetett, hogy összeremtse ama haderőt, mely Szulejmán 100 ezernyi hadával megmérkőzni képes leend. 1566. augusztus havában már csak arról volt szó, hogy a király a hasonló óriási hadat, mely eddig elszórva volt, egybegyűjtse és saját fővezérlete helyett öcscsére, Ferdinándra bízza.

Miksa 1566. augusztus 15-én indult el Bécsből kisebb hadával Rajka felé. Vele volt testvére Ferdinánd, ki akkor a hadsereg élén állott, úgy a haditanács, az udvari tisztség, a morva, cseh és sziléziai lovas seregek és 3000 gyalog népség. Már Rajkán találkozott Oláh Miklós esztergomi érsek csapataival, ki 300 lovast s ugyanannyi gyalogost hozott, minthogy katonáinak többi részét saját javainak őrizetére kellett fentartania. Rajkáról Óvárra ment Miksa, itt találkozott Báthori Andrással, ki előző évben még Svendi hadában volt, de ezuttal a király saját serege magyar hadának élére helyezte. — A nádori lovasság élén Harrach Leonard állott. Óváron volt azonkívül tizenhárom ezernyi német lovasság, ennek vezére volt Schwarzenburg Günther herczeg, ki a fővezéri szerepet vivő Ferdinánd után a második helyet foglalta el a vezérletben. A hadban voltak Barbini Burghard örgróf, Ungnad Lajos, Badeni Fülöp örgróf, Hardek Bernát, Krumpert Zakariás, mindmegannyi jónevű külföldi hadvezérek segély-csapataikkal.

A király főzászlótartóul Pomeraniai Kristóf vezért rendelte ki, ugyanez időben főtüzérmesterré tette Jadriai Pált, ki ama Jadriai Hieronimusnak volt

fia, ki Szulejmán második hadjárata után, mint békeközvetítő, szerepet vitt Konstantinápolyban. Reá bízta a király egyúttal hajóhadát is, mely a király kezén 33 hajóból, Ferdinánd főherczeg rendelkezése alatt tizenkét hajóból, a német Flaccus Fülöp kezén 30 hajóból és Pető János kezén 30 hajóból állott, melyeket a Dunán le egész Komáromig helyeztek el, megrakva ágyúkkal, puskaporral s más lőszerekkel. — Ugyanakkor, midőn a király Óvárra jött, érkezett oda Cosimus florenczi és etruriai herczeg három ezernyi jól és diszesen felszerelt olasz hada, melynek élén Fregosi Aurél állott. Az Allobrogokból 600 puskás lovas és Castaldó Alfonz vezérlete alatt ugyanannyi más gyalog francia katonaság.

Salm Echius gróf vezetése alatt pedig 30 ezer ember táborozott Komárom mellett, mi már magában is tekintélyes hadsereg.

A királyhoz csatlakoztak Óváron Verancsics Antal egri érsek és Abstemius Pál nyitrai püspök bandériumaikkal, úgy Dobó István és Tahy Ferencz, mint tapasztalt hadvezetők, Mérei Mihály nádor-helyettes, Gyulassy László vezérlete alatt mindama nemesség, kiket a haza törvényei hadviselésre köteleztek s kik nem voltak esetleg valamely más táborban. Ezek számát kétezer gyalogosra s ugyanannyi lovasra lehet tenni.

A király hadaihoz csatlakoztak még olasz önkéntesek, kik saját költségükön éltek, úgy a császári hadakból is igen sokan, kik a német császári államtól húzták zsoldjukat; e két csoport a magyar hadakkal tartott, így hadgyakorlatok alkalmával az előcsapatokhoz sorakoztak s Baleoni Hadrian volt hadvezérük, a kit maguk közül ők szabad jogon választottak. Ott volt továbbá Károly Guise herczeg, ki a francia hadakból lépett volt ki s csak akkor érte el nagykorúságát; ez 100 legválogatottabb fegyveres lovassal rendelkezett. Vele volt Strozza Fülöp, Brisatius és sok mások, mindannyian önkéntesek. Utánuk érkeztek meg Columna Prosper, Caesius Angelus római előkelőségek, Gambarus Miklós Brixiből, bár inkább azért, hogy a császárt lássák és megmutassák, hogy az elődöknél jobban ragaszkodnak hozzá. Mégis, midőn észrevették, hogy a tábor tesped és semmire sem mernek vállalkozni, e hosszas várakozást megunva és a császártól bucsut véve, visszatértek hazájukba.

A király nagy táborán kívül az országban egyebütt még a következő nagyobb hadseregek táboroztak: A király testvérének: Károly főherczegnek vezetése alatt Muraközben Perlak városa mellett táborozott 12 ezer ember, kik Szigetvár közelsége miatt veszély idején könnyen oda rendelkezők lettek volna. Erdődi Pétert a horvátok bánját, Frangepán Ferencz zluini gróft az alattuk álló nemesekkel a király a határok védelmére hagyta. Dersfy István, a dunántúli kerület akkori kapitánya, a felügyelete alatt álló területekről Nyitra alatt mintegy 10 ezer embert szedett össze. — Svendi Lázár németekből s magyarokból mintegy 12 ezer embert gyűjtött össze magának; e jól fegyverezett s jól fegyverzett had Kassán állott, hogy az erdélyiek s tatárok ellen e vidéket s különösen Tokajt védelmezze. — Richárd, Brandenburg örgrófja és *Rheni Farkas* 200—200 lovas toborzott össze a török elleni küzdelemre saját költségén s önként jöttek Miksához „őseik dicsőségének felvirágoztatására.“

A nagy táborban Miksa király Tahy Ferencz főlovászmestert bizta meg, mint a kit e jog régi szokásnál fogva megilletett, azzal, hogy az egyes hadak részére a táborozás helyét kijelölje és elrendezze. — A német katonaságnál Oppersdorf Ádám végezte ugyanezt a tiszteletet.

Ama hadat, mely ekkor a király táborában volt, a történetírók általánosan 80 ezer gyalogosra és 25 ezer lovasra teszik. Nem számítván ehhez a királyi táboron kívül levő csapatokat. Hogy tiszta képet alkothassunk magunknak a helyzetről, meg kell jegyezni, hogy ugyanekkor Miksa királynak saját nyilatkozata szerint Szigetvárnál 100 ezer, Gyulánál 30 ezer török ostromolta a két várat. Székesfehérvárnál pedig 25 ezer török állott, szemmel tartva Miksa seregét.

Helyesen jegyzi meg tehát Istvánfy, hogy a keresztény had az akkori összes vélemények szerint sokkal jelesebb volt, mint Szulejmánnak nagy részben szedett-vedett hada és ha a király tanácsosai és Svendi ösztönzésére is nem inkább a harcz elodázását, mint annak megkezdését akarta volna, úgy ez alkalommal, midőn Európa jelesebb katonái mind köréje gyűltek, Szulejmánon könnyen győzedelmeskedhetett volna.

Az uralkodóknak és még inkább a népeknek mindig nagy szerencsétlenségük az, ha az uralkodó tanácsosai nem azzal állnak elő, ami fejedelmükre és a közügyre nézve tényleg hasznos volna, hanem oly tanácsokat iparkodnak adni, melyekről hiszik, hogy az az uralkodó véleményével egyezik. Miksa királyt és ezzel hazánkat is ily szerencsétlenség érte tanácsosaival.

Ha e nagy hadsereg Óvárról egyenesen Székesfehérvár ellen megy, ott a negyedrésnyi török hadat felemészti s utána Szigetvár felé indul, úgy a már eltörődött és épen ekkor beteg Szulejmán felett fényes győzelmet aratott volna. Salamon „Az első Zrinyiek“-ről írt művében megjegyzi, hogy „Miksa még Óváron hajlandónak mutatkozott Szulejmán derékhada ellen támadólag fellépni és azonnal a Dráva felé indulni.“ Az Oesterreichische Milit. Zeitschrift III. 17. l. szerint a bécsi hadi levéltár eredeti kézírataiból Miksának Schell által közölt szavait idézi, melyen — úgymond — nem lehet kétségkedni. Mindamellett Miksa király egész győri táborozásából nem lehet mást következtetni, mint azt, hogy a király a háborútól irtózott. Óváron kimondott szavai, hogy ő Szulejmán ellen akar menni, távolról sem bizonyítják ily akaratát, sőt — épen a győri tábor tunyaságából vonva következtetést — még az sem bizonyítja, hogy ezt a nagy sereget összegyűjtötte.

Szigetvár felmentésére nem történt semmi.

Óváron három napig pihent a sereg, mely idő alatt még a tanácskozást is erős munkának tartották a királylyal együtt az intéző körök, annyira, hogy csak a negyedik napon hívta össze a király a magyar urakat tanácskozásra. Hihető, hogy a három nap alatt már előzetesen — a legbizalmasabb körben — elintézték az ügyet.

Zrinyi Miklós levelei majd csak nem naponta érkeztek Szigetvárról, mint ezt a követek jelentéseiből tudjuk. Nem lett volna tehát szükség a hosszú tanácskozásokra, mert a király nagyon jól értesült arról, hogy az Ujváros elesett, hogy az Óvárost Zrinyi katonáinak csekély volta miatt meg nem

tarthatja s hogy a törökök hegyeket építenek a vár elé. Előre volt tehát látható, hogy a veszély kikerülhetetlen.

A király az egybegyűlt magyar előkelőktől azt kérdezte, vajjon elinduljanak-e Szigetvár felmentésére? Egy sem volt, a ki azt ellenezte volna, vagy nem tartotta volna tanácsosnak; csak némelyeknek volt ama véleményük, hogy előbb Győr felé kellene kerekedniök s a király ott maradván, a hadsereg az ellenség ellen volna küldendő. Ha e kiküldött csapatok kudarcot vallanának, úgy lehetne föltüntetni a dolgot, mintha nem is az ő megbízásából cselekednének; ha azután úgy fordulna, hogy tanácsosabbnak látszanék visszavonulni, ez esetben úgy lehetne feltüntetni a dolgot, hogy a háborút meg sem kezdtették.

A tanácsosok e furcsa okoskodása, midőn a veszély a legközelebb állt, egyenesen a király akaratának legyőzésére vezethető vissza, a ki ez alkalommal nemcsak a harctól irtózott, de egyúttal hirnevét is féltette, gyávanak pedig épenséggel nem akart látszani.

Az öreg s beteges Batthyány Ferencz nem lehetett jelen a tanácskozásokon, de elküldötte unokaöccsét, Batthyányi Boldizsárt, ki 160 lovassal érkezett a táborba s levelet hozott nagybátyjától, mely Német-Ujváron augusztus 26-án kelt; mégis úgy látszik: nagyon ismerte a király s tanácsosai hangulátát. A levelet felolvasván, az volt az általános nézet, hogy az öreg Batthyányi osztja véleményüket. Pedig az nem állt. A levél csak annyit mond, hogy helyesnek tartaná, ha sem a király, de még Ferdinánd se mennének személyesen Szigetvár felmentésére. Ennek ellenében kiforgatja mindama véleményeket, melyeket a tanácsosok a királynak adtak vagy adandók voltak s melyekről úgy látszik, jó értesítést nyert. A levél egyébként tartózkodik minden tanácsadástól. Noha a tanácsosok e levelet mint valami pithiai jóslatot saját javukra magyarázták, világos annak tartalmából, mi volt az öreg úr nézete. Egyáltalán helytelenítette a tanácsosok mindennemű véleményét s annyit mondott ki, hogy a sereg menjen ugyan Sziget felmentésére, de ne menjenek oda sem a király, sem a főherczeg; nem mintha nem volna helyes odamenniök, de mert tart attól, hogy az odamenetelt tanácsolva talán megakadályozná a fölmentő seregnek Szigetvárra vonulását. Ennyit lehet Batthyányi levelében a sorok közül kiolvasni s valóban csak az elfogult szándékosság olvashatta ki Batthyányi leveléből azt, hogy az a királynak minden harczy zajtól való titkos félelmét és az e körülményt jól ismerő udvaronc-tanácsosok erre alapított véleményeit támogatja.

A király azonban a tanácsosok ez ajánlatát, mely pedig kislelkűségének annyira kedvezett, nem fogadta el, mert még ezt a kockázatot is sokalta.

Egy másik tanácsossal lépett fel Forgách Ferencz váradi püspök, ki Esztergom megostromlását tanácsolta, mely esetben a törökség vagy Szigetet, vagy Gyulát s esetleg mindkettőt felmenti az ostrom alól, hogy Esztergomnak segélyére jöhessen, mely esetben nem is kellene csatába ereszkedni, mert míg az ellenség a hosszú útról fáradtan ide érne, addig az egész hadnak az osztrák tartományokba lehetne visszavonulni. Ha Szulejmán Sziget ostromával felhagyni nem akarna, akkor Esztergomot be kellene venni s így, ha Szulejmán diadalt

arat is Szigetvár felett, hasonló diadal koszoruzza meg Miksát is. Forgáchról már az előbbiekből tudjuk, hogy Zrinyinek személyes ellensége volt. A tanács, melyet adott, nagy furfanggal akart egy csapással kétfelé ütni, mert e szerint a királynak nem is kellett volna sem hadseregével, annál kevésbé saját személyében a törökkel harczba elegyedni; Zrinyi pedig és Szigetvár mégis elesett volna.

De a király sokkal félénkebb volt, semhogy még e tanácsot is elfogadta volna, mert ha Szulejmán tényleg Esztergom felmentésére indul, akkor az ellenség egész közelében lesz a magyar hadnak. E gondolatától pedig a király irtózott. Hogy a különben vitéz Tahy Ferencz is, ki Zrinyinek sógora volt, e tanácskozásban Forgách Ferencz véleményét habozás nélkül fogadta el, csak ama befolyásnak tulajdonítható, mely alól ő, mint a király főlovászmestere — szintén nem vonhatta ki magát. E tanács ép úgy nem volt Tahy véleménye, valamint a többieké sem.

Mások ismét azt tanácsolták, hogy Győrbe kell elmenni s ott a körülmények fogják megmutatni, mit kell tovább tenni. Miksa e tanácsot elfogadta; ép úgy tett, mint II. Lajos, ki Mohácsnál nyugodtan várta be, míg Szulejmán a Dráván átkel, holott pár ezer emberrel ez átkelést s a mohácsi vészt is megakadályozhatta volna. Miksa tehát felkerekedett és az egész hadsereg Győr felé indult. A király egy Abda nevű igénytelen faluba tette át főhadiszállását, a magyarság pedig a Rába jobb partján a Rápca torkolata mellett ütötte fel sátorát. Nemsokára a győri táborba érkezte után Alfons, Ferrára hercege, ki Miksa nővérét birta feleségül, 1000 legkitünőbbben betanított olasz lovassal érkezett a táborba s ugyanakkor Bajor Vilmos testvére, Ferdinánd 400 lovaszt hozott oda.

A győri táborba való átvándorlás két napig tartott. Utána bevárta Miksa, míg a fennebb jelzett katonaság megérkezik s azután ismét haditanácsot tartottak, melyben elhatározták, hogy meg fogják Esztergomot ostromolni. Hihetőleg azzal sikerült Miksát erre bírni, mert elmondták neki, hogy e város nem nagyon erős s ily roppant hadnak nem leendő képes ellentállni. A tanácsosok egy része ezt is felette veszedelmesnek tartotta azért, mert Szigetvár csak 25 mérföldnyire van Esztergomtól s így könnyen megtörténhetik, hogy Szulejmán abbahagyva Szigetvár megostromlását, Esztergom fölmentésére fogna sietni, miután belátja, hogy Szigetvárt úgy sem bírja bevenni; így a helyzet mindenképp rosszabbra fordul, mert megütközni vele igen veszélyes s kétes kimenetelű volna, visszavonulni pedig a király részére kevésbé volna tisztességes.

A félelem egyébiránt oly nagy volt Miksában, hogy a Győrtől egy mérföldnyire fekvő táborban nem találta magát egész biztonságban, hanem ama ürügy alatt, hogy a főhadtestnek gróf Salm hadaival okvetlen egyesülnie kell, augusztus 27-én kiküldötte Schwarzenberg grófot, hogy a tábornak a Duna mellett keressen alkalmasabb helyet. Ennek visszatérte után a hadsereg két napi átvonulással Komáromtól két mérföldre Győr felé tette át a táborát, hogy innen a király szükség esetén könnyebben visszavonulhasson.

Mindenről tehát inkább gondoskodtak, mint Szigetvár felmentéséről. A hírek is, melyeket a király a körülötte levőkkel Szigetvár állapota felől közölt, semmi veszélyeset nem foglaltak magukban, hanem Zrinyi hősiségét s harci babérait említik csupán; pedig Zrinyi, kinek gondolkodási modorát leveleiből nagyon jól ismerjük, bizonyára leplezetlenül mondta meg az igazságot és a közeledő veszélyt s bizonyára kérte a felmentő had mielőbbi elküldését. Nem is az utolsó órákban, hanem még elég jókor tette ezt Zrinyi. Nádasdi Kristóf már augusztus 16-án, tehát midőn a király még ott sem volt, azt írja a győri táborból, hogy Zrinyi Györgyöt kérték meg, forduljon a királyhoz segítségért, mert habár Esztergomot, Vácot s Visegrádot is ostromolnák, ezzel még nem lehetne Szulejmánt Szigetvár alól elcsalni, minthogy annak elestére megesküdött. Zrinyi, mint látszik, csak 30 ezer embert kért felmentő seregként küldeni, a mely aránylag kis számot ott fenn nagy optimizmusnak tartották.

Egyébként, hogy mennyire ismerték Miksát alattvalói, mutatja az, hogy Nádasdi Kristóf még a tanácskozások előtt így nyilatkozott: „Csak az Isten az, ki Szigetet megsegélli, kit bizony hiszek, hogy meg is segélli.”

A király ez idő alatt nem tett egyebet, mint naponta reggel lóra ült s első sorban rendezte, és újra rendezte a tábort, mely Salm seregeinek egyesülése által megnövekedett s minthogy a táborban levő különféle nemzetiségek között bizonyos ellenszenves surlódás kikerülhető nem volt, ezt iparkodott mindenkép kiegyenlíteni, a kedélyeket megnyugtatni, egyúttal úgy tüntetni fel a dolgot, hogy aggodalmainak okát a nemzetiségek disharmoniájában találja.

A tanácskozások egyébként naponta folytak, de még szeptember 10-én sem volt semmi határozat, hogy a felmentésre összegyűjtött had mit fog tenni. A haditanács és vele együtt a magyar előkelőségek ez alkalommal három különböző véleményen voltak. Az egyik rész tanácsolta, hogy Károly főherczeg és Svendi hadai egyesüljenek a főhadtesttel és közösen induljanak el Szigetnek segélyt vinni. E tanács azonban nagy nehézségekbe ütközött, mert ez esetben el kellett volna hagyni a Győr és Komárom közötti tábort, mely kényelmes és biztos s ahol a nagy hadnak élelmezéséről is könnyen lehet gondoskodni s ki volna téve a had annak, hogy biztos hadállása elvész s élelmezni s a hadiszereket szállítani nem lehet. Szulejmán ugyanis — mondották — táborhelye körül az egész vidéket elpusztította, ott tehát élelmet kapni nem lehet; de főkép azért nem tartották e tervet elfogadhatónak, mert ha Szigetnek így segedelmet nyújtanak, kiteszik magukat a veszélynek, hogy Szulejmánnal kell megküzdeniök. A második vélemény volt: Esztergom megostromlása, a minek nehézségeit már fennebb előadtuk; itt attól féltek, hogy Szulejmán jönne oda felmentésre. A harmadik vélemény talált legtöbb elismerésre, a mely szerint az ellenség felé olykép kellene nyomulni, hogy azt kétfelé osztsa s így Budát és Esztergomot együttesen kellene megostromolni, — de ennek is megvolt a nehézsége, mert mindkét itt említett várat elégséges és jól fegyverzett török őrség védelmezte.

Mennyire meg voltak győződve még a török táborban is, hogy Zrinyi Miksa királytól a győri táborból hiába vár segélyt, mutatja Selaniki török író

adata, aki szerint azt beszéltek a török kémek, hogy a király megígérte, hogy Zirindskinek segítő sereget fog küldeni; a magyar és horvát főurak pedig egyetértőleg szidják és átkozzák a német bégeket, hogy ilyen páratlan hőst elveszni hagynak s ilyenformán emiatt a szakadás immár bizonyos.

Szulejmán tehát épen nem félt attól, hogy felmentő sereg fog érkezni Zrinyi segélyére.

Miként tudjuk, Szigetvár az alatt, míg a táborban tanácskoztak, de megállapodásra jutni nem tudtak, már elesett s a török hatalmába került; s midőn ezt a táborban is megtudták, nem volt többé ok erről tanácskozni.

Nekünk sem kell tehát a felmentő, de semmit sem tevő had további dolgaival foglalkoznunk; csupán azt jegyezzük meg, hogy már októberben hire futott Szulejmán jövetelének s arról, hogy ez Szigetvár bevétele után a főhadat akarja megtámadni. Nagy volt a rémület a király tanácsosai közt. Miksa az összes künn álló hadakat a győri táborba parancsolta, még a távol Muraközből is ide kellett volna a hadnak jönnie, a haditanács pedig a királylyal közösen megállapította, hogy a király a Duna szigetére vagy esetleg Óvárra fog visszavonulni. A király, ki szóval és írásban felmentést hirdetett s az ellenséggel még csak találkozni sem akar, ámbár a katonai tanácskozások alatt a tanácsosok és vezérek előtt úgy nyilatkozott, hogy velők akar élni és halni; még csak egy puskalövést, de még egy oldalmozdulatot sem mert megkockáztatni Zrinyi és Szigetvár megtartására. Október végén az élő, de győzni nem tudó császár-király Bécsbe, a holtan is győzedelmeskedő szultán pedig Konstantinápolyba tért megpihenni.

Még a bécsiek is igen megütköztek azon s a lakosság igen keserűen fakadt ki Miksa ellen, mint azt a velencei követ jelentéséből tudjuk.

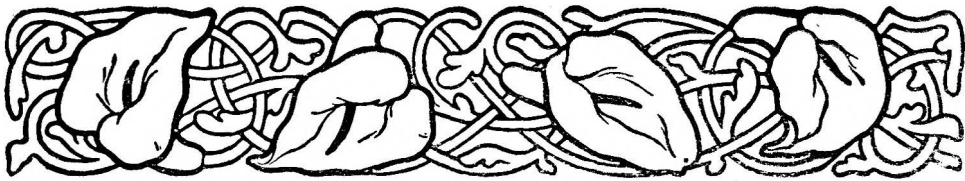
Wolf Geromas latin költő „In Germaniae stuporem“ című költeményében e hangulatnak ad kifejezést, midőn azt mondja:

„Sigethum periit, non Julia castra supersunt,
Extremum metu it moesta Wienna diem
Pannonias non esse vides tua moenia? Thureus
His ruptis in te marte furente ruet.“

(Büszke Sziget most romhalom és Gyula porba leomlott.
Már az utolsó bús napjától félt maga Bécs is,
Pannóniának fegyvere többé védeni nem bír,
És a török hatalom akadálytalan ellened indul.)

A megbotránkozás oly általános volt s a szemrehányások annyi felől s oly zajosan tódultak, hogy Miksa a következő évben emlékiratban volt kénytelen védekezni. A szavak védik is Miksát, sőt tévuttra is vezetnek a történetírást, de tettei s az akkori közvélemény rámutatnak ama igazságra, hogy a félénk király, hogy önvédelmét elfogadhatóvá tegye, az idegen katonák köpenye alá bujt.

A vár ostroma.

ddig, míg az Ó- és Ujváros ostroma tartott, az előkészületek a vár ostromához jóformán befejezést nyertek. Az ágyúk a vár sövényfalaiban s bástyaiban nagy pusztítást vittek véghez, a tó vizét lecsapolták s a várhoz vezető töltéseket nagyobb részben befejezték, azaz kevés munka volt már hátra, hogy a vár ostromát is megkezdhessék.

A töltések elkészítése után két napig szünetelt a török, hihetőleg ez idő alatt tisztították meg az Óvárost a halottaktól s építették meg az alkalmas helyet arra, hogy a várat az Óvárosból is lehessen ágyúzni, miután ez legközelebb volt a várhoz, kényelmes hely is kínálkozott ehez, mert tudjuk, hogy a tó partján a hídfőtől nyugatra állott a monostor temploma, melyet a víztől egy kisebb tér választott el csupán; e templom alkalmas s egyúttal védett helyet nyújtott az ágyúnak s a katonaságnak. Az ágyúzást tehát három helyen kezdték meg a dél felé álló bástya ellen; az ágyúlövések oly hevesek voltak, hogy a délnyugati úgynevezett Nádasdy-bástya összeomlott. A törökök részéről ez ágyúzás nem volt minden szerencsétlenség nélkül, mert midőn Ali Portug, ki az egész műveletet vezette, a töltéseken ide-oda járva-sürögve intézkedett s rendezte az ütegeket, a várból a Margit nevű kigyóágyúból kilőtt vasgolyó úgy találta el, hogy annak — mint Istvánfy beszéli — nemcsak hegyes szakállát, de fejét is leborotváltá s Ali Portug összerogyván, azonnal meghalt, kiben a török had tevékeny vezérét, Szulejmán pedig hűséges, bizalmas emberét veszttette el. Ali Portug teendőit Szeifeddin vette át, ki egyúttal utóda is lett.

Midőn a délkeleti bástya összeomlott, a török had megkísérelte az első rohamot a vár ellen. Ez augusztus 26-án, egy hétfői napon történt. A törökök trombitaszóval, kürtök harsogása és iszonyu ordítás között rohantak a töltéseken a vár felé; úgy látszik, a vár ostromát bizonyos ünnepélyességgel akarták megkezdni; hevüket fokozta az elkeseredés Ali Portug halála miatt, kit katonái szerettek. Hibáztatni kell ama véleményt, mintha e szokatlan hév abból keletkezett volna, hogy Zrinyi ekkor több száz fogoly törököt a vár

falaira akasztatott. Ez, mint tudjuk, az Óváros ostroma alkalmával történt, egy héttel előzőleg, mit augusztus 26-án már a győri táborban mindenki tudott.

A minő heves volt a támadás, ép oly erős, sőt erősebb volt a védelem; az ostromlottak hatalmasan visszaverték a rohanókat; a töltések némi tekintetben megkönnyíték a védők munkáját, mert az ellenség csak a töltésen jöhetvén a vár felé, s mert azok nem is voltak nagyon szélesek, csupán egy irányban kellett löniök s az ágyúgolyók e töltéseket végig söpörték. A roham tűzében számtalan török veszett el s a védelem oly hősies volt, hogy az ostromlók elvesztették bátorságukat, vad futásnak eredtek és így nemcsak a töltéseken iparkodtak menekülni, hanem a lecsapolt tó sárral telt fenekén át is törtettek, életüket megmentendő; de vesztükre, mert az iszapban gyorsan nem haladhattak s a várbeliek puskatúze hosszabb ideig pusztíthatott közöttük, úgy, hogy az iszapban majd annyian veszték el, mint a rohamban.

Az ostrom Zrínyi jelentése szerint csak két óra hosszág tartott s ez idő alatt több, mint ezer török vesztette életét, kik többnyire janicsárok voltak; azonban az egyes bégek katonái is részt vettek e rohamban, mert a történet több béget említ meg, kik ez alkalommal elvesztek. A Szulejmánnal jött hadból az elestek között legnevezetesebb Egyiptom és Alexandria kormányzója volt, kit Istvánfy biboros Memfitikusnak hív, ki hihetőleg Memphis várostól vette nevét, kit egy nagy ágyúgolyó szakgatott szét.

A ostrom legnevezetesebb eredménye az volt, hogy egy aga nagy biborszínű zászlót is hozott az ostromhoz, oly reményben, hogy azt a vár fokára ki fogja tűzhetni; de a megfutamodás közben zászlójával nem tudván gyorsan menekülni, a hátrálók után iramodott magyarok elfogták, zászlóját elvették, az agát pedig a vár falára fölakasztották, úgy, hogy holtteste a falon kívül lógott.

A vár felé intézett első roham tehát nem sikerült. A török intéző körök nagyhamar belátták a hiányt. Szükséges volt, hogy a töltéseket magasabbra emeljék, mert csak az adhatja a várat is hatalmukba. Ehez azonban nem volt szükséges az egész töltésnek felemelése; ha csupán a töltésnek a vár felőli végét emelik magasabbra, ez is biztosítja a sikert. Nemcsak, hogy kevesebb munkából áll a töltésnek ily kiegészítése, de ezzel még némikép a töltés is védve lesz, vagy legalább hosszában nem lesz végig lőhető s ezenkívül még az a haszna is megvan, hogy a magaslat mögött az ostromlók is némi menhelyet találnak. Ily módon kellett tehát a töltéseket kijavítani s hogy tényleg így tettek a törökök, mutatja az, hogy Szelaniki előadása szerint a vár mellé (földből) tornyokat építettek s azokra a janicsárok százával menvén, lövöldözték a várbeliket. E tornyok nem voltak mások, mint a töltések végének magasabbra emelt csúcsai, melyeket az akkori írók, vagy szóval előadók *mons* szóval jelelnek meg. Eme földkúpok nem képeztek megvetendő munkát, mert ha azok magasságát csak tíz méterre számítjuk is, pedig a tó mélységét s a falak 22 lábnyi magasságát tekintve ennyire kell legalább is tennünk, úgy egy-egy földkúp 1300 köbméter földet foglalt magában, a három kúp pedig közel 4000 köbmétert. Valószínű, hogy ez időben fejezték be a törökök a

harmadik töltést, melyet a hárserdő felől vezettek (e regione silvae Hasserdiae), hogy a harczot mindinkább kiterjesztve a védelem munkáját minél jobban megnehezítsék. Már harmadnapra elkészültek e munkálatok, úgy, hogy aug. 29-én új rohamot intézhetett a török a vár ellen.

E munkálat folyama alatt a vár védői sem voltak restek, mert a mellett, hogy a törökök munkálatait a lehető módon akadályozni igyekeztek, ők is helyreállították az összeomlott Nádasdy-bástyát, kitatarozták az ostromlók ágyúgolyói által okozott károkat, mely munka leginkább éjjel történt, hogy az ellenséges tűz kevesebb kárt tegyen a munkásokban.

Augusztus 29-ike emlékezetes s nevezetes nap volt Szulejmán életében; e napon vette meg 1521-ben Nándorfehérvárát, e napon volt 1526-ban a mohácsi csata, e napon került 1541-ben hatalma alá Buda; mi sem természetesebb, hogy annyi diadal emlékéért Szigetváron is meg kellett ülni s nagyon valószínű, hogy a babonás Szulejmán Szigetvárnál is bízott e nap sikerében.

A roham augusztus 29-én csakugyan megtörtént, maga Szulejmán is harczai paripára ülve részt vett abban, melylyel egyuttal bezárta hadi tevékenységének hosszú sorát. A törökök azonban az ostrommal nem haladtak egy lépést se előre. A magyar had vitézsége és állhatatossága ezuttal is futásra kényszeríté őket s annyi török esett el, kik, mint látszik, nemcsak a töltések irányában, hanem a sövényfal hosszában is iparkodtak a várba jutni, hogy a várárok egészen megtelt török holttestekkel, s miután az írók e napot az ostrom leggyőzedelmesebb napjának tekintik, nem lehet kételkednünk, hogy ekkor is ezer töröknél több itta meg „a vértanuság serbetjét,” mint Szélaniki mondja.

A magyaroknak legnagyobb veszteségek volt ez alkalommal, hogy Zrinyi kedves embere, Teremhegyi Bika András, a roham színhelyén maradt, kit azután Zrinyi az ugyanakkor betegsége folytán elhunyt Orosztonyi Péterrel együtt temettetett el.

Következő nap, mely — mint Istvánfy mondja — szeptember kalendája volt, a törökök hajnaltól kezdve este nyolczig kürt és trombitaszóval jelt adtak a támadásra, azonban a védők hasztalan várták a támadást; a török had nem mutatkozott. A várbeliek elég óvatosak voltak, hogy a támadásra vigyázzanak, és időközben a vár elpusztult részeit is lehetőleg helyre állítsák. Istvánfy eme titokszerű előadásának igazi értelme az, hogy a törökök valószínűen e napon vitték el hadi sátraikat Szigettől kissé távolabb, mert rövid idő alatt 12—15 ezer török esvén el s a magyarok közül is igen sokan, ezek, úgy az eldöglött lovak, tevék stb. oly nehéz szagot terjesztettek a hosszantartó szárazságban, hogy a törökök kénytelenek voltak a sátraikat messzebb helyre vinni. A csata színhelyéről rendszerint éjjel lopkodták el halottaikat, a „főnépet pedig Péccsére vitték eltemetni.” A támadó jel a töröknél tehát csak ámitás volt, hogy Zrinyit egy esetleges kitérés gondolatától eltérítsék. Következő éjjel, mond Istvánfy, a janicsárok főnökük parancsára, úgy más katonaság is, kiknek sátorait a csauszok bejárták, nagy tömegben gyülekeztek a töltésekre s miután sokáig nem volt eső s így a tófenék is kiszáradt s az árkokból a víz kiszik-

kadt, nyomulhattak előre a sötétség védelme alatt minden irányban; a várbeliek a mozgást látva, azt hitték, hogy a bástyákra törekeshetnek.

Az őrség a harcokban kifáradva, miután a vár körül csak sürgést-forgást láttak, de határozott támadást nem, habár többen a törökök közül a délnyugati bástyához léptek is, szintén nem léptek fel támadólag. Néhány golyóváltás történt ugyan a bástyánál, de miután a török többé nem mutatkozott, ez is abban maradt.

A törökök kettős célzt értek el, mert elvihették halottjaikat és a mi a fő, néhány töröknek sikerült kívül a bástya aljához rejtőzni, kik azután ott a sövényfalon hamar keresztülvágták magukat s annak belsejébe hatoltak s kezdték abból a földet kihányni, hogy ily módon a boronákat elerőtlenítvén, a bástyát összerogásra bírják s esetleg ez uton nyomulhassanak a várba. — Már három napig dolgoztak ott a törökök, midőn a várbeliek, akik az aknamunkát már előbb észrevették, belülről hozzájuk férhettek. A kiásott hely ugyanis leszakadt, mit Póki György és Medve Benedek vettek észre, kiknek e tájon lehetett őrhelyük, a mélyben levő törökök e két vitézt csáklyákkal lehúzták és megölték. Az eset nagy riadalmat keltett a várban. Zrinyi erre néhány hordócska kénkövet meggyújtva bele vetette a kiásott lyukba és üres hengereken át eresztette az égő anyagot ama helyre, hol a törökök dolgoztak, mely anyag sokakat megölt, sokakat megfojtott. A holtakat azonban újra élők váltottak fel, kiket ismét mások követtek; ezek szünet nélkül, éjjel-nappal ásták a bástyát s hordták ki az üregből a földet. Az elkészült tág nyílású üregbe nagy mennyiségű könnyen gyuló, száraz anyagot hordtak és puskaport helyeztek alája, hogy azt meggyújthassák.

Itt érkezünk a vár ostromának lefolyásában ama helyre, mely fordulópontot képez annak történetében.

A mit Zrinyi ez idő alatt tehetett, abból állt, hogy apróbb kitöréseket szervezett a várból. A krónikások itt-ott hézagosan több ily kitörésről emlékeznek meg s különösen felemlítik a szeptember 2-ki kitörést. Csányi is megemlékszik egy ily kitörésről, azt mondván, hogy a magyarok mind gyalog, mind lovon kiűtöttek és annyira cselekedtek, csoda mennyi janicsárt megölték. Mely alkalommal bevíttek magukkal a falakról három kitűzött török zászlót, amelyek kitűzését annak idején meg nem akadályozhatták.

Zrinyi és társai oly véleményben voltak, hogy a törökök azért ássák alá a bástyákat, hogy azok így összeomolván, rést nyerhessenek. Az aláásásnak azonban ez csak mellékes célját képezte; a főcél volt: a bástyákat meggyújtani és ezzel a védelmet lehetetlenné tenni.

Salamon úgy írja le, hogy 3 bástyát ástak alá, de helytelenül mondja, hogy ezek a két déli és északkeleti bástyák voltak. Csányi Ákos levele tüzetesen megjelöli ez aláásások helyét. A janicsárok, úgy mond, bent vannak a palánkban és a töltésbe ássák magukat három helyen. Egyik a kapu mellett napkeletről; más helyen a Senyei uram csináltatta bástyába (Nádasy-bástya) melyet az ágyúkkal igen megrontottak. Harmadik helyen nyári napnyugot felől levő falakban (ez utóbbi alatt az északnyugati bástya értendő). Tekintve,

hogy Istvánfy szerint a kapubejárattól a belépőnek balra eső bástyát kezdtették a törökök először aláásni, csakis a délnyugati bástyát lehet a Senyei által épített bástyának mondani. A magyarság, habár a körülötte levő hegyek és az azok mögött levő janicsárok lövései igen akadályozták is ez aláásások meggátolását, lehetőleg mégis mindent megtettek a védelemre. Nagy ágyúkkal lövöldözték a töltéseken közeledő ostromlókat. Vasakat tüzesítettek s azokat dobták reájuk; tüzes horgokat, csáklyákat eresztettek le az áskáló munkásokra s azokkal „igen vesztették őket.“ „Az asszony népek vizet forraltak s ezzel öntözték, s a kiket a víz ér, azok — úgy mond a levél — „megsülnek“, mely miatt sok ugyanott elhal. Azonban a törökök is védték magukat, a hogy lehetett. Ott, hol dolgoztak, barmok száraz bőreit alkalmazták a falakhoz s ezzel úgy befedték magukat, hogy „sem lövéssel, sem kőhajigálással, sem hév vízzel nekiök nem árhattak, s immár annyira vannak a belsőkkal (a magyarokkal), hogy egymáshoz dárdával érnek és hogy a várőrök onnan belül ki ne üthessenek rájuk, az aláásás mind három helyén közel hozzájuk gyapjuból elegyesen egész hegyeket raktak“.

Ez természetesen téves felfogás volt, mert ez éghető anyagot az üreg kitöltése és felgyújtása céljából rakták oda.

Zrinyi úgy gondolkodott, ha ez aláaknázással az ostromlók rést akarnak nyerni, úgy ezt egy belső töltés által, melyet az aláaknázott bástya rész elé von, meg lehet akadályozni. Hozzá is látott a munkához, melyet nagybárá éjjel végeztek. Új védművel elrekesztette a bástyákat a vár belsejétől s azokat boronákkal ellátva s a belső oldalon földdel feltömve, oly erősre építette, hogy puska és ágyúgolyó annak nem árthatott s némi tekintetben védő pánczélt képezett a töltések hegyeiről a törökök szakadatlanul folytatott tüzelése ellen. Hogy pedig ez új töltést még erősebbé tegye, több sor boronát alkalmazott s a közöket nemcsak földdel töltette be, de egyuttal nagy mennyiségű puskaport is rejtett oda, oly célból, hogy ha az ostromló ellenségnek mégis sikerülne odáig hatolni, akkor a puskaport fel fogja robbantatni és az ellenséget légbe röpiteni.

A törökök csupán az aláaknázott bástya felgyújtására gondolva, nem keskeny minákat csináltak, mint azelőtt rendszeren, hanem tágas üreget, úgy, hogy a szemtanu elmondása szerint az összehordott gyújtó anyag oly nagy volt, mint egy (száraz) malom.

Midőn az aknát a gyújtó anyaggal megtölték, felgyújtották a nagy-tömegű puskaport segélyével. Ez szeptember negyedikén, vagy talán ötödikén történt, mely napon sikerült is a töröknek a várat bevenni és Zrinyit a belső várba visszaszorítani.

A tűz, mely ekként a bástyában keletkezett, óriás erővel kezdett dühöngeni s nemsokára belekapott ama nagy rőzse halomba, melyet Zrinyi az ostromot megelőzőleg a várba hordatott, hogy azzal a bástyákon s falakon szenvedett rongálásokat ki lehessen javítani. Ép ekkor erős szél fújt, mely a tüzet még jobban élesztette. Salamon az első aláásást a délnyugati bástyára teszi, melyet Hegybástyának nevez. Ugyanígy Istvánfy a várbejárástól balra levő ugyan e

bástyára teszi azt, melyet mi Nádasdy-bástyának nevezünk. Hogy tényleg ez volt a kigyújtott bástya, bizonyítja az Istvánfy által említett auster is. Tényleg délnyugati szél volt, bizonyítja Szelaniki is, ki azt mondja, hogy közvetlen a vár bevétele után hatalmas eső üdítette fel a levegőt és töltötte meg a vár-árkokat. Az esőt pedig az előző napokban fújó ily irányú szél hozhatta csak, a mint általában és Szigetvár vidékén különösen délnyugati szél hozza az esőt. A várvédők mindent elkövettek, hogy a tüzet eloltsák, a várban a munkások, az asszonyok s a nagyobb gyermekek a belső vár árkaiból szakadatlanul hordták a vizet a tűz oltására, mi azonban úgy látszik csak akkor aludt el, midőn az éghető anyag már elhamvadt.

Eközben a janicsárok iszonyu ordítások között magasra emelt zászlókkal a legnagyobb bátorsággal nyomultak az égő Nádasdy-bástyához és arra rohamot intéztek, de a magyar had erős ellenállása miatt, hihetetlen vérontás után kénytelenek voltak visszavonulni. Azonban makacs lélekkel kevés időre reá még két ostromot kíséreltek meg és mindannyiszor a legvérengzőbb öldöklés között újra visszaverték őket, midőn is sokan a lángok között lelték halálukat.

E bástyának elszánt védelmezésénél a rettenthetetlen Zrinyi vezette kisdéd hadát, melyet nemcsak szavaival bátorított, hanem vitézül küzdve példát is adott; az ellenségből azokat, kik elsőb bátorkodtak fellépni a bástya fokára, sajátkezüleg vágta le. Ezen irtózatos harcban Zrinyinek legjelesebb harcosai veszték el, kik közül Istvánfy Novákovics János lovasvitézt említi. Az ellenségnek soraiból pedig ezen hármas rohamban, hová a legválogatottabb katonákat vitték, régi írók adatai szerint hét ezer ember veszett volna el, ami azonban némileg nagyításnak látszik.

Ez időpontig ragyogott Zrinyi hadiszerencséjének csillaga. Az ostromlók ellen mindeddig diadalmaskodott. A rohamokat győzelmesen verte vissza. Ettől kezdve elhomályosul szerencséjének csillaga, a török győzedelmeskedik és a várat is megveszi.

A leírások e tekintetben igen homályosak és egymásnak ellentmondók; mégis bizonyos az, hogy a vár megvételeben a törököt ama két nagyobb löpor-robbanás segítette, mely ez időben a várban történt.

Az egyik robbanás a Nádasdy-bástyát a vár belsejétől elzáró ama töltés alól történt, melyet Zrinyi maga töltetett meg puskaporral s melyről a győri táborba küldött katona is azt mondja, hogy e robbanás miatt a várvédők közül is sokan elvesztek és nem csekély okul szolgált a vár elveszésére. Bizonyos az, hogy e robbanás következtében a töltésen álló védők nagy része elveszván, a töltés üresen maradt, melyen át a török had most már könnyebben nyomulhatott a várba, annál inkább, mert ugyanez időben a védők háta mögött egy másik robbanás is történt, mely a helyzetet teljesen megzavarta és a csak pillanatokig tartó idő alatt Zrinyi nem volt ama helyzetben, hogy a nagy láрма közepette újabb parancsait kiadhassa. Tudjuk a leltári leírásokból, hogy a belső vár egyetlen kijárásánál, közvetlen mellette a jobb oldalon volt az úgynevezett pánccélház (*Domus testudinea*), mely Zrinyinek lakásul szolgált, a hol a puskapornak egy nagyobb részét tartották. E ház omlott össze a

meggyuladt puszkapor felrobbanása folytán és iszonyu pusztítást vitt véghez, főkép a magyarok közt, kik a Nádasdy-bástyát elzáró töltés felrobbanása folytán a belső várkapu előtti térségre hátráltak vissza, mely a felrobbant sáncztól alig 40 lépésnyire terült el. Miként történt e felrobbanás, azt tüzetesen megállapítani nem lehet. A győri táborba a véres tragédia befejezte után elküldött katona előadása szerint azt egy asszony vigyázatlanságból gyujtotta fel. Ellenben Szelaniki török történetíró, ki mint kórán-olvasó Szigetvár ostroma alkalmával a török táborban volt, azt írja, hogy e robbanást egy török katona idézte elő.

Ugyanis szeptember 5-én, csütörtöki napon délelőtt, midőn a régi törvény szerint a pihenés dobját megverték, a vívók mindegyike ebédelt, s a vallásos mosakodást végezte. Egy janicsár ezredes a vívó árokban a mosakodás után így szólt társaihoz : „Én az éjjel szépet álmodtam, vértanu leszek, de ez a vár is elfoglaltatik. Otthon levő leánykámat, Fátimét, a mi századosunknak, Mohamednek adjátok feleségül.“ Midőn ilykép végrendeletet tett, két bombával és egy régi rossz létrával utnak indult ; a létrát a vár falához támasztotta egy lövőréshöz és fölment rajta. Amint azonban a bombát a kanócczal meggyújtva, a lyukba bedugta, agyonvágták, így elesvén, vértanu lőn. Azonban Allah bölcs végzéséből ez a hely épen azon bástya volt, hol a puszkaporos hordók és zsákok állottak s midőn a bomba szétpattant, a földindulás zajához hasonló óriási robaj hallatszott, a bástya anyaga egészen a csillagos égig röpült s a belül s kívül levők közül, kik segítségért kiáltva életüket akarták megmenteni, számtalan ember veszett el. A kórán-olvasó Szelaniki valószínűleg nem volt a helyszínén, de különben is tudható, hogy a bástyákban nem szokták a lőpor készletet tartani. — Istvánfy pedig határozottan mondja, hogy a belső vár mellett levő ház robbant fel.

Ép ily határozatlan alapon áll a vár végleges elfoglalásának és Zrinyi visszavonulásának eseménye is. Mindazok, kik a vár elfoglalására nézve nekünk valamit elmondani tudnak, úgy látszik : azok közül valók, kik Zrinyivel együtt a Nádasdy-bástyánál harczoltak. Ámde a törökök a Nádasdy-bástyához vezető töltésen kívül még az észak- és délkeleti bástyához is húztak töltést. Kétségtelen, hogy e töltéseken is intéztek rohamot egyidejűleg a vár ellen, sőt miután a Nádasdy-bástya égett, valószínű, hogy a másik két töltésen a rohamok erősebbek voltak. Zrinyi pedig, ki a Nádasdy-bástya védelménél állott, nemcsak nem lehetett jelen a másik két bástya elleni rohamoknál, de sajnos, még tapasztaltabb hadvezetőt sem állíthatott oda, mivel azok, mint láttuk, a korábbi harczok tüzeiben mind elestek. Lehetséges tehát, hogy a két másik bástyát védelmező, de vezető nélküli had nem volt képes a rohamnak ellenállani.

A Győrbe küldött katona elmondásából úgy tűnik ki, mintha Zrinyi a Nádasdy-bástyát elzáró töltés felrobbanása után vonult volna vissza a belső várba s csak azután, de nemsokára reá röpült légbe a belsővár melletti ház. Ugyanezt a véleményt fogadja el Salamon is, midőn azt mondja, hogy Zrinyinek, attól való féltében, nehogy a tűz a belső vár melletti házig terjedjen, melynek felrobbanása a végveszélyt jelentené, katonái egy részét az oltásra kellett

rendelnie. Ennek ellenében Istvánfy azt adja elő, hogy a belső vár melletti ház Zrinyinek visszavonulása előtt robbant fel. Zrinyi minden esetre nagyon jól tudta, hogy a belső vár nem való a védelemre, az csak a 200 évvel azelőtti lovagvárnak lehetett menedékhelye. Nem is volt e belső vár hosszabb védelemre felszerelve, inkább raktárul szolgált, mint az olasz leírásból látható s aligha volt benne kut. Nem foroghatott tehát Zrinyi eszében, hogy a várat feladva ideig-óráig való mentségre e belső várba vonul vissza.

Ezt csak a szükség kényszerítő hatalma tette, mert hiszen a várat a török tényleg elfoglalta, a belső várba visszanyomuló csapatnak a nyomában volt, sőt annak nagyobb részét le is vágta. — Csak ez utolsó roham, a vár elfoglalása alkalmával történhetett az, mit Szelaniki a pánczékház légbe röptetéséről mond s midőn a gyújtogató törököt megölték, a magyarok még a belső váron kívül voltak. A győri táborba küldött katona elbeszélése már csak azért sem való, mert szerinte a pánczékház tüzétől gyulladt volna meg a belső vár is, mi nem való, mert azt a törökök csak másnap gyújtották fel. — A pánczékház felrobbanása tehát akkor történt, midőn a Nádasdy-bástyát elzáró töltés felrobbanása miatt a védő magyar had a belső vár előtti térre visszavonulni kényszerült; a had háta mögött eme iszonyú robbanás még Zrinyinek is váratlanul jött, ki a védőtöltés felrobbanásának okát tudta, de a pánczékház felrobbanásának okát nem ismerhette.

Zrinyi e robbanás iszonyai között, úgy látszik, nem ismerte fel tisztán a helyzetet, vagy tán egy más oldalról jövő váratlan támadást vélt, melylyel a törökök itt a vár területén körül akarják fogni. Ezt kikerülendő, nem annyira az ellenségtől való félelem miatt, amint ezt Istvánfy is mondja, mint inkább a keletkezett tűz miatt, a belső várba vonult vissza.

Tudjuk az előző leírásból, hogy a belső vár nem állott, mint azt általánosan feltételezik, a várterület északnyugati sarkában, a melyet a török, mint láttuk, szintén aláaknázott, hanem a várnak közepén s csak igen kis területű erősséget képezett. Bizonyára az volt Zrinyinek szándéka, hogy ide összes katonáit behelyezze; mi azonban nem sikerült: katonaságának egy része a váron kívül rekedt. Csak akként fejthető meg e körülmény, hogy a visszaűzött s a váron kívül levő török katonaság, az óriási robbanás hallatára ismét a vár felé közeledett talán csupa kíváncsiságból is. S miután a bástyát, melyre az eddigi három rohamot intézte, a robbanás által keltett általános rémület között teljesen védtelenül találta, sikerült neki azon körösztil minden ellenállás nélkül a várba behatolni.

A bástyától ama hely, hol a belső várnak kapuja volt, alig állt 40—50 lépésnyire. A törökök valószínűleg ép akkor értek a bástyán át a várba, midőn Zrinyi csapatának utolsó része a belső várba iparkodott és a betóduló ellenségnek háttal állt. A töröknek tehát könnyű volt ezeket lekasabolni, kik a folytonos agyúlövés és iszonyu zaj között a törökök közeledését észre sem vehették.

A törökök rohama oly erős volt és oly nagy tömegben jelentek meg, hogy Zrinyinek attól kellett félnie, hogy azonnal a belső várat is elfoglalják,

mert csak alig sikerült neki a belső várnak kapuját a janicsárok elől elzárni; így maradt seregének nagyobb része a belső váron kívül.

A külső várban sok nő és gyermek és más munkálkodó népség a tömegesen betóduló töröknek hatalmába estek. A vár elfoglalása után első dolguk volt a janicsároknak zsákmányt keresni. Zsákmányszomjuk annyira ment, hogy egymással is összevesztek s valóságos csatát vívtak a felett, hogy kié legyen egy itt-ott elrablott tárgy, mit a belső várban levő magyar harcosok észrevevén, részben az ablakokból, részben más magasabb helyekről elkezdtek őket lödözni, úgy, hogy közülük igen sokan elesetek.

Azok közül, kiket Zrinyinek a belső várba menekülése után a várórségből megöltek, a történet megemlíti Pribék Jánost, ki néhány évvel azelőtt a törököktől elpártolva, magyar szolgálatba lépett. Eszpeti Jánost, Dezső Andrást, kinek a mai Magyar-Bólyban voltak birtokai, kik a lőréseken át akartak megmenekülni, a janicsárok elfogták és lemészárolták. Silko Menyhértet azonban, kit szintén a lőrésekben találtak, miután még egész fiatal volt, rabságba vitték.

Ily szerencsétlenül végződött az 1566-ik évi szeptember 5-ik napja, melyen Szigetvár vára a török hatalmába került és Zrinyi védelmére nem maradt már más, mint a kicsiny belső vár, melyet csak pár napig lehetett tartani.

* * *

Nem tartozik szigorúan véve történetünkhöz, de mégis megemlítenéd, hogy ugyanez időben Szigetváron egy másik világgraszáló esemény is történt. Szulejmán, a hatalmas uralkodó, ki szerencsés hadjárataival birodalmát elsőrangú állammá emelte, Szigetvár ostroma alatt húnyta le örök álmra szemeit. Történetírók sokféle ingadozó vélemény között halála idejét 1566-ik szeptember 5 és 6-ika közötti éjjelre teszik. A felgyuladt vár — úgymond Hammer — halotti fátylas ünnepély lett Szulejmán ravatala felett.

A köszvény, vagy az akkor uralgó vérhas, idült lép baja, vagy végelgyengülés okozta-e halálát, nem tudni. Szelaniki, kit Szulejmán halálának titkába úgy látszik, beavattak, azt adja elő, hogy Szulejmán halálakor a nagyvezér négy órával hajnal hasadta előtt a másnap összeülendő diván előleges megbeszélésére hívta össze a vezéreket.

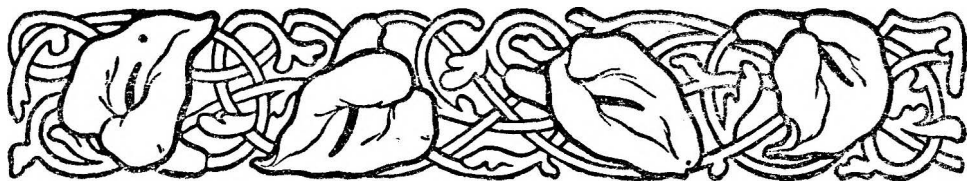
Nemcsak szokásban volt, de szükségesnek is mutatkozott, hogy a hadfőnökök a katonaság előtt eltitkolják Szulejmán halálát. Félniök lehetett, hogy a szultán halálának kihirdetése megszakítja az ostromot, vagy hogy a nagyon kifárasztott katonaság felmondja az engedelmességet, — miután a szultán halálával a vezérek megbízatása is megszűnt, — s forradalom támadhat a katonaság közt, mert az uralkodó halálával az új padisah régi szokás szerint a katonaság minden egyesét gazdagon szokta megajándékozni, mit Szigetváron a katonák a vezéreken követelhetek volna; de félni lehetett attól is, hogy a Győr mellett táborzó keresztény hadak megtudván Szulejman halálát, bátorságot nyernek a támadásra, mi az ostrom további menetét és Szigetnek bevételeivel a szétrombolt vár helyreállítását megakadályozhatta volna.

Mind e kellemetlenségek elkerülése végett Szulejmán halála egyelőre titok maradt s a diván azért ült össze, hogy megállapítsák, mely módon kell a titkot megőrizni. — Az első dolog volt e tekintetben a szultán fiát, II. Szelimet atyja haláláról futár által értesíteni, hogy az a trónt magának biztosíthassa. Nem sokkal halála előtt, valószínűleg, midőn a vár kigyuladását látta, Szulejmán levelet írt a nagyvezérhez e rövid tartalommal: „Ama füst ott még most sem égett ki, s a vár bevételének harsonája még most sem szólal meg?” Ez alapon indult a nagyvezér tovább s ily szellemben szerkesztették a napi parancsokat a nagyvezér parancsára Dsafer aga, a szultán fegyvernőke és Feridun, a szultán titkára, ki a szultán aláírását jól tudta utánózni; a katonaságnak pedig azt hirdették, hogy a szultán nem jöhet ki sátorából, mert fájnak a lábai. — Istvánfy és Budina pedig megemlítik, hogy a nagyvezér a gyógykezelő orvost megölette, nehogy a padisah halálának titkát elárulja. Más írók hozzáteszik azt is, hogy ez orvos zsidó volt s hogy a titok megőrzése céljának a szolgaszemélyzet is áldozatul esett. — Szelaniki úgy tünteti fel a dolgot, mintha Szulejmán csak a vár végleges eleste után halt volna meg s elbeszélése szerint csak szeptember 29-én tudatták a halált a többi nagyokkal, a katonaság pedig csak akkor tudta meg, midőn a reájövő hónapban a visszatérő had Belgrád közelébe ért, ahol azt II. Szelim várta.

Az események alakulására tehát Szulejmán halála nem gyakorolt semmi befolyást. A beteg, öreg szultán már különben is alig intézkedett, mindent hadvezérei tettek s azt parancsolta csak, a mit ezek eléje terjesztettek.

Minden esetben fényt vet Szigetvár sötét multjára, hogy ott ugyanegy időben hal meg az akkori világnak két legjelesebb embere, Zrinyi Miklós és Szulejmán.

A tragédia utolsó jelenetei.

Régi idők szokása volt, hogy mielőtt a várat megostromolták, felszólították a várbelieket a vár átadására, midőn is azok bántatlanul elmehettek. Szigetvárnál is megtörtént ez, de a történetírók, mint megszokott dolgot, nem tartották följegyzésre érdemesnek. Az Óváros eleste s a vár bevétele után kétféle ily felszólításféle ment Zrinyihez írásosan, melyet nyíllal lőttek be az ostromlott táborba.

Az első magától a szultántól jött, melyben ígéretet tesz Zrinyinek, hogy ha Szigetvárat neki átadja, úgy Dalmácia, Horvát s Tótország fejedelmévé teszi és kincsekkel gazdagon megajándékozza. Ez ajánlat azonban csak annyit jelent, hogy Szulejmán nem fogja Zrinyit rabnak tekinteni, hanem török állami szolgálatban magas rangot biztosít oly javakban, melyek akkor még nem voltak Szulejmán kezén. Zrinyi nagyon jól ismerte az eféle ígéreteket s nem is felelt azokra. Úgy látszik, mindketten — ő is, a szultán is — csak üres formaságnak tekintették az ily ajánlatot s Szulejmán maga is meg volt győződve, hogy Zrinyit állhatatosságában nem lehet megingatni.

A másik nem annyira felszólítás, mint inkább cselfogás volt, melylyel Zrinyit a vár átadására akarták birni; ezt, mint Szelaniki elbeszéléséből kivehető, a vár eleste után alkalmazták s nem is Szulejmántól, hanem az ostromot vezérlő egyik főembertől eredt. Szelaniki azt mondja, hogy Ibrahim bej tolmács, Lala Kara Musztafa ketkhudája, Musztafa és Feridun bej szultáni titkárok szőtték a cselt. Zrinyi György neve alatt levelet írtak az ostrom alatt álló Zrinyi Miklósnak s azt nyíllal kötve, belőtték a belső várba. A hosszabb levél szövegét Szelaniki közli, melynek tartalma az, hogy Zrinyi György néhány társával eljött Szigetvár felé, hogy atyja helyzetéről tudomást szerezzen, de foglyul esvén a hatalmas padisah elé került, ki szívesen fogadta s elmondta neki, hogy a német császár azért nem küldött neki sereget Szigetvárra, mert a horvát és magyar uraknak sok panaszuk volt ellene; most már dicsőségének eleget tévén, a padisah felszólította, írjon atyjának, hogy ha a várat átadja, Engürüsz királyságát adja neki érte.

Zrinyi Miklós, Szelaniki szerint, e levélre azt írta vissza fiának, hogy boldogság érte őt, midőn fia oly sebet kapott — érti ezzel fia elfogatását — minőt a hősök szoktak kapni. A Zrinyiek mindig a hősiség által tűntek ki, az — t. i. a megadás — nem volna hősiség, nem volna hazaszeretet. Ez a Zrinyiekhez nem illő; hogy kívánhatja a padisah tőle a várat, míg őt fel nem daraboltatta.

És e levél visszarepült a török táborba.

Reusser „*Rerum Hurcicarum Narrationes*“ Frankfurt 1603. 160 — úgy adja elő az esetet, valószínűleg krónikások nyomán, hogy a törökök elfogtak egy Zrinyi-féle trombitást Perlakról, hol Zrinyi György Károly főherczeggel táborozott. A trombitán Zrinyi-czimer volt. Ezt küldte a török a várba oly izenettel, hogy fia fogoly s ha a várat fel nem adja, kitűzik fia fejét egy sánczkosárra. Tényleg maga Szelaniki is azt állítja, hogy Zrinyi Györgynek trombitását és zászlótartóját ejtették foglyul s vitték a török táborba. A levél benyilazása alkalmával a várral szemben kitűzték az oroszlanos Zrinyi-zászlót, a trombitás pedig ugyanott bús dallamot fujt a várbelieknek, melyre azok hasonlóval feleltek, mond Szelaniki. Valóban méltó tárgy egy balladához.

E levélváltás célja az volt, hogy Zrinyit élve kerítsék hatalmukba. Szelaniki ép e levelek történetének leírása közben mondja, hogy a törökök intézkedést tettek, hogy az átkozott Zrindszkit élve kézrekerítsék. E levélváltás szeptember 6-ik napjának délelőtti óráiban történhetett. Az ostrom ekkor szünetelt. A török népség egy része a várnak tisztításával foglalkozott; kivitte onnét a temérdek holttestet, mely az egész területet elborította. Különben is szeptember 5-ike az egész ostrom ideje alatt a legvéresebb nap lévén, melyben az idegen követek jelentései szerint 4 ezer török és a várórségből közel 600 ember esett el; szükség volt ily temérdek halott eltakarítása mellett pihenésre is gondolni.

Mihelyt Zrinyi tagadó válasza visszaérkezett, azonnal hozzáláttak a belső vár ostromlási munkálataihoz. Parancsot adtak ki, hogy a még készletben levő rőzsét, fatuskókat és mindennemű más éghető anyagot hordjanak össze és rakják azt a belső vár körül, hogy így tűz által kényszerítsék a várbelieket a megadásra. Szelaniki ez előadásából is látszik, hogy, mint fönntebb eléggé igazoltam, a belső vár nem feküdt a vár északnyugati sarkában, mint az általános vélemény tartja, hanem a vár közepén; hisz ha ott feküdt volna, úgy a tűz által való ostrom nem sikerülhet, ellenben az aláaknázás könnyebb s biztosabb módja lett volna a belső vár bevételének. Utalok egyébként a „Vár“ című fejezetre.

A kérdéses belső vár igen kicsiny volt, nem az akkori időkben készült, hanem még a Szigeti család idejében, melyet később némileg átalakítottak; de az előre haladt hadműveletekhez képest inkább játékszernek volt tekintendő. Az egész váracs átmérője mintegy 37 méterre tehető. Valószínűleg egy kört képezett, mint két egymás mellé tett bástya. A várfalazat belső része egészen be lévén töltve, magasabb helyet képezett, de melyet 4 méternél magasabbra nem becsülhetünk. E magaslaton állt a gömbölyű torony s a már leírt két épület. A vár falát sáncz és sétáló vette körül. A váracs egyetlen kijárása s

hídja az árkon át vezetett. E híd teljesen fedél alatt állt, úgy hogy azon külvészély nélkül lehetett közlekedni. A váracsnak e híd fölötti része összeköttetésben állt a belső vár felső tatjával s annak kinyulványát képezte, mert az 1553-ki leltár megemlíti, hogy a kapu felett is volt egy nagy ágyú és egy taraczk. — A hídon át befelé a várba fel valószínűleg lépcsőzet vezetett, fent a bástya kerületen 1553-ban 11 taraczk volt s az egész kis váracsban nyolcz ágyú, melyeket azonban Zrinyi az ostrom alatt máshová helyezvén, e végfejemény idejében ott csak még négy ágyú állt. A kijárás a belső várból nem lehetett oly szűk, mint azt általán lefestik; mert ott 1553-ban 16 taraczk állott, de valamivel szűkebb volt a híd boltozata, mert ennek tetején csak egy ágyú s egy taraczk állott. A lovagterem az utolsó napokban Zrinyinek szolgált lakásul; itt voltak összes ingóságai; a nők terme mellett volt egy konyha s valószínűleg a megcsonkított toronyban is volt konyhakészülék.

Tehát ily szűk, alig 37 méter széles terület volt az, melyet még a feljárás is megkisebbitett. — Ezen kellett állnia ama körülbelül 300 embernek; képzelhető tehát, hogy e kis hely zsufolásig megtelt s ember ember hátán volt.

Itt töltöttek a szegény harczosok két éjjelt és egy napot, mint a bezárt koporsóban az élő hialottak, mert hisz teljességgel nem lehetett semmi remény ahhoz, hogy abból élve megmenekülhessenek; a véres harczok elvadították a kedélyeket, az érdekek, melyekért harczoltak, teljesen elvesztek, megszűntek s csak egy állt még szemeik előtt: hogy, akik annyi dicsőséges harcznak voltak osztályrészesei, utolsó lépésükben ne csorbítsák megszerzett dicsőségüket. Egyedül e gondolat lehetett az, mi lelküket foglalkoztatta.

Nem is olvassuk, hogy e nap folyamán a várból lőttek volna; a török nyugodtan maradt s a vár kitisztításával foglalkozott, mit az őrség sem bánt, hisz neki is szüksége volt a nyugalomra szeptember 5-kének véres munkája után.

A halálra készülőknek kedélye lehangolt, ez volt érezhető a váracs őrségében, csak egyedül Zrinyi lehetett az, kit a dicsőség szomján kívül még ama magasabb cél is vezethetett: minél tovább visszatartani s minél inkább gyengíteni a törököt s időt nyerni a keresztény had előkészületeire.

A kis váracs fentartását igen akadályozta az étel és ital hiánya. Kút, úgy látszik, nem volt a belső várban s ha volt is, vize nem lehetett elegendő. Élelmiszer sem volt, mert a készlet legnagyobb részét a külső várban helyezték el, miután senki nem gondolta azt, hogy a belső várba fognak szorulni. E készlet azonban, mint hadi zsákmány, az ellenség kezébe került, részben pedig a tűz emésztette meg.

Istvánfy megemlíti, hogy a belső várban két nagyobb ágyú és tizenegy kigyó-ágyú, eleség gyanánt pedig ezer edény buzaliszt volt, melyet Zrinyi csurgói birtokáról hozatott ide, de ebből sem lehetett elég kenyeret sütni, mert csak egy kemencze volt s hiányoztak a kenyér készítéséhez szükséges edények; így a kimerült emberek éhségét csak részben lehetett csillapítani. Tehát még az éh-halál is fenyegette a megostromlottakat.

Maga a török, mint láttuk, már nem tartotta érdemesnek, hogy a

váracst megvívja s miután a várbeliek sem lőttek, nem tudhatta, nem rejlik-e csel némaságuk mögött. Szeptember 6-án már reggel elkezdték a munkát; összehordtak s a várac körül raktak minden készletben levő faanyagot, ágakat, tuskót, deszkát s ezt dél felé meggyújtották. A tűz lassan-lassan terjedt, a lángok magasra csaptak fel s hihetőleg meggyújtották a várac sövényzetét és épületét is. Az iszonyú hőség, a mardosó lángok, az átható, fojtó füst lehetetlenné tették a további ott maradást, hisz így a tűz által kellett volna elveszniök.

Hozzájárult ehhez, hogy a törökök úgy a maguk ágyúit, mint a várban talált ágyúkat, melyeket szeptember 5-én a vár védői nem tudtak leszerelni, mind összeszedték s a magasra csapó lángok között hozzáfogtak a vár lövéséhez; hozzászámítva ehhez még a puskatüzet s a nyilvesszőket, valóságos fergeteg zúgott a kis vár fölé, mely a jégesőhöz hasonlóan iszonyu dübörgéssel hullott alá a lángokban álló várra, melyben a halál kettős neme vigyorgott a hősök kisdud csoportjára: éhen és tűz által elveszni.

Eljött tehát a pillanat, melyben választani kellett. Zrinyi és hős társai a halál egyik nemét sem akarták választani; hanem a minő volt életük, a mint küzdtek az utolsó hónapban, úgy akarták, karddal a kezükben s haláltosztva csapásaikkal, a hazáért s hitért való vértanuság dicsőségének babérkoszoruját megszerezni.

Megállapították, hogy a következő nap, azaz szeptember 7-ének reggelén rontanak ki a várból a halálra és halhatatlanságra.

Kora hajnalban gróf Zrinyi Miklós már díszöltözetben lépett ki szobájából, rövid dolmányban, sötétkék mentében, kócsagtollas, gyémántbogláros kalppal fején, nyakán súlyos aranylánczczal, kezein karpereczekkel, melyeket lakodalmak alkalmával szokott használni. Ily díszben készült el az utolsó kirohanásra és halálra. Méltán hasonlíttja őt egy régibb latin költőnk (Fabritius Pál egykori bécsi gimnáziumi tanár) Curtius Marcus-hoz, ki hadipánczélba öltözve s magát a halálnak ajánlva, rohant a Róma piacznán keletkezett örvényes mélységbe, hogy a jósök szerint hazáját a végveszélytől megmentse.

Szolgája: Cserenkó Ferencz vitte utána kincseit s pénzét, melyeket azért hozott magával a várba, hogy esetleg a vár katonái szükségleteit kielégítse, valamint egyéb drága ruháit is. Midezeknek megszűnt előtte, úgy hős társai előtt, minden becsők. Mentéjébe egy selyem zacskót tétetett, melybe száz aranyat varratott, azt mondva társainak: Nem akarom, hogy aki az ellenség közül tetemeimet meg fogja rabolni, azt mondhassa, hogy nem talált semmit nálam. — A többi kincseit pedig elégette.

A török katonaság ezalatt szintén összegyűlt, hogy a váracst rohammal megtámadja; a trombiták, harsonák, kürtök s más hadi hangszerek félelmetes módon hangzottak fel, mindenfelül láthatóvá lett, a mint a török zászlók a várhoz mindinkább közelednek s nemsokára megtellett a vár egész belsősege török katonával s oly nagy lett a katonák tömege, hogy a kis várból (dalla rocca picciola) nem lehetett a vár területéből mit sem látni, a tér, a töltés,

mind tele volt a legválogatottabb török haddal (*di gente fortissima*). A Zrinyi lakta ház már ekkor égett s a vár körül levő parázs-máglyából iszonyu hőség szállt a halálrakész csoportra.

Zrinyi a kirohanás előtt a bajtársakhoz beszédet mondott; mi volt e beszéd tartalma, nem tudjuk. A hány történetíró van, annyifélekép jelzi e beszédet; de legvalószínűbb, hogy társai előtt a halál kikerülhetetlenségét ecsetelte s azzal bátorította őket, hogy e nehéz pillanatban választandó halál-nemek közül legjobb a hősi ellenállást választani s azzal szerezni meg a dicsőség koronáját. Hozzátette, hogy önmegadás esetén barmokként fognának felkonczoltatni. Figyelmeztette őket adott esküjökre, a haza iránti kötelességükre, katonai becsületükre és a keresztény vértanuságra. A beszéd némely részeit, mely a helyzetet ecseteli, Budina közli. Ezen alapon indult Zrinyi, a költő, mikor dicső elődjének szájába a következő szavakat adta:

„Kimenjünk az várbul, és ott megmutassuk:

Kik voltunk éltünkben, most is azok vagyunk.“

Istvánfy szerint is azt mondotta, hogy nem az ellenség, hanem a balsors győzött le, a hazáért, a szabadságért és az életért küzdöttünk és ezért is kell meghalnunk.

A rövid beszéd, melyet Zrinyi tartott, oly lelkesítőleg hatott a várőrségre, hogy azok is, mint Zrinyi, ledobták pánczéjjaikat és teljesen fedetlen testtel indultak az utolsó harcra. Forgách elbeszélése szerint még a nők közül is, kik a katonasággal a belső várba szorultak, találkoztak olyanok, kik férfiruhát ölteni és a kirohanásban részt venni óhajtottak.

A lelkesedés e hevében nyitotta meg Zrinyi a belső vár kapuit, hová már előre elhelyeztek volt egy nagy ágyút, erősen megtöltötték láncz és vasdarabokkal, ólommal, golyókkal s odarendelte Szerecsen Márkot, a még egyetlen életben maradt tüzért, hogy azt a kapu kinyitásával süsse az ellenségre. A váracs előtt, közvetlen közelben számtalan török várt a történendőkre. Midőn a kapu felnyílt, a kirohanókat puskatüz és nyilvesszők fogadták; Szerecsen — golyótól találva, földre rogyott; ekkor a mellette álló Horváth György vette magához az égő kanóczot s a keményen töltött ágyút elsütvén, iszonyu rombolást vitt véghez a sűrűen álló ellenség tömegében; sokan meghaltak, sokan megsebesültek; Istvánfy 600-ra teszi ezek számát; a kirohanók útja ezzel némileg megtisztult.

Zrinyi Miklós maga ment legelől s követték őt, a fiatal Juranics László zászlótartónak vezetése mellett, hű vitézei. A zászló, melyet Juranics vitt, igen nagy és gazdagon meg volt aranyozva. Egyik oldalán a fejedelem, másik oldalán Magyarország czimerével; mely zászlót Zrinyi mint dunántúli főkapitány kapta volt a királytól. Zrinyi egyik kezében könnyű paizszsal védte magát, másik kezében pisztoly volt, melyet előbb elsütvén, egy török főembernek vette el életét s csak azután nyúlt kardjához, melyet ez alkalomra külön választott ki magának fegyverei közül, mert azzal szerezte meg első hadi

dicsőségét. S e karddal most is vitézül harczolt. A törökök Zrinyit felismervén, kegyelmet ígértek neki a szultán nevében, ha megadja magát; azonban Zrinyi nem hajtott szavukra, hanem tovább is folytatta öldöklő munkáját, azt kiáltván: nem adja meg magát, hanem meghal a királyért és hitéért.

A kilőtt ágyú némikép megtisztította ugyan az utat, de a belső vár kapuja még sem volt olyan széles, hogy Zrinyi egész hada azon egyszerre kijöhetett volna és képes lett volna tömörülni. Az idő alatt, míg a sereg egy része a hídon kívül jött, az ellenséges had ismét összetömörült a kirohanók körül s úgy látszik, ez nem volt puskás népség, hanem csak dárdával és karddal rendelkeztek, miután, mint fennebb mondottuk, a törökök a vár megrohanására készültek és gyülekeztek össze. A puskás népség Zrinyitől jobb oldalon, valószínűleg a vár töltésein foglalt helyet és bevett szokás szerint lövöldözte az ellenséget. Zrinyit is egy golyó találta melle jobb részén, úgy, hogy vérbe borult, de azért nem szűnt meg a harczot tovább folytatni és társait kintartásra ösztönözni, míg végre egy golyó jobb szeme és füle közt a halántékán találta, mire összerogyott. A Győrbe küldött követ elbeszélése nyomán összeírt német krónika szerint a magyar harczosok Zrinyi testét a belső várba iparkodtak visszavinni, mire a híd közelében, közel elestének színhelyéhez, a legvéresebb harcz fejlődött ki; végre a nagyszámu ellenség túlereje elnyomta a leolvadt magyar sereget. Úgy ennek, valamint Szelaniki előadásából is azt lehet következtetni, hogy a fegyveres népet ez utolsó kirohanás idejekor a török vezérek küldötték rendeltetési helyükre.

Téves vélemény, hogy ez öldöklő harcz a hídon történt, mert az, mint tudjuk, fallal és bolthajtással volt elzárva. E híd előtt estek el Papratovics Farkas, Kobák Miklós és Patasics Péter lovassági hadnagy. A magasrangu nemesség közül pedig Cháki György, Bajomi János — Péthő Gergely krónikája szerint Bajomi Imre — és Juranics László, az ifju zászlótartó.

Mint fennebb mondottuk, a várvédő kisdéd had nem is jöhetett ki egészen a belső várból, mert ha csak háromszázan voltak is, együttesen valami eredményt csak felmutathattak volna, de semmiféle forrás nem emlékszik meg arról, hogy a törökben ekkor nagyobb kárt tettek volna.

A váracsában maradt kisdéd csapat ellen, melyről a török nem tudhatta, mennyien vannak, egy kisebb rohamot kellett intézni, melynek a mieink már nem voltak képesek ellenállni. A török e néhány embert úgy fogta el s nagyobb részüket, mint rabot gyilkolta le. Ketten ezek közül a gömbölyű toronyba menekültek, úgymint: Kecskés György, ki csak nemrég Ali agával szemben egy párviadal alkalmával mint győztes került ki — és Novák János, a fegyveres lovasok öreg hadnagya. Néhány óráig védtek még magukat a toronyban, míg végre a janicsárok jól irányzott golyói véget vetettek ez utolsó ellenállásnak is.

Az élve megmenekedettek között volt Cserenkó, Zrinyinek kamarása, kit a konyhában találtak; úgy Geréczi Bertalan, a kiknek a török Istvánfy szerint azért kegyelmezett meg, mert igen szép legények voltak. Orsics Istvánnak életét Hasszán nevű török katona mentette meg a haláltól, a ki Orsicsnak

Siklóson egykor rabja volt s vele igen jól bánt. Megmenekült a fiatal Alapi Gáspár is, aki midőn Zrinyi elestét látta, átöltözködött és valami sötétebb helyre menekült, hol a törökök megtalálták és nagy, széles arcza és kicsiny termete miatt hadi szolgának vélték. — Mindezeket rabszolgaságba vetették; később Zrinyi György kiváltotta őket.

Az életben maradtak közül Cserenkót, úgy Zrinyinek ismeretlen nevű íródeákját és pohárnokát a nagyvezér elé vezették (kitépve előbb szakállukat és leborotválva hajukat), kinek czélja velük az volt, hogy kitudakolja: mennyi kincse volt Zrinyinek és hová rejtette azt; ezek azt felelték, hogy 100 ezer magyar aranya volt és 100 ezer „gurusa“ (értéke egy német tallér), úgy ezüst kupái és edényei, de ezeket mind szétszította, csak egy ládában maradt 5 ezer frt értékű holmija és igen sok lőpora, de ezt most a katonaság ellobbantja, úgy, hogy mind el fognak pusztulni. „Ha a tűz nem lepott volna meg bennünket, ti a várat el nem foglaljátok. A német sereg piszkosan viselte magát, meglássátok, mert nektek sem marad semmi.“

Mig ezek a nagyvezérnél voltak, a janicsárok a belső várat egészen ellepték, zsákmányt keresve mindenütt. Így juthattak a gömbölyű torony földszinti sötét részébe is, hol, mint tudjuk, tűzveszélyes voltánál fogva nem szoktak rendszerint puskaport tartani, de Zrinyi, miután rendkívül sok puska-pora volt, annak egy részét ide helyezte. Egy része a puskapornak a belső kijárásnál az árkon túl jobbra fekvő háznak egyik osztályában volt, melyet pánczélháznak neveztek, hol Zrinyi rendszerint lakott. Volt ezenkívül, mint fentebb láttuk, egy lőporház is. A sötét üregbe a kutató törökök valószínűen égő kanócczal mentek le s így a robbanást maguk a törökök okozták. E robbanás, mint Szelaniki leírja, oly óriási volt, mintha ítélet napja érkezett volna el. Azt hitték, hogy az ég a tejútnál meghasadt; az egész nép elvesztette eszét a lőpor óriási robajától. A belső várnak még csak nyoma sem maradt, minden semmivé lett. A közelben levőket a lőpor a levegőbe röpítette, úgy, hogy az ott levő több ezer törökből, a kik a vár körül tevő mocsárba hullottak, 15 ugyan megmenekült, de ezek is nemsokára meghaltak sebeikben.

Istvánfy az ekkép elveszettek számát 3 ezerre becsüli. — A robbanás megtörténtén, miután azt Szelaniki, mint szemtanu igazolja, nem lehet kételkednünk.

Az elesett Zrinyi holttestét, miután annak védőit, kik nem akarták, hogy az a törökök kezébe kerüljön, leölték, a janicsár-agához vitték, ki a holttestet a Kaczianer ágyújára fektette és ott fejét vétette. Ez ágyút a török Kaczianertől az Eszék körüli csatáknál vette el és Szulejmán mindenüvé magával vitte s így a szigetvári ostromra is. A török források többször említik ez ágyú nevét. Midőn az ágyút az ostromra a töltésen hozták, Zrinyinek egy ágyúgolyója összetörté annak elejét. Ez ágyúra azért fektették Zrinyit török írók szerint, hogy eként Kaczianer halálát megbosszulják. A holttesten levő értékes lánczok a janicsár-agáé lettek. A két kezén levő arany karkötőt a törökök nem tudták kinyitni és azt az időközben megtalált Alapi Gáspár nyitotta fel nekik. A

janicsár-agáé lett egyúttal Zrinyinek Perván nevű szép lova. A fejétől elkülönített holttestet a banjalukai Mustafa basa, kit köznéven Vilithus-nak hívtak, és a ki Zrinyi Miklósnak egykor rabja volt és jóindulatát kiismerte — temettette el.

Nem áll tehát a krónikások ama mondása, hogy a holttestet a tűzbe dobták.

Zrinyi fejét elsőben is a nagyvezérhez vitték, hogy azt a szultánnak bemutassa. A nagyvezér a fejet karóra huzatva, közszemlére tette ki.

Időközben az életbenmaradt várórségből a nagyvezér három katonát küldött el: az egyiket Babócsára, a másikat Perlakra Zrinyi Györgyhez, a harmadikat pedig a győri táborba, hogy hírt vigyenek Szigetvár elestéről és Zrinyi haláláról. Ez a közvitéz már szeptember 10-én ért Győrbe s ott részletesen elmondta a vár ostromának lefolyását, melyet akkor német katonák feljegyeztek, a mely följegyzés németül és magyarul, sőt latin fordításban is többször kinyomatott.

Zrinyi fejét Szokoli Mohamed nagyvezér, miután azt az egy napi közszemlén minden török láthatta, silány vörös selyem kendőbe takarva elküldötte testvérének: Szokoli Musztafa budai basának, oly meghagyással, hogy azt Salm grófhoz szállítsa. A budai basa levél kíséretében küldötte meg Zrinyi fejét Salm grófnak Komáromba, értesülvén arról — írja — hogy ily jeles parancsnok, kinek fejét küldi, a császárnak nemcsak hű szolgája, de vérrokona is volna; azért ez ajándékkal meg akarja őt tisztelni és ezzel megkezdeni kettőjük között a barátságot; írja továbbá, hogy ő Zrinyi holttemetének tisztességes eltemetését elrendelte. Egykoru írók, úgy mint a győri tábor is, e levél tartalmát fenyegetésnek vették, hogy Salm is úgy fog járni, ha várát a szultánnak át nem adja. A fej a rászáradt vértől tisztátalan, fekete és igen bűzös volt. Salm gróf azt lemosatta és illatos kenőcsökkel lehetőleg szagtalanná tette és diszesebb selyemkendőbe takarta, azután nagy ünnepélyességgel szállították Komáromból a győri táborba. Elöl fekete bársonnyal bevont kocsi ment, nagy fehér kereszttel, erre volt helyezve Zrinyi feje. Követte ezt 1200 huszár csatarendben, mintha most is élne és kedves huszárjait vezetné a csata tűzébe. Követték e csoportot az ágyúütegek. Majd Salm gróf alvezérei: Helfferstein György gróf, Hatstadt és Wallerthan ezredesek, majd Castall és az olasz lovasság csatarendben. Mindkét oldalon német lovasság 25 zászló alatt képezett sorfalat. Így kísérték azt egész a győri templomig, hová ideiglenesen elhelyezték.

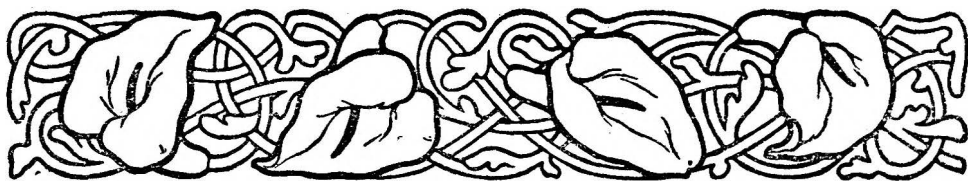
Nemsokára reá a győri táborba érkezett a hősnek fia, Zrinyi György s miután a király kegyesen fogadta — megígérte, hogy egész családjának kegyelmes ura és oltalmazója lesz. — Atyja fejét a győri templomból Tahy Ferenczczel, mint atyjának sógorával és Turzó Ferenczczel, mint saját sógorával a győri templomból ismét kihozván, azt elsőben Abdára vitték, hol hihetőleg Turzó tábori szállása volt. Innen szállították át Csáktornyára és ott a Szent-Ilona nevű zárdában készített új sirboltba, melyben még csak Zrinyi első nejének, Frangepán Katalinnak porai pihentek, temették el első neje

mellé. A temetésen jelen volt életben maradt özvegye. A sirboltra a horvátországi rendek emlékkövet alkalmazlak, mely a hős erényeit magasztalja.

A sirirat a következő: „*Illustrissimo Comiti Nicolao Zerino, Torquati ex sorore nepoti, a Carolo V. post Viennae opsidionem solutam, quod in ea adolescens adhuc et tyro multa et praeclara confecisset, equo auroque donato, ad Budam et Pestum pulchra per facinora summa cum laude probato, Croatiae Dalmateae et Sclavoniae bano, tavernicorumque regalium in Pannonia magistro, singulari cum prudentia functo, copiis Caesaris ad dextrum Danubii latus a Ferdinando primo et Maximiliano secundo inperatoribus praefecto, victis saepissime fugatis, caeptis caesisque hostibus, in faustissima postrennum funestissimaque Sigethi; expugnatione cujus arcem contra innumerabilem Solymani turcarum principis exercitum facta eorum ingenti et memorabili strage diutius, auam viribus par fuerat, defendit defuncto ibidem Solymano totius orbis flagello pulcherrime absunto, bellicae gloriae fortissimo invictissimogue duci de se publiceque Bene Merito Patria Posuit.*

Szent-Ilona, hová Zrinyi Miklós fejét eltemették, ma Csáktornyától nem messze fekvő puszta. A templom ma is áll, de Zrinyi siremlékét hasztalan keresnők benne, holott tudjuk, hogy a Zrinyi család ide temetkezett s hogy emléke dédunokája, a költő idejében még megvolt. Nem is járt arra soha oly pusztító had, mely ez emlékeket összerombolta volna. A templomban egyedül annak siremléke áll, ki a Zrinyi család csillagának letűnése után a fiskus kezére került csáktornyai uradalmat újra adományba nyerte. Nem is képzelhető másképp, minthogy ama nehéz időkben, midőn a Zrinyi név oly gyűlöletessé lett, az új uraság csupa hiperlojalitásból távolította el a templomból a magyar nemzet e szent ereklýeit. Egykor, majd, ha az uradalom gazdasági épületeit újra le kell rontani, valahol az alapfalakban meg fogják találni e drága emlékeket. De hogy Zrinyi porladozó koponyája s a többi tetemek előkerülnek-e s valjon a templomban maradtak-e, nagyon kétséges. Nyom nélkül enyésznek azok el, mint a magyar nemzet annyi sok dicsősége.

Visszapillantás Szigetvár elestére.

z erős vár a nagy tó közepén, melyről mindenki azt hitte, hogy bevehetetlen, végre mégis elesett; védői majdnem kivétel nélkül a hazafiság vértanuhalálát szenvedték.

Meg kell állnunk e szomorú jelenet előtt s kutatnunk, vajon mi lehetett ennek tulajdonképeni oka? Hisz más példák is vannak előttünk, midőn a megostromolt vár fenn tudta magát tartani, így 1552-ben Eger, hol a viszonyok tán még kedvezőtlenebbek voltak.

Meggyőződésünk szerint Szigetvár elestét első sorban a várhoz vezetett töltések, illetve azok végén a várfalak közvetlen közelében emelt hegyek okozták. A várívás e módja egészen új volt, csak akkor találták ki; előzőleg csak épen ez időben Málta ostrománál tett a török vele kísérletet, Szigetvárnál pedig a legnagyobb sikerrel alkalmazta. Az ekép szerkesztett töltésnek előnye abban állott, hogy az ostromló had nemcsak magasabb helyzetben volt, mint a védő had a várban, de a töltés mögött saját védelmére biztos menedéket talált, míg a védőhadat a várban semmi sem oltalmazta. Az egykorú levélíró azt mondja, hogy míg a török erősen lövi a várat, addig belülről nem lőnek, csak koronkint egyet-egyet, s ha lőnek is, éjjel lőhetnek. A védő népség oly helyzetbe jutott a várban, hogy sátrából ki nem mozdulhatott, mert ha abból kijött, a töltések kupja mögött ólálkodó ellenség azonnal lelötte. A védelem tehát lehetetlenné vált, az ostrom azonban folyton előre haladt, a vár eleste természetszerű következmény volt. Rendszerint a hadászat terén való új találmány, valami újabb módszer dönti el a harcz sorsát. A törököt bizonyynyal még sokáig nem verik ki az országból, ha a mély gondolkodású Montecuccoli fel nem találja a puska-falanksz rendszert, melyet mások még tökéletesítvén, a török rövid kardjával nem birta magát ez ellen védeni s egyik csatát a másik után veszttette el, mindig ugyanegy módon. Az 1867-ki königgrätzi csata sorsa az új rendszerű hátul töltő fegyveren dőlt el. Az ellenfél az új találmány s a hozzá alkalmazott új hadakozási módszer ellen nem volt képes magát védeni. A harcz folyamata nem enged időt az ellenvédelemről való gondoskodásra. Ép így volt Zrinyi a töltések kupjaival szemben. Az ügyes, a

Zrínyi Miklós hősi halála Szigetvárnál 1566. szeptember 8-án.

Ő királyi apostoli felségének V. Ferdinándnak ajánlotta Tomala Ferdinánd.

bátor hadvezér az új eszmével szemben csak tétlenül állhatott, az ellenség pedig munkájában folyton előre haladt, míg végre czélt is ért.

De ha lett is volna Zrinyinek valami eszméje — s nem kételkedhetünk, hogy volt is, melylyel magát a török új ostrommódszere ellen védelmezhetne volna, ez esetben is hiányzott ahhoz neki a szükséges erő. — A védő had, mint tudjuk, csak 2200 emberből állott, az ostromló had százezer katonával és ugyanannyi más néppel rendelkezett, kik a harczonkivüli munkát teljesítették. E szám-arány felette egyenlőtlen. A védőhadnak igen nagy volt megvédendő területe; maga a város 18 holdnyi területen feküdt; magának a várnak kerülete pedig 500 öl volt; ehez jön még az újváros nem megvédendő területe. Zrinyi mindezekhez 3000 embert elegendőnek vélt, de csak amaz erkölcsi nyomás sulya alatt, melyet a mindenkép takarékoskodó újabb rendszer reá gyakorolt, melyet az időben bizonyos Bezev Geberhard hadi tanácsos gondolt ki; e kevés hadismerettel bíró egyén ajánlatára már előző évben behozták a takarékoskodó rendszert, Szigetvár hadi létszámát is 200 lovassal megkevesbítették és az ostromra is Zrinyi nem kapta meg egészen az általa bekívánt hadi létszámot, hanem 800 emberrel kevesebbet, tehát a védelmet sem bírta aként rendezni, mint azt hadi tapasztalataihoz képest óhajtotta volna.

Természetes, hogy a védőknek létszáma csak akkor állhatta meg a sarat, ha a katona hetekig tartó harcokban nappal és éjjel minden pihenés nélkül lett volna képes a harcot kitartani s a harcok folyamata alatt senki nem halt volna meg, vagy, ha az elesetteket mindig új erővel lehetett volna pótolni.

Szigetvár ostromában a töröknek föelőnyét annak óriási tömege képezte. Mindig újabb s pihent katonákat tudott állítani a kifárasztott és kimerített védő csoport ellen, mely már kicsinységénél fogva sem tudott nagyobb akciózt kifejteni. Az akkori várostromok legnagyobbika mindenesetre Bécs ostroma volt 1529-ben. Bécsen azonban egy nem sokkal nagyobb területen maga Salm 16 ezer emberrel védelmezte, de ezeken kívül is egy nagyobb had állott még rendelkezésre. Egy vár ostrománál és védelménél a hadi ténykedés a tulajdonképi vár vívása mellett mindig a rohamokból áll, melyet az ostromló intéz és a kihoanásokból, melyeket a védő had szervez. Mindkettőnél csak akkor lehet sikeres a működés, ha az ostromló had legnagyobb része a csata tűzében áll. Ámde Szigetvárnál az ostromló had túlsúlyban volt s a csatatűzben nem álló török sereg csaknem több kárt tett a védőkben fegyver és ágyú-tűzzel, mint maguk az ostromlók. A rohanó ostromlókat az ágyútűz védi; a kihoanók visszavonulásakor, mely nem történhetik váratlanul, mint a kitörés, az ellenség tüzelése ellen nincs semmi oltalom.

Ebből magyarázható meg, hogy Zrinyi, habár tudta, hogy a kihoanások mily hasznos nyújtanak az ostromlók részére s hogy előde Horváth Márk azt mennyire kizsákmányolta, mégis többre, mint két nagyobb s pár kisebb kihoanásra az ostrom egyhavi tartama alatt nem mert s nem birt vállalkozni, mert hadainak kis létszáma miatt nagyon takarékoskodnia kellett az emberérettel s az ostromlók nagy tömege mellett a kihoanások igen kockázatosak voltak.

Ennek ellenében a nagytömegű ostromló hadnak a rohamok még visszaverés esetén is sikert, vagyis az ostrom előhaladását biztosítván, ez magyarázza, hogy egy vár vívásánál sem alkalmazott a török annyi rohamot, mint épen Szigetvárnál. Eger ostrománál 1552-ben csak négy rohamot tett a török; pedig Egerben százezer török ellen csak 1935 ember védte a várat, mely azonban a Szigetvárnál védelemre szorult térnél tetemesen kisebb volt. Szigetvárnál azonban a török rohamok száma a tizenkettőt felülhaladja, sőt mint magának a várnak ostrománál láttuk, a rohamok nem naponkint, hanem óránként ismétlődtek, mindig új s kipihent népséggel. Nem is lehetett tényleg mást várni, mint a mi csakugyan bekövetkezett.

Mindezekhez hozzá kell adnunk még más körülményeket, melyek a törököt a sikerhez közelebb vezették. Ilyen, hogy a tó vizét le birták csapolni, a töltéseket el birták készíteni, mely munkálat alatt tömérdek ember veszett el, de a török katonaság ezzel nem fogyott, mert ez ostromműveket a munkás nép teljesítette. Kedvezett az időjárás is a töröknek, mert a nagy szárazság kiszáritotta a tó fenekét, a déli szél elősegítette a bástyák és sátorok égését, a lőpor fellobbanása az összeütközés folyamán megzavarta a helyzetet, a korábban elesett hadnagyokat Zrinyi nem bírta pótolni.

El lehet mondani, hogy Szigetvár megvétele a XVI. század egyik legnagyobb fegyvertényéhez tartozik. De el lehet mondani azt is, hogy a harc a két ellenfél között a legelkeseredettebben folyt; a hősiesség, a bátorság eszményi magaslatra emelkedett. Némely író állítása szerint török részről mintegy harmincezer ember esett el; de egybevevén a meglevő összes adatokat, az ellenfél mintegy huszanhatezer embert vesztett el, ezek között hétezer vitéz janicsár, nyolcezer szpáhi. A védő nép pedig majdnem egytől-egyig elesett. Ezt csak némileg közelíti meg a magyarhoni egyik legnagyobb ostrom, az egri, hol 300 védő és 12 ezer támadó esett el.

A mi pedig a vitézséget illeti, ismeretes az, hogy Szulejmán janicsárjai kitűnő katonák voltak s Szigetvár ostromában nagy bátorságot s hősiességet tanúsítottak; de ezeket sokkal felül multa a várat védelmező csapat hősi elszántsága. A világtörténet alig tud felmutatni példát, mely Szigetvár hőseihez hasonló lenne. Jellemző erre nézve az, mit Musztafa Ali nevű török író Zrinyiről mond: „Rudakba csomagolt aranyakat, piasztereket, több erszény akcsét és fillért s a hitetlen harcosok közül azt, ki a rumili sereg egy-egy emberét megsebesítette vagy megölte, határtalan dicséretekkel s bőséges kedvezésekkel halmozta el s az aranypénzes zacskót kinyitván, ama gonosznak bőven szórta az aranyat; aki a kapukhalkból vagy janicsárokból sebesített vagy ölt meg valakit, azt megdicsérte s egy-egy piaszter és akce kedvezményre tartotta érdemesnek; ha az anatóliai seregből vagy ama vidékről való volt az elejtett, akkor vonakodott kedvezményt adni.“ A török író tehát az anatóliai sereget becsülte legkevesebbre a török hadban; de úgy látszik, a magyar harcosok vitézségét ő maga is a török fölé állítja.

A török katonák vitézségén kívül a harc egész dicsőossége a vezérlő Szokolit illeti, ki a várostrom szokásos eszközeit: a réslövést, a rohamot, a

SOLIMANVS IMPERATOR
TVRCHARVM

Szulejmán szultán.
(Az országos képtár metszetgyűjteményéből.)

tó lecsapolását, töltések vonását nemcsak nagy észszerűséggel tudta megcsinálni, de egyuttal előnyeit is kizsákmányolta. Láttuk, hogy Ali pasa 1556-ban ugyanez eszközöket használta és czélt még sem érhetett. Ali durva, erőszakos ember volt, de nem volt erélyes; hadi tevékenységében inkább a gépiesség, mint az erély nyilatkozik.

Míg Szokoli a török tábornok úgy helyezte el, hogy az a várhoz egész közel, de mégis a lőtávolon kívül legyen, addig Ali nagyobb kényelmet óhajtott a táborozóknak biztosítani és a tábornok az erdőbe helyezte el, mint Csányi előadásából tudjuk. Erdő pedig az Almás balpartján csakis Medvésznél és messzebb délre volt. Ali tábornoka tehát nemcsak tetemesen távolabb állt, mint Szokolié, de az erdő árnya akadályozta egyúttal az erősebb megfigyelést. Maga e körülmény nagy befolyással volt az ostrom menetére. A vár lövetése alatt, minthogy akkor úgy sem lehetett volna rohamot csinálni, a katonákat a messzebb fekvő sátorokban pihenni hagyta. Így történt, hogy Horváth Márk kirohanásai sikerültek, mert az erdőben sátorozók csak később vették észre a veszélyt, nehezebben birtak csoportosulni s kibontakozni és távolabbról is kellett jönniök, így a kívánt segély sokkal később érkezett. Ali még az első kirohanás sikerén sem okult, hogy legalább vigyázó csapatokat állított volna fel, mert oly nézetben volt, hogy a főkapun való kijövetelt a templom elé épített sánczról való ágyúzás megakadályozza, míg Horváth Márk emberei más úton jöttek ki a várból, kijátszva ezzel Ali eszejárását. Ennek ellenében Szokoli a tüzekek működése alatt oly nagy sereget tartott készenlétben, hogy a kirohanás csak merész vállalatnak volt tekinthető, mit Zrinyi maga nem is kívánt foganatosítani.

A kirohanás utáni visszavonulás Horváth Márknak mindig sikerült. Nem olvassuk sehol, hogy az neki veszteséggel járt volna, mert a kirohanások harczáiban megcsufított török elfelejtkezett a visszavonulók üldözéséről. Ellenben a Szokoli vezérlete alatt a harczba elegyedett népen kívül a török egy másik hada teljesen elkülönítve a viadal helyétől távolabb várta be a visszatérőket, mikor is a kirohanó had két tűz közé került. Innen van, hogy Zrinyinek egy visszavonulása sem sikerült; nem mintha Horváth Márk külön katona lett volna, mint Zrinyi, hanem mert Szokoli vezette ügyesebben az ostromot, mint Ali basa. Ali a rohamokat a teljes rés kitörése után gépileg szervezte; ellenben Szokoli, midőn a rés kicsiny volt, az ágyúzás hirtelen megszüntetésével, váratlan meglepetéssel és egymásután is alkalmazta azokat, mi a védőknek kettős munkát adott s a támadás gyors helyváltoztatása is nehézséget okozott. Ali futóárkokat csináltatott a hadaknak nemcsak védelmére, de tulajdonképen kényelmére; Szokoli pedig nem is gondolt ilyesmire, de annyira foglalkoztatta a város és vár védőit, hogy azok nem értek rá a felvonuló hadra lövöldözni. Ali a várhoz való töltést a legveszedelmesebb helyen alkalmazta, hol az a vár tüzeinek leginkább kitett helyen állt, legkevésbé lehetett védeni s legkönnyebben lehetett meggyújtani az ostromlottaknak; ellenben Szokoli töltéseihez legnehezebben fért Zrinyi s azok oldalvédelme Szokolinak nem okozott nagyobb nehézséget, mihez hozzájárul az is, hogy a Szokoli csinálta töltések földből

voltak s így nem lehetett azokat meggyújtani, mint Alinak fából készült töltéseit.

Az általános helyzet is Ali részére kedvezőbb volt, mint Szokoli részére. Csányi előadásából tudjuk, hogy a Szigetvár körüli lakosság Ali hadait étellel, lovakkal, valamint munkásokkal a legbővebben ellátta, úgy hogy a török tábor az ostrom alatt semmi szükségét nem szenvedett; míg az 1566-ki ostrom idejében a török katonaság csak takarékos ételmezést nyert és a népséget a töltési munkálatokra erőszakkal kellett kényszeríteni. Ehhez járult még az is, hogy míg Zrinyi emberei s a vár népsége egyáltalán a legnagyobb egyetértésben voltak s csak a törökök elleni elkeseredésnek találjuk nyomait, addig Horváth Márk idejében az ostrom alatt a kevésszámú fegyverfogható ember mellett igen sok volt a várban az asszony népség „kinek urok — úgy mond Csányi — fiok, leányok, sok özvegyasszonyok, sok szüzek, leányok, kiknek keserves sirások, könnyörgések engeszteljenek az atya ur istent az ő szent fiáért, hogy vegye el ű tölök az pogánynak kegyetlen fegyverét, a rabságnak szidalmát, kik azt is kiáltják, hogy király ű fölsége miatt adattatának ily rettenetes veszedelemre, ki elűtt eljöhetnek volna, de ű fölsége nem bocsátotta ki, ha úgy vagyon az uristen ítéleti rajta és király is ű fölsége ismerheti, becsülheti, mivel tartozik azok megszabadulásokért, mint az ű felsége és fiai fejek szerencsére vetésével.“ Miből látható a várnépség békételen hangulata a Horváth Márk féle ostrom ideje alatt.

Tekintve, hogy Ali basa hadai a várőrséggel ép oly arányban álltak, mint Szokli hadai Zrinyi őrségével s hogy Alinak aránylag bőségesebb hadi szereik voltak és Csányi megjegyzése szerint a kémek több mint 200 tevét láttak Ali ostroma idejében az ostromban közreműködni, Alinak is mindenesetre el kellett volna érni célját ép úgy, mint Szokolinak.

Szóval : Szigetvár 1566-ki ostrománál Szokoliban a legkitünőbb hadvezérre ismerünk, ki feladatát minden tekintetben a legnagyobb ésszerűséggel oldotta meg.

Nem volna érdektelen tudnunk azt, kik képezték Szigetvár őrségét az ostrom idejében s kik azok, kik hősi halált szenvedtek. A várőrség magyarokból és horvátokból állott, kik a legnagyobb egyetértésben éltek. A magyaroknak legnagyobb része baranyamegyei kisebb földbirtokosokból és ugynevezett egytelkes nemesekből állott, kik javaikat a török hódoltság idejében nagyrészt elvesztették. Számosan voltak ezenkívül somogymegyeiek és a később az ország minden részéből toborzott katonaság. A horvátok Zrinyi alattvalóiból kerültek ki.

A királyi könyvek igazolják azt, hogy Szigetvár őrségének jelesebbjei már az 1556-ki ostrom ideje körül a királytól különféle adományokat kaptak, miből egyuttal kitűnik, hogy az őrség Szigetváron állandó volt, mert a 10 évvel korábban szereplő harcosok a Szulejmán-féle ostrom küzdelmeiben is résztvettek. Ugyan ez évben Pesthiney Péter és Kelkedy János deák hűtlensége folytán ezeknek Somogy megyében levő Némti és Horpács nevű birtokaikat Ormányi György és János kapják.

1550-ben Teremhegyi Bika András kapja Verestót, részleteket Ócsárd, Ipacsfalva, Poporfalva, Kizdér, Kossyán falvakból, mely utóbbiban egy vár-hely van, Peterd felét, Ujfalut, Kápolnát, Fenéket, Keresztúrt, Zalántát, Kis-Harsót, részleteket Nagyfaluból, Kandisfalvát, Aranyást, mely utóbbiak Hosszútóti (ma Husztót) György birtokai voltak.

1557-ben Szekcsőy Máté és Medvey Benedek kapják Thorday István és Máté deák magvaszakadtával Markfalvát és részleteket Viszlóból. Radován Jakab és Fekete Benedek kapják Henyei Miklós és István birtokaiból Kopácsot és Daróczot ezek hűtlensége folytán, mi azonban ismét visszament, úgy a magvaszakadt Diatlan Antal birtokát Bezedeket és a magvaszakadt Toniczai János birtokait, Pécsi-Szent-Mártont és Monyoróst. Ugyanabban az évben Horváth Vitus kapja Szerecseny János birtokaiból Kis-Bodát és Bélegyházát. Ugyanez évben Szőlősi Lőrincz és Zolath Máté kapnak Loránt Péter hűtlensége folytán részleteket Nagyfaluban, Kis-Harsányban, Kisdéren, Kis-Babócsán, Körcsönyén, úgy egészben Görcsönyt, Egerszeget. Zádori János kapja a Szerecseny Jánosnak zálogba adott Endesfalvát.

1558-ban Radován Jakab szigeti vajda kapja Perecskét s az ott levő elhagyott monostort, úgy Szajkot, mely a pécsváradi apátságé volt.

1559-ben Eszpethei Balázs és Radován Jakab szigetvári harcosok Hederfy György magvaszakadtával kapják Baranyában Alsó-Majsát és Balacz községeket. — Horváth Mihály de Herukovcz, mint szigeti vitéz kapja Mezei Mihály és Péter, úgy Osteczi Horváth magvaszakadtával Mezes (Meszes), Zekedi (Szőkéd), Pereche, Wydotch, Neukes nevű helyeket Baranya és Kőrös megyében. Ugyanez évben Fekete Mihály és Szabó Ágoston szigetvári vitézek Pethue János magvaszakadtával kapják Vertegét (ma Vertike), Bala és Kassát községeket. — Ugyanekkor Szekcsői Máté és Izsák Mihály kapják Eozi (Őszi) László hűtlenségbe esettnek baranya- és tolnamegyei birtokait. Szekcsőy Máté és Medvei Benedek a hűtlenségbe esett Keserű István birtokait kapják: Markfalvát, Felszekcsőt Baranyában és Kis-Lőrinczet; úgy Máté deák magvaszakadtával Ujtót Baranyában. Móricz András megerősítettik Marócsa és Gyuricza nevű birtokokban. Dechkovich Gáspár kapja Porkoláb Márton és Bodagy Antal magvaszakadtával ennek birtokait Zalátán és Kápolnán. — Zermeg János, Perneszi András, István és Pál kapják Radakovecz, Ebses birtokokat Kőrös megyében, Petne, Vertege (ma Sósvertike), Szigetke, Sári, Csokma, Kássád, úgy Sibolt, Raszthok, Báda (Rád?), Odmege, Zeőnyogotz, Becse, Kis-Bala falukat Baranya megyében, melyek Pethne Jánoséi voltak, kiről Szabó Ágostonra és Jánosra szálltak át. Az okirathból kitűnik, hogy Perneszi Pál ekkor Somogy megyében az alispáni tisztet viselte, míg testvérei hihetőleg szintén a szigetvári őrséghez tartoztak.

1560-ban Permeszi Farkas kapja Pelsem, Miklós, Kovánfalva nevű községeket Somogyban és Baranyában.

Van egy okiratunk 1564-ből, mely Zrinyi hadának egy részét feljegyezte. E szerint a lovasság főnökei Terzácsky István *comes*, Alapy István, Scháftenberger Fridrik, Prág Kristóf, Patasits Péter, Zeöld István, Peszély László (Pöszér puszta Baranyában), Kürtösy János, Budacsics János, Vokicsevics

Márton, Szalay Péter, Drágács Farkas, Dely Vidák, (a költő által megénekelt Dely Vid. A Dely család még 1618-ban is a Zrinyiek szolgálatában van, egyik ekkor élő tagja: Dely János.) Kalaus Márton, Horváth György, Huszárcs Máttyás, Lóránt Gábor, Dobraveczky Miklós, Biletits Gáspár.

A fegyveres lovasság főnökei: Novák János kapitány, Margetics Máttyás, Garay András, Garay Pál, Strugovics Gáspár, Pavancsics Máttyás, Garay Péter, Horváth Gáspár, Orosztunyi Berta, Olasz Ferencz, Lantos István, Lantos Lőrincz, Vladics Mihály, Polyák András, Belosztthinay Máté, Hettzery Tamás, Jelisics Bernát, Pribék Benedek, Novák János, Bradacsics György, Vihovcsics Péter, Pécsy György, Odmora Márk, Verbovszky Péter, Horváth Máttyás, Horváth András, Valkay Dömötör, Monoszlay György, Horváth Márton, Zrimács Máttyás, Bulyák Mihály, Szentiványi Máttyás, Horváth Miklós, Detkovics Máttyás, Szturovápolya Lukács, Szerhovszky Gergely, Bornemisza Ferencz, Surnicza István, Nevorics Miklós, Varasdy Mihály, Horváth István, Szekula Miklós, Szabó György, Zwicsics Máttyás, Somody Péter, Bribék Gergely, Gerdákovics Lukicza.

Bornemisza Antal vajda keze alatt voltak: Kalaznay Péter, Szabó Józsa, Kovács Dömötör, Horváth Imre, Barbély Gergely, Szabó Tamás, Nassa György, Barbély Pál, Balog János, Kis Lukács tizedes, Szabó János, Garagóczy János, Bökes András, Pribék Balázs, Odary Máté, Faddy János, Nánay Gergely, Király Dömötör, Gyálos Imre, Kis Jakab tizedes, Kozma Ambrus, Masay Benedek, Bosoli Márton, Mikes Miklós, Hagymásy János, Hetesy János, Pap András, Fecskovics István, Széles Jakab kürtös, Rahócsay Balázs tizedes, Zlathany Imre, Garay Miklós, Kancsalik Balázs, Keresztény Benedek, Posgay János, Militics Márton, Horváth Miklós, Verezey Márton, Polyanacz Pál, Kalaznay János tizedes, Kecskeméty Imre, Attyady Mihály, Somogyi Mihály, Zentay Balázs, Daru Ambrus, Otarczy Miklós, Szabó Imre kürtös, Fistes Lukács, Vágó Benedek.

Könczöl Mihály vajdasága alatt: Teleta Lőrincz zászlótartó, Szecsődy György, Pribék Pál, Balog Jancsi, Zkrapics Lőrincz, Pozsgay Márk, Pribék Vinkó, Veloperecz Ferencz, Porecsnay Miklós, Katona Máté tizedes, Galy György, Szabó György, Verőczey Antal, Tóth Gergely, Szabó Ambrus, Krancsanacs György, Zvarlics György, Pogorácsy György, Szabó Barabás, Balog Barabás tizedes, Katona Gergely, Tóth Imre zászlótartó, Rózsa Péter, Garay Miklós, Sarap Miklós, Tóth István, Balog Jancsi, Tóth Gáspár, Balogh Máté, Siró György tizedes, ifju Benedek, Berzenczey Barabás, Nyereggyártó János, Attyazy Imre, Góry Máttyás, Szabó János és Miklós, Saranpo Sarampos Gergely, Sóry Mihály, Kaszap Péter tizedes, Vékény Bálint, Pribék Máté, Szöllös György, Szentkirályi Péter, Fekete Máttyás, Guzics Ambrus, Sapócs Máttyás, Jóféndő Ferencz, Temesváry Antal.

Ama, mintegy 40 személyen kívül, kiket a történet folyamán, mint szereplő egyéneket megemlítettünk s kik részben a fenti lajstromban is bent vannak, elszórva még mások neveit is megtalálhatni. Így ifjú Dóczi Ferencz fogságba kerülván, Oláh érsek kértére Veráncsics Antal váltotta ki 1567-ben,

midőn mint követ Konstantinápolyba ment. 1582-ben márczius 7-én a magyar kamara a Szigetvárott elesett Berky Máté özvegye részére 60 frtot utalványozott.

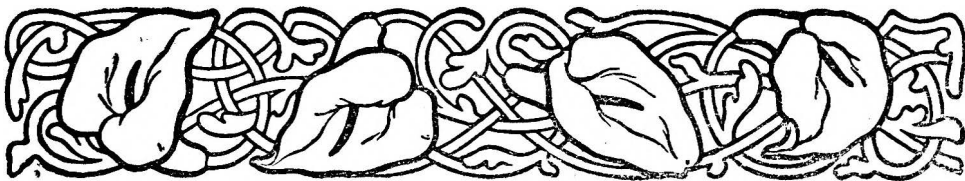
Nem áll egyébként az, hogy a vár bevétele alkalmával a török az összes népséget leölette volna ama három kivételével, kiket Berzenczére, Csáktornyára és a győri táborba küldött. A magyar kamara költségvetésében több szigeti hősnek neve fordul elő, kik a kamarától segélyt kértek és kaptak. A kegyes parancsok (benigna mandata) között olvassuk, hogy a király 1567. márczius 13-án utasítást ad, hogy a Zrinyi szolgálatában levő élő, elfogott és megölt katonák helyett ezek örökösei részére hátralékos zsoldjukat kifizessék. — Ugyanez évben Zrinyi Miklós katonái folyamodtak a királyhoz, hogy miután ez az ő birtokaikból 571 frt értéket kölcsönvett, e követelésük a Zrinyi-féle birtokokból nyerjen kielégítést, mit a király el is rendelt. Így példakép felhozuk, hogy 1572. márczius 3-án a kamara azon 300 frtból, melyet a szegények segélyezésére jegyeztek elő, 25—25 denár segélyt nyújtott három szigetvári katonának, Verancsics püspök és báró Fele à Vherling utalványozására. E három katona Forró Balázs, Ormándi János és Zimányi Pál voltak. Érdekesnek találjuk feljegyezni, hogy e három hős a kamarához adott kérvényében elmondja, hogy midőn a jól megerősített Szigetvárat a török ellenség bevette, a keresztény hadak egy részét megölték, a másik részét fogságba ejtették. Így történt, hogy őket is ezen harczban elfogták és néhány éven át mindennemű kínzásoknak és kegyetlenségnek vetették alá a keresztény vallás nevéért; végre 1571-ben keresztény katonák által az ellenség körmeiből megmenekedvén, visszanyertékszabadságukat; s most semmi élelmük nem lévén, folyamodnak segélyért. Bizonyosra vehető, hogy a kamarai iratok között még több ily segélykérés található.

Pethő Gergely krónikájában a Szigetvár védelmében elesettek között említi: Imprics Tamást, Papratovics Farkast, Pathacsics Pétert, Kobák Miklóst, Istvánfi Pált, Csáki Györgyöt, Bajoni Imrét, Bika Andrást, Kecskés Györgyöt mint „nevezetes és válogatott vitézek“-et. Ugyancsak mint ilyeneket élve fogta el a török ez alkalommal: Alapi Gáspárt, Orsics Istvánt, Gerécsi Bertát, Tiski Menyhártot, Csernkos Ferenczet, Markaff Jánost.

Látható tehát, hogy a török a belsővár elfoglalása alkalmával lehetőleg azon iparkodott, hogy a várőrséget elevenen kerítse kézre, mi nagy részben sikerült is.

1578. Wittenbergben Nivemontius Albinus Péter ily című munkája jelent meg: „De Sigetho Hungariae propugnaculo a turca a. c. 1566. obsesso et expugnato opusculum.“ A mű célja Zrinyi Miklóst a halhatatlanok közé emelni. E mű Siklósi Miklóstól Zrinyit dicsőítő verset foglal magában latinul, melyet szerzője így írt alá: Sicklossy Miklos a dunamelletti marosi egyház lelkésze, mely helyen a hajdani magyar királyok gyönyörűségei és csodálatos kertjei láthatók, hol a királyság koronáját őrizték; ki magam is jelen voltam a (szigeti) ostromnál.

Életben tartották a hódítók a Szigeten levő gazdasági tiszteket is, hogy a vár jóságairól és jövedelmeiről tájékozást szerezzenek. A városi lakosság, férfiak, úgy mint nők, a török vérszomjának nem estek áldozatul, csak az elhalt katonák özvegyeit és gyermekeit ejtették fogságba s a Dunán át török földre szállították.

Zrinyi Miklós emlékezete.

két oroszlán megküzdött egymással s e véres küzdelem beírta Zrinyi és Szigetvár nevét a halhatatlanság évkönyvébe.

Két fényforrás tündöklék azóta Szigetvár sötét egén, az egyik Szulejmán, az ozmán birodalom legragyogóbb csillaga, mely Szigetvárnál hűnyt le, kinek halála fordulópontot képez e birodalom sorsában, mely akkor dicsőségének tetőpontján állt, de azóta folyton hanyatlik s az elsőrangú katonai hatalomból immár 7-edrangura halványult alá. A másik pedig Zrinyi Miklós, ki Szigetvár bástyáin a keresztény műveltség elsőrangú csillagaként gyuladt ki s azóta nem ismer enyészetet.

Ha Zrinyi csak maga hal meg Szigetvárnál és Szulejmán élve marad, úgy az ozmán ezuttal bizonyára — régi célját követve — Németország szívéig nyomul.

Én itt csupán ama hatás felé fordítom tekintetemet, melyet Zrinyi Miklós, az emberi képzelet által eszményített lovagkor egyik leghősebb alakja halála által az emberiség kedélyére gyakorol.

Mióta Zrinyi karddal s pisztolylyal kezében a hit s a haza kettős mártírágát szenvedte, új korszak támadt, melyet kezdettől fogva eláraszt Zrinyi hősi halálának eszméje s melynek hullámai még ma is magasra csapkodnak, habár az idők folyamán azóta negyedfélszáz év folyt el a mulandóság végtelen tengerébe.

A Zrinyi halálát követő kor történeti könyvei, úgy mint minden nevű krónikái áradozó dicsérettel festik meg a hős Zrinyit; lassan átmegy ez áradat a szépirodalomra; mindenütt találkozunk nevével, mindenütt szemünk elé áll a hőség magas eszménye, mely a kedélyre mindig s mindenképen hat.

Az akkori történetírók, kiket inkább krónikásoknak, vagy a kor eseményei egyszerű vázolóinak akarnék nevezni, Zrinyi Miklós halálát számtalan kiadásban képekkel megvilágítva teszik közzé. Német nyelven ilyenű munka igen sok jelent meg, melyek közt legnevezetesebb az *Ortelius Redivivus*, mely a hős arczképét kétféleképp is közli, melyek egyike a hazánkban ismert s elterjedt arczkép. Mindeme régi, legtöbbnyire a XVI. század végéről származó könyvek s akkori hírlapok egyuttal Szigetvár rajzát is közlik, melyet azonban a rajzolók

csak elbeszélés után készítettek. Megjelentek e művek a világ minden nyelvén s ha elő akarnám sorolni mindama, akár történeti, akár szépirodalmi könyveket, melyekben Zrinyi hősisége tollat vagy vésőt s ecsetet adott a kedély embereinek kezébe, akkor egy nagy könyvtár lajstromát kellene leírnom s nem Zrinyi emlékezetét.

Kétségtelen, hogy magyar nyelven sem hiányoztak ily művek. Ezt mutatja a „História a Szigetváranak veszéséről.” E verses krónika Szabó Károly nyomozásai szerint valószínűen a kolozsvári Heltai-féle nyomdában látott napvilágot 1566-ban, tehát azonnal a lefolyt események után, de kétszer is sajtó alá került. Hogy mennyire volt elárasztva a magyar irodalom is hasonló művekkel, igazolja ama körülmény, hogy e kor költője: Kőszeghi Pál a következő versszakkal festi ama viszonyt, a mely a Zrinyi emlékek írói és annak olvasói között fennállott:

„Zrinyi familia, ez körül szólhatnak
Töli pennám által nagy bőven írhatnak,
De azzal ez világ telve, s mit mondhatnak?
Elmult, — hát ezekről jobb, hogy csak hallgatnék.”

Miként Homerért hét város vetélkedett, a nagy és dicső Zrinyiért két nemzet vív szellemi harczot, mely nemzetek mindegyike a hőst magáénak tulajdonítja: a magyar és a horvát. Zrinszki-nek nevezi a horvát, mert Zrinyi valóban horvát eredetű. Magyarának tartja a magyar, mert Zrinyi, amint egész élete és levelezései mutatják, magyar akart lenni és magyarának tartotta magát. Bizonyos az, hogy mind a két nemzeté és mindkettő büszke lehet reá. A horvát, a honnan Zrinyi származott s a magyar, mert Zrinyi mint magyar halt meg s dicsősége életében és halálában van, nem pedig származásában.

Amint a magyar nép kebelében Zrinyi hősi nagysága az epopeai elemet felkeltette, ép úgy visszhangra talált az a horvát nép kebelében is; de ez csak lírai ömlengéssel ad szavakat Zrinyi ajakára. A két nemzet népének ezen közös hódolata a legragyogóbb bizonyítéka Zrinyi nagyságának.

A jelenleg uralkodó II. Vilmos német császár, midőn 1897. évi szeptemberben országunk fővárosát meglátogatta, a királyi asztal felett mondott pohárköszöntőjében azt mondta: „Rokonszenves érdeklődéssel kísérjük mi otthon a lovagias magyar nemzet történetét, mely hazaszerte köztudomásu lett, mely küzdelmekben gazdag történelemben a kereszt védelmében életét és javát feláldozni soha nem habozott. Zrinyi és Szigetvár nevére minden német szíve feldobog.”

Íme: a német császár nem csak kegyelettel emlékszik meg Zrinyiről, nem csak magyarának tartja őt, de mintaképül állítja oda az igazán lovagias magyar nemzetnek, mely magasabb eszméknek életét feláldozni soha nem rettegett a multban és nem fog rettegni a jövőben.

Az emberi szellemnek, hogy úgy mondjuk, ösztönszerű a törekvése: keresni a halhatatlanság birodalmát az eszményi és utánzásra méltó példák bámulatával. Krisztus az erkölcsi magaslaton, Zrinyi a legnagyobb hősiség vértanúja — oly példányképek, melyek az emberi kedélyt kiragadják a közélet

realizmusából s biztosítják maguknak a halhatatlanságot. A hódolat Zrinyi hősisége emlékének tehát ugyanaz, mint midőn Róma a szentek sorába emeli az erkölcsiség magaslatán álló hiveit.

A hőiség ez utánozhatatlan példája, midőn hasonló tettekre buzdít, az örökké játszó emberi képzeletben első teremtmője az epopeai felfogásnak s ebből, mint csirából indul ki s ragadja magával a szellemet, hogy az, mint égi sas, magasra szárnyaljon.

A hőst, kit Szigetvárban oly magára hagyottan engednek a segélyadásra hivatottak meghalni, az epopeai közérzet nem engedi a sárba letiporni. Mig egyrészt történetíróink nagy része el akarja hallgatni, hogy Zrinyi fejét vették s megdöbbenve fordul el a gondolattól, hogy Zrinyi akkor még élt, midőn az történt; ép úgy a népségben a Zrinyi-hódolat még azt sem engedi meg, hogy a hős a várból való kirohanásnak essék áldozatul; nem engedi, hogy Szulejmán, Zrinyi halálának okozója, természetes halállal haljon meg. Felemeli az epopea szárnyára; szerinte a hős Zrinyi Szulejmán sátorába ront s ott öli meg ellenfelét. Pedig ez nem is költői igazságszolgáltatás, mint inkább az igaz történet költői ecsetelése, mert Szigetvár bástyái alatt égett ki az ozman dicsőségnek utolsó fáklója.

S miként Zrinyi hősisége hatott a nép közérzetére, aként hat az a költőre, a művészre, ki midőn művét megteremti, nem hagyhatja figyelmen kívül a nép kedélyében ösztönszerűleg született epopeai elemet. Így a költő Zrinyi Miklósnak „Szigetvár veszedelme” című költeménye talán nem is tudott volna világirodalmi jelentőségre emelkedni, ha költeményében nem érvényesíti a népfelfogás epikai elemeit, habár az a valósággal ellentétben is áll; mert mig egyrészt úgy tünteti fel a hőst, mit a magyar nemzet Messiását, ki nemzete bűneiért szenvedett halált, másrészt a hős rettenthetlen hadával Szulejmán sátorába rohanva, véres tusa közt öli meg ellenfelét. S hogy az epopeai eszme az erkölcsi emelkedettség nagy hőiséhez, Krisztushoz hasonlóbb legyen, angyalok viszik be a mennynek országába Isten színe elé. Látszik, hogy a nagy költő a népnek epikus gondolkodásából kölcsönzött elemekkel elégitette ki az eposz minden kíváncsajait és mellőzte a történeti igazságot, hol az művének teljes egységét zavarta volna.

Elolvasva e költeményt, úgy találjuk, hogy az esemény lényegileg ugyanegy a leírással, csak hogy e leírás költői magaslaton áll s önként támad bennünk a gondolat, hogy mindama eposzok, melyeket a világirodalom remekei közé sorolunk, a történeti eseményeket csakis oly költői magaslatról tekintették, mint azt Zrinyi tette.

A költőnek nem az volt célja, hogy történeti igazságot mondjon el; ez az írás mesterségének realiztikus feladata. A költészet általában és különösen Zrinyinél magasabb régió, melynek az „Obsidio Szigetiana”-ban az a célja, hogy a Zrinyi kultuszt úgy emelje érvényre, amint az a nép érületében meggyökeredett.

E felfogás az idők folytán némileg változik, meg is tisztul, de azért mindig azon magaslaton áll, a melyen Zrinyi bátorsága, hősisége és véres

halála a közfelfogás előtt az első pillanatban jelentkezik. Ennek igazolására és a későbbi hangulat jellemzésére nem érdektelen, bár csaknem teljesen ismeretlen ama latinszövegű egyfelvonásos kis tragédia, mely 1738-ban Pozsonyban jelent meg ily címmel: „Zrinus ad Sigethum“. A tragédia ott kezdődik, midőn a belső vár ég a maroknyi had feje fölött.

Két tribun jelenik meg a színpadon; az egyik bátor, a másik megrettenő. A párbeszéd után, melyben a bátor buzdítja a másikat, megjelenik Zrinyi fia s végül maga a hős kíséretével, hogy mint nászra induló nép, menjenek a halálba s a vége: a kirohanás a vár kapuján. Zrinyi beszéde elüt a történetileg vázolt beszédetől, mert tulajdokép nem szónokol, hanem csupán reflektál, de reflexióiban fenkölt és lelkesítő gondolatok sem hiányoznak. Példakép felhozom azt, mit Zrinyi jövő hírére nézve mond, mert ezzel ecseteli a hatást, melyet Zrinyi halála az író korának embereire gyakorol:

„Pro patria, in patria concessum occumbere terra
Quid majus sperare licet, quid nescio magni.
Promittit fortuna hodie: nos sera loquetur
Aetas ob patriam pugnando vulnera passas.
Fortiter et mortem. Non post hoc tellus
Invidet Romae Decios. Hoc gloria nostra
Illa major erit, numerus quod major eorum
Qui fatale caput certo submittere fato
Sunt ausi-Precor accepta sit victima coelo
Tu Deus Hungariae semper . . . labores.“

(Mit lehetett volna nagyobbat remélni, mint a hazáért, a haza földjén meghalni. Nem is tudom, mit ígér nekünk ma a sors. Hosszú századok beszélnek majd rólunk, azért, mert a hazáért nyertük sebeinket és halálunkat. Ezután nem Rómát irigylendik, hogy Deciusai voltak; a mi dicsőségünk nagyobb azokénál, hisz mi sokkal többen vagyunk, kik fejünket a biztos halál csapására mertük odanyújtani. Imádkozom, fogadja el az ég ez áldozatot. Oh Magyarok Istene!)

Ime, a Zrinyi iránti hódoló bámulat egy másik lépcsője, midőn a kedély embere oly tudatra ébred, hogy Zrinyi hősiségének legméltóbb jutalma a halhatatlanság.

Az egész művet epopeai jellegének megfelelően hexameterekben írták, szerzője az akkori pozsonyi V-ik osztályu tanulóifjúság, mi a nyelvezeten is meglátszik, mely magasabb szárnyalása mellett is ellapult. A pozsonyi tanulóifjúság 1738-ban az esztergomi érseki palotában adta elő a 15 sűrű lapra terjedő művet, midőn Zrinyi szerepét Koller György játszotta. Látjuk ebből nemcsak a hatás irányát, de annak általánosságát is.

A nép epikai felfogása érvényesül Dorffmeister jeles képében, melyet 1784-ben a szigetvári egykori török templom kupolájába festett. Az volt a közhit a nép között, hogy Zrinyit addig nem lehetett megsebezni, míg lába a földet érte; a törököknek tehát mindenkép arra kellett törekednie, hogy őt a földről valamikép felemelje s a varázslatot megszüntesse. Dorffmeister képén e

művelet végrehajtását látjuk érvényesülni. A törökök a megfogott Zrinyit a levegőbe emelve viszik, ezzel tehát megszűnik varázsereje s a nyers erő diadalmaskodik a szellem felett.

A szobrászat még nem tudta megtalálni az epikai elemet s így nem is volt képes Zrinyi emlékéhez méltó nagy dolgot alkotni.

A Szigetvár piacán Zrinyi tiszteletére felállított emlékszobor, a mely oroszánt ábrázol — csak a bátorságot jelképezi, eltekintve attól, hogy ez oroszán is szerencsétlen és stiltelen alkotás. Egyéb külföldi szobrászati műveket mellőzve, legtöbb figyelmet érdemel a bécsi arzenálban felállított és gróf Vay által karrarai márványból készítettett szobormű, mely azonban se magyar, se horvát hőst nem tüntet elénk.

Az Őfelsége, I. Ferencz József által a magyar nemzetnek ajándékozott tiz szobor között Zrinyi Miklós szobra is helyet foglal. E szobor Budapesten az Andrássy-uti kis körben áll. A szobor Róna József munkája. Habár a művészi kritika nagyon megtámadta e szobrot, az mégis kedves nekünk, mert hiszen ez az egyedüli szobor Magyarországon, melyet Zrinyi emlékére és dicsőítésére negyedfélszáz év óta emeltek s mely igazolja azt, hogy úgy a magyar nemzet, mint a legelső magyar ember egyenlően hódolnak a hős magasztos emlékének.

Nyugat-Európa irodalma tele van a legkülönbözőbb, Zrinyi csatáit tárgyaló irodalmi művekkel. Mindegyik saját felfogása szerint ítéli meg a hőst. Mindezek a Zrinyi-kultusz különböző nyilvánulásai — még tévedéseikben is, mert hisz minden tisztelet és hódolat mellett, melyet az ember egy kiváló alaknak szentel, lehetetlen, hogy itt-ott a realizmus különböző színárnyalatai ne kapjanak helyet és alkalmazást.

Minden kultusz természetes folyománya, hogy az a kor haladtával szertartásszerűvé alakul át. Ami néhány század lefolyása alatt csak az emberi kedély titokszerű bámulatában és vágyában nyilatkozott meg, az a Zrinyi halálát követő harmadik században már a szertartásos kultusz alakját ölté magára. 1833-ban Szigetvárott megkezdtek Zrinyi emlékének ünnepélyes megünlését. Ez ünnepély kezdetben vallásos jellegű volt. Minden év szeptember 7-én istentiszteletet tartottak Zrinyi emlékére, melyhez hazafias szónoklat is járult s az összegyűlt vendégsereget a plébános megvendégelte.

Minthogy ez ünnepély megtartása pénzköltséget igényel, Juranics László, pécsi nagyprépost, 1846. szeptember 6-án 1000 frt alapítványt tett, hogy ennek kamatai a költséget fedezzék; melyhez később végrendeletében még 300 frttal járult, hogy annak kamataiból a harangozót és templomszolgát díjazzák. Alapítólevelet Juranics nem írt, de végrendeletének 15-ik pontjában azt mondja, hogy ez alapítványt ősei egyikének (Juránics László zászlótartó) emlékére tette. Az alapító Juranics László tehát egyik őset tiszteli Juranics Lászlóban, Zrinyi zászlóvivőjében. Ez időtől fogva, s különösen 1861 óta, a Zrinyi ünnepélyt az egyházon kívül is hazafias beszédekkel és a himnus elénekülésével tartják meg s az ünnepi szónoklatok elmondására a helyi, vagy közelvidéki szónokokat szokták felkérni.

Kossuth Lajos Barvarth Antalhoz, mint a szigetvári olvasó egylet elnökéhez, Turinból 1870. márczius 4-én tiszteletbeli elnökké történt megválasztása alkalmából irt levelében így ír:

„A nemzeti büszkeségnek, a nemzeti bánatnak érzelemvihara hullámszik fel a honfikebelben ama hely nevének olvasásánál, hol becses levelük kelt.

Mennyi dicsőséget beszél e név: „Szigetvár“, melyet hervadhatlan dicsosozó veszen körül Hazánknak, a kereszténységnek, az európai polgáriasságnak évkönyveiben.

De mennyi fájdalmas emlékezet csatlakozik e dicsőséghez? mennyi tanulság hangzik (bár ne hiába hangzanék) a magyar nemzethez, e fájdalmas emlékezetből.

Engedjék meg önök, kik ama földet lakják, melybe Zrinyinek s 2500 többnyire névtelen félisteneinek földi porai vegyülvék, engedjék meg önök, hogy a tanulság kedvéért visszavezessem emlékezetüket régi dolgokra, miket ismernek.“ (Kossuth Lajos emlékirata.)

* * *

Minden Leonidásnak megvannak Ephialtes-ei, minden Krisztusnak Júdásai; bizonyynyal Zrinyi sem volna oly nagy, ha nem állna mellette Forgách Ferencz.

Zrinyi Miklós kortársa ez, kit a korábbiakból már ismerni tanultunk, Forgách Ferencz, a nagyváradi püspök. Az ok, melyért tette, ismeretlen előttünk; de annyi bizonyos, hogy senki sem kent több piszkot Zrinyire, mint Forgách; senkisé is iparkodott becsületében úgy gázolódni, mint ő; senki sem hazudott vakmerőbben annyit és úgy, mint e nagyváradi püspök; és senkinek gyalázata nem tűnik fel oly sötétnek, mint az övé, amely gyalázat annál feketébb, minél fényesebb a név, melyet beszennyezni iparkodott. És e szennyet századokig viselte Zrinyi Miklós, ép úgy, mint az „Eppur si muove“ kimondója a római átkot.

Zrinyi életének történetét saját kortársai közül csupán e Forgách írta meg tüzetesen. A későbbi írók nagy része Forgáchra hivatkozik. Ugy, hogy a ki Zrinyi életét ismertette, lehetetlen volt Forgách előadásából nem merítenie. Istvánfy Miklós, ki pár évtizeddel később írta megbecsülhetetlen nagy művét, s ki mintegy 22—24 éves volt akkor, midőn a világra szóló esemény Szigetvárrott lezajlott, melynek nagy jelentőségét akkor még — lehet mondani — felfogni sem bírták, Zrinyi jellemzésébe, szemben a hatalmas Forgách-al, nem mer belekapni, holott általán ismeretes, hogy Istvánfy meglehetősen tapintattal, bár némi szenvedélyességtől nem menten, a történetében szereplő egyének jellemvonásait legalább rövid szavakkal adni szokta. Annál erősebben ragad tehát reá ama piszok, melyet Forgách odakent. Zrinyi e meggyalázása különösen magánéletére és jellemére esik.

A történetírók, Istvánfy óta, mintegy harmadfél századig Zrinyi Miklós jellemzésébe alig ereszkedtek. Hiányzottak is ehez az újabb források, melyek megkönnyítették volna Zrinyi Miklós befekettített jellemének rehabilitását.

Midőn Zrinyi halálának 300-as évfordulója közelgett, megjelent nagy történészünk: Salamon Ferencznek az „Első Zrinyiek“ című műve, mely 1865-ben látott napvilágot, melyben az akkor már fejlettebb történetírás és kutatás alapján írta meg Zrinyi jellemét és magánéletét. Salamon Ferencz sok új történeti anyagot szedett össze és használt fel, melyeknek alapján iparkodott Zrinyi jellemét mindazon szennytől megtisztítani, melyet Judás-módra Forgách püspök reá kent. Salamon Ferencz ebbeli munkássága nem sikerült teljesen; részben azért, mert még mindig hiányoztak ama források, melyekkel a befekettített jellemet tisztára mosni lehetett volna; részben pedig azért nem sikerült, mert Zrinyi védelmének vágya az íróban szembeszökőleg láthatóvá válik akkor, midőn a Zrinyi korának olygarcháiban található általános hibákkal akarja Zrinyi Miklóst betakarni és olyképpen tünteti fel őt, mint a sötét középkor eszményített „várur“-ainak a későbbi századokra megmaradt példányképét. Salamon Ferencz mint történetíró oly tekintélynek örvendett, hogy minden nyilatkozatát hosszú időn át minden feltétel nélkül helyesnek fogadta el a közvélemény és egyéb források hiányában Zrinyi Miklós további jellemzésébe behatolni nem bírván, mintegy 30 esztendeig senkisésem gondolt arra, hogy a Salamon Ferencz által megírt Zrinyi Miklós-féle jellemzésben gáncsot találjon és pedig annál kevésbbé, mert 1866-ban, tehát a Zrinyi halálának 300-as évfordulóján, Zágrábban szinte megjelent a vetélytársként szereplő horvát nemzet részéről M. Mesič műve, a szigetvári hős Zrinyi Miklós életéről (Život Nikole Zrinyskoga Sigetskoga Junaka), amely már sok, Salamon által fel nem használt forrást hoz napvilágra, mely tehát Zrinyi jellemét erősebb és igazibb világításba helyezni és a Forgách által reá kent szennytől megtisztítani inkább volt képes.

A kritika tehát ez óta mintegy 30 évig hallgatott Zrinyi jellemzéséről. Ez időben jelent meg a „Történelmi Könyvtár“-ban a magyar népnek és ifjúságnak ajánlva „Zrinyi Miklós, a szigetvári hős életrajza.“ Szerzője, Sebestyén Gyula bevallja, hogy művében Salamon Ferencz nyomán indul, de egyúttal az általa felhasznált forrásokat újabb bírálat tárgyává tette és elismeri, hogy e tanulmányai folytán ellenkező eredményre jutott, mint Salamon Ferencz.

Nem említendő fel e művet, ha az nem volna a magyar népnek és ifjúságnak ajánlva s ha nem lehetne csekély pénzért megszerezni, míg a Salamon-féle történeti mű már meg sem kapható és hogy ha e munka nem szólna a világtörténet egyik legnagyobb hősről és a magyar történetnek egyik legnagyobb, legérdemesebb, halhatatlan alakjáról.

Zrinyi Miklós Sebestyén Gyulával szemben majdnem ugyanazon helyzetbe jutott, mint Forgách Ferenczczel. A világ előtt nem akadt védelmezője. Nevezett szerző ugyanis úgy tünteti fel Zrinyit, mint egy közönséges durva rabló-lovagot, ki csak kincsszomjának él és csak kedvetlenül zárkózik Szigetvárába, miután a király és a viszonyok erre rákényszerítették. Elmondja, hogy Zrinyi amaz idők romlott olygarcháinak kapzsiságát, erőszakosságát, erőszakos nyersségét, kalandos harci vakmerőségét őrizte meg minden nemesebb tulajdonok nélkül. „Avagy mutasson valaki Zrinyi egész életéből — ugymond

— csak egyetlenegy tettet, jellemében egyetlenegy olyan vonást, a mely a hazafit, az embert önzetlenségében tünteti fel és szeretetre s tiszteletre méltóvá teszi. Az egyetlen fénysugár, a mely Zrinyi jellemének zord ridegségét enyhíteni bírja: harczy vitézsége és hirneve, a mely Szigetvárnál érte el tetőpontját.“

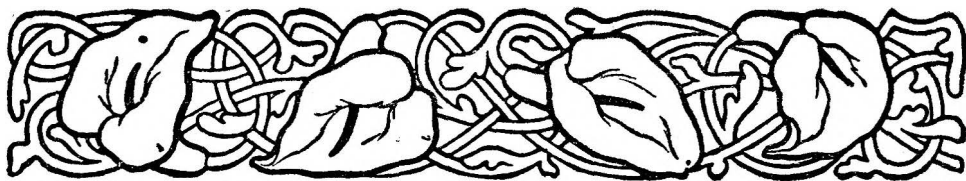
A magyar tudományos akadémia 1898-ik évi kiadásában megjelentek „Zrinyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok“, melyeket az akadémia történelmi bizottságának megbízásából Barabás Samu bocsájtotott közre és mely e művemnek egyik főforrását képezi. — A mintegy 90 nyomtatott ivre terjedő vaskos mű teljes világításba helyezi Zrinyi Miklós magánéletét és jellemét, melyek önmagukban is tisztán állítják a hőst szemünk elé. Még inkább megteszi ezt a műhöz csatolt előszó, melyben a magyar tudományos akadémia véleményét látjuk megnyilatkozni s mely elmondja, hogy a lobbanékony és hevesvérű Zrinyi Miklós benső barátságban áll Nádasdy Tamással. Ez szolgál neki mintaképül. Kivehető leveleiből, hogy e két nagy lélek egymásra lévén utalva, a vigasztalan eseményekben gazdag korban teljesen megértette egymást. Nádasdy Zrinyiben az akaraterős, elhatározásában megingathatlan, a hazáért bárminő áldozatra kész hazafit, megrettenthetlenségig bátor hőst látta, míg Zrinyi mély tisztelettel és bizalommal tekintett a hatalmas nádorra, kit egyetlen pártfogójának, oszlopának, Isten után legbiztosabb menedékének nevez. Neki mondja el panaszát, hadai zsoldjának elmaradása miatt; és hogy „orcza pirulással és könnyes szemekkel kell néznie becsületének, nevének meggyalázását, melyért pokolban képzei magát.“ Máskor gúnyolódik a nádorhoz írt levelekben, a mitől másokat, sőt magát a királyt sem kiméli meg. Naivságát árulja el, midőn elhiszi, hogy a király pápa akar lenni. „Hátározott — úgymond Barabás Samu — s a feltett szándék mellett rendületlenül kitartó, ellenmondást nem tűrő egyénisége élénken tükröződik vissza leveleiben. Nem tűri a sérelmet, a megaláztatást, a méltatlanságot, bárhonnan érje is az s mindig kész a megtorlásra. De fellázad a máson elkövetett méltatlanságon is. Összekocczanása Salm Miklóssal, párviadala a boszniai basával — a becsületére s vitézi hirnévre sokat tartó hősre vallanak. Azonban egész egyénisége a hazaszeretben olvad fel. Ez vezérli kezdettől fogva élete utolsó pillanatáig. Az önfentartás ösztöne, szeretett vitézi hirnévének mocsoktalan megőrzése mellett, a török végtelen gyűlöletével szemben, a hazaszeretet aczélozza meg minden erejét. A haza, a szerencsétlen ország nem pusztá frázisként hangzik szüntelen felénk leveleiből, hanem mint magasztos fogalom, melyért minden áldozatra kész. Hogy nem volt lokális patrióta s nem ismert külön horvát vagy magyar hazafiságot, nemcsak levelei, de tettei is bizonyítják. 1556-ban, midőn Bécsben Szigetvár felmentése kérdésében a németek minden hadi dicsőséget maguknak követeltek, azt írja a nádornak: „Higye meg Nagyságod, semmit sem tagadtunk el, hanem igazán és őszintén elmondottunk mindent, s derekasan megvédelmeztük a magyarokat, úgy, hogy sok szószátyár elszégyelte magát. Még egyebet is mondtam, a mit pennára nem bízhatok.“ A mi pedig Zrinyi vagyonszerzésének tiszta módját illeti, azt Forgáchcsal szemben úgy a Barabás által közölt levelek és sok iratok, valamint az M. Mesič

által közölt és Barabás által fel nem használt okiratok kétségtelenül igazolják s így a hősnek jellemét feltétlen tisztaságra emelik, melyek Sebestyén Gyula kritikájával szemben Salamon Ferencznek adnak igazat és „az általa meg-
rajzolt hiányait részben kipótolják, részben megigazítják.”

Ennyivel tartoztunk Zrinyi Miklós emlékének s a történeti igazságnak.

Ezek után nem tartjuk érdemesnek, hogy Sebestyén Gyula úr művével bővebben foglalkozzunk. A közlőttekből is kitűnik, hogy e „történetíró” nem végzett önálló kutatásokat és így nem volt joga a nagy Zrinyi magasztos emlékét megbélyegezni. Az ő műve — mint ifjusági és népirat — nem eredményezett mást, mint a magyar ifjuság és a magyar nép lelkiületének megméte-
lyezését. Követeljük — az igaz hazafiság nevében és annak méltatásaként,
— hogy művét vonja be és égesse el!

Szigetvár lakossága.

incs talán e világon helység, melynek lakossága tarkább változatokon ment volna keresztül, mint Szigetváré.

Tudjuk, hogy középkori városaink az iparos népség gyülekező helyei voltak; Szigetváron is a monostor köré telepedett le először a lakosság és tették e helyet várossá, melyben a kézműipar ki is fejlődött, sőt felvirágzott és virágzását Zrinyi idejéig megtartotta; mutatja ezt ama körülmény, hogy Horváth Márk halálával az ő hagyatékából püspökök, sőt még főherczegek is igyekeznek egyes ipari tárgyakat megszerezni. Zrinyi leveleiben olvassuk, hogy ő ipartárgyait Szigetvárotról szereztetni be; Horváth Márk életéből tudjuk, hogy a pécsi törökök diszöltőnyeleket és sisakjaikat az ő szivességéből szerezték be; mindez igazolja azt, hogy a kézműipar Szigetvár virágzása korában magas fokra fejlődött.

De mily sajátságos utakon vezeti a sors e szorgalmas lakosságot. Alig telepszik meg, egy század lefolyása alatt a Szigeti, vagy Anthimi család adófizetőivé válnak és sorsuk csak akkor enyhül, midőn János király szabadalmakkal ruházza fel őket. Kilátásuk nyílt ezzel arra, hogy a szabad-városok sorába emelkednek; de csakhamar elfonnyasztja reményeiket a török hatalom terjeszkedése, melynek ellensúlyozására Szigetvár katonai központtá válik.

Surlódások merülnek fel a katonaság s népség között; hadi munkák végzésére kényszerítik a lakosságot, elvonják az ipartól; a zavar egyre nő, az államhatalom is kénytelen dolgaikba avatkozni s ekkor nyernek Tahy idejében ismét bizonyos erősen korlátozott szabadalmakat, a melyek azonban az ipar további felvirágzását és vele a jólét fejlődését még sem biztosították, sőt a haditeendők, a vár átalakítása, újraépítése s folytonos javítása közben az ujonan nyert szabadalmak is füstté válnak, az ipar csak úgy suttyomban virágzik, a lakosság, azt lehet mondani, vár-jobbágygyá törpül le, a hajdani vár-jobbágyok jövedelmei nélkül; mert ha a lakosságot is nem ugyanama eszmék lelkesítenék, mint a vár parancsnokát s őrségét, úgy e lakosságot életrendjük s tevékenységük után az őrség rabszolgáinak kellene minősítenünk.

A lakosságot tehát a viszonyok teljesen eltérítik eredeti rendeltetésétől;

ámde még így sem maradhatnak nyugodtan, mint egyéb város lakosai; a várerődítési fentartás és védelem legterheesebb munkálatai és a hadi élet követelte áldozatok lettek keserves osztályrészükké.

Ama különféle intézkedések között, melyek a vár védelmére szolgáltak, találjuk a város lakosságának csökkentését is. Szigetváron, mint védett helyen, az utóbbi időben, különösen 1543 óta, sokan kerestek menedéket, a gazdagabb nemesség ott házakat szerzett, mint például az Istvániak; Pécsről is igen sokan költöztek át, mint azt Koller kimutatja, úgy, hogy a szűk határok közé szorított város nemcsak túlnépesült, de egyúttal akadályul szolgált a hadműveletek foganatosítására, a nagyobb számban szükségelt katonaság elhelyezésére.

Ennélfogva Ferdinánd király elrendelte a városnak részbeni kiürítését, mégis úgy, hogy miután a város lakosai némi előnyben részesültek, a távozni kényszerült lakosság ne fosztassék meg az addig élvezett előnyöktől, hanem tovább is minden jogaiban s szabadalmaiban részesüljön.

Az így kiköltöztetett lakosság a szigetvári uradalom legközelebbi birtokára telepítettet le, hogy őket számon lehessen tartani.

E királyi rendeletről ugyan nem maradt fenn okirat, mégis tudjuk azt Paizsgyártó Benedek, Szigetvár bírójának 1564. február 26-ik előtt a kamarához intézett leveléből és kérelméből, melyben kinyilvánítja, hogy miután Ő felsége nem óhajtja azt, hogy ő is elköltözködjék, hanem hogy ott maradván teljesítse bírói kötelességét, ő pedig a város ügyeivel folyton el lévén foglalva, családja fentartásáról nem gondoskodhatik — így segélyért könyörög a királynak. Ferdinánd e kérelemre a kamara által bizonyára utalványozott is pénzt, mert már előzetesen is olvassuk, hogy Paizsgyártó Benedek 1552. márczius 12-én folyamodott a pozsonyi kamarához, hogy a királytól segélyképen nyert 60 frtot neki fizessék ki, mi ez időben tetemes pénzösszeget képezett.

A kiköltöztetési eljárás szükségessé tette a Szigetvárott lakó családok összeírását. Ez összeírás az 1556. évi ostromot illetőleg ma is kezünkben van, egy 1564-ből kelt levél mellékleteképen.

E szerint az ostrom idejében ott laktak a következők:

Paizsgyártó (Paijishathó) Benedek bíró,	Szabó János,
Petrus literátus.	Bíró János,
Ez Tinódy Péter volt.	Borsos György,
Damokos Lőrincz,	Szőke Mátyás,
Csányi Tamás,	Marton György,
Kalamár Urbán,	Nagy Ferencz,
Fodor István,	Kovács Barabás,
Nagy Bernád,	Csere Mátyás,
Nagy Gergely,	Bakó István,
Nagy Imre,	Fiynta András,
Bede Imre,	Végh Dénes,
Kecskés Ferencz,	Borsodij Gál,

Forró Gergely,
 Bóbis Mihály,
 Regsze István,
 Barbély Pál,
 Csijete Pál,
 Thomas literátus,
 Domokos János,
 Szabó János,
 Vámos Imre,
 Borsos Gergely,
 Kovács Pál,
 Matzkos Dénes,
 Pajizsjártó Péter,
 Szabó Simon,
 Szabó Máté,
 Szabó István,
 Benke György,
 Tóth Sebestyén,
 Baranyai Ágoston,
 Dely Mátyás,
 Medhuszi András,
 Szabó Mihály,
 Varga Tamás,
 Tóth Balázs,
 Erdődy Mátyás,
 Selley Kelemen,
 All Mihály,
 Varga Kelemen,
 Deres Benedek,
 Csire János,
 Kovács Ferencz,
 Pajizsjártó Mihály,
 Csere István,
 Kis Péter,

Barbé István,
 Barbé Péter,
 Szőke Gergely,
 Simon István,
 Vak Benedek,
 Bereta Balázs,
 Bere Barabás,
 Nagy Dömötör,
 Bőjthe Mihály,
 Mészáros Pál,
 Szolga Jakab,
 Kis Lőrincz,
 Szabó Simon,
 Csiszár János,
 Kasza Gergely,
 Lakatjártó Péter,
 Bakk Máté,
 Domokos György,
 Szabó Bálint,
 Szabó Péter,
 Megyes Mihály,
 Szentegyedy Benedek,
 Fizy Mihály,
 Geresgaly Péter,
 Monoszlay Benedek,
 Mozes (Mosses) Urbán,
 Csebeji László.

Csebe a mai Csebény község Baranyában, nem messze Ibafától.

Kőhidi Ferencz.

Kőhid falu Baranyában a mai Szent-Lőrincz helyén, amely utóbbi ekkor a régi temető mellett feküdt.

Lőrincz Mihály.

Szigetvártot tehát 86 család maradt, ellenben 48-at kiköltöztettek. E családfeők nevei:

Szekeres András,
 Vajda Pál,
 Szöllősy Tamás,
 Tóth Miklós,
 Rács István,
 Dáró Balázs,

Hamvas Tamás,
 Mónusz Bálint,
 Kádas Lukács,
 Tóti Ferencz,
 Szokoly Benedek,
 Oláh Miklós,

Szabó Imre,
Nemes Mihály,
Bogdásai eredetű.
Kalamár Benedek,
Hernát János,
Varga Fülöp,
Boros Balázs,
Fáczány Péter,
Szabó Balázs,
Nagy Pál,
Lőrincz Kristóf,
Buza János,
Horváth Péter,
Szaláthai (Zalátai) Péter,
Mészely Ágoston,
Gelyén Tamás,
Medgyes Gergely,
Payisjártó Mártó,
Payisjártó Mihály,
Vincze Mihály,
Szabó János,

Szakál György,
Bogyek Illés,
Borbély László,
Gaál Péter,
Bakos Benedek,
Soldy Máté,
Csiszár György,
Édesfalvay Miklós,
Veres Lőrincz,
Bibó János,
Fekete István,
Bikesdi Péter,
Böyte Péter,
Böyte Tamás,
Csikó Ferencz,
Dorongos Tamás.

Van a Nemzeti Múzeum Jankovits-gyűjteményében a lakosoknak egy összeírása 1550-ből, melyben egyúttal adózás alá eső ingóságaik is feljegyezvék.

Minthogy a vár körüli munkálatok évről-évre terhesebbé váltak s a népséget a kenyérkeresettől mindig jobban elvonták, a király, mint láttuk, később nemcsak a város birájának, hanem az egész lakosságnak évről-évre nyújtott segélyt; csakhogy e fizetést nem rendszeresítette, nehogy a viszonyok esetleges változtatával magát valami fölösleges fizetésre kötelezze. A segély czimén nyert összeg mikénti felosztásába a kormány nem avatkozott bele, rendszerint az egész összeg a város birájának kezébe került, ki azután, mint az iratokból kivehető, a pénzt nem házanként, hanem családonként osztotta fel, vagyis akkori kifejezéssel úgy, ahogy „külön füstön voltak“. Ez a kifejezés egyúttal magyarázza a „füstpénz“ nevű adó természetét.

Azért is kellett ily eljárást alkalmazni, mert a lakosság nagyobb volt a házak számánál s mint az összeírásból látható, a lakosság nagy része zsellérkép lakott; egy házban két-három zsellér is volt. Mint mindig és mindenütt, úgy Szigetvárott is a lakosság egy része folytonosan változott; akiknek a vármunka nehéz volt, elhagyták a várost; kiknek az tetszett, oda telepedtek. Érdekes jellemvonásként megemlíteni, hogy 1564-ben, midőn az évi segélyezés végett a király a lakosok jegyzékét bekívánta, a régebben ottlakók kinyilváníták, hogy „valamit ad Ő Felsége nekik, egyaránt akarnak osztozni azokkal, kik azután jöttek be ide.“

Minél inkább közeledett az 1566-iki ostrom ideje, annál súlyosabb lett a lakosság helyzete; Zrinyi előkészületei az ostromra nagy részt hajléktalanná tették a lakosságot; az újvárosi lakhelyeket már előre el kellett hagyniok, a

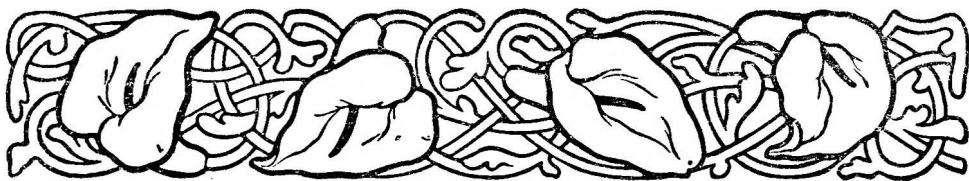
tetőzetet leszedve, a házakba vitték, hogy azokat könnyebb legyen felgyújtani, gyümölcsfáikat kivágták, nehogy az ellenségnek támasztékul szolgáljanak; de leszedték az Óváros házainak tetőit is. Nemcsak gyarapodni nem lehetett a lakosságnak, de a tulajdonjog is szünetelt, a vagyonhoz való jog megszűnt s kik egykor azzal kecsegtették magukat, hogy szabad polgárokká válnak, azoknak, megfosztva a tűzhelytől, nomád módra kelle tengődniök, a nomád élet szabadsága nélkül. És e lakosság bámulatosan kitartó volt és teljesen összeforrt a várőrséggel; együtt dolgoztak velük a falak helyreállításán s minden vármunkában, leszámítva talán a kirohanásokat; szóval: ép úgy védte a várat, mint maga a várőrség, noha már a vár megvétele előtt mindenét elvesztette.

Szigetvár eleste után a török nem bánt oly kegyetlenül a lakossággal, mint a várőrséggel és nem fosztotta meg őket se életüktől, se szabadságuktól; de azért sorsuk mégis sanyaru maradt. Amint ugyanis a török a várost rendezni kezdte, az összes lakosoknak a városból el kelle távozniok.

Más városoknál az volt a török eljárása, hogy a lakókat kiűzte ugyan a városból, de megengedte nekik valahol a város falain kívül való letelepedést, míg a városba török iparosok, kézművesek s kereskedők telepedtek ama helyekre, melyet a katonaság elhagyott. Szigetvárnál nem ment ily messze engedékenységgük. A lakosok, kik Zrinyi idejében sok hasznos szolgálatot tettek a vár kijavítása körül s más egyebekkel, nagyon gyanúsakká lettek a török előtt. Azért az összes lakosságnak véglegesen el kellett menni Szigetvárról, sőt még a török által elfoglalt részekben sem maradhattak. Szigetvár lakosaival az ostrom után először 1568 szeptember 7-én találkozunk, midőn a király elrendeli, hogy azon 400 ökörbőr értékét, melyet az ostrom idejében a vár védelmére használtak s melyet a szigetvári lakosság magával vitt, Szilveszter özvegények a kamarai pénztárból térítsék meg. A lakosság Szigetvárról elúzetvén, egyenest Miksa királyhoz ment, jelölne ki nekik helyet a letelepedésre. A király a Magyar-Óvárhoz, illetőleg a weispriach-fraknói uradalomhoz tartozó Szent-András, Szent-Gábor és Boldogasszony nevű falvakban levő birtokain jelölt ki részükre helyet, hova — úgylátszik — le is telepedtek, mert nemsokára reá folyamodtak hozzá, adna ki ezekre nézve adománylevelet és erősítené meg őket nemesi szabadalmaikban. Miksa a folyamodványt, mint szokás volt, leküldte a pozsonyi kamarához vélemény végett, vajjon adományozhatja-e a kérdéses birtokokat. A kamara azt felelte, hogy Szent-András s Boldogasszonyfa az óvári urodalomhoz tartoznak s a király tulajdonai; Szent-Gábornak azonban egy része Münchhofhoz tartozik, ahol a király lovashada szokta gyakorlatait tartani, tehát a királyi kegytől függ, vajon ezt oda akarná-e nekik adni. Emellett Ujlaki János, a váci püspök, ki a hibát ott is megtalálta, hol nem volt, felfedezte az egybevetett regestrumokból azt, hogy a folyamodók közé két oly ember is becsempészte magát, kik Szigetvárát soha nem látták; ezek egyike volt Renander Nathaniel. Mivel azonban Szent-Andrásra és Boldogasszonyfalvára nézve a szigetiak már bírtak adományleveleket, csak arra figyelmeztetik a királyt, ha Szent-Gáborra nézve adományt ad nekik, hogy az előbbi adományban a czensusra s más

adózásra nézve nyolcz évi, a kilenczedre nézve négy évi adómentességet nyertek. Ez 1567 deczember 27-én történt. Később az ausztriai kamara az elmenekült szigetváriak részére Mosonmegyében Pallen-pusztát jelölte ki, de miután ezt Lipcsei Orbán s László birtokolták, Miksa 1568 május 19-én újra utasította a pozsonyi kamarát, hogy ezeket utasítsa ki Pallenből vagy birtokuknak okiratos igazolására hívja fel. A szigetiek e helyet sem nyerhették el és figyelmeztették a királyt, hogy a soproniak a barátoktól egy Szent-Farkas nevű földet bírnak, mely mindig a szerencsétlen országlakosok letelepítésére szolgált; erre a király utasítja a pozsonyi kamarát: vizsgálná meg, jogos-e a soproniak tulajdona s ha e föld a szigetváriaknak kevés lenne, gondoskodják, hogy azok máshol letelepülhessenek. Sürgeti egyúttal a király ez ügy mielőbbi elintézését. Az okiratoknak itt nyomuk vész, nem tudjuk, hol keressük s Mosonmegyének melyik elnémetesedett zugában fognánk Szigetvár egykori lakóinak késő unokáit megtalálni. Csak az bizonyos, hogy Zrinyi idejéből egy lakosa sincs Szigetvárnak.

A török uralom.

szokoli Mohamed, a győztes nagyvezér a Szigetvár elfoglalását követő napon divánt tartott, melyből a már nem élő szultán nevében a török birodalom összes kormányzóit és a keleti fejedelmeket értesítették. — E hamisítványokat most is Feridun csinálta. Elhatározták továbbá, hogy a teljesen elpusztított várat ismét helyreállítják és pedig nem úgy, a minő az volt, hanem az akkori hadászat kívánalmainak megfelelőleg. Ugyan e divánban a nagyvezér kijelentette, hogy a szultán azt akarja, hogy Szigetváron egy dsámi épüljön, a melyben a győzelemért és hódításért tartandó hálaadó istentiszteleten Szulejmán részt óhajt venni és ekkor vitézeinek végtelen mennyiségű jutalmat és kitüntetést fog adni.

A munka, melyet a törököknek teljesíteni kellett, óriási nagy volt és teljesen elvonta a figyelmet Szulejmán eltítkolt haláláról. A magas töltéseket és a vár bástyái előtt álló 3 nagy hegyet újra le kellett hordani, a tavat kiásni, a várfalakat helyreállítani. Tényleg ekkor történhetett, hogy a várat akként alakították át, mint azt jelenleg találjuk, mert az 1689-iki ostrom alkalmával e várról felvett térkép, midőn még az a törökök kezén volt, teljesen a mostani helyzetet mutatja. Ez átalakítás abból állott, hogy a főbejáratot, mely a vár déli oldalának nyugati részén állott, e déli oldal keleti részére tették. A város felőli oldalon a kapuhoz vezető hídnak fejét pedig kissé nyugatra vitték. Az átalakításhoz tartozott úgy látszik az is, hogy a vár egész déli részét néhány öllel megkeskenyítették, mit abból következtetünk, hogy a várszigetet képező négyszögnek déli oldala és az e mellett fekvő két szöglete ma a régi várfalakon belül esik. Hogy a várat a keleti és nyugati oldal sarkain így keskenyebbre csinálták, igazolja a belső vár állása is, mely jelenleg nincs egészen a középén; feltehető pedig, hogy az hajdan a terület közepén állt.

Mindez óriási munka rövid három hét alatt elkészült, mi több, a dsámit is elkészítették és abban megtartották a hálaadó istentiszteletet a győzelemért, melyre azonban a „boldogságos padisah“ meg nem jelenhetett, mert Szelaniki szerint „fájtak a lábai.“

Szigetvár elfoglalásával a mögötte fekvő vidék egész Kanizsáig s a Drávától egész a Balatonig természetszerűleg török uralom alá került. A nagyvezér Szigetvár bevétele után hadat küldött Babócsa várának elfoglalására. Szeptember 23-án a Babócsa felé indult ruméliai hadseregtől hír érkezett Szigetvárra, hogy Babócsát a német várőrség a török had közeledtével felgyújtotta s a törökök azt elfoglalván, felépítéséhez azonnal hozzáfogtak. Más forrás szerint a várbeliek a 20 ezernyi ostromlónak kezdetben vitézül ellenálltak s egy rohamot is visszavertek. Utána elesett Csurgó vára is, mely Zrinyi-birtok volt, úgy Csákány s egyéb kisebb erősségek.

A hadnak másik 20 ezernyi része Somogy megye más vidékeire ment, s Babócsa megvétele után a beglerbég is nyugot felé tartott és Béla-várnál (Vízvárhoz közel) ültelte fel táborát. Azonban e kisebb várakkal a török hadnak nem lett semmi dolga. Miként Berzenczéről s Csurgóról kiszökött a várőrség, úgy hagyták el Zákányt, Vízvárt, Segesdet, Szenyért, Szécsenyt, Csákányt, Maróthot, Marczalit, úgy hogy szeptember 29-én már csak Kéthely és Komár volt a magyarok birtokában. Könnyen elfoglalhatta volna a török ekkor Kanizsát is, mert őrsége igen csekély s a németek viselkedése oly durva volt, hogy Szalai Benedek szeptember 29-ről azt írja Nádasdy Tamás-nénak Kanizsáról: „Én inkább akarnám az török miatt ölettetném meg üdvösségemre, hogy nem mint az németek miatt.“ Azonban a török nem tudhatta Kanizsa gyengeségét. Miksa még a győri táborból Kanizsát magához váltotta Nádasdy Tamásnéától s más birtokot adott neki helyette. Kanizsa átvételére Miksa két ezernyi haddal Tahy Ferenczet küldötte, evvel együtt volt ott Alapi Gáspár is, ki idő közben a török fogságból már megmenekült.

Tahy Ferencz elővigyázatból megerősítette egyúttal Szent-György várát is, mely Kanizsától keletre egy mértföldnyire feküdt és ekkor bajnai Both Gáspár tulajdona volt. A törökök, kik ez idő alatt a Szalai Kelemen által felégetett s elhagyott Berzenczét helyreállították, meghallván Tahy készülődéseit, Kanizsa ellen indultak és Rech nevű falunál váratlanul találkozván az őrség egy részével, Tahy távollétében ütközetre került a dolog, melyben Keglevics Péter, aki „igen szép termetű magas legény“ volt, a török kezébe került és feje vététt. A török ekkor Szent-György várának ostromlására indult, de a fiatal Both Gáspár oly erővel védelmezte azt, hogy a szigeti török hadak tanácsosabbnak tartották az ostromot abba hagyva, egyenesen Kanizsa ellen indulni. A köszvényes Tahy Ferencz úgy ültette magát lovára, kirohant az ostromló törökre, s nagy veszteséggel verte őket vissza; az elesett törökök fejeit Tahy a falakra kitűzette. Omer bégnek, a lovasok vezérének pedig, ki a vár kettős árkanak töltését akarta elszakítani, levágták jobb kezét. Ez Omer bég egykor Kerecsényi László foglya volt Nikolszburghban Morvaországban, honnan sikerült megszöknie. A mieink részéről elestek ez alkalommal Báthori András: Babócsa tulajdonosa, Batthyányi Ferencz, Erdödi Péter, kinek neje Dersfy István leánya volt, Gyalán János: Batthyányi Boldizsár unokaöccse.

A török hadsereg körülbelül október 17-én tért vissza portyázásából és 21-én kerekedett ismét útra, hogy végkép elhagyja a már újra megerősített

Szigetvárt s visszatérjen Bizanczba. Utját Pécsen át vette, pihenőt tartva Mohácson, első nagy győzelmük helyén és Zátánál (ma Szotin, Szelanikinél Hotin), ahol egykor Kaczianertől Ferhád és Chosrev elvették nagy ágyúját, s melynek hajdani Zata nevét már a törökök fordították el Szotin-ra. A sereg innen Szent-Demeter — ma Mitrovicz — felé ment.

Szigetvárába Szokoli nagyvezér Izkendert helyezte bégnek, ki az előtt Siklós parancsnoka volt. Nevével a török had eltávoztása után többször találkozunk, mert reá nem csak Szigetvárat bízták, hanem az újonnan meghódított tartományt is. Ez sorba járja a kisebb erősségeket, katonasággal és élelemmel látja el azokat. Berzenczén van november 2-án. Csurgóról Zrinyi gabonáját viteti oda; november 3-án Babócsa felé megy.

Miksa és II. Szelim rövid idő alatt 8 évi békét kötöttek. Mindkét uralkodó inkább a béke, mint a harcz embere volt s e körülménynek megfelelőleg a háború üszke lelohadt.

Szigetvár lakosságát a városból egészen elűzték, s mint fennebb láttuk, még azt sem engedték meg nekik, hogy a városon kívül települhessenek, minek egyik természetes oka az is volt, mert Szigetvárat a török továbbra is fontos sztrategiai pontnak tekintette.

A török defterek 1571-ben Szigetvár lakosai gyanánt 9 cigány-családról emlékeznek meg. Ez azonban nem úgy értendő, mintha Szigetvárnak több lakosa nem lett volna; Szigetvár városában, úgy mint egyéb elfoglalt városokban török lakosság volt, mely ama kiváltságnak is örvendett, hogy nem fizetett adót s azért nem jegyezték fel őket a defterekben. A 9 cigány-család valószínűen a templomok építése alkalmával teljesített ott nekik szolgálatot, kiket az építkezés befejezése után adó alá vetettek.

A város kiürítése után a törökök első teendője volt a vallási kérdések rendezése. Mindenek előtt moseákról kellett gondoskodni s evégből mozlim kézműveseket betelepíteni. Ama dsámi, melyet a törökök Szigetvár eleste után a hálaadó ünnepély megtartására a várban építettek, csak ideiglenes mű lehetett, mert az ünnepélyt már 1566 szeptember 28-án, azaz Szigetvár eleste után 20-ad napra tartották meg. Így tehát 19 nap alatt épült volna az fel akkor, midőn ahhoz semminemű építési anyaggal nem rendelkeztek. Ez az egykori dsámi jelenleg az urasági magtár.

Ezenkívül még 3 épületet emelt a török itt vallási czélokra. Az Óvárosban két mecset volt. Egyet a keleti kaputól mindjárt dél felé építettek, ez a szent Ferencziek mai templomának helyén állott; a másikat az Óváros piacának közepére építették, melyet a törökök kiűzése után igen czélszerű módon katolikus templomnak alakítván át, az jelenleg is fennáll. A harmadik vallási czélú épület az Újvárosban állt. Ebben végezték a circum-cisiót. Ez a jelenlegi úgynevezett város-pincze.

A mecsetek építése rendszerint akként történt, hogy az építési költségek beszerzésére külön templomépítési adót vetettek ki a népre. A drezdai királyi levéltárban még mai napig megvannak ama defterek (adó-lajstromok), melyek magukban foglalják az építők, fuvarosok, ácsok, felügyelők számadásait, kik

a Szigetváron levő tornyot 1570—71-ben csinálták. Ez adó behajtására kirendelt kadit (bíró) Mustafa Ezzaim-nak hívták. Önként következik, hogy a mecsetet az előző években: 1568—69-ben építették.

A törökök rendszerint templomaikat a katolikus templomoktól nem messze emelték, hogy ezeknek épület anyagát és belső díszítéseit használják fel saját moseáik felépítésére, mint ez Pécsen is a belvárosi templom építésénél történt. Ha egykor e templomot le fogják bontani, úgy bizonynyal sok érdekes szobor és oltár részletekre, síratokra fognak abban bukkanni, melyek a történetírásnak most hozzáférhetetlen kincsforrását fogják képezni.

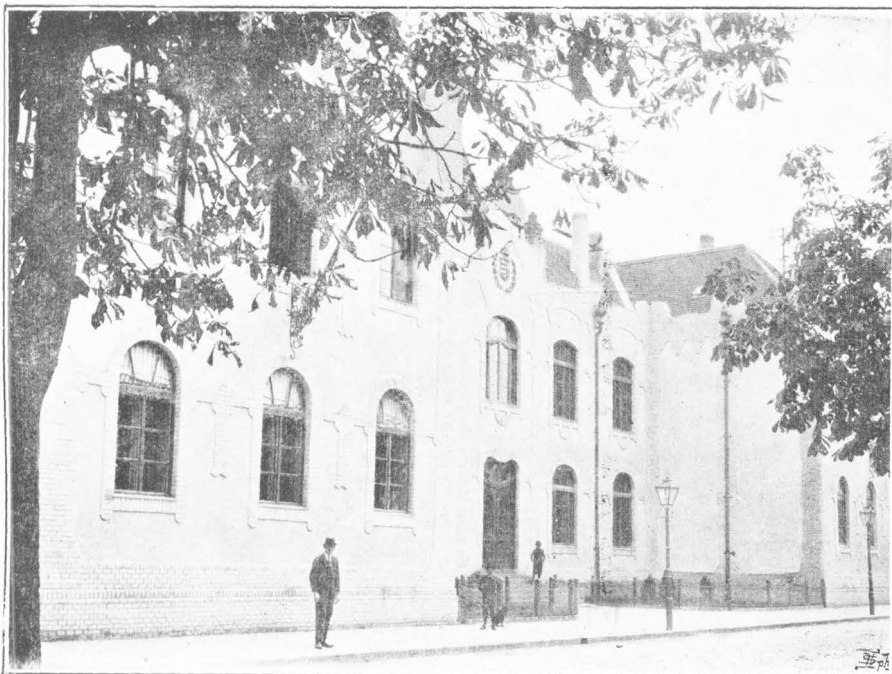
Mindez épületek a török uralom legkezdetén emeltettek, mutatja ezt az, hogy az utóbb említett épületet az Újvárosba helyezték; pedig e városrészt már nem bírták török lakossággal benépesíteni és így idő folytán kénytelenek voltak azt teljesen elhagyni; mert tekintettel arra, hogy ott egy vallási czélra szánt épületjük van, e városrészbe más vallásúakat nem akartak telepíteni. Így került ez épület teljesen a városon kívüli részre.

A XVII. század közepe táján a török ráczokat engedett letelepedni, de nem a városba, hanem az Óváros keleti oldalának felső részén, egész a második vízárokig, mely vízárok jelenleg a vásártér keleti oldalát határolja. Ez lett Szigetvár városának újabb külvárosa, melyet a Rákóczy-mozgalmak alatt az ostromló hadak felégettek.

Ami Szigetvár katonai berendezését illeti, a törökök külön-külön őrségre bízták a várnak és városnak védelmét; azt belső őrségnek hívták, emezt külsőnek. Az őrség nem volt épen nagy s látszik, hogy a törökök a helyreállított várban s a bekövetkezett békében nem igen félték a támadásoktól. 1568-ban a defterek feljegyzése szerint a várban csak 210 fegyveres volt, a városban pedig 300. Ezeket pedig akként osztották be, hogy a várban janicsárok voltak mint rendes katonaság és tüzérek, a városban pedig a janicsárokat lovassággal egészítették ki. A katonaság felosztása tizedenként történt, tíz ember együttvéve egy *bölüköt* alkotott, melynek élén tizedes, 10 bölük vagyis egy század élén pedig egy aga állt. A várőrség 150 janicsárjának élén állt 1568-ban Csakir aga és Gázi helyettes aga. A 60 tüzer élén állt Murad aga. A város 100 janicsárjának élén állt Rámázon aga; a lovasságból század Ali aga, század Ilias aga vezetett. Voltak ezeken kívül katonai szolgálatban levő vértgyártók (*dzsebedzsi*), kovácsok (*haddád*) és kézművesek (*kiar*) összesen csak 12-en, akik a vár őrségéhez tartoztak, katonai fizetéssel, mert a városban lakó török iparos népség nem a hadseregnek dolgozott.

A katonaság fizetése a gyalogos közembernél 4—7, a lovasnál 9 akcsera rugott, a szerdároknak 10—12, az agáknak 50—60 akcse napi fizetésük volt. Egy akcse körülbelül 8 fillérnek felel meg, de a pénznek akkor nagyobb lévén értéke, e fizetés igen magasnak tekinthető.

A hadak nem készpénzben kapták fizetéseiket, hanem kijelölték az egyesek részére az adózókat, a kiktől maguk hajtották be járandóságukat, mi sok visszaélésre adott alkalmat. Bizonyos mennyiségű ily adót átlag hűbérnek tekintettek, mely ha 20 ezer akcseig emelkedett, úgy azt *timár*-nak hívták, az

Polgári iskola.

Basa-kut

azon felül álló hűbért *ziamet*-nek. Rendszerint a harczokban szerzett érdemek elismerése gyanánt a katonák a timárt rendes fizetéseiken felül szoktak kapni. Ugy látszik, a szigetvári őrséghez tartozni maga is jutalomszámba ment; innen van, hogy a defterek oly sok megjutalmazott katonát említenek fel Szigetváron. Így 1581 és 87 körül Osman kaja a Kaposvárhoz tartozó Tóth falut 4000 és Lukafát 4300 akcse jövedelemmel kapja timár gyanánt, ez összegek tehát ama községek évi adóját teszik ki.

A közemberek évi fizetése 1700—1825 akcséra emelkedik. Koszrev Musztafa tizedes, Kurd Mussza, Ferhad Mahmud, Rámázán Gázi, Thurkán Ali, Oszman Orkhi, Berain Ajnakhán, Hasszán Báli, Isza Dzsáfár, Husszein Abdullah közemberek fizetésük fejében közösen kapják Tarcsa várost (?), mely Babócsához tartozik 20.300 akcséval, Boda falut 650, Valkóczát 350 akcséval.

Musztafa Ali tizedes, Mohammed Abdullah, Ferhád Dand, Zulfikár Dsáfár, Mohammed Ali, Khoszrev Abdullah, Dsáfár Ali, Divane Bali, Musztafa Firuz kapják Dombót 16.700, Dombó-Kovácsit 100, Csiftliket 300 akcséval.

Oszman Hasszan tizedes és név szerint megjelölt katonái kapták Szent-Királyt, mely Pécshez tartozott.

Mumi Firuz tizedes és közlegényei birják Zalátát és Mogot (Maty), mely Szent-Mártonhoz tartozott. — Ahmed Abdullah tizedes és közembereié Maczlin, mely Segesdhez tartozik, Boksincze, mely Vaska-Szent-Mártonhoz tartozik, Farkas (Farkasfalva), mely Szászhoz tartozott és Gyöngyös, mely Szigetvárhoz tartozott. — Khusem Abdullah tizedes és társai kapták Tarcsa-Szent-Mihályt, Ozolát, Szentkutot. — Kurd Abdullah tizedes és társai kapták Arányost Baranyában és a Görösgalhoz tartozó Váralját, azaz magát a falut. — Jussuf Dsáfár timárját képezték Vaiszló, Körd (Kurd), Belős (Tolnamegye), Hidvég (Tolnamegye) Szurfalu, Madloncza, Zsét, Nagy- és Kis-Oszró.

Ali bin Piri szigeti török a belsővárban 1588-ban hűbérül kapta Tarcsa várost, Musztafa bin Hasszán szigetvári belső várbeli tűzer ez évben hűbérül birta Borgast (Varjas), mely Vaska-Szent-Mártonhoz tartozott. Hasszán bin Sehszuvár várbeli katona Torvaj nevű községet kapta hűbérül, mely a görögáli nahiéhoz tartozott.

Az elfoglalt területeket a török nahiékra, azaz járásokra osztotta fel, melyeknek célja kezdetben az volt, hogy az annak székhelyén levő katonaság ellátása a nahiékból történjék. Baranyának 1542-ki felosztásánál már eleve nagyobbra csinálták a szentlőrinczi nahiét, hogy annak egy részét esetleg Szigetvárhoz csatolhassák, mi Szigetvár eleste után meg is történt. Kaposvár és Szigetvár csak nahiékat, azaz járásokat alkottak. Azonban csakhamar átalakulás állott be. Somogy felsőbb része amúgy is uralta Török-Koppányt, melyet a törökök felismerve, még jóval Szigetvár eleste előtt elfoglalták és 1571-ben már egész Somogyot elszakíták a pécsi szandzsáktól s itt a koppányi és szigetvári szandzsákat szervezték, melyek mindegyikéhez több nahié tartozott és pedig a szigetvári, segesdi, berzenczei, tarcsai, dombói, görögáli, komári (Komárváros) és a Baranya megyében levő szentlőrinczi nahiék. Szigetvár e minőségét a hódoltság egész ideje alatt megtartotta, oly külömb-

séggel mégis, hogy midőn a török Kanizsát is elfoglalta, itt beglerbégséget alkotott és a szigetvári szandzsákokat a budai pasa fenhatósága alól elvonván, azt Kanizsához csatolta.

Szigetvárral egyébként a török defterekben több ízben találkozunk. A török uralom kezdetén 1567-ben vallási tekintetben Szigetvár még Szekcsőhöz tartozik, hol magasabb rangú török pap székel. Itt már két pap van, azon kívül felügyelő és két tanító. Ellenben Szigetvárról csak úgy emlékszik a defter, hogy ott Semsiedin nevű szónok van, kinek napi fizetése 17 akce, melyet úgy látszik, hogy Szekcsőről kapott.

1571-ben Szigetvár mint vilajet szerepel, de bár élén egy basa volt, azért basalikot nem képezett, mert Szigetvár csak szandzsákság volt, de liva — tartomány néven is előfordul. 1571-ben magának Szigetvárnak nem is volt külön nahiéja. De a defternek írója: Musztafa Mohamed kadi azért Szigetváron lakik s e helyről rendezi az egész szandzsákság jogi ügyeit.

1586-ban a defter szigetvári *liváról* szól s elősorolja annak ru'z'ján cséjét, vagy is az abban előforduló díjazásokat, melyek annyiból érdekesek, hogy a defter a díjazás okát vagy történetét is előadja. Így Mohamed bin atyja után örökölt 10 ezer akce hűbért a „Kanizsáról országunkra támadó latrokkal“ folytatott harcok miatt. Ali bin Hasszán timárja Belte, Bisze, Pál-falu a szigetvári nahiében, mit azért kapott, mert „a kálmáncsai vásárt nyomni törekedett hitetlenek ellen fáradozott és az országra rontó Mihály vajda nevű átkozott ellen serénykedett“. Uruk bin Hüsszein timárt nyer, „mivel a Berzencze alatt zavargott gazok ellen vitézkedett és a Kanizsából kimentett hitetlenek megfutamításának részese volt“.

Divane Veli hűbérbe kapja Mánost, Galobácsházát, Benárhóházát a szigetvári divánban; ez előbb szolnoki lovas volt s mint ilyen „Kassa, Tokaj, Kálló és Eger várából birodalmunkat nyugtalanító latrokkal mérközött és később a Kanizsából kitörő Isten-tagadókkal is küzdött“.

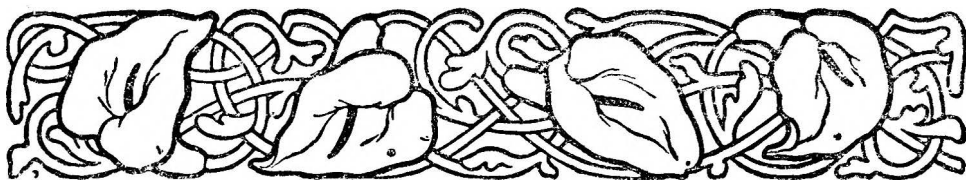
Hasszan bin Jusszuf szigetvári belsővárbeli szerbölük hűbérje Aranyos a pécsi nahiében 1800 akce jövedelemmel, ki „húsz emberrel Paksra rendeltetvén, vitézségeért tekerét (okiratot) kapott.“

Jusszuf bin Musztafa kapta Kodorkud (Kadarkút) községet, összesen 8000 akcséval, mert „a kanizsai várból elötörő, de megfutamodott János nevű átkozott vajda ellen joldaskodott.“ Jolduz magyarul — csillag.

A segedi nahiében Divani Kurd ulufedzsi (lovastiszt) szintén kap hűbért, mert „az Eger és Onódból kimentett Fekete György nevű gaz ellen vitézkedett.“ 1587-ben a szigetvári szandzsákokban Boszna bin Abdullah hűbére Keneház, Nagy-Boroszló (tartozik Siklóshoz), Szerdahely, Egerszó (tartozik Zalához), Nagyatád (tartozik Segesdhez), Kranócz (tartozik Kanizsához).

Ellenben 1597-ből azt is olvassuk, hogy mivel Mohammed bin Elias sem Tata bevételénél, sem Győr felszabadításánál jelen nem volt és a váci táborban sem jelent meg, felfüggesztetett és timárját Belmán bin Sabán kapta meg, „ki a babócsai várban berekesztetvén a hitetlenek által, vitéztől hadakozott.“

Harczok a XVI-ik század végén s következményei.

Iszkender távozása után Szigetvár bégje Petur Ali lett, kinek nevével 1578-ban találkozunk először. A Pécssett született Tarikki Pecsevi híressé vált török történetíró emlékszik meg róla, hogy egykor atyja vendége volt Pécssett, a hol őt, a kis gyermeket ölébe vette és megczirógatta.

A török bégek, habár béke-állapot volt is, nem szűntek meg folytonos portyázásokkal az ország belbékéjét háborgatni s mindamellett, hogy 1584-ben újabb nyolcz évre kötött meg a béke, a törökök rablókalandjai mindinkább sűrűbbekké váltak; sőt a koppányi bégnek az osztrák német tartományokba való betörései által, midőn is ez rabságba esett, valóságos háború jellegét öltötte fel. A király ennél fogva Lichtenstein Henrik herceget nagy kísérettel küldötte Törökországba, hol ezek a Perzsiába induló Ozmán basa nagyvezérrel Skutáriban találkozáván, fejedelmüknek ama óhaját fejezték ki, hogy a szultán Esztergom, Nógrád, Szécsény és Szigetvár bégjeit mozgítsa el állásuktól és nevezzen ki oda új bégeket. A nagyvezér megígérte ennek teljesítését, de úgy látszik, hogy Szigetvár sanyargatott vidéke eben gubát cserélt, mert 1585 késő őszen Hasszán szigetvári szandzsák-bég a Duna és Mur folyam közötti vidéket egész Csáktornyáig pusztította, úgy, hogy a harcok karácsonyig tartottak, míg a következő évben még véresebbé vált a béke, mert bár Nádasdy Koppányt elfoglalta, de Budánál kemény vereséget szenvedett.

Ugyanez időben, midőn Hasszán szigetvári bég, kit általánosan kis Hasszánnak és Arnaut bégnek is neveztek, egész Regedéig terjedő portyázásából visszatérőben volt, Zrínyi György, Nádasdy Ferencz és Batthyányi Boldizsár a Kanizsa előtti síkon fényes győzelmet arattak felette s a vele lévő pécsi és mohácsi bégén. Ez alkalommal 2 ezer török veszett el, 1200 ló és 17 zászló jutott hadizsákmányul s 1523 embert ejtettek foglyul, közöttük a koppányi béget is.

Kis Hasszán szigetvári bég azonban nem nyugodhatott. 1591-ben váratlanul lepte meg Segesdet. A magyar katonaság Mária menybemenetelét (augusztus 15.) ülte s aznap estéjén víg lakomát tartván, az egész védő csa-

pat a bortól elázott, úgy, hogy a törökök az éjjel minden ellentállás nélkül létrát támaszthattak a vár falaihoz s így a várat hatalmukba kerítették, mielőtt annak parancsnoka népeit összeszedhette volna, akit is heves küzdelemben józanul maradt katonáival együtt megöltek s a várat meggyújtották, úgy, hogy Zrinyi György, ki akkor Kanizsa várnagya volt, csak akkor tudta meg Segesd pusztulását, midőn messziről annak füstjét meglátta. Kis Hasszán győzelmi hírnököket küldött Konstantinápolyba s úgy adta elő a dolgot, hogy a magyarok szegték meg a béke feltételeit s így háború lesz indítandó.

Pető krónikájának előadása szerint Kis Hasszán szigetvári bég ez évben Komárt is megtámadta, Kapra Ferencz otlévő kapitánynak fejét vette, feleségét és öcscsét, Kapra Mátét, fogságba ejtette. 1592-ből olvassuk Pető krónikájában, hogy Sennyei Miklós Szigetváron a török foglya lévén, nemcsak magát, hanem vele együtt sok más úriembert szabadított meg a fogságból. A hadizenet 1593-ban történt meg.

A következő csatározásokból minket csak az 1595. június 22-én a Kulpa és Ordra folyók összeömlésénél vívott harc érdek, melyben a keményen megvert töröktől visszanyerték a hiressé vált Katzianer-féle ágyút.

1594-ben Zrinyi György igen korán indította meg hadjáratát; már márczius 21-én Berzencze alatt állott, mit a törökök meglátva, az ostromot be sem várták, hanem felégették a várat s megfutamodtak. Másnap Csurgó alá ment Zrinyi hadaival s midőn annak ostromát megkezdte, Hasszán aga, Segesd parancsnoka, annyira megijedt az ágyuk bömbölésétől, hogy a várat felgyújtva, ijedt hadaival Babócsára menekült. Csurgó megvétele után Zrinyi is arra határozta magát, hogy Babócsát fogja megostromolni, mihez szükség lett volna, hogy seregének egy részével a Rinya vizén átkeljen. Ámde a tavaszi hó-olvadás oly annyira elárasztotta a vidéket, hogy az tengerhez hasonlított; az egyetlen hidat pedig, mely a Rinya és Lábad patakok összefolyásánál Korpád községben volt, a törökök lerontották, s így az ostrom lehetetlenné válván, visszatért Kanizsára.

Szigetvár bégje 1595. augusztus 4-én Esztergom ostromának ideje alatt a török felmentő seregben volt hadaival; s bár a törököt ez alkalommal keményen megverték, Szigetvár bégjének sikerült a varasdi nagy ágyút, a törököknek kedves Szulejmán-émlékét megmenteni, amelyet ökrös szekéren vitetett Budára. Hammer szerint Szigetvár bégje ekkor Terjaki Hassza basa volt.

1595. évi augusztus végén Herberstein Zsigmond, Zrinyi György és Hajmási Kristóf mintegy 10 ezer emberből álló sereget gyűjtven össze, Kanizsa felől a törököt megtámadták s Korpádnál hídát verve a Rinyán, Babócsa várának megostromlására indultak. Midőn Csurgóról a Babócsától félmértföldre eső Szent-Királyra értek, a babócsai török őrseg belátván, hogy magát megvédeni nem lesz képes, felégette a várat s ott hagyva 8 ágyúját, Szigetvár felé elmenekült. Hajmási már akkor indítványozta, hogy Szigetvárig kell hatolni és Turbékot, hol Szulejmán belsőrészei nyugosznak, kirabolni.

Ez utat Szigetvár elkerülésével a Dráva mentén kellett volna megtenniök, Istvánfy szerint a Dráva és Ormán vize között. Mi világosan mutatja, hogy

ez író e vidéket nem ismerte, mert nem a vizet, hanem a Dráva és az összefolyó Almás és Okor vize közti területet hívták és hívják ma is Ormán-nak. De sem Herberstein, sem Zrinyi nem fogadták el a tervet, hanem Babócsa várának felépítésére fordították figyelmüket, mi 7 nap alatt megtörténvén, oda őrséget helyeztek, várparancsnokul Zrinyi György Kanizsáról Horváth Miklós századost helyezte oda; a magyarság hadnagya Hajmási, a németeké Urmüller lett.

Kis Hasszán szigeti bég 1597-ben tudván azt, hogy Horváth Miklós nincs Babócsán és a várőrség legnagyobb részét harczba hívták, 4 ezer emberrel támadta meg Babócsát Szigetvárról; de Végh Gergely és az ott levő német hadak keményen védték magukat, a török pedig csak akkor hagyta el az ostromot, midőn meghallotta, hogy Zrinyi György hadaival Kanizsa alá ért, azt híván, hogy Zrinyi a megostromlott babócsiaknak segítségére fog jönni. Pető krónikája szerint Babócsa megszállása 1596. szeptember 20-án történt, október 3-ikán pedig visszatért a török had Szigetvárra és népében sok kárt vallott. A tél közelegvén, Zrinyi nem jött; s miután a babócsaiak a visszatérni akaró Horváth Miklóst a várból kizárták, Mátyás főherczeg őt Pető Gergelylyel helyettesítette.

Babócsa ilyképen elég biztonságban állván, bő alkalmat adott a hajduságnak a Dráva mentén való kalandos üzelmekre. Selye és Siklós irányában egész Harsányig hatoltak be a hódolt részekbe, Fekete Miklós és a trák Pirodán vezérlete alatt azt megtámadták, s onnét igen sok szarvasmarhát hajtottak el s Babócsa felé visszavonultak. Egy ízben meg is verte őket a török, de az a kalandokat meg nem akadályozta. Végre Harsány lakói elkeseredve fordultak Nassufhoz, Szigetvár uj bégjéhez, ki a harsányiakat Jussuf aga kíséretében Babócsára küldötte, (hogy ott panaszkodjanak!) s hogy ezek fékezzék meg a hajduságot; a nagyharsányiak el is mentek Babócsára és elhajtott barmaikat térdre borulva kérték vissza, de — hiába. Nassuf bég haragra lobbant a babócsaiak magatartásán s minthogy Ibrahim nagyvezér akkor Belgrádon tartózkodott, Nassuf személyesen ment el Belgrádba, s ékes szavakkal festé le a lakosság nyomoruságát, elkeseredettségét, a Fekete Miklós vezetése alatt álló szabadhajduk garázdálkodását, s oltalmat kért ellenök. Ibrahim feladata akkor Esztergom megostromlása lett volna, s így kénytelen volt Bizanczba futárokat küldeni, hogy a szigetvár—kanizsai újabb utírányra engedélyt nyerjen. A futárok 10 nap alatt értek vissza az engedélylyel, mire Ibrahim a Dráván átkelvén óriás hadával Kanizsa felé indult. Különbén Nassuf szigetvári bég csak ép oly garázdán viselkedett a meg nem hódított tartományokban, mint a szabadhajduk a meghódított területen. 1597-ben olvassuk róla, hogy hadaival Kanizsa ellen indult, a várőrséget ott kicsalta és keményen megverte, mely alkalommal Pető Gergely is megsebesült s csak futásban talált menedéket. Hasonlókép járt el 1598-ban a babócsaikkal, hol a németek kapitányát Retzinger Kristófot zászló-tartójával és két vajdjával fogságba ejtette. Mégis Nassuf, ki oly nagyon iparkodott a nagy török hadat Kanizsa felé vonni, nem érthette meg e hadsereg felvonulását, mert időközben Zrinyi György vajdája Csöszí András hason-

lóan járt el Nassuf ellen, a végbeli hajdukkal őt megtámadván megverte, mely ütközetben Nassuf életét vesztette, fejét levágták és diadaljelvény gyanánt Bécsbe küldötték.

Ibrahim a Dráván átkelvén, óriási hadával Kanizsa felé indult és Szigetváron négy nap pihentette hadait, de előre elküldte csapatával Babócsa ellen Muhammed kiaját. A várat Pető Gergely 200 magyarral és Urmüller 100 német lovassal négy napig védtek, de midőn a nagyvezér is odaért 100 ezer főnyi hadával, kénytelenek voltak a túlerővel szemben magukat megadni. Tudjuk, hogy Ibrahim Kanizsát ez alkalommal megszállta és parancsnoka, Paradeiser György megadta magát, kinek Bécsben a király fejét vétette.

Kanizsa elvesztése után mintegy hat évig tartott még a harcz s mindent elkövettek, hogy Kanizsát ismét visszaszerezzék, de minden törekvés haszontalan volt. A következő 1601-ik évben Ferdinánd herczeg nagy hadsereggel tíz hétig ostromolta Kanizsát, melyet a törökök részéről Teriaki Hasszán basa védelmezett és kifogyhatatlan leleményességgel egész késő őszig bírta azt feltartani.

A török hatalom is felmentő had küldésére gondolt és az új nagyvezér, Hasszán, egész Szigetvárig jött 200 ezer emberből álló hadával. Az idő már késő ősze járt s a tél igen korán beállt, úgy, hogy a főherczeg az erős zivatarok és nagy hó miatt kénytelen volt az ostromot abbahagyni, sőt a német és olasz katonaság forrongása miatt sem saját díszes sátorát, sem ágyúit és egyéb hadiszereit el nem vihette, ellenkezőleg, Teriaki Hasszán hadat küldött utána üldözésére.

Szigetváron Hasszán, a nagyvezér, a várkapu fölé ült, kezében arannyal telt zacskókkal és megjutalmazta mindazokat, kik neki a keresztény hadból levágottak fejait hozták, míg végre a „mormogó hadzsi“ által kényszerítve, visszavonult Siklósra.

Midőn Teriaki Hasszán a főherczegnek díszes sátorával, mint hadiszákmánnyal, Szigetvárra érkezett, hogy azt a fővezérnek átadja, már nem találta ott, hanem Siklósra kellett utána mennie. A kanizsai keresztény táborból elfoglalt 43 nagy ágyút és egyéb hadiszereket is Kanizsáról Szigetvárra hozták, honnan azokat a Drávához vivén, Konstantinápolyba szállították.

Mindezekből látható, hogy Szigetvár Kanizsa ostromlása és megvétele körül csekély szerepet játszik és kisebb várőrségével csak a hátvédet képezi; úgy látszik, hogy 1603-ban Arnaut kis Hasszán ismét visszakerült Szigetvárra, mert Pető Gergely krónikás feljegyzése szerint ez évben a tatár kánnal Horvátországban kalandoztak. 1604-ről pedig olvassuk, hogy Csősz András a szigetvári törököket ismét kicsalta odujukból és igen megverte őket, mely alkalommal igen sok török veszett el.

Innen kezdve a történetírók Szigetvárról alig találtak feljegyzésre méltó dolgot. Csak annyit tudunk Pető Gergely krónikájának feljegyzése szerint, hogy 1604-ben, ama idő alatt, míg Hasszán basa Kanizsáról Bolondvárra indult, melynek őrsége kiszökött, Csősz András, ki ifju Zrinyi Miklósnak szolgálja volt, kicsalta a törököt Szigetvárból „lesre“ és igen megverte, mely alkalommal több nevezetes aga és „fő-török“ elveszett.

A szigetvári várórség 1619-ben a defterek tanúsága szerint 426 emberből áll. A parancsnok (dézdár) Hasszán aga, helyettes parancsnok Ibrahim kiája. A tisztviselőkhöz tartozik még Hadzsi Rizván muderisz (tanító), Szeid Muhammed dai, Ali aga a fegyvercsinálók főnöke, Szulejmán aga és Jusszuf Ali raktárosok, Ali mimár (építész). Az ulufedzsik (lovasok) vezetői voltak Mohammed aga, Piri aga, Jusszuf helyettes aga, Omár Alemdár; összesen 103 lovas volt.

A város élén állt Musztafa vezetése alatt 33 janicsár. A város 8 tüzérét Muharrem Hasszán aga és Kamázán helyettes aga vezették. Az azabok (gyalogcsapatok) 3 csapata Mahmud aga, Piri aga, Hasszán aga vezetése alatt 207 emberből állt.

A XVII. század első felében a katolikus papság is jobban kezd tért foglalni s habár e vidéken nem voltak katolikus papok, hanem a papi teendőket, amennyiben lehetséges volt, világiak végezték; az egyes püspökök, hogy a vallási életet is ápolják, e vidékre részben jezsuitákat, részben más papokat küldöttek; így Szigetváron, mint a zágrábi püspöknek küldöttje, már 1633-ban egy Vidacs István nevű katolikus pap telepedett le, de ki nem a városban, hanem Turbékon lakott s aki egyúttal az itt-ott szétszórt egyéb katolikus papságra is felügyelt. 1640-ben történt, hogy a Vaskán levő Petrovics György nevű licentiátus (papi teendőket végző világi egyén), valamint az ott tartózkodó Fülöp nevű barát a kálvinista hitre térvén, Vaska és Szent-Márton községek is velük együtt áttértek. Ez ügy megvizsgálása végett Vidacs István Vaskára ment, de e község lakói följelentették a szigetvári török hatóságnak, hogy a török állam ellen dolgozik, miért is vizsgálat indult meg ellene, börtönbe vetették, lakásán mindent feldúltak és megtalálván nála Vinkovits Benedek zágrábi püspök levelét, a szigetvári kajmakám őt karóba húzásra ítélte s a haláltól csak akként menekedett meg, hogy Bislin aga (ki előbb keresztény volt), kegyelemre ajánlotta őt, mert már hét évig közöttük lakván, eddig semmi rosszat nem tett. Így a szigetvári keresztények között gyűjtést rendezve, 100 márka lefizetése mellett szabadon bocsátották.

Miután 1600-ban Kanizsa is elesett, a török uralom határai még Zalára is áthajoltak. Szigetvár tehát megszűnt végvár lenni. Igen nagy volt a különbség a szigetvári és a kanizsai végvár hatalmi köre közt. Míg Szigetvár a király kezén volt s a várparancsnokok magyarok voltak, annyira uralkodtak a helyzetén, hogy a baranyai néptől, bár török iga alatt nyögött, adót szedhettek, sőt némikép megvolt a megyei élet is, közgyűléseket tartottak Szigetvárott s a vagyoni, közigazgatási s bíraskodási ügyeket rendezték. Egészen másként volt ez, midőn a végvár Kanizsa lett. Kanizsának várparancsnoka nem volt magyar, hanem a német Paradeiser György, ki a várat fel is adta. — Paradeiser sem a magyar törvényeket nem ismerte, sem kellő tekintélye nem volt. A 16-ik század vége felé Báthory István birta Babócsát, aki Somogy megye főispánja is volt, de csak névleg, mert egész Somogyban Babócsán kívül csak Komár volt még a magyar kezén. Hozzájárult ehez az ott még elrejtőzve levő egyes kalandoroknak, a zsoldos németeknek, a szabad hajdúknak,

a törökökkel bevándorlott ráczoknak, nemkülönben Szigetvár bégeinek, Somogy megye egész területén való garázdálkodása, mely lehetetlenné tette a népek megadóztatását, avagy a megyei életet. Hiszen már Zrínyi idejében olyanok voltak itt a viszonyok, hogy midőn a zalavári apátság konventje Chemeri Zay Ferenczet, Liszti Jánost és Viczmándy Mátét 1561-ben Simon-tornya birtokába bevezetni akarta, a homo regius és a convent embere csak Marczalig mert előre hatolni, hol a bevezetést névleg teljesítették. Így történt, hogy Somogy megye a XVI. század végén már csak névleg élt és az 1596. évi t.-cz. Somogy megyét beleolvasztotta Zalavármegyébe és az 1608. évi 22. t.-cz. az egész somogyságot, a mennyiben az jogszolgáltatásra szorult, újra beolvasztotta Zalamegyébe.

A lőcsei 1613. november 6-án tartott országgyűlésen somogymegyeiek is megjelentek és protestáltak az adókivetés ellen; mert „ők egy általában semmit sem adhatnak, miután a török uralma alatt vannak s rabbá tenné a török őket, ha ezt észre venné“.

A XVII. század első felében a porták száma Somogy megyében $235\frac{1}{2}$, míg a század másik felében már csak $106\frac{3}{4}$. Ha ez fokozatosan így haladt volna, úgy a török Szigetvárról, mint központról, rövid idő alatt végkép kiirtotta volna a magyarságot e területeken. Ennek ellenében Szigetvár és vidéke teljesen beleolvadt a török állam kötelékébe és felvirágozott ott a török kultúra. Magában a várban a töröknek nagyobb iskolája volt, hol híveit a tudományok minden ágában oktatta. Bizonyítékul szolgál erre nézve az, hogy a várban levő s jelenlegi magtár falai még 1845-ben tele voltak török, arab s perzsa feliratokkal, melyekből Haas „Emlékirat“ című munkájában 20-at közöl Skerlecz Károly kamarás fordításával. Ezek közül egyik nevezetesebb az, mely mellett 1075. évszám van s a mely így a mi évszámolásunk szerint 1668-nak felel meg. A felírás így szól:

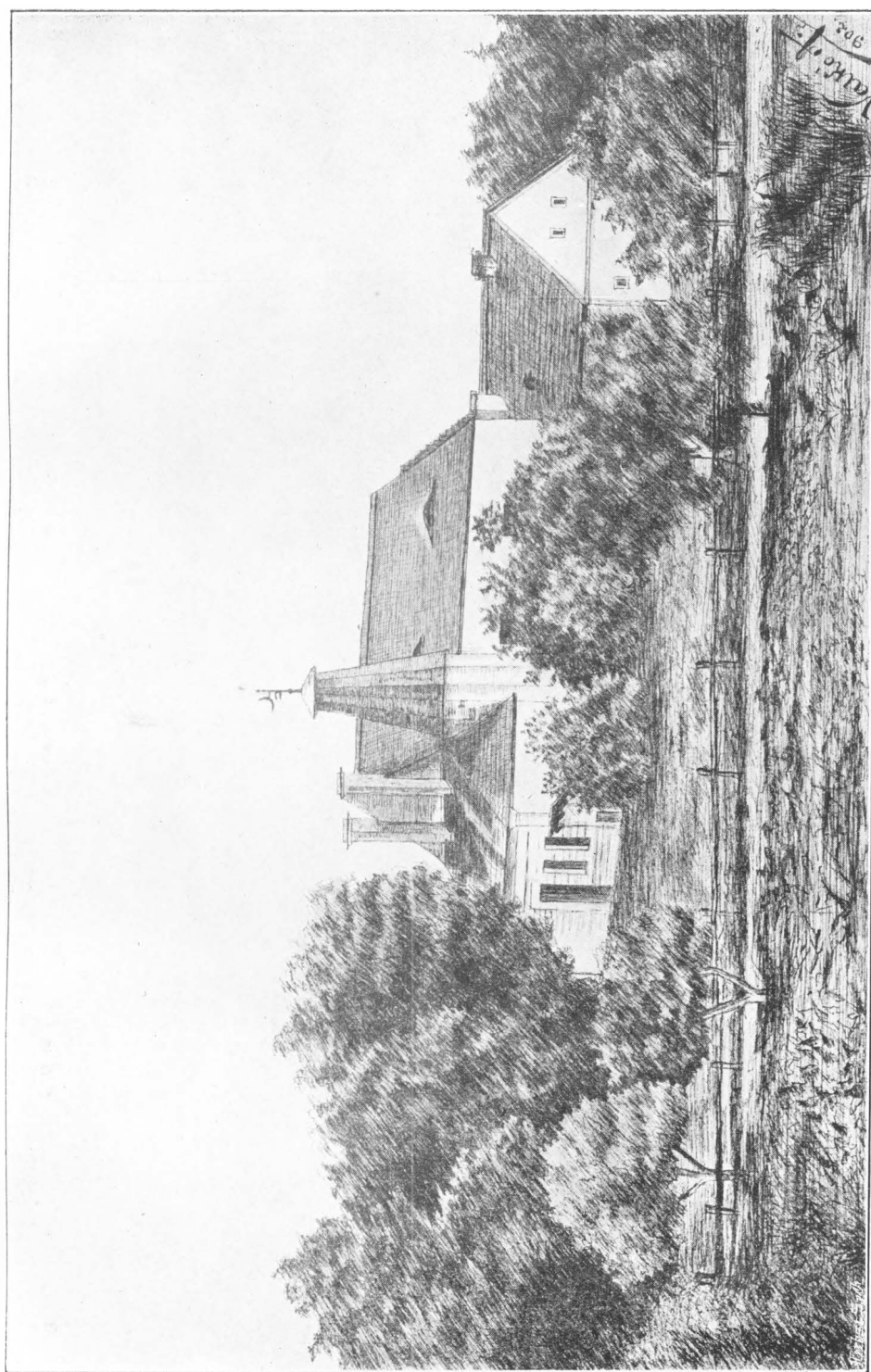
„Schifarad ja Mohammed evliaja sene“.

„Esedezzél oh Mohammed a jámborokért“.

Ez évszám annyiból érdekes, mert az Zrínyi Miklós, a költő, téli hadjárata utáni időből származik, miből látható, hogy a törököt e hadjárat nem igen riasztotta meg s teljesen biztonságban érezte magát.

Érdekes azt is tudnunk, hogy Slidede, hírneves török író, ki Boszniában született, Szigetváron élt, valószínűen a szigetvári török iskolának egyik oktatója volt és Szigetváron halt is meg. Életideje III. Mohammed korára esik.

A török kulturának nyomait Szigetváron még ma is megtaláljuk: az általok létesített vízvezetékekben. Tudnivaló, hogy Szigetvár ivóvize nem valami jó, a török a távolabbi dombok között talált forrás-vizeket használta fel s e vizet kifűrt vörösfenyő törzsekből készített csöveken vezette oly helyre, hol azt jobban használhatja. A forrást magát boltozott épületbe foglalták és azután betemették, úgy, hogy annak holléte ma is ismeretlen. A hajdani kanizsai kaputól nem messze, még az utcásorban, délre, amint az egykori tópart volt, van az urasági major, neve Pap-major, mert az 1721-iki visita

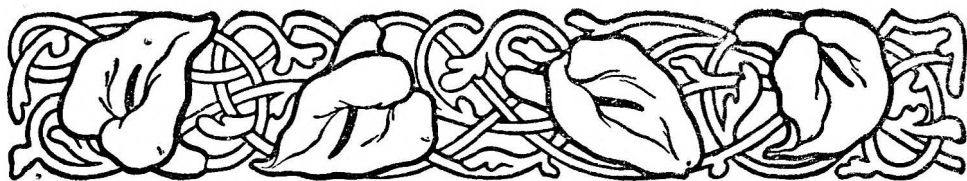
A belső vár mai képe.

canonica szerint ott voltak a plebánia földek s rétek s ott volt Huyn gróf majorsága is. E majorság közepe táján, közel a hajdani vízparthoz, egy boltozott kút van, melyet basa-kútnak hívnak. Ez még török maradvány, mely vizét a leírt módon nyeri. Hasonló módon táplál egy vörösfenyő vízvezeték egy tavat Domoloson, mely valami előkelőbb töröknek s tán éppen a bégnek képezhetette majorságát. Ezekről azonban különböznek ama vízvezeték nyomai, melyeket pár év előtt az Óváros északnyugati részén találtak. A téglák itt a XIV-ik századra vallanak s e vízvezeték valószínűen a hajdani monostorhoz tartozott. A basa-kútról és a Szilágyi-kútról, mely attól nem messze feküdt, egy 1828-ból származó tanuvallomás is megemlékezik, mely szerint a régi Berbecs — annyi, mint mocsaras hely, a törökök hívták így Szigetvár környékét — területének megfelelően „a város fekvése általánosan lapányos“ s igen rossz ízű vize van, csakis a basa-kút és Szilágyi-kút vizei ihatók meg. Ma már senki sem tudja, melyik kútat nevezték Szilágyi-kútnak.

Végre meg kell jegyeznünk, hogy Ulmban 1660-ban „Neibesreibung des Königreichs von Ungarn“ czímmel egy könyv jelent meg Zeiler Márton-tól, melynek 265. lapján Szigetvárát is leírta. Minthogy e leírás még a téli hadjárat előtt történt, érdekesnek tartjuk e fejezetet ennek közlésével bezárni. E szerint Szigetvár egy háromszoros város és egy kettős vár, két víz között, mely várépítésre igen alkalmas, mely várat czölöpök veszik körül. Sziget magyar nyelven annyit tesz, mint sziget. Osvaldus Anthymius e szigeten, mely körül az Almás-patak vize elárad, egy tornyot építtetett és ezt Szigetnek nevezte. Utódai e szigetet épületekkel és hadi crődítésekkel látták el és midőn 1530-ban János király katonái a várat és várost megostromolták, a vár nyugoti oldalán egy Hassard nevű erdő állott, tisztán hársfákból; amidőn is Valentinus Eningius, kit Türg-nek is hívtak, az ostromot megállotta, ki azonban ezután a várat megerősítette. A vár körül levő mocsarat mélyebbre és szélesebbre ásatta s a sártól megtisztíttatta. Midőn a török császár őt Konstantinápolyba vitette, Szigetvár „gyermekai“ Ferdinándra bízta magukat. A vár egy síkságon fekszik, melyet három vízzel telt sáncz vesz körül. A várnak öt bástyája van, a vártól nyugatra fekszik a város, melyet két töltes és egy sáncz vesz körül. A védművek mind fából vannak, leszámítva a régi gömbölyű tornyot, mely téglából épült, de oly szűk, hogy abban lakni nem lehet, csak lőpor és más hadiszerek tartására alkalmas. Ennek tetejéről az ellenséget messze meg lehet látni, amit rendszerint zászlók kitűzése és harangozás által szoktak jelezni. Az erősséget a körülötte levő víz miatt nem lehet aláásni, de igenis lehetséges az, hogy a vizet a tóból elvezessék. A törökök 1555 és 56-ban Stancsits Markus alatt, ki nemzetségére nézve horvát volt, ostromolván, kieresztették a vizet, de azt be nem vehették, végre 1566-ban Szulejmán jött Szigetvár ostromára, hol 76 éves korában s uralkodásának 46-ik évében, öregség s betegség által gyötörve hasmenésben (Bauchflusz) meghalt. Zrinyi a külső várost felgyújtatta, de katonái kérelmére a belső várost meghagyta. Midőn azt a török bevette, az ottmaradt katonákat (Zrinyi) magával vitte a várba. A török tűz által vette be a várat s midőn az láng-

ban állt, tovább nem maradhattak, Zrinyi 600 emberrel kirohant, kiket a törökök leöltek, csak a nőknek s gyermekeknek kegyelmeztek meg. Zrinyi fejét levágták s póznára húzva körül vitték a törökök. Mintegy 20 ezer török vesztette ez alkalommal életét, ott halt meg Mustafa Wulkus de Banyaluka, ki egykor fogságban volt Zrinyinél. Midőn a tűz a gömbölyű toronyig terjedt, az erősen hevülni kezdett s a légbe repült és sok janicsárt megölt, kik ott zsákmányt kerestek. Zrinyi fejét Komáromba küldötték Salm grófhhoz. Eddig a leírás, mely, mint látszik, magyar s tán részben horvát kútfők után készült s melyben leginkább az az érdekes, hogy Sziget s Zrinyi sorsa iránt a külföld még száz évvel a lefolyt események után is mennyire érdeklődött.

Zrinyi Miklós a költő téli hadjárata és Turbék.

Ismeretes az olvasó előtt ama hadjárat, melyet Zrinyi Miklós, ki a szigetvári Zrinyi Miklós fiának: Györgynek unokája volt s kit „Zrinyi költő“-nek nevezünk, a család másik tündöklő csillaga, 1664. év telén indított meg az akkor még török kézen levő Babócsa, Sziget és Pécs vidékén, a mely vállalat az eszéki Dráva-híd felgyújtásával végződött. — E hadjáratot téli hadjáratnak szokták nevezni. Zrinyi jól megválasztotta az időt, mert a török katonának télen nyugalmat biztosított a kormányzat s így az erősségeket készületlen állapotban találta. Babócsa megostromlása után Barcs felé indult, honnan a törökök elfutottak; ezt Zrinyi felégette s innen Szigetvár felé ment a 27 ezer emberből álló had. Nem volt szándékuk Szigetvárat ostrom alá venni, bár a téli időben, midőn a tó befagyhatott, lehetett ostromra gondolni; ámde Eszterházy Pál, ki e hadjáratban részt vett és azt „Mars Hungaricus“ című művében megírta, említi, hogy egy egész napig tartott, míg Babócsánál a Rinya vizének mocsarain a 27 ezer emberből álló had átkelhetett, a miből látható, hogy a tél enyhe volt s a mocsarak vizei nem fagytak be. Bizonyára ezért maradt el ezuttal Szigetvár ostroma is.

Eszterházy feljegyzése szerint a Rinyán való átkelés után a had Szigetvár ellen egész Istvándiig vonult s ott meghált, mert azt akarták, hogy a nagyhírű várat világos nappal vehessék szemügyre. Nem volt ugyan szándékuk Szigetvárat megostromolni, de a török őrseget mégis egy kissé zaklatni óhajtották. Maga Eszterházy mondja emlékiratában, hogy bár képekben sokszor látta Szigetvárat, most saját szemeivel akart meggyőződni a róla elterjedt hírek valóságáról és Zrinyivel együtt akként tervezték dolgukat, hogy lehetőleg közel menjenek el Sziget mellett. Az Almás vizén való átvonulás a város és vár déli oldalán történt. Az emlékirat keleti oldalt említ, mely alatt a téli napkelet értendő. A szigetvári bég már ekkor bizonyynyal tudta, hogy Berzencze várát a keresztény hadak megvették s parancsnokát megadásra bírták. Babócsa várát a török félelemből hagyta el; őrsége valószínűleg Szigetvárra menekült; ennek bégje tehát biztosra vette, hogy a keresztény had őt is meg fogja ostromolni.

Meg is tette a szükséges előkészületeket. A leírásból látjuk, hogy a városnak akkor rendes boltíves kapui voltak. Ezeket a török bég egészen tele hordatta földdel, hogy e részen a keresztény hadak ostroma lehetetlenné váljék.

Eszterházy a magaslatról jól szemügyre vette a várat és várost s ezeket a következő módon írja le: Szigetvára a legjobban megerősített vár, melyet 4 rendszeres oldalbástya és egy ötödik háromszegletes bástya vesz körül, (ez utóbbi alatt a keleti oldal közepén álló bástya értendő, mely a belső vár védelmére szolgált,) s az egész mintegy a tóba besülyesztve látszik. E tóbeli várhoz még egy külső vár is tartozik. (Ez alatt az Óváros értendő.) Ezt egy vízzel telt árok négyszegletben veszi körül, a melyben téglából épült igen magas torony látható, a mely alatt a város fekszik; ezt ép úgy erősítették meg, mint magát a vízben álló várat s a kettő között semmi nemű összekötő híd nincs, hanem azt minden oldalról víz veszi körül, úgy, hogy az egy sziget s a mocsarak által mint egy nagyobb tó által körül véve, bevehetetlenné tették. Eme vizek mint egy övet képezvén a sziget körül, mint valami nagy tengerből állanak ki a falak és tornyok; úgy, hogy inkább lehetne azt hajóval megközelíteni, mintsem száraz lábbal hozzáférni.

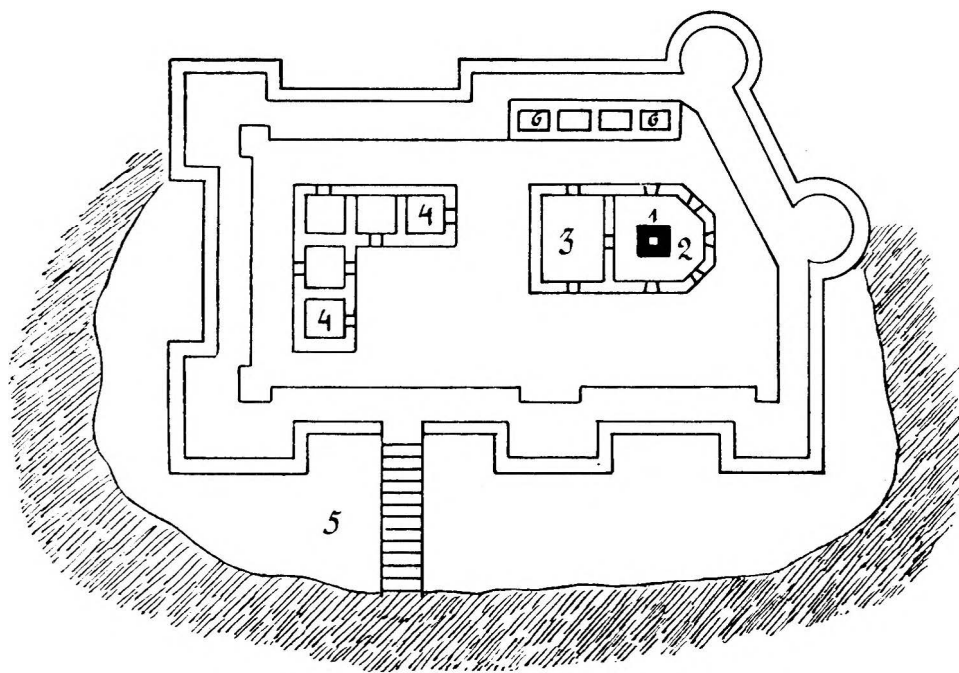
Fellette kár, hogy Eszterházy, ki igen szorgalmas tereprajzoló volt és „Mars Hungaricus“ című kéziratához 11 darab különféle maga készítette rajzot hagyott az utókorra, Szigetvárát is meg nem örököltette; amely rajz bizonynyal hívebb és jobb lett volna, mint a minőket az akkori történet- és krónika-írók könyveiben számtalan alakban találunk.

Midőn a törökök a nagy had közeledtét észrevették, igen megrémültek, mert az összes embereket és élelmi szereiket a várba vitték és óriási ágyúzást kezdtek a mieink ellen, akikben azonban csak kevés kárt tehettek. Ez ágyúzás folyama alatt Zrínyi néhány csapatot Turbékra küldött, melyet akkor Türbéknek neveztek.

Ismeretes mindenki előtt Turbék keletkezésének története. Szigetvár 1566-ki ostroma alkalmával Szulejmán sátora állt e helyen. Az elaggott császár itt halt meg, mielőtt Szigetvár bevételét megérhette volna. Halála után teste belső részeit kivették s eltemették, hihetőleg magában Szulejmán sátorában, mert a katonai fegyelem fentartása végett, az ostrom befejeztéig eltitkolták a szultán halálát. Szigetvár elestével a holttestet Konstantinápolyba vitték, s az elásott belső részek helyén emléket emeltek s azt várszerűen megerősítették. Mivel pedig a köemlékeknek török neve Türbe, amilyenel Szulejmán halála helyét jelölték meg, innen kezdve a név is reá ragadt, melyet akkor Türbéknek, most pedig Turbékknak hívunk.

Már a defterek megemlékeznek Szulejmán sirjáról. 1588-ban a türbe serifjének azaz a sarkápolna szónokának neve: Mimi dede, a parancsnoké Ahmed khalfa és Mimi khalfa, az őre Ferhád dede és Mahomed khalfa, úgyszintén Frusz áis; összesen 6 ember. Máshol a sir őrei gyanánt 26 és ismét máshol 37 embert jegyeztek fel.

Szulejmánnak, ez elaggott, beteges s ingerült embernek végnapjairól oly forrásokkal rendelkezünk, hogy azokat teljes hitelességgel lehetne leírni;

Turbék 1664-ben.

még is 1664-ben, tehát alig 100 évvel Szulejmán halála után, a Szigetvár vidékén élő ráják (keresztények) és törökök között egészen más hagyomány uralkodott Szulejmán haláláról. E szerint Szigetvár ostroma idején egy hársfa állott nem messze a vártól, a tóparton, ennek árnyékában pihent Szulejmán, midőn a várból egy idetévedt golyó megölte őt. Eszterházy Pál azt mondja, hogy Szigetvár környékén, — így hiszi ezt a népség — és hogy belső részeit innen szállították Turbékra. A hársfa 1664-ben még élt, a török nagy kegyelettel viseltetett iránta, és a nagy fejedelem márványból készült sír-emplékéhez még Ázsiából is zarándokoltak a törökök. Turbék tehát akkor bucsujáró, még pedig török bucsujáró hely volt. A sír-empléket kis erődítmény vette körül, melynek mintegy $\frac{3}{4}$ részét széles árok kerítette, mint az mai napig is látható. Az ároknak körülbelül $\frac{1}{4}$ részénél nyugot felől számítva, a déli oldalon állott ama hid, melyen a belsőségbe lehetett jutni. A vízben álló erődítményt két sarkán bástyák meredeztek, mi arra mutat, hogy magát az erődítményt csak a XVII. század első felében építették. A hidon át a vár belsejébe jutva azzal szemben állt egy több szobából álló lakás, melyből 3 nyugotra nézett és ehhez az éjszaki oldalon a sarokra még kettő épült. A lakástól keletre, vagyis a hidról jobbra állott a török mecset. Ez szintén két részre oszlott; a külső mecsetből kelet felé az ajtó a belső mecsethez vezetett, mely nem volt négyszegletes, hanem a mórstílnak megfelelőleg vágott sarkokkal épült, a sarkfalakon és oldalfalakon összesen öt ablak díszítette a termet. A terem közepén állott ama márványoszlop, mely alatt Szulejmán belső részei nyugodtak. A mecsettől éjszakra közvetlen az erősség szélén négy osztályból álló katonai laktanya volt az őrség részére, míg a nyugoti oldalon levő öt osztályu lakház a török barátoké volt.

Míg Szigetvár őrségét a magyar hadtest zaklatta, a Turbék elfoglalására kiküldött csapatok azt elégették, s miután oly véleményben voltak, hogy Szulejmán ereklyéi ezüst szelenczébe rejtvék, ezt ki akarták venni az oszlop alól, de Zrinyi megtiltotta, mondván: „nem a halottak ellen jövünk hadakozni, hanem az élők ellen“. Turbék ezúttal teljesen védtelen volt; annak őrei s a török barátok is a várba menekültek.

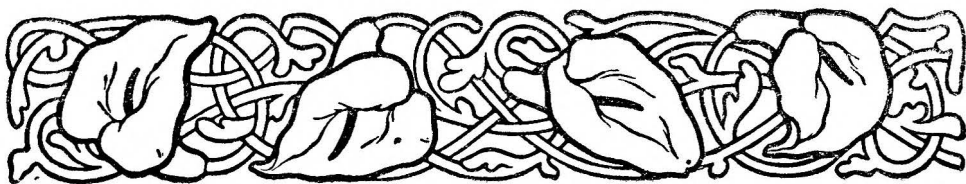
A téli hadjárat befejezte után a törökök Turbékka is úgy tettek, mint az eszéki híddal: újra felépítették. Alig 22 év múlva elvették a töröktől Budát és Szigetvár környéke is megtisztult a töröktől, csak a vár tartotta még magát néhány évig. A kereszténység tehát Szigetvár helyett Turbékra kezdett letelepedni. Innen ad a zágrábi püspök kiküldött papja értesítést a vallási állapotokról, mert a háború és politikai zavarok között a zágrábi püspök e vidéket is saját püspökségéhez tartozandónak vélte. A katolikus népség az egész vidékről itt gyűlt össze, az egyedüli katolikus papnál, a vallási vigasztalást keresni.

1693-ban elrendeli a hadi tanács, hogy a Szulejmán sírja körül eltemetett törökök csontjait ki kell szedni és azt máshová eltemetni; ama helyet pedig szűz Mária tiszteletére kell berendezni; ez tehát Turbékna, mint búcsujáró helynek keletkezése. A kiásott csontokat pedig valószínűen a törökök rendes

temetőjébe vitték el, mely az akkori térképek szerint bekerített helyet képezett s mai napig „török temető“ név alatt ismeretes.

A szigetváriak tehát a török mecsetet alakították át katolikus templommá ; így a kisdud Turbék temploma ama hely, hol egykor Szulimán sátora állt és e templomban az oltár lépcsőzete azon pont, hol a félhold leghatalmasabb uralkodójának belső részei porladnak. Mint ha csak a kereszt győzelmét jelentené ez a félholdon, mint ha csak ide vonatkoznék a szent írás azon jövendölése: „Össze fogja tiporni fejedet, te pedig leselkedni fogsz sarka után“.

Az utolsó törökök.

Az 1668-ik év végzetessé vált a törökre Magyarországon; az egyesült keresztény hadak elvették tőle Budát, az ország szívét, a török kormányzat központját. A diadalmas keresztény csapatok még ugyanez évben a török járom alól felszabadították Kaposvárt, Pécsét és Siklóst. A következő évben nagy haddal jött a török, de törekvése meghiúsult. Az 1687 augusztus 12-én Berement és Szent-István között vívott csata, melyet az irók átlag harsányi ütközetnek neveznek, de második mohácsi ütközetnek is szoktak mondani, végkép levette a török jármot Baranya megye nyakáról. 1686 év telén elkezdődött a török lakók kivándorlása Pécsről; 1687-ben Baranya a töröktől egészen megtisztult, királyi kiküldöttek jöttek e vidékre, hogy a keresztény fejedelem iránti engedelmességre és adózásra felszólítsák és összeírják az ittlakó népséget.

Szigetvár azonban, mely felett egy bég uralkodott, tovább is erősen tartotta magát; a várat már hírből is igen erősnek és bevehetetlennek tartotta mindenki, mihez hozzájárult az is, hogy még a törökök megkezdették a várnak kőfallal való körülépítését az előbbi földtöltések helyett és egyúttal a hadászat újabb követelményeinek megfelelő átalakítását.

Nem mondhatni, hogy a kereszténység, különösen a Zrinyi-féle 1664-ki téli hadjárat óta, ne iparkodott volna e várat lehetőleg hatalmába keríteni.

Igy történt 1684-ben, hogy egy Probencz nevű egyén a törökkel barátságot kötve, Szigetvárra ment és ott a puskaoros tornyot légbe röpítette, ő pedig szerencsésen elmenekült.

Ez esemény rendkívül óvatossá tette a vár török parancsnokát a keresztény barátsággal szemben.

Makár János, aki Pécs várának bevételét készítette elő, midőn 1686 szeptemberben Bonnavini Ferencz nuntius jelentése szerint Kapronczáról 3000-nyi hadával Pécs felé jött, Szigetvár alatt a vár védelmére ott összpontosított tatárokkal ütközött meg; ezek 150-en voltak, kiket Makár a csata hevében legnagyobb részt megölt. A török bég is kiment ekkor hadaival Szigetvárból, de Makár szétszórta a török hadat s zászlóját összetörte.

Lajos Badeni őrgróf 1686 őszén Pécs visszavívására indulva, Barcs felől a Dráva partján fekvő, de ma már ismeretlen Gerencse nevű faluból vezette hadait; a híres és félelmet keltő Szigetvár nem kerülte el figyelmét, ellenkezőleg egész hadával vonult a vár alá, tudván azt, hogy Szigetvár, mint hajdan Zrinyi idejében, még most is a Dunántúlnak bástyája, melyet a számításból kihagyni nem lehet és szándéka volt első sorban e várat hatalmába keríteni. Midőn azonban Szigetvárat meglátta s az erősséget jól szemügyre vette, azonnal belátta, hogy annak kivívására az ő hadereje nem képes, mihez hozzájárult még a késő őszi és esős idő is, mely a hosszabb hadműveletet amúgy is igen akadályozta. Nem is kezdett tehát Szigetvár ostromához, melynek bégje mindenkép elzárta magát; hanem jelentést tett Bécsbe a hadi tanácsnak s megírván abban a hadi viszonyokat, ama nézetét fejtette ki, hogy Szigetvár megvívásához legkevesebb 10.000 ember együttes működésére és nagyobb mennyiségű ostromágyúra volna szüksége. Így Szigetvárt elhagyva, Pécsnek vette útját.

Pécs bevétele után abban 18 század gyaloggal és 7^{1/2} eskadronnal Thü- ringent hagyta őrségül.

Alig hogy a Badeni gróf hadaival Pécsét elhagyta, hírért vette, hogy Eszéknél a tatár khán 1000 törökkel és tatárjaival a Dráván átkelni igyekszik Szigetvár és Kanizsa védelmére. A tatár khán itt tartózkodásának megakadályozására 1686. deczember 19-én 200 lovassal és 500 gyalogossal Thüringen Szigetvár alá indult. A várost éjjel lepték meg; ott 300 ház állott megrakva élelemmel a tatárok részére; ezeket felgyújtották s így az élelmiszereket semmivé tették. A városban keletkezett éjjeli harcz azonban nem vezetett nagyobb eredményre; Thüringen ágyúi az éj sötétjében kárt nem okozhattak, de harczosaiból a törökök az ablakon át hetet lelőttek.

A város ez alkalommal egészen elégett, csak két malom maradt meg, melyek a régi, már említett Horváth Márk idejéből való malmok helyén állván, ezek a városban dúló általános tűzvésznek áldozatul nem eshettek.

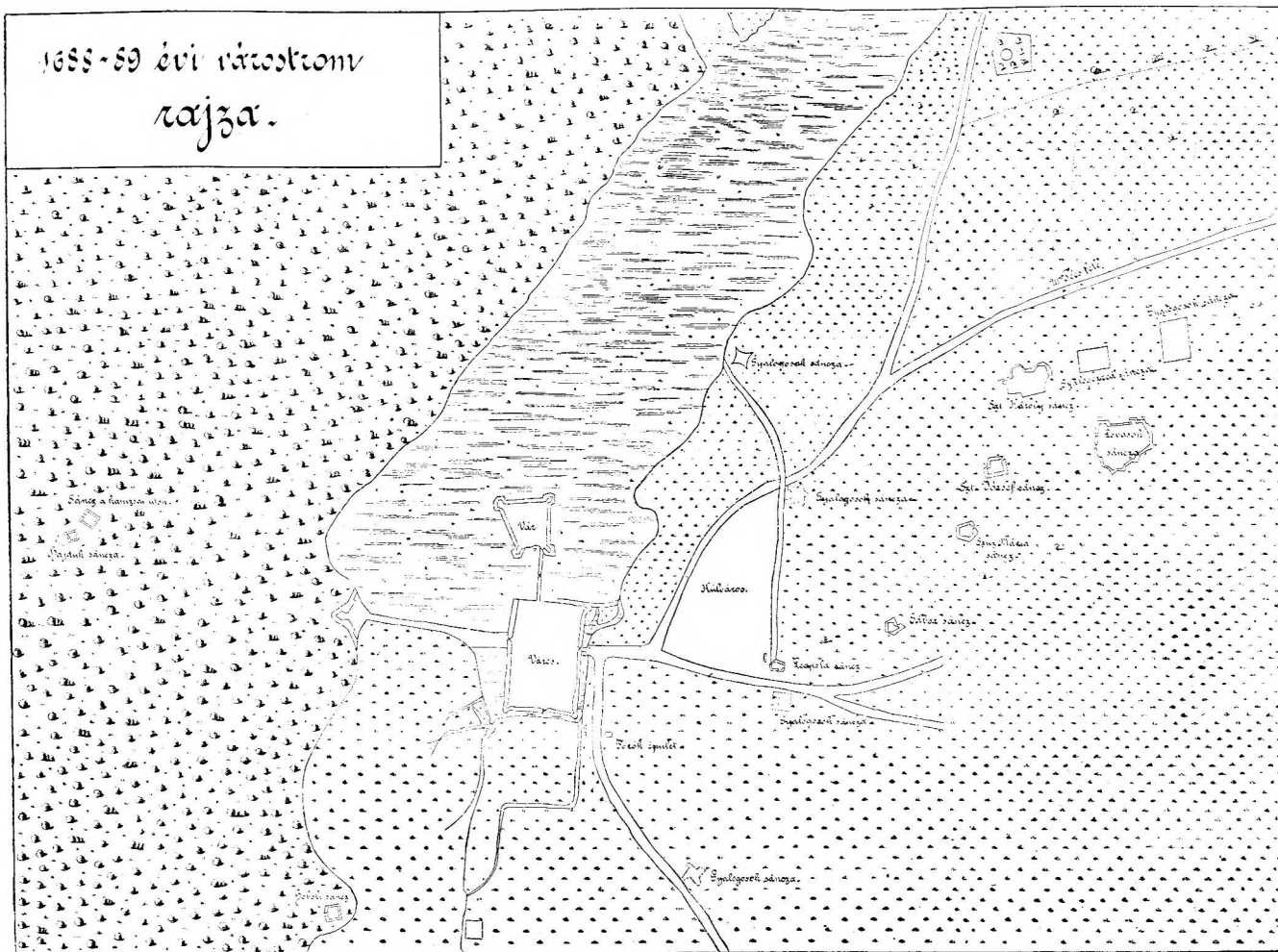
Thüringen később megtudván, hogy Szigetvár malmai el nem égtek, 1687. január 11-én Orlich őrnagyot küldötte Szigetvárra 400 emberrel, ki akkor a malmokat felégette s így lehetetlenné tette azt, hogy a tatárok részére Szigetvárott buzát őröljenek; igaz ugyan, hogy ez alkalommal a törökök a várból kirohantak és Orlichot visszaverték, de ez azért mégis célját érte.

Ugyanez év május 19-én újra megtámadták Szigetvárt; a kifejlődött harczban Zeiler szerint 40 török esett el és 8 császári s bár ez utóbbiak zsákmánya is gazdag volt, mert 40 ökröt s igen sok bárányt hajtottak el, de tulajdonképeni eredménynyel még sem dicsekedhettek.

Majd *Vechi* nevű olasz eredetű ezredes folytatta Pécsről Szigetvár ellen a támadásokat. 1687-ben titkos levelezésbe lépett Szigetvár török parancsnokával, ki leveleiben a vár békés feladását megígérte.

Vechi a bég ez ígéretéről *Dünnevaldot* értesítette, de ez éppen Eszék elfoglalásával vesződven, nem ért reá ez ügyben azonnal intézkedni. 1687 év január 23-iki jelentésében Dünnevald azt írta Kapronczáról a hadi tanács-

1688-89 évi rátkötésm
rajza.

nak, hogy Vechi levele folytán Tomavízből hídrészeket hozatván, Szigettől délre és a Dráva partján fekvő Szophia falunál hídát veretett, hogy hadait azon át vezetvén, Szigetvárát a bégtől átvegye; előbb azonban két hódolt parasztot küldött Szigetvárra török nyelven írt levéllel, melyben a béget figyelmeztette Vechinek tett ígéretére s biztosította őt arról, hogy ha a várat önként elhagyja, úgy semmi bántódása nem lesz, s hogy az összes török népség mindenét elviheti s nagyobb biztonság kedvéért még kíséretet is ad neki.

Dünnevald a Vechivel történt alkudozásokról a királyt értesítvén, ez oda nyilatkozott, hogy önkéntes megadás esetén, a szigetvári bégnek s embe-reinek teljes szabadság biztosítandó, ellen esetben pedig úgy kell velük elbánni, mint a valpóiakkal tettek. Azonban a katonai, vagy más hivatalos fajtájú küldöttséget váró szigetvári bég, úgy látszik, felháborodott a Dünnevaldhoz valóban nem illő paraszt-követeken, azért azokat keményen megverette, az egyiket fogságba is vetette, míg a másikat szabadon bocsájtotta.

A paraszt visszatért Dünnevaldhoz, elpanaszolva a szigetvári bég kegyetlenségét. A paraszt egyébként elmondta, hogy élelem dolgában még nem oly nagy a szükség Szigeten, sőt hozott is magával egy nagy kenyereket, melyet 3 garasért vett; úgy véli tehát Dünnevald, hogy a bég csak hitegette Vechit, miért is nem helyeselné Szigetvárnak ez öszön való megostromlását, mert az célra úgy sem vezetne, hanem miután a várhoz való közlekedést úgy is elzárták, várni kell, míg az őrség önönmagát felemészti.

1588-ban Vechi ápril 14-én újra megkísérlé szerencsáját Szigetvár ellen. Utasítása volt a kiéheztetési eljárást megkísérteni. Már ápril 12-én hallotta, hogy a szigetvári bég Jusszuf agát Kanizsára akarja küldeni jó híreket tartalmazó levéllel. Erre Vechi 150 lovasból álló csapatot küldött *Bischofshausen* alezredes vezérlete alatt, hogy Jusszuf aga kijövetelét akadályozza meg; maga Vechi ezalatt Turbékknál (Zeilernél hibásan: Tembek) foglalt hadállást.

A törökök *Bischofshausen* közeledését észrevevén, kirohantak a várból, mire az kénytelen volt meghátrálni; a törökök azonban Turbékig üldözték őket, hol Vechi csapatai segítségére jöttek s kisebb csata fejlődött ki, melyben 40 török katona és maga az aga is halálát lelte, míg a többi török a mocsarakba menekült. Később Vechi egy kisdéd haddal és két ágyúval megkísérllette Alit és Szulejmánt majmolni és Szigetvárt megostromolni, ahelyett, hogy a már megkezdett kiéheztetési rendszernél maradt volna; a törökök ez alkalommal egy tömegesebb kitörést rendeztek a várból, melylyel Vechit bizonynyal megsemmisítették volna s csak az mentette meg a gyalázattól, hogy a véletlenül éppen akkor arra vonuló norcámiai 40-ik ezred segítségére siethetett. Így ugyan áldozatul nem esett, de könnyelmű eljárásáért Bécsből keményen megrótták.

Szigetvár akkor már teljesen elzárva állt; az őrség egyéb török hadakkal nem érintkezhetett, azon kellett tehát Vechinek iparkodnia, hogy az élelmi szereket is teljesen elzárja tőlük, hogy így kénytelenek legyenek magukat megadni.

E célból a vár körül a lőtávolon túl köröskörül apróbb erősségeket építettek, az úgynevezett blokádokat s azokba katonákat helyezett Vechi oly mennyiségben, hogy a várból esetleg kitörő ellenséggel megküzdhessenek. A blokádok katonasága tehát nem ostromolta a várat, hanem csak őrizte, hogy oda senki és semmi be ne juthasson, mégis aként kellett az egyes blokádok helyét meghatározni s nagyságát megállapítani, hogy akár külső, akár belső támadás esetén egyik a másikat védhesse.

A megállapítás a legfelsőbb hadi tanács határozata értelmében történt. Az időben az Almás vizének jobb oldalán, vagyis Szigetvártól nyugatra fekvő terület messze terjedő erdőséget képezett, hol tehát csatát vívni sikerrel alig lehetett volna. Így a nyugati oldalon csak három blokádost állított fel Vechi, egyet Szigettől délre, az Almás vize jobb partjának görbületében, melynek nyomai részben még ma is láthatók, a másik kettő pedig nyugatra volt ama helyen nem messze egymástól, melyet ma Tüske-várnak hívnak. Az Almás vize melletti sánczokban két század katonát, nyugatra az erdőben levő alsó sánczokba 4 századot 300 emberrel és a felsőben pedig a hajdukat helyezte el Vechi. E két utóbbi sáncz a Kanizsára vezető út mellett állott.

Jóval gazdagabban gondoskodott Vechi a Szigetvár keleti részén elterülő vidékről, melyen nem volt erdőség, hanem pusztá legelőt képezett. A város kapui közül a kanizsait az Almás vizén keresztül vezetett töltés végén, az úgynevezett Kanizsa-városnál hatalmas sánczok védték, ellenben a pécsi kapu teljesen szabadon állott. Mindjárt a kapun túl kétfelé oszlott az út; az egyik dél felé, a város sánczai mellett aként húzódott el, hogy az úgynevezett város-pincze ez út keleti oldalán állott; a pécsi kaputól keletre nem messze, talán a vásártér végén az út ismét kétfelé szakadt; az északkeletnek tartó út vezetett Pécsre, mely az időben Beczefa alatt, vagyis jobban a hegység lábánál vonult el. A másik út egyenesen keletnek vonult s körülbelül egyharmaddal messzebb, mint a pécsi útnak a kaputól való távolsága volt, az útnak északi oldalán létesítette Vechi a legfontosabb blokádost, a melyet uralkodója után, Viktor Leopoldusnak, azaz Győző Lipótnak nevezett el. E blokádban 70 lovast helyezett el, egy hadnagygyal. E blokádtól észak felé, az Alma vize mocsaráig egy vízzel telt sáncz húzódott el; e sáncz a felégetett külvárosnak volt sáncza, mert a törökök a régibb külvárost teljesen felhagyván, czélszerűbbnek tartották azt e helyre telepíteni. A lovasság a Viktor Leopoldus blokádából szabadon közlekedhetett, akár az árkon innen, akár túl rajta.

E blokádtól keletre, oly messzeségben, mint a pécsi út kiágazása, a Viktor Leopoldusig egy második blokáda állott, melyet saját nevééről, szent Gáriel blokádnak nevezett Vechi; ebben csak 40 ember volt egy hadnagygyal. Itt az egyenes, keletre vezető út is fétfelé szakadt, melyek közzül az északibb Bottyka felé, a délibb pedig Medvész és Péterfa községek felé vezethetett.

A keleti és a Pécsre vezető út közepén kissé keletre és hasontávolságban, mint a két első, állott a szűz Mária blokáda, melyet 80 emberrel erősített meg. Ugyanily távolságban keletre és északra, majd a pécsi út mellett még három blokád állott; ebből a keleti nagy sánczban a norcámiai lovasok szá-

zadai tanyáztak. Az északra eső blokádnak neve szent József volt, 80 emberrel. A pécsi út alatt fekvő blokád neve Santo Karlo; ebben volt maga gróf Vechi és báró Goschlaud főhadnagy két századdal, vagyis 160 emberrel. — Ettől keletre, a pécsi út irányában még két besáncozott terület volt az út déli részén. Az egyikben három század és a legkülsőben 6 század tanyázott 500 emberrel.

A blokád-rendszer teljesen kielégítőnek mutatkozott arra, hogy Szigetvár török őrségét kiéheztesse; mégis a bécsi hadi tanács igen hosszallotta a blokádöt és elhatározta, hogy meg fogja ostromoltatni Szigetvárat és azért Königssegg grófot, az akkori vicekancellár fiát, ki a Nigrelli ezrednek tulajdonosa volt, küldötték Szigetvár alá, az ostrom keresztülvitelére. Azonban alig ért oda, máris az ezredet máshova rendelte a hadi tanács, úgy, hogy 800 embert lévén kénytelen elküldeni, alig maradt volna az ostromhoz embere. Miután pedig biztos meggyőződést szerzett arról — mint hadi jelentéseiben mondja — hogy a várbeli törököknek annyira elfogyott az élelmük, hogy már kénytelenek lóhussal élni és így biztos remény mutatkozik arra, hogy a várnak rövid idő alatt amúgy is el kell esnie, összes hadával Fehérvár felé indult.

Königssegg hadi jelentéseit megerősítették a máshonnan vett hírek; így 1688. július 18-iki jelentés szerint Vechi ezredes és segéde, gróf Noirquemes, annyira zsákba szorították Szigetvárárt, hogy a naponta nagyobb számban menekvő törökök állítása szerint a szükség oly nagy, hogy annak átadása rövid időre várható s hogy utána Kanizsa, sőt legközelebb Eger és Székesfehérvár is követni fogják e példát. Egy augusztus 22-én kelt jelentés szerint Szigetvár blokádja igen jól haladt előre s a várban oly nagy szükség állott be, hogy a bég kijelentette katonái előtt, ha a törökök segedelmet őszig nem küldenek, kénytelenek lesznek magukat megadni. Mégis a Vechi ellen működő irigység és a bécsi hadi tanácsnak türelmetlensége a hosszúra terjedő blokád miatt, okozták azt, hogy a harci idény elmúltával s a tél kezdetével Badeni őrgrófot magát küldötték le Szigetvárra, megvizsgálni, vajjon Vechi, ki korábban oly ügyetlenül viselte magát, midőn Szigetvárat megostromolni akarta, nem hibázta-e el most is a blokád rendszerét s egyúttal Vechi helyére feltételes gróf Daun táborszernagyot küldötték ki a blokádoknak átvételére. Badeni őrgróf 370 gyaloggal és 120 lovassal meg is jelent Szigetváron a helyszínén, Vechi nem kis csodálkozására. Mivel azonban a blokád-rendszert teljesen jónak találta, nem vette el Vechitől a blokád vezetését, hanem térképet készíttetvén arról, átadta azt Daunnak, vigye Bécsbe, hol e térképet még ma is őrzik.

Vechi Gábor, ki nemcsak azt restelte, hogy a hadi tanács őt így ellenőrizteti, de még jobban azt, hogy Bádeni őrgróf, a neki adott utasítás szerint, a blokád ügyének állását nem ő tőle, hanem alattvalóitól tudakolta meg és ezzel a különben jóindulatú embernek tekintélyét csorbította meg, igen restelte ugyan a dolgot, de hallgatott és várt addig, míg a török végre megadta magát. Csak e megadásról szóló levelében, melyet a királyhoz írt, panasolta el fájdalmát, a rajta esett sérelem miatt, ki 19 évig állandó hűséggel és odaadással szolgált a királynak. A hír azonban, melyet levelében közölt

Szigetvár elestéről, sokkal kellemesebb volt, semhogy szemrehányó sorai rossz vért szültek volna.

A vár elzárása 1689 év elején annyira ment, hogy a szigeti török bég kénytelen volt magát megadni. Evégből egy agát küldött tizenharmad magával s egy zászlóval az ostromló keresztény táborba és kinyilvánították, hogy hajlandók Szigetvárat átadni, ha Lipót császár és király az átadás feltételeibe beleegyezik. Ennélfogva Vechi a feltételeket Bécsbe küldötte és Lipót hivatalos alakban már 1689 január 26-án ki is állította az okmányt, mely szerint bár Hasszán, szigetvári bég, egész erejének legvégső áldoztaig védelmezte magát s csak most kér kegyelmet, midőn minden feltétel nélkül is meg kelene magát adnia, mégis kegyelmébe veszi őt és megengedi, hogy úgy Hasszán bég, mint összes török alattvalói a várból és városból kivándorolván, minden ágyúk és fegyverek nélkül a városon kívül letelepedhessenek és mindaddig ott maradhassanak, míg a télnek megszűntével a Dráván való hajó-út és málháik elvitele lehetővé válik. Addig is a támadások ellen katonai őrség védje őket és az élelmiszerek bevásárlására a katonaság rang szerint díjazást nyerjen a király hadi pénztárából. E fizetést az utazási időre is kiterjesztette s hogy akiknek nincsenek kocsijaik, málháik elvitelére, azoknak rendeljenek kocsit is, a katonaságból csak azokat tartsák vissza, kik a keresztények közül szöktek hozzájuk, az összes török népséget katonai kíséret vezesse a legközelebbi Dráva folyóig, mely már hajózható, hogy innen vizen mehessenek Törökországba.

E feltételeket Lipót sajátkezüleg írta alá és pecsétjével megerősítve küldötte le Szigetvára. Lipót e biztosító levele az utasítás szerint Vechi kezébe jött, ki akkor hivatalos helyiségét még Pócssett tartotta, s január 3-án írt a szigetvári táborba, hol a vár elzárását ezalatt Daun gróf vezette, mihez tartás végett, mire Szigetvár tényleges átadása már a következő napokban megtörtént, a törökség a várból kivault s ideiglenesen a Szigetvár előtti téren ütötte fel sátorát, megvárva az enyhébb időt végleges elköltözésükre. Vechi pedig végtelen örömének adott kifejezést egyik levelében, mert — úgy látszik — az egész hadi eredmény dicsőségét magának tulajdonította.

A kiköltözött török népség mintegy 600 embert tett ki, kik közül azonban alig volt 100 katona. Eleségük ugyan nem volt, de annál gazdagabb volt a hadi zsákmány, melyet a mieink Szigetvár elestével nyertek, mert a hadi szerek között nem kevesebb, mint 85 ágyút találtak.

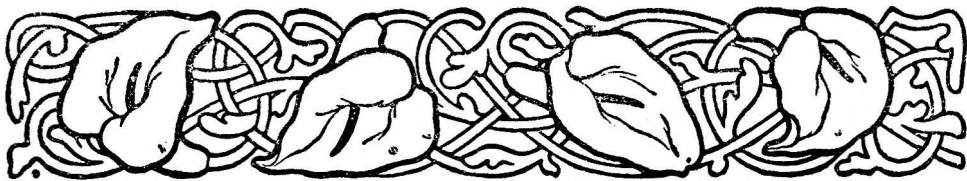
A törökök elköltözése csak márczius hó 14-én történt meg, miről az akkori levelekben az írók élénk örömüknek adnak kifejezést. A költözködés háromszáz kocsin történt a Drávaig, honnét a Légrádról és Dermiáról beszerzett 39 tutajon szállították őket hazájuk felé. — A megválás a törökök részéről igen nehéz volt. Szigetvár utolsó bégje könyes szemekkel mondott Isten hozzád-ot a szemei elől eltűnő Szigetvárnak. Ugyanezzel egyúttal Daun generális is elhagyta Szigetvárat, kiről akkor azt hitték, hogy ő lesz annak parancsnoka. A törökök e szerint 122 évig, 6 hónapig és 7 napig uralkodtak Szigetvár fölött.

Alig pusztult ki a török Szigetvárából, sőt még ott táborozott a város előtti téreken, midőn Vechi, a hódoltság megszűnte után való első várparancsnok, 1689 febr. 11. levelet intézett a bádeni Őrgrófhhoz, megkérvén, legyen segítségére a királynál, bizonyos czéljának keresztülvitelében. Ugyanis az idősebb ottlevő törökök bemondása szerint akkor, midőn Zrinyi 1664-ben téli hadjáratát tartotta, Szigetvár bégje igen meg levén rökönyödve, nehogy a keresztény csapatok esetleg a várat bevevén, az ő hadi szereivel gazdaguljanak, 14 darab legszebb ágyúját elásatta, senkit a lakosságból ez idő alatt a várba nem eresztve. Minthogy pedig ez ágyúkat nemcsak igen mélyen ásták el és pedig épp a török moseába, amelyet neki, mint várparancsnoknak jelöltek ki lakó helyéül, felkéri a királyt, engedné meg neki e lakó helyet kiásatni, oly feltétellel, hogy az ágyú felének tulajdonjoga őt illesse s ő reményli, hogy az ágyúk, az idősb törökök bemondása szerint, ott lesznek; de abból is következteti ezt, mert rövid ottlétük alatt a katonaság több ezer golyót talált a várban.

A kormány a kért engedélyt megadta és utasította Vechit, hogy a hadbiztosokkal kérelme szerint kösse meg a szerződést. Nagyon valószínű, hogy a várban levő török templom alját felásva, ott ágyúkat találtak is, mert még ez évben, úgy a következőkben többrendű jelentések érkeztek be a bécsi hadügyi tanácshoz, amelyek a törökök által elásott különféle kincsekről szólanak és a hadügyi kormány elrendelte, hogy az ásással foglalkozó nap-szamosokat a szigetvári provisor rendesen fizesse ki.

Nem tudjuk ugyan, hogy e tekintetben mi volt az eredmény, de annyi bizonyos, hogy úgy a várban, mint a városban alig van egy talpalattnyi föld, melyet a kincskeresők ásója össze ne túrt volna.

A vár végső hadi szereplése.

időn a törököt Szigetvárból végkép elűzték, bekövetkeztek a viharos korszak lezajlása után a hétköznapiak. Kezdetben az volt az általános vélemény, hogy Vechi ezredest nem tartja meg a bécsi hadi tanács Szigetvár élén, hanem Daun grófot fogják oda kinevezni. A vélemény nem valósult, Vechi megmaradt Szigetvár parancsnokának és e tisztséget egy évtizednél tovább viselte, mi több, úgy gróf Vechi Gábor, mint neje Lambertino Mária Florentina bárónő 1695. márczius 8-án Bécstől kelt oklevéllel magyar indigenatust nyertek. Az okirat Vechinek, kit Sziget és Pécs parancsnokának nevez, különös érdeme gyanánt Szigetnek a török kezéből való visszavételét említi meg.

A kormány az egész török háború ideje alatt Szigetvárat oly hadi pontnak tartotta, melyet nem szabad elhanyagolni. Innen van, hogy első lépése Szigetvár érdekében az volt, hogy az erősen megrongált várat ne csak helyreállítsa, de azt a hadműveletek tökéletesüléséhez képest átidomítsa és falait teljesen kőből építse.

Részben a törökök is kezdtek már kőfalakat emelni. Az északnyugati bástya kétharmad része, az északkeletinek fele és a keleti középbástya egy nagy része — mindmegannyi kőből — még török építkezés. Az építő követ a mieink Baranyából hordták oda s mint a hadi tanács irataiból kitetszik, 16 év volt szükséges — egész 1705-ig terjedőleg — a vár teljes helyreállítására, mely idő legnagyobb része Vechi parancsnokságára esik. A kormány egyébként ép úgy, mint Horváth Márk idejében, legnagyobb részt maga adta az építkezéshez szükségelt pénzt; voltak azonban egyesek, a Szigetvár vidékén birtokos urak közül, kik a vár építési költségeinek fedezésére önkéntes adakozással járultak. A hadi tanács iratai között évről-évre találunk feljegyzést a „gratiosa“ adományokról, melyek részint készpénzből vagy építőanyagokból állottak. Maga Radanay Mátyás, a pécsi püspök, már 1689. márczius 14-én, midőn a vár helyreállítása először jött kérdésbe, jövedelmeinek legnagyobb részét a királyhoz írt előterjesztésében Szigetvár megépítésére ajánlotta fel. A kormány a vár építéséhez építő mérnököket küldött a helyszínére, kiknek

tisztségét állandósította is. Az első építőmester: Negrini, ki mint általában az akkori építőmesterek, olasz volt, működését 1689. áprilisban kezdte meg.

Vechinek elég gondja volt a kezébe jutott vár és város újra való szervezésével; szükséges volt a várost benépesíteni, a katonai szervezetet megállapítani; ehhez járult az is, hogy a kormány a Szigetvárhoz akkor tartozott úgynevezett tartomány mezőgazdasági szervezésére egy provizoriatust, vagyis gazdasági központot alapított. A hatáskör miatt nem egyszer volt baj e különféle intézmények között.

1690. év közepén a kormány elrendelte, de egyúttal Vechi is javasolta, hogy a rendes katonaság mellett Szigetvárban még két század hajdu is legyen, kik a népség közül erre önkéntesen vállalkoztak és külön hadnagy alatt állottak. E hajduságot a hadi tanács okiratai nemzeti katonaságnak „National Milic”-nek hívja. Ezek szolgáltatták az eszmét a honvédséghez és e nemzetőrség fenntartotta magát mindaddig, míg e vár katonai hatalom alatt állott és a rendes katonaságnak, a mennyiben a néppel könnyebben érintkezhetett, hasznos szolgálatot tett.

A következő évben a kormány engedélyével egy löpor-malmot és egy ágyú- és golyóütőt létesítettek Szigetvárott. Magát a várost pedig pallizádokkal erősítették meg, melyhez 6000 czölöpöt használtak fel.

1692-ben a városban levő török templom sorsáról is kezdtek gondolkodni, miről addig a sok munka között teljesen megfeledkeztek. Vechi indítványára a hadi tanács elhatározta, hogy abban puskaport és más hadszereket tartsanak; később ez nagy kellemetlenségre adott okot, a mennyiben Vechi az élelmiszerek raktárát e török templom falaihoz hozzá építette, mi által a löporraktár tűzveszélyessé vált s a kiküldött hadbiztosok jelentései folytán az így egymás mellé helyezett raktárakat szét kellett választani.

A Ferencz-rendű szerzet is Vechi parancsnok közbejöttével nyert letelepülési jogot, miután a hit ápolására, mint Vechi mondja, nagy szükség van; a régi város keleti oldalán levő török moseát kapták egy nagyobb földterülettel s az ott levő török házakban foglaltak lakást. A birtokukban való megerősítés, úgy látszik, 1694-re esik, mert ennek példájára 1695-ben a jezsuiták és dominikanusok (predikátorok) Pécssett szinte Vechihez fordultak, tőle kérvén a birtokaikban való megerősítés keresztül vitelét. A török templomot katolikus templomnak használták, valószínűleg ennek helyére épült a mostani; s miután akkor még harangjuk nem volt, 1696-ban folyamodtak a kormányhoz, hogy ama harangot, melyet egykor Siklósról hoztak volt Szigetvárra, bocsájtának rendelkezésükre, mi meg is történt; sőt később gróf Huin parancsnoksága idejében ismét folyamodtak a Ferencz-rendűek, hogy adnák nekik a katonai raktárban levő egymázsás harangot, mit szintén megkaptak. Ugyancsak Huin gróf 1712-ben kivitte részükre nyomatékos indokolás mellett azt, hogy a kormány továbbra is fenntartotta részükre az eddig élvezett segélyt, mely évi 100 frtból és a napi katonakenyér illetményből állott.

Ezen felül Huin kieszközlte a kormánynál azt is, hogy a Vechitől nyert területre és különösen az azon épült török mecsetre, melyről úgy látszik

az első adományozó-levélben szó nem volt, újra megerősítést nyerjenek, noha a Ferencz-rendüek érzékenyen sértették meg Huin grófot, midőn ellene mindjárt parancsnokságának kezdetén panaszt emeltek a kormánynál. Az adomány új megerősítése nagy hasznára vált később a Ferencz-rendüeknek, mert nemsokára ez után a mecsetnek ólomból készült fedelét jó pénzen adták el a hadi kormánynak, melynek arra nagy szüksége volt.

Úgy látszik, hogy Szigetvár ügyeit Vechi csak 1698-ig kezelte, szerencsésen szervezve a polgárság ügyeit és rendezve ennek a katonasághoz való viszonyát.

Huin grófot, noha kinevezése csak később jött le, már 1699-ben Szigetváron találjuk. Az anyakönyvekben már 1699. január 27-én mint keresztszülőket találjuk a grófot és leányát Mária Henriettát; ugyanis leánya 1700. február 14-én férjhez megy Szigetváron de Chelhay Károly grófhhoz, kiknek ott 1701. február 5-én egy Josefa Elisa nevű leányuk születik, kinek keresztanyja „Catharina Elisa de la Haye, comitissa de Huin“, ez volna Huin gróf másik leánya, kinek férje Haye és 1710. július 24-én előjön mint keresztszülő „Dominus Comes Males ab Huin“, kinek neve „Teresia Auersperg“. Ez volna Huin gróf fiugyermeke, ki már nős.

Látjuk tehát, hogy Huin gróf már állandóan Szigetváron van s ott a legfőbb személy: a kormányzó.

Vechi 13 évi szigetvári parancsnoksága után, 1702-ben meghalván, Vaivassoni ezredes nyerte el Szigetvár parancsnokságát, ki Vechi nyomdokain haladva, folytatta a vár építését, sőt ezen, tekintettel a zivataros politikai viszonyokra, még sokkal erősebben dolgozott. A hadi tanács unni kezdte ama rengeteg pénzek utalványozását, melybe a vár építése került s minthogy a viszonyok alkalmasoknak mutatkoztak, tanácsolták a királynak, hogy ez építést a megyék által teljesíttesse, ép úgy, mint hajdan a török hódoltság idejében, a mikor négy megye is Szigetvárhoz adózott s ezek tartották fenn a várat.

Most nem lehetett e célból négy megye felett eredményesen intézkedni, mert Somogy megye még nem volt restaurálva, Tolna megyével és a szlavyon részekkel pedig más-más céljai lettek a kormánynak; tehát a vár építésénél a kormány csaknem egyedül Baranyára szorult és Baranya kénytelen volt a nehéz terhet magára vállalni.

Királyi parancs érkezőn Baranya megyéhez Szigetvár várának kijavítása és felszerelése ügyében, ez képezte a megye 1703. október 3-án megtartott közgyűlésének első tárgyát s elhatározták, hogy a várparancsnokhoz küldöttséget menesztenek, melynek tagjait meg is választották, kik közt volt Vidos Zsigmond a megye főjegyzője, kinek az is megbízása volt, tegye magát érintkezésbe Somogy megyével az így reájuk háramlott adó miként való felosztása iránt. — Ugyanez év október 16-án ugyanazon Vidos Zsigmondot bízták meg azzal, állapítsa meg, hogy hány hajdu szükséges az építkezéshez, mennyi eleségről kell gondoskodni a munkások részére. Ekkor a megállapítás szerint csak 46 kézimunkás és hat szekeres dolgozott Baranya megye részéről

a váron, mi azonban felette csekélynek bizonyult; maga a várparancsnok ismételve kiküldötte embereit a Preuner-féle birtokra, a munkásokat behajtani a várépítéshez, de eredménytelenül. Akkor még csak két más uradalmat adományozott a király Baranyában: a siklósit és a sámodit; a többi csak szervezkedés alatt állt. Siklós és Sámód pedig nem adhatott munkásokat, mert a Dráva kiöntött, óriási pusztítást vitt véghez s az embereknek saját magukat kellett az ár ellen védelmezniök. Azt határozták tehát, hogy Szigetvár parancsnokához gróf Valonfer (?) úrhoz küldöttség menjen s ez szólítsa fel az építésbe vont többi megyéket e hiányok pótlására.

Valonfer várkapitány szereplése nagyon rövid ideig tartott, mert már 1704-ik év elején gróf Huin látjuk Szigetvár élén, ki hosszabb ideig működött ott s egyuttal élvezte e parancsnokság előnyeit. Gróf Huin János császári General-Feldwachtmeister volt és korábban Eugen herczeg szolgálatában állott, hol annyira kitüntette magát, hogy midőn Haiszter meghalt, a herczeg őt ajánlotta főkommendánsnak. Az Erdély elleni táborozásnál egy lovas ezrednek állt élén és a főhadserégnek hátvédét képezte. Simontornyát a császáriak részéről ő kísérlette meg ostromolni, mi azonban nem sikerült. Midőn Szigetvárra helyezték, már tábornagy volt. Mint Szigetvár parancsnoka 5000 frt évi fizetést kapott, mi az akkori viszonyokhoz képest tetemes összeget képezett.

A szigetvári várparancsnokság tehát béke idején igen nyugodt, jövedelmes és kevés munkával járó tisztséget képezett. Katonasága alig állott néhány századból, mint azt a haditanács iratai igazolják s e mellett, ha erre szükség volt, alparancsnokot is kapott. Ezenkívül az ott tartózkodó századoknak, úgy a hajdu századoknak is megvoltak a kapitányai és hadnagyai. Magát pedig az erősséget olykép állították helyre, hogy azt nem egykönnyen lehetett volna bevenni. Ám de zivataros idők voltak ezek.

A közgyűlési jegyzőkönyvekben innen kezdve egész 1710-ig csak az adókievetések vázlata van meg s az évek egész sorának története alig foglal el 6—7 lapot. Ez a Rákóczy-mozgalom ideje. A Rákóczy-mozgalom egyes vezetői már 1704. január havában országszerte kiküldetvén, vidékünkre a meghódoltatás eszközzésére Sándor László és Zana György kerültek. Pécssett 1704. február 1-én szálltak meg s foglyul ejtették itt Vidos Zsigmondot, (ki a szigetvári várépítésnek vezetője volt) s midőn hadaik Pécssett kétfelé oszlottak, annak egyik része Szigetvár felé vonult s körülvette azt, hogy megostomolja. Ámde e had igen kicsiny volt; Szigetvárat pedig gróf Huin jól fegyelmezett katonasággal védte. Csakhamar belátták, hogy a vár megvételéhez erejük gyenge s abba hagyva az ostromot, átkeltek a Dráván. Azonban nem sokáig maradhatott gróf Huin békében, mert Zana György Heberstein eszéki várparancsnokkal tűzött össze, ki őt üldözőbe véve, visszafelé menekült. Heberstein őt nyomban követvén, Pécsre jött, hol fegyelmetlen serege rettentő garázdálkodást vitt véghez. Huin gróf egy kis csapattal Pécsre sietett, de részben Heberstein nagyobb hada miatt s mert ez is a király szolgálatában állott, részint utasítása sem volt, kénytelen lévén Szigetvárra visszavonulni

s ott magát elzárni; azonban Heberstein ellen, akinek kegyetlenségén maga is elszörnyűködött, panaszt tett.

Némi tekintetben gróf Huin maga volt oka, hogy Heberstein garázda hadaival Pécsre jött, amennyiben a hadi tanácsnál ismételve panaszt emelt, hogy a kurucz hadak Szigetvárát három hónap óta háborítják, úgy, hogy ő csak ismételt kitörésekkel képes a várórség részére a szükségelt élelmet beszerezni. Tényleg Zana György hadaival nemcsak Sziget előtt volt, hanem a külvárosában tanyázott; Huin a várba vonult vissza és a város kapui elé blokádot épített. A 62 éves Huin a hadi tanácstól a vár fölmentésére kért segílyt; Heberstein pedig oly jelentést tett a hadi tanácshoz a pécsi kihágásokról, hogy Pécsset mint kurucz érzelmű várost sarczolta meg, hol többeket el is fogott. Így Hebersteint soha nem vonták garázdaságáért számadásra s csak azt mondják róla a hadi tanács iratai, hogy célját, mely Szigetvárnak a kurucz hadaktól való felmentése volt, el nem érhetette. A vizsgálatot egyébként gróf Huin panaszára teljesítették s biztosul Monaszerly küldetett ki Huin gróf ellenőrzése mellett s már-már arra volt kilátás, hogy az eszéki parancsnokot elbocsátják, midőn a kuruczok elleni védelem, mint mentő gondolat, segítségükre kínálkozott. A kormány, bár igen fájlalta a fanatizált nép által Pécsset elkövetett dolgokat, mégis politikai s hadi szempontokból kivételesen jobbnak látta a dolgot agyonhallgatni. Hollobrung (?) János 1704 április 24-én Eszékről keltezett levelében 28 lapon keresztül tárgyalja a pécsi eseményeket és a Heberstein-ügyet.

A következő 1705-ik évben Szigetvárát újra megostromolták. Vak Bottyán 1705. november hóban kelt át a Dunán és seregeit szétszítva, Balogh Ádám s Hellepront János Baranya felé vették útjokat. Hellepront, ki egykor Baranya alispánjelöltje is volt és Somberek körül voltak birtokai s itt a viszonyokat ismerte, vállalkozott arra, hogy megostromolja Szigetvárát; az ostrom azonban nem sikerült. Hiányoztak ahhoz a kellő haderő s hadiszerek; különben Bottyán intézkedései szerint Hellepront csak vigyázói minőségben állt Szigetvár alatt, kinek feladata volt gróf Huin esetleges intézkedéseire felügyelni, vagy a várból való kijövetelét, ha a királyiak segítségére akarna menni, megakadályozni. Gróf Huinnak azonban sokkal kisebb csapata volt Szigetvárán, sem hogy a kurucz hadak ellen támadólag felléphetett volna, sőt még egy kitörésre sem vállalkozhatott Hellepront ellen, 4 századnyi emberével.

Innen kezdve a kurucz mozgalom nem érinti többé e vidéket, a haldokláshoz hasonló tespedés ütötte bélyegét e vidékre. Mégis Huin a kurucz hadak folytonos zaklatásai, kik közül később nem egy czirkáló csapatot fogott el és tett róluk jelentést, nagyon megviselték és 1706. év február 16-án a különben is már 65 éves ember megbetegedett és kedvét veszítve, lemondott a szigetvári várparancsnokságról.

A hadi tanács nem fogadta el e lemondást, hanem mindennek előtt utasította, hogy a vár építésére és javítására küldött 4 ezer frtról tegyen számadást. A helyettes-parancsnoki állásra Hortenseg gróf folyamodott, ki azt el is nyerte és a katonaságnak egynegyed évi fizetését részére kiutalványozták. Huin

azonban, ki ez időben folytonosan betegeskedett, úgy látszik, igen restelte e helyettesítést, annál is inkább, miután Walwason, mint vice-commandans, még állandóan Szigetváron tartózkodott. A hadi tanács tehát visszahívta Hortenseg grófot és helyette gróf Wolf ezredest nevezte ki parancsnoknak. Majd később gróf Hammel ezredest ideiglenes minőségben azért, hogy Huin gróf Bécsbe utazhassék és előszóval tehessen ott jelentést. Wolf el is utazott Szigetvárra és hivatalát Huintól átvette. Huin Bécsbe érkezvén, megtette előterjesztéseit a már megépített vár falazatának magasabbra való emelése és a neki adott előlegek hová fordítása iránt. A hadi tanács azonban, mely soha sem szokott az illetők előterjesztésében megbízni, Zakko grófot küldötte ki, vizsgálná meg a számadásokat és építkezéseket és a leendő szükségleteket; ki aztán Szigetvárról megjövn, gróf Huin részére kedvező nyilatkozatokat vitt a hadi tanácshoz, mely, miután a parancsnokságra általa kijelölt Hammersteint Eugen főherczeg nem javasolta, a többi jelöltek mellőzésével újra Huin grófot kérték fel lemondásának visszavonására, a mit ez, tekintettel arra, hogy egészsége időközben javult, meg is tett.

A kormány már 1706-ban utasította volt Huin grófot, hogy Baranya és Somogy megye hadi adójáról gondoskodjék s egyúttal iparkodjék azon, hogy Szigetvár élelmezése Baranyából kikerüljön; de a kormány ép úgy, mint a megyék, tehetetleneknek mutatkoztak. Csak 1709-ben, a Rákóczy-mozgalmak végleges elcsendesülésével kezdődik ismét némi élet.

Az 1710. október 8-án Pécsen tartott megyei közgyűlésen felolvassák gróf Huin tábornagy, mint Szigetvár parancsnokának átiratát hadisegélyért: ágyúinak helyreállítására és felszerelésére. — A megye kiküldötte alispánját, Madarász Lászlót, ki különben is Szigetváron lakott volt azelőtt, valamint Härmb Ferenczet, a Preuner-féle birtok jószágigazgatóját, lépjenek érintkezésbe gróf Huinnal s állapítsák meg a teendőket. Mivel azonban Madarász Lászlónak a közel lefolyt időszakban oly esetei voltak, hogy a megye nem tudta biztosan, vajjon beeresztik-e őt Szigetvárra, a bebocsájtás megtagadása esetére Härmb Ferenczet külön is felhatalmazták.

Baranya megye ekkor igen nehéz viszonyok közt volt; népessége igen csekély, a földesurak ennél fogva birtokaikat alig használhatták, csaknem az összes területeket erdő borította. A vár építése vagy javítása tehát sokkal súlyosabban nehezedett a megyére, mint egykor Horváth Márk idejében. De Huin maga is elég óvatos volt e tekintetben. Először csak az építkezéshez szükséges fát kérte, mely akkor bőven volt és azt rendszeresen nyugtatta is. Később azonban állandó gyalog és fuvarnapszámokat kérvén a megyétől, erre a bécsi hadi tanács segélyével külön-külön királyi parancsot eszközölt ki.

Baranya megye küldöttsége a megye beleegyezésével arra határozta el magát, hogy Huin gróf szívét valami ajándékkal fogja megpuhítani. Hogy ezt meg is tették, azt a későbbi események igazolják. Sikerült a megpuhított szívű gróffal oly módon kiegyezni, hogy az megelégedett állandó ingyenes munka fejében 25 kézi és 12 szekeres napszámmal, olyképp, hogy még ezek

sem tartoztak a nyári legnagyobb munkaidőben — kaszálás és aratáskor — Szigetvárnál munkát teljesíteni. Így folyt a vármunka egész 1715-ig, midőn az ajándékok ható ereje végkép elfogyott és Huin gróf, királyi parancscsal megerősítve, 25 szekér és 50 gyalog napszámot követelt állandósítani.

A megye ezen terhet felette nehéznek tartotta s ezért elhatározták, hogy a gróf részére 16 akó új borral, ezek közt 4 akó ürmössel, titkára részére pedig 5 akó borral fognak kedveskedni s csak akkor vesse ki az alispán az egyes uradalmakra az adó osztalékot, ha az ajándék célját nem érné. Magától értendő, hogy a várbeli munkán kívül még egyéb szükségelt munkát is kellett teljesíteni; így az 1711-ben szállított fa, mint a megye mondja, vagy elrohadt, vagy másra fordították s kénytelenek voltak azt később újra szállítani. 1715-ben a megye nagy mennyiségű hadi és építési szereket volt kénytelen Eszékre szállítani Szigetvárról a Dráva folyón.

S a mily súlyosan terhelte a várépítés a megyét, oly könnyen viselték azt a szigetváriak. Midőn 1704-ben nagy szükség volt, hogy a várat gyorsan megerősítsék, Huin gróf Szigetvártól 20 drb 7 és fél öl hosszú tölgy-gerendát kért és arról 1704. márczius 12-én saját keze aláírásával és pecsétjével megerősített okiratot adott ki, hogy azt a városnak vagy természetben adja vissza, vagy méltányos árát meg fogja téríteni. Az okirat eredetijét Szigetvár levéltára őrzi s már magában véve is igazolás gyanánt szolgál arra, hogy Szigetvár városát akkor várépítési adók és illetmények nem terheltek.

Ugy a hadügyminiszterium bécsi levéltára, mint Baranya megye közgyűlési jegyzőkönyvei igazolják, hogy a vár építése és javítása körüli kiadások a katonai aera megszűntéig állandó rovatot képeznek.

A helyettesparancsnoki állást 1712-ben Auersperg tölti be, kinek ugyanakkor meghagyják, hogy Szigetben maradjon, hogy a betegeskedő Huin valami fürdőbe elutazhassék. Auersperg ez idő alatt folyamodott a hadi tanácshoz, hogy üresedés esetén legyenek rá tekintettel, mit neki meg is ígértek. Azonban az ígéretet más alakban váltották be, mert 1713. július havában a király sajátkezű aláírásával Auersperg obrist, kapitányi fizetése megtartása mellett az udvari hadi tanácsosi címet nyerte. Ez időben építették a várban a katonai laktanyákat, melyek a keleti oldalon belül a vársáncz mellett hosszában nyultak el, hol ma a kocsí-út van. A laktanyák közül a déli ház emeletes volt, az éjszakra levő pedig két emeletes. Ez építések alkalmával gróf Huin a hadi tanácstól építőmestert kért s egyúttal egy platzmajort is.

Huin ez idő alatt állandóan betegeskedett, úgy, hogy már 1717-ben Steinfort ezredes ismételve folyamodott, hogy az üresedésbe jövő állást elnyerhesse.

Huin halála 1719 év végén valószínűen Szigetvár történt, ha bár a halottas könyvekben annak semmi nyoma nincsen. A szigetvári kath. plebániatemplomban mindkét oldalon találunk egy-egy Huin-féle síremléket; ezekből a nyugati oldalon levőt a kormány emeltette 1730-ban, melyre vonatkozólag az utasítást a hadügyminiszterium levéltárában meg is találjuk. A keleti templomfalon levő emléket, melyen címere is látható, maga a család emel-

tette. Az előbbi sírirat szerint, melynek minden egyes sora egy 1719-re szóló chronostikon, s így többszörösen ismétlődik, Huin János József gróf feldmarschalnak csak szíve s belső részei vannak Szigetvárott, teste Varasdon nyert nyugalmat. — A második sírirat kezdete az előbbihez teljesen hasonló, de vége felé azt mondja, hogy testét ide rendelte eltemetni, hol szeretett nejének hamvai pihennek. A két sírirat tehát egymásnak ellentmond, mégis igazolják azt, hogy gróf Huin neje szintén itt halt meg előzőleg. Brüstle József „Recensio“-jában említi, hogy Huin grófnak Ferencz nevű fiát, a ki Lotharingiában született, Nesselrode pécsi püspök pécsi kanonoknak nevezte ki 1705-ben, ki azonban a Rákóczy-féle mozgalmakban bátorságát veszítve, Bécsbe menekült hűgával együtt s onnan külföldre menvén, soha vissza nem tért. E körülmény azt látszik bizonyítani, hogy Huin a lotharingi herceg hozta magával. Bizonyos, hogy családja nem halt ki, mert 1868-ban gróf Huin János Károly vicemarschal és gróf Huin Hugó, ősük iránti tiszteletből Szigetvárat meglátogatták, a síremléket kijavíttatták, azok elé vaskorlátot tettek s ottlétük emlékéért az egyik síremlék fölé elhelyezett márványtáblán örökítették meg.

Huin gróf életében a királytól négy falut nyert adományképen, valamint Szigetvárott levő házát s külső majorságát is; háza az Igmandi-utca keleti oldalán közepén feküdt, egy igen nagy kerttel, majorsága pedig a szigetvári régi város délnyugati sarkától nyugatra azon helyen volt, hol ma az urasági ügynevezett papmajor van. A falvakat, melyeket egykor a XV. században a pécsi káptalan birt, akkor, midőn a család azokat az államnak el és visszaadta, jónak látta a káptalan elfoglalni, azonban az állam kitiltotta onnét s a fiskus kezeire bocsájtotta.

Szigetvárra nézve Huin gróf legnevezetesebb működése volt a várnak és városnak a hadi tudomány akkori vívmányai szerint való átalakítása. A városból a várba vezető út irányát még a törökök változtatták meg úgy, mint az ma is van, mit Huin gróf is megtartott. A falak építését nagy részben Vechi s utána Huin végezte be. A várkapu mellett belül a jobb oldalon kis ház állott, ott volt a főőrség; szemközt a kapuval a mai úton, mint említettük, állott a laktanyát képező emeletes és mögötte egy kétemeletes ház. A két ház közötti hézag a mai malom-átjáró irányában volt. A régi török mecsetet, melyben Vechi még benne lakott, katonai szertárrá alakították át. A szertártól és az északkeleti bástya között a közepén két ház állott és ezek a puskműves lakása és műhelye voltak; a vár északi oldalán helyezték el a kazamátákat, melyek ma is ott vannak; a kazamáták nyugati vége előtt állott a kút. A vár északnyugati bástyáját kettős sáncz szegte körszelet alakjában. E sánczokon belül jobbra, még a bástyakörön kívül állt az új puskaaporos épület, balra pedig, a bástya kezdetén, állt a régibb, dűledező állapotban. A délnyugati bástya mellett a nyugati sáncz mentén egy hosszabb istálló húzódott el. A mai gazdatiszti lak udvara helyén volt a kórház, melyre nagy szükség is volt, mert a katonaság között többször ragályos betegségek uralkodtak. A vár déli oldala és a kórház között egy sánczokból készített labirint-

szerű alkotmány volt, melynek hosszabb sánczai nyugotra vonulva, ott sajátságos félkör alakban végződtek oly gomolyban, hogy a beletévedő mintegy törbe esett. Ezt az akkori katonai műnyelven „Katz“-nak (macskának) hívták, mely a vár falán átmászó ellent, ha tovább haladt, fogolylyá tette.

A város védelme a sánczokon és palánkokon kívül a kapuk előtt emelt védőművek sajátságos szerkezetében állott s mind a három teljesen különböző volt.

A kanizsai kapunál, hol a törökök még Zrinyi idejében a sánczot áttörték, a vízlefolyást a török, úgy mint később Vechi is, meghagyta s később az Almás csatornázását is azon vezették keresztül. A törökök ennek megerősítésére a mai Kanizsa-város felé ékalaku töltést csináltak, melynek hegye kifelé állott. Vechi s Huin lehordatták e töltést s akként alakították azt át, hogy a vízlefolyáson vert hidon túl a mocsarat mindkét oldalon kehely alakra öblösen betöltötték s a kehelyalak külső végének két oldalán rendszeres katonai őrtanyát létesítettek. Házak tehát e helyen nem állottak, csak azokon túl, a mostani Kanizsa-város helyén volt a külváros. Az ugynevezett siklósi kapunál, mely az Igmándi-utczában volt, a kapun kívül, a várost körülövező vizen épült hidról egy sánczból alkotott egyenlő oldalú háromszögbe lehetett jutni, melyen kívül még egy ilyen sáncz volt, mely amazt takarta. A sáncz-háromszög külső sarka szemben állt a bejárattal. A háromszög oldalhossza a város szélességének körülbelül egyharmadát tette ki és a közlekedést e kapunál egyáltalán lehetetlenné tette. E háromszögletnek, mely tulajdonkép egy előerődítményt képezett, az utóbbi időben, midőn a polgári iskolával szemben nyugaton házépítés céljából ásást rendeztek, nyomait jól meg lehetett látni. Legérdekesebb azonban mindenesetre a város keleti oldalánál létesített védelmi mű alakja. Itt a vár-sánczot a tótól a kapuig, sőt még azon alul is mintegy 100—120 lépésnyi távolságban annyira kiszélesítették, hogy az ott elterülő víz szélessége mintegy 60—70 lépés volt, a városkapun kijövet hídra kellett lépni, mely a tóban levő szigetre vezetett, azaz: a kapuval szemközt sziget terület el s erről egy második híd vezetett a szárazföldre. A védelem ily szerkesztése igen elmés volt, a támadónak okvetlen a szigetre kellett jönni, hol fegyver tüzének volt kitéve; de a sziget alig 40—50 lépés átmérőjű volt és nem adhatott sok népnek helyet.

Mindhárom kapu nem egyszerű falazatból állott, hanem erős épület volt, hol a boltív alatt mintegy 20 lépés hosszát kellett menni. E kapu-alj oldalában voltak az őrségek lakásai mindkét oldalon, nyílásaikkal a kapualjára, melyeket a későbbi békés időben bolthelyiségeknek használtak föl. A pécsi kapun a városba érve, mindjárt a kapun túl északra egy utcza húzódott, melynek közepén túl volt a „Commandantenhaus“ nevű épület, melyben a vár alparancsnoka lakott, a pécsi kapu mellett délre állott a Ferencz-rendűek temploma, homlokzatával északnak. A városban a plébánia és a városház ugyanazon helyen állottak, hol jelenleg; de a városház előtti tér sokkal mélyebb volt a vár felé, mint most s azt dísz-térnek (Paradeplatz) nevezték, (ma Zrinyi-tér).

1719. október havában, valószínűen már Huin halála után, a király sajátkezű leiratával ígéretet tesz gróf Kurstein obrist-feldwachmeisternek, ki ez állomásra már előzőleg folyamodott, hogy Huin halálával őt fogja 5000 frt fizetéssel kinevezni Nagy-Sziget parancsnokának. De Kurstein nem érhetette el célját, miután arra magasabb rangu egyén vállalkozott. III. Károly király ugyanis 1720. január havában gróf Windischgrätz obrist-feldwachmeistert nevezte ki véglegesen.

Mily kitűnő helynek tartották ez időben a szigetvári parancsnokságot, igazolja az a körülmény, hogy Huin halálával ez állásra az akkor élő katonai előkelőségek közül 1720. évi január hó folyamán még többen is folyamodtak. Így Beleárdy obrist, hasonlóan Rudolphin obrist, báró Bartel tábornok, gróf Arco generalwachmeister.

A parancsnoki állás a rendkívül magas fizetés mellett, békés időben igen kényelmes volt. A még mindig folyamatban levő kisebb várerődítési munkálatokon és a csekély számú őrség feletti felügyeleten kívül alig volt dolga és ennek is nagyobb részét a helyettes teljesítette. Igaz, hogy 1723-ban a vám és egyéb királyi regaliák jövedelmeinek a várparancsnokot illető hányadát megvonták a parancsnoktól, de ez a nagy fizetés mellett alig jöhetett tekintetbe. E helyett azonban a magyar kormánytól 1724-ben kapta az úgynevezett asztalpénzt (Tafelgelder), mit a parancsnoknak valószínűen azért adtak, hogy az itt levő világi urakkal szorosabb összeköttetésbe lépjen.

Mint helyettes-parancsnok Szigetvárott 1723-ban Ehrenberg obrist működött, ki midőn ekkor ideiglenesen eltávozott, Müller Mátyás, a Pálffy-ezred kapitánya helyettesítette s midőn 1726-ban betegsége miatt távoznia kellett, Arco gróf jött helyébe.

A hajduságnak kapitánya ez időben Pozsonyi János volt, kinek mint családos embernek, háza is volt Szigetváron. 1730 körül Pozsonyi meghalt s a bécsi hadi tanács a hajduság eddigi hadnagyát: Igmándy Mártont 1731 február 1-én nevezte ki a hajdu csapatok főnökének, azonban rangemelést nem adott neki, noha ekkor már 40 évi szolgálati ideje volt s a kinevezési okirat szerint a harctéren is érdemeket szerzett. Ezt csupán a takarékoskodási rendszer okozta, mert ugyanez időben a hadi tanács azon is gondolkodik, nem volna-e helyes a hajduság számát megszorítani, miután a XVIII. század 30-as éveiben a betyárélet igen elharapódzott és a zsványok összefogására a hajduság mutatkozott legalkalmasabbnak.

Windischgrätz egész parancsnoksága alatt oly csendes idők jártak, hogy a közönséges hétköznapi dolgokon kívül alig találunk valami feljegyzésre méltót. Parancsnoksága az 1736-ik év elején ér véget. Ez év május havában Sanze alezredes, lacscai parancsnok, ki Karmagola ostrománál jelen volt és ezzel képességét kimutatta és érdemeket is szerzett, folyamodik a szigetvári várparancsnokságért. Kivüle még kérték a parancsnokságot Bagod a vaskői ezred kapitánya, úgy a szigetvári helyettes-parancsnok; nemkülönben Trenk a lőcsei várparancsnok, Madrenas a görcki ezred generálkapitánya. Azonban a kormány már ez időben végleg elhatározta, hogy Szigetvárott a parancs-

nokságot beszünteti, csak a megszüntetés módját és idejét nem állapították még meg.

Tényleg Szigetvár elvesztette hadi jelentőségét. A töröktől nem kellett félni, hogy az ismét jó és hogy Szigetvár még egyszer bástyáját fogja képezni a Nyugatnak. Sziget vidékén tekintélyesebb góczpontok emelkedtek, mint Pécs, Kanizsa, Kaposvár; nem mutatkozott tehát semmi haszon abból, ha a szigetvári parancsnokságot, mely az államnak minden erkölcsi és katonai haszon nélkül oly nagy kiadásokba került, tovább is megtartja.

A hadi kormány egész ekkori ténykedése a habozás jellegét viseli magán. Nem nevez ki újabb parancsnokot, hanem ideiglenes commandót állít 1736 októberben. Elveszi onnét a katonaságot, mely akkor horvátokból állott és más katonaságot helyez oda, egy csapatot a vaskői ezredből, melynek kapitánya Bagot s erre bízzák a parancsnokságot ideiglenesen. Együttal 600 frtot utalványoznak neki a vár javításának költségeire. De nem sokáig maradhat ez sem Szigetváron, mert csakhamar Szlavóniában Pfeffersweg kap utasítást arra, hogy menjen Szigetvárra, vegye át Bagottól a várat és csapatokat és várjon mindaddig, míg az ujonan kinevezendő tiszt meg nem érkezik, hogy annak a vár kezelését átadhassa. Pfeffersweg eszéki várparancsnok volt s így a szigeti vár személyes átvételére nem is vállalkozhatott mindaddig, míg Bagot utódát a kormány ki nem nevezte. Ez csak 1737-ben történt meg, amidőn a Stahrenberg Guido ezred obristja: Hellebrül kinevezését elnyervén, Eszékre ment, honnan Pfeffersweggel együtt mentek Nagy-Szigetbe, de most már csak 80 emberrel, míg Bagot kapitányt a vaskői ezred kisded csapatával Szigetből Erdélybe helyezték át.

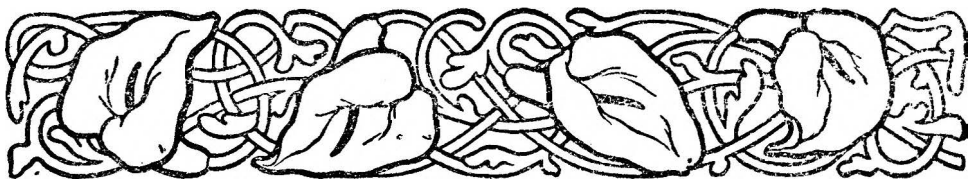
1738 januárban Daun-nak adják át a szigetvári parancsnokság számadásait átvizsgálásra. 1740-ben, Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyvének tanúsága szerint Beaumont báró a szigetvári parancsnok. A hajduságot Szigetvárról Mohácsra helyezik át; a többi katonaságnak egy részét pedig Szent-Lőrinczre, úgy, hogy Szigetváron az 50 évig tartó katonai parádéból alig maradt valami. Hasonlított ez a lassú haldokláshoz, midőn az illető nem is tudja, hogy a sír szélén áll. Az alsóbb rangú katonatiszteket nem is tartotta szükségesnek a bécsi hadi tanács értesíteni arról, hogy Szigetvár városát és az ahhoz tartozó kisebb rendű birtokokat a királyi kegy 1749-ben magán személynek adományozta. A parancsnoki állás betöltve nem lévén, a kormány hivatalos alakban a parancsnokság beszüntetését ki sem mondotta. Ezzel véglegesen megszűnt Szigetvár hadi szereplése.

Katonaság azonban tovább is maradt Szigetváron, sőt a várparancsnoki címet is megtartották, így 1765. július 19-én halt meg ott kisjeszeni Jeszenszky János, kit mint Nagy-Sziget erősségének főnökét „fortalitii magno Szigeth prefectus“ a templom sírboltjába temettek el s ki 1748. február 25-én Pécssett Horváth Dániel alispán leányát Klárát nőül vevén, fiai: Emanuel és Antal a bükkösdi, illetve a megyefalvai Jeszenszky család alapítói lettek.

Magát a várat a hadi tanács megtartotta József uralkodásáig, ki azt Szigetvár akkori tulajdonosának Festetich Lajosnak adta el; ez uralkodó

halála után keletkezett háborúban történt, hogy a dubiczai várórség által fogságban tartott törököket Szigetvárra szállították, hogy a foglyok csak katonai zsoldot kaptak az államkincstártól, minden egyéb szükségleteiket pedig a megyének házi pénztárából kellett fedeznie, miért is az 1790/91. évi országgyűléshez Somogymegye gravamenjeit előterjesztvén, annak 58-ik pontjában Szigetvárra nézve e nehézséget is felhossa, kérve az országgyűléstől annak elhárítását.

Politikai viszonyok a török kiűzetése után.

törököknek Baranyából való kiűzése után a viszonyok új alakot öltöttek. Az intézkedő felsőbb körök — úgy látszik — nem tudták, vagy legalább tudni nem akarták, hogy a magyar közélet fókusa a megye s így első sorban a megyék volnának visszaállítandók. Egyszerűen a városokat egyes vidékek központjának tekintve, azokba egyes embereket küldöttek ki, a kik úgy a városban, mint a körülötte lévő falvakban, összeírásokat eszközöltek. A török által elhagyott területeket az állam új tulajdonának tekintették, összeírták, megbecsültették és a gyér lakosságot az uralkodó iránti hódolatra és hűségre föleskették. Ez összeírók működése nyomán a kormány Somogy s Baranya megye egykori területeit úgynevezett tartományokra osztotta fel. — Így keletkeztek a pécsi, siklósi, kaposvári, dombovári „tartományok“, melyek között a pécsi tartomány magában foglalta ama részeket is, melyeknek tulajdonkép Szigetvár vidékéhez kellett volna tartozniok, ha Szigetváron a vár török bégje tovább is erősen nem tartotta volna magát. — Bizton számítva arra, hogy végre Szigetvár is elesik, 1690-ben a pécsi tartományt kétfelé osztották s abból a pécsi tartomány megtartása mellett egy szigetvári tartományt alakítottak a Szigetvár körül fekvő falvakból, melynek székhelye azonban szintén Pécsen volt. E szigetvári tartomány a mai Baranyának délnyugati és Somogynak délkeleti sarkát foglalta magában, mely Somogy megyében Barcsig, Kadarkutig terjedt ki.

A községek legnagyobb része az összeírás alkalmával előterjesztette azt is, hogy nekik földesuraik vannak, kiknek fizetnek, vagy más szolgáltatásokat teljesítenek; ezzel úgy látszik, céljuk volt minden másnemű adózáستól megmenekedni, mit azonban a kormány kiküldöttei nem vehettek figyelembe. Hogy miként kerültek az egyes falvak akkori földesuraik kezére, azt legnagyobbbrészt nem lehet tudni. Az ismertebb nevek közül a pécsi és szigetvári tartományban fel kell említeni a Draskovits és Zrinyi családot, melyek még akkor is, mint igen sok község birtokosai szerepelnek. Azonban a legnagyobb rész ismeretlen, birtokszerzésük csak a XVII. század végéről való, nem egyszer foglalással, vagy olyanoktól szerezték a birtokot, kik maguk sem voltak tulaj-

donosok. Hozzájárult ehhez még az a körülmény is, hogy kisebb nemesek, kik ugyan már a török uralom előtt birták javaikat és a török uralom alatt e birtokokban bent is maradtak, midőn tulajdonuk igazolására került a sor, egyáltalán semmit sem tudtak bizonyítani s ez esetben javaiktól kérelhetetlenül megfosztotta őket a kormány.

Hogy némi fogalmat szerezhessünk magunknak ama zavart viszonyokról, melyek magában a szigeti „tartományban“ voltak, ide iktatjuk 1692-ből Srott György szigetvári tisztartónak összeírását a falvakról és azok tulajdonosairól.

Falvak :	Tulajdonos :
Vasolj (Basal)	Grabarics Péter
Cotost (Kotosd)	Csobi Miklós
Csertő	Házi Simon
Nemeske	Zrinyi
Görösgal	Szabó István
Molvány	Grabarits István
Kis-Tamási	Szántó Miklós
Peterd	Mathasek
Pendendy (Pöttend)	Király Ferencz
Várad	Draskovits
Ujfalu	Draskovits
Szörim	Zrinyi
Dombó	Szani Bernát
Gárdony	Babócsai István
Ujnép	Sics István
Ujlak	Kovács János
Szent-Király	Csankó Miklós
Csahán } Fyles } Szent-Mihályhoz tartoznak	
Kergetek (Görgeteg)	Schmidt
Tamási	Daby Geczy
Szörvas	Tamaset
Tót-Szent-György	Sárközi György
Poklosi	Kun Péter
Kálmánca	Szécsenyi György
Zaád	Draskovits
Horvát-Szent-György	Szécsenyi
Korpád	Sankó Miklós
Kadarkut	Simaházi Ferencz
Hencse	Zengel Miklós
Hedrahely	Zengel János
Alsó- és Kápolnás-Visnye (közel Hedra-Helyhez)	Zengel János
Viszló, Réfalu	Zengel János
Szakócza	Viszloy Ferkó

Falvak :	Tulajdonos :
Potony, Gyöngyös-Mellék . . .	Strost
Istvándi	Király Ferencz
Szabóháza, Mátéháza . . .	A nádor
Bossa	Szabó Istók
Bellyen	Nincs földesura
Gulloczháza	" "
Darán	Széchenyi György
Csotthy	Nincs földesura
Nagy-Dobsza, Kis-Dobsza . .	Mathasek András
Bécz	Pajty Pál
Keresztur	Csákány István
Szent-Miklós	Gazdátlan
Katádfa	Zrinyi
Nagy-Peterd, Dencs-Háza . .	(Szabadalmasok)
Kacsóta	Ádám Ferencz
Szent-György	Zrinyi
Ranódfa	Szabó Tamás
Mindszent (Csonka-Mindszent)	Deli Mihály
Bosaháza	Ádám Szerim
Szigecske	Nincs földesura
Ábrahámfa	Ádám Szerim
Nagy-Váty	Nincs földesura
Szent-Mihályfa	" "
Kis-Peterd	" "
Bánfa	Széchenyi Pál
Sakosfalu	Nincs földesura
Péterhida	" "
Barcs	" "
Visonta	" "
Szent-Mihály	" "
Adreas	" "
Zabod	Sebestyén György
Besenye	Nincs földesura
Hosszufalu	" "
Henis	" "
Omma-Mellék	Pataky Pál
Büdösfá	Nincs földesura
Haraszi	" "
Beczir (Pöszér)	" "
Boidka	Grerem Ádám
Dimeter	Nincs földesura
Dilok	" "
Sebes	" "

Falvak :	Tulajdonos :
Szent-Erzsébet	Nincs földesura
Kis-Csány	Draskovits
Szullimán	Bady Pál
Harsat	Nincs földesura
Czokona	Széchenyi György
Ariag	Babócsay Ferencz
Dinneberg	Szerim
Sulla	Draskovits
Jánosfa	Szerem
Kisfalu	Draskovits
Oszeró	Draskovits
Vaiszló	Nincs földesura
Sámod	” ”
Hirics	Pécs
Lucsok	Pécs
Iványi	Káldy György
Bogdás	Pécs
Tefalu	Pécs
Kiricza	Pécs
Kakicz	Zrinyi
Istara	Draskovits
Conesans et Kis-Kacz	Nincs földesura
Refalu	” ”
Botton	Vislói Dóri
Okorág	Orasky János
Vaskó	Pécsi papi birtok
Toth-Keresztur	Nincs földesura
Mokorfa	Gabi Miklós

Pár évtized mulva, mind e nemesek közül alig találunk valakit birtokában. Ennek oka részben az, hogy a birtokosok a nemesség jogaival élve, minden adózást kikerülni iparkodtak, mire a kormány részéről ellenhatás keletkezett, hogy e nemességtől lehetőleg megszabaduljon. Erre nézve a legbiztosabb eszközül szolgált az úgynevezett neo-aquistica commissio intézmény, mely abból állt, hogy a töröktől visszafoglalt területeken lakó és birtokos nemesek, amennyiben korábbi tulajdonukat igazolni képesek, a háború költségeinek fedezésére bizonyos hányaddal tartozzanak járulni.

Ez intézkedés által nemcsak azok estek el javaiktól, kik azokat nem egészen törvényes úton szerezték, vagy legalább a szerzésnél törvényes eszközkel nem éltek, de egyszersmind azok is, kik tényleg már a török idő előtt és azóta folyton birtokban voltak ugyan, de a török uralom ideje alatt — papság hiányában nem lévén anyakönyvelés, sem megyei közigazgatás, — leszármazásukat vagy birtok-jogaikat igazolni nem bírták.

Mindezekről a kormány elvette a birtokokat, kik azután földönfutókká váltak, az elégtelenekhez csatlakoztak, és részben a jobbágyságba olvadtak.

A kormány pedig az így szerzett birtokokat kezdetben haszonbérbe adta potom áron; majd a birtok akkori értékének lefizetése mellett újra adományozta. Voltak az adományozottak között nagybirtokosok: a Batthyányi, Königsegg családok, a piaristák és mások. A többi Szigetvár körüli részeket előbb vagy később, egyes kisebb nemesek kapták meg.

Maga Szigetvár teljesen katonai hatóság alatt állt. Midőn a törököket kiűzték, Szigetvárnak csak török lakói voltak. Tudjuk, hogy a török hatóság már Miksa idejében elűzte a város összes lakóit Szigetvárról és török katonaságot és kézműveseket telepített oda.

A törökök kiűzésük után visszatértek hazájukba. Nincs semmi nyoma annak, hogy közülök valaki Szigetváron maradt és áttért volna. A külvárosba azok a keresztények telepedtek, kik a török uralom alatt Turbékön és Zsibóton tartózkodtak. Magába a városba vidéki, részben magyar, nagyobb részben pedig német újabb telepések jöttek, kiknek az a Rákóczy-mozgalmak alatt jó menedékhelyet biztosított.

Szigetvár katonai hatóság alatt állván, annak lakossága politikailag egy külön szigetet képezett ama nemzeti áramlatok között, a melyek Somogy megye többi lakóit lelkesítették. Tudjuk azt, hogy a XVII. századbeli török terjeszkedéssel szemben a magyar törvényhozás Somogy megyét Zalához kapcsolta s így a törökök kiűzése után is a somogymegyeiek a közigazgatási ügyeket hosszabb időn át Zala megyével kapcsolatosan intézték el. Szigetvár parancsnoka, felsőbbségével egyetértve, ellenlábasa volt a magyar törekvéseknek és arra határozta el magát, hogy Szigetvárát, mint központot, mely eddig is közigazgatásilag véve az úgynevezett „szigeti tartomány“ székhelye volt, még inkább kiterjeszti; azért ő Felségéhez oly kérelmet terjesztett, hogy a haddani Somogy megyét teljesen kapcsolják hozzá s az így alakítandó megyét nevezzék Szigetvár megyének. A kormány, mely a régi magyar viszonyoknak gyökeres fölforgatására törekedett, helyt is adott e kérelemnek s az egykori Somogy „Sziget vármegye“ név alatt szerepel nemcsak a hivatalos iratokban, de az akkori térképeken is, mindaddig, míg a Rákóczy-mozgalmak, habár nagyobb céljukat el nem érhatték is, e törekvéseket halomra döntötték. Nem is lehetett volna ezt a törvényteleniséget ily módon keresztülvinni, mert hisz egy vármegye területének megszabása vagy nevének megváltoztatása csupán országgyűlés útján eszközölhető. Ez időtájtban kezdték Szigetvárt Nagy-Szigetnek nevezni, még hivatalos iratokban is. Úgylátszik e titulussal akarták kárpótolni a szigetváriakat a füstbement „Sziget megye“-ért és ez a név a XIX. század 40-es éveig tartotta magát.

Somogy megyét csak az 1715-ik évi országgyűlés állította vissza; a megye rendjei azonban már a törvényes visszaállítás előtt szervezkedtek.

A katonai hatóság, mely Sziget fölött uralkodott, hatalmát ennek határain túl is a közigazgatás minden ágára kiterjesztette. A kormány nemcsak nem hitt másnak, mint az alatta álló fegyelmezett katonaságnak, de ennek

segélyével igyekezett a megyei kormányzást teljesen lehetetlenné tenni. Így Pécsre ugyan nevezett ki püspököt a török kiűzése után, de annak megélhetést, mi több: rangszerű életmódot épen nem biztosított, hanem világi prefektusoknak rendelte alá, kik ismét a szigetvári parancsnoktól függtek. Még vallási ügyekben sem engedtek a püspöknek szabad kezet, mert a lelki teendőkre szerzeteseket s különösen dominikánusokat alkalmaztak; de ezenfelül midőn a görög nem egyesültek s egyéb vallásfelekezetek viszonyainak rendezésére Pécsre gyűlést hívtak egybe, a gyűlés tartama idejére Vechy, az akkori szigetvári parancsnok, Radanay Mátyás pécsi püspököt elfogatta és rabul Szigetvárra vitte; a gyűlés után azonban nyomban szabadon eresztette. Hasonlóan cselekedett később Vechy a püspökkel, mint Baranya megye főispánjával, elfogatta annak hivatalnokait, alispánját Pinderóczy Lászlót, sőt magát a püspök-főispánt is s azt mint rabot Bécsbe küldötte, azért, mert e méltóságában törvényes jogait követelte. Ez okból nevezi Radanay püspök egyik levelében Vechyt leopardnak, ki úgy bánt vele, a hogy ember még embertársával nem bánt. Az akkori események részletei azt mutatják, hogy az udvar lehetlenné törekedett tenni minden magyar kormányzatot s hogy ez Szigetvár parancsnoka segélyével nem sikerült, az java részben Radanay Mátyás rendkívül ügyes magatartásának s elkeseredett küzdelmei között is megőrzött mérsékletének köszönhető, kinek valódi nagyságát eddig a történetírás kellően nem méltányolta.

A hatalmi jogkör, melyet Szigetvár első katonai parancsnoka: Vechy gyakorolt, kiterjedt utódaira is. Huin gróf is nagy hatalmat gyakorolt, befolyt mindenkép a kormányzatba, parancsolt a megyéknek. De e nagy hatalom a magyarság erősödésével mindinkább elhalványul, a megyék panaszára a későbbi parancsnokoknak megtiltják egyes dolgokba magukat bele mártani, majd lakoma-pénzeket rendelnek a parancsnokok részére a világi elemmel való jó viszony fentartására; másfelől azonban folyton iparkodnak a hatalmat fentartani s a túlsúlyt a világi elem felett biztosítani. Innen van, hogy Somogy megye az 1741-ki követi utasítások 10-ik pontjában kéri a várak s különösen Szigetvár parancsnokai által gyakorolni szokott önkénykedés és zsarnokoskodás megszüntetését.

A viszonyok oly ziláltak voltak a 17-ik század végén, hogy csak 1698-ban jutott a sor arra, hogy a kormány Szigetvárat politikailag is rendezze. A kormány a várost nem akarta akkép rendezni, mint az a magyaroknál egyáltalán szokásban volt, mely a lakosság s földesura közötti viszonyt tüzetesen szabályozza; a magyarság pedig idegenkedett minden oly szabályozástól, mely saját szokásainak s felfogásának meg nem felelt. Szigetvár lakossága nagyrészt betelepített németiség volt, e helyen könnyebbnek mutatkozott a bécsi eszmék keresztülvitele. E célból a kormány Caraffa grófot küldötte a helyszínére, ki valószínűleg a helyi viszonyok megismerése után 1698. deczember 1-én Pécsen kiadott szabályrendelettel Szigetvár város viszonyait rendezte. A kérdéses okirat eredetijét díszesebb kiadásban Szigetvár városa ma is őrzi, melynek csak az a hibája volt, hogy a magyar törvény-

hozás által nem nyert megerősítést. Maga e szabályzat igénytelen munka, de felette fontos mégis a hatáskörök megállapítása tekintetében. Egy hosszabb vallásos színezetű bevezetés után a káromkodás megszüntetése s a rend fenntartása végett elrendeli a bírói hivatal szervezését, a keresztény vallás behozatalát, a haszontalan uraknak és futkosó lusta népségnek (unnützige Herren und dessentirte müssige Gesindl) a várostól való távol tartását.

A szabályrendelet szerint a város összes ügyeit a bíró és egy nyolcz tagból álló tanács (Rath) vezeti, melyből két tag a két külvárosból, melyet a német szöveg is városnak mond, választandó. E tanács a bíró elnöklete alatt hétfőn, szerdán s pénteken, s a szükséghez képest máskor is ülést tart a városházán. A tanácskozás tárgya, ideje a katonai parancsnokságnál előre bejelentendő. A tanács minden tagjának van indítványozási joga, de csak az esetben, ha az indítványt előzetesen bejelentette s a bíró abba beleegyezett. Az üléseken a szavazás kor szerint történik, a bíró a szavazat többsége szerint határoz s a határozatot pro memoria jegyzőkönyvbe veszik. A tanácskozás befejezése után senki addig a tereméből el nem távozhatik, míg a bíró iránti tiszteletének kifejezést nem adott. A határozatokkal meg nem elégedő félnek joga van ez ellen a provisoriatusnál panaszt emelni, melytől ismét a pécsi praefekturához adható be felebbezés. Joga a város tanácsának: az adó kivétele, a vásári helypénz szedése a város kiadásainak és a tanács-urak fizetésének fedezésére. Kötelessége az árvák nevelése s vagyonának kezelése, az özvegyekről való gondoskodás. A közös adózáshoz nem járul a katonaság s a provisoriatus. — Kimondja az adó-egyenlőséget. Az adóbehajtás módozatát megállapítja. — A városba való letelepedést a tanács csak akkor engedheti meg, ha valaki erre a kamarai engedélyt felmutatja, de senkit el sem bocsájt-hat ily engedelem nélkül. Senki a város lakossága közül három hétnél tovább a bíró engedelmé nélkül a várostól távol nem lehet, az ideiglenes távollét oka a bírónak előadandó, ki azt a provisorhoz bejelenti. — Intézkedik a rendelet, hogy a házak kéményekkel láttassanak el, az eddigi fakémények téglakéményekkel cseréltesse fől s tűzrendőri szempontból létrák és csóvák tartassanak. Végül elrendeli e szabályzat, hogy az a lakosság előtt többször fölolvastassék.

Noha e szabályzat a közigazgatási, politikai, rendészeti dolgokat összekeveri, mégis fontos az, mert önkormányzati jogokat foglal magában; ugyan oly jogokkal birt ekkor Szigetvár, mint a szabad kir. városok s a katonai hatóság mindenkép megmutatta, hogy a várost emelni óhajtja, így avval is, hogy hat helységet csatolt a városhoz, melyek körüle feküdtek, (melyeknek neveit azonban nem jegyezték fel), hogy így azt „hét helyből“ egyesültnék és származottnak mondhasák. Mind e körülményekre Szigetvár lakosai akkor, midőn a szabad kir. városok sorába való emelést kérték, hivatkoztak is. De nem akkor kellett volna erre hivatkoznio, hanem midőn a katonai aera megszűnte után, 1749-ben Szigetvár lakóit is a jobbágyok sorába iktatták, habár teljes 50 évig éltek a katonai kormány szabadalmával.

Meg kell jegyezni, hogy Szigetvár lakossága e szabályrendelettel annak hiányossága miatt nem tudott kibékülni s azért sok pontokból álló előterjesztést tett ellene a királyhoz s a nyert utasítások folytán Caraffa még az évi deczember 27-én még egy okirattal pótolta a szabályrendeletet, hivatkozva az 1795. július 15. és 1796. október 19-én kelt hadi tanácsi rendelkezésekre, Szigetvár lakosainak bormérési, husvágási, vámszedési jogokat biztosítva és megengedve azt is, hogy a tó vizére, a mennyiben a parancsnok azt nem kifogásolja, malmot építhessenek.

Nem tartjuk érdektelennek itt felemlíteni azt, hogy a dohány és burnót jövedékének eszméje a bécsi kormánynál már ez időben megvolt és 1702. október 24-én erre nézve Szigetvár városához intimatumot bocsájtott ki s tényleg bevitte oda a dohány és burnót árusítást s azt dobszóval rendelte kihirdetni.

Caraffa rendezése után nemsokára Szigetvár megtette a lépéseket, hogy a város által nyert szabadalmakat az udvarnál is megerősíttesse. Erre nézve be is adta folyamodását és 1700 áprilisban Spörtil János bécsi ágenssel szerződést kötött azzal a különösen megnevezett czéllal, hogy a város szabadalmának királyi megerősítését eszközölje ki. Már 1700. szeptember 11-én értesíti Sziget városát, hogy a szabadalom megnyerése azért késett, mert a király hosszabb ideig távol volt s az oklevél írója részére 3 frtot kér, mint szokásos díjat. E szabadalmi okiratnak azonban semmi nyoma nincs. Szigetvár arra sohasem hivatkozik, nagyon hihető, hogy a király azt nem írta alá.

Ugyan 1700. évi augusztus 3-án Lipót király Szigetvár részére három országos vásár megtartását engedélyezte; e vásárnapok: Pálfordulója, Szent-Antal napja és Szent-Mihály.

Még a paczifikáció teljes bekövetkezte előtt belátta a kormány, hogy teljesen új intézményekkel, melyek a magyar törvénykezéssel homlokegyenest ellenkeznek, a békét helyre nem állíthatja; azért lassan-lassan megszüntette az úgynevezett tartományokat és visszaállította a hajdani megyéket.

Szigetvár Somogy és Baranya megye hajdani határán fekszik. Már Szent-István állapította meg a pécsi püspökség úgynevezett alapító levelében, hogy a püspökség határát nyugatról az Almás vize képezi. E patak vize századok óta szolgált zsinórmértékül a két megyét elkülönítő határra nézve s minthogy Szigetvár tulajdonkép az Almás vizének balpartján épült, azt századok óta Baranya megyéhez számították. A régi eljárás az volt, hogy nem a községek, hanem a nemesség képezvén a megyét, valamely nemesnek birtokait ahhoz a megyéhez tartották kapcsolandónak, a mely megyében az illető lakott; így tulajdonkép a gazdagabb nemesnél az uradalom határai képezték egyúttal a megye határait is.

Szigetvár mindig nagy központ volt. A Szigetiek, az Anthymiak, az Enyingi Törökök idejében számtalan falu tartozott a szigetvári uradalomhoz. E falvak száma azonban az egyes családok kisebb vagy nagyobb gazdagsága szerint folyton változott. Innen van, hogy több somogymegyei községet a régi okiratok majd Somogyhoz, majd Baranyához számítanak, sőt megtörtént

az is, hogy Szigetvárnak földesura, midőn több birtoka volt Somogyban, mint Baranyában, ő maga is várával és városával Somogyhoz számíttatta magát; így a régi okiratok nem egyszer Szigetvárat Somogyhoz tartozottnak számítják.

A XVIII. század végén, midőn a megyék határait rendezték, erős vita támadt a felett, vajon Sziget Baranyához tartozzék-e, vagy Somogyhoz. A kiküldött közös bizottság a megye határait a Drávától kezdve egész Szigetvárig, daczára az ott felmerült nehézségeknek, meg bírta állapítani, sőt a Szigetvár fölötti határrész sem adott nehézséget; egyedül Szigetvár vára és városa képezett oly pontot, mely fölött a vegyes bizottság nem tudott megegyezni. Baranya megye küldöttei 1563—64 és 65-ik évekből származó 11 okirattal igazolták azt, hogy Baranya megye ez években Szigetvárot tartotta közgyűlését, hogy akkor Szigetvárt Baranyához számították s hogy a 11 okirat, melyeket Baranya megye levéltára ma is őriz, baranyamegyei községre vonatkozó statucziókat foglal magában. Ennek ellenében Somogy megye kiküldött bizottsága csak négy oklevélre tudott hivatkozni. Ezek közül az első volt Szent-István levele a pécsi püspökség határait nézve, holott ez épen ellent mondott Somogy megye álláspontjának, miután Sziget városa az Almás balpartján fekszik. Hivatkoztak továbbá Enyingi Török Bálint haszonbérloinek 1550-ben kelt okiratára, mely Szigetvárat Somogy megyéhez számítja. Nem különben az akkori nádornak, Eszterházy Pálnak két magánügyi okiratára, mely Szigetvárról, mint somogymegyei helyről emlékezik meg.

Somogy megyének még akkor nem lévén központja, Szigetváron volt egész közigazgatása, ott pontosult össze minden, úgy, hogy Szigetvárt nem nélkülözhetette; tehát mindenképpen érdekében állt, hogy azt Somogy megyéhez csatolják.

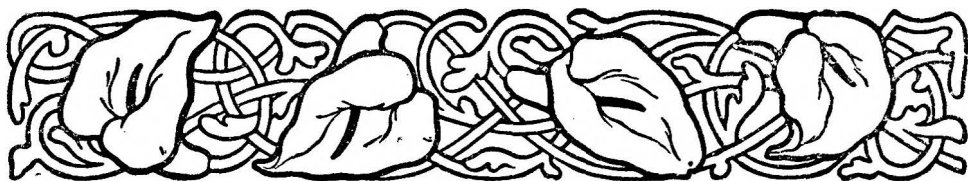
A felek nem birván megegyezni, az ügyet a nádor elé terjesztették; de a nádor is épp úgy gondolkodott, mint a somogyiak. Szükségesnek látta, hogy Somogynak várost adjon és nem tartotta szükségesnek, hogy a városokban amúgy is bővelkedő Baranyát még egy ilyennel szaporítsa s azért oly ítéletet hozott, hogy ámbár Baranya megye állítására 11 okiratot hozott fel, míg Somogy megye csak négy okira hivatkozhatott s így tekintve a bizonyítékok többségét, Baranya megye részére kellene az ügyet eldöntenie, de miután neki, mint nádornak, oly joga van, hogy ne csak a bizonyítékok mennyiségét, hanem különösen a bizonyító erő nagyságát vegye figyelembe és miután Somogy megye szent István okmányára hivatkozván, kétségkívül nagyobb bizonyítékot nyújtott ezzel, mint minden más egyéb okiratok, amelyek akár a nádortól, akár egy megyétől, vagy magánemberektől származnak, azért szent István okiratára támaszkodva, Szigetvár várát és városát Somogy megyének ítéli oda.

A nádori ítélet 1699. évi június 23-ikán kelt Kismartonban, a nádor saját otthonában s azt sajátkezűleg írta alá, ellenjegyezte Jeszenszky Miklós.

Mindamellet, hogy ekként Baranya és Somogy megye között az újabb határvonalat teljesen megállapították, Somogy megye akkor tulajdonképp még sem létezett, mert egész 1710-ig Zala megyével együtt tartotta gyűléseit. Ez évben

volt az utolsó közös gyűlés, hol Somogy megye nemesei Sümegen január 3-án megjelentek s hol Nádasdy Tamás mindkét megye rendeit arra inti, intézkedjenek, hogy a népség hagyja el az erdőket, hova visszavonultak. A következő évben: július 3-án tartotta meg Somogy megye első gyűlését Szigetvárott, melyben Madarász László, mint a megyének akkori főjegyzője, a szatmári békét kihirdette. Ez időtől kezdve, minthogy Somogy megyének székhelye nem volt és úgy látszik, hogy Szigetvárárt, mint a német katonaság fészket, székhelyül elfogadni nem akarták, a megye különböző helységekben tartotta gyűlését: Csököl, Igal, Nagy-Bajom, 1714-ben Kaposvár községekben és más egyebütt; de rákerült a sor Szigetvárra is. Így 1717 augusztus 7-én, szept. 3-án, 1720 deczember 28-án, 1723 április 16-án, 1724 márczius 9-én a megye Szigetvárott tartotta meg közgyűléseit.

Szigetvár a XVIII-ik század elején.

Szigetvár e korszakban voltakép nemcsak katonai, de egyszersmind német város is volt, mely az egész katonai aera alatt jegyzőkönyveit és számadásait német nyelven vezette. A Szigetvár és Kaposvár között elterülő néptelen vidékre német lakosság telepítettén a törökök kiűzetése után, a Schwäbische Türkei (Sváb Törökország) elnevezés alatt vált ismeretessé. A város vallási viszonyainak fejlődése is kiváló figyelemre méltó. Tudjuk az előzőkből, hogy a kormány egyik célja Szigetvárral a katolicizmus ápolása volt; ezért szerepelnek Szigetváron elsősorban is a Ferencz-rendü szerzetesek. A kormány szemében azonban ez kevésnek mutatkozott, mert csakhamar megtelepítették ott a jezsuitákat is, kik az esztergomi érsek révén kerültek Szigetvárra. A Szigetváron levő jezsuitákról egy 1700-ban május 7-én kelt levél emlékezik meg, mely szerint ott páter Trefflinger és páter Károly Larber jezsuiták voltak, kiknek már akkor szándékuk volt a raktár gyanánt szolgáló török mecsetet az államtól megszerezni, melynek átalakítására a kérdéses levél szerint 600 forintot helyeztek kilátásba.

A jezsuiták 1710-ig működtek, midőn felmerült a kérdés, hogy Szigetvár a pécsi püspökséghez tartozik-e, vagy nem?

A Rákóczy-mozgalom hatása ez idő alatt mutatkozott vidékünkön és az 1703-ban kinevezett pécsi püspököt: Nesselrode Vilmos Ferenczet csak 1710-ben erősítették meg és ez csak 1711-ben szenteltette fel magát pappá, majd püspökké. Mindjárt 1710-ben Nesselrode Glavanich Sebestyén pécsi kanonokot küldte Szigetvárra, aki midőn a jezsuiták eltávoztak, félévig maga végezte a lelkesi teendőket. A plébánia mintegy félévig üresen állt, mert ez időben már elkezdődött a viszály a pécsi püspök között, ki Szigetvár plébániáját saját fennhatósága alá követelte és — az esztergomi érsek között, ki Szigetvárt a kivételes plébániák közé sorolván, mint ilyent magáénak tartotta. Nesselrode ép felszentelése idejében nevezte ki báró Zehentner Károly Józsefet Szigetvár plébánosává, de sem Glavanich, sem Zehentner báró — tán mert mindegyik inkább horvát volt — nem tudtak Szigetváron népszerűséget szerezni, úgy, hogv

midőn Glavanich az utóbbit a plébániába hivatalosan bevezetni akarta, a polgárság annyira ellenállt, hogy kénytelenek voltak a plébániaépület s a templom ajtóit feltöretni, hogy a bevezetés hivatalosan megtörténhessék, mi több: az esztergomi érsek, ki ott a jezsuitákat jobb szerette volna látni, 1771. szept. 23-án hivatalosan tiltakozást jelentett be a pécsi püspök ellen, de jogait nem volt képes érvényesíteni. Zehentner báró megmaradt szigetvári plébánosnak és nagyhamar utána Vaska-szentmártoni apát is lett, mint ilyen vett részt a Pécsen 1714-ben megtartott egyházi zsinaton. Azonban Zehentner oly kicsapongó életet élt, hogy Nesselrode több hívő panaszára kénytelen volt őt plébániájától megfosztani és 1717-ben helyette Fischer Venczel Józsefet nevezte ki plébánosnak. Azonban Zehentner hatalmas pártfogót talált az idevaló kamarai tisztviselőségben, mely őt szerette s különösen ennek fejében: Terlich-Chron tisztartóban, kihez, midőn Kapucsy György pécsi kanonok Fischert a plébániába beiktatni akarta, Zehentner elvitte a kulcsokat, úgy, hogy a várparancsnok javaslatára az ajtókat betörték s harangok zúgása mellett vezették be Fischert a templomba, Zehentnert pedig kidobták. Terlich-Chron még az nap (május 23) jelentést tett Zermegg György kamarai prefektushoz Budára, kit sikerült Zehentner részére megnyernie. A prefektus ennek folytán a kamarához fordult, kérvén annak kieszközlését, hogy Szigetvárt a pécsi püspök fenhatósága alól kivegyék s a veszprémi püspökségbe kebelezzék — s miután Zehentnernek sikerült 1717. okt. 13-án a szigetvári elüljáróságtól egy személyének kedvező bizonyítványt kiállítani, ezzel és Terlich-Chron ajánlatával báró Volkra János veszprémi püspökhöz fordult, ki Zehentnert pártfogásába is vette, megígérve neki, hogy a plébániába vissza fogja helyezni, mire maga Zehentner folyamodott a királyi kamarához, hogy Szigetvárt vegyék el a pécsi püspökségtől és csatolják a veszprémihez. Zehentner eljárása nem volt minden bosszu nélkül, mert az oligarcha természetű Nesselrode, ez izgága alattvalója iránt semmi kiméletet nem ismerve, midőn hívására Zehentner Pécsre nem jött, karhatalommal hozatta őt Pécsre, mire a forrongás Szigetváron oly nagy lett, hogy a hadi tanács 1717. júniusban a várparancsnok részére adott utasítása szerint még két század katonát is kirendelt.

Zehentner ügyének sikerében bízva, Terlich-Chron tisztartó Fischer Venczel plébánost a parochiából kidobta és Zehentner bárót ismét visszahelyezte.

A kérdés elintézése körül azonban a legnagyobb szerepet maga Szigetvár játszta, melyből kiderül, hogy habár voltak is Szigetvárott egyesek még a tanácsban is, kik báró Zehentnert nem akarták, de a város zöme előtt nemcsak népszerűségnek örvendett Zehentner, kit kezdetben gyűlölni látszanak, de egyenesen maga a város indította meg e részben a legfőbb mozgalmat, amennyiben a budai kamarai igazgatósággal tartva, maga a tanács adott be kérelmet Szigetvárnak a veszprémi püspökséghez való csatolása érdekében. Az igazgatóság, bár nehézményelte a szigetváriak előtt, hogy tanácsi határozatukat nem egyhangulag hozták meg, de azért a kérelmet pártolólág terjesztette fel a pozsonyi kamarához, ajánlván ott azt is, hogy

a kamara egy papi bizottságot küldene Szigetvárra a valódi tényállás felderítésére. Látható az iratokból, hogy Terlich-Chronnal együtt a budai igazgatóság az ügy diadalában nem igen kételkedett.

A szigetváriak kérelmének megokolása az volt, hogy miután egész Somogy megye a törvények értelmében a veszprémi püspökséghez tartozik, nemcsak jogos, de egyúttal méltányos is, hogy Szigetvárt, mint Somogy megyébe kebeleztet várost a lelkiekben is a veszprémi püspökséghez csatolják s hogy a pécsi püspök eljárása hibás, nemcsak azzal, hogy Sziget városát saját hatalmi köréhez tartozónak tekinti, de főleg az által, hogy oda saját önkényéből helyez plebánost, holott Szigetvár királyi város lévén, a kegyúri jog is magát a királyt illeti s a püspök csak ama plebánost erősítheti meg, kit a király e tisztségre maga jelöl ki. A kérelem indító okait véve: Szigetvár tanácsának teljesen igaza volt, mit a felsőbb körökben is elismertek és Terlich-Chron eljárását helyesnek tartották.

Szigetvár tanácsa azonban nem elégedett meg az egyszerű kérelmezéssel, hanem Budán úgy, mint Pozsonyban és Bécsben iparkodott magának embe-
reket szerezni, kik az ügyet pártfogolják. A budai közbenjáró egy bizonyos Steinmetz, többszörönkint értesíti Szigetvár tanácsát. Legnagyobb pártfogójuk Pozsonyban Várady János és Hortossy János Mihály voltak. Az értesítés Pozsonyból az a velős hivatkozás volt, hogy a régi latin közmondáshoz „da et dabitur vobis“ (adatok s ti is kaptok) kell ragaszkodni s akkor ügyük sikerében bízhatnak. És Szigetvár tanácsa híven követte a tanácsot. Bécsben Schwandtner József Györgyöt bízta meg a közvetítéssel, ki leveleiben magát jegyzőnek írja alá s kitől nem egy levelet találunk ez ügyben „an dass wohl edle fürsichtige und weisse Stadtsmagistrat“ czímezve, melyekből megtudjuk, hogy a szigetváriak érdekében sorba járták a kamara tagjait s hogy a szigetváriak derekasán pénzeltek; Schwandtner levelei 90 frt, 150 frt, 60 frt stb. összegekről és Farrovinonak adott váltókról tesz említést. A levelezések főképp 1717-ben folytak. Végre 1718 május 28-án Várady arról értesíti a szigetvári tanácsot, hogy a kamaránál az ügyet kedvezőleg intézték el.

De e „kedvező elintézésből“ Szigetvár nem látott soha semmit; az udvarnál, úgy látszik, másként gondolkodtak és nem engedték meg a határozat továbbítását. Lehet, hogy az udvarnál személyesen ismert s kedvelt Nesselrode pécsi püspök maga járt közbe s így nem akarták az akkor amúgy is szegényebb pécsi püspökségnek rovására a veszprémi püspökség területét bővíteni. Nesselrode egyébként hivatalos alakban is írt az udvarhoz, melyben elmondja: minő okokból kellett Zehentnert a szigetvári plebániától megfosztania, hogy e kényes ügyet Zehentner volt híveinek és pedig úgy a világi, mint katonai hatóságok panasza folytán a káptalannal intéztette el s hogy helytelen s igaztalan dolog, ha a pap a saját bírósága által hozott ítélet ellen a világi hatósághoz fordul. Kéri tehát a királyt: utasítsa a pozsonyi kamarát, hogy hozott határozatát változtassa meg s az általa kinevezett új plébánost vezessék be ismét székébe. Mi azután meg is történt.

A fő ok azonban, a miért Szigetvárt nem vették el a pécsi püspökségtől és nem csatolták a veszprémihez, egészen más volt. A kérdés ugyanis már Szigetvárnak politikai hovatartozása megállapításának idejében nyert oly eldöntést, melyet a kormány saját tekintélyének csorbitása nélkül meg nem változtathatott. Még 1700-ban, midőn Szigetvárt Somogyhoz csatolták, fölmerült a papi tizedek kérdése is, melyeket már 1700 előtt a pécsi püspökség szedett s e jogot a régi okiratok alapján magáénak tartotta. A pécsi káptalan a papi tizedet nemcsak Szigetváron, hanem Turbékban és Zsibolton is szedte. Mivel pedig e tizedek szedéséhez a pannonhalmi apátnak volt joga, miután Szigetet ítéletileg Somogyhoz kapcsolták, Turbék és Zsibolt külön területeit már korábban megszántatván, e részeket Szigetvárhoz és így Somogy megyéhez csatolták; a két különböző egyházi hatóság között már a következő évben éles ellentétek fejlődtek, úgy, hogy mind a két fél még katonai karhatalmat is kért és a szigetvári parancsnok a bonyolult kérdésben nem tudván eligazodni, zavarba jött a teendők iránt. A felettes hatóságokhoz történt jelentések folytán az ügyet újra kiadták Eszterházy Pál nádornak, hogy hozzon abban határozatot, miután ő intézte el Baranya és Somogy között a határrendezés ügyét. A nádor, a ki oly furcsa megokolással csatolta volt az évszázadokon Baranyához tartozott Szigetvárt Somogyhoz, most a papi tizedek szedése jogától a pannonhalmi főapátot megfosztotta.

A papi tizedek kérdésével tehát a lelkeszség kérdése is eldőlt már 18 évvel korábban s a mint egy részről a király nem akart belemenni abba, hogy Szigetvárt a veszprémi püspökséghez csatolva újra megrázkódtassa, úgy másrészről Zehentnernek tisztán a szentszék elé tartozó ügyében a világi felülbiráskodást meg nem engedhette.

Igy végződött a Zehentner-ügy, ki azután megmaradott saját apáti birtokain. Fischer nem volt egyúttal az utolsó, kit a pécsi püspök nevezett ki plebánosnak s ki alatt 1721-ben visita canonica is volt. A következő plébánost: Cigani Gabrielt 1734-ben idegenből hozta ide Thurn Kazmér pécsi püspök, kinek kinevezéséről Bakich Gábor vicarius 1734. április 11-én hivatalosan értesítette a városi tanácsot. A plebánosnak már az időben megvoltak földjei, rétjei és szőlője s ezenfelül mint tábori pap 300 frt fizetést huzott. A parochia tehát a jobb állásokhoz tartozott, noha Szigetvár akkori időben igen szegényesen nézhetett ki, mint azt a következő leírás mutatja.

Vágner Kristóf János szigetvári provisorsága alatt 1718-ból Szigetvárról a következő ismertetés maradt fenn, melyet Mátyásovszky Ferencz galgóczi harminczados adott ki 1719. augusztus 2-án:

Sziget egy mocsár közepén fekszik Somogy megyében, melyben egy török templom áll ólommal fedve s téglából építve egy vékony toronnyal, török módra. Egy másik templom is van, mely fából épült, melyet a Ferenczrendűek birnak; a többi ház mind fából van, melyeket még a törökök építettek, csak az annonária (magtár) s a várparancsnok háza épült állami költségen kőből. A várórség háza, melyben az újvári katonák vannak, valamint az annonária is elég tágas épületek. A várostól északra van a vár, nagy vizek

és nádasok között. A várostól keletre és nyugatra néhány utcza van, a melyek mintegy külvárost képeznek, melyben elégséges ember lakik. A nyugati oldal felé van Akay István és Madarász László háza, (ki Baranya megye alispánja) s a szent-mártoni konvent szerzeteseinek telepe. Laknak ott magyarok, rácok, horvátok és németek. — A horvátok keresztények, a rácok görög keletiek. A keleti külvárosban ujabbán Preuner tábornok, a szent-lőrinczi uradalom földesura egy kétemeletes házat építtetett nagy költséggel, kerttel, udvarral és istállóval. Azon kívül levő utczában különféle nemzetiségű nép lakik, melyet a katonai hatóság telepített oda s kik adót nem fizetnek, mi pedig méltányos volna; ezek leginkább kézművesek. Nagyon helyes volna itt csapszéket felállítani; 1500 akó bor fogyasztására lehetne számítani, mert nagy közlekedési hely ez, posta forgalom stb., sőt sörház is építendő volna, mert a német katonaság szereti a sört. Két malom volna építendő, mészárszék, vám a provisor szerint hozna 1000 tallért. (A város már 1698-ban folyamodott, hogy malmot építhessen a régi malom helyére. A kamara e kérelmet csak Huin idejében intézte el s az engedélyezést reá bízta, ki azonban soha sem engedte meg. Így jutott e jog az uraság kezére.)

Siboltban hajdan egy erősség, templom és falu állott, mondja tovább Vagner; e földeket Preyner tábornok bírja. A vár körüli tó jobb réteit bírja a lovasság őrmestere (vigiliarum magister) Kozma Kristóf. Mint egy 6 hold szőlő van itt, melyet a szigetiek birnak s utána kilenczedet fizetnek. Itt lehetne téglaházat emelni. Ehez szomszédos Tomalis (Domolos) pusztá, melyet részben a tábornok szolgálai használnak; erdeje 5 puskalövésnyi hosszú és 3 széles. E pusztára Sankó Miklós somogyi alispán tart igényt.

Végre Turbékot szőlőkkel és szántóföldekkel a szigetiek birják, hol a termést 30, sőt 100 akóra lehetne emelni. Itt halt meg Szulejmán.

A Preuner-féle házról meg kell jegyeznünk, hogy az még 1761-ben állt. Preyner szent-lőrinczi birtokát a herczeg Eszterháznak eladván, ezzel a ház is azok birtokába került, kiktől Harrach Ernő gróf vette meg s ennek halála után, minthogy meghatalmazottja a Neffczern-féle birtokba vezetésnél ellent mondott, azt Neffczern Benedek 1761-ben 3838 frtéért megvette.

Midőn a Rákóczy-mozgalmak az országban végkép elcsendesedtek s a kedélyek lecsillapultak s midőn a török harcz végét ért, megszűnt hadi tekintetben annak szüksége, hogy Sziget várát tovább is fentartsák. Már 1722-ben elkészültek arra, hogy azt kedvező alkalommal valakinek adományozni fogják. Ennél fogva, hogy mindig szemük előtt legyen, minő árt kérhessenek az adományozásért, felbecsültették a birtokot. A becslést a mondott évben Vagner János tisztartó végezte. E felbecsülésben azt mondja, hogy Sziget városa a hajdani „Zrinyi várral“ csak katonai házakkal bir. Magában a városban kilencz kincstári épület van. 1. Az adóhivatal. 2. A tisztartói ház. 3. Báró Vechy generálisnak hajdani háza, melyben most Windischgrätz generális Ö méltósága lakik. 4. Ernberg báró helyettes-commendánsnak háza és három ház, a hol a kamarai tisztviselők laknak. A kilenczedik házat az urbáriumok szerint

Bissiana-féle háznak nevezik; ebben az adóhivatalnok lakik. Mind e házak nagy javítást igényelnek és közel állnak az összedüléshez.

Az adóhivatalhoz tartozó földek, (ez bizonyára kincstári birtok volt) úgy maga a provisoriatust és a Bissiana-féle birtok mintegy 100 holdat tesz ki, melyek a kanizsai kapun kívül vannak; ennek tiszta jövedelme 30 frtra tehető, mert 30 kilát terem. A többi birtok a cselédségnek, katonaságnak, egyéb polgároknak, valamint Madarász László alispánnak kezén vannak, kik körülbelől 300 forint bért fizetnek.

A halastó a legszebb volna, hogy ha az árkokat és a mocsarakat a város körül rendesen kitisztítanák, mit kevés költséggel meg lehetni tenni.

Van itt egy malom, mely három kerékre jár, mely nagy értéket képviselne, hogy ha rendszerint vizet nyerhetne, de az elmocsárosodott tó ép akkor nem szolgáltat vizet, midőn arra legnagyobb a szükség. A tóban mintegy 8—10 gazdag forrás fakad s ha annak kitisztításáról gondoskodnának, a malom ismét vizet nyerne és ekkor 600 frt malom-jövedelemre lehetne számítani. Szükséges volna e helyen egy korcsmát építeni, melyet ha a katonaság és nemesség felkeresne, a remélhető jövedelem felrugna 150 frtra. Hasonlóan mészárszéket is kellene nyitni, mert most a katonai parancsnok élvezi e hasznot, mely évi 75 frtra tehető.

Hasznot nyújtana továbbá a vám is, melyet eddig a katonai parancsnokság szedett, mi 1200 frtra rugna.

E szerint tehát az egész vagyon, az évi jövedelmet kamatba számítva és tőkésítve, 47.625 frt, a levonásokkal pedig 31.750 frt értéket képvisel, ha minden javítás megtörténik és a gazdaságot teljesen helyre állítják. Ha azonban a jelenlegi (1722) állapotot vesszük tekintetbe, hozzá számítva a vám és malom jövedelmeit is, a birtok 27.500 frtot képvisel, a levonásokkal pedig csak 13.833 frt és 33 denárt.

A felvett jegyzőkönyv Szigetvárhoz számítja még Zsibótot és a Zrinyi-féle Turbékot s azt mondja, hogy ezt a katonaság és polgárság foglalta el, melynek használata nélkül a szigetváriak nem élhetnének. Van itt mintegy 100 hold föld, mely buzát, árpát és rozsot terem és mintegy 75 frt jövedelmet ad. De szőlőhegyében bora kitünő; annak évi értékét 100 frtra lehet tenni, mert van neki átlag 100 akó évi termése. E helyek legnagyobb értéke 4350 frt, legkisebb 2900 frt 6‰ és 4‰-kal számítva a tőkésítést.

A szigetvári urodalomhoz tartoznak még a következő helyek:

Visnye, egy kis pusztá, mely a fiskusé; ehhez 9 szesszió tartozik, és egy telep (Colonia,) melynek neve Domolos, értéke 300—200 frt.

Henycse, ezt lakosai tűz és pestis miatt kétszer elhagyták. Érték 250—166 frt.

Péterfa, ennek használhatóbb részeit Pálffy emberei foglalták el; a többi vizáradások által szenved és hasznavehetetlen. Érték 327—216 frt.

Szabarcz, pusztá, melyet a fiskus használ. Érték 740—493 frt.

Brodjancze. Érték 375—250 frt.

Haraszti, Vaska-Szent-Márton mellett. Érték 300—200 frt.

Gercsin, Látrán, Kápolna, Hajmás, Monyoród, Dráva-Szent-Márton, Schamberg, Babócsa, Baar, Farkasfalva, Bisztrice, Szatina, Szent-Katalin puszták, melyeket a fiskus használ, de a nádor magáénak tartja.

Kövesd, Ersik, (Érszeg, ma a pécsi káptalané) Hetvehely, Hetmelly, Hetmény nevű helyekre donácionális levél alapján a fehérvári káptalan tart igényt.

Kéthely nevű községet Rindszmaul gróf bírja.

Szent-Márton, Hertelend, (Horváth-H.) Almás, Korpád, Kán, Lak, Kövesd, Bükösd nevű falvakat a fiskus bírja.

Aszói, Vittorág, Gobicz, Pogoni, Csete, Szabás, Gyorofű, (Gyűrűfő), Megyetfa, Lapsi, Cseben, Szagy, Szájgó, Liki, Ibafa, Bakócza, Szent-Lélek, Terece, Végány (Végág), Nyáros, Papron, Kövesd, Erdély, Szatina községeket a fehérvári káptalan követeli, de a fiskus bírja.

Ugyan ez időben Dullersberg Ferencz provisor is megbecsülte ezen birtokokat.

Szigetvár beléletében a katonai aera második felében kevés figyelemre méltó dolog történik. A „Stadt-Magistrat“ jegyzőkönyveiben alig találunk figyelemre méltó dolgot, vagy a melyek nem az egyes ott lakó családok belső viszonyaira vonatkoznak.

Sziget városa 1722. nov. 29-én a magyar kamarához kérvényt nyújtott be s előadja, hogy habár a gróf Huin idejében tett hadi szolgálataik elismeréséül eddig a város minden adózási terhektől ment volt, újabban Somogy megye 600 forint adó megfizetését követeli rajtuk, úgy a királynak Pozsonyban történt megkoronázására 50 forintot és 44 denárt kíván, holott az adómentességre a hadi tanácstól irás van kezükben, melyet a vármegyének fel is mutattak s mégis ezen fölül a téli idenyre 10 ember tartását is rájuk rótták. Kérik tehát a kamara intézkedését, miután csak 20 polgár lakja az egész várost.

A kérelem tartalma ügylátszik megbotránkozást szült a magyar kamaránál s átírtak a hadi tanácshoz ez ügynek rendezése végett. A hadi tanács leírt Szigetvárra: Miként lehetséges az, hogy ott csak 20 polgár van, kik adómentesek s hogy a nép többi része mért nem fizet adót? Mert tudva volt, hogy Szigetvár tetemesen népesebb, semhogy csak 20 polgárból álljon egész lakossága. Ez ügyben tett levélváltásokat s hadi tanácsi határozatokat Szigetvár akkori tanácsa gondosan összegyűjtötte, mely némi világosságot derít a dologra.

Látjuk ugyanis, hogy az ottevő rendes katonaság, valamint a hajduság is, a városban szintén letelepedtek, ott maguknak házat s egyéb birtokokat szereztek s mint hadi szolgálatban levők, követelték maguknak az adómentességet, de a tulajdonképpeni polgárságot sem lehetett adó alá venni, mert különösen a Rákóczy-mozgalmak idején hadi szolgálatoikat teljesítették, mely jogot részükre gróf Huin szerezte meg, a ráczokon és horvátokon pedig nem bírták megvenni az adót.

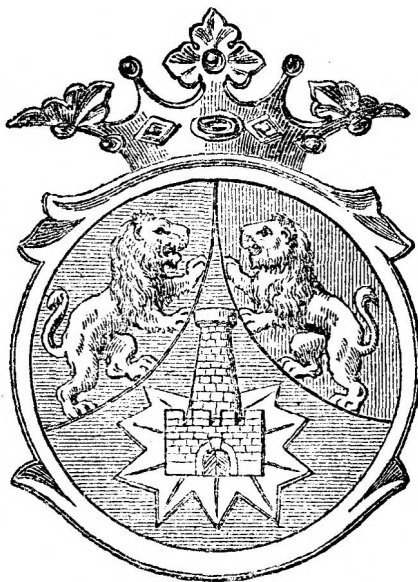
Az eredmény ennek folytán az lett, hogy tekintve a bekövetkezett békésebb időket, a kamara az összes lakosság megadóztatását rendelte el, egyet-

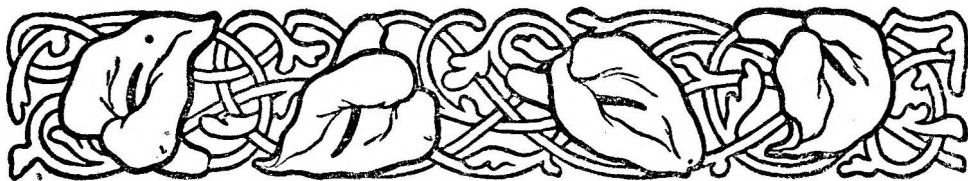
értve a hadi tanácssal; mégis a katonai telepések kérelmére utóbb ezeket az adózás alól felmentették, mit katonái részére báró Ehrenberg helyettes parancsnok eszközölt ki 1727 körül. Később a katonaság nagyon visszaélt e kiváltsággal, úgy, hogy 1736-ban újabb rendelet jött, mely a katona-telepest csak saját személyére nézve vette ki az adó alól, de azok testvéreit, sógorait s más hozzátartozóit, kik e révén az adózás alul kibujtak, adózásra kötelezte.

1725 körül Szigetvár lakosai s a katonai hatóság között viszály fejlődött ki, mert a népnek nem akarták megengedni, hogy Pata és Basal határai felé legeltethessenek. Az ügy elintézését Somogy vármegyére bízták és a megye egyik esküdtjével a vizsgálatot teljesítette is és megállapította, hogy a szigetváriak a molványi hidig legeltettek mindenkor. Látható egyúttal ebből, hogy a „Molványhid“ elnevezés igen régi s a régi hadak ez uton közlekedtek. Valószínűleg ez azon terület, mely Szent-Erzsébet pusztá nevezet alatt fordul elő az okiratokban.

Szigetvár pecsétje egy paizs, melyet a felső részében egy pontból rézsut kiágazó két vonal három mezőre oszt; az alsó, egy sátor nyíláshoz hasonló mezőben várszerű épület van, melynek tornya az osztó vonalak összefolyásáig emelkedik; a két oldalon levő paizs-szeletet képező mezőkön két oroszlán a vártorony felé fordulva szemközt néz egymással.

E pecsétet Szigetvár már a XVIII-ik század első felében, a katonai uralom alatt használta s az az 1691-iki rendszabályozással veszi kezdetét. 1691. ápril 20-án a város átír Pécsre Vechi-hez, hogy fizesse ki az általa birt földekre a községi adót; az átíratot már ezen pecséttel látták el. E pecsétet a város a legujabb korig majd német, majd latin s végre magyar körirattal használta, de más pecsétjeik is voltak, melyeken annyi az eltérés, hogy a torony tetején kereszt is van, minő az 1833 előtt használt pecsét; nem találunk keresztet az 1897-ben használt pecséten. Ha csakugyan úgy volna, hogy a leírt pecsét Szigetvár eredeti pecsétje, bár arra nézve semmi-nemű okirat nem áll rendelkezésünkre, azt kell mondanunk, hogy az eszmét szerencsésen választották; a czimerben a vár Szigetet jelképezi, melynél a kereszt vallását jelentő toronynál korának két legnagyobb hőse küzd a vár uralma felett: Zrinyi és Szulejmán.

Báró Neffczern családja.

Mária Terézia kormánya a törökkel való béke teljes helyreállítására után csakhamar belátta, hogy Szigetvárnak, mint katonai központnak jelentősége teljesen megszűnt s hogy felesleges kiadás ott nagyobb katonaságot tartani. A katonaság megcsökkentését már több mint egy évtized óta foglalatba vették. 1747. év körül már módot kerestek arra nézve, miként lehetne Szigetvárat értékesíteni. Szigetvár akkori administratora: Czindery Ignác Ferencz ez év július 3-án uriszéket tartván, ennek véleménye alapján elhatározta a kormány, hogy a várat megtartja a katonaság részére, de abba csak egy századot helyez el; az összes hadiszereket elviszi onnan, a váron kívül levő javadalmakat, az összes házhelyeket, kerteket, téglavetőket, réteket, földeket, „a cigányok szolgálatjait“, vámokat, legeltetést, vadászatot és egyéb javadalmakat pedig, melyeket részben a katonaság használt, részben azokkal senki nem törődött, az állam javára értékesíti. Miután a kormány azt közhirre tette, Neffczern Jakab báró 1748. áprilisban ajánlatot tett, hogy mind e jogokért 50 ezer forintot fizet. Hasonló ajánlatot tett nagyatádi Czindey Ignác Ferencz is; mégis Mária Terézia, tekintetbe véve Neffczern bárónak közel 50 évi szolgálatát, úgy határozott, hogy Szigetvárat Neffczern Jakab bárónak s mindkét nembeli utódainak, így tehát fiának Neffczern Benedeknek, Mária Erzsébetnek, Mária Teréziának, Évának, Barbarának, Mária Jankának, Mária Jozefának, mint elhalt Mária nevű leánya gyermekének: özv. Vaffenbergernének mint unokájának, fogja adományozni, az eredeti tervtől eltérőleg a tő által kerített várral együtt, melyben csak a katonai épületek maradtak volna az állam tulajdonai. Később azonban, midőn az ügynek tárgyalására Czinderyt is Bécsbe idézték, az ott 1748. április 11-én felvett jegyzőkönyv szerint, az adományt — a várat abból kivéve — csakis a fiágra rendelte kiterjeszteni s báró Neffczern utasították, hogy a vételárból 40 ezer frtot azonnal, 10 ezer frtot pedig a jogügylet végleges rendezésénél fizessen ki.

Az adományozott Neffczern János a pozsonyi magyar kamarának volt tagja, ott is volt rendes lakása s egyuttal királyi titkos tanácsos is volt. Czin-

dery Ignácznak is meg voltak a maga érdemei, a mennyiben atyja: Czindery György al-bán, Zágráb és Kőrös megyék főispánja, 1717-ben a Wana és Novi melletti harcokban részt vett, hol idősebb fia el is esett. Fia: Ignác Ferencz, Slavonia, Dalmácia, Kroácia helyettes főjegyzője, majd Varasd megye alispánja, Zágráb és Kőrös megyék főjegyzője, később szigeti adminisztrátor lett és Steingeville tábornok zászlója alatt Rácországban, Erdélyben és Moldvában szolgált s ezért kapta Pálffy János által 1653. ápril 13-án kiállított okirat szerint a Szigetvárt körülövező Szabás, Visnye, Tót-Haraszti, Brogyancze, Sibolt, Domalics, Gónás nevű pusztákat, de a melyeknek birtokába sohasem léphetett.

Báró Neffczern, mint az akkori adományozásoknál rendszerint történni szokott, előbb lépett birtokba, mint az adománylevelet megkapta, úgy, hogy már 1748-ban a vételár kifizetése után azonnal Szigetvárra jött a birtok átvételére. Az adományozás Szigetvárott általános rémületet keltett. Maga az adminisztrátor Czindery (az okiratok szerint Czindely) féltette házat, az úgynevezett Istvánfy-féle birtokot. Ezen kívül több szigetvári polgár házhelyeiket a várparancsnokoktól pénzért vásárolták meg, mi még nem nyert királyi megerősítést s végre az összes lakosság attól félt, hogy a polgári rendből a paraszt rendbe taszítják vissza őket.

Volt is okuk ettől félni, mert az tényleg beteljesedett és egyúttal elkezdődtek ama számtalan és végnélküli perek, a melyek a törökök kiűzése óta újonnan szervezett urbéri viszonyokat azoknak végső elmúltáig jellemzik.

Alig hogy Neffczern Jakab báró Szigetvárt adományul megkapta, panaszt emelt Czindery Ignác Ferencz ellen, ki mint Szigetvár kamarai birtoknak vezetője, több házat és földeket magának elfoglalt, másoknak eladott, vagy pedig Hojcsy Mihály rokona részére fentartott. Ezen kívül ugyan ez időben egy házat Sziget belvárosában külső földekkel együtt magának megtartott. Hasonlóképen Szabás és Visnye nevű birtokokat, Tóth-Haraszti, Brodjancze, Sibolt vagyis Turbék, Domasits és Gunyász nevezetű pusztákat elidegenítette; mely utóbbiak pedig a királyi fiskus tulajdonát képezik. Mária Terézia 1750-ben rendeletet adott ki és utasította a nádort, hogy az ügyet vizsgálja meg és tegyen róla véleményes jelentést.

Báró Neffczernnek azonban nem volt igaza, mert már előzőleg, az 1747. július 3-án Szigetváron tartott gyűlés jegyzőkönyvében Thold Pál de Nagy és Kis-Savnicza uradalmi ügyvéd, a következőket adta elő: Az Istvánfy-féle nemesi házhelyet, melynek birtokosa most Czindery és mely a belső városban a téren levő sarokház, az akkori Czindery Györgynek ösatyja, a Zrinyi- és Battyányi-féle hadakban szerzett érdemei fejében kapta a még meglévő török zászló és török dárda bizonyossága alapján. A Rákóczy-mozgalmak alatt azonban zálogokkal terhelve elveszett ugyan a birtok, de jelenlegi tulajdonosa: Czindery, 10 ezer forint költséggel újra megszerezte, megépítette, kertet létesített és magát abban a király útján statuáltatta.

Az Istvánfy-családnak szigetvári házáról Ferdinánd királynak 1560. évi december 24. kelt levele emlékszik meg.

Oláh Miklós esztergomi érsek és Istvánfy Pál, hogy Baranyában Szigetvárott levő ama házat, melynek keleti szomszédja Iffju Bertalan, északi szomszédja György, néhai Borbély György fia, nyugatról a város utczája, délről Borbély Pál háza, mely házat Istvánfy Pál s Miklós és ezek elődei birták, mely az ostrom alatt elégett, Istvánfy Miklósnak, úgy testvéreinek, Jánosnak és Istvánnak, a király újra adományozza s abban őket megerősíti. Megjegyezvén, hogy az egykor Enyingi Török Bálinté volt a várral együtt, s e házat szabaddá teszi.

Neffczern aként egyezett ki Czinderyvel, hogy a kérdéses Istvánfy-féle birtokért 20 ezer forint kifizetésére kötelezte magát. Hogy azt tényleg ki is fizette volna, az iratokban semmi nyoma nincsen.

A Czindery által élvezett és magánfelektől megvett többi birtokokra nézve azonban per kerekedett.

Haraszi, Turbék, Domolos s Gonás puszták adományozását Czindery csak 1753-ban kérte, de kérelmével elutasították, miután azokat előzőleg Hoitsy Mihály nádori adomány útján nyerte el.

Czindery egyébként akkor már huzamosb ideig volt Szigetváron mint a királyi javak adminisztrátora és mint a szigeti districtus fiskálisa s a kormány előtt tekintélynek örvendett, mert már 1744-ben, midőn a szomszédos Preuner-féle javak vevője s új birtokosa: Vécsey Ferencz báró e birtokhoz tartozó Nagy-Sziget városában levő házában korcsmát akart nyitni, mihez mint szigetvári lakosnak külön engedély nem is kellett volna, a kormány Czinderyt kereste meg ez ügyben javaslattétel végett.

Neffczern Jakab adománylevelében az összes Szigetvárhoz tartozó birtokok bent voltak; leszámítva mégis az adóhivatali házat és a katonaság részére szánt házakat. A birtok átadását Tanyi László, mint királyi kiküldött és Fonyó Sándor pécsi kispóspost teljesítették 1750 június 9-én.

A bevezetésnél jelen voltak Wolf Antal várparancsnok, Czigányi Gábor plebános, Hoicsy Mihály mint a Batthyányiak ügyvédje, Boronkay László, Kruspér János, Adámovics János, Dekleva József, Babócsay Márton, mint hivatalos emberek. A szigetiekből Paropatics Antal commisszárius, Novák Lőrincz, Dulenczky József vámos, Fischer Károly, Wolfenjutti ezredparancsnok, Csertics György (?) bíró, Garay Ferencz jegyző, Pozsonyi Antal, Gregovics Antal, Szalay Márton, Kalubár György esküdtek, Vörös Mihály bíró, Balogh Tamás, Vörös Péter, Balog Gergely, Győri Mihály, Sajtos Gergely és a szomszédosok.

A birtokbavezetés ellen legelső sorban is a katonaság emelt kifogást, mert — úgymond — Pálffy tábornagytól az átadásra nézve semminemű utasítást nem kaptak és több oly dologról nincs az adománylevelben szó, a melyek tisztán a hadászathoz tartoznak s a melyeknek az adományozott semmi hasznát nem veheti, minő például az ólomolvasztók, a város árakai, de azonkívül a városban levő többrendű katonai épületet sem tartotta vissza a kormány, minő volt a parancsnoknak háza és házikertje a pécsi kaputól északra a város sánczai mellett, úgy a tűzészégi laktanyák a városban és külvárosban. Az

eljárás ellen tehát Wildenburg Antal kapitány, mint akkori szigetvári interim-kommandáns, tiltakozást jelentett be. Eszterházy Miklós is adott be tiltakozást Lichtenstein herczeg nevében, a tűzértség ingó javai iránt. Nagyatádi Czindery Ferencz pedig saját egyéb házai iránt adott be tiltakozást, minthogy a házak az adománylevéllel Neffczern tulajdonává váltak.

Összesen 24 tiltakozó volt, közöttük Szigetvár városa is. Az eljárás ily körülmények között az volt, hogy az ügyet a nádor elé terjesztették, minek folytán Mária Terézia 1752. február 4-én okiratot bocsátott ki s felhivta az összes tiltakozókat, hogy jogaikat az 1752. május 12. és következő napokon Pesten megtartandó tárgyaláson érvényesítsék.

A birtokbavezetés, melyet a pozsonyi káptalan teljesített, Demdis Mátyás káptalani tag közbenjöttével 17 napig tartott.

A hivatalos ténykedésből kitűnik, hogy a kanizsai külvárosban 20 ház volt, a pécsi külvárosban 297, a városban Nagy-Sziget elnevezés mellett 47 ház.

Neffczern János báró kénytelen volt előzetes pert indítani, mely ily esetekben arra szolgált, hogy az ellenmondókkal együtt készüljenek a küzdelemre, vagy esetleg békés uton egyenlítsék ki a kérdést. Az ítélet pedig abból állott, hogy a bíróság a fenmaradt kérdésekre nézve a feleket egy bizonyos határnapra megidézte. Ezenkívül Neffczern bárónak a birtokba vezetés iránt meg kellett indítania perét, mert habár azokban a birtokrészekben, melyekre nézve ellenmondás nem történt, benne is volt, de az ellentmondók által birt részleteket nem használhatta. Neffczern János tehát megindította a pört. De már azt a másik pert, mely őt ily tetemes ellenmondások mellett a vagyon jövedelmeiben is biztosította volna, nem indíthatta meg, mert időközben elhalt, mint közel 80 éves ember. E pert tehát fia, Neffczern Benedek báró kezdette meg, ki nem a magyar kamaránál szolgált, hanem mint jószágkormányzó szerepel az okiratokban.

Szigetvár ellenmondása folytán vagy Neffczernnek, vagy a városnak pert kellett indítani első sorban jogai igazolására. A város mit sem tett; Neffczern ügyvéde pedig helytelenül járt el, midőn az adományozási levél alapján az urbárium megállapításáért folyamodott; azonban az 1757. márczius 17-én hozott ítélettel elutasított. Most már „inobedientia“ miatt fordult a város ellen, majd a kamarához, majd a megyéhez, mely őt az uriszékhez utasította. Neffczern Benedek panasza az volt, hogy a népség az urasági birtokokat elfoglalta s kéri mind a telkesek, mind a kisházások ellen a törvényes censust és egyuttal az 52 és 26 napos munkára kötelezést az 1548. 35. 36. t. cz. alapján. Továbbá kéri, hogy a háznélküli zsellérek is hasonló censust fizeszenek. Továbbá adjon minden lakó havonként egy csirkét, minden évben 4 kacsát és 10 lakó egy hízott disznót karácsony táján. A követeléseket azután összesen 29 pontban sorolta fel a felperes.

A város azzal védekezett, hogy a város lakói nem jobbágyok, sem házhelyeiket, sem külsőségeiket az urodalomtól nem kapták, így annak szolgál-mányokkal sem tartoznak. Ha azonban a szomszédos Pécs város mintájára

egy korcsmai jog egész évre nekik meghagyatik, úgy az uraságnak a kilenczedet s a papoknak tizedet hajlandók fizetni.

A bíróság nehéz helyzetben volt, mert miután Szigetvár adományozva lett, egy hozandó ítélet által kénytelen volt Szigetvárárt eddig élvezett szabadalmaitól megfosztani. A dolgon tehát aként segített némileg, hogy báró Neffczern túlzott követeléseivel elutasította ugyan, de azért az urbéri viszonyt és ennek legszelidebben mért következményeit Szigetvár ellen megállapította.

Ugyanezen per mellékleteiből kiderül, hogy Madarász Lászlónak, Somogy és Baranya vármegye alispánjának, a XVIII. század első tizedeiben az volt a háza a Kanizsa-városban, hol a kápolna áll, mely fából épült volt, de összegyógván, Madarász azt kőből építtette meg; betegsége alatt ott misét is mondtak neki.

Kiderül továbbá, hogy Gonásban még 1719-ben voltak házak, melyekből Kaposy Pantaleona: Dóka Farkas hajdu-hadnagy neje, nemesi házát 21 hold földdel, téglaházzal, marhaállományyal és egyéb ingóságokkal eladta 460 forintért Boronkay Ferencznek és nejének Niczkey Juliánnának.

Igazolást nyert továbbá, hogy Czindery Ignác Ferencz, mint a kamarai javak szigetvári adminisztrátora, csak 1739-ben jött Szigetvárra, hol felesége révén előbb csak egy háza volt, (valószínűleg az Istvánfy-féle) de ehhez többrendbeli birtokot szerzett össze, így Madarász Lászlót, Cserkics báró birtokait, az „Arany szarvas“-csárdát s más egyebeket. De bevezettetni akarta magát Szabáson, Visnyén, Tót-Harasztn, Brogyanszon, Siboltón, Domalicson, Gonáson, Baison egyes birtokrészekbe, honnan azonban visszaűzték.

Neffczern Benedek Szigetvár lakóival kiegyezett olyképp, hogy az úrbéri összes követelése fejében fizetett a város neki évi 500 forintot; az összes kilenczed és tized fejében fizetett szinte 500 forintot. Miután a regáliákat a város használta, így a vámot is a város szedte: már a várparancsnokok kötelezték a várost és utakat saját határukban jókarban tartani. E kötelezettséget is Neffczern a városra hárította; ellenben önmagát és utódait arra kötelezte, hogy a birtokot csakis ez egyezség fenhagyása mellett örökítendik vagy bocsátják áruba. Ez egyezségnek, valamint a Neffczern örökösnek, Neffczern Konrád Tamás bárónak, Szigetvárral kötött szerződése másolatban a város levéltárában ma is megtalálható.

A per alkalmával történt összeírásban megtaláljuk, minő javakat bírt akkor a plebános. Ezek szerint az úgynevezett papmajorságnál bírt 12 hold rétet. Apáti felé 19 hold földet. Keletre az úgynevezett „Belixolub“ földet: 15 holdat. Ezenkívül még 10 helyen 63 hold földet és rétet, úgy Turbékban egy 15 kapás szőlőt, valamint a templom mellett levő plebánia-házat, melyet a kincstár épített egy régibb plebáניהáz mellé és ehhez tartozó nagyobb kertet.

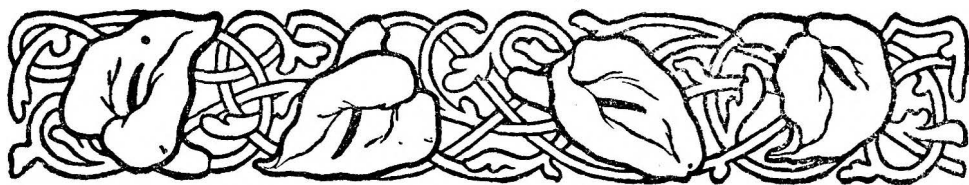
Ugyanekkor a Ferencz-rendűek vagyonát ilyképp vették fel: A belvárosban a pécsi kapunál van a templomuk és temetőjük, zárdájuk és kertjük, mely összesen 102 öl hosszú és 19 öl széles, délről északra pedig 14 öl. Ők birják a város árkat is. A templommal szemközt van egy 18 öl hosszú

és 10 öl széles földterületük; a kanizsai városon kívül egy 222 öl széles és 110 öl hosszú földjük. Azonkívül Cserkics Ferencz bárótól nyert 119 öl széles és 57 öl hosszú földjük és még 9 hold földjük.

Ugyanez összeírás igazolja azt is, hogy a malmot is megépítették, de nem a város, hanem a katonai hatóság s azért nem is építették azt a város árkához, hol Horváth Márk idejében állott, hanem az Almás természetes lefolyásához, a kanizsai kaputól nyugatra, hol az összeírás egy nagy háromkerekű malmot említ meg, mely az Almás-víz lecsapolásáig fennállott.

Még nevezetesebb az, hogy az összeírás egy Szent-Erzsébet nevű pusztáról is tesz említést, mely a somogymegyei oldalon, az Almás-víz jobb partján terült el, azt mondva róla, hogy nem annyira szomszédos Szigetvárral, mint inkább egészen Szigetvár határában fekszik, mely nélkül a szigetiek alig élhetnének. A kihallgatott idősebb tanuk vallomásaiból kiderült az, hogy Szent-Erzsébet pusztát már a török időkben is a vár parancsnokai használták s különösen megemlékeznek Allaga nevű bégről, ki azt birta. A törökök kipusztulása után, miután Szigetvár német telepesekkel népesedett meg, egy Forstner nevű családnak került birtokába, mely azt a Hechcher családnak adta át, mely a hajduság kapitányának adta el az ott levő házakat 300 frtéért. Vikard Sándor halálával Somsich Antal alispán szerezte meg azt, ki magát a pécsi káptalan által a birtokba, a szigetvári provisor tiltakozása ellenére, bevezettette s ki azután a többi birtokrészekből a Hechcher családot kiszorította s a per alkalmával az ügy tárgyalására nem jelent meg, de kicsínálta azt is, hogy iratait nem kellett felmutatnia. Minthogy az irat a pusztához tartozó malomról is emlékszik, valószínű lesz, hogy Szent-Erzsébet pusztá a Tüskeváron túl dél felé húzódó völgy vidékén feküdt.

A Szily család szereplése.

indama családok között, melyek az utolsó két században Szigetvár földesuraiként szerepeltek, a Szily család az, mely Szigetvárral legjobban összeforrt s magából Szigetvárból veszi kiindulását. Eredetét még homály fűdi. A családi hagyomány szerint még a mohácsi vész előtt vonult a Kulpán túli horvát földre és a török idők lezajlása után a XVII. század végén ismét visszaköltözött Somogyba. Az előző századokban többféle Szily család fordul elő az okiratokban. — 1568 körül a zalavári apátnak mostoha unokahuga Szily Katalin kerecsenyi Lengyel Mihályné, ugyanennek testvérei Szily Benedek, Ferencz és Imre; magát az apátot Mezőlaky Ferencznek hívták. Mindebből azt lehetne következtetni, hogy a Szily család Somogy megyének Szil nevű helységéből vette eredetét, melyről XV. századbéli okiratok emlékeznek s hogy innen származhatott el a felsőbb megyékbe.

Füssy Tamás „A zalavári apátság története“ című művének előadása szerint a Zily családnak a XVI. században a Zala-Apáti mellett volt Isseboron és a ma is meglevő Horvátiban, Pacsán voltak birtokai. Sömjén Antal kapornaki apát nővérének első házasságából származnak Zily Albert a későbbi, szintén kapornaki apát és issebori Zily János, második férjétől pedig Mezőlaky Ferencz zalavári apát, Zily János és Mezőlaky Ferencz mostoha testvérek, előbbi ákosházi Sárkány Sárát, az utóbbi Sárkány Margitot vette nőül. Mezőlaky csak neje halála után foglalta el az apáti széket.

Vechy katonai uralmának lezajlása után kezd Szigetváron Szily Márton mint az idetartozó kincstári javak tisztartója szerepelni. Nemeskéről, anyja birtokáról jött ide, nem ismerjük atya nevét, csak annyit tudunk, hogy anyja Sabuk leány volt s egy Szily Ferencz nevű testvére 1725-ben Pécsen élt.

Az anyakönyvekből határozottan kivehető, hogy Szily Márton nejét Frankovics Zsuzsannának hívták, kitől 1712. május 15-én Mária és 1716. december 21-én Ádám nevű gyermekük született Szigetváron. Ez utóbbi születésénél az áll: „ex Czegléd“, miből az következik, hogy a család Czegléden volt birtokos, a somogymegyei Hatvan községtől délre. Czegléd Frankovics-féle

birtok volt és Szily idősebb leánygyermekai: Éva (*1706 † 1778) Rozália, és még Czegléden születhettek. A családfentartó Szily Ádámnak keresztszülői voltak az akkor nagy népszerűségnek örvendett Madarász László, Baranya és Somogy megye alispánja s neje felsőbüki Nagy Terézia.

Szily Márton s neje III. Károly királytól Laxenburgban 1717. évi június 11-én kelt adománylevél értelmében kapják adományul Felső-Pacza, Nagy-Juta és Füles nevű jószágokat. Szily Márton már 1724-ben 62 éves korában meghalt. — Fia: Szily Ádám gyorsan emelkedik, Somogy megyének Marczaliban 1749. február 12-én tartott közgyűléséből kiadott bizonyítvány szerint már 1737-ben, tehát alig 21 éves korában kir. kommisszárius volt, mely hivatalát a bizonyítvány kiadásakor is viselte. Háromszor nősült. Első neje galánthai Balog Erzsébet († 1750. márcz. 23.), a második Csák Justina, a harmadik Hersing Juliánna († 1775. okt. 15.) Hersing János baranyamegyei alispánnak leánya. Első házasságát 1742. ápril 15-én kötötte.

Első nejével alig 7—8 évet élt. Második neje által rokonságba jutott a Harrach családdal s ekkor indul meg a családja felemelésére s megszilárdítására vonatkozó működése. 1751. július 27-én kelt királyi okirat által megerősített magát nemesi előjogaiban, miután régibb nemesi levele elveszett és az 1752. november 26-án Rohonczon gróf Batthyány Lajos nádor által kiállított új adománylevél (nova donatio) Szilvás-Szent-Márton, Póstelek, Szent-Imre, Szent-Iván, Zsípfalva (ma Zsippó), Szerászló, Kelemenfalva, Váralja, Ipoldfalva, Endőllaka, Csókakő, Kerek-Szent-Tamás nevű falvakban és pusztákban Szily Ádámot, nővérét Szily Évát és Rozália nevű nővére: néhai Király Ferenczné gyermekeit, úgy harmadik nővére: Szily Mária néhai Schauroth Andrásné gyermekeit újra megerősíti.

Az okiratokból kitűnik, hogy Szily Ádám a baksai uradalmat Baranya megyében, melyhez 10 község és 38 pusztá tartozott, már 1749-ben megvette a gróf Harrach családtól, névszerint gróf Harrach Ernest-től (kinek atyja gróf Harrach Frigyes volt) és ennek nagybátyjától az akkor még élő gróf Harrach Ferdinándtól. Megvette egyúttal Somogy megyében a drávafoki birtokot a hozzá tartozó három pusztával.

A vétel tárgyát képezte egyúttal a gróf Harrach családnak Szigetváron levő háza is, miből látható, hogy a Harrach család vagy legalább Ferdinánd, Szigetváron tartózkodott, mert a feljegyzésekből tudjuk, hogy a Harrach-ezred Szigetváron is volt s annak kapitánya volt Fábri Ferencz Mihály, ki a Czin-dery családdal együtt szerepel Szigetvár történetében.

A birtokok átvétele is már 1749-ben történhetett, de írásos szerződést csak 1753. júniusban kötöttek, mely szerint a baranyai birtokok vételára 76000 frt, a somogymegyeieké 10.000 frt volt.

A birtok azonban nem mutatkozott Szily Ádám igényeihez alkalmasnak, mert azt még a rendszeres szerződés megkötése előtt eladta báró Vécsey Ferencznek a szigetvári házzal együtt. Midőn ez eladásokat királyilag meg akarták erősíteni, Pozsonyban 1753. júliusban új okiratot állítottak ki az egész jogügyletről és azt Mária Terézia a királyi könyvek tanúsága szerint 1753. decz.

28-án erősítette meg. A baksai uradalmat egyébként báró Vécsey nem bírta megtartani, mert már 1754-ben a jezsuiták kezén látjuk a birtokot és Somogy megyének Tapsonyban 1757. augusztus 27-én tartott közgyűlési bizonyítványa szerint a szigeti ház emeletét bérbe adta a báró (a bérösszeget Csányi Imre szigeti lakos és Birisics Pál szigeti boltos foglalták le adósság fejében), a földszinten pedig urasági korcsma volt. A kérdéses ház 1760-ban báró Neffczern tulajdonába ment át.

Szily Ádám most már egész figyelmét Szigetvár felé fordította; nemcsak mert báró Neffczern, ki a birtokot úgyszólván pénz nélkül vette meg, oly viszonyok közé jutott, hogy kénytelen volt Szigetváron nemsokára túladni, de azért is, mert ez volt szülővárosa; ezt tekintette szűkebb hazájának, melyhez ragaszkodott mindaddig, míg be nem látta, hogy humanizmusa árán saját vagyoni romlását fogná előidézni. — Szigetvárnak Szily Ádám által való megvétele következőleg történt.

Neffczern Jakab bárónak fián, Benedeken kívül, még két leánya is volt, u. m. Neffczern Terézia és Neffczern Eliza Julianna. Unokái pedig voltak báró Fredrik de Zedlicz és báró Waffenberg Ferencz. Minthogy Neffczern Jakab már 1750. évben levelet intézett leányaihoz, kijelentvén abban, hogy halála esetére a vagyonban őket is részesíteni kívánja, ennek alapján a leányok 1755-ben Neffczern Benedek ellen pert indítottak. Minthogy a Neffczern-féle adománylevélben csak a fiúági örökösödést nyerték, így a leányok a hagyatéki ingatlanokban nem részesülhettek volna. A felperesek azonban hatalmas pártfogókkal bírtak a bíróságnál s miután kimutatták azt, hogy az ingatlan az adományozás idejében igen csekély értékkel bírt s hogy az ingatlan értékének emelkedése az abba történt nagyobb mérvű befektetésekben leli okát és így a nagyobb értékkülönbözet nem adományozott, hanem szerzett vagyonnak tekintendő, így e szerzeményben az örökösödési jogot a leányörökösök javára is megállapította a bíróság. Az adományozott eredeti értékű vagyonban pedig megállapította a bíróság a leánynegyedét és tekintettel arra, hogy Neffczern Benedek báró Szigetvárát időközben Szily Ádámnak eladta, ezt arra kötelezte, hogy leánynegyed címén az illető örökösöknek évenként 500 forint járadékot fizessen ki. A per első sorban a districtualis szék előtt folyt s miután báró Neffczern Benedek nem akarta elhinni, hogy a birtokba történt befektetések nagyobb értéket képviselnek, mint maga az adományban nyert birtok, így az ügy másodfokban a királyi táblához is eljutott.

Neffczern Benedeket oly tetemes adósságok terhelték, hogy Szigetvár birtokát megtartani már magában véve is szédelő vállalatnak volt tekinthető. Hozzájárult még ehhez az is, hogy az urbáriális pert, melyet a Neffczern család Szigetvár városa ellen indított, mind a királyi táblánál, mind pedig a kuriánál az 1760. február 12-én hozott ítélettel elvesztette, mit a szigetváriaknak ugyanez évi április 18-án ki is hirdettek és így magasabb jövedelemre kilátás nem mutatkozott. S midőn örökségük miatt nővérei is mozgolódni kezdtek, hogy örökrészüket maguknak biztosítsák, a helyzet nehézsége által kényszerítve Szigetvárát, még mielőtt nővérei a pert megindították, kénytelen volt eladni.

A vevő Szily Ádám volt, a kinek báró Neffczern már 1761. március 17-én Bécsben átadta a nagyszigeti jószágra vonatkozó összes okiratait. 1761. április 8-án megkötötték Bécsben az adás-vételi szerződést s a következő nap Pozsonyban báró Neffczern megbizta Balog Lászlót, hogy szigeti jószágait és tartozékait a pozsonyi káptalan előtt Szily Ádámnak az ő nevében vallja be. Az adás-vételi szerződésben Szily Ádám „de Czegléd” előnévvel él s elmondja az okirat azt is, hogy a vevő Csögle, Görösgal és Draváczt tulajdonosa, miből látható, hogy Szily Ádám ekkor már a Harrach-féle birtokokon túl adott, Drávafok és tartozékai kivételével, melyekre Pozsonyban 1764. február 10-én gróf Batthyány Strattman Lajos nádortól adománylevelet kapott s a pécsi káptalan által e birtokba magát ugyanaz év március 15-én be is vezetette.

Neffczern Benedek nővérei, nehogy az eladás által kárt valljanak, testvérükkel együtt Szily Ádámot is megperelték csupa óvatosságból. Miből látható, hogy Szily Ádám Szigetváron, ép úgy mint a Harrach-féle vételnél volt, már korábban lépett a birtokba, holott a Neffczern családnak birtokba vezetési pöre csak 1760-ban ért véget.

A vételár 60 ezer frtot képezett és 200 arany kulcspénzt, melyet a vevő igen szigorú feltételek mellett volt köteles kifizetni, minthogy az eladó a szerződéshez kapcsolta adósságainak számláját, mely szerint 64 ezer forinttal tartozott. A szerződésben eladta az adományozott birtokokkal együtt ama két-emeletes kúriát is nagy udvarral és ékes kerttel, melyet Neffczern Szigetvárnak Pécs nevű külvárosában birt s egykor Preyner, a szentlőrinci uraság tulajdonát képezte. Kötelezte egyúttal Szily Ádámot a Szigetvárral kötött egyezség szigorú megtartására.

Neffczern Benedek adóssága a számla szerint 64.388 forintot tett ki, a mely összegben nemcsak azon 20.875 frtot vették számadásba, melyet nővérei az ellene indított perben megnyertek, hanem egyúttal a nővéreket illető azon osztályrészt is, melylyel az édes atyjától vett kölcsön fejében tartozott, ami 12.103 frtot tett ki, míg a többi adósság 2—4—6 ezer frtos különböző követelésekből állt. Ezek közé tartozik a Csányi Imre szigeti lakostól kölcsön vett 2130 frt is, melyet Szily Ádám kifizetvén, az adóslevelet 1761. június 6-án Radinay Imre szigetvári tisztartó kezére adta.

Szigetvár ez időben oly kedves volt Szily Ádám előtt, hogy azt családja emelésére mindenkép fentartani s biztosítani törekedett; ugyanazért 1764 augusztus 26-án Pozsonyból előterjesztést adott be Mária Teréziához kérelem alakjában, mely a felségnek felajánlotta, hogy Szigetvárát saját költségén és erejével helyreigazítja és fentartja, oly feltétellel, ha őt és családjának mindenkori legidősebb tagját (seniorát) a szigeti vár örökös kapitányának colonellus címmel és fizetéssel kinevezi s családja részére a nagyszigeti uradalmat majorátussá emeli. Úgylátszik: Mária Terézia nem volt hajlandó ez ajánlatot elfogadni; de már az 1765 január 31-én Bécsben kelt adománylevelél Nagysziget mezővárosát Szily Ádámnak s fiú örököseinek adományozta, a fiúág kihaltával a leány örökösök tartoznak a fiskusnak a birtokot visszabocsájtani azon 50000

forint visszafizetése mellett, melyet báró Neffczern fizetett a birtokért, midőn azt megvette. Ez időtől használja e család a „nagyszigeti“ előnevet, de mások is levelekben így nevezik azt; csak egyetlen esetben fordul elő, hogy maga Mária Terézia egy 1765-iki compulsorialis (sürgető) levélben Egregius Adamus „de Szigeth-Vár“ megjelöléssel él, mi már azért is helytelen, mert a vár maga ekkor még nem képezte adományozás tárgyát, azt csak később a Festetich család kapta meg.

Szily Ádám hogy jövedelmeit szaporítsa, 1765-ben folyamodott, hogy Szigetváron országos vásárjogot nyerhessen, mit meg is nyert; a jog három országos vásárra terjedt ki: szent György, keresztelő szent János és szent Anna napjára és a vasárnapi hetivásárokra. Szigetvár városa az országos vásárookra szóló ama szabadalmát, melyet 1700-ban kapott, ezzel nem veszítette el; így tehát hat országos vásárt tartottak Szigetváron, melyekből háromnak a város húzta hasznát, a másik háromnak pedig az uraság. Mégis az urasági jog-kör más uton rontotta meg a szigetieket. Már 1766-ban folyamodnak Szily Ádámhoz, hogy ne rontsa régi vásári privilegiumukat s kevés jövedelmüktől meg ne foszsza. Később e miatt nagy perpatvar keletkezett a város és uraság közt, mert az uraság az összes vásár napjain maga akarta mérni a szeszes italokat, mihez a törvény szerint nyert jogot, később a helytartótanács az „educillum“ (kimérési jog) szót akként magyarázta — a lakosság előnyére, hogy az csak bormérésre vonatkozik. Tolnai Festetich Lajos idejében a vásári jogot még Portiunkula és szent Erzsébet napjára is kiterjesztették.

Szigetvár lakosai ezenkívül még egyéb előjogaikhoz és a megszerzett szabadsághoz is ragaszkodtak, mi felette nehézzé tette a földbirtokos helyzetét. A szigetváriak egyelőre legalább amaz előnyöket szerették volna megtartani, melyeket a Neffczern családdal kötött egyezményen nyertek. E végből pert indítottak Szily Ádám ellen, melyben Kaposvárott 1763. márczius 10-én hoztak ítéletet s azt a város közönsége elvesztette. A per részleteiből megtudjuk, hogy Szigetvár Medvész és Okop nevezetű helyein akkor csárdák voltak, (diverticula) s a felett forog a kérdés, valjon az a városé-e, vagy urasági birtok? Az ítéletet ebben Tallián János, Csapody József, Schrót József, Kovács István, Bölcs Ferencz, Szily János (ez a Szily János *nem* volt vele rokon) hozták s a csárdákat az uraságnak ítélték oda, mert bebizonyosodott, hogy az ottani rétek birtokosai daklia-pénzt fizettek. Medvész helyét ismerjük, Okop Turbéktól éjszakra feküdt, melynek nevét még az 1867. évi legelő elkülönítési per is említi.

Egy másik per magára az urbérre vonatkozott; mert Szily Ádám nem elégedett meg azzal az egyezséggel, melyet Neffczern kötött a szigetváriakkal, hanem teljes jobbágyi viszonyt akart létesíteni. Az uri szolgáltatásokat Somogy megye törvényszéke meg is állapította. Hiába folyamodtak a szigetváriak a helytartó tanácshoz s hiába hivatkoztak az 1698-iki okiratra, a helytartó-tanács visszautasította kérelmüket oly okolással, hogy Caraffának az időben kibocsátott okirata nem Szigetvár lakosai jogainak megállapítására, hanem csupán

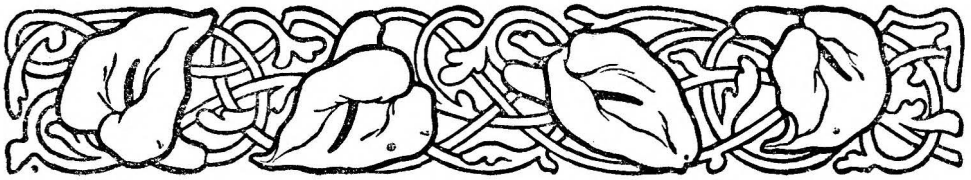
a katonaság és lakosság közötti béke fentartására vonatkozik. Mégis ez alkalommal nyerte Szigetvár ama jogot, hogy az általa használt legelőt, miután a lakosság számához képest csekély volt, az uraság kizárásával egyedül használhassa.

Hasonlóan baja volt Szily Ádámnak a katonai hatósággal is, mely még a régi nyomokon haladt. Midőn a Neffczern család részére hozott birtokba-vezetésre szóló ítéletet Szily Ádám érvényesíteni akarta, a várban a parancsnok egy hadnagy volt, kit Mesterházi Jánosnak hívtak s ki a végrehajtás ellen tiltakozást jelentett be német nyelven, mint azt Keltz Józsefnek Kőszegen 1768. decz. 1-én kiállított bizonyítványa igazolja s ezen fölül is 1763-ban a katonai térparancsnok a Szily Ádám tulajdonát képező malomgátakat kiszakasztotta.

Nem volt épen jó a viszony az ott levő kisebb nemesi birtokok tulajdonosaival sem. Szily ama vágya, hogy e birtokokat lassanként magának megszerezze, nem igen biztatta teljesüléssel. Csak 1761. június 5-ről olvassuk, hogy Szily Ádám megvette Marquise de Thurants (geborene Gräfin von Klenova) szigeti házáat tartozékaival 844 frtéért. Ezen kívül mit sem birt venni, ellenkezőleg még perbe is keveredett velük. Így 1765. jun. 20-án nagyatádi Czindery Ferencz Rókus Szigetvár tulajdona iránt indított pert Szily Ádám ellen azon alapon, hogy báró Neffczern Szigetvárt és tartozékait az ő értesítése és beleegyezése nélkül adta el Szily Ádámnak, mihez pedig az akkori törvények szerint joga volt a szokásos és törvényes elővételi jog alapján és ezért a szerződés érvénytelenítését kérte. E per csak 1779. január 23-án végződött be Szily javára.

Volt másik pere is Czindery Rókusnak Szily Ádám ellen. Minde körülmények annyira elkészerítették Szily Ádámot, hogy elhatározta e birtok eladását. Már 1766 november 10-én Pallinban szerződést kötött Inkey Boldizsárral, mely szerint attól a vasvármegyei sárvári urodalmat megvette 310.000 renusi forintért. A szigetvári birtokot pedig Szily Ádám eladta tolnai Festetich Pál és Festetich Lajos testvéreknek 92840 frton.

Ezzel megszűnik a Szily család szigetvári szereplése; de somogymegyei egyéb birtokait megtartotta Szily Ádámnak haláláig. Ez Sárvárra költözött, de fia József Somogyban maradt. Megjegyezzük még, hogy a család ma is él s virágzik. Szily Ádám, mint Sárvár földesura 1785-ben halt meg a somogymegyei Görösgalon Anna leányának, Somogyinének házánál és tizenegy gyermekéből József (1746—1827) leszármazói külön ágat képeznek, a mely ág fiutódban azonban már kihalt. A minket közelebbről érdeklő Ádám nevű fiának (1763—1844) 22 gyermeke volt, mely körülmény a családot vagyoniilag igen meggyöngyöztette. E huszonkét gyermekből Szily Ádámnak (1800—1864) Jeszenszky Karolintól származó egyik gyermeke: Szily Kálmán, a magyar tudományos Akadémia főtitkára, miniszteri tanácsos. A huszonkettőből egy másiknak, Szily Antalnak (1801—1887) fiaiból Antal (1836—1890) királyi táblai bíró, Szily László (1839—) országgyűlési képviselő Baranya vármegye nyugalmazott alispánja, kinek fia Pongrácz (1866—) szintén orsz. képviselő volt 1892-től 1901-ig.

A Festetich uralom.

régi harczok tomboló lármája elnémult, vérét és verejtékét elitta az emberéletre szomjas föld, a harczy dicsőség pedig éji homályba süllyedt. Elenyészett Szigetvár dicsősége is, mely csak kard-pengés és ágyudörgés között tudott nagy lenni. A kor megváltozott, a kardcsőrejt a toll harcza, az ágyudőrejt a „misera plebs“ jaj-szava váltja fel.

Szily Ádámnak, mint láttuk, lelkületével nem fért össze, hogy Szigetvár népét, mely félszázadig élvezte szabadságát, a jobbágyság szolgaságába döntse; eladta tehát a birtokot Bécsben 1769. május 12. kelt szerződéssel Festetich Lajosnak. A tényleges vétel már előbb történhetett, mert midőn Czindery Rókus Szily Ádámot a Neffczernnel kötött szerződés érvénytelenítése végett megperelte, Festetich Lajost, sőt ennek testvérét Festetich Pált is perbe vonta.

Festetich Lajos „de Tolna“ előnévvel ugyanannak a családnak egyik tagja, melyből a később híressé vált Festetich György származott, ki Keszthelyen a Georgikon nevű gazdasági tanintézetet alapította, kinek Szigetvár vevője nagybátyja volt. Ugyanis Festetich Kristófnak, ki keszthelyi sirirata szerint 1699. június 25-én mint a hétszemélyes tábla bírása s aransarkantus vitéz halt meg, több gyermeke közül az egyik Pál volt, a Georgikon alapítójának apja, 1777-ben Baranya megye főispánja, egy másik pedig Lajos, ki Szigetvárt megvette.

Festetich Lajos nem volt gróf, s azért a közte és Szigetvár lakosai között lefolyt számtalan perben csak mint „tekintetes ur“ szerepel; hosszú időn át Somogy megye alispánja, későbbi időben királyi tanácsos lett. Birtokainak központja Toponár volt, mely község Kaposvártól éjszakkeletre alig 5–6 kilométerre fekszik.

A Festetich család uralmának idejére esik, hogy a városban levő török mecsetet 1783. s a következő években kath. templommá alakították át; 1784-ik évben művészi festményekkel díszítették és 1789-90-ben a tornyot is megépítették, mely azonban jelenleg már igen a templom felé hajlik s valószínűen nem sokára újra-építésre fog szorulni.

Szigetvár 1786-ban.

Noha még a katonai uralom alatt a plebánost mindig a katonai hatóság jelölte ki és így a kegyúri jog is a földesúrra szállt át s azt jelenleg is bírja, még is nagyon valószínű, hogy e templom építését nagyrészt maga a város teljesítette. A torony építésére vonatkozólag a számadások Szigetvár levéltárában ma is feltalálhatók. Ez építkezések Keszthelyi György és Nyitrai Imre plebánosok idejére esnek. Már előzőleg Kollár György plebános 1760—1744 között kibővítette a turbéki templomot és oda egy remete-lakot épített.

A Festetich-kornak másik nevezetesebb eseménye az Almás-víz lecsapolása volt. 1770 márczius 8-án a kormány intimatumot bocsájtott ki a posta-utak helyreállítása iránt, mely azonban az Almás, Gyöngyös és Rinya vizének szabályozása nélkül teljesen lehetetlen volna; ugyanez év július 4-én elhatározták Somogy megye közgyűlésén, hogy miután az Almás és Gyöngyös vizei egyesülve folynak át Baranya megye területére, a szabályozást és lecsapolást csak úgy csinálhatják, ha e vizeket előbb e megye szabályozza; ez okból Baranya megye volt első sorban megkeresendő s ha ez munkáját elvégezte, lehetett csak Somogy megyének a lecsapoláshoz hozzálátni. Kilátásba helyezte a megye közgyűlése, hogy e lecsapolások által 4 ezer hold szántóföldnél és rétnél többet fognak nyerni. A vizet a várat körülvevő lápról akként vezették le, hogy a vár felett északra 1-2 kilométer távolra kétfelé oszlatták az Almás patakot, úgy, hogy az a várnak keleti és nyugati oldalán is folyt és a vár délnyugati sarka és a város északnyugati sarka között egyesült ismét, hol azután átvágva a hajdani magas töltést, a hajdani nyugati oldalon, közvetlen a régi város töltése mellett vezették el a tovább nyúló lápon. A nagy tó ezzel megszűnt. A tó helyét buja termékenységgű rét váltotta fel. De meg kellett szűnnie egyúttal ama három kerekű malomnak is, mely a tó szélén, a nagy töltés mellett feküdt. Festetich Lajos az Almás szabályozása alkalmával újabb malom építésére még nem gondolt. A József idejében felvett tüzetesebb katonai térkép nem mutatja azt, hogy a várfal keleti oldalán ez időben malom lett volna. Ellenkezőleg, a jelenlegi malom helyén egy félholdszerű mélyedést látunk. Csak későbbi időben ástak az Almás vizének felső kiágazásától egy harmadik vizágnak medret, melyet a vár keleti oldalához vezetvén, oda egy malmot építettek, mely jelenleg is áll, és ahoz a vár keleti falán egy újabb kijárást létesítettek. E hajdani posványos lefolyásoknál vízi malmokat csak úgy létesíthettek, ha a posvány szélén hosszabb gátat húztak, míg annak segélyével a kellő vízesést elérték. Ily gát és malom volt Szigetvár alatt is, melynek tulajdonosát Szentének hívták, mely egy ősi baranyai nemes család neve. A malomtulajdonosról nevezték e malom vidékét Szentegátnak és nem Szent-Egátnak, mely ma báró Biedermann Rezső tulajdona. E név azonban nem a XVIII-ik században eszközölt szabályozás alkalmával keletkezett, hanem jóval később, mert az 1842-ik évi urbéri térképen még nincsen Szentegát, hanem e területeket Tüskésnek hívják.

Szigetvár ez időben, habár földesúri hatóság alá került is, Somogy megyében még mindig emporiumot képezett. A megyében nem volt egyetlen hely sem, mely vele vetélkedhetett volna. Maga Kaposvár is, mely e század folyamán emelkedett a megye székhelyévé, méltó versenytársának tekinthette.

A megye közügyei ugyan Kaposvárott tömörültek össze, de a kormány politikai actiójának kiindulási pontja Szigetvárott volt. Egész Somogy megyének egyetlen postája volt Szigetváron, honnan az Pécs és Kanizsa felé közlekedett. Az 1790-ik évi somogymegyei közgyűlési jegyzőkönyvekben az ott felsorolt gravamenek 54-ik pontja megemlíti, hogy Kaposvár a postaközlekedés fenntartása miatt kénytelen három lovast tartani, kik a postaközlekedést Kaposvár és Nagy-Sziget között teljesítik.

Szigetvár ipara ez időben oly magasra emelkedett és a város, mint az építkezések is mutatják, oly tőkékkel és hitellel rendelkezett, de egyúttal oly jó viszonyban is állt földesurával, hogy nagyobb lépések megtételére is vállalkozhatott.

1791-ben arra határozta el magát, hogy saját magának lesz ura, vagyis hogy az urasági jogokat megváltja és folyamodik a királyhoz, hogy szab. kir. város lehessen. Ennélfogva első sorban az urasággal, Festetich Lajossal tette magát érintkezésbe s miután szóbelileg megegyeztek abban, hogy a földesúri jogokról 150.000 frt váltságdíj fizetése mellett örökre lemond, egyúttal felkérték őt, hogy mint az udvarhoz közelálló egyén, pártolja ügyüket a király előtt. A kérdésnek nehézségét így most már megoldván, elsőben is felterjesztették alázatos folyamodványukat a királyhoz, hogy Szigetvár városát a szab. kir. városok sorába emelje. Kérelmüket német nyelven írták és hivatkoztak az I. Lipót alatt javukra 1790-ben kiadott kiváltságlevélre, mely a város lakosait, úgy mint az a szab. kir. városoknál van, nemcsak polgároknak nevezi, de egyúttal az általuk élvezett szabadalmakban részesíti, így szabadon választható tanácsa van, szabadon bíraskodik saját ügyeiben, szabad hús- és bormérési joga van stb.

Leopold ez oklevele tehát az ő kiváltságait amúgy is biztosította, habár megfoghatatlan módon földesúri hatóság alá kerültek. De a földesúr minden jogaikat hajlandó visszaadni, sőt maga is Szigetvár fölszabadításáért esedezik. Így, tekintve Szigetvár hajdani dicsőségét, hol egykor annyi vér folyt, ne kívánja ő Felsége, hogy ott a szolgaság könnyei hulljanak; s midőn a történet a harci dicsőség babérjaival koszorúzta a várost, adná meg ő Felsége, hogy a város eme dicsősége a szab. kir. városok sorába való felemelés által nyerjen megerősítést.

A szépen szerkesztett folyamodvány úgy látszik tetszett az udvarnak, mely különben is szerette a városokat szab. kir. városok sorába emelni. Maga Festetich is támogatta az udvarnál a kérvényt és első lépés gyanánt Somogy megyének küldötték azt le, adjon véleményes jelentést. Somogy megye pártolta Szigetvár kérelmét; ily jelentéssel terjesztette azt vissza az udvarhoz.

Most már a szigetváriakon volt a sor, hogy a megváltáshoz szükségelt 150.000 forintot megszerezzék; ennélfogva 1791 ápril 22-én a város összes lakossága: a szabó, szijgyártó és szűcs, magyar varga és a csizmadia czéh összes tagjai felhatalmazták a városi tanácsot, hogy ez összeget kölcsönrel megszerezze.

Időközben Festetich grófhoz is fordultak, ki azonban most már a szóbeli egyezés helyett írásos egyezséget követelt és óhajtotta, hogy azt a város az

uriszékkal kösse meg; ennek ellenében a város nem is kívánt egyezséget kötni, hanem oda nyilatkozott, hogy a fölszabadulás esetén a kívánt 150.000 frtot a grófnak saját kezébe fogja lefizetni és főképp azért fél az uriszéktől, mert lehető, hogy a békességes úton való elintézésnek eljárása igen meg fogná nehezíteni.

Sajnos, hogy II. Lipót korai és váratlan halála megakadályozta azt, hogy Szigetvár kérelmét megadhatta. Utóda pedig mindjárt országglásának elején oly politikai viszonyok közé jutott, hogy Szigetvár szabaddá tétele az országgyűlésen lehetetlen lett volna. De maga az udvar is irtózáván a szabadság minden eszméjétől, lemondott egyúttal arról is, hogy valamely várost szabaddá tegyen és ezzel a földesúri jogokat megsértse, vagy egy lépéssel előbbre haladjon az általános szabadság megvalósulása. Ezzel együtt tehát letért arról az újonan megkezdett útról, hogy valamely városnak felszabadulását egyszerű kérvényezés, az érdekeltek bejegyezése, a megyéknek és a magyar kamarának helyeslő véleménye után intézze el. — Visszatértek a Mária Terézia idejében gyakorolt eljárásra és a királyhoz beadott kérelmet pernek minősítvén, mint ilyent Somogy megye törvényszékéhez küldötték le elbírálás és ítélelhozatal végett.

E per csak 1829-ban ért véget, de Szigetvár azt nem nyerte meg.

Festetich nagyhamar megbánta, hogy Szigetvár szabaddá tételébe beleegyezett. A francia mozgalmak nagyon fellázították a magasabb arisztokrácia kedélyét s vele a másik ellentétbe: a nép elnyomásának szélsőségebe estek. Már 1792-ben megindultak a perek a szigetváriak ellen, melyeket a legnagyobb kegyetlenséggel erőszakolnak rájuk s ha bárhol is helyesnek mutatkozott volna, hogy a földesúr elnyomja jobbágyát, a legigaztalanabb eljárás volt Festetichnek azt szigetvári alattvalóival tenni.

Már báró Neffczern mély sebet ütött a szigetváriak jogain; de e sebet, mint a szigetváriak maguk mondják egyik előterjesztésükben, még nagyobbá tette Szily Ádám; Festetich pedig begyógyíthatlanná változtatta. A XVIII. század utolsó tizedében Festetich már arra törekedett, hogy Szigetvár lakosait megfosztva minden joguktól, a közönséges jobbágyok, a misera plebs sorsára alacsonyítsa le. Bizvász Pál akkori jegyzővel az uraság tisztviselői szövetkeztek s a jegyző a város irattárából a funduálist és mindazon okiratokat, melyekkel jogaikat bizonyíthatták volna, az uraság kezeibe csempészte s hogy a város épenséggel ne védekezhessék, a bírót és előljárást minden ok nélkül állásától elmozdította; az új bíróválasztást Festetich maga személyesen vezette, mely alkalommal Szalay György bíróval összeverekedett, azt a közönség előtt „megtaszigálta“, a jegyző pedig, kiről az okiratok azt mondják, hogy nem a város jegyzőjévé, hanem a saját szolgájává tette, hamis bizonyítványt állított ki arról, hogy a levéltárban az elloptott okiratok nem is léteztek, mely hamisítványra később az esküt is letette. Festetich ugyan a jegyzőt is megfosztotta állásától, de csak azért, hogy őt újra visszahelyezze, később pedig magánál alkalmazza.

Hasonlóképp feltörette az uraság a város pénztárát és abból a számadásokat elvitette, hogy így — a város számadást nem készíthetvén — újabb

követelésekkel léphessen elő. Nyomozás során kiderült az is, hogy már az előző jegyző: Novák, szinte az uraság érdekében dolgozott, kit Festetich szintén kidobott hivatalából, de neki Kaposvározt házat vett és évi díjat biztosított részére.

Igaz ugyan, hogy Festetich kinyilvánította, hogy a szigetvári pénztár feltérzése nem az ő rendeletére történt, minélfogva az ott talált okiratokat visszaküldötte a városnak; de másrészt az elvitt számadásokat bebizonyíthatólag meghamisították, sőt a visszaküldött irások közé hamisítványokat csempészték be, melyeknek másolataira később hivatkoztak.

Hogy pedig az egész botránynak élét vegye Festetich, egy idegen által, mintha szigetvári lakos lenne, feljelentést tétetett a megyéhez, hogy Szigetvározt a nép felzendült urasága ellen, kit a vármegye pártfogásába venni kér.

Ugyanekkor történt, hogy Festetich, miután Szigetvár várát a katonai kincstártól megvette, a várból az összerogyott kazamaták és különösen a belsővár egyéb hadi építkezéseinek földjét a várból oly módon hordatta ki Szigetvár lakossága által, hogy az ő rendeletére az akkori főbíró, Nedeczky Rudolf vitette ki azt a várból a közútak csinálására, de csak Szigetvár határának útjait töltötték meg, melyeket pedig, minthogy Festetich vámot szedett, maga is tartozott volna megcsináltatni; s emellett épp a legfontosabb mezei munka idejében, kaszálás és aratáskor 3 héten át annyira szorította a főbíró Festetich hajdui által a népet, hogy az igavonó barmoknak még etetési szünetet sem adott, hanem a feljegyzés szerint 17-szer is kellett egy nap fordulniok. A munkálatot vezérlő Kóczián Mátyás, Szigetvár bírája, részben a főbíró kényszer eszközei, részben a nép zúgolódása miatt oly kétségbeejtő helyzetbe látta magát sodortatva, hogy öngyilkossá lett, hat árvát hagyván maga után; ekkor szüntette be a főbíró a földhordási munkálatokat. Valószínű, hogy a várnak eme átalakító munkálatai alkalmával vitette Festetich a várnak régi kapuját Toponárra s helyette újat csináltatott. Szigetvár várának a régibb kapuja még jelenleg is megvan Topováron a kastélykertben.

Megtiltotta továbbá Festetich Szigetvár községének azt, hogy a község pénzét kamatra adhassák, amivel számításuk szerint a tilalom hét éve alatt 3823 frt 12 kr kárt okozott a városnak. Majd a város bíráját s elöljáróit hamis relatiók alapján elfogtatván, őket hajduival kegyetlenül megbotoztatta.

Történt aztán, hogy az istvándi zenészek (verbunkosok) az uraság csapárjánál zenélvén, ott a vidéki s paraszt népség között verekedés kezdődött; a rend helyreállítására Nedeczky főbíró a szigetvári elöljáróságot küldötte, kiket azután később maga zendülőknak vádolván, a bírót, elöljárókat elfogatta, bezáratta. A végleg elkeseredett nép a vármegyénél Festetich ellen hiába keresvén jogorvoslatot, panaszával egyenesen a királyhoz fordult s ez a helytartótanács közvetítése mellett deputációt küldött ki, mely az ügyet 1795-ben megvizsgálta, számtalan tanut hallgatott ki s újabb bizonyítékot hozott fel, midőn is Szigetvár bizonyítékainak ügyes összeállítása mellett Festetichet sarokba szorították.

Nem tudjuk, hogy ez elkeseredett harczot maga Festetich Lajos vezette-e? De nem valószínű, mert akkor már idős ember volt és 1798-ban meghalt.

Porai a toponári templomban pihennek s ott nyugszik hitvесе is, nagyjókai Farkas Krisztina, ki 1817. nov. 2. halt meg. Szigetváráт legidősebb fiának Kristófnak kellett volna megkapnia, de még atyja előtt 1788 október 9-én Szigetvárott 26 éves korában meghalt, mint Somogy megye jegyzője s kit mint földesuri örököst József császár tilalma ellenére kivételesen a templom sirbolt-jába temettek. Festetich Lajos halála után mint örökösök maradtak Antal, Lajos és János nevű fiai és Mária Krisztina nevű leánya, ki Czindery Rókus fiának Gálnak volt hitvесе. — E gyermekek közül Szigetvár Lajosnak jutott, nevével a Szigetvárt érdeklő okiratokban mindenütt találkozunk a 19. század elején s nagyon valószínű, hogy ez kezelte már atyja életében a szigetvári birtokot, s ennek önkénye vitte majd csaknem a végletekig a szigetváriakkal az ügyeket. — Csak mintegy tizenkét esztendő múlva hozta meg az uriszék ítéletét, a melyben 28 kérdést bírált el s a melyet az azzal meg nem elégedő szigetváriak a megyei törvényszékhez felebbeztek, mely 1808. november 28-án az uriszék ítéletét legnagyobb részében helyben hagyta. Magától értendő, hogy e perben a városnak a szab. kir. városok sorába való felemelése is kérdés tárgya lett s a melyben a megyei hatóság ugy az 1563-ban nyert kiváltságokat, mint az 1698. évi Caraffa-féle rendezést és a Neffczern családdal történt egyezkedést agyoncsépelte.

Az ügy 1812-ben került újra felebbezési forumhoz, de csak 1810-ben a helytartótanácshoz, mely a kérdésben véglegesen határozott s akként okoskodott, hogy miután Szigetvár már a korábbi századokban földesur alatt állott, a király által adott privilegiumok, melyeket az országgyűlés meg nem erősített, a földesuri jogokat meg nem szüntethetik, annál kevésbbé, minthogy az adott privilegiumokat a király a báró Neffczernnek történt adományozás alkalmával ismét visszavonta. Különben is az 1563. évben készült okirat nem privilegiumot tartalmaz, hanem csak egyezséget, melyet a város lakosai az akkori hadi prefektussal a végett kötöttek, hogy terhesebb vármunkára őket ne alkalmazzák; a bormérés és mészárszék és a malom iránt nyert jogokra pedig azért nem hivatkozhatnak, mert azt soha fel nem használták s így e joguk elévült. De igazolva lett az is, hogy 1742-ben a hús és bor árulásért a katonai kamarának 250 frt haszonbért fizettek.

Somogy megye 1819. évi közgyűlésének jegyzőkönyve igazolja, hogy ez ítéletet Szigetvár lakossága előtt szeptember 21-én ki is hirdették, mely alkalommal Festetich részéről oly nyilatkozat történt, hogy hajlandó a várost szabadra eresztetni, ha magukat tőle megváltják.

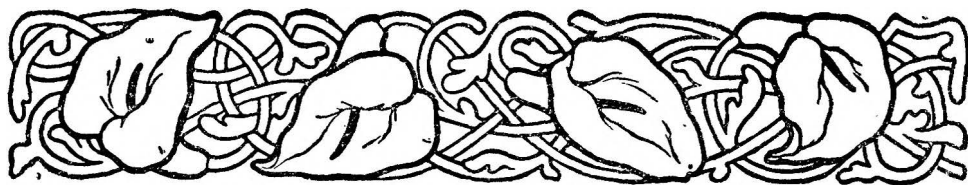
Magától értendő, hogy a közel 30 évig tartott per eredménye Szigetvár teljes lenyűgözésével végződött. Minden nyert kiváltságaikat véglegesen elvesztették, polgári rangból a jobbágyok sorába letaszítottak és a földesuri önkénynek hatalmába estek.

Csak a földesuri jogok céljának teljes félreismerése és a belőle származó ferde kinövések előtérbe helyezése szűlhetett oly monstruozus ítéletet, minővel a szigetvári per befejezést nyert; mert az ajándéknak már a rómaiak idejében is az volt természete, hogy azt visszavenni nem lehetett. Ha a királyi kegy

Szigetvár városát szabadalmakkal ruházta fel, azt a Neffczern részére történt későbbi ajándék meg nem semmisíthette és hogy ha Neffczern adományozásához törvényes megerősítés szükséges nem volt, úgy nem volt szükség arra akkor sem, midőn ugyanazon jogokat a város lakosságának adományozták. Látni való tehát, hogy az e perekben hozott ítéletek az akkori kor meghamisított jogi felfogásán alapulnak.

A Festetich-korszak vége felé Szigetvárott ismét lázas állapotok keletkeztek. A nyughatatlanság szerzője legnagyobb részben Vörös László akkori jegyző volt, ki a nép ellenszenvét a zsidók iránt felhasználva, békételen hangulatot idézett elő. Ekkor történt, hogy a zsidók kénytelenek voltak temetőjüket megnagyobbítani, mely a legelőben feküdt. Ki is eszközölték erre a helytartótanács engedélyét, mely hason nagyságu területet rendelt nekik kiadni. A felbújtott nép már előzőleg az uraság közbenjötté mellett választott Méder Ferencz bírót nem fogadta el, hanem a birói teendőket Szalay János végezte. S ekkor történt, hogy Vörös László vezetése mellett a népség kiment a zsidó temetőhöz, elkergette a munkásokat, a kik a temető árkát húzták s betemették azt. Más alkalommal pedig feltörték a zsidó temetőt s kapuját elvéve, Méder Ferencz udvarába szállították. Az ingerültség egyik másik oka volt, hogy az urasággal folytatott per igen húzódott s azt vélték, hogy ennek maga az uraság az oka. A hatóság és uraság a béke helyreállítására kellő mérséklettel intézkedtek s miután tényleg az előtt oly egyéneket jelöltek a birói állásra, kiket a nép el nem fogadhatott, mint ház nélküli zselléreket, vagy kik magyarul nem tudtak, vagy a nép előtt ellenszenvesek voltak, 1827. évben pedig, miután az első biróválasztást Szigetvár közönsége zajosan visszautasította, bírót nem is választott, hanem kijelentette, hogy nekik van birájuk, Szalay János s hogy a bírót ők fizetik, tehát nekik is van joguk azt választani, — az uraság az ujabban megejtett választásnál az öt biró-jelölt közé oly egyént is vett fel, ki általános népszerűségnek örvendett: Boros Györgyöt, akit aztán egyhangulag meg is választottak bírónak. Az ugyanerre az alkalomra kiküldött megyei közeg újra kimérte a meg bővített zsidó temetőt és a forrongás ügyében megtartották a vizsgálatot is, melyben a város közegeinek sikerült magukat kimosniok, bűnbakul szolgálván az időközben elhalt Méder Ferencz; ellenben Vörös László jegyzőt, ki ellen idő közben hamis okirat és végrendelet hamisítás vádja is felmerült, állásától felfüggesztették.

Czindery László s utódai.

A Czindery család, melynek egyik tagja: László, Szigetvárt a Festetich családtól 1832 körül megvette, még a török hódítások elején kezd Szigetvár vidékén szerepelni. Az első birtokszerző Czindery Pál volt, ki 1573-ban Miksa királytól nyerte Nagy-Atádot, honnan a család előnevét vette, úgy Rinya, Kis-Atád, Eötvös, Döbrök, Lukafa, Boda, Kivadár, Gyránd nevű somogyi birtokokat, melyekbe magukat a zágrábi káptalan által be is vezettették s a róla felvett okirat szerint 1574-ben Szent-László s Szerdahely felé a határokat is minden ellentmondás nélkül bejárták. Ugyanez évben nemesi czímert és saját birtokain pallosjogot is nyert a család, mit 1574-ben in generali congressu Pozsonyban kihirdettek és azt a báni cancellaria Czindery Elek Dónáttal közölte. Az okiratok szerint Czindery Pál fia Péter, ennek fia János, ennek fia István voltak. István fiai voltak Mihály és Gáspár. Czindery György a Rákóczy-mozgalmak idejében élt s neje Éva báró Malakóczy Miklósnak leánya volt. Az Istvánfy-féle szigetvári ház s a hozzákapcsolt tetemes birtokrészletek az ő tulajdonát képezték. Ennek két fiáról vannak hiteles adataink; az egyik Czindery Ignác Ferencz, aki kettős keresztnévének majd egyikével, majd másikával él, már 1734 októberben jelen van Baranya megye közgyűlésén, ott van 1726 július 15-én mint a Rindsmaul család megbízottja; 1729 február 27-én olvassuk róla, hogy neje Baksai András leánya Anna Mária; 1730-ban feltűnik, mint a baranyamegyei Bogád községnek ura, mely ettől kezdve a Czindery-Bogád nevet viseli; ugyanekkor Pellérdet és Aranyost zálogban bírja; 1736. szeptember 17-én a jegyzőkönyvek megemlítik, hogy sógora Adamovics Márton. Az 1742-ki jegyzőkönyvek szerint a nemesi felkeléshez egy teljesen felszerelt lovast tartozott adni; 1762-ben Adamovics Erzséttől férjezett Czindery Donátnétól 3000 frtot kölcsön vesz fel. E szerint Donát testvére volt Czindery Ignác Ferencznek. Czindery Donátné mint özvegy asszony 1784-ben a pécsi káptalannál teszi le végrendeletét. Ugy látszik: volt egy László nevű testvére is, ki 1787-ben jelen van Pécsen a megye közgyűlésén. A család-fentartó azonban Czindery Ignác Ferencznek fia Czindery Rókus Ignác, ki Szigetváron

született 1730. április 17-én. Keresztstülei voltak Fábri Mihály Ferencz, ki a Harrach-ezredben kapitány volt és neje Magdolna. — A család nő-ági leszármazására fényt vet ama per, melyet Malakóczy Terézia „de Szomszédvára” indított a báró Neffczern Jakab birtokba vezetése alkalmával, annak ellenmondva. E nő 1750. augusztus 30-án Mária Teréziától egy okiratot nyert, mely szerint szomszédvári Malakóczy Terézia az Istvánfy családdal egyenes összeköttetésben állott és néhai Istvánfy Pálnak, Istvánfy Miklós alnádor atyjának birtokaiban, melyeket a török elfoglalt, Mária Terézia őt újra megerősíti. E birtokok voltak: a ladi erősség összes járulékaival, egy nemesi ház Sziget városában, birtokrészlet Ujfaluban, melynek újabb neve Tót-Ujfalu, úgy Vöröstó, Kottyán, Kis-Zalas (a Dráva mellett), Sorompós-Szent-Mihály vagyis Barcs-Szent-Mihály, Ujfalu (most Magyar-Ujfalu), Laxander, Horolya, Bűrüs, Sikota, Várad, Gelencze, Tóti, Legencsi, Haraszi, Pellér (Pellérd), Arányos községek vagy csak részbirtokok.

Ez okiratot Baranya megye közgyűlésén Pécsen 1751. október 9-én kihirdették, de már előzőleg 1750. szeptember 6-án, tehát az adományozás után hetednapra nagyatádi Czindery Ferencz Rókus ellen a pert megindította a Sziget városában levő ház, Barcs, Arányos, Pellérd és egyéb birtokok miatt, úgy Hojcsi Mihály ellen is, ki az Istvánfy-féle szigetvári birtokokból birtorészeket, nemkülönbön Boronkai Ferencz ellen, ki Harasztit és Sziget körül több kisebb helyeket birt, boroszlói Gyöngyösy György ellen, szalántai Balog Ferencz ellen és Szily Ádám ellen.

Minthogy Malakóczy Terézia Szigetvárt illetőleg e perben mit sem nyert, minket főképen az Istvánfy családból való leszármazás érdekel. E szerint Istvánfy Pálnak és neje Hedvignek, gyulai Gyulay János leányának fia volt Istvánfy Miklós a történetíró és alnádor, kinek nejétől bajnai Bót Erzsébettől származott Orsolya, a ki Lipcsey János neje lett. — E családból származott Lipcsey Erzsébet, ki férjhez ment Malakóczy Miklóshoz; ezeknek fiai voltak báró Malakóczy Miklós és Benedek és ez utóbbinak leánya volt Malakóczy Terézia, akkor özvegy Fábry Mihály Ferenczné, ki gyermekei nevében perelt. E Fábry család Arányos és Pellérd birtokokat tényleg megnyerte és azt mintegy 50—60 esztendeig birta is. A Fábry család egyik utolsó fiu-leszármazója Fábry Ottmár, mint ügyvéd halt meg Pécsen s egyetlen leányától származó unokája Sipőcz István, a ki tehát, valamint gróf Andrássy Aladárné, Istvánfy származék. Mária Terézia adománylevele egy II. Rudolf által Istvánfy Miklós részére 1599. márczius 3-án Prágában kiállított új adománylevéltre hivatkozik, melylyel a király Istvánfy Miklóst birtokaiban újra megerősítette.

Czindery Rókus 1768. május 13-án veszi át Pellérdet és Arányost özv. Fábry Mihályné szül. Pruckentheis Teréziától; e Czindery az 1771-iki jan. 4-iki baranyai közgyűlési jegyzőkönyv szerint kir. tanácsos; az övé Pécsen ama ház, mely József császárnak adott szállást akkor, midőn Pécsen átutazott (a takarékpénztár mai helyén állt a Czindery-féle ház). Pécs városának 1780. jan. 21-én kelt szabaddá tételére vonatkozó okiratban mint kir. kiküldött szerepel. Czindery Rókusnak valószínűleg 2 neje volt; az elsőől született Pál nevű fia. 1795-ben

Kórház.

Czindery Rókus Mayer Ferencznek, a győri iskolák igazgatójának e fia tartása és nevelése fejében évi 300 frt fizetésére kötelezte magát, mely okiratot Mayer Ferencz mint győri czimzetes kanonok 1827-ben a pécsi káptalan előtt átiratta, tehát még akkor is húzta ez évdíjat. E fiú azonban elhalálozott. Czindery Rókusnak második nejétől: Wächtler Juliától 1789 márczius 9-én született József László nevű fia, 1790 márczius 18-án Mária Julia nevű leánya, kik valószínűen csecsemő korukban haltak meg, 1792. július 7-én mint utószülött László József, ez Anna fia, ki a szigetvári urodalmat később megvette. E három gyermek Pécsen született. Az özvegy 1736 április 7-én megjelenve a pécsi káptalan előtt, ott László József nevű kiskorú fiát Czindery Rókustól származónak elismeri, ekkor tehát többi gyermeke már aligha élt; 1799 febr. 7-én ugyanott Petróczy László táblabírótól vallja teljhatalmú megbízottjának. Czindery László neve a gazdálkodás terén és történetében általánosan ismeretes; szóval, tollal és tettel működött és szerzett magának érdemeket. A mezőgazdaság mellett egyik eszméje volt a lótenyésztés fokozása, melyre különös figyelmét Somogy megyében fordította, hol nagyobb számban élt a kisebb nemesség és így a lótenyésztés fejlesztésére kedvezőbb viszonyok voltak, mint Baranyában.

Kaposvár felett a hetesi mezőn rendszerint megtartott lóversenyeket ő szervezte. A méneseiben nevelt lovak nagy hírnévnek örvendettek és Czindery-faj elnevezés alatt voltak ismeretesek.

Létrehozta 1836 körül a lótenyésztő társaságot; az orsz. gazdasági egyesület egyik legtevékenyebb tagja és másodelnöke volt. Könyvet adott ki ily cím alatt: „Mikép gazdálkodhatunk ingyen“, mely Pozsonyban jelent meg. Az út melletti fasorokról és egyéb gazdasági dolgokról számtalan apró közleményei jelentek meg. Baranya megyének is hasznos szolgálatokat tett. Már kis korában a megye céljaira használták fel 1807 és 1809-ben az atyja által beszerzett fegyvergyűjteményét; később 1827 körül Miskolczy András kanonokkal együtt első volt azok között, kik az eszmét megpendítették és erélyesen működtek azon, hogy a Győrbe áthelyezett jogakadémia helyett Pécsen másik állíttassék. Nagyszabású volt azon terv: miként és hova kell a megye székházát Pécsen felépíteni. Ennek helyéül az irgalmasok és az országút között eső területet jelölte ki. Politikai működése gyanánt felemlíthetjük, hogy 1832-ben Somogy megyében alispán volt, később Vas megye főispáni helyettese, utóbb 1846-ban Somogy megye főispánja. Kitüntetésből a Lipót-rendet és az udvari tanácsos-ságot kapta.

Eme méltósága és hivatalos működése között sem felejtkezett el Szigetvárról és mint nagy gazda olyannyira iparkodott Szigetvárat emelni, hogy annak emléke e városban most is él. De bár Szigetvárért sokat tett is, magát pécsi illetőségűnek tekintette, ahol született és meg is halt; leányai nevelését Pellérdén vezette, innen házassította ki őket; Somogy megyében pedig legkedvesebb tartózkodási helye Lad volt.

Sokoldalu gondjai mellett Czindery László még birtokait is igyekezett szaporítani. Amellett, hogy Szigetvárat megvette, 1827-ben Nagy Thany Mihály

Ferencztől zálogba vette 32 évre Somogyban Besenyő és Öszpöte nevű pusztákat, sőt 1849-ben kiegészítette szigetvári birtokát, megvéván ott dezericzki Országh Imre birtokrészét. E három vétele a pécsi káptalan előtt történt. E szigetvári rész annyiból érdekes, hogy e vétel tárgyát a Vechi-féle rétek és Vechi- és Jáni (szerémi püspök)-féle rétek és földek képezték, mely utóbbiak Tüskevár névvel ismeretesek. A megvett terület 107 holdat tett ki s 100 forinttal számították holdját.

Hogy Szigetvárnak városi jelleget kölcsönözzön, ott egy díszkertet akart létesíteni. A kert helyisége a mai polgári iskolától egész a vasútig terjedt; de a polgári iskolával szemben levő nyugoti részt is díszfákkal és növényekkel ismételve beültette, mert díszkertészete egyáltalán igen magasan állott; Ladon, Pellérden és Szent-Mihályfán ily kerteket tényleg létesített, de Szigetvárrott a köznép vandalizmusa ismételve tönkre tette az ültetvényeket, úgy, hogy Czindery kedvét vesztvén, szép tervét abbahagyta.

Szigetvárrott dohány- és szivargyárat létesített, mert ekkor — a negyvenes években — a dohány még nem képezett állami egyedárúságot. Helyes kezelés foytán dohányja, de különösen szivarjai kitűnő minőségűek voltak. A Czindery-szivarokat, mi az időben még ujságszámba ment, általánosan keresték. Sokan jöttek a gyárba a szivarcsinálás titkát eltanulni és azt mindenfelé terjeszteni, úgy, hogy ha az egyedárúság közbe nem jön, a szivargyártás bizonyára nagy lendületet nyert volna Szigetváron és vidékén. Egyébként is a gyárak emelése s a gépeknek a mezőgazdaságban való értékesítése kedvencz eszméihez tartozott. A XIX. század harminczas éveiben utazásokat tett külföldön és amit szépet és jót látott, azt behozta és alkalmazta birtokain. Gyárak emeléséről is gondoskodott, különösen szeszgyárakat létesített. Szigetvárrott czukorgyárat állított fel, mely azonban a gyár vezetőjének változása folytán megbukott. Szeszgyára volt neki Pellérden és Szent-Mihályfán, hol egyúttal üveghutát is rendezett be.

Szigetvár szépítéséről akként gondoskodott, hogy a városban három díszesebb emeletes házat épített; u. m. a mai takarékpénztár épületét, egy másikat a Zrinyi-tér szemben levő sarkán s egyet a mai Biedermann Rezső utczában. Szándéka volt a téren lévő Korona-vendéglőt is emeletesre építeni, tervét meg is kezdte, de ebben őt közbejött halála megakadályozta.

Egy szóval: nemes gondolkodású, nagy műveltségű és igazi magyar ember volt, ki korának eszméit helyesen felfogva, fáradhatatlanul működött saját magának, alattvalóinak s a magyar nemzet közérdekeinek előmozdításán.

Át lévén hatva azon eszmék által is, melyek a XIX. század negyvenes éveiben a jobbágyság felszabadítását célozták, az uraságok és alattvalóik közötti peres viszonyokat egészen más szempontból fogta fel, mint azt a saját érdekeiket túlzó módon védelmező földesurak tették.

Az a száz év, mely Neffczern adományozásától az urbéri viszonyok megszüntetéséig folyt le, az urbéri perek századának volna nevezhető. Levéltárainkban ez egész idő alatt nem találunk mást, mint az urbéri pereknek

számtalan változatait, ép úgy, mint a XIV. században a hatalmaskodási pereknek egész seregét; úgy, hogy teljes gúnynyal jegyezhetette meg az egykori fró, hogy perlekedő nemzet vagyunk. Alig nyerte meg báró Neffczern Szigetvárat, már is elkezdődtek a perek és folytak Neffczern és fia, úgy Szily Ádám, a Festetich család és Czindery László alatt, számnélkül és végnélkül s csak hosszú időre az urbériség eltörlése után nyertek befejezést.

Czindery László, a nagy gazda, a fősúlyt nem a perekre fektette s azért uralma idejére összesen négy per esik és ezek közül egy, a tagosítás kérdése, már csupán Szigetvár érdekkörét illeti. Két másik pere a századok folytán eladott szigetvári földek után szedhető laudemium kérdésében az urbériség eltörlésével megszűnt és csupán egy per maradt hátra, t. i. a legelő elkülönítési per, de ennek sem akarjuk itt taglalni részleteit. Helyesebbnek tartjuk e helyen visszapillantást tenni Szigetvár helyzetére az urbéri viszonyokkal szemben.

A Szigeti, később Tapsonyi, úgy az Enyingi Török családok idejében Szigetvár egy részében urbéres viszony létezett, de ez az urbér a XVIII. században felvirágzott és Mária Terézia által rendezett urbértől teljesen különböző volt. A régi ugyanis a jobbágyot nagyobb szolgaságba döntötte, de mégis több szabad embert teremtetett és több jólétet biztosított, mint az újabb rendszer. Midőn Szigetvár a király kezére került, már voltak szabadalmi, melyek részint az oppidumok által élvezett, részint János királytól nyert szabadalmak voltak, a melyekről ugyan Szigetvár lakosai lemondtak, de helyette Ferdinánd királytól a viszonyoknak megfelelő más szabadalmakat nyertek és ezeket a királyi könyvekbe is beiktatták. E szabadalmak részben még a Horváth Márk- és Zrinyi-féle harcok alatt oly előnyösen szüntek meg, hogy Szigetvár lakosai, mi a világon talán sehol elő nem fordult, nemcsak, hogy adót nem fizettek, de ellenkezőleg, ők nyertek a királytól díjazást és oly jogokat, melyek a nemesi jogokhoz mindenkép hasonlítottak; csak írásilag nem akarta a király őket biztosítani, mert a díjazást segélynek (subsídium) minősítette és az előjogok mellett is nemesi levéllel ajándékozta meg a lakosságot.

A török uralom lezajlása után a kormányhatalom városszerű jelleget adott a városnak is nevezett Szigetvárnak. A lakosság a házhelyeket és a földeket az államtól készpénzért vette meg s a lakosságot nem tekintették jobbágyoknak, hanem polgároknak. A várost, mint ilyent szervezte az államhatalom. Fizetéses birót rendelt neki várostanácsal, pénztárossal és egyéb hivatalokkal. Biztosította a lakók mindegyikének a bor- és húsmérési jogot, malom építésre adott engedélyt, szabad legeltetést az állami gazdaság által fel nem használt területeken, házaik, földjeik szabad eladási jogát, egyszóval biztosított nekik minden jogot, melyek az urbéri törvények szerint csak a földesuraság jogait képezik, sőt engedélyt adott nekik országos vásárokra, melyeknek jövedelmét a város húzta. Ugyanazért a katonai uralom egész ideje alatt úgy maga a város, mint a felsőbb hatóságok átiratai (intimatumai) királyi városnak nevezik, (Königliche Stadt) de nem szabad királyi városnak, miután a kormány a városnak az ott székelő katonai hatóságtól való függését fentartotta.

A XVIII. század második évtizedében már elkezdődik a Nagy-Sziget elnevezés és a város e nevét az úrbériségnek majd csaknem egész ideje alatt megtartja s csak a XIX. század közepe táján veszi fel a Szigetvár nevet. A Neffczern időszak kezdetén a város egyszerre veszti el összes szabadalmait. Mária Terézia csak ép úgy adományozta Szigetvárt, mint más urbéres birtokot. Kimondta ugyan az adománylevélben, hogy csak azon jogokat adományozza, melyeket tényleg bír, de az akkori kor úgy megtelt az urbériség szellemével, hogy Szigetvár kivételes helyzetét megérteni nem bírta s midőn azért Neffczernnek a birtokba vezetés alkalmával Szigetvár is ellent mondott, a bíróságok a várost nem utasították az ellenmondás igazolására, mint a többi ellentmondókat, hanem egyszerűen agyonhallgatták. Ez időben kezdi Szigetvár felvenni a szabadalmazott város (Privilegierte Stadt) nevet és azt pecsétjén is alkalmazza. 1768-ban sikerül a városnak Neffczern Benedek ellen a javára hozott és az úrbériséget megállapító ítéletet megsemmisíttetni s ekkor a sors azon kedvezésében részesül, hogy a mindenkép szorongatott Neffczern Benedek pénzbeli fizetés mellett egyezik ki a várossal, mely némiképpen biztosítja a városnak az általa addig élvezett szabadalmakat.

Egy másik előnyt biztosított Szigetvár részére a Szily Ádám által a város ellen indított per, melyben a bíróság, úgy látszott, Mária Terézia óhaja folytán kimondta az ítéletet, hogy Szigetvár legelőjét, tekintve a legelő kisebb terjedelmét s a lakosság nagyobb számát, az uraság kizárásával egyedül a város fogja használni. Az uraság ezzel ama kényszerhelyzetbe jutott, hogy saját területéből volt kénytelen egy külön területet legelőnek kihasítani s hogy a községi legelőhöz is némi jogot szerezzen, magán birtokokat vásárolt össze s a földesur a jobbágy jogaiba lépett.

Következtek ezután a legszomorúbb napok: az urbériség virágkora. Pár szóval fentebb ecseteltük a siralmas helyzetet, melybe Szigetvár egykor szabad népe került. Festetich Lajosnak nem egy levelét találjuk a szigetvári levéltárban, melyek magukon viselik koruk bélyegét; kirí annak minden sorából a fenhéjázás, mely mindig hódolatot követel s erre véli alattvalóját teremtettnek.

A másfél század lefolyt eseményei csak azt igazolják, hogy a kormány Szigetvárt a centralisatio és az elnémetesítés eszközeül akarta felhasználni. Látjuk, hogy Szigetvár városa 50 éven át német nyelven vezeti ügyeit. Midőn a magyar szellem ereje itt is győzedelmeskedett, levették róla a gondoskodó kezét és az urbériség második rabságába döntötték. Végre egy szelidebb korszak váltja azt fel, midőn Czindery László lesz Szigetvár földesura.

A legelő elkülönítési perben, melyet Czindery László 1841-ben kezdett, már 1846-ban az uriszék meghozta ítéletét, a mely azonban felebbezés alákerülvén, a kérdést a közbenjött események egészen elaltatták s csak a Bach-korszak alatt indult meg az újra az 50-es években, de már más szellemben és más felfogással.

Czindery László még 1814. október 9-én Kis-Dorogon, Tolna megyében kelt össze jobbaházi Döry Teklával, kitől két leánya született Pécssett. 1815. szeptemberben Julianna Anna; 1816. július 30-án Mária Tekla. Az első Festetich Rudolfné lett; a másik leánya férjhez ment báró Wenkheim Viktorhoz.

Előbbinek férjhez menetele 1833 október 9-re, utóbbié 1840 július 30-ra esik. Mindkét házasság Pellérdén történt.

Festetich Rudolf, aki Festetich Ernesztnek, Sándornak és Bennónak volt testvére — 1802-ben született és 1851-ben halt meg; e házasságból 1835-ben született gyermekét öregatyja után Lászlónak nevezték, ki Czindery különös kegyeltje volt s mint hadnagy 1859-ben Solferinónál a csatatéren maradt; holttestét a bánkodó család hiába kerestette. Nemsokára meghalt Czindery Julia is, porai Baltaváron nyugosznak. Wenkheim Viktor báró Wenkheim József aradi főispánnak és nejének, báró Orczy Teréziának volt fia. E házasság csak 7 évig tartott, mert Wenkheim Viktornét még atya halála előtt, Kőrös-Ladányon Békésmegyében 1847 szeptember 15-én eltemették, de két gyermeke maradt: Wenkheim Béla és Wenkheim Leontina.

Czindery László meghalt 1860 január 24-én Pécsett és Ladon temették el. Halálakor leányai már nem éltek, csakis Wenkheim Viktortól származó két kiskorú unokája. E két kiskorú azonban már közel állt nagykorúságához. A végrendelet értelmében Wenkheim Bélának fel kellett vennie a Czindery nevet is, ki ez időtől kezdve 1860. július 30-án nyert királyi engedély mellett az okiratokban Wenkheim-Czindery Béla névvel szerepel. Wenkheim Leontina 1862. június 21-én Pozsonyban férjhez ment csikszentkirályi és krasznahorkai Andrássy Aladár grófhhoz, ki Andrássy Károly és széchiszigeti és rimaszombati gróf Szapáry Etelka csillagkeresztes hölgy fia volt.

A két gyermek a hagyatéki ügynek lebonyolításával korlátlan jogkörrel bízta meg az atyát: báró Wenkheim Viktort, ki szadadon adhatott, vehetett és ajándékozhatott a hagyatéki vagyonból.

Az osztozkodás akként történt, hogy a szigetvári épületek, korcsmák és gazdaság, valamint a pécsi birtokok közösek maradtak. A pécsi birtokokhoz tartozott a Czindery-ház a Széchenyi-téren, melynek helyén ma a pécsi takarékpénztár áll, egy nagyobb diszkert, melyet Czindery-kertnek hívtak, hol jelenleg az Engel-féle fürdő van és egy szénbánya. Ezek felén kívül Wenkheim-Czindery Béla kapta Magyar- és Német-Ladot, Besenyőt és Pellérdet. Andrássyné kapta Szent Mihályt. Czindery László adósságainak kiegyenlítése végett eladták Nagy-Atádot, Kisteleket és Uj-Mindszentet. Az örökösök közül Wenkheim-Czindery Béla könnyelmű és pazarló ember volt, ki mindenét eltékozolva rövid idő alatt lelkileg és testileg tönkre ment és meghalt. Vagyonából a pellérdi uradalmat eladták, Magyar- és Német-Ladot pedig atyjának második nejétől származó unokája: gróf Hoyos Miksa vette meg.

A mi Szigetvárt illeti, ez az Andrássy családra szállt át; az 1868-ki, a két testvér között létesült elkülönítési osztálylevél alapján Wenkheim Béla részét nővérére írták. Ellenben Wenkheim Béla részének megváltása férje pénzén történvén, 1871. július 16-án Wenkheim Leontin saját részét férjére iratta át, így tehát Andrássy Aladár s neje közös tulajdonosok lettek a szigetvári uradalomban.

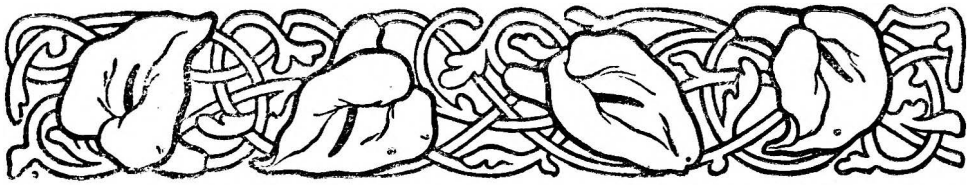
Az összes hagyaték intézését báró Wenkheim Viktor végezte. Az ő idejében nyert befejezést a legelő-elkülönítés is. Mint szelid lelkű és nemes

gondolkozásu ember az elkülönítést egyezség útján óhajtotta létesíteni s e végből az ügyvéd és mérnök megállapodásai szerint az uradalom részére keresetbe vett terménnyiségből 100 magyar holdat ajánlott fel a városnak ajándékképen; azonban a város ez engedményt nem fogadta el, hanem továbbra is folytatta a pert, melyben a bíróság végre ítéletet hozott és a követelésbe vett területmennységet az uradalom részére megítélte. Azonban a teljhatalmu Wenkheim Viktor báró a hozott ítélet és Szigetvár ellenkezése mellett is megtartotta Szigetvár iránt táplált jóindulatát és 1869. szeptember 29-én az elkülönítés végrehajtásakor a városnak egy 1200 □-öllel számított 100 holdas földdarabot adott nevelési czélokra, melyre nézve három példányban okiratot állítottak ki, mely az alapítás célját pontosan körülírja. E szerint a kérdéses föld bérbeadásáról a város tanácsa intézkedik, jövedelmeiből 140 frtot hat kisebb iskolai ösztöndíj kifizetésére fordít az iskolaszékkel történt közös megállapodás után, a többiből pedig öt szegény gyermeket ruháznak és látnak el könyvekkel, kik első sorban katolikusok legyenek; a megmaradó pénz pedig tőkésítendő, melynek hovaforrása iránt csak akkor határozhatnak, ha az az alapítvány értékével egyenlő magasságra emelkedik.

A legelőkülönítés befejeztével ért véget Szigetvárnak második rabsága, mert ezzel az urbériség kérdése véglegesen megszűnt.

Andrássy Aladár, ki Andrássy Gyulának, a kiváló államférfiunak és Andrássy Manónak testvére volt, már korábban politikai téren, később a társadalmi s közgazdasági téren fejtette ki tevékenységét és sok e nemű egyesületnek volt hasznos tagja; 1887-ben a budapesti mentőegyesületet alapította s buzgóságával felvirágoztatta, késő öregségeig terjedő munkássága mellett. Szigetvárra, mint kisebb birtokára, melylyel ezenfelül feszült viszonyban állott, kevés súlyt fektetett, habár úgy látszik, lelke mélyében iránta kegyelettel viseltetett. Meghalt Budapesten 1903. ápril 2-án, élte 77-ik évében; holttestét ápril 5-én helyezték a krasznahorkai családi sírboltba örök pihenésre. Gyermekai Andrássy Sándor gróf a homonnai kerület országgyűlési képviselője, cs. és kir. kamarás, kinek neje Eszterházy Mariette grófnő csillagkeresztes hölgy, gyermekeik Imre, Mihály s Margit. — Andrássy Aladár leánya Mária, csillagkeresztes cs. és kir. palotahölgy, sárvári s felsővidéki Széchenyi Imre gróf neje; gyermekei Marietta, Erzsébet, Leontine, Katalin s ifjabb Imre.

Andrássy Aladár elhalálozása alkalmával Szigetvár kegyeletének megnyilatkozása folytán az özvegy grófnő megleghangu levélben köszönte meg a szigetváriaknak, hogy ragaszkodásuk jeléül ők is részt kértek maguknak a család bánatából s így oly reménnyel kecsegtetik magukat, hogy megszűnik ama feszültség, mely Szigetvár s az Andrássy család között fennállott. Innen származik ama terjengő hír, mely szerint bár Andrássy Aladár szigetvári birtokát eladni szándékozott, utóbb megváltoztatván nézetét, Szentmihályfát, melyhez Szigetvár is tartozik, a király engedelmével hitbizománynya alakította át unokája Andrássy Mihály részére s a birtok ennek nagykorúságáig az özvegy grófnő kezén marad. Mi igaz ebből, az a jövő titka.

A jelenkor.

mult századok dicsőségének s szenvedéseinek nyomát Szigetvár minden talpalatnyi földén megtaláljuk. A föld maga sem más, mint az ott elvérzetek szétomló hamva. Minden röge vérrrel és könnyel volt egykor tele. A munkás kéz bárhol emelje el helyéről az ott elhunyt ezrek hantjait, megtalálja a mult idők nagyságának bizonyítékait. Golyók, karddarabok, patkó és fegyverrészek rozsdá-ette darabjai, elmállani induló embercsontok s más hasonló dolgok ma is hirdetik s bizonyítják ama küzdelmeket, melyek e földet megszentelték.

És ha most fellépünk „düledék várára Szigetnek“, mindezekből nem látunk semmit! A vár, hol egykor a csaták vad lármája hangzott, most csendes mezőgazdasági fészek. A szeglet-bástyákat, hol annyi gúnnyal nézett egymásra az ostromló és ostromlott, ma tehénistállók, szénaszérűk és bognárműhely foglalják el, az egykori kazamaták béresek lakai, az egykori belső vár helyén török minaret romjai, s a hely, hol hős Zrinyi halálával a halhatatlanságot szerezte, ma csendes konyhakert; az utolsó kirohanás helyéről 1795-ben még a földet is kihordták a rácz-utczára, hol végkép nyoma vészett a hős halála helyének.

Miként a vár átalakult, úgy változott át itt minden.

Gonás község, a Szigethi család egyik első szerzett birtoka, ma egy dülő az urasági területen, mely még a 18-ik században külön pusztá s többször Gamás névvel is előfordul; ma eredeti neve alatt szerepel. Gonással szemben az Almás árterületének baloldalán egy kevéssé délre, hol az Almás árterülete forduló t képez, a lapályba kiszögelő parton régibb építkezés és földhányás nyomai látszanak, melynek alakjáról ítélve a Zrinyiek előtti időben ott valamely kisebb erősségnek kellett lennie, mely valószínűleg egyik zsibolti föld-birtokosnak, vagy ép a Szigethi családnak tulajdona volt. A történetírás e helyről mit sem jegyzett fel. Zsibolt, ma Zsibót, melyet a 18-ik században a szigetvári lakosok oly annyira szerettek volna Szigetvár határába olvasztani, ma is különálló kis község 416 lakossal, de a szigetváriak nagyobb részének

itt van a szőlőjük, egy másik részük pedig Turbékön bír szőlőket; ezek e környéknek legemelkedettebb helyei.

A hajdani Kéthely nevű község lehet az, hol a 18-ik században az Okop nevű csárda állott; tudjuk, hogy e csárdák mind az egykor helyükön elterülő falvak helyét jelölik. A török pusztítás s az azt követő belmozgalmak elnéptelenítették a megfogyott kisdud falvakat, egy-egy megmaradt házból csárda lett, mely a 18-ik század első felében zsványok fészkévé vált; a megyék ismételve elrendelték azok elpusztítását, mi már nehezebben ment, mert az uraságok hasznót húztak a bormérésből. Okop mint dülönév még az 1869-ki elkülönítési ügyben előfordul s a Turbék feletti részeket jelölik e névvel. Anfalunak, mely Turbék és Medvész közt feküdt, legkisebb nyoma sincs; Medvésznek is csak a nevét őrzi egy földterület a Pécsre vezető újabb országút déli részén.

Szigetvár délkeleti részét ma általán Bástyának nevezik. E hely nevét a város ama részétől nyerte, mely hajdan az Ujvárost képezte, hol a XVIII. században még meg voltak a hajdani bástyák nyomai. E városrész volt az akkori Bástya-város, mely elnevezés annak egész szomszédságára kiterjedt.

Az Almás vize jobbpartján a várostól délre feküdt hajdan Gyertyásfa község, melyről az 1692-ből származó összeírás azt mondja, hogy negyed mértföldnyire fekszik Szigettől s mintegy 200 hold terjedelemmel bír.

Ama hely, melyet jelenleg Tüskevárnak neveznek, a XVIII. században Szent-Erzsébet puszta névvel szerepel. Hajdan itt falunak kellett lenni szent Erzsébet tiszteletére emelt templommal, de a régi okiratok mit sem örökítettek meg e faluról s ha van is róla emlékezés, ez úgy össze van keverve ama másik Szent-Erzsébet nevű somogy megyei faluval, mely Szent-Egyed mellett feküdt, hogy szétválasztása ma nagy nehézségekbe ütköznék. Ime, ezzel körülméntünk Szigetvár városának közvetlen határán.

A mi magát a város területét illeti, tudjuk, hogy a hajdani Ujvárost már a törökök félbenhagyták s a törökök kiűzése után a külvárosi első települők a pécsi kaputól északkeletre levő területet foglalták el. Ide jöttek a görög keleti vallásúak, itt építettek maguknak templomot, miért is e részt kezdetben Pécsi-városnak, később Rácz-utczának nevezték s mai neve Hosszu-utcza. A város külső, keleti részén sokáig nem építkeztek, úgy, hogy az 1786-iki térképen a mai kórház nyugati részén egy, több mint egy hold nagyságú tavat látunk, mely még valószínűleg a Zrinyi-ostrom idejéből származott, honnan a délkeleti bástyához irányuló töltés földjét hordták. A város nyugati részén a Kanizsa-város csak a hajdani bozótton túl, tehát a Szarvas-csárdánál kezdődött. E város legkülsőbb része képezte egyúttal a zsidók első települő helyét.

E bozótton áthúzódó töltésen a XVIII. század első háromnegyed részében nem álltak házak, azok jóval az Almás víz szabályozása után épültek oda. Az Almás csatornázását a bozót lenyúlásának keleti oldalán vezették, a csatornán épült híd s a hajdani kanizsai kapu közötti útszelet ama hely, hol Zrinyi egyik kirohanása alkalmával Radován és Dandó Ferencz hadnagyai elestek.

Biedermann Rezső báró.

Biedermann Rezső báróné, szül. Bleichröder Elza bárónő.

A hajdani Óvárosnak közepe táján ma egy tér van, a hajdani török templommal a déli részen s a Zrinyi-emlékkel az éjszaki részen, melyet ma Zrinyi-térnek hívnak. E térről a világtájak felé négy utca fut, melyek a mai Szigetvár főbb utczái, a kanizsai és pécsi kapu felé, ez utóbbi volt a hajdani Nagy-utca, ma Biedermann Rezső-utca; az éjszakra vonuló utca a régi várhoz vezet, a dél felé vonuló pedig — az Igmándy-utca — a vasuti állomáshoz egy nagy és helytelen görbülettel. Ha ez uton a hajdani Óvárosból kiértünk, az ut keleti oldalán áll az állami polgári fiúiskola. A polgári iskolától keletre a hajdani Újváros helyén ma is kisebb külváros terül el, melyet bátyavárosnak, vagy sáncznak hívnak.

A hajdani Óváros keletre néző árkat és mellvédét a pécsi kaputól délre egy házsor, éjszakra pedig a már említett Hosszu-utca takarja el. A déli részen levő házsoron túl nagy térség van most, ez a Vásár-tér. E tér s e házsor helyén folytak egykor a leghevesebb ütközetek. A hajdani külső levezető árkon túl a 18-ik század vége óta a Pécsi-város jobban-jobban kiterjeszkedett.

A hajdani pécsi kapu előtt Vechi várparancsnok idejében nagy tó terült el, mely a kapu védelmére szolgált, közepén egy szigettel és két hiddal.

E hely később annyira eliszaposodott, hogy a szigetváriak kénytelenek voltak a pécsi kapu előtt egy negyven öl hosszú hídát építeni, melyen azután Festetich uraság a maga részére vámot szedetett, mi miatt per is keletkezett és sok keserűségre adott okot. Ma e tónak s hídnak semmi nyoma.

De térjünk be ismét a város belsejébe. A piacz képezi a város központját, ennek éjszak-keleti részén ódon épület áll, melynek ízléstelen építése a 18-ik század első felére vall. A bécsi hadi levéltárban őrzött térkép 1712—16-ból e helyen jelöli meg a városházát, mely ma is az. Ennek tanács-termében van Zrinyi Miklós olajba festett s elfeketült arczképe az Ortelius redivivus hirneves illusztrált munkában található rajz nyomán, valamint ama 1595-ből származó hadi zászló, (melynek becses himzése Nürnbergből látszik származni,) Habsburg jelvényekkel, melyet a város Huin gróf idejében, vagy annak hagyatékából kaphatott, mert ekkor volt szokásban, hogy az udvar egyes katonai előkelőségeket ily zászlókkal ajándékozott meg. A tanács-terem meny nyezetére Szigetvár czímerét festették. A teremben látható továbbá Biedermann Rezső báró olajba festett mellképe díszmagyarban, úgy Wenkheim Viktor bárónak olajba festett mellképe; ott lógnak továbbá Fornszek Sándornak, a szigetvári választó kerület volt országgyűlési képviselőjének olajnyomatu képe és Kossuth Lajosnak, Szigetvár néhai diszpolgárának olajba festett képe, Fornszek Sándor ajándékából.

A városházán két nagyobb szekrényben van a város levéltára, minden rendezés nélkül. Az okiratok, néhány másolatot leszámítva, 1690-től kezdődnek s a város közelebbi multjára sok érdekes dolgot tartalmaznak. A levéltár mindama okiratait, melyekre e műben hívatkoztam, vagy reája utaltam, megszámoztam s külön csomóba összekötöttem, így azok könnyen feltalálhatók.

A Zrinyi-tér éjszaki részén áll a Zrinyi emlékezetére emelt szobor. Zrinyi emlékezetének méltó szobrot felállítani már régi óhaja a szigetváriaknak; e

czélból hozzá is fogtak a gyűjtéshez és 1878-ban felállították az emléket a Zrinyi-téren. Ez egy magasabb, de keskeny talapzaton álló oroszlán, mely a várkapu felé tekint. Felírása elül az ismeretes Vörösmarty-féle epigram, hátsó felirata: „Zrinyi Miklósnak Szigetvár és vidéke.”

Az emlék a nagy hős emlékéhez nem méltó. Ugyanazért Szigetvár a Zrinyi-emlék létesítése és országos gyűjtés eszközölhetése végett Somogy vármegye elé terjesztette az ügyet, mely erre nézve bizottságot rendelt ki. Ennek azonban már a bizottsági elnök megválasztásában oly szerencsétlen volt működése, hogy az ügy egészen elposványosodott.

Szigetvár katolikus lakosságának temploma, mely a hajdani Óvárosnak közepén, a Zrinyi-téren emelkedik, egykor török mosea volt, melyet azok kevés időre Szigetvár bevétele után építettek és így az építési időt 1570 körül lehet tenni. Szigetvár a török dicsőségnek egyik fénypontját képezte s így habár a mosea kisebb terjedelmű, de annak építési módja választékos akart lenni. A templomot tehát nem négyszegletesre építették sima falakkal, mint azt rendszerint szokták, hanem 8 szegletesre, melynek egyik oldala Mekka felé állt. A szeglet oldalfalai nem simák, hanem az épület magasságának egy harmadrészéig emelkedő fiülkéket, vak ívet képeznek, ékes mór-ívekkel a templom belseje felé. E fiülkék boltíve felett a falazat gömbölyűvé válik, melyen a szokásos kisebb ablakok nyílottak úgy, hogy összesen 8 ily ablaka volt a mecsetnek. Eszterházy Pál „Mars Hungaricus”-ából tudjuk, hogy e mecsethez csak egyetlen minaretet építettek, mely azonban rendkívül magas volt és valószínűleg a mecset nyugati oldalán állott, melyet 1715 körül villám érvén, tetejét lerombolta.

A török kiűzése után huzamosb ideig, mint tudjuk, löporraktár volt s habár a keresztény hitélet a kiűzés után azonnal lendületet vett s habár az anyakönyvek már 1696-tól veszik kezdetüket, mégis a városnak akkor sem plébániája, sem temploma nem volt. A plébánia kezdete, mint fennebb láttuk, Glavanich idejére, 1710-re tehető. A templomot pedig báró Huin idejében, 1712 körül adták ismét vissza Isten-szolgálatra, melyet Nátáli Lukács belgrádi püspök 1719. július 2-án szentelt fel nagy valószínűséggel Nesselrode pécsi püspök bosszantására, mert a híressé vált Zehentner-féle ügy akkor közeledett befejezése felé és a felszentelés a kamarai tisztviselők és a Preuner-féle birtok igazgatójának közbejöttével történhetett, kik Nesselrode ellen-lábasai voltak és tudjuk, hogy Nátáli püspök az időben Szent-Lőrinczen, özvegy Königsegg szül. Preuner Antónia vendége volt s a szentlőrinczi templomot is felszentelte. Ez az oka, hogy az egyházi feljegyzések hangsúlyozva említik fel, hogy Nátáli a templomot minden vagyoni biztosíték nélkül „contra canones absque dote” szentelte fel. A mecset ez alakját 1780-ig megtartotta; ekkor a templomot úgy alakították át, hogy külsejére nézve a katolikus templomokhoz teljesen hasonlít, mert a nyolczszeglet elvágott sarkait kívülről fallal töltvén ki, arra közönséges tetőzetet húztak s az északi részen a kórust hozzáépítették, úgy, hogy míg az eredeti templom széle-hossza 13·20 ccentiméter volt, addig a jelenlegi templom a kórus által meghosszabbítva 20·70 ccentiméter hosszú. A

kórossal szemben levő fülkét beépítvén, abba helyezték a főoltárt; a nyolczszeglet keleti és nyugati oldalán barokk stílusú templomablakokat ütöttek a falon s habár a kórusnál levő fülkét eltávolítva kénytelenek voltak a mellette levő két fülkét megcsonkítani, hogy a kórusnak nagyobb ívet adhassanak, mégis ez ívben is megtartották az eredeti építési stílust s így az épület műértékét nem veszítette el. A kóruson kívül magánosan emelkedő tornyot 1789. évben építtették. — A templom kupoláján, mely mintegy 18 méter magas, 1784-ben Dorffmeister nevesebb festő Zrinyi Miklósnak a várból való kirohanását idealizálva örököltette meg. A kép mesteri kézre vall.

A festményt magában foglaló kupola alatti peremen a világtájak irányában négy táblácska van egy-egy latin chronostichonnal, melyek Szigetvár történetének legnevezetesebb idő adatait tartalmazzák.

Az északi oldalon:

HoDie piCtVrls eXornata
oVans seCV LVM serVat.

(Ma festménynyel felékesítve a századot szolgálja, vagyis a festmény keletkezésének ideje: 1788.)

A keleti oldalon:

soLiManI zrInI oVe
fatIs sVbDIta.

(Szulejmán hatalma alá kerül Zrinyi nyájával: 1566.)

A déli oldalon:

reVInDICata faMe jVre
VeterI eXVLta Verat.

(Visszafoglalva örvendett a régi jognak: 1688.)

A nyugati oldalon:

sVb LVne hIs pLanXI.

(A hold alatt nyögött 122 évig.)

A toronyban a nagyharang felírása:

Ab hVnnIs reLiCta, DIV sepVIta
SzigethI InVenta reVIXI eX gratIs
IosephI IMperátorIs et hVngarIae regIs.

A chronosticon 1764-ik évet mutatja, a felírás pedig azt bizonyítja, hogy e harangot egy Szigetváron talált régi harangból öntötték újra.

Van a görögkeletieknek is egy templomuk. E vallás hívei a legkorábbi telepések Szigetvárott, mert még a török uralom alatt foglalták el a város melletti keleti oldalt s a Turbék körüli vidéket; az időben volt számuk a legtöbb. A kormány ugyan szabad vallásgyakorlatot biztosított e vallásfelekezetnek, de, mint Caraffa intézkedéseiből tudjuk, a cél mégis az volt: elnyomni e felekezetet is. Sziget s vidékén akkor oly sokan tartoztak e felekezethez, hogy Szigetvár görögkeleti püspökséggé alakult, melyhez különösen a Hegyhát és Zselicz tartoztak, sőt 1710-ből olvassuk a királyok könyvében, hogy a

kormány Melentyenich Nicanor pécsi és szigetvári görög püspököt állásában megerősítette. De a püspökség nem tudott felvirágozni; híveinek szerencsétlen politikai magatartása s ellentett álláspontja a mindinkább kifejlődő magyar szellemmel csakhamar elvágták a görögkeletiek fejlődésének életereit. — Már 1738-ban csak 30 házzal bírtak Szigetvárott, 1860—65 körül halt meg ott az utolsó pópa, ki nagy nyomorban tengette ott életét. 1880-ban Brüstle szerint csak 14 görögkeleti lélek volt ott s ma már csupán egy ember képviseli e felekezetet. A felekezetnek néhány ezer forint tőkéje van, mely mintegy 320 korona évi jövedelmet hoz, melyből 240 koronát a püspökség évenként háromszor tartandó istentiszteletre rendelt, a megmaradó összeg a templom tatarozására szolgál. Ma a báttaszéki plébániához tartozik.

A mi pedig Szigetvár zsidó lakosait illeti, arról az elzárkózottság miatt e helyen csak keveset mondhatunk. A 18-ik század leírásaiban csak a század közepén találunk 3 zsidót, Mózes Izráel, Izráel Illés és Mayer Sámuel szigetvári zsidókat, kik 1754 augusztus 3-án Igmándi Éva asszonyával 6 kazán bérletére nézve szerződést kötnek. E hárman lehettek az első zsidók Szigetváron. Hihető, hogy úgy, mint a közeli megyékben mindenütt, Szigetváron is csak a század utolsó évtizedében telepedett meg a zsidóság.

A telepedési ergedély az uraságtól függvén, a statisztikai adatok az uraságok akkori gondolkodás módjának bizonyítékai. Az 1838-ki összeírás szerint Baranyában 1286 zsidó lakott, ezekből Pécsen csak 16, ugyanakkor Somogyban 3526 zsidó volt, magában Szigetváron 217, mi mutatja, hogy a kisebb földbirtokosok között nagyobb volt a liberalismus, mint a nagy földbirtokosoknál. Somogyban e tekintetben épen Festetich Lajos tűnik ki, kinek birtokain legtöbb a zsidóság; az igénytelen Toponáron 228 zsidó volt, tehát több mint Szigetváron, míg a közeli Kaposváron csak 72 zsidó lakott. Önkényt következik, hogy a zsidók települése Szigetváron főképp Festetich Lajos idejére esik. A zsidók a letelepedéskor még hitközséget nem alkottak, még is, minthogy a zsidóság rendkívül ragaszkodott vallásához, rendszerint egy nagyobb terület elszórt zsidósága egy úgynevezett „szent egyletté“ (Chevra Kadischa) egyesült, melynek a betegek ápolása, a haldoklók melletti imák, de különösen a halottak eltemetése képezte feladatát. A zsidóknak ingatlan vagyont szerezni a törvény tiltotta, hogy tehát temetőre szert tehessenek, rendszerint az uraságoktól egy darab földet béreltek örök időkre. A temető tehát egy egész kisebb vidék zsidóságának képezte tulajdonát. A temetési pénzekből begyűlt összegekből s egyéb adakozásokból építették később a zsidók az imaházat, melybe utóbb rabbít szerezve, hitközségeket alapítottak ugyan, de a Chevra Kadischa is fenmaradt azért s akkor foglalták írásba annak szabályait. Szigetváron a zsidó temető az úgynevezett kanizsai város végén, a Tüske-vár közelében volt, a zsidóság is a kanizsai külvárosban lakott, sőt a város tanácsa megállapította ama idők szokásai szerint a határt is, melyen belül zsidónak a városban lakni nem szabad s e határvonalat maga a zsidóság állandóan megjelölte. A zsidóság első imaházának építése a 19-ik század elejére esik. 1828-ban, midőn a zsidótemetőt kibővítették, miként említettük, mi annyi bajjal járt, Nagy Lajos

statisztikája szerint már imaházzal bírt a zsidóság. Ez imaház ma is áll, de ma már csak lakóház gyanánt szolgál. Fényes Elek statisztikája szerint 1851-ben a zsidó lakosság száma 300 volt s minthogy ez időben a zsidóságra nézve a település korlátozása megszűnt, 1852-ben a belvárosban, azaz a hajdani Óváros éjszakkéleti negyedében építettek egy újabb imaházat, mely egy körülbelül 8 öl hosszú, 6 öl széles s 4 öl magas ízléstelen épület, körszelet alaku ablakokkal s egy külön álló lépcsőházzal.

Szigetvár közgazdasági intézményeinek egyik legnevezetesebbike a „Szigetvári takarékpénztár“ részvénytársaság, mely alakuló közgyűlését 1869. május 6-án tartotta meg. A kezdetben 400-ra tervezett részvénytársaságot 600-ra emelték föl a nagy érdeklődés miatt, egy részvény ára 100 frt volt, melyből 68 forintot kellett befizetni. E 600 részvényre 5490 előjegyzés történt s a befolyt 48000 frttal a társaság már október hó 1-én megkezdte működését. Elnöke sárosfalvi Bittó István lett, aki somogymegyei, drávafoki birtokos, országgyűlési képviselő és egy ideig miniszterelnök is volt. Az alap 1873-ban már 60000 frtra emelkedett s midőn 1894. évben negyedszázados tevékenységének idejét elérte, $\frac{3}{4}$ millió frt vagyonnal rendelkezett; míg a mérleg főösszege az első évben 113660 frtot tett ki, addig a 25-ik évben 904380 frtra emelkedett. Az elnök 1895-ben is sárosfalvi Bittó István volt, vezérigazgató Duchon József, aligazgató dr. Szabó István s az intézet forgalma oly magasra emelkedett, hogy ma a város első legtöbb adót fizetője, Andrássy Aladár pedig a második. Meg kell még jegyezni, hogy a 600 részvényből mintegy 171 darab van a szigetváriak kezén, mi a viszonyokhoz képest elég nagy szám.

A takarékpénztár megvette 1871-ben a régi Istvánfy-féle házat, melynek telkére Czindery László még 1851-ben diszes emeletes házat emeltetett.

Egy másik nevezetesebb pénzintézet itt a szigetvári „Segélyegylet Szövetkezet“, melyet 1872. februárban alapítottak heti 50 kros betétekre s hat év alatt lejáró részvény-könyvecskékkel. Az egylet akkori elnöke Hegyessy Kálmán volt, igazgatója Rosenthal Ferencz s aligazgatója Balogh József. Már az első évben 1650 részvénykönyvecske váltatott s az első közgyűlés 1873. április 12. tartatott. Az egylet 1882-ben, hogy a törvényes adómentességi kedvezményben részesülhessen, olykép alakult át, hogy a heti betétösszeg 10 kr-ra szabatott s az átalakulás első évében 11220 volt a részvények száma, mely ma már 28470-re szaporodott fel. Az egyletnek két fiókja van: Barcsón és Baranya-Sellyén s tekintet nélkül a veszteségi vagy nyeresimenyi viszonyokra, 6 $\frac{1}{2}$ %-ot fizet a részvényeseknek. Az egylet életrevalóságát igazolja az, hogy a részvényesek mintegy fele része a földművelő osztályból kerül ki. Jelenlegi elnöke Hegyessy János főszolgabíró.

E két nevezetesebb közgazdasági intézeten kívül Szigetvárott van még a „Délsomogyi takarékpénztár“ és a „Kölcsön Segélyező-egylet“, melyek működése hasonlóan élénk és fokozatosan előre haladó. Az előbbi 1886-ban Szabó Sándor alapította, jelenlegi elnöke Tóth István s mintegy 72000 koronával rendelkezik. Az utóbbinak alapítója Barwarth Antal volt 1872-ben; tagjainak száma 580 körül van, alaptőkéje mintegy 1000 korona s jelenlegi elnöke Rechnitzer Antal.

Szigetvár társadalmának egyik legkedvesebb egylete a „Szigetvári olvasóegylet“, melyet 1867-ben a magyar alkotmány helyreállítása idejében valódi nemzeti lelkesedéssel a város egész művelt közönsége egyetértve hozott létre. Már 1869-ben házat szerzett magának olyként, hogy 70 részvényt bocsájtottak ki 60 frttal s a részvényesek legnagyobb része lemondott tőkéjének összes kamatairól, míg az egylet a részvényeket lassan magához váltotta, mi 20 év alatt be is következett. Az egylet kertje, melyet idő folytán kibővítettek, képezi ma Szigetvár városának sétahelyét, melynek árnyas ligetei a hajdani Óváros éjszakkéleti sarkán terülnek el; hol egykor annyi vér folyt, ott most csendes sétálók keresnek és találnak üdülést. Az egylet működése egészen hazafias; Szigetvár országgyűlési követeit, mint Bittó Istvánt, később Mednyánszky Sándort, úgy az ország más jelesbjeit az egylet tiszteletbeli tagjává választotta; hazafias czélokért buzog és áldozatokat hoz.

Az emberbaráti intézetek legkiválóbbja, legfontosabbika Szigetváron a kórház. Ennek eszméje egy századnál hosszabb ideig érlelődött. Már 1798-ban Szigetvár kórházat akart felállítani s e czélból az urasághoz Festetich Lajoshoz fordult, ki ugyanakkor a várban levő tisztartói lakot ajánlotta fel a kórház helyiségeül, mely két szobából és egy konyhából állott 3 bejáróval és érette 45 frt évi bért kért. A kórház ekkor elmaradt, vagy ha létesült is, csak ideiglenesen állott fenn.

Midőn e kórház létesítése mindinkább szükségessé vált, 1867-ben Vermes György turbéki földbirtokos 300 frttal, Hölbling Ignác akkori plébános 200 frttal, Salamon Gyula gyógyszerész és Koharits Ferencz takaréktári igazgató 100—100 frttal, egy kórház felállítására 700 frtos alapítványt tettek s a pénzt a takaréktárba helyezték el kamatozás végett. Ezzel megindult a gyűjtés a létesítendő kórház alaptőkéjének szaporítására, mely 1896-ig folyt, melyhez a város azzal járult, hogy a települési pénzeket a kórház alaptőkéjéhez csatolta, mi ez idő alatt 742 frtot tett ki, úgy a telek megvételéhez és az építéshez még 5000 frttal járult; az alaptőkéhez Biedermann Rezső báró 16.000 koronával, Biedermann Ottó lovag 2000 koronával, csertői Festetich Imre nagyobb összeggel járult hozzá s ezenfelül mintegy ezer kisebb s nagyobb tételben a kórház alaptőkéje 1896-ig 39702 frtra szaporodott, midőn is a kórházat megépítve átadták a forgalomnak, hol a nyári időszakban átlag 90, a téliben 120 beteget ápolnak. A kórház igazgatója dr. Raksányi Árpád.

Ezenkívül a városban számos egylet virágzik, melyeket röviden összefoglalva a következő táblázatban adunk:

Az egyesület neve:	Alapítója és keletkezési éve:	Tagok száma:	Alapítók:	Elnök:
Önkéntes tűzoltó-egyesület.	Salamon Gyula gyógyszerész 1883.	42	tűzoltó szerek.	Varga Sándor főparancsnok.
Katholikus polgári kör.	Papp János 1892.	40	könyvtár.	Csonkits József.
Polgári Casinó.	Beck Dániel 1897.	137		Hegyessy János.
Katholikus Leányegyesület.	Fülöp István hely. plébános 1887.	87	4560 kor.	Horacsek Endre hely. plébános.
Ipartestület.	Walde Lajos 1893.	698	1800 kor.	Schmidt Nándor.
Betegsegélyző pénztár.	Walde Lajos 1894.	800—900	állami ke- zelés alatt.	Schmidt Nándor.
Polgári beteg- segélyző egyesület.	Barwarth Ferencz 1872.	70	2800 kor.	Bösenbach Lajos.
Szigetvári te- metkezési egyesület.	Walde Lajos 1894.	704	1680 kor.	Walde Lajos.
Keresztény jóté- kony nőegyesület.	Farkas Gyula 1898.	103		
Polgári ön- segélyző-egyesület.	Walde Lajos 1896.	800 az 5 éves cik- lusban.		Tóth István.
Chevre Kadisa.	1880.	Az egész hitközség.	800 kor.	Kasztor József.

Szigetvár határának egész területe 4432 kat. holdat foglal magában, melyből a lakosság az urbéri perek eredménye szerint 2007 magyar holdat bír; a város birtoka 110, a templomé 93, a turbéki kápolnáé 2, a plébániáé 240, a Ferencz-rendükéé 19 $\frac{1}{2}$ magyar hold.

Az 1848-ki számozás szerint Szigetvárnak 4017 lakosa volt, ebből 3562 katolikus, református 13, evangélikus 3, görög-keleti 30, zsidó 409. Az 1901. január 1-én megejtett népszámlálás adatai szerint a lakosság száma 5601. A félszázados emelkedés tehát 40%, holott az országos átlag szerint 50%-nak kellene lenni.

Ezekből római katolikus 4571, görög-keleti 19, ágostai evangélikus 21, evangélikus református 244, zsidó 558, más vallású 3.

Az 5601 lakosból férfi 2725, nő 2876. Nemzetiségre nézve magyar 5454, német 51, tót 20, olasz 2, horvát 51, szerb 1 s egyéb 22. Az összes lakosság között csak 36 nem beszél magyarul; külföldön honos 40, szigetvári illetőségűek közül külföldön tartózkodik 4.

Házainak száma 765, ezekből emeletes 22, a többi földszintes. Cseréppel fedett 218, zsindegyházzal 229, zsúppal 318, mely utóbbiak nagyobb része közönséges parasztház.

A 765 házban az adózók száma 1358, kik 74.499 korona állami adót fizetnek; a községi pótdó 46—48%.

A lakosságnak $\frac{9}{10}$ -ed része a földműves osztályhoz tartozik. Az iparosok közül legnagyobb mennyiségben vannak a csizmadiák, számuk 70—80 körül ingadozik folytonosan. Cipészek és asztalosok 20—25 körül; az összes iparosok száma 400. Kereskedők száma 40—50 körül.

Mezőgazdasági terményekből csak igen csekély rész az, a mi kereskedésbe jut.

Bortermése a szigetváriaknak saját határukban úgy szólván nincsen. Szőlőik legnagyobb része a mozsói és zsidóti határban van, hol 378 szigetvári lakos mintegy 260 katastrális hold szőlőt művel. A szőlők termését holdankint a filoxera vész előtt 25 hektóra lehetett becsülni. A szőlők ma a helyreállítás stadiumában vannak. A termés jobb minőségű asztali bor és mint ilyen keresett.

Szigetvár nagyközség jelenlegi bírája Balogh József, helyettesbíró Légrádi András, jegyző Vargha Sándor, másodjegyző Fejes József, pénztáros Krammer Ferencz, előjárók: Dr. Kriszt Béla, Taboricza József, Gandovics István, Mozsói Antal, Czigelédi József; a képviselő testületnek 20 választott és 20 virilista tagja van. A Szigetváron székelő szolgabíróság kiterjed az egész járásra. Főszolgabíró hegyesi Hegyesy N. János, tiszteletbeli főszolgabíró Farkas Gyula, szolgabíró Gaál Sándor, járási főorvos dr. Ujházi Jakab.

Hasonlóan székhelylyel bír itt egy kir. járásbíróság. Járásbíró dr. Batta Béla, albiró Vásárhelyi István és Molnár Jenő, telekkönyvvezető Krasznay Géza.

A római katolikus plébánia élén áll Horácsek Endre helyettes plébános és polgári iskolai hitoktató. Segédlelkész Palkó József, egyúttal községi iskolai hitoktató. A Szent-Ferencziek zárdájában elöljáró: Plander Jenő, vikarius Kovács Gellért, fráter Horváth Florencz.

A zsidó hitközség rabbija dr. Mandl Ármin.

Az állami polgári iskola gondnoksága: elnök Duchon Ödön ügyvéd, jegyző Herczeg József igazgató tanító, gondnok Valentyenyi György polg. iskolai

Biedermann Rezső báró czimere.

igazgató. Tagok: Balog József városbíró, Hegyesy János főszolgabíró, dr. Kriszt Béla ügyvéd, Mandl Ármin dr. rabbi, Ocsodál János építő, Szabó István dr. orvos, Szabó Sándor ügyvéd, Tóth István ügyvéd, Vargha Sándor városi jegyző, Walde Lajos bádógos. Tantestület: Valentényi György igazgató, Száva János, Bali Sándor, Stefán Gyula. Hitoktatók: Palkó József róm. kath. s.-lelkész, Fehérváry Gyula ev. ref. lelkész, Mandl Ármin dr. rabbi.

A polgári magán leányiskola tanítónője: Siska Teréz.

Községi iskola: elnök Szabó István dr. orvos, jegyző Farkas Gyula tanító, pénztárnok Nicsovcics Vazul borbély, gondnok Ocsodál János építő. Tagok: Brigovács András földműves, Czigelédi József földműves, Duchon Ödön ügyvéd, Farkas János s. egyl. pénztáros, Herczeg József igazgató-tanító, Horacsek Endre róm. kath. h.-plébános, ifju Kovács Antal földműves, Légrádi István földműves, Mandl Ármin dr. rabbi, Maurer János lakatos, Nagy Ernő kir. közjegyző, Raksányi Árpád dr. kórházi főorvos, Szabó Sándor ügyvéd, Szalay József kereskedő, Tóth István ügyvéd, Vargha Sándor községi jegyző.

Tantestület: Herczeg József igazgató-tanító, Kopetzky Antal, Farkas Gyula, Szijártó Kálmán, Szabó Gyula h.-kántor, Papp János h.-tanító és kántor, Bubregh Teréz, Vlasits Irma, Herczeg Mariska. Hitoktatók: Palkó József r. k. s.-lelkész, Fehérváry Gyula ev. ref. lelkész, Mandl Ármin dr. rabbi.

Gazdasági ismétlő-iskola: Herczeg József igazgató-tanító, Kopetzky Antal, Szijártó Kálmán szaktanító.

Községi óvoda: Szijártóné szül. Péterfi Irén óvónő.

Ipariskolai bizottság: Elnök: Tóth István ügyvéd; jegyző: Szijártó Kálmán; pénztáros: Nicsovcics Vazul fodrász. Tagok: Herczeg József igazgató-tanító, Szijártó Kálmán tanító, Schmidt Nándor székes, Pandurovics István magánzó, Farkas György csizmadia, Boronkay Kálmán vendéglős, Krammer Ferencz kalapos, Walde Lajos bádógos.

Ipartantestület: Herczeg József ig. tanító, Kopetzky Antal rajztanító, Farkas Gyula, Szijártó Kálmán.

Van Szigetváron ezenkívül: kir. adóhivatal, posta és távirda, közjegyzői székhely, állami anyakönyvvezetés, vasuti állomásfőnökség, csendőrors, pénzügyőrség, selyemtenyészési felügyelőség és mértékhitelítő hivatal.

Az 1867-iki kiegyezés óta Szigetvár képviselői voltak: Mednyánszky Árpád, Bittó István, Fornszeck Sándor, Olay Lajos.

A városnak kereskedelme és ipara fejlődésben van; nevezetesebb ipartelepei: 3 gőzmalom, 4 timárműhely, 5 téglaház, sertés-hizlalda, közbárány, 3 épületfa-telep; van 237 iparos, 44 kereskedő, 15 vendéglő és korcsma. Van két kisebb nyomdája, melyek egyikében „Délsomogy“ című kisebb hetilap jelenik meg. Évenként hatszor tart országos vásárt, úgy minden kedden és pénteken hetivásárt. S miután most is nagyobb vidéknek képezi góczpontját, vásárai elég élénkek, gabona- és sertésvásárainak elég nagy forgalmuk van.

Szigetvár első vasútját 1867-ben kapta, melyet Pécs felől Barcsig építettek s így a Déli vasút vonalaival hozták összeköttetésbe, a mi által Szigetvár

forgalmát, mely azelőtt az egész nagy vidékről ott központosult, a közeli Barcsra terelték. A Szigetvárt Kaposvárral, Somogy megye központjával összekötő vasutat 12 évi tervezgetés után végre 1900 november 8-án nyitották meg. De az új vonal nem adhatja vissza a Barccsal szemben örökre elvesztett forgalmi és kereskedelmi pozíciót.

Már Vörösmarty Mihály düledék várnak nevezi Szigetet. A katonai kormányzat, mely a XVIII. század elején ismét nagygyá és hatalmassá óhajtotta tenni, midőn a vár stratégiai szerepe letűnt és midőn Bécs belátta, hogy a magyar elem itt is mindinkább tért foglal, még mélyebbre süllyesztette, mintha csak közönséges falu lett volna. E szánandó helyzetből nagyon nehéz a felemelkedés.

Azonban a legújabb korban támadt egy férfi, kinek minden törekvése odairányul, hogy Szigetvárt kiemelje a homályból és visszaidézzé annak régi dicsőségét.

Szigetvár jelenének legnevezetesebb mozgalma az ott felállított állami polgári iskola körül zajlott le. A polgári iskola felállításának eszméjét a Magyarország ezeréves fennállásának emlékére, 1896 május 10-én tartott diszgyűlés alkalmával Duchon Ödön ügyvéd indítványozta, ki akkor az alapításra ezer koronát ajánlott fel s a város lakóitól mintegy 7000 korona gyűlt össze, melylyel a lakosok áldozatképessége mintegy kimerült; ily csekély összeggel még nagyon hosszú ideig nem lehetett volna arra gondolni, hogy az iskolát, mely társadalmi és tanügyi szükség volt, létesítsék, midőn egyszerre váratlan segedelem érkezett a szigetváriak részére.

Követválasztás volt 1896 őszén; Biedermann Rezső lovag, somogymegyei nagybirtokos is fellépett Szigetváron követjelöltnek. A küzdelem heves volt, Biedermann zászlóját lelkesült hívei diadalra juttatták ugyan, de formai okokból Biedermann Rezső a mandátumról az igazolás előtt lemondott és a küzdőteret legyőzött ellenfelének engedte át. A küzdelem ezzel elnémult s a Cincinnátusok, mint dr. Szabó István Szigetvár akkori bírója mondta, ismét visszatértek az eke szarvához. Biedermann lelkét, ki nem hiúságból akarta, mint honatya, a hazát szolgálni, a küzdelem nem keserítette el, épp ellenkezőleg: alkalmat nyújtott neki nemes szíve újabb megnyilatkozására. Abbáziából 1897 április 17-én levelet intézett a város birájához, mely ekként hangzik:

„Igen tisztelt Uram! Ezennel értesítem, hogy városuk iránt táplált rokonszenvem s jóindulatom jeléül egy ott felállítandó polgári iskola javára 30000, azaz harminc ezer forintnyi alapítványt óhajtok tenni. Midőn igen tisztelt városbíró úrral ezt tudatom, egyszersmind kérem, hogy a város elüljáróságával ezt közölni sziveskedjék. Kiváló tisztelettel Biedermann Rezső.”

E levél kapcsán Szigetvár már április 25-én gyűlést tartott, melyben kitörő lelkesedéssel választotta meg báró Biedermann díszpolgárának, egyúttal bizottságot szervezett, melynek feladata lett megállapítani, miként örökítse meg külsőképen a város közönsége a nemes adományozó iránt érzett háláját.

A bizottság előterjesztése nyomán a város május 22-én tartott közgyűlésén elhatározta, hogy báró Biedermann arczképét megfesteti s azt a város

tanácstermébe helyezi, továbbá eddigi fő utcáját „Biedermann Rezső utcára“ kereszteli. Biedermann Rezső arczképét 1899. július 2-án a Zrinyi-téren tartott díszközgyűlésen az összesereglett nép örömrivalgása mellett leplezték le. Az ünnepi szónok Duchon Ödön városi képviselő volt és a hálaérzet megszokott kifejezései mellett följegyzésre méltók ama szavai, hogy „az élet küzdterén az emberiség mindinkább két táborra szakad, melyek egyikében lázas küzdelem folyik a létért s a másikon valóságos hajsza az élvezetekért s hogy egyik táborban az irigység, a másik táborban a dölyf és szívtelenség támasztja és növeli azt a örvényt, mely mindkét tábor elnyeléssel és megsemmisítéssel fenyegeti, hogy ezek romjai egy új társadalom keletkezzék. E kiélesedő ellentétek kiegyenlítésére irányult törekvés az, mely előtt zászlóinkat meghajtani és az elismerés adóját leróni itt összegyűltünk.“

Felhoztam újra e mondást, mert teljesen festi a helyzetet. Biedermann lovag az, ki helyesen fogta föl a társadalmi helyzetet s csak egyet kell még hozzá tennünk, hogy e nagylelkű és nemes érzésű férfiú a megtestesült szerénység és minden tekintetben a csendes jótékonyság barátja; ezuttal azonban, bár e szerénységét ismerjük és méltatjuk, a történeti igazság arra kényszerít, hogy jótékonyságával, mely egy egész várost, sőt egy nagy vidéket lekötöleztet és a hazai kultúrának is hasznos szolgálatot tett, nyíltan foglalkozzunk és annak maradandó emléket állítsunk.

Itt kell egyébként felemlítenem azt is, hogy miként Biedermann Rezső valóságos hőse Szigetvárnak a jótékonyságban, úgy neje született Bleichröder Elza bárónő valóságos jótékony angyala e városnak, kit annak minden lakója ismer, kihez ügyes-bajos dolgában és szerencsétlenségében még nem fordult senki, ki tőle a közönséges jótékonyság határait jóval túlhaladó gazdag segélyben ne részesült volna, melyek összege százazrekre rúg, de melyeket ismert szerénységük elhallgatnom parancsolja. E két nemes lélek valóban meghatóan fogja fel a dúsgazdagok hivatását. A szerencse javait nem csak megbecsülni tudják ők, de tele kézzel fordítják szűkölködő és támogatásra szoruló embertársaik segélyezésére.

Jótékonyságuk, emberbaráti erényeik, a közügyek körüli buzgalkodásuk elismerésül XIII. Leo pápa 1902. február 18-án Biedermann Rezsőt pápai lovaggá nevezte ki. Az ékes latinsággal irt okirat szövege szerint „hisce Litteris Equitem commendatorem ordinis Sancti Georgii Majori classis civilis eligimus, facimus atque in ornatissimum eundem Equitem coetum adsciscimus“.

I. Ferencz József 1902. május 18-án neki és örököseinek a magyar bárói méltóságot adta; a mely kitüntetések legszebb ékessége, hogy azok mintegy a „vox populi“ megnyilatkozásának tekintettek és a polgárság kebelében az új bárói czimer ama jelmondata „acta non verba“ (tettek és nem szavak) mint az igazságnak mindenkép megfelelő, köztetszéssel fogadtattak.

Az iskola építéséhez az alaptőke némileg meg lett volna, de annak fenntartása magának az államnak vált volna feladatává, mert Szigetvár sokkal szegényebb s már az alap létesítésénél sokkal nagyobb áldozatot hozott, mint sem azt a terhet megbírhatta volna.

Ennek keresztül vitele pedig nagy nehézségekbe ütközött. Szigetvár első felterjesztésére a kormány azzal válaszolt, hogy az iskola fenntartására hajlandó 2000 korona évi segélylyel hozzájárulni. Ekkor Olaj Lajos országgyűlési képviselő vette kezébe az ügyet; új előterjesztés ment a kormányhoz, mely most már kedvezőbb módon intézte el a kérelmet s vélemény adás végett Somogy megye köztörvényhatóságát kereste meg; e véleményezés ugyan kedvező volt, de az 1899. év elején a közoktatásügyi kormány Szigetvárt kérelmével újra elutasította, mert nem talált oly nyomós érvet, mely ez intézet felállítását, más hasonló kérelmekkel szemben megokolttá tette volna, habár időközben a város megvette a polgári iskola felépítésére szánt telket is. De Szigetvár nem csüggedt. Julius 12. küldöttség ment Wlassics Gyula dr. közoktatásügyi miniszterhez, mely egy gimnázium felállítását kérte. A miniszter kijelentette, hogy algimnáziumot sehol nem engedélyez, inkább hajlandó a polgári iskolát felállítani. Nem sokára reá a kaposvári kir. tanfelügyelő útján hivatalosan is értesült a város, hogy a kultuszminiszter egyetértve a pénzügyminiszterrel, a törvényhozás jóváhagyásának feltétele mellett hajlandó Szigetváron egy polgári fiúiskolát felállítani az esetre, ha a város az állam által megállapítandó terv szerint az iskolát felépíti és bebutorozza, mely feltételt az 1900. július 29-ki városi közgyűlés elfogadta.

Az iskola-épület tervét s a költségvetést Herczeg Zsigmond és Baumgartner Sándor budapesti műépítésszek készítették, a felépítés mintegy 130,000 koronába került, melyhez a város 60 ezer koronával járult.

A polgári iskola alapkövét 1901 április 13-án tették le nagy ünnepélyességgel, üveghengerbe zárva el az alapköbe szánt okmányokat. Az üveghenger két okiratot tartalmaz, az egyik a polgári iskola keletkezése és alapítása rövid történetét foglalja magában, a másik pedig Szigetvár jelenlegi állapotának ecsetelését. Az intézet az 1901/2. iskolaévvvel nyílt meg. Az intézetnek két alapítványa is van és pedig: turonyi Biedermann Ottó lovag alapítványa 500 korona és a „Szigetvári takarékpénztár“ alapítványa 100 korona.

A polgári iskolát Szigetvár elnyervén, minthogy ezzel tényleg e vidék kulturális központjává vált, Wlassits Gyula dr. kultuszminisztert hálából és elismerésük jeléül Szigetvár diszpolgárává választották s az erről Vargha Sándor városi jegyző, Balogh József bíró és Kainer Adolf esküdt által 1900-ik évi október 2-án diszesen kiállított okiratot Olaj Lajos országos képviselő vezetése mellett személyesen nyújtották át a miniszternek.

Szigetvár dicső multját hirdeti a „Szigetvár“ nevű cs. és kir. torpedóhajó. Tengerre bocsátása 1900. évi október 29-én történt Polában nagy ünnepélyességgel. — A király akaratára a torpedó „Szigetvár“ nevet nyert. Az ünnepélyességre Szigetvár városának 12 polgára ment el, mint erre kirendelt küldöttség. A vizrebocsátás előtt a papság ünnepélyes istentiszteletet tartott, mely alkalommal megszentelte ama földet, melyet a küldöttség a várból, Zrinyi hősi védelme és halála helyéről diszes urnában magával hozott. Mise után Hinke ellentengernagy német nyelven beszédet mondott, párhuzamot téve Sziget hősi multja és a „Szigetvár“ torpedóhajó őreinek kötetelmei között

s beszédét a hajóhoz intézett e szavakkal végezte: „Indulj elemedbe, járd azt be a legszélső határig, mindenkor a bátor csapat hős tetteire emlékezve, mely uralkodójáért harcolni és „moriamur pro rege nostro“ meghalni tud.“

E loyális beszédre Hegyessy János főszolgabíró, a szigetvári küldöttség vezetője felelt, ki Tegethoff szobránál mondott beszédében arra utalt, hogy e nagy hős nyomdokain haladva tanuljuk a kötelességteljesítés erényét s merítésünk erőt a hősi példából a hazaszeretetre.

E két beszédet szépen kiegészíté Biedermann Rezsőnek, a Szigetvár hajóra, mint a legszebb történeti tradíciók e hatalmas simbolumára mondott pohárköszöntője, melyben szerencsét kíván a hajónak a haza javára s a hadi tengerészet dicsőségére. A felszentelés alkalmával a hajó ormán lecsüngő 3 m. hosszú, piros-fehér-zöld szegélylyel ellátott értékes szalagot díszes dobozban ajándékkul kapta Szigetvár városa, míg ez viszont Zrinyi Miklós kirolhasát festette meg 1901. február 23. tartott közgyűlési határozata értelmében és ezt a „Szigetvár“ hajónak adományozta.

Az ünnepély napján Szigetvár városát ünnepélyesen lobogókkal díszítették fel. 1901. áprilisban Polábol Szigetvár városának czimerét is elkérték, melyet a szigetváriak készséggel megküldöttek.

Vörösmarty Mihály, korának első költője tanítványaival, a három Perczel fiuval, közöttük Perczel Mórral és Miklóssal, kik később neveiket a halhatatlanság könyvébe írták, 1821-ik év őszén eljött Szigetvárra, a hajdani hősi harcok helyét megtekinteni; ennek hatása alált írta:

Láttam veszélyes tájadat Sziget
Előttem állt roskadó falad.

Igy vándorlunk mi is mindannyian e szomorú vidékre, és tapossák lábaink a véráztatta földet, vagy legalább fájó lelkünk repül oda bús szárnyalással; de kebelünkben mindig ugyanaz az érzés támad, mely a költő lelkének hurjain átviharzott:

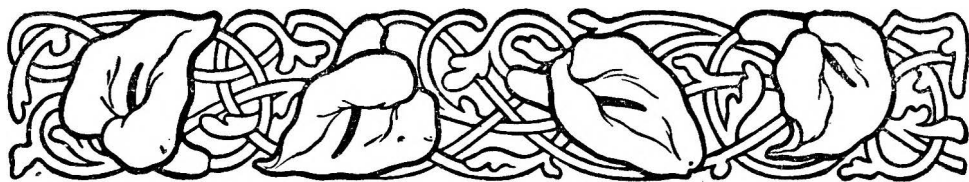
Vagy mely tűnő fény leng szomeim felé?
A csendes éjnek rémi talán? Vagy a
Fagyos halálnak váza, vagy bús
Képe az ősi idők fiának?

Óh Zrinyi roncsolt képe, te vagy? Dicső
Hős hajdan a vérfergetegek között,
Rémitve villogott most előmbe
Századának sanyarú korából.

Dúló vasat tart rettenetes kezével
Elszánt komolyság terjedez arcodon
Lelkedben a szép hír, bosszuság
És kitörő harag ég szívedben.

Te a hazáért halni tudál, dicső!
Mi nem tudunk már érte csak élni is.

VÉGSZÓ.

Végig vezettem az olvasót Szigetvár multján és jelenén. A mult katonai dicsősége hervadhatatlan, de a jelen munkája sem diectelen Szigetvárra nézve; mert hiszen büszkén mutathat Szigetvár a fölemelő tényre, hogy közel kétszáz év alatt tiszta német telepből népes, vagyonos, törekvő, törzsökös magyar várossá fejlődött, mely a magyar állameszmének egyik erősségévé, a magyarságnak pedig előharczosává vált. A harezi dicsőség elmult; de megmaradtak a jelen kötelességei, a melyekből Szigetvár mindig kivette a maga részét. E kötelességteljesítés a magyar nemzeti czélok és feladatok terén hassa át a jelenkor nemzedékét és tegye Szigetvárt azzá, a mi régen is volt: a magyar ipar, a magyar nemzeti munka erős központjává.

Befejezésül nem mulaszthatom el, hogy e helyen nyilvánosan forró köszönetet ne mondjak Csánki Dezső dr és Kammerer Ernő uraknak, akik e művem megírásánál megbecsülhetetlen útmutatással szolgáltak, — Barabás Samu dr, Gerecze Péter dr, Hampel Ede dr, Melhard Gyula, Szily Kálmán dr, Tahy István uraknak, akik e művemhez bő és értékes adatokat bocsátottak rendelkezésemre, — ft. Erdélyi László dr, Merényi

Lajos dr, Petkó Béla dr és Maróthy Dezső dr uraknak, akik kutatásaimat szíves előzékenységgükkel hatásosan megkönnyítették, — valamint Földvári Mihály úrnak, aki művem összeállításában és sajtó alá rendezésében segédkezett, — általában pedig mindazoknak, kik szíves támogatásuk által e mű létrehozásában engem gyámoltak.

Németh Béla.

TARTALOM-JEGYZÉK.

	LAP		LAP
Előszó	3	Zrinyi Miklós családi és politikai	
Szigetvár őskora	7	élete	191
A monostor	16	Zrinyi Miklós meghurczolása . .	196
A Szigethi család	21	Szulejmán Szigetvár ellen . .	206
A régi város	26	Zrinyi előkészületei	212
Szigethi Anthimius leszármazói	34	Az 1566-iki ostrom kezdete . .	223
A régi vár	41	Az Óváros ostroma s eleste . .	230
Az enyingi Török család eredete	49	Előmunkálatok a vár ostromá-	
Szigetvár az enyingi Török		hoz	237
családé lesz	55	Szigetvár felmentésének kérdése	244
Az enyingi Török család vi-		A vár ostroma	251
szonyai	59	A tragédia utolsó jelenetei . .	261
Török Ambrus utódai	64	Visszapillantás Szigetvár elestére	270
Enyingi Török Bálint	69	Zrinyi Miklós emlékezete . . .	278
Török Bálint és Katzianer . . .	79	Szigetvár lakossága	287
Az enyingi Török család letűnése	85	A török uralom	293
Tynódi Sebestyén	93	Harczok a XVI. század végén	
Szigetvár a király kezén	98	s következményei	299
Tahy Ferencz	107	Zrinyi Miklós a költő téli had-	
Szigetvár szabadalma	112	járata s Turbék	307
Dersfy Farkas	115	Az utolsó törökök	311
Kerecsényi László	120	A vár végső hadi szereplése . .	318
Az átalakított vár	129	Politikai viszonyok a török ki-	
Horváth Márk	135	űzése után	320
Szigetvár 1566-iki felmentése	143	Szigetvár a XVIII. század elején	340
Szenyér	148	Báró Neffczern családja . . .	348
Farkasich Gergely	151	A Szily család szereplése . . .	354
Horváth Márk második kapitány-		A Festetich uralom	360
sága	159	Czindery László s utódai . . .	367
Horváth Márk nagy számadása	169	A jelenkor	375
Ki volt Zrinyi Miklós?	178	Végszó	390
Zrinyi mint Szigetvár kapitánya	186		

FORRÁSOK JEGYZÉKE.

Szigetvár őskora:

Wosinsky Mór, Hampl Ede és Pósta Béla prehistorikus művei alpján.

Timon Sámuel: *Imago Antiquae Hungariae* 11. lap.

A monostor:

Belius: *Compendium Hungaricae Geographicum*.

Danielik: *A premontreiek*. 1860. 237. — *Dl.* 19123.

Koller: *Prolegomena* (23—24.)

Szalay Ágoston: 400 magyar levél 189.

A Szigethi család:

Kismartoni ltr. 1261, (ladula 45 A. 1) 1275, 45 A2. — 1344 Anjou II 468.

Századok.

Dr. Csánki: *Tört. földr.* II. 659.

Kismartoni ltr. 1377. N. 8. 1408. *Dl.* 9420.

Szigethi Anthimius leszármazói:

Zichy: III. 645.

Kismartoni ltr. 1383 A 9. — 1354 A 7.

Pannonhalmirend ltr. 1364 Cap. 230. — 1394. *Dl.* 9144.

Kismartoni ltr. 1403. A 11, 12, 13. — U. o. 1404. A 14, 15. — U. o. 1406. A 16. — U. o. 1407. A 17. — U. o. 1408. A 18, 19, 20.

Hazai oktr.: III. 268. — *Dl.* 8705.

Kismartoni ltr. 1413. B 21, 23.

Zichy: oktr. VI. 288.

Kismartoni ltr. 1415, 48 B 22, 25. — U. o. 1417 B 26. — U. o. 1420 B 27. — *Dl.* 11626.

Kismartoni ltr. 1435 B 32, 31.

— U. o. 1461 C 40. — U. o. 1462 C 42.

Koller III. 139.

Kismartoni ltr. 1478 A 14. *Dl.* 26015. — *Dl.* 11610.

Conscrip. 1542. 81, 82. lap.

Urb. et conscr. fasc. 50 N. 25.

Az enyingi Török család eredete.

Kismartoni ltr. (1345) F 110, (1428) 112. — U. o. 45 (1434) F 108, 109. — U. o. (1435) 116 B 30. — U. o. 1444. F 113. — 1449. B 36.

Zichy 1414 VI. 319.

Nagy Iván XI. 295.

Zichy 1426 VIII. 309., VI. 58., 1254 I. 7., 1349—51 V. 197., VI. 210., 1413 VI. 288.

Szigetvár az enyingi Török családe lesz.

Kismarton ltr. 1460. 45 C 29. — U. o. 1469. C 44. — 1473. C 39, 43. — U. o. 1469. C 45.

Teleki: *Hunyadiak kora* XII. 127.

Dr. Csánki: *Hunyadiak kora* II. 583. *Dl.* 24542. *Dl.* 17113.

Neo reg. fasc. 105. Nr. 1.

Kismarton ltr. 1471. 41 C 46, 47. — U. o. 1473. 45 C 47. — U. o. 1474. 45 C 49. — U. o. 1473. 45 C 50, 51. — U. o. 1480. C 54.

Turul X. 56.

Csörgő Géza: *Ungar. Wappenbuch* 26. füzet.

Az enyingi Török család viszonyai.

Kismartoni ltr. 1460 G 123. — U. o. 1462 F 114. — U. o. 1463

F 115. — U. o. 1464 G 124. — U. o. 1464 H 141 — H 142, 143. — U. o. 1466 G 125, 126, 127. — U. o. 1466 H 144, 145. — U. o. 1468 — 47 T 22. — U. o. 1464 H 146, 147 148. — U. o. 1468, 14 U. o. 1477 H 153. — 1478 H — 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164. U. o. C. 45. — U. o. 1469 F. 116. — U. o. 1469 F. 117. — U. o. H. 149. 152. — U. ot. 1471 G. 128. — U. o. 1473 G. 129. — U. o. 1474 D. 63. — U. o. 1477 G. 130. — U. o. (1480) 47. W. 15. — U. o. 1482 F. 118. — Dl. 19095. — 1486 F. 119. — U. o. 1491 G. 131.

Török Ambrus utódai.

Kismartoni ltr: 1487 D 64. — U. o. 1487 M 284. — U. o. 1495 285. — U. o. 1492 E 98. — U. o. 1502 E 101., 102., 103., 104. — U. o. 1497 E 100. — U. o. 1499 C 58. — U. o. 1499. D 85. — U. o. 1503 D 67. — U. o. 1501 D 66. — U. o. 1505 D 68. — U. o. 1505 D 59.

Siebmacher: Ung. Wappenkunde 26. füzet.

Kismartoni ltr 1514 D 69. — U. o. 1514 D. 70., 71., 72. — U. o. 1516 D 73. — U. o. 1517 M. 296.

Enyingi Török Bálint.

Istvánfy: 1520. Tört. Emlék II. III. 15. Magy. tört. tár V. 60.

Kismartoni ltr: 1527. F 120—121. Istvánfy: 63.

Kismartoni ltr: 1526. G. 133.

De bello pannonico: III. 45.

Kismartoni ltr: 1530. D 74.

Salamon: Első Zrinyiek 516.

Hammer: II. 88.

Kismartoni ltr: 1535. D 60—61.

U. o. 1535 G 122.

Lib. reg. I. 283.

Barabás: II. 121 II. 118 I. 1. U. o. II. 125. U. o. II. 126—127.

Kismartoni ltr: 1536 G 135.

Salamon: Első Zrinyiek 365—366.

Barabás: II. 435.

Kismartoni ltr: D 75. Történelmi tár 1879—192.

A Bakics családról u. o. 153.

Török Bálint és Katzianer.

Barabás Samu: i. m. I. 2, 4, 9, 10, 12, 17. II. 223.

Történelmi tár: 1878. 815.

Az enyingi Török család letűnése.

Általános történet. Verancsics: Magyar krónika 45.

Szilágyi Sándor: Magyar tört. V. 222.

Gregus Ágost és Bóthi Zsolt: Magyar balladák 1885, 140.

Szűcs István: Debreczen története I. 164—165.

Budai Ezaiás: Magyarország története a mohácsi vésztől. Debreczen 1814. II. kiadás 176. lap. Verancsics u. o. 225.

Szerémi de perditione C. 80.

Kismartoni ltr: G 136.

Barabás: Zrínyi I. 46., 49., 155.

Kismartoni ltr: D 76—77. U. o. 1542. G 137.

Barabás: i. m. II. 277. 291.

Kismartoni ltr: 1545. D 78.

Csörghő: Magyar czímerkönyv 26. füzet.

Kismartoni ltr: 1547. D 79. U. o. 1548. D 80. U. o. 1548. G 138. U. o. 1549. D 81. U. o. 1551. M. 208. U. o. 1552. D 86. U. o. 1552. D. 87. U. o. 1556. D 88. U. o. 1565. D 89. U. o. 1566. D 90, 91, 92, 93. U. o. 1590. D 94. U. o. 1591. D 95. U. o. 1601. D 96.

Tynódi Sebestyén.

Monumenta Vaticana.

Fejér: IX. 6. 191.

Bossányi: Cs. ltr. 1539 Dl. 260 15.

Országos ltr: 1542. összeírás 8. l.

Nemzeti muzeum: szigetvári iratok, Jankovics gyűjtemény.

Urb. et. cons. fasc. 50 No. 27.

Baranya multja és jelenje II. 405. 406.

Szigetvár a király kezén.

400 Magyar levél 38. lap. — U. o. 46. lap.
 Levelestár I. 11. 57.
 Verancsics I. 261.
 Nemzeti muzeum Jankovics gyűjtemény. Szigetvári számadások. — Koller VI.

Tahy Ferencz.

Tahy István: „A Tahyak s rokoncsaládok.”
 Urb et consc. fasc. 50 Nr. 24.
 Neo reg. fasc. 255 Nr. 3.
 Barabás I 571, I 460.
 Nemzeti muz. Jankovics: Szigetvári számadások.

Szigetvár szabadalma.

Lib. reg. LXV. 108
 Barabás II. 290.

Dersfy Farkas.

Barabás: Zrinyi ltr I. 572. — U. o. I. 386. — U. o. I. 450.
 Történeti tár: 1881. 281. lap.
 Barabás: i. m. I. 572.
 Fejér Cod. IV. 1. 294. — U. o. VIII. 5. 322. V. 3. 133.
 Anjou: VI. 122.
 Neo reg. fasc. 620. Nr. 41.
 Barabás: i. m. I. 572.
 Baranya multja és jelene: II. 414.
 Istvánfy: 261.
 Koller: V. 285.
 Barabás: I. 84—88. — U. o. I. 80.
 Urb. et consc. fasc. 50. Nr., 24. Nr.
 400 magyar levél: 142. lap.

Kerecsényi László.

Zichy okt. VI. 443. Dl. 17482.
 Századok. 1882. 460. Dl. 23397.
 Szigetvári regestrum. Zalavári Convent 99. sz. oklevél.
 Századok: 1882. 457—477.
 Orsz. ltr: Neo reg. fasc. 247 Nr. I. fasc. 6 Nr. 40.
 Négyszáz magyar levél: 127, 132, 142, 160.

Barabás: i. n. I. 311—313.
 Istvánfy: 234.
 Négyszáz m. I.: 166. lap.
 Salamon: Első Zrinyiek 390.
 Kamarai ltr: fasc. 34. N. 14.
 Sambukus: 1553.
 Ortelius: 91/1. lap.
 Századok: 1876.
 Négyszáz m. I.: 175.
 Barabás: I. 573.
 Neo reg. fasc. 27. Nr. 67.
 Nemz. muzeum: Jankovich gyűjt. Szigetvári iratok.

Az átalakított vár.

Barabás: Zrinyi ltr. II. 396.
 Burgenkunde: Otto Piper 1895.
 Historia di Zigeth espugnata Venezia 1570.
 Barabás: Zrinyi ltr. I. 610. U. o. II. 59.

Horváth Márk.

Általános történet.
 Négyszáz magy. levél 350, 180.
 Barabás: I., 346—356.
 Nemzeti Muzeum: Jankovics gyűjtemény.
 Istvánfy: 1556.
 Salamon: Első Zrinyiek.
 Santiato 222.
 Barabás: II. 52, 59. — I. 350, 355, 356, 360, 362, 369, 382. I. 367, 385.
 Négyszáz magyar levél 195.
 Barabás: II. 327. — 385—386.

Szigetvár 1556-iki felmentése.

Istvánfy története XIX.
 Barabás: i. m. I. 387—388. — U. o. 389. 398.
 Tört. tár: 188.
 Barabás: I. 281.
 Ortelius: 92.

Szenyér.

Négyszáz magyar levél.
 Barabás: II. 82.

Farkasich Gergely.

Barabás: Zrinyi ltr I. 417 stb. II. 385 I. 454—457. I. 161. — I. 278. I. 458. I. 461. II. 474. I. 470. I. 478. I. 481.

Horváth Márk második kapitánysága.

Barabás: Zrinyi ltr I. 476.
Négyszáz magy. levél 287.
Barabás: I. 480. — U. o. 288. és 291. — U. o. 321.
Koller: VI. 111.
Barabás: I. 514.
Négyszáz magy. levél 350.
Nemz. muzeum: Szigetvári számadás, Jankovics gyűjt.
Perneszi Pál összeírása az országos levéltárban az 1542-iki összeírás végén.
Barabás: I. 610.
Lib. reg.: III. 564.
Baranya jelene s multja: II. 429.
Neoreg. fasc. 1862. N. 16. és 17.
A nemzeti muzeum „Szigetvári számadásai”-ból.

Horváth Márk nagy számadása.

A nemzeti muzeum „Szigetvári számadásai”-ból.

Ki volt Zrinyi Miklós?

Salamon: Zrinyiek 217.
Barabás: I. 2. — U. o. II. 152.
— U. o. II. 315.
Széchy Károly: Gróf Zrinyi 27.
Mesič: Zivot Zrinskoga 32-dik okirat.
Barabás: I. 513. — U. o. I. 248. I. 615. 617. I. 419. II. 346.
M. Mesič: Zivot Zrinskoga Ju-naka XLIII. XLV. XLVII. XLIX.
Barabás: I. 444. II. 375. I. 608. II. 39. — U. o. II. 419.

Zrinyi mint Szigetvár kapitánya.

Barabás Samu: Zrinyi Miklós levelek és okiratok 1898 — általán.

Barabás: I. 577—582.
Istvánfy: XXI. 257.
Tört. tár: 1878. 485. I.

Zrinyi Miklós családi és politikai élete.

Barabás: i. m. I. 630—638. — U. o. I. 619—I. 623.
Salamon: Zrinyiek 463.
Istvánfy: 1563. év.
Zsilinszky Mihály: Zrinyi Miklós utolsó neje. 462.
Gyurkovics György: Tudományos gyűjtemény XI. 38. I. 1834.

Zrinyi Miklós meghurczolása.

Barabás: I. 495.
Nemz. muzeum: Szigetvári számadások.
Barabás: II. 467., U. o. I. 585., U. o. 622., 626., 627., 633., 634., U. o. I. 623—673.
Koller: VII.
Barabás: I. 633.
Nemzeti muzeum: Jankovics Szigetvári számadások.
Barabás: I. 663., I. 674., U. o. II. 554., 542.

Szulejmán Szigetvár ellen.

Általános történet.
Barabás: Zrinyi levelei I. 674.
Hadtörténeti Közlöny: Római Horváth 1891. 60.
Salamon: Első Zrinyiek 496. lap.
Dr. Baróthy: Magyar nemzeti történet III. 106.
Historia di Zigeth espugnata de Soliman Venezia 1570.
Barabás: I. m. II. 21.
Szilágyi Sándor: M. N. Történet V. 372.
Hammer Purg 319.
Istvánfy: 1566.
Barabás: II. 37 és 41.

Zrinyi előkészületei.

Barabás idézett műve általán: II. 4—10. II. 14—15.

Benigna mandata: 4569., 166., 190., 191.

Barabás: II. 22. II. 24—33—48—481.

Istvánfy: 1566—290. lap.

Budina Schwandtnernél I. 724.

Salamon: 492.

Barabás: II. 28—29. — U. o. II. 25—26. — U. o. I. 679. II. 1.

Barabás: II. 481.

M. Mesič: I. m. LVII.

Salamon: Első Zrinyiek 553.

Salamon: II. 12.

Az 1566-iki ostrom kezdete.

Barabás: i. m. II. 49. — U. o. II. 37. II. 38.

Istvánfy: 294 b.

Zrinyi: Szigeti veszedelem VII. 32, 49.

Barabás: II. 39, 42—43, 44—47—48. U. o. II. 39.

Az Óváros ostroma és eleste.

Salamon, Budina, Bizar, Istvánfy.

Barabás: II. 47, 48, 55, 49.

M. Mesič: Život Zrinskoga Sig. junaka 72. lap.

Előmunkálatok a vár ostromához.

Salamon: Első Zrinyiek 570.

Istvánfy: 296.

Barabás: II. 563.

Szigetvár felmentésének kérdése.

Istvánfy, Salamon Ferencz ált.

Barabás: II. 47.

Salamon: 584, 606.

Albini jelentései 1566. augusztus 26. és 27-éről.

Barabás: II. 45.

Istvánfy: 303.

Szilágyi Sándor: Magyar Nemzet Tört. V. 379.

A vár ostroma.

Istvánfy, Szelaniki, Budina, Hammer.

Barabás: II. 47. 55. 58. — II. 508.

Hammer: 321.

Neueröffnete Ottomanische Pforte Pivaut et Giovanni Segredo Augsburg 1694 fol. 217.

A tragédia utolsó jelenetei.

Salamon: 587. Historia de Zigeht Venezia 1570.

Barabás: II. 301., II. 501., II. 64. és 490.

Visszapillantás Szigetvár elestére.

Barabás Samu: Zrinyi levéltár II. 450.

Szilágyi Sándor: Magyar nemzet történ. V. 377.

Nádasdi Tamás családi levelezései 233.

Lib. reg. III. 568, 591, 480, 356, 427, 429, 432, 453, 454, 561, 594, 596, 603, 636, 741, 803, 814, 638.

Szilágyi: i. m.

Országos ltr: Benigna mandata 1567. évből 53, 36, 156, 161.

Nemz. muzeum: Jankovics gyűjtemény.

Zrinyi Miklós emlékezete.

Szabó Károly: Régi magy. ltr. 171.

Köszeghy Pál: 26 versszak.

Pécsi püsp. ltr: Miscellanea.

Kossuth Emlékiratai: 1870-ik év.

Salamon Ferencz: Első Zrinyiek.

Barabás: Előszó

Szigetvár lakossága.

Barabás: II. 547. I. 636. II. 100, 103, 105, 106.

Országos levéltár: Benigna mandata 1567, 166. lap.

A török uralom.

Szelaniki, Hammer, Barabás: II. 83.

Hadtört. közlöny: 1891 222 lap.

Istvánfy: 304/a.

Hadtört. közlöny 1891.: 223.

Velics és Kammerer: Török defterek I. 199—206.

Harczok a XVI-ik század végén s következményei.

Barabás: II. 85. 86.
Istvánfy: XXIX.
Hammer: 606 l.
Istvánfy: 409. 468.
Hammer: IV. 318, V. 60.
Smiéiklás Spon. o. Slav.: II. 1, 4.
Szig. ltr.: 396.

Zrinyi Miklós a költő téli hadjárata.

Mars hungaricus (eredeti kézirat a kismartoni levéltárban).
Velics és Kammerer: I. 407.

Az utolsó törökök.

Zeiler: Hungaria 907, Zeiler 940.
Lib. reg. XVIII. 524.
Smiéiklás Spon o Slav.
Bécsi hadügyminiszteri ltr: 1689 jan. 25.
Vechi jelentése. 1689 I. 5^{1/2}. 1689. 1—6. 1689. 3—8. 1689. 7, 29.

A vár végső hadi szereplése.

Lib. reg. XXIII. 385.
Bécsi hadügyminiszteri levéltár.
Orsz. ltr. Prot. Exped. 1690—1739.
Baranya megye közgyűlési jegyzőkönyvei 1703.
Gustav Batzenhoffer: Prinz Eugen, Serie I. Band VI.
Wagner: Historia Leopoldi 768.
Prinz Eugen: I. VI. 146.
Hadügymin. ltr 1704. 4—11.
Baranyam. közgyűlési jkv. 1710. 190—191. I. 1711. 111, 320—321, 1715. 324—325, 331—345.
Szigetvári ltr 371.
Brüstle: Recensio I. 574.
Igmándy családi levéltár.

Báró Neffozern családja.

Szigetvári ltr. 33.
Neo reg. fasc. 303. No. 4. fasc. 1862. No. 31.
Neo reg. fasc. 1460. No. 4.
Processus Appel. 1778. fasc. 4. No. 3105.
Processus Appel. fasc. 5. No. 2498.

A Szily család szereplése.

Szily cs. ltr.
Szigetvári anyakönyvek.
Benigna mandata. Orsz. ltr. 1568.
Füssy Tamás: Zalavári apátság 137—138.
Somogy közgy. jkv. 1749. febr. 12.
Liber regius: XLII. 51. XLIII. 253.
Processus Appel. fasc. V. No. 2542.
Somogy közgyűl. jkv. Tapsony 1757. aug. 27.
Lib. reg.: XLVII. 309. XLIX. 79.
Orsz. ltr.: Tabulares fasc. 5. No. 3344.
Szigetvári ltr. 291. sz.
Orsz. ltr.: Tabulares fasc. 4. No. 849.
Proc. Appel. fasc. V. Nr. 2542.

A Festetich uralom.

Szigetvári ltr. Nr. 334.
U. o. 1795. Nr. 328.

Czindery László s utódai.

Országos levéltár: N. R. A. fasc. 288. No. 19.
Baranyamegye közgyűlési jegyzőkönyvei.
Pécsi káptalan levéltára.

N É V M U T A T Ó.

A.

Abádi Benedek 77
 Abda község 248
 Acsa nádor 107
 Adreas 332
 Ajkai István 344
 Aktelek (Bar. m.) 166
 Alapi Gáspár 120, 215, 266, 267, 277, 294
 Ali basa. Herélt volt, a-lacsony emberke, kinek feje vállai közt beékelve látszott, heréltsége mellett is durva hangú. — Ferdinánd király hozzá járuló követeknek egykor azt mondotta, hogy a magyarokat nem fogja fegyverrel s karddal, hanem korbáccsal és bottal meghódítani; mire ezek azt felelték, hogy a korbács ellen golyókkal s a botok ellen karddal fognak védekezni (Istvánfy XIX.) 136, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 157, 273, 274
 Ali Mihály szig. lak. 289
 Alya Kristóf 218
 Allaga bég Szigetvár parancsnoka 253
 Alya Mátyás 105, 116, 218
 Alma (Somogy m.) 176
 Almamellék 9, 10, 18, 22, 23
 Almamelléki család (lásd Szigethi család)
 Almai Macrinus 22
 Almágy (Somogy m.) 76
 Almási Ferencz 102
 Alma vize 9, 10, 12, 15,

27, 30, 241, 307, 327, 338, 346, 361, 375
 Alsan család 39
 Alsó-Lendva 113
 Alsok (Csethe, Somogy megye) 76
 Alsó-Majsa (Bar.) 275
 Alsó-Stubicza 110
 Alsó-Visnye 331
 Andrássy Aladár 12, 381
 Andrássy Aladár grófné 368
 Andrássy Mária grófnő Széchenyi Imréné gr.-né 374
 Andrássy Sándor gróf 374
 András deák, szigetvári tisztartó 170
 Anfalva 40, 376
 Angyalháza (Szabolcs megye) 67
 Ankó György, bátaszéki lakos 175
 Antal, velencei származású tüzér Szigetvárott 227
 Anthimius János 37
 Apar (tolnam. közs.) 161
 Apáti (Bács-Bodrogmegye) 172
 Apáti (Somogy megye) 17, 20, 21
 Apáti (Szatmár m.) 37
 Aracs (Somogy m.) 55
 Aranyás 275
 Arányos (Bar.) 166, 168, 297, 298, 367, 368
 Archoi Anna Zrinyi Györgyné 192
 Archoi Pirhus 192
 Archo Péter gróf 183
 Archo vár 218

Archo gróf, Gen.-Wachtmeister 327
 Ariag 333
 Artis Tamás 102
 Aszód 18
 Aszói 345
 Asváthy Márton 102
 Atak (Somogy megye) 55 182
 Atya nádor 115
 Atyazy Imre köztitéz 276
 Attyády Mihály köztitéz 276
 Abstemius Pál nyitrai püspök 245
 Ábrahámfa 332
 Ádám Ferencz 332
 Ádámovich Erzse Czindery Donátné 367
 Ádámovich János 350
 Ádámovich Márton 367
 Ádám Szerim 332
 Ágodi Dömötör 1491. 63
 Ákosháza, a Sárkány család előneve 354
 Ákosházai Ambrus 67
 Alexandra tesseni herczegnő 55, 56
 Anthimius János fiai Miklós és László 57
 Athinai Balázs 102
 Athiniai család 36
 Árki (Baranya megye) 166, 173
 Áron flai Dekitus és Sefridus 36
 Ártándi Zsigmond 166
 Artesius Tamás 139
 Auersberg (Obrist) szig. hely. parancsnok 324
 Auersperg Weikard tanácsos 200

B.

- Baar 345
 Babócsa 74, 105, 118, 121, 124, 125, 128, 136, 143, 145, 146, 147, 149, 150, 159, 162, 165, 181, 227, 268, 294, 295, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 307, 346.
 Babócsai Ferencz 333
 Babócsai István 331
 Babócsai Márton 350
 Babócsa vára 123, 189, 190
 Bady Pál 333
 Bagotai bátya 29
 Baglia Menyhért 227
 Bagot vaskői ezred kapitánya 327, 328
 Bajmok (Bodrog m.) 66
 Bajnai Bóth Gáspár 29
 Bajom (Somogy megye) 125, 149
 Bajomi Imre 26
 Bajomi János 266
 Bajor Vilmos 248
 Bajvivás Szigetváron 187
 Bak Benedek s Gergely (1574) 58
 Bakar 218
 Bak Antal geredei 95
 Bak (Tolna megye 1474) 58
 Bakics Pál 70, 71, 74, 76, 77. Hédeváry Ferencz győmegyei birtokait Bakics Pál kapta II. Lajos-tól adományban, mit Ferdinand is megerősített. (Magyar tört. tár. VI. 4–6.)
 Bakics Gábor pécsi kánok 343
 Bakics család. (Tört. tár 1879) 153
 Bakk Máté szig. lak. 289
 Bak Pál 1482. 58
 Bakócsai Mihály 102
 Bakócsa 346
 Bakolezai Miklós és fia 37–38
 Bakolchia Balázs 171 172
 Bakócz Tamás esztergomi érsek 120
 Bakó István szigetvári lakos 288
- Bakonyai István fia János és István 1460. 59
 Bakos Benedek szig. lak. 290
 Baksai Anna Czindery Ignác Ferenczné 367
 Baksai uradalom 355, 356
 Balacz (Bar. m.) 275
 Balassa Borbála, Török Jánosné 90
 Balassa Imre 85.
 Balla (Bar. m.) 275
 Balassa Menyhért 206
 Balázs diák kir. kamarás 201.
 Balázsegyház (Somogy m.) 39
 Balázsfalva (Somogy m.) 1470. 57
 Balázsházi Márton 227
 Balási Dénes 102
 Bali Sándor 385
 Balogh Ádám 322
 Balog Barabás tizedes 276
 Balogh Bertalan 102.
 Balog Ferencz de Szalánta 368
 Balog Gábor 102
 Balogh Gergely 350
 Balog János közvitéz 276
 Balogh József 381, 284, 385, 388
 Balog László 357
 Balog Máté közvitéz 276
 Balogh Tamás 350
 Barabás Samu 83, 191, 285
 Baranyai alispán, Szigeti István 1383. 34–35
 Baranyai Ágoston szig. lak. 289
 Baranyai főispán, Horváth Márk 160
 Baranyai Lőrincz 171
 Baranya-Sellye 381
 Baranyavár (Bar. m.) 166
 Baranyavár Castrum 188
 Baranya-Viszló 36.
 Baráti (Somogy m.) 38
 Barbé István szig. lak. 289
 Barbé Péter szig. lakos 289
 Barbély Gergely 276
 Barbély György 101
- Barbély Pál szig. lakos 276, 289
 Barbini Burghard örgróf 244
 Bares 330, 332, 368, 381
 Bartz (Somogy m.) 1460. 59
 Baróthy Lajos 209
 Barwarth Antal 381, 283
 Barwarth Ferencz 383
 Basa-kut 305
 Basal (Pasal Somogy m.) 1464. 56, 145, 146, 347
 Batai Péter vajda 171
 Bata-Mindszent (lásd Uj-Mindszent) 171.
 Batta Béla dr. 384
 Bath (vár Somogyban) 62
 Bath Gergely 40
 Batha Márton 1485 62.
 Batha Mihály (katádfalvi) 1491. 62–63.
 Batha Péter 162
 Battina (Kőszeg, Baranya megye) 165
 Batthyáni Benedek 66
 Batthyáni Boldizsár 247, 294
 Batthyáni Boldizsárné Kállai Borbála 66
 Batthyáni Boldizsárné, Zrinyi Dorottya 217
 Batthyáni család 334
 Batthyáni Ferencz 70, 107, 166, 194, 218, 247, 294
 Batthyáni Lajos gróf nádor 1751. 355, 357
 Batthyáni Orbán 87
 Batthyáni 86
 Baumgartner Sándor 388
 Báchmegyei János 40
 Bácsmegyei Mihály 174. — A család birtokai 1726-ban Szilvás-Szt-Márton és Czepléd, s pusztái Geresgaly, Berekfalva, Kamány, Edde felerészben és Váralja.
 Báchmegyei Simon helyettes kapitány 104 172, 174
 Báda (Rád?) 275
 Bádeni Fülöp örgróf 244
 Bádeni Lajos 312, 315
 Báleomi Hadrián 245

Bálvánd (Somogy megye) 76
 Bánfa 332
 Báni fizetés 181
 Bánfy 181
 Bánfy István 1485. 62, 218
 Bánfy János (losonczy) 67
 Bánfy László 194, 218
 Bárdy István 88
 Bártell báró tábornok 327
 Bátai apátság birtokai 201
 Báthai Bertalan 40
 Bátaszéki Gáspár 102
 Bátha város (Bodrog megye) 66
 Báthay Péter hadnagy 235
 Báthori András 69, 70, 91, 105, 125, 194, 244, 294
 Báthori István országbíró 1485. 62, 37
 Báthori István Somogy főispánja 303
 Bátori István temesi kapitány 67
 Bátori Klára (Losonczy Antalné) 91
 Báthori Miklós 91, 194
 Beaumont báró szigetvári parancsnok 328
 Beche (Szenyéren) 148, 149, 150
 Bechei család 51, 52, 53
 Beczefalva 1491. 63, 211, 223, 314
 Bechei Vesszős 52
 Beck Dániel 383
 Becse (Baranya megye) 275
 Becse István 123
 Brecsei János 104
 Beczir (lásd Pöszér) 332
 Becző-Lőrincz 1491. 63
 Bede Imre szigetvári lakos 288
 Bekecs Gergely 127
 Belesi k. 176
 Belcz lásd Bécs
 Belcz (Somogy m.) 1473. 57
 Belcardi Obrist 327
 Belixochub nevű föld 352
 Belköz (Baranyai vidék neve) 174, 177, 204
 Bellyen 332

Belosthinay Máté lovas 276
 Belős (Tolna megye) 297
 Belső Hubai 37
 Belte 298
 Benahóháza 298
 Benke György szigetvári lakos 289
 Beöthy Zsolt 94
 Berchfrid 45—46
 Bere (Fehér megye) 70
 Bere Barabás szigetvári lakos 289
 Berezew Geberhard haditanácsos 271
 Beremi István Briccius 67
 Berenye (lásd Merenye)
 Bereta Balázs szigetvári lakos 289
 Berkesd (Baranya megye) 120
 Berky Máté szigetvári vitéz 277
 Berzenche (Somogy m.) 121, 123, 143, 144, 145, 149, 157, 162, 294, 295, 298, 300, 307
 Berzenchei lakos Zalai Kelemen 163
 Besenye 332
 Besenyő (Somogy megye) 370, 373
 Besenyő János 37
 Bezede (Baranya megye) 171, 275
 Bécs 74, 80, 250
 Beis ostroma 1529. 271, 180
 Béc 37, 332
 Békaló 39
 IV. Béla király 115
 Bélaföldvár (Bács megye) 63
 Bélavár (Somogy megye) 74, 123, 144, 294
 Bélegyház 275
 Bél Mátyás 215
 Bibó János szigetvári lakos 290
 Biedermann Ottó 382, 388
 Biedermann Rezső báró 10, 361, 377, 386, 387, 389
 Biedermann Rezső báróné, Bleichróder Elza bárónő 387

Biedermann Rezső-utca 33, 37
 Bika András 104, 127, 253, 275. — Előneve de Terebhegy, mi Terebhegynek felel meg Baranyában. Őscsalád, mely már a 14-ik században szerepel. 1332. Zichy I. 388: 1335. Anjou VI. 413. — 1363. Dl. 5199. Byka névvel csak 1402. kezd szerepelni Joannes dictus Byka Fejér. X. 4. 134. — 1402. Zichy V. 137. és VI. 87. — 1505-ben ismét Bika János szerepel, ennek fia Imre, Perényi Péter követe Szulejmánnál (Zermeg Schwandtnernél Scriptorum m. III. 406. Nagy Iván Magy. csal. II. 104) Ennek fia Bika András Szigetvár egyik hőse, ki 1556-ban Varanonál, 1557-ben Szerencsnél küzd. (Pethő krón.) — 1556-ban Kerechényi zászlótartója Szigetvárra. (Századok 1867. 256.) — 1550-ben úgy látszik hűtlenségbe esett s tetemes birtokai, valamint a hűtlenségbe esett Bornemissza Farkas de Kápolna (Baranyában) és Bornemissza János de Kolozsvár baranyai birtokai Farkas Imre s Györgynek adományoztattak. (Lib. reg. III. 356.) — De ismét visszatér és 1559-ben Murgai Jánossal kölcsönös örökösödési szerződést köt. (Neo regist. act. fasc. 1777. Nr. 11. §. 10.)
 Bikesdy Péter szigetvári lakos 290
 Bildamfalva (Somogy m.) 38
 Bíró János szigetvári lakos 288

- Bise (Baranya megye 177
Bischofshausen alezredes
313
Bisztrice (Baranya m.)
171, 345
Bittó István (sárosfai) 381,
382, 385
Blagai grófok 80, 178
Bóbits Mihály szigetvári
lakos 289
Bocskay Ferencz 124, 156
Bodafalva (Somogy m.)
76, 297
Bogád (Czinderi-Bogád) 63,
174
Bogha (Baranya m.) 65
Bogdáss 290, 333
Bogyek Illés szigetvári
lakos 290
Boldogasszonyfalva (So-
mogy megye) 1470. 57
Boldogasszony (Vas m.)
291
Bolondvár 302
Bolya (Somogy megye) 37
Borbála királyné 53
Borbély László szigetvári
lakos 290
Borbély Pál, szigvári lakos
350
Bornemissza Antal 175,
276
Bornemissza család 99,
102, 104, 175
Bornemissza Ferencz lovas
726
Bornemissza János. —
Adományt kap 1556-ban
6 községet Baranyában
(Lib. reg. III. 317). Bo-
drogi Antallal s Oláh
Jánossal.
Bornemissza. — B. Gergely
V.-Ecclesiis egri castel-
lanus, adományokat kap
Baranyában (Liber reg.
III. 120, 191.) — Egy
másik B. Gergely csa-
nádi püspök lesz (1563.
Lig. reg. III. 780.)
Borogfalu (Baranya me-
gye) 168
Boros Balázs, szigetvári
lakos 290
Boronkai Ferencz 368
Boros György bíró 366
Boronkai Kálmán 385
Boronkai László 350
Borsodi Gál, szigetvári la-
kos 288
Borsos Gergely, szigetvári
lakos 289
Borsos György, szigetvári
lakos 288
Bertalan ifj., szigetvári la-
kos 350
Bosnyák nevű szigetvári
vitézek 102, 235, 101,
104, 172
Bosoli Márton közvitéz
776
Both Gáspár de Bajna 294
Bottyka 23, 28, 45, 62, 22,
28, 95, 124, 314. —
Előbb az Encze családé
Fejér X. 5. 329, 382. —
1471. Jakab de Boghka
Hazai V. 313. 1511-ben
bir ott a Végági család
DI 22603. 1561. váradó
lajstrom szerint Kesás
Ferenczé volt előbb. —
1619-ben a pécsi püspök-
ség falvai közt. Neo reg.
fasc. 985 No. 53.
Bozsok (Baranya megye)
104, 177
Bödör Kristóf 172
Boz Tamás (Nagyváty) 95
Bőd (Somogy megye) 37
Böjthe Mihály, szigetvári
lakos 289
Böjthe Péter, szigetvári
lakos 290
Böjthe Tamás, szigetvári
lakos 290
Bökény nemzetség 50,
51, 53
Bökes András közvitéz 276
Bradatsits György lovas
276
Bradács János és Cergely
182
Breberi grófok 178
Bribár 218
Bribék Gergely lovas 276
Brogyancze 349
Bronzkori telepek 12
Bucskád (Somogy m.) 76
Buda 66, 71, 72, 73. 77, 83,
85, 86, 87, 88, 123, 136,
188, 207, 253
Budakuta (Bodrog m.) 66
Budai kanonok Tökhöly
Mátyás 1474. 58
Budacsits János lovas főv.
115, 125, 275
Budapest városi muzeum
(hibásan Nemzeti mu-
zeumnak nyomtatva) 85
Budina Sándor krónikája
179, 209, 228, 234
Bukén (lásd Bökény)
Bulyák Mihály lovas 276
Buza János, szigetvári la-
kos 290
Buza Pál ülése 37
Buzlai országbíró 67
Bü (Somogy megye) 38
Büdösfá (Baranya megye)
95, 97, 332
Bükösd (Baranya megye)
346
Bürüs (Baranya m.) 368
- C**
- Caraffa gróf szabályzata
335
Chayaki László 49
Cheneri Zay Ferencz 1560,
304
Chirek (Bács megye) 66
Corbaviai Ilona Zrinyi
Miklósné 178
Corvin János 63, 65, 66
Csabi Ákos 206
Csahán (Szent Mihályhoz
tartozik) 331
Csaira pusztá (Baranya m.)
166
Csankó Miklós 331
Csapi András 172
Csapody József 358
Csákány István 332
Csáki Anna 70
Csáktornya 143, 147, 153,
155, 166, 181, 182, 183,
198, 217, 218, 268, 299.
Csányi Ákos a nádor pre-
fektusa Kanizsán: 105,
121, 128, 133, 140. 148,

149, 160, 161, 187, 213, 223, 233, 235, 241, 254, 273, 274.
 Csányi Imre szigetvári 1757. 356, 357
 Csányi Tamás szigetvári lakos 288
 Csebe baranya megyei község 289
 Csebeji László szigetvári lakos 289
 Csele, a nyulszigeti apáczák oppiduma 26
 Cseps János pécsi kanonok 35
 Csere István szigetvári lakos 289
 Csere Mátyás szigetvári lakos 288
 Csethe (Alsók, Somogy megye) 76
 Csértó (Somogy megye) 176, 331
 Csokona (Somogy m.) 332
 Csókakő 355
 Csonka - Mindszent (Bar. megye) 332
 Csorna (a szövegben hibásan Csoma) 18
 Csögle (Somogy m.) 357
 Csököl (Somogy m.) 339
 Csősz András Zrinyi vajdája 301, 302
 Csukma (Baranya m.) 104
 Csurgó 74, 75, 76, 79, 89, 90, 121, 123, 143, 144, 149, 150, 151, 154, 157, 159, 160, 161, 162, 182, 190, 214, 217, 226, 262, 294, 295, 300
 Czepléd (Somogy megye) 354, 355, 357
 Czelna (Baranya megye) 166
 Czigani Gábor plébános 343
 Czindery-Bogárd (Baranya megye) 367
 Czindery-család leszármazása 359 367
 Czindery Donátné Adamovics Erzsé 367
 Czindery Györgyné Malakóczy Éva bárónő 367

Czindery Ignác Ferencz-né Baksai Anna 367
 Czindery Julianna Anna Festetich Rudolfné 373
 Czindery László 367, 369, 370, 371, 372 és 373
 Czindery Lászlóné Dőry Tekla 372
 Czindery Mária Tekla Wenkheim Viktorné 373
 Czisterezita Curti Vilmos bíboros 24

D.

Damokos Lőrincz szigeti lakos 288
 Dandó Ferencz 239, 376
 Darány (Somogy m.) 322
 Danócz város (Bar. m.) 173
 Darócz (Somogy m.) 37, 56
 Darócz Bar. m.) 121, 275
 Dál (Bács megye) 66
 Dáró Balázs szigeti lakos 289
 Dáróvár 97
 Deák Balázs hadnagy 235
 Debreczen 71, 75, 77, 90, 91
 Debreczeni Kardos József 91
 Debreki Huszár István 1491. 63
 Dechkovich Gáspárszigeti szücs 275
 Dely család 276, 332
 Dely Mátyás szigeti lakos 289
 Demdis Mátyás pozsonyi kanonok 351
 Denesháza 332
 Derecskei Pál s István 49
 Deres Benedek szigeti lakos 289
 Dersfy Farkas 110, 114, 116, 117, 120, 131, 130
 Dersfy Farkas leszármazására a következő források szolgálhatnak zsinórmértékül: Fejér IV. 1. 294. — Fejér VII. 5. 322 — V. 3. 133. VI. 2. 223. Dl. 3867. Dl. 7197.

Anjou VI. 122. Fejér X. 2. 545. Dl. 4935. Anjou 220. Fejér VIII. 5. 358. VIII. 4. 136. Dl. 7134., Károlyi Cod. I. 445. Dl. 9414 Károlyi C. II. 94, 99, 237, 245, 301. 516. — Dl. 16239, 16194, 20588, 20727, 21338, 23540, 24124, 24175. — Neo reg. fasc. 11 No. 52, fasc. 8. No. 5., fasc. 14 No. 4 et 5, fasc. 8 No. 16, fasc. 5 No. 63. Ezek szerint a leszármazás:

Salamon Ders Konrád 1243.
 Miklós Péter Ders
 Péter Miklós András
 János Pál Ilona
 | pécsi castellanus
 Márton bán
 Ders István Péter György
 István
 Miklós Bálint
 Zsófi Farkas István
 szigetvári kapitány
 István

Dersfy István a dunántuli ker. kapitánya 124, 245
 Dersfy István leánya Erdődi Péterné 294
 Dervis pécsi bég 104, 105, 106, 128, 136, 145, 149
 Detkovics Mátyás lovas 276
 Dezső András szigeti vitéz 173, 259
 Dénes comes de Toch 107
 Dévaj János 102
 Dianesi Fábián 102
 Diatlan Antal 275
 Dilok 332
 Dinneberk (baranyai k.) 333
 Diós (Somogy megye) 176, 36
 Disznód (baranyai k.) 39
 Dobó István (Eger) 90, 109, 194. 245
 Dobó Ferencz (ruszkai) 90, 91
 Dobos Márk tizedes 171, 174, 175

Dobroveczky Miklós lovas 276
 ifj. Dóczy Ferencz szigeti vitéz 276
 Dolnyi-Miholjác (Szent-Mihály) 171
 Dombai-ak 56, 211
 Dombó család 20, 297, 331
 Dombóházi (Somogy m.) 57
 Dombó-Kovácsi (Somogy m.) 297
 Domokos György és János szigetvári lakosok 289
 Domolos 18, 38, 211, 305 344, 345, 349, 350
 Dorffmeister festő 379
 Dorongos Tamás szigeti lakos 290
 Dorsi Ambrus közvitéz 276
 Döbrök 367
 Draskovics György pécsi majd zágrábi püspök 146, 166, 167, 168, 186, 202, 218 (hibásan Gergelynek nyomtatva) 168
 Drágosfalva (Somogy m. 1470.) 37, 57
 Dráva-Szent-Márton 346
 Drávác Farkas lovász 276, 357
 Duchon Ödön 27, 384, 385, 386, 387
 Dudics András pécsi püspök 202
 Duna-Szekeső (Baranya megye) 165

E.

Ebesi János 102
 Ebses (Kőrös megye) 275
 Edde (Somogy m.) 1468 38, 60
 Educillum mit tesz? 358
 Eger 71, 109, 207, 208, 298, 315, — ostrom 272
 Egerszeg (Baranya megye) 74, 120, 165, 275
 Egerszó (Baranya megye) 298
 Egervári Ferencz 91

Egkh Sándor báró 156
 Egrestő község (Baranya megye) 108
 Egyháziátok melletti adószághozzájárulási kötelezettség 60
 Ehrenberg Obrist báró helyettes parancsnok 327, 344, 346
 Elderbach család 60 61,
 Emely (Szébény, Baranya megye) 173
 Ernst Gáspár és Farkas 181
 Endesfalva 275
 Endölaka 355
 Enying 34, 49, 59, 61, 62, 64, 70
 Enyingi Török Bálint (lásd Török Bálint) 350
 Eördög Miklós 1476 62
 Eörsi főesperes 1478. 61
 Erdőalja (Somogy m.) 56
 Erdély 346
 Erdélyi András 102
 Erdélyi Bálint tüzmeister 141
 Erdődi Anna (Péter leánya 183, 184
 Erdődi Mátyás szigetvári lakos 289
 Erdődi Péter 83, 182, 183, 184, 193, 218, 245, 294
 Erdőmegye (Bács megye) 66
 Erdősi (Silvester) János 77
 Ernuszt cs. czimere 181
 Ernuszt pécsi püspök 63
 Eszék 74, 85, 121, 189, 208, 209, 212
 Esztergom 247, 248, 249, 299, 300, 301
 Esztergomi érsek Acsa 107
 Esztergomi érsek Bakócz Tamás 120
 Esztergomi érsek Oláh Miklós 244, 250
 Esztergomi érsek Várdai Pál 73
 Eszterházy Miklós 351
 Eszterházy Pál nádor 307, 308, 332, 338, 343
 Etiopiai ruházat 187
 Euri (Öri) Dachó — más-ként Lénárth Péter 120

Eurin (Baranya megye) 37
 Eusi — lásd Ősi 275
 Ezpöte — lásd Őszpöte
 Ezpöthei Balázs 104, 275,
 Ez és Radván Jakab mint szigetvári katonák kapják 1559-ben Hédery György magvaszakadtával Alsó-Majstát és Balaczt Baranyában (Lib. reg. III. 591)
 Eszpeti János 259
 Édesfalva Miklós szigetvári lakos 290
 Érszeg (Ersik) 340

F.

Faddy János közvitéz 276
 Fajsz István 1471. 62
 Faluhely (Somogy megye) 34, 57
 Faragó (Kolozs megye) 65
 Farkasfalva 13, 297, 346
 Farkas György 385
 Farkas Gyula 383, 384, 385
 Farkas Imre v. György 1551-ben Bornemissza János de Kolozsvár hűlensége folytán ennek baranyai birtokait kapják; ezek Kápolna, Zaláta, Endesfalva, Szent-Mihályfalva, Sellye, Danóc, Zagoles, (Lib. reg. III. 400)
 Farkas János 385
 Farkas Krisztina, Festetics Lajosné 365
 Farkaslyuk (baranyai község) 51
 Farkasics Gergely 157, 158, 159, 163, 173 199
 Farkasich György 151, 154, 156
 Farkasits Péter halála 225
 Fábrián Sebestyén (Békés megye) 65
 Fábrián ülése 37, 38, 39
 Fabronics Pál költő 264
 Fábri Mihály kapitány 368
 Fábry Mihályné, Malakóczy Magdolna 368

Fábry Mihályné Priekentheis Terézia 364
 Fábry Ottmár 368
 Fácánny András 102
 Fácán Benedek 101
 Fácán Péter szigeti lakos 290
 Farrorinó bankár 342
 Fatinré török leány 257
 Feskovics István közvitéz 276
 Fehéregyház (Somogy m.) 37
 Fehér Bertalan 1491. 63
 Fehér Lukács 174
 Fehérvár 71, 74
 Fehérvári hospitalisok 60
 Fehérvári keresztesek 70
 Fehérvári prépost Pál 1261. 21
 Fehérvári prépost Stanislaus 73
 Fejérközföld (Bács m.) 66
 Fekete Benedek szigeti lakos 275
 Fekete Gábor 173
 Fekete György 298
 Fekete István szigeti lakos 290
 Fekete Mátyásközvitéz 276
 Fekete Mihály 102, 275
 Fekete Miklós szabadhajdu vezér 501
 Fele báró a Vhérling 277
 Felfalu (Baranya m.) 37
 Felpécsi Ferencz 103, 117, 134
 Felső - lendvai Széchyek 192
 Felső-Lendvai Szedu Margit v. leánya Anna 183
 Fel-Szekcső 275
 Fenék 275
 Ferdinánd király: 70 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 90, 95, 97, 98, 99, 100, 107, 109, 112, 113, 114, 123, 136, 153, 155, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 179, 180, 181, 182, 183, 188, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 204, 206, 209, 213, 217, 220, 288

Ferdinánd főherczeg 147, 195, 214, 245, 247, 302
 Ferencz király 114
 Ferenczi János 174
 Ferencz-rend szerzete 319, 320
 Ferhát basa 208, 210, 220, 225, 297
 Feridun, Szulejman titkára 260, 261, 292
 Festetich Alfréd gróf 58
 Festetich család 367
 Festetich L. fia 365
 Festetich György 360
 Festetich Imre (csertői) 382
 Festetich Kristóf hétszemélyes táblai bíró 360, 365
 Festetich Lajos 328, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 372, 377, 380, 382
 Festetich László hadnagy 373
 Festetich Mária Czindery Rókusné 365
 Festetich Pál és Lajos 359, 360
 Festetich Rudolf testvérei 373
 Festetich Rudolfné Czindery Julianna 373
 Fiad 49
 Filed 1491. 63
 Filpes Benedek 40
 Filpes Mihály 40
 Fischer Venczel plébános 341, 343
 Fizeki Benedek 161
 Fízy Mihály szigeti lakos 289
 Fodor István szigeti lakos 273, 288
 Fonyó Sándor pécsi kispópost 350
 Forgách Ferencz 83, 91, 181, 184, 192, 193, 201, 214, 247, 248, 283
 Faruszek Sándor szigeti lakos 377, 385
 Forró Balázs szigeti lakos 277
 Forró Gergely szigeti lakos 289

Forstner szigeti család 253
 Földvári István deák 91
 Förtő (Szolnok megye) 67
 Fráter György 86
 Frangepán Ferencz 245
 Frangepán György kalocsai érsek 67
 Frangepán István 83, 180, 182, 214, 218
 Frangepán Katalin Zrinyi Miklós első neje 180, 191, 218, 268
 Frangepán Miklós 194
 Frankovics Zs. Szily Mártonné 354
 Fredrek báró de Zedlicz 356
 Fregosi Aurél 245
 Fuchstadt Majer Erasmus 200
 Futak 67
 Füles birtok 355
 Fülöp barát 1640. 303
 Fülöp István 383
 Fülöp zágrábi püspök 1261. 21
 Füredi Imre, Benedek és Simon 49
 Füst-pénz 290
 Füzekuth (Kolozs m.) 65
 Fyles (Szent-Mihályhoz tartozik) 128, 331
 Fynta András szigeti lakos 288

G.

Gabi Miklós 333
 Gadány 39, 50, 51, 52
 Gailler Zsigmond 154
 Galgóc 343
 Galicsnai György 156
 Galobácsháza 298
 Galy György közvitéz 276
 Gandovics István 384
 Gara (Bodrog m.) 66
 Garagóczy János közvitéz 276
 Garay András lovas 276
 Garai Gergely 102
 Garay Ferencz báró 350
 Garai István 102
 Garai Jób 39, 55, 56, 57

Garai László nádor s gyermekei 55
 Garay Miklós közvitéz 276
 Garai Miklós s neje Tomai Ágoston leánya 52, 53, 67
 Garay Pál 276
 Garay Péter lovas 276
 Garázda Zsófia Zrinyi Pétterné 178.
 Gábor blokád 314
 Gál Péter szigetvári lakos 290
 Gaál Sándor 384
 Gárdonyi 331
 Gábor Balázs, Vörösmart-ról 175
 Galler Péter, szebeni polgármester 31
 Galler Zsigmond 176
 Gelencze 368
 Gellei nemesek 1469. 55, 61
 Gelye (Somogy megye) 1474. 57
 Geljén Tamás szigetvári lakos 290
 Gerdák István tisztartó 182, 196, 197, 199
 Gerárd és társai 174
 Gerdakovics Lukicza lovas 276
 Geredei Bak Antal 95
 Gerdey János 235
 Gergely diák 102
 Geredei Máté 102
 Gerecz-vár Somogyban 1469. 55
 Gereczy Berta 277
 Gerencse (Somogy megye) 312
 Geresgaly Péter szigetvári lakos 289
 Geréczy Bertalan szigetvári vitéz 266
 Gertény, lásd Görcsöny (Baranya m.) 120
 Gerow 218
 Gesztéred (Szabolcs m.) 67
 Geszti Ferencz 173
 Geszti János 104
 Gilvánfa (Baranya megye) 168
 Girófalva (Somogy m.) 55

Glavanich Sebestyén pécsi kanonok 240, 341
 Gobicz (baranyai község) 346
 Gonás : 12, 15, 18, 23, 25, 38, 39, 40, 57, 349, 350, 375
 Gorbonak 107
 Goricza (Zágráb m.) 83
 Góry Mátyás közvitéz 276
 Gotschaud báró főhadnagy 315
 Göncs (Somogy m.) 38
 Görcsöny (Baranya m.) 120 275
 Görgeteg (Kergetek) 331
 Görög keletiek Szigetváron 379
 Görösgal 105, 115, 125, 126, 147, 297, 331, 357, 359
 Gregorics Antal 350
 Gregoriancz Ambrus diák 183 218
 Grisacze 218
 Grabarits István 331
 Grabarics Péter 331
 Grobnik 218
 Grubár Lénárd 204
 Guize Károly hg. 245
 Gulloczháza 332
 Guthy Mihály nádor 1474. 58
 Guzics Ambrus közvitéz 276
 Günsbergi család 115
 Gyalán János Batthyú Boldizsár unokaöccse 294
 Gyalus Gergely 102
 Gyálos Imre közvitéz 276
 Gyertyánfalvi Sebe Pál 95
 Gyerfásfalva 40, 376
 Gyékényes (Somogy m.) 56
 Gyolgyháza (Somogy m.) 1473. 57
 Gyöke Simon 38
 Gyöngyös (Somogy) 297, 361
 Gyöngyös-Mellék 332
 Gyöngyös patak 361
 Gyöngyösy György de Boroszló 368
 Gyönkföld (Somogy m.) 39

Győr 77, 129, 207, 209, 232, 236, 246, 247, 248, 249, 268-i tábor 236, 252, 256, 257, 258, 268-i had nagysága 246
 Győri Mátyás hadnagy 235
 Győri Mihály 350
 György barát 85, 87, 88
 Györgye (Bodrog m.) 66
 Györgyes (Somogy m.) 55
 György, váradi püspök 90
 Gyránd 367
 Gyula 120, 207, 208, 225, 226, 246, 247, 250
 Gyulafehérvári káptalan 90, 91
 Gyulai Gergely (Baranya megye) 67
 Gyulai János (Baranya megye) 67
 Gyula pusztja (Baranya megye) 67
 Gyulassy László 245
 Gyuricza (Baranya) 275
 Gyümölcsén (Somogy m.) 1468. 60
 Gyűrűfő 18, 346

H.

Hadad (vár) 206
 Hadi törvény Szigetváron 222
 Hadzi Rizvan tanító 1619. 303
 Hadstadt ezredes 268
 Hagymási János 127, 276
 Hahóti Brigitta 115
 Hajduság 319
 Hajmás 346
 Hajmási 300
 Hajóhada a királynak 245
 Hajradun s Barbarossa 236
 Halas Dömötör 103
 Halleg Vitus 188, 190
 Haltó (Somogy m. 1473.) 57
 Hammer gróf ezredes szigeti parancsnok 323
 Hamerstein 323
 Hampó (lásd Ernuszt cs.) 131
 Hamvas Tamás szigeti lakos 289

„Handoritani“, Horváth
Márk által használt szó
162
Hankó Miklós pécsi polgár
56
Harangosháza (Somogy)
37, 57
Harangos László 103
Haraszi (Baranya megye,
Kis - Szent - Mártonnál)
168, 332, 350, 368
Hardek Bernát 244
Harkány (Somogy megye)
1473. 57
Harmad (Csanád megye)
37
Harrach gróf családja 344,
355, 357
Harrach ezred 368
Haraszi 345, 368
Harsat 333
Harsány (Baranya m.) 210
Haas Mihály 77
Hassán (kis) szigetvári
bég 299, 300, 301, 302
Hassán nagyvezír 302
Hassán szigeti parancs-
nok 1619. 303
Hasszán Szigetvár utolsó
bége 316
Hatvan 1491. 18, 63
Hatvan község 355
Hatvan (Baranya m.) Uj-
mindszentek 168
Hárserdő 72, 24, 252
Hásságy (Baranya megye)
120
Hásságyi cs. 184
Házi Simon 331
Härmb Ferencz jószág-
igazgató 323
Heberstein eszékiparancs-
nok 1704. 321, 322
Hechcher szigeti család
253
Hederfi György 275
Hédervári Ferencz 64, 67,
68, 69, 70
Hegedüs Lukács 102
Hegyes (Szabolcs m.) 91
Hegyess (Zala m.) 190
Hegyessy János 383, 384,
385, 389
Hegyessy Kálmán 381

Hellebrüll — Stahrenberg,
Guido ezred obrisa 328
Hellepront János 322
Helferstein György gróf
268
Helyesfa (Bar. m.) 166
Hencse 331
Henis 332
Henye (Baranya m.) 120
Henyese 346
Henyey-bástya 29, 132,
133, 137, 139, 140
Henyey család 120, 146,
171, 275. 1462., 1471 el
Joannes de Henye Dl.
15715 és Dl. 17272. 1560-
ban Henyei Bernátnak
két fia János és Miklós
Mais környéken 7 köz-
séget nyernek adomány-
ban, és 42-ben részlete-
ket. 71-ben Miklós neje
Anna, Dombai János
leánya kapja Dombo-
várat s egész vidékét
(Neo reg. fasc. 173. N.
21.) Henyei Margittól
származik le leányágon
Loránffy Zsuzsanna, ki
Rákóczy György neje
lett és 1647-ben protes-
tál Dombai Pál ellen.
(Neo reg. fasc. 172.
Nr. 21.)
Herberstein 300
Herrant András tisztartó
167
Szekesői Herczeg család
magvaszakadása 165
Herczeg-Szóllós (Baranya
megye) 165
Hedrahely 331
Herendi Balázs 176
Hernkovecz, Horváth Márk
előneve 275
Hernátfalva (Baranya m.)
166
Hernátfalvi János 95
Hernát István 95
Hernát János 103, 290
Hersching János baranyai
alispán 355
Hersching Julianna Szily
Ádámné 355

Hetenye (Baranya m.)
168
Hetesy János közvitéz 276
Hetmelly 346
Hetmény 346
Hetvehely 245
Hetzery Tamás lovas 276
Hidvégh 37
Hidvég (Baranya megye)
168
Hidvég (Tolna m.) 297
Himesegyház (Bács m.) 66
Hiersch András várépítő
Hirics 333
Huzywpali (Debreczen
mellett) 71
Hrilin 218
Hobol 38, 39. 57
Hobolyi Mihály 102
Hodos (Fejér m.) 49
Hojos Miksa gróf 373
Hoytesi Mihály 40, 349,
368
Hojzics János 83
Hollobrung János (Eszék)
322
Hollófészek (Somogy m.)
57
Homay János 60
Homok község Baranya-
ban 108
Homoki János 127
Homonnai Druget Bálint
92
Homonnai Druget Gáspár
és Ferencz 91
Honta (Bács megye) 66
Horáček Endre 383, 385
Horolya község (Baranya
megye) 108, 368
Horpács (Somogy megye)
55, 57, 61, 274
Hortensegg gf. 322, 323
Hortossy Mihály 342
Horvath András lovas 277
Horváth Balázs 101
Horváth Klára 328
Horváth Dániel baranyai
alispán 328
Horváth Gáspár lovas v.
276
Horváth Ferencz 384
Horváth György 124, 125,
156, 265, 276

Horváth Imre 276
 Horváth István 101 127
 Horváth István s fia (ataki) 182
 Horváth István lovas 276
 Horváth Márk : 64, 102, 104, 126, 128, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 182, 186, 196, 200, 213, 219, 228, 271, 273, 274
 Horváth Márton 105, 106
 Horváth Márton lovas 276
 Horváth Márton (paczód) 146
 Horváth Mátyás 101, 156
 Horváth Mátyás lovas 276
 Horváth Mihály de Herukovcz szigeti vitéz 275
 Horváth Miklós köztvitéz 276
 Horváth Miklós százados 301
 Horvát-Szent-György 331
 Horváth Péter, szigetvári lakos 290
 Horváth Péter, szigetvári vámos 170
 Horváth Vétus 275
 Hossman Ábrahám krónikája 179
 Hospitálisok Fehérvár 60
 Hossaczki János de Kolovrath 70
 Hosszuág (Baranya m.) 37
 Hosszufalu 332
 Hosszutóti (Somogy megye) 56
 Hosszutolly György 275
 Hölbling Ignác 382
 Hubai (lásd Külső s Belső Hubai)
 Huin János gróf : 305, 314, 320, családja : 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 335, 344. 346. 377
 Huszárcsi Mátyás 376

I.

Ibafa 346
 Ibafalva. 1425-ben Lukács fia Péter de Ibafalva Dl. 11610. 1468-ban Briccius de Ibafalva Dl. 16637. 1463—1494. Tamás de Ibafalva esztergomi prépost Nagy Iván X. 214 Schmidt Archi. Eppi Strig. II. 12 Péterfi I. 212. 1493. Kölöcse Kelemen de Ibafalva — Szép György s Lőrincz de Ibafalva (Koller VII. 326) 1504 Fülöp de Ibafalva, Dersfy Miklós szolgálatában megölik Kapos - Ujváron (Dl. 21338.) 1545. Ferencz deák de Ibafalva, Baranya alispánja, leánya Mártha két adományt nyernek Ibafán s Nyerlődön (Koller VII. 334.) 1727-ben végleg elvesztik nemességüket Baranya közgyűlési jkv. 318. II. 1727/10
 Ibafalvai Ferencz szigetvári tiszttartó 122, 102, 110, 136, 167.
 Ibafalvai Péter, Marczell és Lőrincz 1491. 63
 Icsi tolnamegyei község 161
 Igal 339
 Igricze (Baranya m.) 168.
 Igmándi Márton hajduhadnagy 327
 Ilidede történetirő 304
 Illicini Péter tanár 96
 Illyada-i Palatia János 159
 Illocska (Ujlakcsa) 120, 168
 Imprics Tamás 277
 Ipacsfalva 275
 Ipoltfalva 355
 Istvándi (Somogy megye) 102, 307, 332
 Istvánfy. Régi család, melynek első ismert tagja de Kisasszony-

falva a XIV. században ől, kinek fia 1404-ben már szerepet játszik a haza történetében. A családra nézve következő forrásokban találunk feljegyzést : Fejér X. 4 134. Rajcsányi Gen. deduc. II. 67. Dl. 12001. — és 11916, 17650. Zsélyi ltr. fasc. 213 No. 2645. Kisfaludy cs. ltr. 1467. Koller VII. 317. (1469.) — 1492. Dl. 19893. — Révai diversa III. 26 Dl. 21535. Dl. 21891 és 25298. — Bossányi cs. ltr. 86 Nr. 10. — Dl. Tört. életrajz : Zay Ferencz. 26 lap. — Fraknoi Magyar országgyűl. III. 24. — Magyar tört. tár VIII. 248. — 1550 : 43. törvényez. — Neo regist. act fasc. 1862. Nr. 16. Istvánfy Miklós jegyzetei. Forgách Ferencz. Akad. kiadás XVII. 45 és 144. Istvánfy tört. 1542. év. Nagy Iván V. 258. — Neo reg. fasc. 1862. Nr. 16, 17, 18. — Károlyi Árpád Illésházy hitközségi pere 125—126. — Neo reg. fasc. 1651. Nr. 6. — Tud. gyűjt. 1829 XII. 36. Ternyei Komárom megy. 182. Neo reg. fasc. 843. N. 10. — fasc. 29. Nr. 7. — Hormayer Taschenbuch 1812. I. IX. 337—339. Horányi Museum hung. II. Neo reg fasc. 12. N. 53. fasc. 303. Nr. 10. — Lehoczky István II. 203. — Nagy Iván V. 239. — Pető Gergely krónikája. 1599. Neo reg. fasc. 1862 : Nr. 18, 19, 24, 26, 28, 28. Lib. reg. II. 450. II. 253 II. 261. III. 585. Lib. reg IV. 238

Istvánfyak 12
 Istvánfy Imre fia János
 62, 104, 166, 168 350
 Istvánfy Orsolya Lipcsey
 Jánosné 368
 Istvánfy Pál 95, 98, 100,
 101, 104, 113, 211, 350
 Istvánfy Pál. Ez Miklósnak,
 a történetírónak,
 Jánosnak és Istvánnak
 volt testvére. Mindannyian Pál fiai. Lib. reg.
 III. 685.)
 Ithmes (Somogy megye)
 1470. 37, 57
 Ivánfalva (Somogy megye)
 76
 Iványi 333
 Izdonezi Márk 202
 Izkender bég 295
 Izpethi Balázs 159
 Izsák Mihály szigetvári
 vitéz 275
 Jakabfalu 15
 Jád (Somogy m.) 1474. 57
 Jánosi (Baranya megye)
 50, 51, 52
 Ivánosfalva (Somogy megye)
 76
 János király 71, 72, 74,
 76, 77, 79, 80, 85, 86,
 87, 99, 109. 112, 371
 János vajda 294
 János Zsigmond 109, 206
 Jászberényi Száni Pál
 deák 91
 Jaszthrebarska vár (Zágráb megye) 184
 Jelisits Bernát lovas 276
 Jeszenszky Emánuel és
 Antal 328
 Jeszenszky János, szigetvári
 parancsnok 328
 Jeszenszky Katalin Szily
 Ádámné 359
 Job Bertalan (1469) 61
 Jofendo Ferencz köztvitéz
 276
 Jolly község (Baranya megye)
 108
 Juhász (Melius) Péter 77
 Juranics László 266

K.

Kacsánfalva (Somogy m.)
 55
 Kacsóta 332
 Kadarkut (Somogy megye)
 126, 298, 330, 331
 Kalamár Benedek szigetvári
 lakos 290
 Kalamár Urbán szigetvári
 lakos 288
 Kalaznay János és Péter
 276
 Kalacsia (Bar. megye) 166
 Kalauz Márton lovas 276
 Kalóczfalvai János Benedek
 1480. 62
 Kamarás (Bács megye) 66
 Kamarjai Tamás 115, 116,
 123
 Kancsalik Balázs köztvitéz
 276
 Kaudisfalva 275
 Kanizsa 98, 105, 125, 128,
 141, 143, 147, 148, 154,
 156, 209, 214, 223, 226,
 233, 294, 298, 299, 301,
 302, 314, 315, 362, 376
 Kapitányfy István szigetvári
 parancsnok helyettes
 154, 197, 199
 Kaposvár 116, 118, 123,
 126, 124, 125, 128, 147,
 157, 297, 360, 361, 362,
 339, 340, 369
 Kapora Ferencz komáromi
 várnagy 300
 Kapucsy György pécsi
 kanonok 341
 Karancs (Bar. megye) 168
 Karany 18, 36, 57
 Kardos József (Debreczen)
 91
 Kassa 105, 245
 Kassai Márton 102
 Kastélyos-Dombó 20
 Kasza Gergely szigetvári
 lakos 289
 Kaszap Péter tizedes 276
 Katádfa (Baranya megye)
 97, 332
 Kathalfalva 62
 Katona Gergely köztvitéz
 276
 Katona Imre 102

Katona Máté tizedes 276
 Katzianer 71, 79, 80, 81,
 82, 83, 84, 267
 Kádas Lukács szigetvári
 lakos 289
 Kákics (Baranya megye)
 168
 Kálmáncsehi (ma Kálmáncsa) 77, 105, 126,
 149, 151, 152, 161, 174,
 175, 298, 331
 Kálnai Ferencz 75
 Kálnai János szigetlakos
 96
 Kán (Baranya m.) 346
 Kápolna (Baranya megye)
 275, 346
 Kápolnai Ferencz 72, 73,
 166
 Kásád (Baranya m.) 275
 Kastellánfi 81, 226
 Keczel (Somogy m.) 124
 Kecskeméthy Imre köztvitéz
 276
 Kecskes Ferencz szigeti
 lakos, 288 György 266
 Keglevics Anna, v. Ernust
 Gáspárné 181
 Keglevics Márton 194
 Keglevics Péter 80, 107,
 181, 294
 Kétkedy János deák 274
 Kelemenfalva 355
 Keményfalva (Baranya m.)
 50 51, 52, 53, 65
 Keresztény Benedek köztvitéz
 276
 Kenderesy Máté 174
 Keneház 298
 Kenez 63
 Kerecsényi Dorottya, Henyey
 Miklósné 120
 Kerecsényi László 29, 104,
 106, 119, 120, 121, 126,
 128, 133, 134, 135, 155,
 156, 165, 169, 171, 181,
 194, 207, 213, 216, 217,
 226
 Kereki Balázs köztvitéz 102
 Kerek-Szent-Tamás 355
 Keresztur (Baranya m.) 66
 168, 275, 332
 Keresztur (Somogy m.) 65
 Keresztes ütközet 71

Kereszturi István 38
 Kesás Ferencz 104
 Kesás Péter 62
 Keserü István 275
 Keserő Mihály 104, 173
 Kesző (Bihar megye) 37
 Kémes (Baranya m.) 174
 Kéthely 18, 23, 25 294, 346, 376
 Kéménd 67
 Kisasszonyfalva 12, 35, 136, 166, 171
 Kisasszonyfa 12, 95, 136, 166, 168, 171
 Kis-János (Baranya megye) 50
 Király Dömötör közsítész 276
 Király Ferencz 331, 332
 Kis-Bala (Bar. megye) 275
 Kis-Budak (Doboka m.) 65
 Kis-Csány Bar. megye) 166, 333
 Kis-Cseveg (Kolozs m.) 65
 Kis-Dobsza (Somogy m.) 332
 Kisfalu (Baranya megye) 333
 Kisfalud (Somogy megye) 1470. 57
 Kis-Harsány (Bar. m.) 165
 Kis-Harany 36
 Kis-Harsó 275
 Kis-Hobor (Somogy m.) 1473. 57
 Kis Jakab tizedes 102, 376
 Kis-Imre 1548. 101, 102
 Kis-Kun (Tolna m.) 58
 Kis-Legen (Bar. megye) 37
 Kis Lőrincz szigetcvári lakos 275, 289
 Kis Lukács tizedes 276
 Kis-Peterd (Bar. megye) 332
 Kis Péter szigeti lakos 289
 Kis-Szarva (Pozsony m.) 67
 Kis-Szánk 19, 176
 Kis-Tamás 67
 Kis-Tamási 331
 Kis-Tarnóc (Somogy m.) 55
 Kis-Telek (Baranya m.) 168
 Kis-Tésény (Baranya m.) 168, 174

Kis-Ujlakcsa (Baranya m.) 168
 Kisvárdai cs. 53
 Kis Zalas (Somogy m.) 368
 Kind (Bar. megye) 37
 Kivadár (Somogy m.) 367
 Kizdér (Baranya megye) 120, 168, 275
 Kobak Mtklós 215, 266, 277
 Kóczyán Mátyás szigetcvári bíró 364
 Kolowrathi Hassaczky János és neje Csáki Anna s gyermekei 70
 Komárom 86, 207, 245, 248, 249, 268
 Komár 294, 300, 303
 Kompolti Vaszary Miklós 51
 Kónya György 174
 Kontarini Lénárd 213
 Kopács (Baranya m.) 275
 Koppány (Tolna megye) 123, 136, 157, 188, 190, 297, 299
 Korokna vagy Korotna (Somogy m.) 116, 123, 124, 128, 157, 147
 Korpád (Somogy megye) 300, 331, 346
 Korpádi Gergely 1559. 161
 Kossuth Lajos Zrínyiről 283, 377
 Kossyán (Baranya megye) 275
 Koszka Tamás 1515. 67
 Kotosd (Somogy m.) 176, 131
 Kottyán (Somogy m.) 368
 Kovács Barabás szigeti lakos 288
 Kovács Ferencz szigeti lakos 289
 Kovács Pál szigeti lakos 289
 Kovánfalva (Somogy m.) 275
 Kovászló (Somogy megye) 1473. 57
 Kovászna 1474. 57
 Kovásznai Kozma Comes 1261. 21

Kozma Ambrus közsítész 276
 Kozma Kristóf 334
 Köbles (Somogy m.) 57
 Köhid falu (Baranya m.) 289
 Könczöl Mihály vajda 276
 Königsseg cs. 315, 334, 378
 Köpese község 176
 Köpesény 193
 Körmend 184
 Körösnöye (Baranya m.) 168, 275
 Körös (Baranya m.) 168
 Körösztyös (Baranya m.) k. Virágosnál 168
 Kőszeg (Batina) Baranya m. 75, 165
 Kőszeghy Pál magyar író 279
 Kövesd (Baranya m.) 346
 Kranicsanacs György közsítész 276
 Krassatus János püspök 71
 Krasso (Slavonia) 161
 Krebus György 1538. 83
 Kruspér János 350
 Kurstein gróf Obrist 327
 Külső-Hubai (Somogy m.) 37
 Külüd 175
 Kürtös János lovas tiszt 235, 275
 Kydeháza (Somogy m.) 37

L.

Lad (Somogy megye) 368 369, 370, 373
 II. Lajos 68, 76, 248
 Lak (Baranya megye) 346
 Lantos István lovas 276
 Lapáncsa (Baranya megye) 166, 168
 Lapsi (Baranya megye) 18, 346
 Lábad (Somogy megye) 126, 300
 Lancretius de Alma 34
 Látrán (Baranya m.) 346
 Laxander (Baranya megye) 108, 368

Logencse (Baranya m.) 368
 Lenkovics János, Horvátország kapitánya 120, 143, 144, 188, 218
 Letnyár (Somogy m.) 76
 Légrád (Zala megye) 123
 Liget (Baranya megye) 51
 Likl (Baranya megye) 18, 346
 Lipcsey Jánosné Istvánfy Orsolya 368
 I. Lipót kiváltság levele 362
 Lófuttatás a hetesi mezőn 269
 Lóránd Gábor és Péter 275, 276
 Losonczy Antalné Bátori Klára 91
 Lótenyészti társaság 369
 Lőcs (Baranya megye) 168
 Lőrincz Kristóf, szigetvári lakos 290
 Lőrincz Mihály, szigetvári lakos 289
 Luzsok (Baranya m.) 333
 Lukafa (Somogy megye) 91, 297, 367
 Lukács Gergely és Margit 219

M.

Macha kastély (Zágráb megye) 83
 Macrinus de Almamellék 22
 Madarász (Csongrád m.) 65
 Madarász László 323, 335, 339, 344, 345
 Magócs cs. 99
 Magyar hivatalos okirat 1558-ból 159
 Magyar Bálint 105, 141, 149, 156
 Magyar hivatalos okirat 1558-ból 159
 Magyar-Óvár 291
 Magyar-Ujfalu (Somogy) 368
 Majlád István 71, 85
 Makófalva 36, 57
 Malakóczy család leszármazása az Istvánfyaktól 367, 368

Malok (Somogy megye) 76
 Malomfalva 37, 38, 39, 57
 Matusnyai Oláh Pál 174
 Mános 289
 Maróczy (Baranya m.) 275
 Maróth 150, 294
 Martonfalvai Imre 87
 Matzlin (Segedhez) 297
 Maty (Baranya m.) 297
 Mátyás főherceg 301
 Marczali (Somogy megye) 180, 294, 304
 Marczali család 39, 55, 56
 Mariance (Verőce m.) 171
 Markfalva (Baranya m.) 275
 Marton György szigetvári lakos 288
 Masay Benedek községi 276
 Matzkos Dénes szigetvári lakos 289
 Matyasovszky Ferencz galgóczi harminczados 343
 Macedoni család 104, 139
 Mária királyné II. Lajos neje 109, 70
 Markfalva (Baranya-m.) 275
 Márok (Német-Márok) (Baranyamegye) 120
 Mars Hungaricus 307
 Mátyás király 58, 59, 60, 62, 63
 Mátéháza (Somogy m.) 332
 Medvei Benedek 254, 262, 275, lásd Szekesői Máté
 Medvevár 82, 83, 179, 183
 Medvész (Somogy megye) 40, 252, 273, 314, 358, 376
 Megyefa (Baranya m.) 346
 Megyes (Baranya m.) 346
 Mekcsei István 166, 182
 Melentyenich Nicanor szigeti gör. kel. püspök 380
 Mesztegnyő (Somogy m.) 72, 159
 Micz bán 34
 Mikes Miklós községi 276
 Mikóháza 39
 Miksa király 38, 39, 62, 90, 96, 110, 157, 159, 160, 166, 167, 168, 173, 186, 187, 189, 190, 191,

192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 206, 208, 209, 212, 213, 214, 215, 216, 226, 231, 232, 233, 235, 244, 246, 248, 249, 250, 291, 292, 294, 295, 367
 Militics Márton községi 276
 Mindszent (Somogyban) 22, 36, 37, 38, 57, 176
 Mindszenti Ferencz, Pál és Miklós 1491. 62
 Mirandola Pál építőmester 163, 164
 Miskolczy András pécsi kanonok 369
 Misle 18
 Mittár (Baranya m.) 177
 Mitrovicz (Szent-Demeter) 295
 Medhuszi András szigetvári lakos 289
 Megyes Gergely szigetvári lakos 290
 Megyes Mihály szigetvári lakos 289
 Melmet pécsi bég 187, 188, 190
 Mekerc (lásd M.-Mecske Baranya-megye) 166
 Melius (Juhász) Péter 77, 87
 Mendencz (Somogy m.) 56
 Menyere (Somogy megye) 1473. 57
 Merenye (Somogy megye) 38, 125
 Mesič M. horvát történetíró 219, 238, 284, 285
 Mesterházi János szigetvári várparancsnok 359
 Meszes (baranyamegyei község) 275
 Mezőlaki Ferencz zalavári apát 197, 198, 199, 200, 354. — Mezőlaki Ferencz zalavári apát tulajdonképi családi neve „Menyező” volt; a mezőlaki nevet csak később vette fel, nem is volt papi ember, csak a javadalmat birta, nejét alsó-

lendvai Sárkány János
leányát Margitot 1543-
ban vette nőül. (Zalavári
apátság története Füßsy
135—193). A király ke-
gyébe Nádasdi nádor
segélyével jött.

Mérei Mihály nádorhelyet-
tes 245

Mészely Ágoston sziget-
vári család 290

Mészáros Pál szigetvári
lakos 289

Mohamed pécsi bég 162,
163

Mohács 210, 248, 259, 295

Mokorfa (Somogy megye)
333

Molak (Somogy megye) 76

Molvány (Milván, Somogy
megye) 56, 331, 347

Monostor (Baranya m.) 120

Monusz Bálint szigetvári
lakos 289

Monoszló (ma Moszlavina)
108, 171, 189, 188, 190,
196, 199, 209

Monostor (bácsmegyei k.)
176

Monyorod (Baranya m.)
275

Monyoród (Baranya m.)
346

Monyorókerék 61, 183,
184, 188, 191, 192, 217

Mosóczi László 128

Mozsgó (Somogy) 10, 36,
65, 95

Monoszloy Benedeksziget-
vári lakos 289

Monoszloy György lovas
276

Móricz András szigetvári
vitéz 275

Moten 14

Mozes (Mosses) Urbán
szigetvári lakos 289

Murányfalva (Somogy) 56

Muravize birtok 218

Murgai János 27

N

Nagy-Atád (Somogy m.)
298, 367, 368, 373

Nagy Ágoston várnagy 172

Nagy-Bajom (Somogy m.)
339

Nagybánya 206

Nagy Bernát szigeti 1. 288

Nagy-Boroszló (Baranya)
298

Nagy-Dobsza (Somogy m.)
332

Nagy-Dömötör szigetvári
lakos 289

Nagyfalu (Maros vizénél)
37, 38

Nagyfalu (Bar. m.) 121,
165, 275

Nagy Ferencz szigetvári
lakos 288

Nagy Ferencz tizedes 172

Nagy Gergely szigetvári
lakos 288

Nagy-Harsány (Baranya)
A szövegben hibásan N-
Harsány; 121, 165, 208,
301

Nagy-Hobor (Somogy m.)
1473. 57

Nagy Imre 72, 73, 102, 288

Nagy-Juta (Somogy m.)
355

Nagykomléki Alapi Bor-
bálya 183

Nagy Máté kanizsai tiszt-
tartó 105

Nagy-Márton (Somogy m.)
76

Nagy Pál szigetvári lakos
290

Nagy-Peterd (Baranya m.)
332

Nagy-Szarva (Pozsony m.)
67

Nagy-Sziget 334, 351, 372

Felsőbüki Nagy Terézia
Madarász Lászlóné 355

Nagy-Tésény (Baranya m.)
168, 174

Nagyvárad püsp. Forgács
Ferencz 247

Nagy-Váty 17, 23, 223, 332.

Említésben van a követ-
kező helyeken: 1279

Fejér V. 2. 490. — 1330.

Anjou Ok. II. 468. —
1383 dr. Schrauf Magyar-

tanulók 1. lap. — 1466.

Zichy V. 414. — 1421.

Fejér X. 6. 571. — 1424.

DI. 11610. — 1428. DI.

12001. — 1436. Koller

VII. 306. — 1447. dr.

Schrauf i. m. 7. — 1458.

Kat Szemle 1896, 629.

— 1459. U. o. 608, lap.

— 1463. Zsélyi ltr. fasc.

213. Nr. 2748. — 1466.

Koller VII. 316. — 1469.

U. o. 317. — 1472. U. o.

318. — 1473. U. o. 320. —

1475. DI. 17653. — 1477.

Koller VII. 322. — 1478.

DI. 26015. — 1491. Koller

VII. 324. — 1492. U. o.

325. — 1498. DI. 20698.

— 1504. Acta Paulino-

rum. Pesthy: Magyar

helynevek 126. — 1515.

Koglevich család ltr. —

1527. Lib. reg. I. 3. —

1528. U. o. I. 127. —

1528. Koller V. 209—211.

— 1533. U. o. VIII. 333.

— 1535. Lib. reg. I.

234. — 1538. Koller VII.

334. — 1539. Bossányi

csal. levéltár — 1544.

Szirmay Szatmármegye

II. 132, 139 etc. — 1549.

Fényes Komárom 122.

— Nagy Iván Magy. csal.

VIII. 95. — 1550. Sziget-

vári számadásokban,

Nagy Váthy Illés stb. s

még számtalan más

helyen.

Napfel (Bodrog megye) 66

Nagyváthy Antal kir. biz-

tos 162

Nagyvátyi család 95, 99,

162

Nagyvátyi (Saar) János 95

Naragy (lásd Nyárad Ba-

ronya megye) 120

Narch (Kolozsvar m.) 65

Nádasdi Tamás: 72, 73,

74, 77, 78, 80, 90, 98,

102, 123, 124, 128, 140,

143, 144, 146, 148, 151,

152, 154, 159, 166, 181,

182, 186, 188, 189, 192, 399
 Nándorfehérvár 64, 66, 67, 68, 76, 136, 212, 216, 253
 Nádudvar (Szabolcs m.) 91
 Námai Gergely köztitéz 276
 Nedeczky Rudolf főbíró 364
 Neffczern család 344, 348, 349, 350, 351, 352, 356, 357, 358, 360, 363, 365, 368, 371
 Nekse (Nasicz) 174
 Nemes Benedek Mihály fia 1463, 49, 59
 Nemes Mihály szigetvári lakos 290
 Nemeske (Somogy m.) 331
 Nempti 23
 Nemti (Somogy m.) 274
 Nesselrode pécsi püspök 325, 340, 342
 Neuhausi Joachim cseh kanczellár 191, 198
 Neükes 275
 Nevorics Miklós lovas 273
 Német-Szent-Király 37
 Német-Ujhely 71
 Német-Ujvár 247
 Nivemontius Albinus Péter 277
 Novakovics János lovas vitéz 256, 266, 276
 Nők Szigetváriban 255, 274
 Nyárád (Baranya m.) 120
 Nyári 176
 Nyáros (Baranyában) 346
 Nyertőd (Somogy m.) 18
 Nyitrai püspök Absthenius Pál 245
 Nyitray Imre plébános 361
 Nyitrai püspök Szigeti István 1371, 24, 91
 Nyitra vár 72, 245
 Nyulas (Kolozsvar m.) 65

O.

Ocsárd (Baranya megye) 275
 Odary Máté köztitéz 276
 Odmora Márk lovas 276
 Odmega (Barany-m.) 275

Okor (Bács megye) 66
 Okorág (Baranya megye) 12, 333
 Okormellék (Baranya m.) 23
 Olay Lajos képviselő 388
 Olaszfalva 36
 Olasz Ferencz lovas 276
 Oláh Balázs 70
 Olesárd 36
 Okop csárda 358, 376
 Okorág (Baranya megye) 168
 Orasky János 333
 Ormán vize 300
 Ormándi János szigetvári vitéz 277
 Ormándi Pál 104
 Ormányi József, Tamás, György és János 1559-ben adományt kapnak. Lib. reg. III. 568
 Oroszfája (Kolozs megye) 65
 Orosztonyi Berta lovas 276
 Orosztonyi Péter 187, 253
 Orsits István szigetvári vitéz 266, 277
 Országh Imre dezericzki 370
 Ország Kristóf 104, 218
 Ortelius redivivus 126, 147, 278
 Osman basa nagyvezér 299
 Ormányi György és János szigetvári vitéz 274
 Osteori Horváth 275
 Oswald (Anthimius) 34, 39, 45, 46, 47, 48
 Osztopán (Somogy m.) 64
 Osztrovicza György és Pál brebiri gróf 178
 Oszró (Baranya megye) 168, 297, 333
 Otarczy Miklós köztitéz 276
 Ozd (Bar. megye) 168
 Ozol 217
 Ozora (Tolna megye) 64, 70, 77, 89
 Óvár 244, 245, 246, 250
 Ökördi Pál 103

Ördöglik szőlő (Baranya megye) 65
 Ősi Boldizsárné 91
 Ősi László 275
 Őszpöte (Somogy m.) 370

P.

Paczód (Somogy megye) 105, 106
 Paczódi Horváth Márton 146
 Paczódi Porkoláb Mátyás 115
 Paizsgyártó Benedek szigetvári bíró 288
 Paizsgyártó Mihály szigetvári lakos 289, 290
 Paizsgyártó Péter szigetvári lakos 289
 Pakos Lajosné szül. Parlagi Luczia 65
 Paks 71, 75, 161, 298
 Palatics János de Illyada 158, 159
 Pallen (mosonyi pusztai) 298
 Palina (Somogy m.) 55
 Palinai Pál deák 113
 Pap András köztitéz 276
 Pap Kárasztja (Szatmár megye) 37
 Papratovics Farkas 215, 266, 277
 Papron (Baranya m.) 346
 Paradeiser György 302, 303
 Parlagi László és nővérei 64, 67, 91
 Paropatics Antal 350
 Pata Enying mellett 1469, 61, 142, 347
 Patacs (Baranya megye) 176
 Patasich Péter lovas főnök 219, 266, 275, 277
 Patha (Fehér megye) 49
 Patha (Somogy megye) 1463, 56
 Pathi Török János 74
 Pathur (Bodrog m.) 65
 Pál fehérvári prépost 1261, 21
 Pálosfalva (Somogy m.) 37, 38, 39, 57, 298
 Pál vajda (szigetvári) 171

- Pándi Fábián váczmegyei pap 65
 Pápa (Somogy megye) 76, 157, 190
 Párisi egyetem 24
 Pekri Lajos 71, 73, 74, 81
 Pellérd (Baranya megye) 168, 367, 368, 369. 370, 373
 Pellérdi János 102
 Pelsem (Somogy m.) 275
 Pempflinger Katalin 70, 77, 88, 98, 157
 Pempflinger Márk (hibásan Mariának nyomtatva) 70, 77
 Perczel Mór és Miklós 389
 Perecske (Bar. megye) 171, 275
 Perényi Gábor 104, 171, 194, 196, 197
 Perényi Imre nádor 67
 Perényi Péter 71, 74, 86
 Perlak 143, 245, 262, 268
 Perneszi András István s Pál 275
 Perneszi család 64, 67, 91, 121, 166, 169, 175, 189, 196, 198, 163, 199, 275, stb. Birtokai az 1726-ki összeírás szerint Somogyban : Ádánd, Osztopán fele, Geszti, Mére, Bálványos, Kapoly fele, Jákó fele, Bollás, Miklósi. Pusztái: Kis-Albert, Pernes, Bessze, Kettye, Csegye, Ercsen, Kiskára, Gutta, Poroly, Bábon, Nagy-Albert, Könyököd, Tokaj, Bodrog, Barát.
 Pestinei Boldizsár 104
 Pestinei Péter 274
 Pestinyei birtok. 1417-ben András fia János, Mihály fia János de Pethynye, Pethynye és Berk nevű birtokukat Baranyában (ma Pozsgában) a Buják családnak adják a pécsváradi convent előtt (Dl. 10594.)
 Peszéry László 275
 Peterd (Somogy megye) 37, 38, 39
 Peterd (Baranya megye) 123, 174, 331
 Pethne-Vertege (Baranya megye) 275
 Pethő Gergely krónikás 277, 301, 302
 Petróczy László táblabíró 369
 Petrovics György licentiatús 1640. 803
 Pécs 52, 63, 97, 116, 121, 136, 145, 163, 182, 188, 189, 190, 210, 215, 223, 253, 295, 311, 321, 323, 333, 362
 Pécsi káptalan 22. 37, 35, 51, 52, 53, 56 210
 Pécs-külváros 357
 Pécsi püspök Draskovics György 166, 202
 Pécsi püspök Dudics 202
 Pécsi püspök Ernst 1491. 63
 Pécsi püspök Eszéki János 85
 Pécsi püspök Nesselrode 340
 Pécsi püspök Radanay Mátyás 318
 Pécsi püspökség birtokai 201
 Pécsi püspök Sulyok Gy. 67
 Pécsi pp. Thurn Kázmér 343
 Pécsi pp. Váraljai 116
 Pécsi vár 72
 Pécsváradi convent 66, 201
 Pécsváradi apátság 176, 275
 Pécsy György lovas 276
 Péter vajda 72
 Péterfa (Baranya m.) 314, 331, 345
 Pfeffersweg kapitány eszéki várparancsnok 328
 Pinderóczy László (Baranya alispánja 335
 Pinnye, Csuda neje 50, 51
 Poborfalva 168, 275
 Pohor Henrikus 21
 Podmaniczki János 86, 87
 Pogorács (Slavonia) 161
 Pogorácsy György közvitész 276
 Poki György 167, 254
 Poklos (Somogy megye) 1470. 57
 Poklos András 75
 Poklosi (Somogy (megye) 56, 57, 331
 Poklostó (Baranyai k.) 61
 — 1424 - ben Poklostói István fia Jakab Dl. 11610, 1465-ben Poklostói Domonkos és Gál Dl. 16215, 1465-ben Poklostói Pál, 1641-ben Káldy Ferencz adományba kapja több más baranyai közsséggel (Lib. reg. VIII. 368.) 1702-ben Poklostó és Gyertyásfa pusztákat sok baranyai faluval adományban kapja Puchheimb gróf özvegye Maria Thérézia született Losenstein grófnő. Lib. reg. XXV. 505.
 Pokol (férfi név) 139
 Polányi Sebestyén szigetvári lakos 167
 Polányi Imre veszprémi kanonok 1486. 62
 Polyák András lovas 276
 Polyanác Pál közvitész 276
 Porecsnay Miklós közvitész 276
 Porkoláb Márton 102, 275
 Porkoláb Mátyás (Paczód) 115
 Porosláza (Bar. megye) 168
 Portak Somogyban 304
 Póstelek 355
 Potony (Somogy megye) 332
 Potyánd (Somogy m.) 76
 Pozsgay János közvitész 276
 Pozsgay Márk közvitész 276

Pozsgai Máté várnagy 174
 Pozsonyi János hajdu kapitány 327, 350
 Pöszer (Baranya m.) 275
 Pöttend (Somogy m.) 331
 Prága (Baranya m.) 65
 Prág Kristóf lovas főnök 275
 Pribék Balázs közvitész 276
 Pribék Benedek lovas 276
 Pribék Máté közvitész 276
 Pribék Vinkó közvitész 276
 Porkoláb Márton 102
 Preuner tábornok 344
 Pusztá-Szent-Márton (Baranya) 147
 Pusztá-Szt.-Mihály (Szatmár megye) 37

R.

Radanay Mátyás pécsi p. 318, 335
 Radokovecz (Körös m.) 275
 Radovan, szigetvári vitéz.
 E Radovan baranyai nemes lehetett. 1339-ből olvassuk, hogy Radován Demeter 500 márká kölcsönt nyer Dobi Demetertől, ki Salgó várának kasztellanusa s három baranyai községet köt le zálogképen. Ezek a Szigetvárhoz közel fekvő Szt.-Mihály, Kisfalud és Malomfalva. (Hazai Okt. III. 138.)
 Radován Jakab szigetvári vajda. 104, 137, 141, 146, 147, 171, 172, 173, 174, 239, 275, 376. Lásd Ezpethei Balázst. 1558-ban mint szigetvári vajda adománybankapja Perecskét (falu Villány alatt) ott egy elhagyott monostor épületet, Felfalut és Szajkot, mely a pécsváradi apátságé volt (Lib. III. 480.)
 Radovianczy Velikei István 90
 Ranóc (Kanizsa mellett) 298

Ranódfa (Baranyában) 332
 Rács István szigetvári lakos 289
 Rád (Báda ? Baranya m.) 275
 Rahócsay Balázs tizedes 267
 Rákóczi mozgalom 321 223
 Ráró 76
 Ráros-telek (Csanád m.) 37
 Ráth (Somogy m.) 76
 Regenye (Baranya m.) 120
 Regöl (Tolna megye) 11
 Regsze István szigetvári lakos 289
 Rehfalú 294, 333
 Réfalú 331
 Rétfalú 172
 Rindszmaul gróf 346, 367
 Roggendorf Vilmos 72, 73, 86
 Rohancs (Maros vizénél) 37
 Rohantz 355
 Római telepek 14, 15
 Római utak 14
 Ropoli Tamás 36
 Ropoly-Ujvár 36
 Rosenberg Éva, Zrinyi Miklós második neje 191, 192, 218, 268
 Rozgonyi Rinold 56
 Rózsafa (lásd Büdösfa) 97
 Rózsa Péter közvitész 276
 Rugásd (Baranya m.) 168
 Rupoly-család 116
 Ruszkai Dobó István, Ferencz és Domonkos 90, 91
 Rusztem basa 87, 151

S.

Sabuk leány 354
 Sakosfalú 332
 Salamon (Bihar m.) 37
 Salamon Ferencz történetíró 180, 223, 234, 246, 284
 Salazon (baranyai község) 37
 Salm Miklós 192
 Sankó nevűek 344, 331, 101

Sapócs Mátyás közvitész 276
 Sarampos Gergely közvitész 276
 Sarap Miklós közvitész 276
 Sarokszeg (Baranya m.) 168
 Savojai Eugen 321—323
 Sámód (Baranya megye) 321, 333
 Sámson (Bihar megye) 67
 Sárd (Somogy) 123
 Sári (Bar. m.) 275
 Sárkány Ambrus (ákos-házai) 67
 Sárkány Margit, Mezőlaki Ferenczné 354
 Sárkány Sára Szily Jánosné 354
 Sárvár 144, 359
 Sávoly (Somogy m) 37, 38
 Schaftenberger Fridik lovassági főnök Zrinyinél 275
 Schrott György szigetvári tisztartó 1692. 331
 Sebes (Baranya megye) 23, 332
 Sebestyénháza 65
 Sebestyén Gyula: Zrinyi jellemzése 284, 286
 Segedh György 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 113, 185
 Segesd (Somogy megye) 86, 123, 150, 294, 299
 Sellye (Baranya megye) 76 91, 115, 147, 165, 204
 Selley Kelemen szigetvári lakos 289
 Semlékhegy 38, 39, 57, 211, 223, 224
 Senyei család 133, 166, 168, 300
 Sibolt 23, 25, 27, 36, 37, 38, 39, 57, 65, 113, 275, 349
 Siklós (Baranya m.) 53, 67, 74, 116, 117, 196, 197, 198, 199, 208, 215-i bég 216, 228, 295, 301. 302, 311, 319, 321
 Siklósy Miklós marosi egyház lelkésze 277
 Sikóta (Bar. megye) 368

Simaházi Ferencz 331
 Silkó Menyhért szigetvári
 vitéz 259
 Simon István szigetvári
 lakos 289
 Simontornya (Tolna m.)
 321, 304
 Sitk (Somogy megye) 1473
 57
 Sitke (Somogy megye) 36
 Sixtus IV. pápa 61
 Skender, siklósi bég 216
 Skerletz Károly kamarás
 304
 Somberek (Baranya m.)
 322
 Somlyó (Zala m.) 38, 56
 Somlyó vár 181, 184
 Somody Péter lovas 276
 Somogyfalva (Somogy m.)
 38, 39, 57
 Somogyi Mihály közvitéz
 276
 Somogyiné Szily Anna 359
 Somorja 86
 Somsich Antal 253
 Sorompós-Szent-Mihály
 (Barcs-Szent-Mihály) 368
 Sóry Mihály közvitéz 276
 Sömjén Antal kapornaki
 apát 354
 Sövényes (Somogy m.) 38
 Sövényhidja (Somogy m.)
 126
 Stahrenberg Guido ezred
 328
 Statilev erdélyi püspök 75
 Stanislaus fehérvári pré-
 post 73
 Steingeville tábornok 349
 Steinfert ezredes 324
 Sturovapolya Lukács lovas
 276
 Strugovics Gáspár lovas
 276
 Strezsenele György jাজczai
 bán 107
 Sulla (Baranya m.) 333
 Sulyok Balázs szabácsi
 vajda 70, 80
 Sulyok György pécsi püs-
 pök 67
 Surnicza István lovas 276
 Sümeg 339

Sveti-Gurai (Szt.-György)
 188, 189, 190

Sz.

Szabadi Mátyásné Bak
 Dorottya 1482. 58
 Szabadka 65
 Szabarcz puszta 345
 Szabás (Baranya m.) 346,
 Szabó Ambrus közvitéz
 276
 Szabó Balázs, szigetvári
 lakos 102, 290
 Szabó Bálint, szigetvári
 lakos 201, 189
 Szabó Barabás közvitéz
 276
 Szabó György lovas 276
 Szabó György közvitéz
 276
 Szalay György bíró 363
 Szabóháza (Somogy m.)
 332
 Szabó Imre kürtös 276
 Szabó Imre, szigetvári la-
 kos 290
 Szabó István, szigetvári
 lakos 289
 Szabó János közvitéz 276
 Szabó János és Miklós
 közvitézek 276
 Szabó János szigetvári la-
 kos 288, 289, 296
 Szabó Máté szigetvári la-
 kos 289
 Szabó Mihály szigetvári
 lakos 289
 Szalay Péter lovas 276
 Szabó Péter szigetvári la-
 kos 102, 289
 Szabó Simon szigetvári
 lakos 289
 Szajk (Baranya megye)
 171, 275
 Szajgó (Baranya m.) 346
 Szakál György szigetvári
 lakos 290
 Szakócsa (Somogy) 331
 Szalay János szigetvári
 bíró 366
 Szatmár 206
 Szamárkut (Somogy me-
 gye) 1474. 57

Szarkándi cs. 104, 182
 Szava (Baranya m.) 174
 Szász (Baranya m.) 297
 Szágy (Baranya m.) 346
 Szántó (Baranya megye)
 165, 166. — Okmányai
 pécsváradi alapító levél
 1015. — (Zichy I. 170,
 Zichy II. 378, Zichy III.
 373, D. L. 1624. D. L.
 7388, Zichy III. 458,
 Zichy V. 400. Zichy V.
 513 D. L. 20335—36 D.
 L. 7388.)
 Szász-Sebes 85
 Szeben 91
 Szebény (Baranya m.) 173
 Szeceődy György közvitéz
 276
 Szeged. Az Okor vize mel-
 lelt fekvő község már
 1287-ben előfordul. Reá
 vonatkozó okmányok :
 Fejér V. 3. 373. — Fejér
 V. 2, 490. 1406. Zichy
 V. 513. — 1492. Koller
 VII. 325. — 1565. Velics
 I 182, 210, II. 164. —
 1619. N. r. a. 985, 13
 1172. 35. Az utóbbiban
 Szigeeske név alatt.
 Szekcsői Máté. 141, 171,
 172, 173, 174, 275. 1559-
 ben már adományt nyer
 Thésényi István hűtlen-
 ségével és Máté deák
 magvaszakadtával. Lib.
 reg. III. 603. — Ez és
 Izsák Mihály 1559-ben
 Őszi László s János hűt-
 lensége végett ezek bir-
 tokait kapják Baranya
 s Tolnában. Lib. reg.
 III. 596. — Adományt
 kap 1557-ben Baranya-
 ban magvaszakadt Tor-
 dai István és Máté deák
 után Liber reg. III. 427
 Szegedi (Baranya m.) 23
 Szegzárd 52, 161, 201
 Szent-György vára (So-
 mogy megye) 294
 Szekcső (Baranya megye)
 298

Szent-András (Vas megye) 291
 Szent-Dömötör (Baranya megye) 23
 Szent-Dénes (Bar. m.) 97
 Szent-Egyed (Baranya m.) 18, 36, 57, 376
 Szent-Erzsébet (Baranya megye) 333, 376
 Szent-Erzsébet pusztája (Somogy) 253, 347
 Szent-Farkas (Sopron m.) 292
 Szent-Gábor (Vas megye) 291
 Szekeres András szigetvári lakos 289
 Szekula Miklós lovas 276
 Szelaniki történetíró 208, 210, 223
 II. Szelim 260, 295
 Szentgál (Baranya megye) 14, 62
 Szent-György (Somogy m.) 332
 Szent-Ilona (Muraköz) 268, 269
 Szent-Imre pusztája 355
 Szent-Iván (Somogy m.) 255
 Szent-Katalin (Bar. m.) 346
 Szent-Király (Somogy megye) 76
 Szent-Király (Baranya m.) 108, 197, 331
 Szent-László (Somogy m.) 367
 Szent-Lélek (Bar. megye) 346
 Szent-Lőrincz (Baranya megye) 15, 136, 147, 150, 182, 210, 297, 344.
 Szent-Márton (Pécsi) valószínűen a mai Hegy-szentmárton 275
 Szent-Márton (Somogy) 37, 57, 176
 Szent-Márton (Vaska, Somogy megye) 189, 345
 Szent-Márton (Pusztaszent-Márton, Baranya) 147
 1530 körül enyingi Török Bálint birtoka s egy uradalmának központja,

melyet 1535 körül Kápolnai Ferencz nyugtalanít. (Magyar tört. eml. XXXI. 127—181). Valószínűleg a keresztesek birtoka volt hajdan s ide látszik vonatkozni ama 1381-ből származó okirat, mely szerint János fráter a keresztesek praepceptora panaszt emelt, hogy az idő alatt, míg a király szolgálatában Olaszországba utazott, Szent-Márton nevű birtokát megrabolták, mert az ügy vizsgálatával a pécsi káptalant bízták meg, de a vizsgálatban felhozott nevek egyikéhez sem irtak helyneveket, csupán March chyrja János fia, Johannes dictus Nemes de Sere-distia említettnek s e nevek nem nyújtanak tájékoztatást. — (Fejér IX. 7. 438.) Úgy látszik, Ulászló idejében Török Imre szerezte azt megcsaládja részére. — Szigetvárral együtt kerül Ferdinánd kezére. így jön Istvánfy Pál gondozása alá. — 1547-ben a várparancsnok ott Magyar Bálint, ki 1542. Pécssett, a védelem helyét elhagyta, Istvánfy előadása szerint hozzá is jön Ferdinánd levele 1547-ben, hogy a három havi fegyverszünetet ne törje meg (Barabás I. 80). Dervis bég 1549-ben ellene emel panaszt Istvánfy Pál szigetvári praefektus előtt (400 Magy. levél 7), ennek folytán el is tették Szent-Mártonból, mert már u. a. évben az a panasz van ellene, hogy Sárvár alá csatangol (U. o. 66).

Szent-Márton pusztája (Somogy megye) 14, 18.
 Szent-Márton (Slavónia) 161
 Szent-Mihály (Doljni - Miholjac) 171, 174, 199
 Szent-Mihályfa (Baranyában) 332, 370, 373, 374
 Szenna (Somogy m.) 115
 Szeremle (Bács m.) 175
 Szepther (Kolozs m.) 65
 Szerászló (Somogy m.) 355
 Szerdahely (Somogy m.) 115, 298, 367
 Szécseny (Somogy megye) 156, 294, 299
 Székesfehérvár 85, 246, 315
 Szent-Mihály (Baranya megye) 95
 Szent-Mihály (Vidosfalvával volt határos) 57, 91
 Szent-Miklós (Somogy megye) 188, 332
 Szent-Miklós (Baranya m.) 176
 Szentá (Somogy m.) 76
 Szentegát 361
 Szentegedy Benedek, szigetvári lakos 289
 Szent-erzsébeti Terjék Tamás 168
 Szentgáli család 62, 65
 Szentiványi Antal ágyúöntő 141
 Szentiváni Batha Márton 1485. 62
 Szentiványi Mátyás lovas 276
 Szenyér (vár Somogyban) 123, 125, 147, — szómagyarázata 148, — 149, 150, 187, 189, 294
 Szepessy Jakab országbíró 25
 Szepesi prépost Mekcsei László 182
 Szepther (Kolozs m.) 65
 Szerdahelyi család 115
 Szerdahelyi Bánfi István 1485. 62
 Szerecsen János (mesztignyői) 72, 73, 76. — Családja 91, magvaszakadása 165

Szeremle (Bács m.) 175
 Szerhovszky Gergely lovas
 276
 Szerescsen Markó sziget-
 vári tűzér 265
 Szécseny (Somogy m.) 150,
 294, 299
 Széchenyi Imréné szül.
 Andrássy Mária 374
 Székely Borbála Elder-
 bach Bertoldné 60
 Székesfehérvár 85, 246,
 355
 Széles Jakab kürtös 276
 Szigeoske (Baranya m.)
 120, 332
 Szigethi Anthimus 25, 36,
 38
 Szigeti család 1313, 21, 22,
 23, 24, 25, 34, 37, 39, 49
 Szigetke (Baranyában) 275
 Szigetvár 98. Maga Pemf-
 linger Katalin tette az
 ajánlatot a pozsonyi ka-
 marának, hogy a törö-
 kök terjeszkedésének
 meggátlására Alsó-Szi-
 getet és egyéb várait
 erősítsék meg s őrség-
 gel lássák el, mivel ő
 arra képtelen és hűtlen-
 ségbe esni nem akar.
 — Ferdinánd király a
 „zólyomi szerzés“ értel-
 mében Báthori András-
 t küldte ki a várak át-
 vételére s Pemflinger
 Katalin bár nehéz szív-
 vel, de meghajolt. —
 Mártonfalvai Imre nem-
 csak Pozsonyban volt,
 de később Komáromban
 is, hol Fels Lenárd ge-
 neralistól e célra nem
 csak pénzt kapott, ha-
 nem utasítást is, hogy
 Pécs védői közül Szi-
 getváron tartzkodó
 Bocskai Ferenczet, Ma-
 gyar Bálintot iparkod-
 ják a király részére
 lefoglalni, Mártonfalvai
 személyesen ment Szi-
 getbe, s hozott nekik

fizetést és később 100
 arany forintot küldött
 nekik, melynek azok
 nagyon örültek. Nem
 lehetetlen tehát, hogy
 midőn Szigetvárat Fer-
 dinánd király átvette,
 az őrségnek élén Ma-
 gyar Bálint állott. ha-
 bár működésének itt
 legkisebb nyomát sem
 találjuk, bár őt olynyug-
 hatatlan vértinek ismer-
 jük a szétszórt levelek-
 ből, hogy lehetetlen
 volna róla a csendben
 maradást feltételezni.
 Valószínűbbnek tartom,
 hogy Istvánfy őt azon-
 nal Szent-Mártonba he-
 lyezte az őrség élére,
 hol őt meg is találjuk.
 Sziget (Csurgónál, So-
 mogy megye) 76
 Sziget (Szabolcs m.) 90
 Szigliget 77, 89, 90
 Szilvás-Szent-Márton 355
 Sziládi Áron 93, 94, 97
 Szilágyi Mikály 107
 Szily Ádám 354, 355, 357,
 358, 359, 360, 363, 368,
 371 (1763—1844.)
 Szily Antal 1836—1890.
 kir. táblai bíró 359
 Szily László 1836 alispán
 és képviselő 359
 Szily család 254
 Szily Katalin Kerecsényi
 Lengyel Mihályné 254
 Szily Kálmán a magyar
 tudományos akadémia
 főtitkára s kir. tanácsos
 359
 Szily Pongrácz országos
 képviselő 359
 Szina (Abauj megye) 71
 Szobb (Somogy m.) 123
 Szoboszló (Szabolcs m.)
 90
 Szojádá I. Béla leánya
 17
 Szokoli Mohamed nagy-
 vezér 225, 268, 272, 273,
 274, 293

Szokoli Mustafa budai
 basa 268
 Szokoly Benedek szigeti
 lakos 289
 Szolga Jakab szigetvári
 lakos 289
 Szotin (Zala) 294
 Szoldi Máté szig. lakos
 290
 Szopok (baranyai község)
 51
 Szöllőmál 1474. (Baranya
 megye) 37, 57
 Szőke (Baranya m.) 120
 Szőke Gergely szigetvári
 lakos 289
 Szőke Mátyás szigetvári
 lakos 288
 Szőkéd (baranyai község)
 276
 Szöllős György községi
 275
 Szöllősi Lőrincz szigetvári
 vitéz 275
 Szöllősi Lőrincz és Zoláth
 Máté. Adományul ba-
 ranyai birtokokat kap-
 nak 1557-ben. Lib.reg.
 III. 453.
 Szöllősy Tamás szigetvári
 lakos 289
 Szullimán (Somogy m.)
 333
 Szurfalú (Baranya megye)
 297
 Sztára (Baranya megye)
 717
 Stephanus de Insula (lásd
 Szigeti István)
 Szulejmán. Az ozman biro-
 dalom e legjelesebb fe-
 jedelme 1490-ben szüle-
 tett, tehát 30 éves volt,
 midőn Mohácsnál a 20
 éves II. Lajossal szem-
 ben állt és 76 éves volt,
 midőn Szigetvár falai alá
 jött. 69, 70, 72, 74, 80, 82,
 83, 86, 87, 88, 116, 123,
 128, 145, 150, 187, 189,
 206, 207, 208, 209, 210,
 211, 212, 214, 215, 223,
 224, 225, 226, 227, 233,
 235, 237, 238, 244, 245,

246, 248, 249, 250, 251,
259, 260, 261, 278, 300,
308, 309

T.

Tahy Ferencz 105, 106,
107, 108, 109, 110, 111,
113, 114, 116, 122, 125,
126, 130, 144, 149, 160,
184, 189, 248, 268, 194,
245, 246, 294
Tahy György Világosvár
kapitánya 107, 109
Tahy János bán, a vránai
perjelség gubernátora
75, 107
Tamási (Bihar megye) 67
Tamási (Szigetvár) 128, 331
Tamasóczi Szász Mihályné
Ilka-25
Tank Lőrincz gyalogos 175
Tapsony (Somogy megye)
35, 123, 148, 356
Tapsonyi Anthimius János
neje Adviga 57
Tapsonyi Anthimius fia
János alnádor 53
Tapsonyi család, lásd Szi-
gethi család
Tarány (Somogy m.) 76
Tarcsa város (Somogy m.)
297
Tarcsa (Szatmár megye) 37
Tarpolyán (Somogy m.)
1474. 57
Tavankut (Csongrád m.)
65
Tefalú (Somogy megye)
333
Telek (Bács megye) 66
Telek (Baranya megye) 23
Teleskei Eördög Miklós
1476. 62
Teleta Lőrincz zászlótartó
276
Temesvár 71, 212
Temesvár (Kőrös megye)
108, 110
Temesi főispán Perényi
Péter, Török Bálint 71
Temesváry Antal közvitéz
276
Teremhegyi Bika András
lásd Bika András

Tercse (Somogy megye)
346
Terjék Tamás de Szent-
Erzsébet 90, 160, 166,
168
Terlich-Chron tisztartó
341, 342
Teorpe pusztá Tapsonynál
1480. 62
Terra mare 11, 12, 15
Tersácsky István lovassági
főnök 275
Téglás (Szabolcs megye) 91
Tésen (Baranya m.) 102,
120
Tétény (Pest megye) 67
Thege (Szabolcs megye)
67
Thytrahalmahatya 90
Thodd Pál de Nagy- és
Kis-Szavnicza 349
Thomas literatus szigeti
lakos 289
Thurn Kázmér pécsi püsp.
343
Thurzó Ferenczué Zrinyi
Katalin 191
Thüngen (hibásan Thürin-
gen) 312
Tikos (Somogy m.) 37, 38
Tynód (Baranya m.) 94, 95,
97
Tinód (Fehér megye) 93
Tynódi család 87, 88, 93,
94, 95, 96, 97, 288
Tylsy község (Baranya)
108
Tobolovics Jakab tűzmes-
ter 141, 164
Tolna 73. 175, 176
Toponár 360, 364, 365
Topordi Benedek vajda
127, 135, 136, 139, 147
Torcsány (Sáros megye) 81
Tormai Ágoston leánya
Garai Miklósné 67
Torvaj (Görösgálnál) 297
Tóth Balázs szigeti lakos
289
Tóthfalu (Somogy megye)
37, 70, 297
Tóth Gáspár közvitéz 276
Tóth Gergely közvitéz
102, 276

Tótharaszti (Somogy) 349
Tóth Imre zászlótartó 276
Tóth-Keresztur (Somogy
megye) 333
Tóth Miklós szigeti lakos
101, 102, 289
Tóti (Baranya megye) 368
Tóti Ferencz szigeti lakos
289
Tót-Szt-György (Somogy
megye) 331
Tót-Ujfalu (Somogy) 368
Tökölly Mátyás budai ka-
nonok 1474 58
Török Ambrus 49, 50, 52,
53, 55, 57, 59, 60, 61, 62,
63. Török Ambrus és
Péter 53 lap. Némi
összeköttetésben állnak
az enyingi Török család
leszármazási adatai a
hűtlenségbe esett Héder-
vári Ferencz jóságai
feletti perrel és ité-
lettel. Tudjuk ugyanis,
hogy a tolnamegyei
Ozora vár s uradalom
egykor Ozorai Andrásé
és 1398-ban ennek egyet-
len leányát Borbályát
elvette az olasz eredetű
Scolari Philippo, ki ne-
jével az ozorai uradal-
mat kapta s kít a ma-
gyarok Ozorai Pipónak
(nem Pipó) nevezték,
míg Ozorai András fia
Miklós egyéb javakból
nyert kielégítést. A Hé-
dervári per adataiból s
abban Ozorai Miklós
leányágileszármazóinak
előadásából az tűnnék
ki, hogy Hédervári Fe-
rencz öregatyja Héder-
vári Lőrincz nádor az
ozorai uradalmat 1445
körül erőhatalommal
foglalta volna el. —
Ozorai Miklós leánya
Borbálya Derecskei Lu-
kácsához ment férjhez,
unokájának gyermekei
Varranghi (Várongi) Pál

és Pakosi (paksi) Imréné Derecskei Christina s gyermekei többszörösen tiltakoztak Hédervári Lőrincz eljárása ellen, mert Ozorai Pipó gyermekei előbb haltak meg mint ő, s így a leányági vagyon ismét visszaszállt az Ozorai család leányágára. — Verbőczy István 1523-ban hozott ítéletével azért utasította el a Pakosi és Derecskei család, mert Hédervári ellen 1445 és 1453-ban bejelentett tiltakozásnak per útján érvényt nem szerezvén keresetességi joguk elévült. Mért nem indította meg hát az Ozorai család leányága a keresetet? Ozorai Pipónak házasságából leánya származott, kit anyja után Borbályának hívtak s ki férjhez ment Török Imréhez és 1421-ben Zsigmond király új adomány levélben erősítette meg Török Imrét s nejét Borbályát Ozorai Pipó leányát a tolnamegyei Ozora, Simontornya s Tamásiféle birtokokban (Dl. 11054.) A család kihaltával tehát a birtok nem az Ozorai családra szállt vissza, hanem a koronára, mert a család az adományozásba bele, vagy ellene kifogást nem emelt, s így a Hédervári Lőrincz részére történt adomány ellen sem tehetett kifogást. — De a tanuság ebből az, hogy Török Ambrus semmikép sem lehet Török Imre fia, nemcsak mert a Keményfalvai családban a 14-ik

század végén nem találunk Imre nevű családtagot, de mert nem volna képzelhető, hogy a Török család e 3 gazdag uradalmat kezeiből kisiklani engedte volna. Magyar történelmi tár VI. kötet: 3—80. Dl. 11054.) Az Országos levéltár Dl. 21338. számú okmánya, mely szerint Zsigmond király 1421-ben enyingi Török Imrének és neje Borbála Ozorai Pipó gróf leányának adományozta volna az ozorai uradalmat: a hamis okmányok egyik sikerült példánya.

Török Bálint 50, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 97, 98, 103, 112, 116, 117, 141. Halála 1500. évre esik, ez év szept. 18-án írja Nádasdi Anna, kinek férje Majlát István szintén török fogságban volt, hogy T. B. meghalt „s az mi marhája volt, az törökök megosztóznak vele.“ (Nádasdy Tamás családi levelezései 1882. 143. l.) Fogságában is levelezésben volt gyermekeivel. Martonfalvai emlékirataiban olvassuk, hogy Borsoló Ferencz hozott tőle levelet Török Jánosnak, melyben Martonfalvainak parancsolja, hogy közel legyen gyermekeihez. (Magyar tört. emlékek. II. osztály XXX. kötet.)

Török tábor Szigetvárnál 224. — Musztafa Ali történetirő a tábor elhelyezését a következőleg adja. A koronás

Iszkender (Nagy Sándor) a vár éjszaki oldalán levő sikon állt meg, Ferhad basa harmadik vezér s az anatóliai sereg a jobb szárnyat vagyis a déli oldal nyugati részét szállotta meg, Musztafa basa ötödik vezér s testvére Ahmed basa rumili beglerbég a vár éjszaki oldalán s a keleti oldalon levő bozótnál állottak. Ezek vágták el a vár körüli vizet, s a tavat kiszáritották. A keleti oldal, mely Ferhad basa s a rumilisereg közt volt, Ali aga s a janicsár sereg helye lett. E csapattal keletre s Ferhad pasától nyugatra állott Ali Portug és a határszéli bégek, köztük a pozsegai bég s a budai katonaság (Kath. Szemle 1900. 441. lap.)

Töttös László. Ez Bechey Veszszős unokaöccse volt 52, 53

Trenk löcsei várparancsnok 327

Trienti zsinat 168

Turbék 224, 308, 309, 313, 334, 342, 344, 345, 352, 361, 376

U.

Ujlak (Somogy megye) 331

Udvarhely (Somogy, Szigetvárhoz) 76, 127, 128

Ugud István özvegye Mártha 1310-ben 51

Ujfalu (Baranya megye) 121, 173

Ujfalu (Somogy megye) 1470. 37, 57, 275, 331

Ujlak (Baranya megye) 65, 331

Ujlakcsa (Illokcsa. Baranya m.) 130

Ujlaki János váci püspök
200, 201, 202, 291
Ujmindszent (Baranya m.)
12, 62, 171, 373
Ujnép (Somogy megye)
331
Ujtó (Baranya m.) Old
községnél 215, 275
II. Ulászló 1491. 62, 65,
66, 69
Uny (Esztergom m.) 38
Urugi László (fledli) 1491.
63
Ujváros 227, 228, 229,
241, 246, 251. Ujváros
megerősítése 228. Musz-
tafa Ali török történet-
író az Ujváros ostro-
mánál felemlíti, hogy a
lövő sánczokkal szem-
közt álló háromszoros
fal és égmagasságu véd-
gátak erősek voltak,
mert azokat sárból s
vesszőfonásból építették
(Kath. Szemle 1900. 443.
lap). Miből az követ-
kezik, hogy Zrínyi ide-
jében a két városrész
erődítvényeit is elláták
sétálókkal s a három-
szoros fal kifejezés alatt
a sáncon kívüli, a sán-
con belüli sétálók, és
a mellvőd tetején levő
palánk értendő.

V.

Vadolum, elavult közép-
kori latin szó, valószínű-
leg uti podgyászt jelent.
171
Vaiszló (Baranya megye)
297, 333
Vajda-Hunyad 75
Vak Benedek szigetvári
lakos 289
Vak Bottyán 1703. 322
Valkai Dömötör lovas 276
Valkó (Somogy megye)
(1460) 55
Valpó 171. 172, 189, 190,
196, 197, 198, 199

Varasdi Mihály lovas 276
Varjas (Vaska-Szent-Már-
ton) 297
Varga Kelemen szigetvári
lakos 289
Varga Fülöp szigetvári
lakos 290
Varga Tamás szigetvári
lakos 289
Vaska-Szent-Márton 189,
297, 303, 333, 340
Vaszari Miklós de Kom-
polt 51
Vasolj (Basal) 331
Vasvár 183, 184
Vác 23, 65, 67, 107, 200,
249, 291
Vágó Benedek közvitéz
276
Vágy (Vaagi) 23
Valonfer gróf szigetvári
parancsnok 321
Vámos Imre szigetvári
lakos 289
Vámos János (Bogadi)
1491. 63
Várad (Somogy megye)
368
Várad (Szatmár megye) 37
Váralja (Somogy megye)
355
Váralja (Görösgálnál) 297
Váraljai pécsi pp. 116
Várépítés Horváth Márk
alatt 163—165 A vár-
számadások nem emlí-
tik meg, hogy az épít-
kezés feletti főfelügyele-
tet Thanhausen György
báró gyakorolta mint
királyi biztos, kit a
király már 1558. év
kora tavaszán Szigot-
vára küldött, hihetőleg
az előzetes földmunká-
latok teljesítésére s ki
együttal Babócsa várá-
nak újra építésénél is
dolgoztatott. (Barabás I.
483.)
Városfalu Somogyban 38
Vásárosfalu (Somogy m.)
1470. 38, 39, 57
Váty, lásd Nagy - Váthy

Vechi Gábor báró 312,
313, 314, 315, 316, 317,
335, 344, 318, 319, 320,
325, 226, 347
Végh Dénes szigetvári
lakos 288
Vejtí Farkas 166, 173
Velikei István (radváczi)
90
Veloperecz Ferencz köz-
vitéz 276
Verancsics Antal 85, 86,
88, 208, 245, 276, 277
Verbovszky Péter lovas
276
Verbőczy István 85, 86, 97
Verebeni Fülöp diák 90
Veresmart (Baranya m.)
121
Veresmart (Csanád me-
gye) 37
Veressed (Slavonia) 174
Veresegyház (Csongrád
megye) 65
Veres Lőrincz szigetvári
290
Verestó (Baranya megye)
275
Vereczey Márton közvitéz
276
Vertike, (Vertege) 275
Verőcze 108, 110
Verőcze (Kőrös megye) 53
Verőczey Antal közvitéz
276
Verőfő (Bács m.) 66
Veszer (Baranya megye)
168
Veszprém 61, 62, 74, 91,
208, 241
Vécsey Ferencz báró 350,
355
Végág (Somogy m.) 9, 10,
346. 1424-ben Lukács
fia Gergely de Végágh
DI. 11610. — 1468-ban
Péter fia Mihály de Vég-
ágh DI. 16637. L 28.11
(1565) 1514-ben Albert
de Végágh s unokatest-
vére János de Végágh
birják e községet, úgy
Botyka, Urtelek, Hernát-
falván részeket, Tót-

- falu nevű pusztát, 9
községet Tolnában, egy
pusztát Veszprémben.
Ennek neje Tiborcz
Tamás leánya Ágnes.
(Dl. 22603.)
Vékény Bálint közvitész
276
Vitzmándi Máté 1561. 303
Vid de Genere Buken 50,
51
Vidacs István kath. pap
Turbékon 1640 303
Vidos Zsigmond bar. fő-
jegyző 1703. 320, 321
Vidosfalva 97
Vidoth (baranyai község)
275
Vichovesics Péter lovas
276
Vikard Sándor hajdu-
kapitány 253
Világosvár (Arad megye)
107
Világosvár (Bar. m.) 65
Villány (Baranya m.) 15
Villió (Viljevó) 171
II. Vilmos német császár
279
Vince Mihály szigetvári
290
Viszló (Baranya m.) 36, 95,
168, 275
Viszló (Somogy m.) 1473.
57, 176, 331
Visnye (Baranya megye)
344, 349
Visonta (Somogy m.) 332
Vittya (Somogy m.) 21,
49, 57
Vittya László 1428—49.,
1462—59.
Vittya Veronika Török
Ambrusné 49, 59
Vitorág (Baranya megye)
345
Vizvár (Somogy megye)
74, 108, 123 125, 126,
150, 189
Vizvölgy (Somogy m.) 37
Vokicsevis Márton lovas
futár 275
Volkra János báró vesz-
prémi püspök 341
Votolina Jakab várépítő
164, 165
Vinhovics Benedek zág-
rábi püspök 303
Vörösmart (Csanád megye)
38, 173, 175
Vörösmarty Mihály 385,
389
Vörösvár 217
Vránai perjelség, 75, 79,
180, 201
Vuselyén (Baranya m.) 121
Waffenberg Ferencz báró
348 356
Vágner Kristóf szigetvári
provisor 343
Wallerstein ezredes 268
Weispriach, fraknoi ura-
dalom 291
Wenkheim-Czindery Béla
373
Wenkheim Leontina An-
drássy Aladárné 373
Wenkheim Viktor báró
373, 374, 377
Wenkheim Viktorné
Czindery Mária 373
Wildenburg Antal sziget-
vári kapitány 351
Windisgrätz Obrist Feld-
wachmeister szigetvári
parancsnok 327
Vladics Mihály lovas
276
Wlassits Gyula dr. vallás-
és közoktatásügyi mi-
niszter 388
Wolf Antal szigetvári vár-
parancsnok 350
Wolf gróf ezredes sziget-
vári parancsnok 323
Wosinszky Mór 11, 13, 15
Z.
Zaad (Somogy megye) 331
Zabathon 166
Zabod (Somogy megye)
332
Zagajcza (Verőce megye)
171
Zaglocza (Kőrös m.) 166
Zala-Apáti 254
Zalaházai Tamás egri
püspök 74
Zalai Kelemen berzenczei
lakos 163
Zalastó (Baranya m. 65
Zalathai Péter szigetvári
lakos 290
Zalavári convent 90
Zalántha 275
Zaláta (Baranya megye)
197, 275
Zalthany Imre közvitész
276
Zana György 1704. 321, 322
Zarandoki Ferencz 102
Zata (Szotin) 295
Zádor János szigetvári
vitész 275
Zágráb 65, 80, 107, 129,
180
Zágrábi püspök 21, 168,
218, 303
Zimányi Pál szigetvári
vitész (tolnamegyei) 277
Zákány (Somogy megye)
20, 54, 74, 150
Zákányi család 56
Zápolya János erdélyi
vnjda 67
Zehentner Károly báró
szigetvári plébános 340,
341, 342, 343
Zekei (Székely) Márton
deák 218
Zelefalva 1474. 58
Zele Jakab kanizsai pre-
fectus 160
Zemerelle szálló (Somogy
megye) 39
Zentay Balázs közvitész
276
Zeöld István lovas főnök
275
Zeörnogyotz (Baranya mo-
gye) 275
Zermegg György kamarai
prefectus 341
Zermegh János 100, 117,
134, 275
Zichi István vicekapitány
105, 123, 124, 126
Zichy codex 53
Zigecske (Szigecske, (Ba-
ranya megye) 120
Zkrapics Lőrincz közvitész
276

Zluny grófok 80, 245
 Zniováralja 18
 Zolad Máté szigetvári vi-
 téz 275
 Zrinyi Dorottya Battyány
 Boldizsárné 217
 Zrinyi György 183, 204,
 205, 217, 249, 261, 266,
 268, 299, 301
 Zrinyi György, Miklós fia
 187, 194
 Zrinyi Ilona Tahyné 107,
 108, 111
 Zrinyi Imre, Pál, György
 és II. Péter 178

Zrinyi III. János, Miklós
 utolsó fia 192
 Zrinyi Katalin Thurzó Fe-
 renczné 184, 191, 192
 Zrinyi Miklós 74—330
 Zrinyimásodik lakodalma.
 192. A lakodalmat bár
 pénteknapon ülték meg,
 elég zajos volt. Bánffy
 Istvánné Ország Mag-
 dolna azt írja róla, hogy
 bár az asszonyok nem
 sok „czipellest“ szag-
 gatanak, de ő kettőt
 tánczolt, mindkettőt a

vőlegénnyel (Bar. II.
 684.)
 Zrinyi III. Miklós 178
 Zselicz (Somogy m.) 116
 Zsét 297
 Zsidók Szigetváron 380
 Zsigmond király 53, 116
 Zsippó 355
 Ztreza (Kőrös megye) 116
 Zuhámlaka ma Somlaka
 (Kőrös m.) 166, 194
 Zuzvág völgy (Verőcze
 megye) 65, 174
 Zvarlics György közv. 276
 Zwicsics Mátyás lovas 276

